NAPOLEON

PIERRE LA MURE

Biografii romantate

UNIVERS

PIERRE LA MURE
MOULIN ROUGE

Roman inspirat din viața lui Henri de Toulouse-Lautrec

În românește de CORNELIU RUDESCU
Editura UNIVERS București — 1975

Ție, Dolly,
cu veșnică recunoștință și dragoste

CORTINA SE RIDICĂ

I

— *Te rog, Maman, nu mișca! Vreau să-ți fac portretul.*

— Cum? încă unul! Dar bine, Henri, abia ieri mi-ai făcut portretul.

Adèle, contesă de Țoulouse-Lautrec, puse în poala crinolinei broderia la care lucra și zâmbi spre băiețelul chircit în fața ei pe iarbă.

— M-am schimbat oare, de ieri? Am tot același nas, aceeași gură, aceeași bărbie…

Își plimbă privirea peste cârlionții lui negri răvășiți, ochii căprui rugători, oarecum prea mari pentru fețișoara lui de forma unei inimi, costumul mototolit de marinar, peste creionul gata pregătit deasupra caietului deschis. Riri, preascumpul Riri! Atâta avea pe lume, dar el îi răscumpăra totul — dezamăgirile, regretele, singurătatea.

— De ce nu-l desenezi pe Dun? îi propuse ea.

— L-am mai desenat. De două ori.

Aruncă o privire prepelicarului care dormita sub masă cu botul între labe.

— Afară de asta, acum doarme, și când e adormit n-are nicio expresie. Oricum, prefer să te pictez pe tine. Ești mai frumoasă.

Ea primi grav naivul compliment.

— Atunci, fie! Dar numai cinci minute, niciun minut mai mult.

Cu un gest grațios, își scoase pălăria de grădină cu boruri largi, descoperindu-și părul castaniu lins, cu cărare la mijloc, care i se arcuia peste urechi ca două aripi strânse.

— E aproape timpul să ne plimbăm cu trăsura. Joseph trebuie să sosească din clipă-n clipă. Unde mergem azi?

Băiețelul nu răspunse. Creionul gonea acum pe foaia caietului.

Erau singuri în liniștea acestei după-amiezi însorite de septembrie 1872, înconjurați de compania mută a unor vechi și binecunoscute

lucruri, departe de lume și fericiți. În preajmă, peluza își etala întinderea verde; soarele trândăvea pe cer. Păsările sporovăiau pe marginea cuiburilor, apoi porneau repede în misiunile lor. Din frunzișul aproape îngălbenit al sicomorilor se înălța silueta dantelată a castelului medieval, cu turnuri în colțuri, creneluri și ferestre gotice înguste.

Cu puțin înainte, „Bătrânul Thomas”, gras și solemn în livreaua albastră, ridicase tava de ceai cu aerul semeț cuvenit majordomului unei străvechi case princiare și plecase urmat de Dominique, simplu fecior, în vârstă de cincizeci și cinci de ani și de numai doisprezece ani în serviciu. Câteva minute mai târziu, „Tante” Armandine, care nu era mătușa nimănui, ci doar o rudă îndepărtată venită la castel cu șapte ani înainte pentru o vizită de-o săptămână, își împăturise ziarul, trăsese una din manieratele ei sforăituri și se scuzase spunând „că se duce să scrie câteva scrisori”, ceea ce însemna că se duce să tragă un pui de somn înainte de cină.

Când se va înserа, Joseph, vizitiul cu favoriți, va apărea anunțând că trăsura doamnei contese este gata. Mai târziu, *valets de table* vârstnici, în livrele, vor servi o cină frugală, dar ceremonioasă, în prea-vasta sufragerie întunecoasă și rece, decorată cu tapiserii mohorâte și portrete de strămoși împlătoșați, cu priviri încruntate. După desert, tânărul conte va urca somnoros monumentala scară spre odaia lui de culcare, unde mama nu va întârzia să-l urmeze. Ea se va așeza pe marginea patului, îi va povesti despre Iisus, și ce copil bun era El, despre Ioanad’ Are și Prima Cruciadă, și cum străstră-străstră-stră-străbunicul Raymond al IV-lea, conte de Toulouse, condusese cavalerii creștini la Ierusalim și salvase Mormântul Mântuitorului de păgânii turci. Un sărut, o ultimă mângâiere. Un somnoros *„Bonsoir, Maman”.* Cuvertura aranjată frumos, plapuma îndesată bine. Încă o privire și va trece alături, în odaia ei de culcare.

Una câte una, luminile ferestrelor cu cercevele se vor stinge. Și o dată mai mult, ca de secole, noaptea își va așterne mantia peste castelul conților de Toulouse.

— Unde mergem azi? întrebă ea din nou. La vechea țiglărie sau la capela Sfintei Ana?

Gestul lui distrat din cap însemna că e de acord cu oricare din aceste locuri.

O strângere de inimă îi tulbură seninătatea melancolică a feței. Sărmanul Riri, nu bănuia că asta era ultima lor plimbare. Încă nu aflase că viața era un necontenit rămas bun și că ziua de mâine s-ar putea să nu mai fie la fel cu cea de azi. Nu se va mai" cățăra de-a bușilea în docar; nu se va mai ghemui la pieptul ei când ea va apuca hățurile; nu va mai sporovăi la nesfârșit în timp ce goneau pe drumuri de țară). Nu-l va mai cicăli pe Joseph, așezat pe locul din spate, cu brațele încrucișate și neclintit; nu-i va mai pune o mie de întrebări, uitându-se lacom în jur cu ochii lui scăpărători. Viața însemna îndeosebi suferință. Se rupea primul fir din țesătura strâns împletită a legăturii dintre ei. Cu vremea altele se vor rupe, până ce urzeala se va destrăma și, ca toți băieții, va pleca de lângă ea…

Oftă și buzele îi tremurară.

— Nu mișca! gânguri el. Fac gura și asta-i cel mai greu…

Privirea ei se plimbă iarăși peste trupșorul ghemuit alături: sprâncenele împreunate, buza de jos suptă într-o reflexă atitudine de concentrare. De unde moștenise această surprinzătoare pasiune pentru desen? Era inexplicabilă, chiar pentru ea care îi cunoștea cele mai tăinuite gânduri, această notă de perseverență, această nepotolită sete de afecțiune și aprobare, această hămesală a inimioarei lui care-l îmboldea să se întrerupă din joacă și să se arunce în brațele ei. Până de curând nu dovedise prea multă aptitudine pentru artă. Ei! îi va trece, ca și ultima lui hotărâre de-a se face căpitan de marină…

— Ți-am povestit că odată ai vrut să desenezi Un bou pentru monseniorul arhiepiscop?

— Bătrânul acela gras, care vine la noi pentru cină?

— Nu „pentru" cină, Henri, „la „cină. Și vocea ei căpătă tonul „sever", pe care el îl cunoștea prea bine.

— … nu trebuie să vorbești despre monsenior numindu-l „bătrânul acela gras".

— Dar este, nu-i așa? Se uită la ea cu ochi mari, nedumeriți.

— E aproape la fel de gras ca „Moș Thomas".

— Da. Dar el este o făptură a Domnului și o foarte importantă persoană. De aceea noi îi sărutăm inelul și-i spunem „Da,

preasfinția-ta. Nu, preasfinția-ta”.

— Dar…

— În sfârșit, zise ea ca să curme discuția, asta se întâmpla la botezul fratelui tău Richard…

— Frate? N-a știut că am un frate. Unde e?

— S-a întors în cer. Doar câteva luni a trăit.

— Oh…

Dezamăgirea lui fu sinceră, dar de scurtă durată.

— Atunci de ce l-au botezat?

— Pentru că fiecare trebuie să fie botezat, altfel nu se duce în cer.

— Eu sunt?

— Bineînțeles.

Răspunsul păru să-i satisfacă curiozitatea, și începu iar să deseneze.

— Atunci, și eu am să mă duc în cer când mor.

În fața acestei perspective glasul lui nu exprima bucurie, doar certitudine.

— Poate… Dacă ești un copil bun și îl iubești pe Dumnezeu din toată inima.

— Nu pot. Tonul era categoric: Nu-l pot iubi din toată inima, pentru că pe tine te iubesc mai mult.

— Nu trebuie să vorbești așa, Henri.

— Dar așa e! O privi în ochi cu acea dezarmantă bravare a copiilor. Pe tine te iubesc mai mult.

Ea îl urmărea, cu brațele pe genunchi. Asupra acestui punct, el n-ar fi cedat niciodată. Dar poate însemna să-i ceară prea mult unui copil, ca să iubească un Dumnezeu care niciodată nu l-a strâns la piept, niciodată nu l-a învelit cu grijă la culcare…

— Foarte bine. Și eu te iubesc, Henri, zise ea simțind că aștepta confirmarea ei. Și acum nu mă mai întrerupe, altminteri n-am să-ți mai pot povesti niciodată despre boul acela. S-a petrecut acum patru ani, și pe-atunci erai un țânc, abia aveai trei ani…

Cu glas șoptit, duios, îi povesti despre botezul fratelui său Richard, de care el nu-și amintea. După ceremonie, arhiepiscopul își condusese oaspeții în sacristie, ca să semneze în registrul parohiei. În acel moment Henri, până atunci foarte cuminte, insistase să semneze și el în „cartea aceea mare”.

— Dar copile, îl dojenise prelatul, cum ai putea să-ți semnezi numele când nici măcar nu știi să scrii?

Henri îi replicase semeț:

— Atunci am să desenez un bou!

Nu păru însă că-l interesează prea mult întâmplarea și cu o mișcare degajată a brațului trase ultimele linii.

— Gata!

Îi întinse desenul cu un zâmbet triumfător.[1]

— Vezi, nici cinci minute.

Ea se prefăcu că admiră entuziasmată portretul.

— Drăguț! Foarte drăguț! Ești un adevărat pictor.

Puse caietul de schițe pe bancă.

— Vino și așază-te aici lângă mine, Riri.

Îndată deveni foarte atent. Numai Maman îi spunea Riri, și atunci doar în rare împrejurări. Era o parolă tainică între ei. Putea fi un semn de mare favoare — dacă, de pildă, fusese excepțional de cuminte la liturghie, sau numărase până la o sută — ori semnul rău-prevestitor al unor importante vești neplăcute.

— Ai împlinit șapte ani, începu mama după ce copilul se ghemui alături de ea. Ești băiat mare. Vrei să fii căpitanul unui vas grozav, nu-i așa? Să navighezi în lumea întreagă și să desenezi lei, tigri și sălbatici?

El încuviință stingherit din cap, și ea îl trase mai aproape, ca pentru a atenua lovitura.

— Așadar… a venit vremea să mergi la școală.

— Școală? repetă el, oarecum îngrijorat. Dar nu vreau să merg la școală.

— Știu, *mon petit,* dar trebuie. Toți copiii merg la școală, îi mângâie buclele negre.

— La Paris este o școală mare, numită Fontanes. Toți copiii drăguți merg acolo. Se joacă între ei și se distrează. Oh, se distrează minunat!

— Dar eu nu vreau să merg la școală!

Ochii i se umplură de lacrimi. Nu înțelegea bine ce vrea ea să spună, dar simțea vag că lumea lui se prăbușea: plimbările în docar; lecțiile cu Maman sau „Tante” Armandime; excursiile pe poneiul Tambour, cu Joseph alături; vizitele la grajduri și portretele

grăjdarilor; jocurile de-a v-ați ascunselea cu Annette, pe coridoarele castelului…

— Sst! îi puse un deget pe buze. Un copil bun nu spune niciodată „Nu vreau”. Și nu trebuie să plângi. Un Toulouse-Lautrec nu plânge niciodată.

Îi șterse ochii și nasul, în timp ce-i spunea că un Toulouse-Lautrec niciodată nu plânge sau se smiorcăie, ci totdeauna e zâmbitor și brav ca străstră-străstră-stră-străbunicul care condusese Prima Cruciadă.

— Afară de asta, adăugă ea, Joseph și Annette vin cu noi.

— Vin?

Asta îl mai liniști puțin.

Annette era bătrâna doică a lui Maman. Era foarte măruntă, cu ochi albaștri-deschis și fața plină de zbârcituri. Nu avea dinți și cu buzele ei supte părea că nu avea gură. Din zori și până-n noapte alerga de colo până colo prin coridoarele castelului, borurile bonetei ei albe fâlfâind ca niște aripi de pasăre. Când torcea lână în odaia ei, îl așeza pe Henri pe scăunelul de la picioare și-i cânta balade provensale cu glas pițigăiat.

Prezența lui Joseph era de asemeni liniștitoare. Fusese tot timpul în preajma lui, la fel ca „Bătrânul Thomas”, ca sicomorii din grădină, ca portretele din sufragerie. Deși zâmbea rar, era un prieten de încredere și totodată un minunat subiect de portrete, cu pălăria lui împodobită cu cocardă, pantalonii albi încheiați la genunchi și haina albastră de vizitiu.

— Dar asta nu-i tot, continuă ea. La Paris ai să vezi… Ghici. O clipă se stăpâni să-i împărtășească ultima atracție. Ai să-l vezi pe Papă!

— Pe Papă?

Oh, asta schimba mult situația. Papă era minunat. De câte ori venea la castel, lecțiile erau date uitării, programul răsturnat. Viața devenea dintr-odată clocotitoare, aventuroasă. Castelul însuși părea că se trezește din somnolență și răsună de tropotul cizmelor lui de călărie, de ecoul glasului lui poruncitor. Făceau lungi plimbări în trăsură, Papă pocnind din bici și povestind întâmplări palpitante despre cai, vânători și războaie.

— Vom locui împreună cu el, în castelul lui?

Ochii îi străluceau de încântare.

— La Paris oamenii nu locuiesc în castele. Locuiesc în case mari boierești sau în apartamente frumoase cu balcoane, de unde pot vedea ce se petrece în stradă.

— Dar vom locui împreună cu Papă? stărui el bănuitor.

— Da, măcar un timp! Te va lua la plimbare în Bois de Boulogne, o pădure foarte mare, cu un lac unde lumea patinează iarna. Pentru că la Paris ninge iarna. Și te va duce la circ. Lei adevărați, și clovni, și elefanți! Oh, sunt atât de multe lucruri încântătoare la Paris! Călușei, spectacole cu păpuși…

Asculta cu ochii mari și buzele întredeschise, uitând să-și mai șteargă lacrimile care încă îi mai tremurau în vârful genelor.

În zilele ce urmară, rânduiala lucrurilor la castel fu întoarsă pe dos. Oamenii alergau în toate părțile, ca găinile speriate. În loc să se joace cu el, Maman avea lungi consfătuiri cu „Bătrânul Thomas”, cu Auguste, grădinarul-șef, și cu Simon, care avea în seamă grajdul. Coridoarele erau pline de cufere deschise. Nu mai lua lecții de călărie…

Apoi, o săptămână mai târziu; veni emoția plecării. *Aurevoir*-urile, sărutările pe obraz, zarva de la gară, cu locomotiva pufăind nori grei de fum ca un cal de luptă înainte de bătălie. Apoi veni descoperirea compartimentului din tren cu banchetele elastice, plasa pentru bagaje și ciudatele ferestre care alunecau în sus și în jos.

Trei șuierături stridente, zăngănitul roților de fier, și gara cu lumea ei porni să se miște înapoi.

Curând, plaiurile din Albi treceau în goană pe lângă el: copaci, râuri, case de țară cu acoperișuri de țiglă, pe cares nu le mai văzuse până atunci.

— Uite, Maman! Uite!

Toate acestea, la început fascinante, deveniră cu timpul plicticoase, — apoi obositoare.

Adormi.

Când se trezi, trenul gonea prin suburbiile Parisului și el sta cu fața lipită de fereastră.

— Uite, Maman! Plouă!

Case înalte, pătrate, urâte, murdare și acoperite cu ardezie, rufe întinse la ferestre. Coșuri de fabrici care fumegau. Între case,

crâmpeie de grădini pline de buruieni, cu garduri dărăpănate. Grămezi de fiare răsucite rugineau în ploaie. Pe ulițele noroite, bărbați și femei ca furnicile, înfofoliți în pardesiuri, treceau grăbiți, cu capetele plecate, în locul cerului albastru din Albi, un văl de nori cenușii. Groaznic de urât loc, acest Paris…

În sfârșit, locomotiva scoase un oftat adânc de ușurare și se opri. Bărbați voinici în bluze albastre dădură buzna în compartiment, înșfăcară geamantanele de parcă erau ale lor, și plecară. Maman își trase mănușile și își aranjă pălăria.

Pe peron o mare de fețe care așteptau.

Și undeva, dominând mulțimea, zâmbind în barba-i tunsă scurt, arătând foarte elegant cu jobenul lui lucios, bastonul cu măciulie de aur strâns sub braț, o garoafă albă la reverul redingotei… Papă!

Când nu petrecea la pavilionul său de vânătoare, nu era în vizită la castelul vreunui prieten, nu vâna călare în Anglia, nu asista la derbiul din Longchamps, Ascot sau Epsom, nu împușca potârnichi însoțit de vreun duce cu aceleași pasiuni, nu vâna cerbi în Pădurea Orléans, nu sorbea vin de Xeres la Café de la Paix sau la Pré Catalan, nu mângâia în foaierul Operei obrazul unei balerine în *tutu*[2] sau nu se pleca să sărute vârfurile degetelor unei doamne, contele Alphonse de Toulouse-Lautrec putea fi găsit odihnindu-se, după viața de obositoare trândăvie ce ducea, în apartamentul său de la Hôtel Perey, un hotel rezidențial lângă Place de la Madeleine, unde locuia în chip de burlac, printre trofee de călărie, pușți, slugi și iubiții lui șoimi, pe care îi ținea într-o cameră întunecată, special amenajată în acest scop.

De la sosirea soției și a copilului acceptase în tăcere întreruperea traiului său obișnuit și rezistase brav efortului ce-și impusese. Îl dusese pe Henri la Cirque d'Hiver, se plimbase cu el în trăsură prin Bois. Colindaseră împreună pe *grands boulevards,* prin Grădinile Tuileries și petrecuseră o întreagă după-amiază la Jardin des Plantes, căscând gura la maimuțe, la tigri și la lei somnoroși.

Seara, contele continua să-și îndeplinească îndatoririle de tată. Într-o haină de casă purpurie, cu picioarele întinse spre focul din

cămin, își uimea fiul arătându-i ce însemna să te naști un Toulouse-Lautrec.

— Ei, fiule, era pe vremea când maiestatea-sa regele și fratele străbunicului tău Pons călăreau la trap prin Pădurea Fontainebleau, după vânătoare, reamintindu-și fericitele timpuri petrecute la Versailles, când erau tineri și Marie Antoinette, care avea atunci doar cincisprezece ani, venea să se joace cu ei. Asta, firește, înainte de acea blestemată revoluție și domnie a calicimii…

Se întoarse și luă paharul de coniac de lângă el.

— Deodată…

Sorbi puțin și își trecu degetul peste marginea mustății.

— … deodată calul fratelui străbunicului tău cabră și-l azvârli jos.

— Vai, vai!

Exclamația de compătimire venea din partea lui Henri, care-l asculta foarte atent, instalat pe marginea confortabilului fotoliu din piele roșie.

— A murit?

— Nu, n-a murit.

— S-a rănit?

— Nu, nu s-a rănit. Orice călăreț de merit a fost azvârlit de câteva ori. O ușoară căzătură nu-i o dezonoare. Și eu am avut câteva. Asta e, fiule. N-ai încotro! Dar știi ce-a făcut fratele străbunicului când s-a ridicat de jos?

— S-a suit iar pe cal?

Contele scutură din cap.

— Nu. S-a descheiat la pantaloni și acolo, pe loc, și-a golit bășica udului.

— Vrei să spui… a făcut pipi? În fața regelui? zise Henri înmărmurit.

— Pe barba sfântului Iosif, chiar așa a făcut! Și de ce? Pentru că fratele străbunicului tău Pons era un gentilom foarte bine educat, care întotdeauna făcea ce se cuvenea. Cunoștea regulile etichetei de la Curte, și-o veche regulă spunea că atunci când cazi de pe cal în prezența regelui trebuie să-ți golești pe loc bășica udului. Pe loc! Ține minte asta, Henri. Încât, dacă maiestatea-sa se mai întoarce vreodată pe tron și întâmplător călărești alături de el, iar calul tău

cabrează și te azvârle, tu să nu te porți ca un burghez netot și să știi ce să faci.

Cu un zâmbet care lăsă să i se vadă o clipă luciul dinților albi, sănătoși, se uită spre Henri prin fumul obișnuitei havane de după cină, savurând privirea plină de venerație din ochii băiețelului. Drăguț copil, Henri… Cam timid și naiv, și îndopat cu catehism și tot felul de nimicuri de acest fel, dar ce te puteai aștepta de la o mamă care mergea la liturghie în fiecare duminică și în camera de culcare avea un scaun de rugăciune? Dar mai lasă-l pe copil vreo câțiva ani, și atunci va fi momentul să-l iei în mână și să faci din el un gentilom.

— Da, Henri, asta-i deosebirea dintre un aristocrat și un burghez. Aristocratul știe totdeauna ce să facă. Pe când burghezul…

Henri se uită uimit la tatăl său.

Oare nu era minunat? Putea cineva să aibă un Papă mai inteligent, mai frumos? Până și oamenii de pe stradă întorceau capul când trecea el răsucindu-și bastonul. Totul în jurul lui era fascinant: să locuiești împreună cu el în acest hotel elegant, să-l asculți povestindu-ți cum se cuvine să te porți când călărești alături de rege, stând treaz după cină ca un om mare, în loc să fii trimis la culcare — chiar dacă trebuia să te străduiești din greu să nu ți se închidă pleoapele…

Și această cameră! Nicăieri, în lumea întreagă, nu mai era alta la fel. Coarne și picioare de cerbi, montate pe pereții lambrisați cu stejar, cupe de argint pe consola căminului, puști orânduite frumos în vitrine de sticlă, peste tot tablouri cu cai. Mirosea a piele veche, tutun și aventură. Când se va face mare, va avea și el o cameră ca asta. Și va purta un baston cu măciulie de aur, va fuma o țigară mare de foi și va bea tot ce. Bea Papă.

— Așadar, după ce făcu precum poruncea eticheta, fratele străbunicului tău se sui iar pe cal și continuă conversația cu regele despre vremurile de altă dată, când erau tineri. Bineînțeles, regele nu era atunci rege. I se spunea Compte d’Artois. Eli, dar știi de ce i se spunea Compte d’Artois?

Așteptă o clipă, zâmbind radios în barba-i scurtă și neagră.

— Nu știi, firește. Ei bine, am să-ți spun. Și doresc să mă asculți atent.

Se întoarse și mai sorbi o dată din coniac.

— În timpurile străvechi Franța era împărțită în provincii. Erau provinciile Artois, Champagne, Bourgogne, Aquitaine și altele. În fruntea fiecărei provincii se afla un mare senior, care uneori era un conte, alteori un duce. De aceea provinciile erau denumite când comitate, când ducate. Uneori, același senior era și conte și duce. Noi, de pildă, eram conți de Toulouse și duci de Aquitaine. Asta-i foarte important.

Făcu o pauză, ca aceste explicații să pătrundă bine în mintea copilului.

— Să nu uiți asta niciodată, niciodată! Noi eram conți de Toulouse și duci de Aquitaine.

Rolul de pedagog era ceva nou pentru conte și-l savura.

— Ți-e somn, Henri?

— Nu, Papă.

— Bun. Dar nu eram numai conți de Toulouse și duci de Aquitaine, ci și conți de Quercy, Louergue, Albi. Eram de asemeni marchizi de Narbonne și Gothia și totodată viconți de Lautrec. Dar… își pironi ochii pătrunzători asupra lui Henri și glasul căpătă un timbru solemn, tunător: Dar mai presus de orice, fiule, să nu uiți niciodată că suntem și în veci vom fi conți de Toulouse!

În ochi îi apăru o ciudată expresie afabilă.

— Azi eu sunt capul Casei noastre. Într-o zi va fi rândul tău. Apoi va fi rândul primului tău fiu, și al fiului său, și al fiului fiului său… Și așa mai departe, cât va exista Franța.

Observă privirea împăienjenită din ochii lui Henri.

— Ei bine, destul pentru astă seară. Pici de somn. La culcare, fiule. Și nu uita ce ți-am spus.

Copilul se ridică. În timp ce-și săruta tatăl și-i spunea noapte bună, contele îl prinse de mânecă.

— Ai să te faci un flăcău voinic, nu-i așa? zise el zâmbind. Joseph îmi spune că ești un călăreț desăvârșit. Bravo, fiule. Pe barba sfântului Iosif, dacă există ceva pe care noi conții de Toulouse îl putem într-adevăr face, asta-i călăria! Vara viitoare ai să — vii la Loury și ai să însoțești vânătoarea. Niciodată nu ești prea tânăr ca să înveți astfel de lucruri. Și nimic mai bun ca vânătoarea de cerbi ca să înveți cum să te ții în șa.

În săptămâna ce urmă Henri află și alte lucruri despre Casa de Toulouse și primi lecții despre deosebirile dintre spițele nobiliare.

— Vezi, fiule, există conți și conți. Așa cum există vinuri și vinuri, cai și cai, și, cum ai să afli peste câțiva ani, femei și femei.

Existau *comtes de petite noblesse.* Moșierii lipsiți de importanță cu castele mici și nu mai vechi de o sută, două de ani. Existau *comtes de robe.* Mărunți judecători, magistrați și mici demnitari din *ancien régime.* Existau chiar creaturi ridicole cum erau conții lui Napoleon și acei nespus de grotești conți papali! Despre aceștia nu se putea spune decât că doar pe moștenitoarele din Chicago le mai păcăleau.

— Ce este Chicago? întrebă Henri.

— Un oraș în America unde oamenii taie porci și-și mărită fetele cu aristocrați de carton. Și e păcat, pentru că americancele sunt în general al naibii de drăguțe.

În sfârșit, existau adevărații *comtes,* care, asemeni conților de Toulouse-Lautrec, erau autentici seniori feudali suverani.

— Dar aceștia, fiule, sunt „altă căciulă", cum obișnuia să spună străbunicul tău.

Aceștia erau adevărații *grands seigneurs.* Nobilimea spadei. Ei domneau peste provinciile lor, distribuiau dreptatea, făceau legi, aveau o Curte, schimbau ambasadori și declarau război.

— Noi am declarat război chiar Papei! Și ca să-i arătăm că nu glumim, am început prin a-i spânzura ambasadorul. Pe atunci eram cei mai bogați, cei mai importanți seniori din Franța.

— Mai importanți decât monseniorul arhiepiscop?

— Arhiepiscopul!

Hohotul de râs al contelui Alphonse răsună puternic în cameră.

— Păi, un Toulouse-Lautrec face cât o duzină de arhiepiscopi și încă vreo doi-trei cardinali pe deasupra, ca să cântărească la fel. Pe barba sfântului Iosif, cine ți-a mai spus că un arhiepiscop e o persoană importantă?

— Nimeni, se grăbi să răspundă Henri.

Când nu vorbea despre Casa Toulouse, contele Alphonse îi arăta lui Henri puștile sale, i le punea pe umăr ca să se deprindă cu ele, îi vorbea despre vânătoare și despre dresajul șoimilor, un sport care era marea lui pasiune și în care era o autoritate mondială.

Apoi, brusc, ieșea din lumea tradițiilor medievale, a dresajului de șoimi și a vânătoarei, pentru a deveni un elegant bulevardier parizian. Când se plimba prin coridoarele așternute cu covoare, ale hotelului, încălțat cu ghetre albe și pufăind din țigara de foi, cameristele îi făceau reverențe și-i adresau cu admirație cochetă *„Bonjour, Monsieur le Comte”.* Dacă se întâmpla să fie tinere și drăguțe, le mângâia pe obraji; dacă erau bătrâne sau urâte, se mărginea să ducă mâna la pălărie și trecea mai departe.

Dar în scurt timp efortul impus contelui Alphonse de prezența soției și a copilului începu să se facă simțit. Repezea servitorii, la masă vorbea rar. Nu mai povestea despre conții Toulouse, nu mai ținea prelegeri despre vânătoarea cu șoimi.

— Tatăl tău are multe preocupări importante, îi zise contesa într-o bună zi lui Henri. Cred că-l deranjăm.

În acea după-amiază se duseră cu trăsura la o casă de raport de pe Boulevard Malesherbes.

Intrarea era pardosită cu mozaic de marmură, scara așternută cu covor roșu și fiecare palier decorat cu palmieri în vase. Un domn chel, în redingotă, merse înaintea lor până la al doilea etaj, unde descuie o ușă și se dădu deoparte, invitându-i să intre. Pe Henri îl atrase coridorul spațios care se întindea pe toată lungimea apartamentului. Nimic, firește, asemeni minunatelor coridoare de la castel unde te puteai ascunde ziua întreagă, totuși destul de mare ca să se joace. Un candelabru uriaș atârna de tavanul salonului gol.

— L-au uitat oamenii care au locuit înainte aici? întrebă Henri.

După ce priviră atent prin multele camere goale, maică-sa zise:

— Asta va fi noua noastră casă, Henri. Crezi că o să-ți placă?

Zise că o să-i placă, chiar foarte mult.

Câteva zile mai târziu fu adus mobilierul. De la castel sosiră fel de fel de lucruri. Henri observă reapariția multor obiecte familiare. În salonul lui Maman sosi jilțul ei cu spătar înalt și covorul Savonnerie pe care făcuse primii pași șovăitori. De asemeni, *secrétaire-ul* din lemn de trandafir, pastelurile din secolul optsprezece și, pe consola căminului, orologiul de alabastru pe care-l cunoștea de când deschisese ochii.

Uneori avea impresia că nu plecase niciodată de acasă.

Prima zi de școală a lui Henri a fost o zi de revelație și de ușoară temere.

Părintele Mantoy, profesorul, începu lecția recitind *Spiritus Sanctus.* După ce termină, ținu elevilor o scurtă cuvântare de bun venit la Fontanes, subliniindu-le însemnătatea privilegiului de a primi o educație creștină și de a pătrunde în minunata lume a învățăturii.

Apoi, fără alte formalități, coborî de la catedră și începu să se plimbe prin clasă dictând:

— Cerul este albastru… Zăpada este albă… Sângele este roșu. Drapelul nostru este albastru, alb și roșu.

La un moment dat se opri și privi atent peste umărul lui Henri:

— Foarte bine, fiule, murmură el, foarte bine!

Își reluă plimbarea printre bănci, surâzător, cu mâinile la spate, poalele sutanei foșnind în jurul gleznelor.

— Marea este albastră… Copacii sunt verzi…

În timpul recreației Henri se pomeni singur. Așa cum îi spusese Maman, erau copii pretutindeni. Se jucau, alergau, strigau și se amuzau. Dar toți păreau că se cunosc între ei și aparent nu aveau de gând să-l bage în jocurile lor.

Urmărea cu jind un joc de-a capra, când se apropie de el un băiat blond pistruiat, cu pantaloni scurți și guler Eton[3].

— Ești nou aici? începu el, oprindu-se la câțiva pași de Henri.

— Da.

— Și eu.

Se măsurară o clipă din ochi, cu necruțătoarea sinceritate a copiilor.

— Ce vrei să te faci când ai să fii mare?

— Căpitan de marină.

— Eu am să mă fac pirat.

Băiatul blond făcu un pas înainte.

— N-ai vrea să te faci pirat ca mine?

— Nu știu. Ce fac ei?

— Au iatagane între dinți, capturează corăbii și-i ucid pe toți de la bord. Și pe măsură ce îi veneau în minte alte amănunte din povestiri, completă: Și apoi, după ce isprăvesc, se întorc pe insula lor, își îngroapă comorile în nisip, dănțuiesc și beau rom.

Ideea îl ispiti grozav pe Henri.

— Am putea să fim pe aceeași corabie? Cum te numești?
— Maurice. Maurice Joyant. Dar tu?
— Henri de Toulouse-Lautrec.
— Ce nume lung!
Fiecare făcu un pas către celălalt.
După un moment de tăcere, Maurice întrebă:
— Câți ani ai?
— În curând împlinesc opt.
— Eu am aproape opt și jumătate!
Tăcu o clipă, jubilând ca după o primă victorie.
— De unde ești?
— Din Albi.
— Unde-i asta?
— Departe. Foarte departe. Îți ia o zi cu trenul ca să ajungi acolo.
— Acolo ninge?
Henri scutură descumpănit din cap.
— Dar pe munți e uneori zăpadă.
— De unde sunt eu, iarna ninge tot timpul! zise Maurice.
Victoria lui era deplină, totuși continuă să se arate prietenos; pe fața pistruiată ochii îi zâmbeau:
— Vrei să ne jucăm?
— Da.
— Hai să vedem care aleargă mai repede.
În seara aceea. Henri intră buzna în salonașul mamei și-i povesti pe nerăsuflate că-și făcuse un prieten nou și că se va face pirat.
— Vom captura corăbii și-i vom ucide pe toți cei de la bord. Apoi vom dănțui, vom cânta la acordeon și ne vom ascunde comorile în nisip.
Din acel moment școala îl amuză. Și alți elevi de la Fontanes plănuiau să se facă pirați, și acest singur fapt se dovedi o bază trainică de înțelegere. Îl băgară în jocurile lor. Acum toate recreațiile erau prea scurte. Alerga și striga până ce sudoarea îi lucea pe față. Chiar orele de lecții erau destul de plăcute. Părintele Mantoy era încântat.
— Uite, Maman! Uite!
În acea zi, părintele Mantoy îi agățase pe bluza de marinar, în fața întregii clase, Crucea de Onoare, o frumoasă imitație în smalț și

alamă a Crucii Legiunii de Onoare.

Ea se arătă uimită, mângâie crucea și declară că e cel mai frumos lucru pe care-l văzuse vreodată.

— Sunt mândră de tine, Riri.

Îl strânse la piept și-l ținu mult timp în brațe.

— Oh, nespus de mândră!

Treptat, castelul, plimbările în docar, portretele, chiar partidele de călărie pe poneiul său Tambour se pierdură în trecut. Viața lui era acum o treabă serioasă, cu program regulat, care începea în fiecare dimineață cu ciocănitul în ușă al lui Joseph.

— Ora șapte, *monsieur* Henri. E timpul să vă sculați!

Mai întâi, o baie în grabă. Apoi trecea în sufragerie, unde-l aștepta Annette, surâzătoare și gătită cu bonetă albă. Cana cu ciocolată din care ieșeau aburi. O ultimă îmbucătură de cornuleț. Un sărut grăbit. Bereta cu pampon roșu și pelerina smulse din cuier. În sfârșit, la opt fără un sfert precis, coborârea în fugă pe scările cu covor roșu, împreună cu Joseph în pardesiu negru peste livrea și pălărie melon, la câțiva pași în urma lui, cum se cuvenea.

Între timp, Maurice și Henri deveniseră nedespărțiți, în orele de clasă își strecurau unul altuia bilețele; în recreație se jucau împreună Duminica mergeau în Parc Monceau unde își goneau cercurile și se jucau de-a indienii printre coloanele micului templu grec de lângă lac.

Dacă ploua, se jucau de-a pirații în coridoarele apartamentului, îl luau prizonier pe Joseph, îl târau la corabia lor și-l sileau să se urce pe punte. Se făceau că o înjunghie pe cameristă, că-l torturează pe bucătar și, trăgând din pistoalele lor cu dopuri, se năpusteau în odaia unde dormea Annette.

Într-o după-amiază, spre seară, în timp ce ședeau întinși pe covor, în fața căminului din salon, cu fețele încă mâzgălite de dop ars, Maurice zise pe neașteptate:

— Ce-ar fi dacă în loc de pirați ne-am face vânători canadieni de animale cu blană?

— Vânători de animale cu blană? strigă Henri luat prin surprindere de această neașteptată schimbare a planurilor lor.

Îi plăcea să fie pirat, să înalțe drapelul negru și să sară pe punțile corăbiilor engleze.

— Ce fac ei?

— Hoinăresc prin pădurile virgine, vânează urși și se bat cu indienii. Vom locui într-o cabană din bușteni, lângă un lac.

Henri reflectă asupra propunerii. Nu-i displăcea, îi suna atrăgător, mai ales perspectiva vieții petrecute împreună cu Maurice. Dar, pentru a-și arăta independența, formulă câteva obiecțiuni pe care Maurice le înlătură.

Până la urmă se declară de acord.

— Foarte bine, ne vom face vânători de animale cu blană, dar numai dacă locuim împreună și nu lăsăm pe nimeni să vină cu noi. Să nu ne despărțim niciodată.

— Niciodată! repetă Maurice.

— Cum putem fi siguri?

⁰lungă tăcere de reflecție.

— Nu-i decât o „cale, declară într-un târziu Maurice. Trebuie să ne facem frați de cruce. După asta vom fi legați unul de altul pe viață și pe moarte.

Citise expresia într-o carte și-i plăcuse.

— Ce zici? Vrei să fii fratele meu de cruce?

Henri clătină din cap entuziasmat.

— Dar tu?

— Și eu. Dar nu uita, e pe viață. Nu te mai poți lepăda. Și nu poți avea decât *un singur* frate de cruce. Înseamnă că ori de câte ori unul dintre noi dă de greu, celălalt trebuie să-i sară într-ajutor.

În acea după-amiază, în timp ce ploaia de martie brăzda geamurile ferestrelor, își zgâriară încheieturile mâinilor cu un ac și schimbară câte o picătură de sânge. Își strânseră solemn mâinile.

— Acum trebuie să repetăm jurământul sacru, zise Maurice. *À la vie et à la mort!*[4]

— *À la vie et à la mort!* repetă Henri cu inima palpitândă. Să scuipăm în foc ca să-l facem și mai sacru!

Scuipară.

— Acum suntem legați pe viață și pe moarte, zise Henri zâmbind fericit. Ca și cum am fi frați… frați adevărați!

Așa se scurse prima iarnă la Paris. Pe Boulevard Malesherbes castanii începeau să înmugurească. Într-o bună zi, Henri găsi

apartamentul plin de cufere de-a valma, covoarele făcute sul, tablourile acoperite și mobilele îmbrăcate în huse.

Înainte de a-și fi dat seama, școala luase sfârșit.

II

Vacanța era pe sfârșite. Se apropia vremea să se întoarcă la școală.

Revenirea la castel fusese plăcută: făcuse noi portrete tuturor, își reluase jocurile de-a v-ați ascunselea prin întortocheatele coridoare, vizitele la grajd, plimbările matinale pe poneiul Tambour și, bineînțeles, scrisese fratelui de cruce Maurice lungi scrisori, pline de mâzgăluri, despre planurile lor canadiene. Petrecuse o vară încărcată și agreabilă sub toate aspectele.

La începutul lunii septembrie se dusè împreună cu Maman și Annette la Celeyran, casa părintească a lui Maman. I se spunea Château de Celeyran, deși era o simplă clădire mare pătrată, cu obloane verzi, veche de numai două sute de ani, care se înălța la capătul unei lungi alei cu plopi.

Ca de obicei, bunicul îi aștepta în haine albe de in și pălărie de panama, cu un zâmbet ca semiluna răsturnată între favoriții lui zburliți. Îndată ce cupeul coti pe aleea ce ducea la castel, bunicul flutură din batistă și coborî în grabă scările, lanțul de aur săltându-i pe pântece. Apoi, obișnuita agitație și emoție a sosirii: grăjdarul apucă de căpăstru caii asudați, Joseph alergă să coboare scara trăsurii, sărutări, mângâieri pe obraz.

În zorii dimineții următoare, bunicul intră tiptil în camera lui Henri.

— Scoală-te, tinere! Păsările s-au trezit de câteva ceasuri.

Se așeză pe marginea patului.

— Ia să te privesc o clipă. Hmmm, arăți destul de bine! Poate cam palid. Ai fost cumva bolnav astă-iarnă?

— Nu, bunicule.

Ochii bătrânului îl priviră stăruitor.

— Ai să crești mare și voinic, nu-i așa, Henri? Ca Papă.

Dar ce rost avea întrebarea asta? Bineînțeles că va crește mare și voinic! Oricine crește cu timpul. Poate nu ca Papă, dar măcar cât

bunicul, care era mărunt și gras.

În acea zi porniră călări la cramă. Când și când, Léonce de Celeyran își strunea calul și se oprea să stea la taifas în dialect cu dijmașii, pălmașii și femeile care culegeau ciorchinii din vie.

— Ăsta-i nepotul meu, spunea el radios arătând spre Henri. Strașnic strengar, nu-i așa?

La cramă, bărbați și femei cu picioarele goale țopăiau în linuri enorme, ca indienii în dansurile lor războinice, și Henri făcu o schiță cu ei. A doua zi plecară călări la hambare; în ziua următoare la crescătoriile de păsări; în cealaltă zi, la ferma vacilor de lapte și la grajduri. Peste tot erau subiecte de schițe. Bătrânul măgar Tomon, trăgând o cotigă cu bălegar[5], cocoși pășind țanțoși ca pe picioroange, rațe, oi, vaci…

Seara întreaga casă răsuna de muzică și râs. Se întindeau mese cu lume multă și bunicul în capul mesei, foarte elegant în redingota cafeniu-deschis și vesta de brocart, încărcând cu vârf farfuria fiecăruia, vorbind, râzând, tăind și împărțind friptura, îndemnând mesenii să bea vin, minunatul său vin de Celeyran, și la desert ridicându-se îmbujorat și puțin cherchelit, să toasteze în sănătatea tuturor.

Henri încă zâmbea amintindu-și de acele zile fericite de la Celeyran, când auzi pașii mamei.

Contesa intră în cameră cu o scrisoare în mână.

— Papă dorește să te duci la Loury pentru vânătoare, zise cu glas scăzut și trist.

— Mergi și tu?

Nu-i răspunse imediat. Ochii ei nu mai aveau strălucirea de la Celeyran.

— Mergi?

Se aplecă și-l mângâie pe obraz.

— Nu, *mon petit.* Dar Joseph…

— Atunci, nu mă duc! Nu, nu, nu! Nu vreau să mă duc fără tine! De ce nu mergi și tu? De ce…

Ea îi puse vârfurile degetelor pe buze.

— Sst! Un copil cuminte nu spune niciodată „Nu vreau”. Papă dorește să devii un călăreț excelent ca el. Vei avea un costum drăguț de vânătoare cu un frumos veston roz. Și, ține minte, să nu spui

niciodată că-i roșu, ci roz. Ai să însoțești vânătoarea, ai să cunoști lume agreabilă. Cum? Ai să te distrezi grozav. Când ești prezentat unui gentilom, nu uita să te înclini și să spui „E o cinste pentru mine, domnule, să vă cunosc”. Și dacă o doamnă dorește să te sărute, nu trebuie să întorci capul, cum faci mereu. Și nu uita să-ți piepteni părul, să te speli cu periuța pe dinți și să-ți spui rugăciunile.

Glasul ei blând îl liniști. Treptat, se lăsă cucerit de ispititorul gând de a-l revedea pe Papă, de a galopa prin pădure într-un frumos veston roșu… nu, roz.

În noaptea aceea visă că era în fruntea Cruciadei și vâna cerbi în pădurile din Ierusalim, împreună cu străstră-stră-străstră-străbunicul Raymond și o mulțime de cavaleri îmbrăcați cu vestoane roz.

— Ei! Ai sosit, fiule! Ia să mă uit puțin la tine!

Timp de zece minute, Henri, în miniaturalul costum de vânătoare, șezuse neobservat în pragul vastei încăperi din bârne de stejar, plină de gentilomi cu cizme și vestoane roz și doamne cu jobene lucioase și fuste lungi de călărie, care vorbeau, râdeau și beau din pocale de argint. Acum sta în fața tatălui său, mai înalt și mai impunător ca niciodată în costumul de vânătoare, zâmbind în barba lui gen Medici, plesnindu-și cizmele cu cravașa.

— Întoarce-te. Nu-i rău, nu-i rău. Foarte bine ajustat. Trebuia să-i cer mamei să-mi trimită unul din costumele tale. Părul e însă prea lung. Când te întorci la Paris, să-i spui mamei să ți-l tundă. Cu buclele astea arăți ca o fată. Nu vrei să arăți ca o fată, așa-i?

Continuând să râdă satisfăcut, îl luă pe Henri de mână și-l duse la un grup de oaspeți lângă cămin.

— Acesta, doamnelor și domnilor, e fiul meu Henri, anunță el pe un ton cere monios cordial. M-am gândit că i-ar prinde bine să urmărească vânătoarea și să vadă cum se petrec lucrurile astea. Niciodată nu ești prea tânăr ca să le cunoști, nu-i așa?

Se înclină și, arătând pe rând spre fiecare oaspete, continuă:

— Dânsa, Henri, e Madame la Vicomtese de la Tour-Tacquelain… Dânsa e Madame la Baronne de Vauban… Dânsul e Monsieur le Comte de Saint-Yves… Și dânsul e vechiul meu prieten Monsieur le Duc de Doudeauville. Calul său a câștigat *Grand Prix* anul trecut. Și e președintele Jockey-Clubului, așa că ai face bine să te porți drăguț cu el, altfel nu-ți va mai îngădui să intri aici.

Henri se strădui să-și amintească sfaturile mamei, dar niciunul nu-i veni în minte. În timp ce se pleca stângaci și murmura ceva cu ochii la vârfurile cizmelor, simțea că-i năvălește sângele în obraz.

— Cam timid, nu? zâmbi ducele. Dar pun rămășag că-i va trece. Așa-s băieții la vârsta asta.

Prezentarea continuă:

— Dânsa, fiule, e Madame la Duchesse de Rohan… Dânsul e Monsieur le Marquis de Villeneuve… Dânsul e Monsieur le Comte de…

Nume, nume, nume! Nume lungi, greu de ținut minte… Zâmbete, reverențe, strângeri de mână, mângâieri pe obraz… Cu bărbații treaba merse destul de ușor; spuneau câteva cuvinte, îți întindeau mâna și se întorceau la băuturile lor. Dar femeile! Se învârteau în jurul tău, se aplecau, își ridicau voaletele, te sărutau.

— Nu-i adorabil în hăinuța lui roz?… Câți ani ai, *chéri?…* Ce delicioase bucle!… La iarnă să mă vizitezi neapărat la Paris.

Nu mai încetau sporovăind, gângurind, foindu-se, trecându-i prin păr degetele lor cu unghii lungi. Le răspundea cuviincios *„Oui, madame… Non, madame…* Am opt ani și jumătate, *madame,* aproape nouă…” Și de fiecare dată își amintea să nu-și întoarcă fața când ele îl îmbrățișau și-i apăsau pe obraz buzele lor roșii, lipicioase.

În săptămâna cât șezu la Loury, Henri fu foarte ocupat. De câte ori putea, se furișa la grajduri, dădea cailor să mănânce bucăți de zahăr, se lua cu binele pe lângă grăjdari ca să-i pozeze pentru portrete. Făcu schițe cu câini, cai și doamne călărind ca amazoanele, voaletele fluturându-le în vânt[6].

Și, bineînțeles, însoți vânătoarea.

Văzu pe îngrijitorii custilor de câini trăgând de zgărzi copoi care lătrau, și grăjdari ținând de căpăstru cai lucioși care tropăiau nervoși, în timp ce domnii se aplecau și-și făceau mâinile cupă ca să le ajute pe doamne să suie în șa. Căpătă o spoială de jargon hipic și i se explică eticheta rigidă a vânătorii de cerbi. Sub ochiul vigilent al lui Joseph, însoți vânătoarea cât putu mai bine, sărind peste gardurile scunde și trecând prin vad pâraiele mici. Auzi pe pândari semnalând poziția aproximativă a unui cerb „legal”[7] și urmări atent pe gonaci hărțuind animalul ca să iasă în luminiș. Învăță când să-și facă poneiul să meargă la pas, când să prindă strâns hățurile și, cu o

lovitură de cravașă, să pornească în galop. La sfârșit, când cerbul fu doborât, ascultă sunetele jalnice ale cornurilor de vânătoare și urmări ritualul uciderii. Dar când văzu animalul gâfâind, căzând în genunchi și din ochi țâșnindu-i lacrimi, întoarse capul și în adâncul inimii își zise că nu-i place vânătoarea de cerbi.

Se bucură când veni vremea să-și ia rămas bun și să se întoarcă la Paris.

Părintele Jammes, noul profesor, era foarte sever și nu tolera niciun șiretlic. Se sfârșise cu suflatul, copiatul, bilețelele strecurate pe sub bancă. Privea inexpresiv peste rama ochelarilor, dar ochii cenușii de pe fața lui rotundă și lucioasă erau pătrunzători și atotvăzători.

Istovitorul program fu reluat. Dimineața, ciocănitul în ușă al lui Joseph. „Ora șapte, *monsieur* Henri. E timpul să vă sculați!” Baia în grabă, cana cu ciocolată din care ieșeau aburi, bereta și pelerina smulse din cuier, coborârea în fugă pe scările cu covor roșu.

Seara avea acum teme de lucrat acasă, la lumina lămpii din salon, cu Maman alături în jilțul de lângă cămin, citind sau cosind, când și când dându-i o mână de ajutor la rezolvarea vreunei probleme mai grele. Când micul orologiu de alabastru de pe policioara căminului suna ora nouă, ea îi spunea: „Destul pentru azi, *mon petit*! E timpul să te duci la culcare”. O îmbrățișare, un sărut tandru. Și — somnoros, cu capul doldora de aritmetică și verbe latinești — se ducea la culcare.

Bineînțeles, viața nu se reducea la muncă. Mai rămânea timp și pentru jocuri cu bile, săritul caprei în recreație, iar duminicile războaie indiene în Parc Monceau. Împreună cu Maurice și alți colegi de la Fontanes fuma pipa păcii la picioarele grupului statuar de marmură *L’Abandonnée,* al lui Cornu, își instala cortul printre arbuști și țopăia în jurul unor focuri imaginare. Placidele *nounous*[8] înzorzonate cu panglici și domnii în vârstă care-și citeau ziarele tresăreau la strigătele și strâmbăturile irochezilor în pantaloni scurți și gulere Eton.

Așa se scurse a doua iarnă la Paris, la fel de harnică și fericită ca prima.

Henri avea nouă ani. Acum era un adevărat școlar parizian, obișnuit cu larma bulevardelor, zăngănitul clopotelor de tramvai,

nesfârșitul torent de trăsuri și scenele de ceartă dintre jandarmi și *cochers*[9]. Din când în când își vizita tatăl în apartamentul de la hotel.

— De ce tu și Papă nu locuiți împreună? o întrebă pe mamă întruna din zile.

— Pentru că Papă e un om foarte ocupat, îi răspunse ea repede. Acum spune-mi ce-ai făcut azi la școală…

Cu timpul, apartamentul din Boulevard Malesherbes deveni căminul lor. Pretențioasa biserică La Madeleine — cu tavă aurită pentru colecte și paracliser cu panaș la pălărie — înlocui străvechea și primitoarea catedrală din Albi, ca loc unde în fiecare duminică se duceau în trăsură să facă o scurtă vizită lui Dumnezeu. Mama își făcu câteva cunoștințe noi printre doamnele din vecinătate. Când Henri se întorcea de la școală, o găsea uneori stând de vorbă cu musafirii în salon. Doamna Proust, soția celebrului doctor, care locuia la câteva case mai departe, venea destul de des însoțită de cei doi băieți ai ei, Marcel și Robert. Câteodată venea și doctorul. Henri îl considera excepțional de inteligent, pentru că medicul nu uita niciodată să-l felicite pentru Crucea de Onoare.

În acel an primi întâia împărtășanie, și în vederea acestui important eveniment fu supus unei perseverente instruiri religioase. Înainte de culcare recita curgător Poruncile și diferitele Fapte de Credință, Nădejde, Caritate și Căință, și ajunse să aibă ample cunoștințe despre Sfântul Spirit, Treime, Fecioara Maria, îngeri și arhangheli, și de asemeni despre roiurile de sfinți, martiri, fecioare, schimnici și oameni cuvioși care, după vieți nefericite pe pământ, acum se bucurau de preaslăvita tihnă a cerului.

Cât despre Dumnezeu, Henri avea unele tainice — foarte tainice — rețineri. Era, firește, foarte puternic. *Catehismul* și *Biblia* erau pline de faptele și nemaipomenitele lui învredniciri. Totuși, pus la anumite probe, răspunsul lui Dumnezeu fusese cu totul necorespunzător așteptărilor. De mai multe ori îi ceruse smerit câteva miracole simple și de fiecare dată Dumnezeu nu izbutise să-l audă sau fusese prea ocupat ca să-l îndatoreze.

Până la urmă, ajunse la concluzia că Dumnezeu era foarte generos și puternic, dar grozav de grijuliu cu darurile și puterea lui. Se asemăna destul de mult cu unchiul Odon, despre care se spunea

că era fabulos de bogat, totuși niciodată nu-ți trimitea nimic, în afară de-o carte poștală la Crăciun.

Încă o dată era primăvară. Pe Boulevard Malesherbes mugurii castanilor se deschideau ca niște mânuțe lacome. Contele își exprimă dorința să-și ducă fiul la Concursul Hipic, spectacolul monden de călărie al Parisului. Așadar, după liturghia din duminica următoare, contesa îl conduse pe Henri cu trăsura la hotel, învățându-l cum să se poarte, să se ferească a pune întrebări și să nu vorbească neîntrebat.

— Pe scurt, doresc să fii cuminte, zise ea netezindu-i cutele costumului alb de marinar.

Trăsura se opri în fața ușii. Cu mâinile ei albe delicate îi îndreptă pălăria de pai cu boruri largi și Crucea de Onoare de pe bluză.

O Sărută repede și sări din trăsură. La ușă se întoarse ca să-i trimită bezele și să facă semn eu mâna lui Joseph. Apoi, dispăru în vestibulul hotelului.

Când fu introdus în camera tatălui, contele își potrivea cravata în oglinda dintre ferestre.

— Splendidă zi, nu-i așa? zise zâmbindu-i lui Henri din oglindă. Văd că maică-ta ți-a tăiat în sfârșit părul. Bun!

Își prinse o garoafă albă pe reverul de mătase al hainei, luă bastonul cu măciulie de aur din mina valetului și, cu o ușoară lovitură în joben, porni spre ușă.

— Anul viitor vom merge călări la Bois, și nu în trăsură ca două babe ramolite, zise el în vreme ce trăsura gonea pe Champs-Élysées. Locul unui gentilom e pe spatele, nu dinapoia calului.

Henri privea entuziasmat în jur. Pe lângă ei treceau, și pe o parte și pe cealaltă, cupee, trăsuri victoria, landouri și trăsuri de piață elegante. Copitele sclipitoare ale țanțoșilor cai cu cioltare de mătase ropoteau ca o ploaie deasă pe pavelele de lemn. Hamurile scânteiau în lumina soarelui de aprilie. Umbrelele de soare ale doamnelor și pălăriile înflorate păreau pete viu colorate pe fondul livrelelor întunecate ale valeților.

— Văd că porți Crucea de Onoare, observă contele. Bravo, fiule, bravo! maică-ta mă informează că ești în fruntea clasei. Zâmbi îngăduitor. Sper totuși că n-ai de gând să ajungi un șoarece de

bibliotecă. Cărților le stă bine la locul lor. Tot astfel pictura, muzica… asemenea lucruri sunt hărăzite pentru femei. Există lucruri mai importante în viață.

Din timp în timp se întrerupea ca să salute o cunoștință, și în fiecare salut era o întreagă viață de *Savoir faire* monden. Pentru ducele și ducesa de Rohan, un prompt salut curtenitor, care aducea a *ancien régime;* pentru fiica unui bancher, căsătorită de curând cu un aristocrat, o ușoară înclinare condescendentă corectă; pentru Sophie Croisette, actrița, care făcea pe grozava cu noua ei pereche de buiestrași, un semn amuzat cu capul și o înălțare din sprâncene plină de înțeles.

— Apropo, ai început să iei lecții de scrimă? Nu? Scrima, fiule, e mult mai importantă decât algebra sau cuvântăriie lui Cicero. Îți dă dreptul să le spui oamenilor ce gândești despre ei. Dar dansul? Trebuie să facem ceva și în această privința. Mari cariere s-au clădit pe iscusința de a dansa.

În timp ce trăsura victoria ocolea Arcul de Triumf, se aplecă înainte și atinse ușor spatele vizitiului eu măciulia bastonului.

— La Pré Catelan, François!

Când își reluă poziția confortabilă, se întoarse zâmbind spre Henri.

— N-ai mai fost, desigur, la Pré Catelan?

Zâmbi cu toată gura și dinții lui albi sclipiră în lumina soarelui.

— Nu. Cred că n-ai fost. Maică-ta nu ți-ar fi îngăduit. Prea frivol pentru. Gusturile ei, îmi închipui.

În momentul când Henri și tatăl său intrară în veranda cu geamlâc a restaurantului, grupuri de doamne în toalete de primăvară viu colorate și domni cu favoriți și jobene, stând în picioare sau așezați la mese albe de fier, sub umbrèle vărgate, sorbeau apetitive ori comandau dejunul.

— Un Xeres, se adresă contele chelnerului scoțându-și mănușile, iar pentru tânărul gentilom o grenadină roz[10].

Henri se uită emoționat în jurul încăperii ticsite.

Din spatele unui paravan de palmieri în vase de pământ se auzeau acordurile languroase ale unui *valse lente.* Prin ferestrele arcuite lumina soarelui se cernea în fascicule diafane de culoarea paiului, scăpărând câte-o scânteie pe buzele paharelor și aprinzând reflexe colorate în bijuteriile doamnelor. În ciuda mărimii, rotonda

avea atmosfera intimă a unui salon aristocratic. Bărbații se salutau făcându-și de departe semne cu mâna, sau treceau de la o masă la alta pentru scurte vizite; doamnele întindeau mâna, râdeau grațios, clătinau din cap.

— Îl vezi pe domnul cu barbă albă de lângă fereastră? îi șopti contele, aplecându-nse peste masă. E Victor Hugo. Senator. *Républicain, naturellement!* Azi toți sunt *républicains.* Cred că și scrie. Politică și literatură! Sărmana Franță, piere din cauza lor!

Se ridică și se duse la o masă din apropiere. Henri îl urmări cum se apleacă să sărute vârfurile degetelor unei doamne și schimbă câteva cuvinte râzând cu însoțitorul ei. Apoi se înapoie, la fel de brusc cum plecase.

— Vezi pe domnul acela cu barbă pătrată și monoclu? continuă el luând o sorbitură de Xeres. Cel care vorbește cu doamna aceea foarte frumoasă. E regele Leopold al Belgiei.

— Rege! zise Henri uimit, întorcându-se să se uite la domnul în vârstă.

— Nu te uita! Este o mojicie să te uiți așa la oameni! În afară de asta, se află aici *incognito.*

O mână îl atinse pe umăr și contele se întoarse.

— Ah, *bonjour,* Doudeauville! îți reamintești de fiul meu, Henri? Ți l-am prezentat la Loury. Înainte de a-l duce la Concursul Hipic de după-amiază vreau să simtă puțin gustul vieții pariziene.

Henri sări repede de pe scaun și-i făcu o adâncă plecăciune.

Ducele zâmbi, îl mângâie ușor pe obraz, spuse câteva cuvinte contelui și plecă impasibil mai departe.

O clipă mai târziu, la masa lor se opri alt domn. Repede! Săritura de pe scaun, plecăciunea.

— E o onoare, domnule, să vă…

Apoi, fu rândul lui Papă să se ridice. De astă dată vizită câteva persoane la celălalt capăt al încăperii. După câteva minute se întoarse.

— O vezi pe doamna cu mănuși albe lungi? E Sarah Bernhardt, fiule. E cu ultimul ei — hm — cu vărul ei!

Aparent, așa se petreceau lucrurile. Sorbeai din paharul cu Xeres. Te vizitau prietenii. Mergeai la masa cuiva, sărutai vârfurile degetelor

unor doamne, schimbai câteva glume, te întorceai la locul tău. Mai luai o sorbitură de Xeres. Alți prieteni te băteau pe umăr…

— Și acum să mergem la Club să dejunăm, anunță contele uitându-se la ceas. Trebuie să fii mort de foame.

Sala de mâncare de la Jockey Club avea o vagă mireasmă de ceară, lemn vechi și tutun Havana. *Maîtres d'hôtel* de-o viață, cu glas șoptit, gârboviți după ani de plecăciuni colindau printre mese ca niște fantome în livrele. După desert, contele comandă obișnuitul său coniac Napoleon.

— Și acum, fiule — remarcă el vesel, după ce goli enormul pahar în formă de lalea — mi-a mai rămas timp doar cât să-mi schimb hainele, după care vom pleca la Concurs.

Palatul Industriei, o impunătoare relicvă de prost gust a Expoziției Universale din 1855, se înălța pe Champs-Élysées. Ca să justifice păstrarea acestui gigantic talmeș-balmeș de statui, cornișe și colonade de stuc, autoritățile îi dădeau felurite întrebuințări. Aici se ținea faimosul Salon de Pictură și Sculptură al Artiștilor Francezi — *Le Salon,* cum i se mai zicea — un mare eveniment monden și visul miilor de artiști. Aici aveau loc, de asemeni, expoziții de vite, bazare filantropice, adunări patriotice și foarte snobul, foarte mondenul Concurs Hipic.

— Să-i urmărești îndeosebi pe săritori, îl instrui contele pe Henri, în timp ce intrau în sala cu cupolă de sticlă, transformată cu acest prilej în manej, și se îndreptau spre loja rezervată pentru membrii Jockey-Clubului.

— Călăreții se fac, fiule, dar săritorii se nasc. Urmărește-i cum se apleacă înainte când sar peste obstacole.

Luară loc în lojă și contele își potrivi binoclul.

— Asta-i secretul. Trebuie să-ți ajuți calul, aproape să-l ridici peste obstacol. Odată am pariat că pot sări cu iapa mea Juno peste o trăsură și, pe barba sfântului Iosif, am sărit!

Deodată se opri, cu binoclul ațintit spre o doamnă care sta singură în lojă, dincolo de ring.

— Rămâi aici până mă duc să vizitez câțiva prieteni, zise el ridicându-se.

Se aplecă și strigă spre un bătrân mărunt, burtos, care sta în rândul din față al lojii și desena de zor pe-un blocnotes.

— Domniile Princeteau! N-ați vrea să aveți grijă.

Cum bătrânul nu se întoarse, contele strigă tare:

— Ei, domnule Princeteau! N-ați vrea…

Înălță din umeri nervos.

— Oh, la ce bun! E surd bușteau. Du-te și te așază lângă el, Henri. Dar nu încerca să-i vorbești. E și surd și mut. Poți să te uiți la el cum desenează. Pictează minunate tablouri cu cai. De aceea îl lăsăm să stea în loja Clubului. Mă întorc după spectacol.

Domnul Princeteau îl primi pe Henri lângă el cu surâsul cald al oamenilor neobișnuiți să li se caute compania. Răsfoi prin caietul său de crochiuri și-i arătă lui Henri studii cu cai" desenate de el. Nu trecu mult și conversau aprins, ca niște vechi prieteni, prin semne cu capul, zâmbete și gesturi.

Pentru Henri fu o după-amiază memorabilă, și la aceasta contribuiră atât marșurile războinice executate de orchestră și splendizii cai care săreau, se răsuceau, mergeau când în galop mic, când în buiestru, cât și aplauzele unanime care izbucneau ori de câte ori juriul înmâna cupe de argint și insigne. Alături de el, bătrânul pictor continua să deseneze, străin de zgomotul din jurul său.

După un timp, scoase din buzunar un mic blocnotes.

— Îți place să desenezi? scrise el.

Henri citi întrebarea și-i răspunse cu o clătinare emfatică a capului.

După care Princeteau îi întinse blocnotesul. Sub privirile pictorului surdo-mut, Henri începu să deseneze o pereche de cai la trap. Pictorul îl urmări cu un interes amabil, care la scurt timp se prefăcu în surprindere, apoi în sinceră uimire. Câteva secunde îl privi lung, ca și cum nu-i venea a crede.

Cu mâna tremurândă de emoție, scoase repede blocnotesul din buzunar și scrise în grabă: „Desenezi extrem de bine!" Sublinie cuvântul „extrem".

Acesta fu primul lucru pe care Henri îl povesti mamei în acea seară, când intră buzna în salonul ei, gâfâind din cauza urcării în fugă a scării, cu ochii încă dilatați de emoția zilei.

— Maman, Maman! zise el abia răsuflând, uitând s-o sărute. Am cunoscut un bătrân… un pictor adevărat, care mi-a spus că desenez extrem de bine! De fapt… n-a spus, pentru că nu poate vorbi. Dar a scris pe blocnotesul său. E și surd…

— Dumnezeule, ce *méli-mêlo*[11]! zise mama zâmbind, trăgându-l lângă ea.

Îl mângâie tandru pe păr, îi simți bătăile repezi ale inimii sub bluza albă de marinar.

— Mai întâi liniștește-te, *mon petit,* și sărută-mă. Ai alergat pe scară, nu-i așa? Acum povestește-mi despre bătrânul care nu poate vorbi. Și începe cu începutul… din momentul când te-am lăsat la hotelul lui Papă, azi-dimineață.

Îi povesti entuziasmat minunățiile zilei.

— Și după aceea ne-am dus la Pré Catelan, unde era un rege *incognito!* zise cu aerul de copil care-și dă importanță. Era cu o doamnă…

— Știi ce înseamnă *incognito?*

Tocmai Maman să-i pună întrebări încurcate! Scutură din cap descurajat.

— Înseamnă că cineva nu-și spune numele sau titlul, pentru că îi e rușine de ce face și în compania cui se găsește.

— Dar doamna era drăguță!

— N-are importanță! replică ea, curmând scurt o discuție primejdioasă. Altceva ce-ai mai făcut?

Îi povesti despre prânzul de la Jockey Club, emoțiile Concursului, întâlnirea cu bătrânul pictor surdo-mut.

— Atunci, el scoase repede blocnotesul din buzunarul jiletcii și scrise: „Desenezi extrem de bine!”

Și cum mama nu părea destul de impresionată, adăugă:

— E adevărat, Maman, e adevărat! Ba chiar a subliniat cuvântul „extrem”!

— Vai, ce amabil! zise ea calm. Și după asta ce-ai mai făcut?

După spectacol se duseseră la cofetăria Rumpelmayer. Mâncase două *babas au rhum*[12] mari și un ecler cu ciocolată. Apoi se întorseseră la hotel, unde Papă își schimbase a treia oară hainele. De astă dată îmbrăcase un costum de seară. Arăta foarte elegant. Cinaseră la restaurantul Larue.

— Papà a comandat fazan și o sticlă de Château-Lafite. Mi-a spus că trebuie să învăț ce fel de vinuri să comand. E foarte important. Oh, și încă ceva, Maman! Trebuie să iau lecții de scrimă și de dans.

Papà spunea că sunt mai importante decât discursurile lui Cicero. Și cărțile sunt numai pentru femei.

Nu-i de mirare ca Alphonse să spună una ca asta, reflectă ea. De ce oamenii lipsiți de cultură se străduiau în fel și chip să ia în derâdere setea de cunoaștere și să laude ignoranța, de parcă asta ar fi ceva greu de realizat?

Zise cu glas tare:

— Bineînțeles, scrima și dansul sunt foarte importante, dar un adevărat gentilom… oh, un *adevărat* gentilom cunoaște mult mai multe decât scrimă și dans J Citește discursurile lui Cicero, învață gramatică și aritmetică, și ajunge un mare învățat. Acum sărută-mă dulce și du-te la culcare.

Îl strânse o clipă lângă ea, cu obrazul lipit de al lui. Băiețelul ei, Riri al ei!… Nimeni nu-l va strica, nu-l va transforma într-un inutil membru de club filfizon. Nimeni… nici chiar tatăl său.

— Și acum, du-te! zise ea zâmbind, bătându-l ușor pe spate. Pentru o singură zi ai avut destule emoții. Și nu uita să spui rugăciunile.

În toamna următoare se găsi timp și pentru lecțiile de scrimă și dans.

În fiecare duminică după-amiază, Henri se ducea la sala de gimnastică a maestrului Boucicot, unde îmbrăca pantaloni de mătase neagră încheiați sub genunchi, plastron strâns ajustat pe piept și se silea să deprindă una dintre iscusințele adevăratului gentilom francez.

În ciuda tenului de culoarea — șuncii crude, Maître Boucicot era cumpătat la băutură, amabil și modest în toate privințele, cu excepția mustății de care era nespus de mândru, și pe bună dreptate. Treizeci de centimetri măsura această mustață între vârfurile pomădate și răsucite, și ca două iatagane arcuia de o parte și de cealaltă a insignifiantei sale fețe. Îi da un aer de nemărginită forță și de feroce, totuși atrăgătoare, bărbăție. De câte ori te gândeai la Maître Boucicot, în minte nu-ți apărea decât mustața. Era trăsătura dominantă a personalității lui. Când își ridica floreta în semn de salut, își umfla pieptul cu o prelungă inspirație șuierătoare și răcnea *„En garrrrrde* !”, Maître Boucicot merita să-l privești.

În schimb, *mademoiselle* Alouette, directoarea Academiei de Dans pentru Tinerii Domni și Domnișoare, era numai gingășie și grație de fată bătrână. Dumnezeu o zămislise banală, și vărsatul făcuse restul. Dar glasul îi era ca mierea pură și avea un fel al ei de a zâmbi fără să-și arate dinții cariați, considerat o chintesență a rafinamentului.

De două ori pe săptămână, seara, Henri se ducea cu trăsura la *mademoiselle* Alouette, de obicei însoțit de mama sa. Făcea pași stângaci înainte și înapoi, se înclina, zâmbea inexpresiv la fetițele cu fundițe și rochii scrobite, în vreme ce undeva zdrăngănea un pian, iar Mademoiselle Alouette, o ectoplasmă în satin mov, bătea din palme și comanda pașii.

Până la Crăciun, Henri învață de bine de rău să danseze polca, sâoțiana și cadrilul. Mama se gândi că vacanța ar fi un moment potrivit ca să se achite de numeroasele obligații sociale, oferind o mică *réception-dansante.* S-au întocmit liste de invitați, s-au revizuit, s-au completat. Un prilej să constați uimit cât de multă lume cunoști. S-au trimis invitații gravate. A fost angajată o orchestră de patru instrumente. Contele, într-o dispoziție excelentă, făgădui să asiste și le oferi pe cei doi valeți ai săi și bucătarul personal, ca să ajute la serviciu.

Încă de la ora trei salonul era plin de lume. La ora patru mai soseau invitați, umplând până la refuz salonașul, transformat cu acest prilej în salon-bufet.

Doamna Proust sosi foarte agitată, scuzând îndelung absența soțului. Pe doctorii ăștia nu te poți bizui! Mereu chemați la cele mai nepotrivite ore!

Henri își întâmpină colegii, pe măsură ce erau introduși în salon, însoțiți de familiile lor. Schimbau câteva cuvinte de politețe, se priveau sfioși, fâstâciți de prezența părinților, incomodați de pretențioasele lor haine de sărbătoare.

În sfârșit, orchestra atacă primele măsuri ale cadrilului. Băieții, îmbujorați și fără să zâmbească, se precipitară spre partenerele lor dinainte stabilite, se înclinară țepeni și își traserà mănușile albe de bumbac. Sub privirea îngăduitoare a părinților, pașii învățați la *mademoiselle* Aleruette fură executați cu gravitate. Aplauze politicoase marcară sfârșitul grelei încercări. Ca un stol de păsări,

copiii dădură buzna în oficiu, unde îi așteptau înghețată, *petits jours* și grenadină roz.

Pe la ora cinci, în coridor izbucneau războaie indiene. Părăsire, fetițele stăteau rezemate de pereți, privind cu invidie cum frații și verii lor se sealpau unul pe altul. La șase și jumătate recepția luă sfârșit.

— Ți-a plăcut, Henri? îl întrebă mama mai târziu, în aceeași seară.

— Oh, Maman, a fost minunat! Să facem o petrecere ca asta la fiecare Crăciun.

— Cred că-i o idee excelentă, zise ea zâmbind.

A doua zi de dimineață Henri nu se mai putu da jos din pat.

III

— *Cum? O migrenă? Un fleac de migrenă?*

Doctorul râse înfundat în barba-i căruntă, dreptunghiulară. Ei bine, va avea el grijă de această migrenă. Îi va veni el de hac… pă! Febra, de asemeni: îi va veni el de hac… pă!

Sub privirea contesei, îndeplini conștiincios ritualul de rigoare pentru a-și binemerita onorariul, căutând ostentativ să-i arate cym știe el să se poarte la căpătâiul micilor pacienți bogați. În timp ce vorbea, luă pulsul lui Henri, îl examină atent în gât, îi ciocăni ușor brațele și picioarele, își apăsă urechea rece pe pieptul bolnavului.

„Ca un Comanche[13] care ascultă cu urechea la pământ tropotul îndepărtat al copitelor”, reflectă Henri somnolent.

În sfârșit, medicul își închise cu pocnet scurt geanta de piele neagră și se întoarse spre contesă. Nu era nimic, nimic serios. Unele mici simptome îi dădeau totuși de gândit.

N-ar fi bine să aducă după-amiază un coleg, pentru consult?

— Niciun motiv de alarmă, doamnă contesă, dar mai multă grijă nu strică, nu-i așa? Copiii sunt mici organisme nespus de complicate și gingașe.

Colegul avea de asemeni barbă căruntă, dreptunghiulară. Și el făcu glume în vreme ce lua pulsul lui Henri, se uită atent în gât, îi examină limba și-i apăsă urechea pe piept” La sfârșitul examenului, colegul privi de asemeni îngândurat.

După o scurtă consfătuire în șoaptă, cei doi medici se adresară contesei.

— Copilul dumneavoastră, doamnă, e anemic. Anemia, mai ales când e asociată cu creștere rapidă, produce uneori fenomene inexplicabile. Nu aveți însă niciun motiv să vă neliniștiți. Apele de la Amélie-les-Bains sunt fără discuție infailibile în cazurile de anemie.

Se înclinară, se răsuciră pe călcâie, la ușă schimbară multe *Après-vous,* și în sfârșit plecară.

— Sincer să vă spun, nu știu ce e — mărturisi în acea seară doctorul Proust — și al naibii să fiu dacă știe cineva.

Sta pe marginea patului, mângâindu-și barba îngândurat, cu o cută între sprâncene. Îndată ce aflase de boala lui Henri, în drum spre casă le făcuse o scurtă vizită prietenească. Era un doctor renuimt și își putea îngădui să spună adevărul.

— Nu-mi place febra asta, murmură ca pentru sine. Nu mi-o pot explica.

Strecură cu multă delicatețe mâna lui Henri sub cuvertură.

— Încearcă să dormi, *mon petit.* Somnul e cea mai bună doctorie.

Cu un zâmbet pe jumătate oftat, se ridică și se întoarse spre contesă.

— Duceți-l la Amélie-les-Bains, zise el înălțând din umeri. Duceți-l neapărat. Poate au dreptate, poate e anemie. Apele îi vor folosi. În orice caz, nu-i pot face rău.

În săptămâna ce urmă, oameni voinici în bluze albastre tropăiră prin apartament și intrară în vârful degetelor în camera lui Henri. Făcură sul covoarele, acoperiră mobila, luară jos perdelele și tablourile, cărară cufere. Veni Papà, cu garoafa albă la locul obișnuit, o perlă în cravata ascot.

— Grăbește-te să te faci bine, fiule. Și nu uita că în toamna asta vii la Loury.

Îi întinse stânjenit o carte subțire legată în piele.

— Ți-am adus acest mic manual pentru dresajul șoimilor de vânătoare. Sunt convins că te va interesa. Îl vei putea citi în timpul convalescenței.

Veni în vizită stafețul școlii, îi zâmbi lui Henri, îi dărui o medalie binecuvântată și, în numele școlii Fontanes, îi ură grabnică însănătoșire.

Și, bineînțeles, veni fratele de cruce Maurice, însoțit de mama sa.

— N-ai să uiți de Canada, nu-i așa? îi șopti el când rămaseră singuri.

Henri clătină încet capul pe pernă. Își strânseră mâinile și repetară jurământul sacru, clipind printre lacrimi. Henri se ridică anevoie într-un cot și scuipă pe podea, pentru că scuipatul făcea jurământul inviolabil. Maurice făgădui să-i scrie în fiecare săptămână. Când mamă-sa veni să-l ia, izbucni în hohote de plâns și se agăță de stâlpul patului. Fu nevoită să-l scoată târâș din cameră.

Grand Hôtel din Amélie-les-Bains era aproape gol când sosiră. Henri putea să vadă din pat crestele albe ale Pirineilor, ca niște valuri înspumate, înghețate de un viscol fără de sfârșit. O tristețe de nedescris plutea peste faimoasa stațiune, de parcă fiecare pacient care trecuse cândva pe acolo își lăsase în urmă o parte din suferință și amărăciune. O singură dată se simți îndeajuns de viguros ca să ia cina împreună cu Maman în luxoasa sufragerie a hotelului, unde puținii oaspeți se străduiau brav să pară — veseli. După cină, câțiva încercară chiar să danseze. Dar erau bolnavi, grav bolnavi, căci altfel nu s-ar fi aflat acolo în toiul iernii. După scurt timp, se împrăștiară la mesele lor și orchestra continuă să cânte pentru dansatori fantomatici.

Alți doctori îl examinară pe Henri. Ca și colegii lor din Paris, făcură glume, îl mângâiară pe obraz, îi luară temperatura și priviră nedumeriți. Ținură, împreună cu mama, lungi consfătuiri în camere cu uși închise, de unde ea ieșea cu buzele albe și trasă la față.

Apoi, dintr-odată se simți bine.

Perfect sănătos. Normal. Febra dispăruse — pa! Vâjâitul din cap — pa! O însănătoșire miraculoasă, la fel de inexplicabilă ca și boala. Doctorii reapărură zâmbind radioși. Nu se îndoiseră o clipă că apele de la Amélie îl vor însănătoși. *Miraculeuses, Madame!* Apele astea sunt într-adevăr *miraculeuses!*

Contesa se gândi că soarele cald al Rivierei i-ar grăbi convalescența. De pe acum vorbeau despre întoarcerea la Paris, după Paști.

— Am să muncesc dublu și am să-mi ajung colegii din urmă, făgădui Henri.

Scrise o lungă epistolă înflăcărată lui Maurice.

La Nisa sosiră în momentul când carnavalul era pe sfârșite. Confetile încă împestrițau trotuarele și de crăcile platanilor de pe Avenue de la Ga? e mai atârnau serpentine colorate. Sezonul de iarnă era în toi, cu cel puțin trei mari duci ruși în oraș, câțiva lorzi posaci și *milliardaires* americani, toți mai mult sau mai puțin *incognito.* La Grand Hôtel de Cimiez mimozele din grădină înfloreau și mireasma lor se simțea puternic în camera lui Henri.

Ce minunat, să fie iarăși sănătos, să se trezească înviorat, să alerge desculț în camera de alături, a lui Maman, să se suie în patul ei și să-i spună cât de bine se simțea, ce poftă de mâncare avea și ce frumoasă zi era pentru o plimbare în trăsură pe Promenade des Anglais.

Altă bucurie era micul dejun pe terasa apartamentului, împreună cu Maman în capot alb de mătase, arătând iarăși tânără și fericită. Pardoseala de faianță roșie împroșcată cu soare, păsări ciripind în copacii de jos. Și, în depărtare, Baie des Anges scânteind prin frunzișul palmierilor ca un ciubăr de diamante împrăștiat pe-un covor albastru.

La ora zece venea meditatorul de curând angajat. Era simpatic și părea foarte înfometat. Într-o zi luase dejunul cu ei și mai să mănânce și farfuria.

După-amiază, plimbarea în trăsură cu Maman pe Promenade des Anglais era alt prilej de desfătare. Pe lângă ei treceau trăsuri victoria, faetoane „tilbury”[14] și docare, conduse de doamne elegante care plesneau din bici, țâțâiau la cai, iar în spatele lor valeți în livrea, ședeau cu brațele încrucișate, impasibili ca niște idoli cu jobene. După ce se întorceau la hotel, toți aceștia deveneau minunate subiecte de acuarele[15].

Pe neașteptate, febra reveni. Tot astfel și vâjâitul din cap. Fără de veste. Fără nicio explicație… Se sfârși cu fuga de dimineață în camera lui Maman, cu micul dejun pe terasă, cu plimbările în trăsură pe Promenade des Anglais.

Alt doctor veni. Acesta nu glumi, dar privi nedumerit ca și ceilalți. Și el ceru să aducă un coleg pentru consult. Mormăiră mult timp între ei, clătinară din cap unul către celălalt, își mângâiară bărbile. Verdictul lor fuse o pronunțată debilitate a organismului. Anemie gravă cu febră recurentă. Nimic serios, bineînțeles, totuși ceva care

trebuia urmărit atent. Iarăși recomandară ape minerale. De astă dată apele de la Barèges.

Așa că Henri și mama se duseră la Barèges. Aici se petrecu același lucru. La scurt timp după sosire starea lui se ameliora. Putea să se plimbe prin grădina hotelului, să stea pe bancă în *Jardin Public,* unde în fiecare după amiază concerta orchestra municipală. Apoi, iar apărură fără de veste aceleași nedeslușite simptome. Înapoi la pat… Acum, nicio speranță de întoarcere la Paris și de ajungere din urmă a colegilor de clasă.

— Apele de la Plombières, doamnă contesă, sunt fără îndoială miraculoase, ziseră doctorii. Vai, doamnă, apele de la Plombières!

Călătoriră la Plombières. Apoi la Evian. Câteva luni mai târziu, la Guyon. Apoi înapoi la Nisa. Apoi încă o dată la Amélie-les-Bains. Cineva recomandă Lamaloules-Bains, încercară și acolo. Apoi Guyon, a doua oară… Barèges a doua oară… Amélie a treia oară. Pe măsură ce speranța scădea, vizitară stațiuni puțin cunoscute, lăturalnice, tot mai nădăjduind într-o vindecare. Pretutindeni, ciudata boală urma același curs. Scurte însănătoșiri urmate de recidive tot mai lungi.

Curând, Henri fu reținut la pat cea mai mare parte a timpului.

Viața deveni o jalnică pribegie fără țintă, în căutarea sănătății, o succesiune de camere de hotel asemănătoare, administratori de hotel îndatoritori și medici nedumeriți.

Lunile se făcură an.

Apoi, alt an.

Fontanes se pierdea în trecut, ca o corabie în zare. Boulevard Malesherbes, scările cu covor roșu, Parc Monceau, războaiele indiene, *récepțion-dansante* erau acum vagi amintiri. Singuréle realități erau patul, febra, termometrul, doctorii, noptiera încărcată cu flacoane medicinale și veșnicul țiuit din urechi. Și, firește, Maman! Maman, cu fața palidă, cu ochii obosiți, tot timpul la căpătâiul lui, zâmbind, veghind, rugându-se…

Mai bine de un an, Maurice nu încetă să-i scrie în fiecare săptămână. Rămânea nestrămutat fidel planului canadian și își încheia scrisorile cu „Al tău tovarăș de vânătoare și frate de cruce pe viață și pe moarte!” Treptat, scrisorile lui se răriră. Până la urmă, încetară. Ce-ar fi putut să-i mai scrie?

Veni în sfârșit ziua când nu mai existară stațiuni de vizitat, ape miraculoase de încercat, doctori de consultat. După doi ani de la plecarea lor din Paris, se întorceau acasă — la castel.

Crenelurile, turnurile din colțuri, mirosul de mucegai, enormele cămine cu embleme heraldice, biblioteca și sobrii Toulouse-Lautrec-i cu piepturile împlătoșate, privind încruntați cu ramele aurii — toate erau cum fuseseră dintotdeauna. Toate arătau la fel, cu excepția lui „Tante" Armandine, care își cumpărase o perucă nouă roșcată și arăta cu zece ani mai tânără. În grădină erau fluturi, întortocheatele coridoare îl pofteau la joc, iar Tambour îl mai aștepta în boxa lui.

Dar acum era prea slăbit ca să călărească, să se joace de-a v-ați ascunselea sau să vâneze fluturi. Prea slăbit chiar ca să deseneze; creionul cântărea o tonă. Când cobora din pat ca să se ducă pe terasă, Joseph sau Maman trebuia să-l sprijine de subsuori.

În iunie se simți totuși destul de înzdrăvenit ca să plece cu Maman la Celeyran, într-o foarte bună dispoziție, în timpul călătoriei stătu la taifas cu Annette și o puse să-i cânte balade provensale. Pe capră, Joseph plesnea vesel din bici. Primăvara era pe sfârșite. Prin fereastră, fugarele pășuni arătau ca și cum atunci fuseseră vopsite cu verde.

Bunicul îi aștepta, ca de obicei, în capul scării de la intrare. Când cupeul intră în aleea castelului, flutură batista și coborî în grabă scara, ca altă dată. Dar sărmanul bunic, cât de schimbat era! Îmbătrânit și slab, obrajii îi atârnau, vesta de brocart îl putea cuprinde de două ori. Încercă să le ureze — bun-venit zâmbind, dar când dădu să vorbească, buzele îi tremurară, glasul sună răgușit, și o secundă, două, păru gata să-l podidească lacrimile și să izbucnească în plâns.

A doua zi dis-de-dimineață veni ca de obicei în camera lui Henri și se așeză pe marginea patului.

— Cum te lauzi în dimineața asta, *mon petit?* îi șopti el răgușit. Ai dormit bine? Cum te simți?

Iar începea cu întrebările lui!

— Mă simt excelent, bunicule. Crezi că am putea să facem în dimineața asta o plimbare cu trăsura la cramă?

— Sigur că putem! Putem să facem tot ce ne place. Poți lua cu tine și caietul de schițe.

În glas mai suna ceva din vechiul lui ton hazliu, și câteva minute continuă să glumească și să se grozăvească în șoaptă.

Deodată se aplecă și-l prinse de mână pe Henri.

— Ai să te faci bine, *mon petit,* nu-i așa? Ai să te faci bine *de tot?* Nu-i așa?

Cuvintele îi ieșiră sugrumate. Lacrimi mari, nestăvilite se rostogoliră din ochii roșii de plâns, prelingându-se de o parte și de cealaltă a nasului.

— Te rog, mon *petit,* te rog!

Glasul i se curmă și ultimul „te rog" fu un hohot de plâns.

— Cu o sforțare disperată își încleșta gura și rămase tăcut, privind tulbure spre copil, pieptul său lat palpitând sub apăsarea durerii înăbușite.

Nu, nu se va face bine niciodată… Uită-te la fața lui trasă și palidă, la încheieturile astea firave, la ochii ăștia enormi și lucioși din cauza febrei! N-ar fi trebuit să se nască niciodată acest copil frumos. Era prea nobil, din părinți prea strâns înrudiți. Bine îi spusese doctorul familiei: „Léonce, te implor, n-o lăsa pe Adèle să se mărite cu contele Alphonse. Sunt veri primari". Dar ispita de-a avea un nepot conte de Toulouse-Lautrec, care putea adăuga un număr „dinastic la numele de botez, ca regii, fusese prea puternică…

— Te rog, bunicule, nu plânge! Mă simt excelent. Într-adevăr, așa mă simt!

Vocea plăpândă a copilului îl trezi pe bătrân din gânduri.

— Bineînțeles că te simți excelent!

Se sili să zâmbească.

— Ai să te faci bine. Cât ai bate din palme, ai să încaleci iar pe poneiul tău și iar o să ne plimbăm călări.

Se aplecă, își sărută nepotul și ieși repede din cameră.

Vizita la Celeyran fu scurtată. Starea lui Henri nu se ameliora. Dimpotrivă, părea să se înrăutățească. În drum spre castel, se ghemui lângă maică-sa, într-o stare de somnolență între veghe și somn. Când și când deschidea ochii, îi zâmbea tulbure, arăta spre cireșii înfloriți de pe marginea șoselei. Pe scaunul din față, Annette

adormise; capul și boneta îi săltau în sus și-n jos în ritm cu legănatul trăsurii.

Spre sfârșitul zilei cerul se făcu verde spălăcit. În depărtare, dealurile cenușii din Albi păreau niște elefanți îngenuncheați.

Trei zile mai târziu veni dezastrul.

Sala de bibliotecă a castelului… Contesa alegea o carte din rafturi… O clipă nesupravegheat, Henri își părăsește fotoliul, face câțiva pași nesprijinit, în direcția ei… O șovăială, o insignifiantă șovăială pe pardoseala foarte lustruită… Pocnet sec de crenguță frântă… Spre surprinderea lui, nu se mai poate ridica.

— I s-a fracturat piciorul, doamnă contesă, declară doctorul puțin mai târziu, în timp ce înfășură atela. Într-o lună va fi ca nou.

După o lună fractura nu se vindecase.

— Vedeți, doamnă contesă, e o fractură complicată care necesită intervenția unor specialiști. La Barèges au specialiști. Și, bineînțeles, apele sulfuroase sunt foarte eficace. Nimic mai bun pentru întărirea rezistenței, și tocmai de așa ceva are nevoie copilul. E plăpând, doamnă, coart» plăpând. De aceea nu s-a vindecat piciorul.

Iacă o dată plecară la Barèges și, culmea ironiei, prezicerea doctorului se adeveri. Fractura se vindecă. După două luni de la sosire, Henri se putea da jos din pat și să umble prin cameră în cârji. Curând fu în stare să iasă din casă pentru scurte plimbări.

Apoi…

Duminică după-amiază… Grădina Publică și elegantele ei răzoare de begon ia… în chioșc, fanfara municipală executa maiestuos *„Sambre-et-Meuse”…* Jandarmi, cu degetul mare la centiron, se plimbau prin mulțime fredonând. Vârfurile de cauciuc ale cârjelor lui Henri lasă urme adânci în nisipul aleilor cu grijă greblate… O pietricică, o mică pietricică, nu mai mare ca un bob de mazăre… Deodată, cârjile nu mai pot fi stăpânite și încep să se clatine periculos…

— MAMAN…

Plonjon cu capul înainte…

De astă dată ambele picioare se fracturaseră.

Durerea nu-l mai lăsă acum o clipă. Zi și noapte pulsa, zvâcnea, creștea și scădea, mocnea în el ca o hulă, care din timp în timp se prefăcea în uragane de suferință, când fața i se crispă și ochii

deveneau sticloși. Avea un nume pentru aceste crize; le spunea *attaques.*

Durau cam un minut și începeau cu un nestăpânit tremur al mâinilor și clănțănit al dinților. Încet-încet, durerea creștea, îi cuprindea fiecare tendon și ligament din picioare și coapse, îi încovoia șira spinării, îi burdușea creierul, îi umfla craniul de parcă sta gata să plesnească. Treptat, urca sfredelitoare până la o culme de durere ascuțită ca un vârf de ac, când întregu-i trup dădea într-o stare de adevărată agonie, care îi înăbușea țipetele prefăcându-le într-un horcăit gâlgâitor, și ochii i se dădeau peste cap în orbite. Câteva secunde zăcea în nesimțire, cu gura contorsionată și unghiile îngropate adânc în palmele mamei. Apoi, cu tremurături convulsive, durerea da înapoi. Viața în revenea în ochi, aerul năvălea în plămâni, degetele i se destindeau. Îi zâmbea încețoșat mamei, când ea se apleca să-i șteargă saliva prelinsă prin colțurile buzelor. *Attaque*-ul lua sfârșit.

Durerea scădea până la un zvâcnet surd, care acum, față de ce fusese, aproape că nu mai conta. În momentele de acalmie putea să-și vadă marna privindu-l deznădăjduită. Uneori schimbau câteva cuvinte; alteori îl săruta, îl mângâia ușor pe frunte.

Apoi tremuratul reîncepea, răsuflarea iar i se accelera…

Reapărură doctorii, dar acum nu mai zâmbeau. Aduceau cu ei miros de cloroform și în mâini țineau bisturie sclipitoare. Și ce-l mai chinuiră… i chinuiră până ce i se făcea părul măciucă și țipetele lui opreau în loc lumea din grădina hotelului. În cele din urmă, nu mai avea putere să țipe și cădea într-o alinătoare stare de comă. Numai buzele continuau să se miște scâncind monoton: „Maman!… Maman!… Maman!…”

După patru operații, specialiștii o informară pe contesă că lipsa de calciu și a altor minerale din oasele lui Henri făceau străduințele lor zadarnice.

— Oasele lui au nevoie de întărire… Apele de la Royan, doamnă, sunt cele mai indicate în Asemenea cazuri…

Jalnicele peregrinări reîncepură. Royan… Chitel-Guyon… Mont Dore… iarăși Plombières… iarăși Barèges… iarăși Evian…

Acum, însă. Picioarele lui Henri erau întemnițate în mulaje de gips. Călătoria devenise o operație complicată, transferări de la o targă la

alta, care începeau cu ridicarea lui din pat de către infirmieri îmbrăcați în alb, coborât pe scara de serviciu a hotelului la o ambulanță care-l aștepta, după care era transportat la gară, urcat într-un compartiment de tren; apoi, după multe ore, într-o gară similară, transferat în altă ambulanță, transportat la alt hotel, dus în altă cameră, instalat în alt pat… doar ca să îndure chin, același vechi chin care-l aștepta.

Doctorii recomandau când urna, când alta. Un chirurg, celebru declară că toți chirurgii dinaintea lui lucraseră de mântuială și stărui să i se fractureze iar oasele și să i se facă o nouă operație, care îi aduse lui Henri alte torturi și se dovedi la fel de zadarnică. Timp de trei luni un renumit specialist îi aplică un tratament nou, miraculos, numit electroterapie; un altul garantă rezultate bune prin masaj. Henri fu transportat în piscine cu ape sulfuroase fierbinți, unde picioarele și coapsele îi fură fricționate de masori profesioniști care, oricât de călîți erau, întorceau capul ca să nu vadă chinul din ochii copilului. Un specialist prescria ceva; altul, altceva… Toate au fost încercate și toate au dat greș.

De la o vreme, doctorii veniră tot mai rar. Când veneau, între ei avea loc un murmur confuz de cuvinte savante, rostite cu aer grav, care era felul lor de a-și recunoaște eșecul.

Cu timpul, suferința însăși păru plictisită de cruzimile ei și se fixă sub forma unei dureri pulsatile surde, care pentru Henri deveni parte integrantă din viața sa. Se obișnui cu durerea, așa cum cel care trăiește lângă mare se deprinde cu necontenitele bufnituri ale valurilor… o zi mai furioase, a doua zi mai domoale, dar tot timpul nelipsite. *Attaques-urile* mai reveneau din când în când, dar, pe măsură ce lunile treceau, se răriră.

Așa trecu un an.

În cele din urmă, ideea incurabilității deveni evidentă pentru Henri și mama sa. Ca o nălucă în văl negru, Deznădejdea sălășluia în cameră, trăia laolaltă cu ei. Îi simțeau prezența, îi vedeau umbra dincolo de pat, se fereau să se uite unul în ochii celuilalt, ca să nu-și citească gândurile. El își spunea că nu va mai părăsi niciodată patul, că nu va mai umbla. În lumina trecutului, cârjile folosite la Barèges îi păreau niște vehicule fabuloase, de-o sublimă libertate de mișcări irealizabilă. Picioarele îi vor rămâne pentru totdeauna în gips. Își va

trece viața în pat desenând tablouri imaginare pe tavan, deprinzându-se să ghicească ora după culoarea peticului de cer din fereastră. Uneori, când se mai gândea la Fontanes, la serbarea sfârșitului de an, la Maurice, la bătăliile indiene, toate îi păreau vagi amintiri ireale, toarse din fuiorul viselor. Lumea exterioară pierise. Doar Maman îi mai rămânea. Maman!… Fața ei era ultima imagine pe care o vedea înainte de-a adormi, prima când se trezea. Cufundată în gânduri, rugându-se deznădăjduit în tăcere…

Acum avea paisprezece ani. Suferința așternuse pe obrajii lui o paloare de ceară, îi lustruise coama dreaptă a năsucului, dar îi lăsase neatinsă netezimea pielii. De când părăsiseră Parisul, cu cinci ani în urmă, creșterea încetase cu desăvârșire. Arăta tot ca școlarul de la Fontanes. Din când în când, mama se uita lung la pieptul lui îngust, la fragilele încheieturi ale mâinilor, la brațele subțiri, întrebându-se dacă nu va rămâne pentru totdeauna copil.

Miracolul s-a produs la Nisa. Ședeau tot la Grand Hôtel de Cimiez, unde își petrecuse prima convalescență. Din pat putea simți iarăși mireasma mimozelor din grădină.

— Maman! Maman! Astă-noapte nu m-au durut picioarele! strigă el într-o dimineață, în clipa când ea intra în cameră. Și nici acum nu mă dor… Și…

Se opri, fâstâcit de incredibila veste ce avea să-i comunice.

— … și în dimineața asta nu mai am deloc febră.

— Deloc febră!

Ea știa că devenise expert în aprecierea temperaturii, dar nu se mai încumeta să spere.

— De unde știi? Nu ești doctor.

— Ai să vezi, zise el zâmbind.

Când ea citi termometrul, încercă să-și ascundă emoția. Spusese drept; nu mai avea febră. Prima dimineață fără febră în mai bine de doi ani! își domoli cu greu bătăile inimii.

— Trebuie să așteptăm până diseară, zise ea silindu-se din răsputeri să pară calmă. Ce ți-ar plăcea la micul dejun, *mon petit?*

În acea seară nu avu febră. În dimineața următoare, când intră în cameră, ochii lui erau limpezi, fața liniștită și surâzătoare.

— O vizibilă ameliorare, declară prudent doctorul câteva zile mai târziu, bătând ușor în palmă ochelarii pince-nez de aur, ca să-și

ascundă nedumerirea.

În săptămâna ce urmă vindecarea progresa „remarcabil de bine, remarcabil de bine, într-adevăr!” Pentru întâia oară fracturile păreau să se prindă. La sfârșitul lunii doctorul vorbea despre scoaterea gipsului.

Nu se încumetau încă să creadă, nu se încumetau să-și mărturisească speranțele. Se uitau unul la altul zâmbind, fiecare împărtășind doar în inimă minunata taină.

Veni ziua când doctorul îi scoase gipsul și declară că vindecarea e completă. Bineînțeles, picioarele fracturate în atâtea locuri nu vor mai fi niciodată rezistente, dar Henri va putea umbla. Își punea chezășie reputația. Va putea umbla. În cârje, la început. Apoi, ceva mai târziu, cine știe? s-ar putea să umble normal, la fel ca oricare, în cel mai rău caz, s-ar putea să aibă nevoie de-un baston.

— Da, doamnă contesă, o foarte miraculoasă vindecare, repetă medicul, luându-și geanta și pregătindu-se să plece, între timp, băiatul nu are altceva de făcut decât să mănânce și să doarmă cât mai mult și să lase pe seama misterioasei alchimii a tinereții înzdrăvenirea și întărirea organismului vlăguit. Nu m-aș mira câtuși de puțin dacă în scurtă vreme va începe din nou să se dezvolte.

După plecarea doctorului, Henri și mama sa plânseră cu hohote, unul în brațele celuilalt, murmurând incoerent, strâns lipiți unul de altul, ascultându-și zvâcnetele frenetice ale inimii.

Zilele treceau acum repede. Mama îi citea cu glas tare. Jucau șah cu tabla întinsă pe pat, strângând din sprâncene și frământându-se la fiecare mișcare, râzând ca niște copii, îl rezema de perne, îi aducea trusa de desenat și-i poză pentru nenumărate portrete. Îl convingea prin cuvinte tandre să mai mănânce puțin pui, încă o felie de pâine, încă o lingură de cremă.

Uneori, după-amiaza, ea să treacă timpul mai repede, îi istorisea amintiri din copilăria ei, din anii petrecuți la Mănăstirea Sacré-Cœur din Narbonne. Într-o zi îi povesti despre prietenia ei cu Angélique.

— Eram nedespărțite, dar la scurt timp după ce-am plecat din mănăstire, s-a măritat cu un ofițer de marină. De mulți ani n-am mai primit vești de la ea…

Cât despre Henri, viața îi părea un vis… Picioarele îi erau iar libere și vii! Putea desena; se putea mișca; avea să umble! Nimeni, nimeni

nu putea să înțeleagă cu adevărat ce însemnau toate astea. Era ceva cu neputință de exprimat., ceva de care să te bucuri numai în tăcere.

Nimeni nu putea să înțeleagă deliciul de a-ți răsuci degetele de la picioare, de a-ți îndoi picioarele, de a simți fluxul sângelui prin mădulare… Ca un mânz ce se tăvălește în trifoi, se rostogolea și se sucea în pat, doar de dragul desfătării pe care o simțea în acest fel. Dar mai minunat ca orice era faptul că o vedea pe Maman iarăși fericită și surâzătoare, atât de fericită încât din când în când își pleca pleoapele, ca și cum nimeni nu avea dreptul să afle cât de fericită era.

Așa cum prezisese doctorul, începu să se dezvolte. Dar dezvoltarea era limitată la jumătatea de sus a corpului. Pieptul i se mări, umerii i se lățiră, în schimb picioarele rămaseră aceleași picioare fragile și pipernicite de copil, fără pic de păr și cu cicatrice purpurii.

Aerul copilăresc îi pieri de pe față ca o mască smulsă de-o nevăzută mână. Vocea pierdu timbrul de băiețel. Nasul lui fin cizelat se dezvoltă ea o protuberanță cărnoasă diformă, flancată de nări cavernoase. Buzele i se îngroșară și se colorară stacojiu, ca un țesut intern tumefiat. Văzul îi scăzu și doctorii îi prescriseră lentile puternice. Ochelarii pince-nez eu șnur de mătase făceau acum parte integrantă din înfățișarea lui; ultimul lucru de care se despărțea noaptea, primul pe care îl căuta bâjbâind dimineața. Pe față, pe brațe și pe piept îi apărură tuleie negre. Cu mai puțin de-un an în urmă arătase ca un copil; acum arăta ca un bărbat. În graba ei, natura sărise peste adolescență.

Mama îl urmărea îngrozită cum se transforma într-un monstru, jumătate bărbat, jumătate copil. La întrebările ei disperate, doctorii răspunseră că această dezvoltare dezechilibrată, unilaterală, se datora unei afecțiuni glandulare necunoscute. La sfârșit, clătinară din cap nedumeriți, îngăimară scuze. Știința, declarară ei, era neputincioasă.

Pentru întâia oară curajul ei cedă. O cuprinse panica. Se împăcase cu gândul unui copil invalid țintuit la pat, chiar schilod. Dar nu cu gândul unui pitic miop și grotesc, care stârnea râs și compătimire.

Noaptea, după ce adormea, se apleca deasupra lui, mușcându-și buzele ca să-și stăpânească lacrimile, și-i examina atent ciudata față păroasă, ca să găsească măcar o urmă din Splendidul copil de altă dată. Era oare cu putință ca acesta să fie copilul ei, Riri al ei, care zburdase alături de ea pe peluza castelului, se aruncase în brațele ei când se întorcea de la școală? Ce păcat săvârșise ca să merite această pedeapsă?

Scrise contelui, și el veni imediat. Când intră în camera lui Henri, se făcu vânăt la față. O clipă rămase în pragul ușii, incapabil să vorbească.

— Papà! strigă din pat Henri. Am să umblu! Doctorul spune că am să umblu! Uite! Nu mai am gips!

Dădu repede deoparte cearșafurile.

Contele nu auzi. Cine era acest străin? Acest pitic bărbos respingător, care rânjea la el prin ochelarii aceia caraghioși? Nu fiul său, desigur! Fiul său, singurul său fiu, ultimul său coborâtor direct.

— Nu mă mai dor. Și doctorul zice…

Încă uluit, contele făcu câțiva pași spre pat. Se uită o clipă la Henri cu ochii mari, nedumeriți.

— Sărmanul, sărmanul meu copil! zise în sfârșit, oftând.

Apoi, se răsuci pe călcâie și ieși grăbit din cameră.

Câteva secunde mai târziu ușa de la intrare se închise cu zgomot.

De ce-a plecat așa de repede Papà? întrebă el când mama intră în cameră.

— Știi bine că Papà e totdeauna grăbit.

Își făcu de lucru cu perna.

— Se va întoarce curând.

El simți că-l mințea, și câteva zile mai târziu, când ea pomeni în treacăt că Papà fusese chemat pe neașteptate la Paris, el zise doar:

— Papà e un om foarte ocupat, nu-i așa?

Într-o dimineață, o întrebă direct:

— Crezi că picioarele mele vor mai crește?

— Picioarele… picioarele tale? Bineînțeles că da… cu timpul. Au fost atâta vreme în gips încât mușchii au nevoie de mai multe luni. Poate un an sau doi…

El observă stânjeneala ei și după aceea se feri s-o mai întrebe.

Nu trecu mult și i se îngădui să se ridice și să stea la soare pe terasă. În depărtare, Baie des Anges scânteia prin frunzișul — palmierilor, ca înainte cu șase ani. Auzea iar ciripitul păsărilor și țârâitul primilor greieri. În grădina de jos era mare animație din cauza reginei Victoria, care își alesese reședința în același hotel. Uneori îi putea zări silueta bondoacă, înfășurată în voaluri de doliu, când se suia în trăsură să-și facă plimbarea zilnică.

— Doctorul spune că în două-trei săptămâni vei avea destulă vigoare ca să umbli și că ne putem plimba în trăsură, zise într-o bună zi mama. Ai să ai nevoie de haine noi.

Fu chemat un croitor și instruit cu grijă. Când intră în cameră, nu-și trădă uimirea nici măcar printr-o înălțare din sprâncene. Cu fața numai zâmbete, își văzu de treabă, luând măsurile lui Henri ca și cum în fiecare zi era chemat să facă costume pentru pușți bărboși cu umeri atletici și picioare pipernicite.

În scurt timp, Henri și mama sa porniră în trăsură prin împrejurimile deluroase ale Nișei. Se plimbară la trap pe Grande Corniche, colindară prin înmiresmatele alei însorite de la Cap Ferrat.

Henri se simțea ea renăscut. Dinapoia ochelarilor pince-nez ochii îi clipeau de emoție.

— Uite, Maman, uite! striga el la fiecare nouă priveliște.

Uneori fericirea îl sufoca. Ochii îi lăcrimau. Lua mâna mamei, o ținea în a lui sau o apăsa pe obraz.

O dată își prelungiră plimbarea până la Menton și de-acolo putură zări domul rococo al catedralei din San Remo învăluit în ceața Rivierei italiene.

— Să mergem într-o zi acolo, tu cu mine, zise el. Să mergem în Italia.

La întoarcere rămaseră tăcuți, prinși de degete sub pledul de pe genunchi. În timp ce treceau pe lângă Beaulieu auziră clopotele sunând pentru *Angelus.* În lumina de amurg contururile întunecate ale chiparoșilor păreau, pe fundalul mării opaline, niște siluete cu glugi care se roagă.

Începură să vorbească despre întoarcerea acasă. Niciunul dintre ei nu dorea să se înapoieze la castel. Prea multe amintiri îi așteptau acolo.

Într-o dimineață, ea intră în camera lui și se așeză pe marginea patului. O clipă îl privi lung, cu mâinile în poală. El reflectă că niciodată, chiar în zilele lui de *attaques,* nu arătase atât de istovită, palidă și nespus de tristă. Părul ei „tițian" lucios căpătase un colorit castaniu spălăcit. Sub ochi avea umbre de insomnie, în colțurile gurii cute de amărăciune.

— Riri, murmură ea după un timp, doctorii spun că acum ești sănătos. Ei au făcut tot ce-au putut. Dacă dorești, ne putem întoarce la Paris…

Nu mai putu continua. Ca o floare frântă se prăbuși pe pat și-și îngropă fața în cuvertură. Îi putea vedea doar albul cefei și spatele scuturat de plâns înăbușit.

Cartea întâi
INIMA FLĂMÂNDĂ

IV

— *Sunt mândră de tine, Henri.*

— Ești… ești într-adevăr, Maman?

— Da, Riri, foarte mândră.

Îl privea tandru din cealaltă parte a căminului. Nu se schimbase; mereu „va fi dornic de aprobare — același băiețel care obișnuia după școală să dea buzna în camera ei ca să-i arate Crucea de Onoare.

— Ca să fiu sinceră, nu te-am crezut în stare să recuperezi atâta timp pierdut.

— Am știut că te îndoiești și de aceea am muncit atât de îndârjit, zise el cu un zâmbet strengar. Îți dai desigur seama că pentru tine am luat acea stupidă diplomă. Personal, prea puțin îmi păsa dacă am să fiu sau nu vreodată bacalaureat.

Pornise în această îndrăzneață acțiune cu șaisprezece luni în urmă, la scurt timp după întoarcerea lor la Paris. I se angajase un meditator, Monsieur Têtard, un tânăr savant cu păr blond, burduf de diplome de la Sorbona. Masa din salonaș fusese încărcată cu teancuri de cărți. De brațele fotoliului pe roate fusese prins în

balamale un raft mobil, ca să aibă la îndemână voluminosul dicționar latin. Luni de zile, până și aerul fremătase de hexametri, date istorice și funcții algebrice. Acum ajunsese la capăt; în acea zi Henri obținuse diploma de bacalaureat.

— Vino și te așază aici — zise ea zâmbind, făcându-i semn spre scăunelul de la picioare — așa cum obișnuiai când erai băiețel.

O strângere de inimă îi umbri fața, în timp ce-l urmărea ridicându-se anevoie din fotoliu și făcând câțiva pași șovăitori spre ea, sprijinit în bastonașul cu vârf de cauciuc.

— Monsieur Têtard mă asigură că ai putea încerca să obții diploma de licență, zise ea aplecându-se înainte, după ce el reuși să se chircească la picioarele ei. Nu ți-ar plăcea? Cărțile sunt o mare mângâiere, poate cea mai mare.

Da, cărțile fuseseră o mângâiere și o binecuvântare. Îl ajutaseră să uite singurătatea, dureroasa dezamăgire aflând că fratele lui de cruce Maurice părăsise Parisul împreună cu familia și că doctorii se înșelaseră în privința picioarelor lui. Oh, da, nu se mai folosea de fotoliul pe roate. Putea sta în picioare, chiar să facă vreo câțiva pași târșâiți, sprijinit în baston. Dar asta era aproape tot, și acum știa că mai bine nu va fi niciodată cu putință. Își dădea seama că picioarele nu-i vor mai crește niciodată, nicicând nu se vor mai vindeca îndeajuns ca să umble normal și că nu vor înceta niciodată să-l doară. Despre asta se ferea să vorbească, dar ea își dădea seama că el știa; citise în ochii lui. Cărțile îl ajutaseră să uite; poate că-l vor ajuta și să trăiască…

— Cărțile sunt prieteni credincioși, continuă ea, și un izvor de fericire durabilă.

Șovăind, îi dezvălui planurile de care ajunsese, în ultimele luări, să-și lege toate speranțele: o existență studioasă, retrasă, în nobila companie a cărților. Deodată se opri, văzându-l că scutură din cap.

— Nu, Maman, zise el, nu doresc să obțin diploma de licență. Cărțile sunt foarte bune, dar aș muri de plictiseală dacă ar trebui să-mi petrec viața nefăcând altceva decât să citesc.

— Ai putea eventual să scrii?

Despre ce? Ca să poți scrie, trebuie să fi trăit înainte.

Citi pe fața ei dezamăgire.

— Îmi pare rău, Maman, murmură el mâhnit.

— Atunci ce vrei să faci, *mon petit?* îl întrebă ea după un moment de tăcere. Cum ai să-ți treci timpul?

— Nu știu.

Întoarse capul și privi spre focul din cămin.

— Am să mă gândesc.

Ea continuă să-i mângâie absent părul. Era dornic de viață, la fel cum era de dragoste. Dorea să trăiască și nu bănuia cât de crudă ar putea fi viața cu el.

— Henri, îl întrebă ea deodată grav, tu îți mai spui rugăciunile?

Falca lui luă o postură dârză.

— Nu, Maman.

Se așteptă să-l dojenească, dar ea tăcu și el continuă:

— Nu m-am mai rugat din acea zi de la Nisa, îți amintești… ziua când tu ai plâns. În acea zi mi-am zis: mai bine să recunosc că nu există Dumnezeu decât să tot născocesc explicații și-scuze pentru un Dumnezeu care îi încearcă greu pe cei ce-l iubesc, iar pe cei ce nu-l iubesc doar îi mustră. Care îl silește pe nevinovat să plătească pentru vinovat și care te-a făcut să plângi.

Își ridică încet capul și privi spre ea.

— Încearcă, te rog, — să înțelegi, Maman. Nu mai puteam continua să mă rog unui Dumnezeu pe care n-am fost în stare nici să-l înțeleg, nici să-l iert, nici să-l respect, nici să-l iubesc.

Ea își întoarse mâhnită privirea. Sărmanul Riri! Schilod, urât, chinuit în fiece clipă și lipsit de prieteni, pierduse alinarea rugăciunii, singura care mai putea să-i facă soarta suportabilă. Poate că dincolo de-o anumită limită tinerii nu mai sunt în stare să ierte…

— Înțeleg, zise ea cu glas stins. Uneori e greu să crezi în îndurarea lui Dumnezeu.

În acel an petrecură vara la Château de Malromé, pe care îl cumpăraseră de curând. Splendoarea falnică a castelului din Albi fusese totdeauna apăsătoare pentru ea; de la accidentul lui Henri devenise insuportabilă. Malromé nu le evoca nicio amintire. Era o fostă reședință seniorială cu turele, din secolul al șaptesprezecelea, ascunsă între copaci bătrâni, situată în provincia Gironde, nu departe de Bordeaux, într-o regiune de vii cu dealuri line, care-l aminteau de Celeyran-ul ei de baștină.

Lui Henri îi plăcu Malromé, grădina liniștită a castelului împrejmuită de ziduri, poarta înaltă din fier forjat, aleea acoperită cu prundiș, răzoarele de dălii multicolore. Făcea scurte plimbări la grajduri, dădea cailor să mănânce morcovi și sta de vorbă cu grăjdarul. Se așeza pe marginea helești eului cu nuferi și urmărea visător maiestuoasele volte ale peștișorilor aurii în apa de culoarea smaraldului întunecat. După masa de prânz moțăia în șezlongul de răchită de pe mica terasă din spatele casei, unde luau adesea masa. O tachina pe „Tante" Armandine, care venise de la Albi ca să petreacă doar câteva zile cu ei și rămăsese toată vara. Discuta cu doctorul Mouré, medicul acelor locuri, care venea când și când la cină; se ducea cu trăsura la casa parohială să joace șah cu abatele Soulac, preotul parohiei din Saint André du Bois, satul vecin, și cu timpul prinse drag de acest simplu și amabil preot de țară. După-amiaza făcea mici plimbări în „victoria" albastră, împreună cu mama, pe drumuri liniștite de țară acoperite de praf, cu Joseph pe capră tot în uniforma lui pompoasă de vizitiu.

În seara dinaintea întoarcerii lor la Paris, sta pe terasă cu mama, ascultând monotonul țârâit al greierilor, savurând răcoarea plăcută a brizei de noapte.

Deodată se întoarse spre ea.

— Maman, zise el sfios, mi-ar plăcea să mă fac pictor.

Ea tresări surprinsă.

— Pictor!

Cuvântul îi răsună în minte asociat cu semnificații dezonorante. În afară de câțiva academicieni, pictorii erau niște boemi dezmățați și depravați, care duceau o viață josnică și disprețuită în mansardele din Montmartre, bând absint și pictând femei goale. Trăiau la periferia societății, ca și actorii, scriitorii și muzicanții. Fiul talentat al unui prăvăliaș oarecare putea eventual dori să se facă pictor, asta da; nu însă un tânăr de condiție bună și bogat. Sigur, nu un Toulouse-Lautrec…

— Pictor! repetă ea. Dar, Henri…

— Știu ce vrei să spui, o întrerupse el, bănuindu-i obiecțiile. Dar n-am prea mult de ales. Ce pot face eu, Maman, sincer vorbind, ce pot face eu? Pe de altă parte, totdeauna mi-a plăcut să desenez. Îți amintești portretele pe care le făceam la castel? Și boul pe care am

vrut să-l desenez pentru monseniorul arhiepiscop? Bineînțeles, continuă el repede, primul lucru pe care trebuie să-l aflu e dacă am sau nu câtuși de puțin talent. M-am gândit că, poate, domnul Princeteau… ți-l amintești, bătrânul pictor pe care l-am cunoscut la Concursul Hipic… ar accepta să-mi dea câteva lecții de desen…

Ea privea lung, dusă pe gânduri, în noaptea autumnală. Câteva lecții de desen n-ar fi mare lucru. L-ar ajuta să uite de singurătate și ar avea o preocupare. Și tocmai asta era important — să aibă o preocupare, să aibă o preocupare…

De la început, între bătrânul surdo-mut și infirmul de șaptesprezece ani se legă o caldă prietenie. Se înțelegeau printr-un limbaj din semne cu capul, încruntări, zâmbete și, la nevoie, câteva rânduri scrise în grabă pe-un blocnotes.

Cu toate că nu era un pictor de vază, Princeteau își dădu repede seama de talentul excepțional al elevului său; era pur și simplu consternat. Păi, băiatul are impresionismul în fire! E numai culoare, cutezanță, originalitate! Asta era rău. Lumea nu dorea picturi originale, în culori vii; dorea picturi migăloase, lucioase, întunecate, ca ale sale. Spre binele lui, tânărul trebuia frânat, convins să picteze într-o manieră corectă, agreată. Mai întâi, s-a sfârșit eu culorile. Negru, nimic altceva decât negru…

Într-o dimineață, Henri găsi pe masă modelul de gips al unui cal cabrat, o foaie curată de hârtie Ingres bătută în ținte pe planșetă și batoane de cărbune fin ascuțite, de diferite grosimi. Se așează voios la șevalet, execută repede desenul și-l arătă maestrului. Acesta clătină din cap aprobator, răsuci modelul cu câteva grade și se întoarse la lucrul său fără să schițeze un zâmbet. Către sfârșitul după amiezii, pardoseala era plină de schițe în cărbune după armăsarul cabrat, iar Henri executa al douăzeci și optulea desen, bombănind și scăpărând din ochi.

După aceea, în fiecare dimineață găsi alt model de gips și un stoc proaspăt de cărbune și hârtie pentru desen.

— Domnule Princeteau, protesta el când și când eu gesturile cuvenite de disperare, mă veți lăsa *vreodată* să pictez?

Princeteau scutura din cap și Henri se întorcea la planșetă, întrerupându-se doar ca să arunce priviri furioase spre maestrul său, care se făcea că nu le observă.

— Cai! Cai! Cai! se văită el la cină. Știi, Maman, de câte ori m-a obligat azi să desenez același cal nenorocit?

De treizeci și șapte de ori! Aș putea și-n somn să desenez cai! Eu care doream să ajung pictor portretist!

Ea îl compătimi, dar în ascuns spera că se va plictisi și va renunța.

Nu renunță însă, și se încăpățână să se ducă zilnic la atelier.

Într-o dimineață observă o pânză goală rezemată de șevaletul său. Alături, pe-o măsuță, se afla o cutie nou-nouță cu tuburi de vopsele. De capac era prins un bilet. „De la René Princeteau, iubitului și talentatului său elev”.

— Oh, vă mulțumesc, domnule Princeteau!

Își manifestă recunoștința prin priviri însuflețite și gesturi grăitoare ale mâinilor.

— Nu știu cum să vă mulțumesc.

Într-o clipă deșurubă tuburile și stoarse pe paleta nou-nouță panglici lucioase de vopsea.

— Ciudat! remarcă el încruntat, aplecându-se să examineze șirul de tuburi frumos orânduite. Am impresia că nu-i niciun fel de galben… și nici verde! Și nici albastru f și nici ROȘU!!!

Cu fiecare exclamație, glasul lui creștea. Se uită furios spre cel considerat cu o clipă înainte binefăcătorul său.

— DOMNULE PRINCETEAU!

Sprijinit în baston, se aplecă și citi etichetele.

— Ascultați! Cafeniu-tabac! Cafeniu-mumie! Cafeniu-roșcat! Cafeniu-Vandyke! Roșu-mahon! Ombră arsă! Sienna! Ocru! Terre verte[16]! Și, bineînțeles, negru! Negru-ivoire[17], negru-de-fum! Negru cât să vopsești o locomotivă!

Se uită la profesorul său cu poza patetică a avocatului adresându-se juriului.

— Cum credeți că am să pictez cu cafeniu-mumie și cu negru-de-fum? Domnule Princeteau, cum ați putut face una ca asta?

Apăru micul blocnotes.

— Culorile vii sunt periculoase, scrise bătrânul artist. Trebuie să le folosești cu zgârcenie. Rembrandt putea face ca întunericul să arate foarte luminos. Învață să faci la fel.

— Dar eu nu sunt Rembrandt! protestă Henri după ce aruncă o privire pe bilet. Nu doresc să pictez ca Rembrandt! Rembrandt era

un bătrân…

Prineeteau se întorsese deja la șevaletul său. Henri stoarse oftând puțin Vandyke pe paletă și începu să picteze.

Urmară câteva săptămâni fericite.

În ciuda ploilor de iarnă care băteau în ferestre, timpul se scurgea repede în atelierul liniștit și cald. Cafeniulmumie, Vandyke și terre verte nu erau cele mai fascinante culori din lume, totuși tè puteai întrucâtva amuza cu ele. La fel cum ai cânta la pian în registre joase, dar tot mai bine decât să nu cânți deloc…

Când și când se ducea șchiopătând la șevaletul maestrului și cu gesturi dramatice și priviri rugătoare îi cerea o picătură de culoare deschisă.

— Vă rog, domnule Princeteau, dați-mi, vă rog, puțin galben! îmi trebuie. Veniți să vedeți.

Artistul se ridica fără tragere de inimă, examina pânza, se întorcea la cutia eu vopsele, alegea un tub și cu multă grijă storcea pe paleta lui Henri o picătură microscopică de galben-crom.

Apărea iar micul blocnotes.

— Galbenul e cea mai periculoasă culoare. Trebuie folosită cu cea mai mare prudență… ca talgerele în muzică.

În timp ce Henri citea atent însemnarea de pe blocnotes, pe fața rotundă și complet bărbierită a bătrânului se așternea un zâmbet afectuos. Încrețiturile din colțurile ochilor rămâneau o secundă, două, răsfirate ca un evantai. Apoi, cu o clătinare a capului, se întorcea la șevaletul său.

Puțin înainte de Crăciun, Prineeteau se îmbolnăvi grav. Din pat, scrise contesei că pleacă din Paris. Cât despre Henri, adăuga el, acum era apt să-și înceapă pregătirea academică de portretist și în acest scop ar trebui să se înscrie la un *atelier* cu renume, cum era, de pildă, cel al profesorului Boimat.

— N-ai prefera să iei lecții acasă? îi sugeră ea după ce așteptă ca Henri să citească scrisoarea. Am putea să transformăm una din camere în atelier.

— Dar, Maman, protestă el înfierbântat, n-ar mai fi același. Lucru. Gândește-te la avantajele pe care le-aș avea studiind sub supravegherea unui om ca Bonnat, unul dintre cei mai mari portretiști ai lumii.

— Da, dar te-ai gândit că s-ar putea să te simți stingher într-un *atelier,* mai ales sosind ca acum, la mijlocul cursului?

— Cum am să ajung vreodată portretist, dacă nu mă alătur unui *atelier?* Nu pot lucra toată viața numai după modele de gips. Și apoi, adăugă el cu glas scăzut, la *atelier* aș putea eventual să-mi fac câțiva prieteni.

Nota jinduitoare din glasul lui umezi ochii mamei; își stăpâni totuși emoția și continuă:

— Ai putea, zise ea fără convingere, dar te expui la un mare risc. Tinerii au de obicei cercurile lor și-i privesc cu ochi răi pe intruși. Afară de asta, tu ești foarte sfios cu străinii, și oamenii confundă adesea sfiala cu snobismul. Și încă ceva. Acești tineri vor avea probabil vârsta de douăzeci și ceva. De ani, iar tu n-ai nici optsprezece. Nu-i poți înțelege, iar ei nici măcar nu vor încerca să te înțeleagă.

Glasul stăruitor al mamei trăda teama de neplăcerile ce-l așteptau.

— Știu la ce te gândești.

Ochii lui mari căprui o priviră lung, cu acel aer nespus de trist care-i umbrea adesea.

— Și eu mă tem. Dar pot să stau acasă și să mă ascund la nesfârșit?

Profesorul Léon Bonnat își făcea turul săptămânal de inspecție, pășind agale printre șevalete, cu mâinile la spate, oprindu-se ici și colo ca să arunce o privire peste pânza unui student.

— Portretistica — perora el adresându-se clasei în timp ce se plimba — este nu numai cea mai înaltă expresie a artei, dar și cea care îți dă cele mai mari satisfacții bănești. Pentru a ajunge un pictor portretist cu succes trebuie să țineți minte următoarele reguli de bază. Dacă modelul vostru e un om de acțiune… un general, un industriaș, un bărbat de stat… trebuie să-l pictați stând în picioare și încruntat, cu două degete în vestă, ca Napoleon. Dacă e un gânditor… un savant, un scriitor sau un prinț al Bisericii… atunci îl pictați stând jos, cu bărbia sprijinită în mână și cu un aer meditativ. Vă dau ca exemplu portretul cardinalului Lavigerie pictat de mine.

Tremurând de teamă, Henri sta cocârjat pe scăunelul lui pliant, mânuind șovăitor pensula, clipind timorat spre modelul de pe platformă, luând măsura cu degetul mare. Ce va spune de astă dată

Bonnat? Va face pe grozavul rânjind ironic și batjocorindu-l în fața clasei, cum obișnuia adesea?

— Dar în toate cazurile, continuă academicianul făcându-și drum printre șevalete, tehnica e aceeași. Mai întâi, încadrați figura, faceți o schiță preliminară corectă și apoi umpleți primele umbre cu ombră crudă. Ombră crudă, auziți? repetă el ridicând brusc glasul. Nimic altceva. Lăsați-i pe impresioniști și pe fandosiți! de independenți să pună albastru sau stacojiu pe primele umbre. *Voi* veți folosi ombră crudă.

Când ajunse, în sfârșit, la șevaletul lui Henri, își întrerupse perorația ca să se uite chiondorâș la pânza lui, mângâindu-și tot timpul nervos barbișonul. O tăcere de așteptare se așternu. Peste *atelier.* Distracția săptămânală era pe punctul să înceapă.

— Numești asta cumva pictură? începu el cu subtilă ironie. Dacă da, trebuie să te previn că greșești.

Apoi, cu un fornăit furios exploziv:

— Știi cum o numesc eu? *Une cochonnerie!*[18]

Îi adresă cuvintele răstit, în hohotele de râs ale studenților.

— De ce mai stărui să vii aici? continuă el când râsul încetă. Crezi într-adevăr că ai să ajungi vreodată pictor? De câte ori trebuie să-ți spun că instinctele dumitale pictoricești sunt complet greșite, că nu ai câtuși de puțin talent, nici cât negru sub unghie. Că nu ai deloc simțul frumosului, ci doar al urâtului, că nu vei fi niciodată în stare să pictezi și că ne-ai face o mare favoare rămânând acasă și cruțându-mi greaua încercare de a privi grotesca dumitale mâzgăleală!

Se scărpină în bărbie ca și cum mai avea ceva de spus, apoi ridică din umeri și se îndepărtă. Un moment mai târziu, își luă jobenul din cuier, își îmbrăcă paltonul și plecă.

— Cinci minute pauză, zise tărăgănat *massi*er[19]-ul atelierului, bătând din palme.

Pe podium, modelul ieși din amorțeală și își aruncă un capot murdar în jurul umerilor. Scoase apoi un ziar și începu să-l citească în timp ce se scobea în dinți cu un chibrit. Studenții își așezară paletele pe cutiile de vopsele și se strânseră grupuri-grupuri în jurul șevaletelor, șușotind.

Henri continuă să picteze, abia stăpânindu-și lacrimile. Nu mai avea niciun rost să continue, ridiculizat în fiecare săptămână în

râsetele unei săli pline de studenți zdraveni și potrivnici. Maman îl prevenise că nici măcar nu vor încerca să-l înțeleagă, și ca de obicei avusese dreptate. Respinseseră timidele lui avansuri, îi arătaseră dureros de limpede că nu-l doreau. De ce… de ce le displăcea atât de mult? Pentru că era infirm? Nu, nu din cauza asta. Ceea ce îi revolta era vârsta sa prea tânără, hainele scumpe, faptul că în fiecare zi îl aducea la *atelier* o trăsură cu vizitiu în livrea. Pentru ei era un amator, unul din acei „băieți ai mamei" bogați, care se jucau de-a pictura ca să-și treacă vremea. De l-ar putea ei înțelege! Dar nu-l înțelegeau, și era absurd să mai stăruie. Mai bine să renunțe. Poate, până la urmă, va încerca să obțină acea diplomă de licență, la care râvnea Maman…

— Nu te lăsa descurajat de ticălosul ăsta bătrân!

Vocea tunătoare din spate îl făcu să tresară. Se răsuci pe scaun. Un tânăr înalt, îmbrăcat cu o redingotă jerpelită, pantaloni cadrilați și lavalieră, îi zâmbea privind în jos spre el. Henri îl remarcase dintre studenți din cauza staturii înalte, a glasului puternic și tărăgănat din Sud și a bărbii cârlionțate care-i acoperea ea o spumă neagră aproape întreaga față.

— Lasă-l să țipe, lasă-l să facă pe grozavul, continuă voinicul meridional. Ai plătit cotizația? Ai plătit-o. Atunci, ce-ți pasă? Nu te poate da afară, iar tu poți să-l scuipi în ochi. Numele meu e Rachou… Henri Rachou. Ce-ar fi să luăm prânzul împreună la Agostina. După aceea, dacă vrei, am să-ți arăt atelierul meu. Nu-i cine știe ce, dar are o vedere minunată spre cimitirul Montmartre. Ai mai fost în Montmartre?

Restaurantul Agostinei se afla în cel mai gălăgios moment al zilei când Henri și însoțitorul său își făcură drum spre o masă mică din colț. Pictori hirsuți din Montmartre, în costume de catifea reiată și pălării enorme de fetru, stăteau aplecați peste farfurii cu *risotto,* sau strigau unul la altul, fluturând șervete de masă mototolite în aerul îmbâcsit cu miros de usturoi. O brunetă chipeșă cu ochi jucăuși circula printre mese, urmată de doi câini-lupi credincioși, purtând ca o generoasă Iunonă farfurii cu *minestrone* din care ieșeau aburi, nepăsătoare la hărmălaia din jur, glumind, discutând, râzând cu un farmec seducător.

— Asta-i Agostina, îi șopti Rachou, arătând spre ea cu coada pipei. A fost multă vreme model.

La treizeci și nouă de ani, Agostina Segattori era o legendă a Montmartre-ului. Sosise la Paris când avea șaisprezece ani, venind din Sicilia ei de baștină, desculță, fără para chioară, dar fermecător de frumoasă. Șase luni mai târziu era cel mai căutat model de pictură și sculptură din capitală. Venerabilii academicieni se luptau să-i obțină serviciile și favorurile. Sculptorii înghițeau cu noduri privindu-i perfecțiunea pelvisului și ciocăneau în dălți cu sporită ardoare. Vreme de două decenii, pieptul ațâțător și profilul ei clasic constituiseră trăsătura caracteristică a Salonului anual, iar forma sculptată în marmură a trupului ei fusese dusă să împodobească nenumărate scuaruri publice, în chip de Diana, Democrația sau Spiritul Marseillaise-ei. De-un temperament romantic, se dăruise din belșug în atelierele unde pozase, și mângâierile ei consolaseră legiuni de artiști în ceasurile de descurajare ale carierei lor. Cu trei ani înainte, când își deschisese restaurantul, un roi de pictori recunoscători își oferiseră serviciile în amintirea scurtelor episoade romantice din trecut. Întrucât nu putea să-i îndatoreze pe toți, rugase pe fiecare să decoreze câte una din tamburinele care atârnau înșiruite pe pereți, și localul îl botează „Le Tambourin”. Numărul acestor mărturii adeverea firea generoasă a Agostinei.

Henri o urmări cum se apleacă grijulie peste unul dintre clienții obișnuiți, un sculptor cu barbă roșcată, și-i șoptește destul de tare ca să fie auzită:

— Te rog, Roberto, nu mânca *risotto.* Am pus usturoi și știi că usturoiul îți dă coșmaruri. Mai bine mănâncă *pepperoni.* Îți înfierbântă sângele și la noapte ai să-ți uimești nevasta și ai s-o faci fericită, ce zici?

Își însoți vorbele de-un semn drăgăstos eu cotul; apoi, încă râzând, se întoarse spre cei doi studenți.

— Ah, *bambini* — toți studenții, indiferent de vârstă și talie, erau *bambini* pentru Agostina — vă e foame, *hein?* Foame de lup? Ei bine, mai întâi vă dau *minestrone.* Apoi, un *meravigliosissimo risotto.* Un *risotto* cum n-ați mai mâncat niciodată. Aidoma unei muzici. E ca o mângâiere pentru burtă.

Clienții de fiecare zi ai Agostinei erau obișnuiți cu limbajul ei liric, la fel de natural ca buclele din părul ei negru-albăstrui.

— Și după aceea, vă dau…

— Orice, orice vrei dumneata, zise grăbit Rachou, de felul lui lacom. Ca totdeauna, de altminteri, adăugă el.

În timpul prânzului, colegul său vorbi puțin și hăpăi mâncarea cu îmbucături mari și plescăind. Henri era însă prea emoționat ca să-i ardă de mâncare. Localul era extraordinar. Nu mai văzuse un restaurant atât de fascinant. Mirosurile acestea ciudate, și zgomotul acesta, și artiștii aceștia care gesticulau, strigau unul la altul de la un capăt la celălalt al sălii sau discutau aprins despre ceva.

Câtva timp urmări pe-un bătrân îndesat, cu ochi blânzi, care sta de vorbă cu un tânăr cu barbă blondă și trăsături foarte fine, pufăind dintr-o lulea arcuită, aproape carbonizată.

— Bătrânul acela cu barbă mare albă… e Pissaro, zise Rachou cu gura plină. Pictor impresionist. Celălalt e Théo van Gogh. Ține o galerie de pictură pe Boulevard Montmartre.

Observă farfuria aproape neatinsă a lui Henri, și ridică glasul amenințător.

— *Merde alors,* mănâncă-ți *risotto*-ul, altfel foc și pară se face Agostina!

După ce sfârșiră prânzul, cei doi studenți parcurseră pe jos mica distanță până în rue Ganneron, unde se afla atelierul lui Rachou.

— Uite ce priveliște! zise tărăgănat Rachou, deschizând ușa și plimbând un braț peste panorama de pietre funerare, mausolee și statui de îngeri îndurerați.

— E ca și cum ai locui în secția de sculptură a Luvrului, nu-i așa? Și n-ai să crezi niciodată ce efect are asupra fetelor. Mai ales crematoriul. Le înspăimântă și le aprinde simțurile.

Arătă spre un pat hârbuit, acoperit cu o imitație de cuvertură orientală.

— D-aia am pus patul acolo, ca să le poată vedea.

Întinse absent brațul său lung de urangutan, luă mandolina atârnată într-un cui din perete și începu să cânte cunoscuta romanță din Montmartre: *Ah, Que Tu Fais Bien l'Amour!*

Încetul cu încetul, Henri își făcu obiceiul să ia masa de prânz cu Rachou și să-și petreacă după-amiaza în atelierul lui. Acolo picta,

cânta împreună cu el refrenele cântecelor de *atelier,* urmărea procesiunile funerare care treceau pe sub fereastră și ciocnea pahare cu vizitiii dricurilor, groparii și mecanicii crematoriului, care veneau la atelier să pozeze, să savureze o sticlă de *vin ordinaire* și să petreacă câteva clipe de veselie, atât de necesare în meseria lor.

— Știi, remarcă într-o zi Rachou, uitându-se atent la Henri, tu nu ești zău, băiat rău. Bineînțeles, ești aproape un copil, adăugă el privindu-și binevoitor prietenul de la înălțimea celor douăzeci și doi de ani ai săi, dar nu ești, zău, prost. Și știi să desenezi. Chiar dacă ticălosul ăla de Bonnat zice că nu ești în stare.

Asemenea complimente aveau asupra lui Henri efectul unui balsam tămăduitor. Era nespus de recunoscător acestui colos rabelaisian care-i dăruise prietenia.

— Oh, Rachou, cât aș dori să-ți pot spune… – Tacă-ți fleanca!

Grosolănia replicii avea ca scop să-i arate puștiului că manifestările sentimentale erau rău privite printre studenți. Prietenia trebuia ascunsă sub masca vulgarității și întreținută cu înjurături.

— Partea ta rea, continuă el, făcându-se că nu ia în seamă mina consternată a lui Henri, e timiditatea, politețea exagerată și că te porți prea îngrijit. Păi, uită-te la unghiile tale. *Merde alors,* puțină murdărie nu strică nimănui. Și încă ceva. Ar trebui să spui din când în când *merde,* și *nom de Dieu,* și „te scuip în ochi", ca oricare. După asta, băieții n-or să mai spună că ești altfel decât ceilalți.

În săptămânile ce urmară, Rachou îl inițiie pe Henri în jargonul, particularitățile și comportarea adevăraților studenți de la bele-arte.

— Acum, să presupunem că discutăm despre ceva, propuse el pe neașteptate într-o liniștită după-amiază noroasă de martie. Să zicem, despre Rubens. Și eu aș spune: „Rubens e cel mai mare pictor care a existat vreodată". Tu ce-ai spune?

— Aș spune că nu știam.

Pe Rachou răspunsul lui Henri îl dezamăgi. Câteva secunde privi lung la prietenul său, clătinând din cap.

— Nu, nu, nu! zise el până la urmă, ca și cum se adresa unui copil înapoiat. Ar trebui să spui: „Rubens? *Merde alors,* îl scuip în ochi pe Rubens al tău. E o bășică dezumflată. Mă șterg la *derrière* cu Rubens al tău!" înțelegi? Atunci oricine ar pricepe ce vrei să spui.

Ochii lui mici și puchinoși priveau binevoitor când și-i plecă spre protejatul său.

Henri înțelese că, pe ocolite, mentorul său îl pregătea pentru debutul în lumea studențească. Chiar așa fu. Într-o după-amiază, pe înserate, Rachou zise ca din întâmplare:

— Să mergem la Nouvelle. Vreau să cunoști câțiva dintre prietenii mei.

Nouvelle era de fapt Café de la Nouvelle Athènes, un loc de întâlnire al artiștilor, îmbâcsit de fum, situat în Place Pigalle; prietenii, trei studenți ai lui Bonnat — François Gauzi, Louis Anquetin și René Grenier — care, ca și Ratephou, locuiau în Montmartre. Desigur, consimțiseră să-l cunoască pe „amatorul bogat" numai de hatârul lui Rachou, care se bucura de foarte mare trecere. Pe Henri îl întâmpinară cu răceală. După o scurtă clătinare a capului, îl ignorară cu desăvârșire și continuară să discute numai între ei. La rândul său, Henri își sorbi berea în tăcere și rămase tot timpul rezervat.

Ciudat, dar probabil tocmai această atitudine rezervată le risipi ideile preconcepute împotriva lui. Vorbăreți din fire cum erau, jinduiau după un auditoriu, orice auditoriu, în Henri descoperiră un agreabil ascultător al istorisirilor despre aventurile amoroase și încurcăturile lor, care totdeauna erau de ordin financiar.

Gauzi fu primul care apelă la bunele oficii ale lui Henri. După mai puțin de-o lună de când se întâlniseră la Nouvelle, se apropie de Henri întâmpul unei pauze de cinci minute la *atelier.*

— Ce crezi că mi s-a întâmplat astă-noapte? începu el cu aerul celui care cu puțin înainte trecuse printr-o împrejurare neobișnuită.

Era sfrijit, cu obrajii supți, naiv, mândru de privirile lui cuceritoare, ceea ce era o simplă închipuire, și modest cu talentul său, care era real. Avea o pasiune pentru vestele de culoare deschisă, pentru care își cheltuia cea mai mare parte a mijloacelor lui de existență — altminteri foarte reduse — și era foarte convins că femeile nu puteau rezista comenzilor hipnotice și bărbilor parfumate. De aceea făcea exerciții de priviri magnetice în oglindă și își scălda puțina-i barbă în colonie de liliac.

Mă îndreptam spre casă — începu el încurajat de privirea lui Henri — și m-am oprit întâmplător la micul bistrou din colț. Și ce crezi că am văzut?

O tânără de o rară frumusețe, singură și înlăcrimată. Se așezase lângă ea și o întrebase de ce e necăjită. Printre hohote de plâns, ea îi destăinuise că proprietăreasa n-o mai lăsase să intre în cameră pentru că nu-i plătise chiria. Gauzi se arătase înțelegător și o compătimise călduros. Privirile hipnotice pe care i le aruncase și mireasma bărbii, pe care o apropiase de fața ei, creaseră o atracție reciprocă. Plecaseră împreună din bistrou și, din una în alta, se pomeniseră în camera lui Gauzi, unde nu trecuse mult și proaspăta lor prietenie se transformase în dragoste fierbinte. În cursul unei *nuit d'amour* de neuitat, Babette — acesta îi era numele — se dovedise *une femme parfaite,* o femeie de-o nemărginită înțelegere, de-un temperament năvalnic și de-o depravare din cele mai rafinate.

Totul ar fi fost minunat, afară de un lucru: Babette intrase în viața lui Gauzi în cel mai nepotrivit moment.

— Vezi, abia acum două zile am cumpărat vesta asta.

Arătă spre superba vestă limonie pe care o purta:

— Așa că…

Henri înțelese. Îi întinse discret o monedă de aur de douăzeci de franci, pe care Gauzi o acceptă cu un amestec de opunere și grabă.

O săptămână mai târziu veni rândul lui Anquetin să apeleze la consolarea lui Henri.

— Am pierdut-o! se tângui el dezolat. O fată atât de minunată!

Spre deosebire de Gauzi, care se înverșuna când își pierdea metresele, Anquetin le idealiza.

— N-ar fi trebuit s-o duc la Luvru!

Anquetin era un bărbat frumos în genul blond ciufulit. Midinetele întorceau capul după acest tânăr cu barbă blondă și joben ponosit, care veșnic gesticula. Ignoranța și prostia lor îl îngrozeau. Încerca să îndrepte mințile metreselor, așa cum unii încearcă să le îndrepte purtările — și cu aceleași rezultate. Când simțea nevoie de liniște, începea să discute cu ele în termeni intelectuali. Sau le târă la Luvru și le silea să îndure înălțătoarea ambianță a marei arte, deși ele ar fi preferat distracțiile simple de acasă.

— Da, am pierdut-o în sala Flamanzilor Primitivi, zise Anquetin cu un oftat. N-am să mă mai duc niciodată la afurisitul ăsta de muzeu.

Când sfârși să se destăinuie lui Henri, se simțea mult mai bine. O săptămână mai târziu îndrepta de zor intelectul unei tinere

spălătorese, pe care o cunoscuse într-o sală de dans.

René Grenier fu ultimul care-și învinse prejudecățile împotriva lui Henri. Cu timpul, rezerva lui se schimbă totuși într-o cordialitate precaută și curând în camaraderie sinceră. Îl duse pe Henri în apartamentul său de două camere din rue Fontaine.

— Vezi fereastra aceea? zise el arătând spre curte. El atelierul lui Degas. Uneori îl poți vedea citind ziarul sau fumând.

Henri simți că fusese acceptat. Avea prieteni; era fericit.

Într-o dimineață de iunie profesorul Bonat veni la *atelier* cu fața-i triunghiulară încrețită de zâmbete. Din cauza lucrărilor personale, anunță el, era nevoit să-și desființeze clasa.

— Dar nu vă alarmați, îi liniști el pe studenții care jubilau. L-am convins pe eminentul meu coleg de Academie, profesorul Fernand Cormon, să facă loc *în atelierul* său din octombrie viitor acelora dintre voi care doriți să vă continuați studiile.

Când clasa luă sfârșit, băieții nu-și mai putură stăpâni bucuria.

La colțul-cu Place Clichy, François Gauzi se cățără pe-un stâlp de felinar de unde făcea bezele fiecărei femei care trecea, în timp ce Rachou, cu mâinile prinse la ceafă, făcea *danse du ventre* în acompaniament de muzică orientală executat de Louis Anquetin la armonică. René Grenier începuse să umble cu cheta pe la cei din jur, când doi jandarmi cu favoriți opriră reprezentația pe motiv că era obscenă și încălca morala publică.

— În afară de asta, blocați circulația, zise unul dintre ei răsucindu-și mustața. *Nom de Dieu,* ce s-ar întâmpla dacă fiecare ar începe să facă *danse du ventre* pe stradă?

Totul se sfârși amical, după nesfârșite explicații, declarații de patriotism, multe gesturi și o invitație la un pahar de vin.

După un gălăgios prânz la Agostina, studenții plecară la Nouvelle, care la acea oră timpurie era aproape gol. Îmbujorați, răgușiți din cauza țipetelor și într-un avansat stadiu de exuberanță, din prea mult Chianti, o sărutară pe Thérèse, casierița cu ochi sașii, care nu mai fusese sărutată de când era prunc, și se îndreptară spre masa lor obișnuită, unde luară loc tăcuți, neștiind ce să mai facă.

În acel moment, Rachou propuse să meargă la bordel.

— *Nom de Dieu de nom de Dieu!* Trebuie să sărbătorim evenimentul, răcni el bătând cu pumnul în masa cu placă de

marmură. Ascultați, cunosc un loc, nu departe de aici, unde sunt foarte multe fete drăguțe. Drăguțe ca niște picturi și goale pușcă. Ce-ar fi să mergem să ne distrăm puțin.

Adăugă smerit:

— Nu suntem obligați să ne culcăm cu ele. Doar să bem ceva.

— Minunată idee! zise Henri printre sughițuri. Să mergem.

— Ei, bine, cred că e-n regulă, zise Grenier. Dar cât o să coste?

— Da, cât? întrebară în cor Gauzi și Anquetin.

Deși vorbeau tot timpul despre fete și se lăudau cu succesele lor, aveau totuși o nemărturisită repulsie pentru femeile de bordel și saloanele cu pluș roșu, unde ele își exercitau meseria.

— Cui îi pasă de bani într-o zi ca asta? Eu plătesc băutura, răcni Rachou, care de câte ori se îmbăta devenea mână-spartă.

Cu asta, discuția luă sfârșit. Ieșiră gălăgioși din cafenea și se înghesuiră într-o birjă.

— *Cocher*[20]*,* strigă Rachou. La Perroquet Gris, rue Steinkerque.

V

În octombrie următor Henri se înscrise la clasa profesorului Cormon și începu al doilea an ca student la bele-arte.

În fiecare dimineață pleca din apartamentul mamei, se ducea cu trăsura în Montmartre unde se afla *atelierul* și cobora tiptil la colțul străzii ca să nu-l vadă colegii ieșind din landou sau să râdă de Joseph în livreaua lui albastră și pălăria cu cocardă. Sprijinit în bastonașul cu vârf de cauciuc, se îndrepta târșind picioarele spre studenții în redingotă care se plimbau încoace și încolo pe trotuar, gesticulând, discutând între ei și fumând din pipă.

Schimba câteva cuvinte cu Rachou sau cu alt prieten și, când suna ora nouă, urca anevoie cele patru rânduri de scări până la *atelier.* Intra gâfâind în marea încăpere de formă imprecisă, ticsită cu șevalete și încălzită de-o sobă de fier care duduia. Își atârna în cuier melonul și pardesiul, și își făcea drum șchiopătând printre șevalete spre scăunelul său pliant de lângă podiumul modelului; apoi, după ce își așeza bastonul la picioare, începea să-și încarce paleta, privind în același timp la Venus, sau Diana, sau Leda de pe șevaletul

său, sau indiferent ce altă zeiță se nimerea să fie subiectul săptămânii.

Curând, larma vocilor din sală scădea. Schlumberger, un fost sergent cu mustăți de morsă, massierul atelierului, făcea semn modelului să se dezbrace și să ia poza indicată. Iar în următoarele trei ore Henri era unul dintre cei treizeci de studenți împrăștiați în sală, care priveau la model: cu ochii pe jumătate închiși, se trăgeau de barbă, își înclinau capul, luau măsura cu degetul mare, fluturau pensula și treceau prin toată gama de mișcări și grimase ale creației artistice. 1

O dată pe săptămână, profesorul Fernand Cormon — membru al Academiei de Bele-Arte, membru al juriului de admitere la Salon, membru al Consiliului Consultativ al Muzeelor Naționale, membru onorar a numeroase academii străine, ofițer al Legiunii de Onoare, pictor de vaste murale pentru bănci și clădiri municipale, portretist de văduve aristocrate și *femmes du monde,* autor de nenumărate nuduri, scene de harem și alte *peintures de boudoir* de mare succes — vizita atelierul și inspecta lucrările elevilor. La ușă înmâna grațios pălăria de mătase, bastonul cu măciulie de argint și mănușile galbene lui Schlumberger, care apoi îl ajuta să iasă din opulentul palton căptușit cu blană. Despuiat de acest compliment vestimentar, academicianul apărea simțitor redus în înălțime și volum — un bărbat de vârstă mijlocie, gălbejit, gârbov și sfrijit, îmbrăcat cu jachetă la modă, ghetre și cravată ascot.

Pășea printre șevalete cu mers de barză precaută și începea să vorbească cu glas afectat, pedant modulat, fluturându-și descărnatele mâini manichiurate, oprindu-se ici și colo ca să adauge câteva trăsături îndemânatice pe pânza unui student, sau să facă o observație tehnică pe ton bonom îngăduitor, dar ușor disprețuitor.

În cursul acestor conferințe săptămânale, Henri află că grația era cheia de boltă a artei, și misiunea artistului în timpul vieții era să picteze tablouri grațioase. Învață că vopseaua trebuie aplicată delicat pe pânză și bine „linsă” cu pensula, că fondul trebuie să fie totdeauna negru sau cafeniu-închis, iar compoziția unei picturi neapărat triunghiulară.

Dar mai ales află multe lucruri despre portretistica femeilor.

— Portretul unei femei! exclamă Cormon cu o răsucire a mâinilor lui ca niște păianjeni. Ah, *mes amis,* cât tact, câtă dibăcie, câtă intuiție cere!

Deoarece, în general, numai doamnele mature își pot îngădui luxul de-a li se picta portretul, artistul mai trebuie să dea dovadă de mult cavalerism și adeseori numai și numai de generozitate. Din fericire, cele mai multe femei nu știu cum arată și nutresc cele mai grozave iluzii despre înfățișarea lor. Cu toate că sunt cum nu se poate mai obiective cu vârsta celor mai bune prietene, și nu departe de decrepitudine, ele cred sincer că, în virtutea nu știu cărei dispense speciale, arată cu zece, mai adesea chiar cu cincisprezece ani mai tinere decât sunt în realitate.

— Așadar, îi îndemna Cormon cu un mic chicot vulgar, tot ce vă rămâne de făcut e să descoperiți iluziile modelului dumneavoastră despre sine și să le transpuneți pe pânză.

În acest scop îi îndreptai nasul, îi făceai o gură de fetișcană, îi măreai ochii, îi împrospătai tenul, îi lungeai gâtul, îi rotunjeai umerii, îi subțiai brațele, îi înălțai pieptul, îi îngustai talia și lăsai deoparte toate ridurile, negii, alunițele sau orice alte cusururi. Acordai cât se poate de multă atenție obiectelor de felul broșelor, inelelor, corsajelor și brățărilor de diamante; impregnai tabloului un aer de supremă eleganță, opulență și rafinament; și modelul tău se va declara încântat de izbitoarea asemănare pe care ai reușit s-o realizezi. În acel moment te aflai pe drumul ce te ducea la succesul artistic și financiar.

— Să nu vă fie niciodată teamă că măguliți prea mult o femeie, conchidea Cormon. E-un lucru pur și simplu cu neputință.

Cu toată bonomia lui aparentă, acel *„Ah, mes amis!”* al lui și fluturarea mâinilor, profesorul Cormon era uneori cuprins de neașteptate crize de furie. Cea mai mică încercare de originalitate, cea mai ușoară abatere de la regulile picturii academice provocau acestui afabil schelet ambulant accese de indignare, manifestate printr-un torent de cuvinte rostite cu glas pițigăiat.

— Poate ai uitat că sunt membru al juriului de admitere la Salon, dan am să te fac să nu uiți. Am să am grijă ca *envoi*[21]-ul dumitale să nu fie primit la Salon. Asta te va învăța minte să acorzi respectul cuvenit artei și învățăturii maeștrilor dumitale.

De obicei, studentul vinovat nu mai venea la *atelier,* și cum Salonul îi era interzis, renunța la cariera artistică.

Henri, conștient acum că instinctele lui pictoricești erau „greșite", și le supraveghea atent clipă de clipă. Nu uita să umple primele umbre cu ombră crudă, să „lângă" fiecare trăsătură de pensulă. Străduința lui era atât de vădită încât până și Cormon o observa și uneori îl încuraja cu o amicală bătaie de mână pe umăr.

— Curaj, Lautrec! îi spunea el. N-ai deloc talent natural, dar ești plin de bunăvoință. Respecți îndrumările mele și lucrezi harnic. Curaj! Cu timpul s-ar putea să pictezi destul de bine. Și cine știe? într-o bună zi s-ar putea chiar să expui la Salon.

După aceste cuvinte emoționante, trecea la studentul de alături, lăsându-l pe Henri cocârjat pe scăunelul lui, aproape sufocat de fericire.

După terminarea orelor de studiu, lua prânzul împreună cu amicii săi la Agostina, în hărmălaia infernală a localului, sporovăielile colegilor și discuțiile înfierbântate, tot mai aprinse, de la mesele vecine. Asculta nesfârșitele ocări la adresa negustorilor de tablouri, criticilor și academicienilor, proferate de gălăgioșii membri ai Societății Artiștilor Independenți, recent întemeiată.

Acolo îl văzu pe Georges Seurat, pointilistul, un tânăr liniștit cu față de heruvim, favoriți și fizic de grenadir, trăgând visător din pipă lângă cescuța lui de cafea; pe Renoir, pictorul de nuduri opulente, cu înfățișare de ascet; pe Claude Monet, cu capul lui de formă dreptunghiulară, degete dreptunghiulare și înfățișare de moșier normand prosper, cum de fapt și era. O singură dată îl zări pe Cézanne, întruna din rarele lui deplasări de la Aix-en-Provence, prânzind singur, privind tot timpul posac și bănuitor.

Și tot acolo, într-o zi memorabilă, Henri și prietenii lui fură invitați de Camille Pissaro, impresionistul cu barbă albă ca zăpada, să ia cafeaua cu el și Degas, cu care prânzea în acea zi.

— Așadar, sunteți studenți la bele-arte, *hein?* rânji pictorul baletistelor. Toți pictori de viitor, sunt sigur. Nerăbdători să ofere lumii roadele geniului lor.

Henri era prea emoționat ca să remarce sau măcar să audă aceste cuvinte pline de sarcasm. În ultimul timp luase cunoștință de lucrările lui Degas și nutrea pentru artist o admirație aproape

idolatră. Privea cu venerație, din cealaltă parte a mesei, la barba lui căruntă și fața palidă brăzdată cu icsuri adânci de amărăciune. Degas! Lua cafeaua cu Degas!

— Pentru o clipă, pictorul trase nervos din țigară, apoi, cu glasul lui întretăiat, izbucni:

— Nu vedeți că n-aveți nicio șansă? Ce satisfacție vă poate oferi pictura? Faimă? în întreaga istorie a picturii nu există mai mult de șaizeci de nume mari. Cum secolul nostru a produs deja pe Géricault, Daumier, Manet, Ingres și Delacroix, șansele imortalității sunt aproape zero. Bani? Pictura e cea mai nemiloasă…

— Te rog, Edgard, interveni Pissaro, nu vorbi așa. Sunt tineri și-i descurajezi.

— Chiar doresc să-i descurajez. Îmi vor fi toată viața recunoscători.

Se întoarse spre studenți.

— Pictura e cea mai nemiloasă profesiune. Nu cred să treacă de cincizeci numărul pictorilor care câștigă abia cât veterinarii cu succes mediocru. Ceilalți — continuă el îndreptând un deget noduros spre ei — mor de foame. Și ei au fost cândva pictori de viitor. Orice zugrav din Paris a fost cândva pictor de viitor…

Vorbea tot mai înfierbântat despre acest subiect, când fu întrerupt de Agostina.

— Signor Degas, zise ea cu cel mai provocator zâmbet.

— Ce dorești? îi răspunse el nervos, fără să se întoarcă.

— Aveți cumva nevoie de un model nou? Adineauri a sosit de la Palermo vara mea… o splendidă *ragazza.*

— Nu mă interesează dacă e sau nu drăguță. E protestantă?

— *Protestante!* exclamă uimită Agostina. *Madonna mia,* nimeni nu-i *protestante* la Palermo.

— Altceva. Ce fel de *derrière* are vara dumitale? în formă de pară sau de măr?

— *Derrière!* zise Agostina cu răsuflarea tăiată, zăpăcită de aceste întrebări. Vara mea are un *derrière* drăguț, ca oricare fată.

— Tocmai aici greșești. *Derrière*-ele sunt cum nu se poate mai felurite. Dacă vara dumitale are un *derrière* în formă de măr, nu doresc s-o văd. Dar dacă are un *derrière* în formă de pară, trimite-

mi-o mâine dimineață la atelier. Acum lasă-ne în pace. Doresc să stau de vorbă cu acești tineri.

Se întoarse iar spre Henri și colegii lui.

— Și voi veți muri de foame.

Rânji sarcastic.

— Veți bate străzile cu găuri în tălpile ghetelor, iarna veți îngheța în atelierele voastre, veți tremura la vederea proprietarului, când ați putea să fiți niște fericiți funcționari de bancă onorabili, polițiști sau factori poștali.

— Te rog, Edgar, îl imploră Pissaro. Le nărui încrederea în ei, credința în viață.

— Niciun pericol, îi replică Degas arțăgos. Privește fețele astea infatuate, înfumurarea lor arogantă. Fiecare se crede un Michelangelo. Nu, eu nu-i voi descuraja. Dar viața, da.

Se ridică și își luă melonul din cuier.

— Vă urez o zi plăcută, zise el cu o scurtă clătinare a capului și se îndepărtă urmat de Pissaro, care își ridică brațele în semn de zadarnică scuză.

— Nu-i dați atenție… Digestia e de vină. Așa e el totdeauna după masa de prânz…

— Un amărât amuzant, Degas ăsta, nu-i așa? comentă Rachou, primul care-și recăpătă calmul.

Cuvintele lui părură să rezume destul de fidel reacția studenților după întrevedere. Cu un amestec de indignare și sfidare, se ridicară și ieșiră îngânduraţi din restaurant.

La fel ca în anul precedent, Henri își petrecea după amiezile în atelierul lui Rachou, pictând, cântând, străduindu-se să deprindă cât mai bine limbajul și comportarea unui autentic student la bele-arte din Montmartre. Spre sfârșitul după-amiezii îl însoțea pe voinicul meridional la cafeneaua La Nouvelle, unde se întâlneau cu amicii lor.

Acum era unul dintre băieți — sau aproape. Îi făcuseră confidențe, le împrumutase bani, plătise nenumărate rânduri de bere. Lua parte la jocurile lor de cărți, se amesteca timid în disputele lor despre pictură, fuma primele țigări, risca primele *nom de Dieu* și „te scuip în ochi” și asculta interminabilele lordiscuțiidespre *l’amour* și femei, mai ales despre femei.

Asupra acestui ultim subiect locvacitatea lor era inepuizabilă. La început se întrebase dacă se vor plictisi vreodată să tot vorbească despre fete; acum știa că asta nu se va întâmpla niciodată. Aparent, subiectul avea mii și mii de fețe, la nesfârșit.

Femeile pe care le avuseseră. Femeile pe care aproape le avuseseră. Femeile pe care ar fi putut să le aibă. Calitățile pe care le cereau de la femei. Ce-i învățaseră femeile și ce le învățaseră ei pe femei. Fiziologia femeilor și de ce în *amour* era necesar s-o cunoști. Arta de a anihila mijloacele de apărare ale femeilor și de a le stârni misteriosul lor libido. Cum să te porți cu fecioarele. Cum să le faci pe femei să se uite la tine cu dorință carnală, să lase deoparte orice sfială feciorelnică, să geamă și să se zvârcolească în extaz. Costul femeilor. Primejdiile femeilor. Și mai ales, cum să cucerești femeile…

Discuția asta ar putea cu timpul să devină ceva nespus de plictisitor, reflecta în sinea sa Henri. Văzuse femeile lor și nu reușea să înțeleagă ce puteau vedea la ele. Spălătorese sfrijite, cu ochi ca rișteă mărgele, cunoscute într-o sală de dans, modele care se culcaseră în toate atelierele din Montmartre, midinete la un pas de prostituție. Cele mai multe nu erau drăguțe; unele nici măcar curate. Purtau rochii cusute în casă, gulere din blană de iepure; sorbeau supa cu zgomot și foloseau parfumuri ieftine și puternic mirositoare. Totuși, după părerea prietenilor săi, erau minunate. Aveau farmece nebănuite și ascundeau abisuri de indescriptibilă voluptate. Toate astea îl lăsau oarecum nedumerit. Personal, nu vedea nimic la aceste fete, și de fapt nici la altele.

Păstră pentru sine aceste gânduri, mulțumindu-se să savureze atmosfera fascinantă a cafenelei, zgomotul farfurioarelor, acel du-te-vino al chelnerilor cu șorțuri albe. Și când te gândești! Doar câțiva ani trecuseră de când zăcea în pat, cu picioarele în gips, resemnat să nu mai umble niciodată. Și acum uită-te la el! Nouăsprezece ani și student la bele-arte ca oricare altul, sorbind bere, discutând despre Michelangelo sau Primitivii Italieni, ascultând conversații obscene despre femei!

Totul era atât de captivant încât îi venea greu, foarte greu, să-și ia rămas bun la ora șase și să se întoarcă cu birja acasă, în liniștea apăsătoare din salonașul lui Maman. Ei, de-ar putea s-o convingă să aibă și el o cameră în Montmartre…

— Iar am întârziat, iartă-mă, zise el într-o seară, în timp ce intra șchiopătând în sufragerie. Mi-au trebuit patruzeci de minute ca să vin cu birja din Montmartre. O circulație înfiorătoare.

— Dacă ai fi plecat mai devreme, n-ai fi întârziat de la cină. În definitiv, clasa ta de pictură sfârșește la prânz, nu-i așa?

Intrarea în cameră a fetei care aducea cina puse capăt stânjenelii de-o clipă. Se grăbi să-și toarne supă în farfurie.

— Și birjele astea sunt atât de friguroase, continuă el când rămaseră singuri. Nu m-aș mira să capăt o pneumonie întruna din zilele astea.

Ea îl urmărea din celălalt capăt al mesei. Pneumonie, nu zău! Oh, necugetata cruzime a tinerilor! Cât de ușor se foloseau de cele mai neloiale arme ca să-și atingă scopurile! Dorea o cameră în Montmartre. De multă vreme o dorea.

Rezistase cât putuse, dar tinerețea trăgea la tinerețe. Dorea să fie laolaltă cu prietenii lui, să meargă oriunde mergeau ei, să se simtă liber, matur. Care băiat n-a simțit așa la vârsta lui? Nu era egoist sau nesimțitor — doar tânăr.

— Dorești să locuiești în Montmartre, nu-i așa? zise ea calm.

Felul direct în care îi pusese întrebarea îl descumpăni. El plănuise o campanie pe căi ocolite, de uzură, și iată că ea îl silea să-și dea în vileag intențiile.

— Montmartre”? repetă el cu prefăcută surprindere. Nu m-am gândit la asta, dar fiindcă spui tu, da, ar fi mai bine. Pentru lucrul meu, bineînțeles. Aș. Fi mai aproape de atelier și…

— … și ai putea să petreci mai mult timp în cafenele cu prietenii tăi, se grăbi „ea să completeze cu un zâmbet trist.

Niciodată nu se pricepuse să mintă, slavă Domnului!

— Și ai putea să ieși cu ei seara.

La ce bun să fie abil cu Maman? Cu ochii aceia calmi ai ei, îți putea ghici orice gând.

— Da, Maman. Mi-ar plăcea să locuiesc în Montmartre, recunoscu el, renunțând să se mai prefacă.

— N-am nimic împotrivă să locuiești acolo, dar nu doresc să locuiești singur. Ai putea să cazi, să-ți rănești picioarele și să n-ai cui cere ajutor.

El se gândise dinainte la obiecțiile ei.

— Întâmplător, Grenier are un apartament de două camere. Ți-am povestit despre Grenier, nu-i așa? Are douăzeci și trei de ani și e foarte serios. Chiar ieri m-a întrebat dacă nu cumva știu pe cineva care l-ar putea ajuta participând la chirie.

— „M-a întrebat”, ai spus?

Urechile lui se făcură stacojii.

— Păi, propriu-zis, nu, mărturisi el. Eu l-am întrebat.

Un zâmbet trist trecu peste fața ei.

— Nu încerca niciodată să minți. N-ai deloc talent. Poți să-i spui prietenului că ești de acord.

Ușurința cu care obținuse victoria îl uimi. Poate că trebuia să-i ceară un atelier al său propriu? Nu. Asupra acestui punct n-ar fi cedat ușor. Nu dorea ca el să stea singur. Mai bine să aștepte până la anul, când va începe să lucreze la tabloul pentru Salon. Atunci, va ceda.

„— Vrei să spui că pot să am o cameră a mea și să locuiesc în Montmartre? întrebă el, încă îndoindu-se de succesul său.

Ea încuviință din cap.

— Da, Henri. Poți locui în Montmartre.

— Mulțumesc, Maman!

Rosti cuvintele dintr-o răsuflare. Se ridică repede de pe scaun și o sărută.

— Oh, îți mulțumesc. Știam că ai să mă înțelegi. Una dintre ferestrele apartamentului dă spre curte, exact vizavi de atelierul domnului Degas. Închipuiește-ți, să pot privi în atelierul lui Degas!

— Și cine e domnul Degas? întrebă ea indiferentă.

— Degas! Păi, Maman, e aproape cel mai mare pictor în viață, atât. Ar trebui ăă vezi baletistele lui, nudurile lui, spălătoresele lui. Săptămâna trecută, m-am dus cu Rachou să vedem expoziția lui de la Durand-Ruel…

Ea nu-l asculta. O părăsea… Viața i-l răpea. Clocotind de încredere și iluzii, pornea pe drumul lui. Speranțele ei de a-l păstra alături de ea, de a-l ocroti de lume, se spulberaseră. Cât de trist va fi fără el, singură în acest vast apartament…

În acea seară, după ce Henri se culcă, ea se furișă în camera lui. Ridică lampa și privi atent sărmana lui față. Ochii i se plimbară încet peste forma trupului de sub cuvertură. Cât de mic, cât de nespus de

mic era! Nu mai mare decât școlarul sprinten și zvăpăiat de altă dată. Cât de liniștit dormea! Nici măcar crisparea dureroasă, care-i încrețea când și când fața, nu-i tulbura pacea somnului. Nu, furtuna nu venise încă. Trivialitatea vieții din Montmartre, conversația din cafenele, modelele goale, nu-l întinaseră încă. Dar timpul trecea repede. Curând inima i se va trezi, simțurile își vor spune cuvântul. Va căuta orbecăind compania femeilor, dragostea. Atunci, adevărul despre sine îi va țâșni brutal în față. Și atunci ce va face, oh, Doamne, ce va face?

— Trezește-te, Grenier! E timpul să te scoli!

Din camera vecină se auzi un bombănit somnoros.

— *Merde alors* trebuie neapărat să strigi? Cât e ceasul?

— E timpul să te scoli! Aproape opt.

Zgomot de multă apă împroșcată din lighean, amestecat cu sunete guturale vesele.

— O să ajungem târziu la Cormon! Scoală-te.

— Du-te la dracu' și nu te mai juca de-a foca în ligheanul ăla! Nu știu de ce ți-oi fi închiriat eu camera aia!

La fel se petrecea în fiecare dimineață, și asta de asemeni făcea parte din farmecul vieții din Montmartre, încântarea zilnică de a se trezi în această cămăruță cu patul ei îngust de bronz, garderobul alb de brad și ligheanul stâlcit; de a fi liber, matur și departe de atențiile prevenitoare ale Annettei, de vigilența lui Joseph și de ochii sfredelitori ai lui Maman.

Acum locuia și el în Montmartre, într-o casă veche dărăpănată, ca Rachou și ceilalți; nu mai era băiatul mamei, un amator. De astă dată era *cu adevărat* unul dintre băieți. Lua micul dejun cu Grenier într-un bistrou și plecau împreună spre *atelier.* Nu mai era nevoit să oprească landoul la colțul străzii, ca să evite glumele răutăcioase ale colegilor; nu mai era nevoit să se smulgă cu greu din discuțiile de la cafenea și să vină cu birja în liniștea sufocantă a apartamentului de pe Boulevard Malesherbes. Viața devenise încântătoare. Putea să-și petreacă serile cu prietenii, să meargă cu ei în acele fascinante *cafés chantants* cu miros puturos. Sau la acel palpitant Cirque Fernando, unde mâncai portocale spaniole privind la acrobați și trapeziști și la călărețe în *tutu* pe cai neînșeuați, la pudeli dresați și clovni. Sau la Mârlinton, un subsol jilav și rece, care duhnea

groaznic a fum de pipă și bere stătută, unde puteai să faci oricâtă gălăgie doreai, să iei parte la coruri de cântece patriotice și să asculți pe Aristide Bruant.

Dar, mai plăcut ca orice, acum se putea duce la Ely.

Élysée-Montmartre, „L'Ely" cum îi spuneau toți, era o veche sală de dans prăpădită, ieftină, zgomotoasă și veselă. Ca și fântâna din Place Pigalle unde se strângeau modelele artiștilor, ca și morile de vânt părăsite cu aripile lor neclintite, această sală fusese acolo dintotdeauna — o relicvă din vremea când Montmartre era o mică așezare rustică îndepărtată și un refugiu pentru ucigașii, codoșii și prostituatele din capitală, care îi prețuiau izolarea și lipsa poliției.

Mai bine de un secol L'Ely fusese o instituție strict locală, frecventată numai de clientela din cartier și neavând nimic de-a face cu lumea din afară. Generații după generații de *grisettes* din Montmartre veniseră aici să danseze, să zburde și să bea *vin chaud,* vin fiert îndulcit cu zahăr, servit în stacane ciobite, de chelneri în cămașă. Râsul lor și foșnetul crinolinelor mai răsunau vag sub străvechiul tavan din bârne. Inițialele împletite și inimile străpunse, scobite în stejarul meselor, nivelate și înnegrite de timp, grăiau despre idilele din vremea de demult. Locul era plin de năluci, dar nălucile erau prietenoase, iertătoare.

Pentru tinerele spălătorese, croitorese, modele și midinete care frecventau localul, L'Ely era mai mult decât un loc de distracție; era castelul fermecat al aventurilor romantice și al cântului, unde pentru câțiva gologani puteau să uite de greul vieții lor și să-și înece în dans poftele nedeslușite ale inimilor. Se simțeau acolo ca acasă și credeau sincer că-și pot îngădui orice nesăbuință, socotind că tot ce făceau la L'Ely se petrecea strict *en famille* și nu aveau să dea nimănui socoteala. Père la Pudeur[22], un bătrân sfios cu țeastă roz, avea imposibila sarcină de a păstra în local o aparență cât de cât decentă.

La L'Ely, Henri bea *vin chaud,* făcea pe furiș mici schițe, urmărea pe prietenii săi țopăind pe parchetul de dans și le făcea semne cu mâna de câte ori le întâlnea privirile, ca să le arate că și el se amuză. Uneori, Père la Pudeur se oprea la masa lui și, în vreme ce-și sorbea vinul, îi vorbea despre necazurile sale.

— Fetele astea din Montmartre, domnule, au apucăturile pisicilor din drum! Întrucât și mamele și bunicile lor au venit aici și au făcut dragoste pe sub mese, își închipuie că sunt stăpânele localului și pot face tot ce doresc. Dacă ați vedea, domnule, ce se petrece prin unghere și la toalete, vi s-ar face părul măciucă! Și din ce în ce mai rău. De când acel *cochon*[23] de Dufour — zise el îndreptând un deget acuzator în direcția șefului de orchestră — a compus cancanul acela nenorocit al lui; situația a ajuns cu desăvârșire de nestăpânit.

La L'Ely, Henri o cunoscu pe La Goulue[24] care dansa adesea cu Rachou executând extraordinarele figuri improvizate de voinicul meridional pe ringul de dans. Era o spălătoreasă blondă, de optsprezece ani. Avea fața lată, statura bondoacă, iar părul și-l purta răsucit într-un coc înalt, care-i sta pe creștetul capului ca un imens police. Conversația ei consta îndeobște din hohote de râs, gesturi deșucheate și cuvinte triviale ținând de cel mai autentic argou vulgar din Montmartre. Dar, ca dansatoare de cancan, La Goulue era neîntrecută. Poseda un simț unic al ritmului, o lascivitate înnăscută a mișcărilor, care o deosebeau de celelalte *cancanières.* Pentru Henri era fascinantă, era prototipul acestor spălătorese din Montmartre, care, după zece ore de muncă obositoare la ciubăr, își dădeau banul câștigat cu trudă ca să vină la L'Ely și să se avânte în alte ore de cabrări, țopăieli și sărituri într-un picior, numai pentru a putea să-și încheie seara cu cancan, cea mai trudnică și istovitoare formă de dans născocită vreodată.

Între dansuri, prietenii lui Henri reveneau la masă. Se așezau ștergându-și fața de sudoare, își aprindeau pipele, trăgeau cu sete lungi înghițituri de vin cald, vorbeau, flirtau, își pupau partenerele, care scoteau chiote isterice, schițând doar slabe proteste prefăcute. Își lipeau genunchii de ai fetelor și mâinile colindau pe sub masă. Se auzeau dojeni eu jumătate-gură, „Nu face asta, *chéri.* Nu aici…" La primele măsuri ale următorului dans, plecau grămadă spre ringul de dans, ca îndată să se piardă în viitoarea mulțimii.

Rămas singur, Henri își trecea vremea privind dansatorii care se perindau pe lângă masa lui. Lumina slabă, pâlpâitoare, răspândită de nevolnicele lămpi cu gaz, învăluia străvechea sală de dans într-o semiobscuritate chihlimbarie, din care perechile îmbrățișate apăreau, treceau învârtindu-se prin preajma lui și piereau ca arătările din vis.

Bărbații — îndeosebi apași, borfași și codoși începători — dansau bățos și flegmatic, după moda de atunci, cu țigările ținute pieziș pe buzele lor subțiri, mândri de tricourile lor, de cârlionții lipiți pe frunte cu scuipat, de șepcile așezate șmecherește peste părul pomădat. Iar fetele se îndesau în parteneri, se țineau strâns de ei, cu ochii închiși și buzele întredeschise, lăsându-se în voia farmecului amețitor al îmbrățișării.

Tot la L'Ely, Henri întâlni și făcu cunoștință cu un bărbat de vârstă mijlocie, fantastic de înalt și slab. Măsura aproape opt picioare de la fundul jobenului până-n vârful pantofilor de lac. Numele lui era Jean Renau din, dar lumea din Montmartre îl cunoștea sub porecla de Valentin-cel-fără-de-oase. Era un burlac înstărit, un singuratic amabil cu vorbă blajină, care avusese ghinionul să arate aidoma unui cadavru. Marea lui pasiune era dansul. Cu puțin înainte de miezul nopții pleca de acasă, străbătea zorit străzi pustii și întunecoase, ca să vină la L'Ely, unde dansa cancanul — de obicei cu La Goulue — după care imediat dispărea.

Pentru Henri orele treceau fără să se plictisească. Era ceva pasionant să se afle acolo în acea sală de dans învălmășită și zgomotoasă, să privească dansatorii, să facă schițe, să soarbă vin și să râdă de glumele prietenilor. Exact la ora când suna miezul nopții, se auzea un pocnet strident de talgere, urmat de-un prelung bubuit de tobe. Cancanul!

Într-o clipă, spectatorii de la toate mesele se năpusteau spre ringul de dans, făcând cordon în jurul perechilor de executanți, care ședeau unul în fața celuilalt, încordați, ținându-și respirația: fetele cu poalele fustei prinse în muni, bărbații cu mâinile ridicate gata să bată din palme. Orchestra izbucnea într-un galop înverșuiiat și în același moment dansatorii se puneau brusc în mișcare ca niște jucării cu arc. Fetele săreau, se cabrau, își fosneau și-și sumeteau jupoanele, în vreme ce bărbații pășeau înapoi și înainte, băteau din palme, se plesneau peste coapse, se lăsau pe vine, se ridicau, se răsuceau în atitudini obscene sau excentrice și își îmboldeau partenerele prin răcnete. Scăpărând din ochi, cu părul despletit, La Goulue era un adevărat vârtej uman; își arunca poalele peste cap, zvârlea din picioarele cu ciorapi negri și își scutura trupul ca și cum dorea să-și lepede bluza. Sudoarea îi șiroia pe față; sânii arătau ca de piatră sub

bluza strâns lipită de piept; mușchii îi ieșeau în relief din albul coapselor. Pe podiumul drapat cu pânză de culorile drapelului, Dufour își îndemna spasmodic oamenii să execute bucata tot mai tumultuos, tot mai repede. O nebunie colectivă punea stăpânire pe dansatori, pe spectatori și nu mai puțin pe muzicanți, coborând — asupra străvechiului ring de dans, care părea că se cutremură din temelii. Aerul fremăta de bătăile palmelor, de pocnetul călcâielor, de răcnetele partenerilor masculi, de comentariile triviale ale spectatorilor, de vacarmul crescând al alămurilor.

Dansatorii zoreau tot mai mult ritmul răsucirilor și al piruetelor, până ce deveneau adevărate simboluri de mișcare învârtejită în salturi. Bărbații își plesneau coastele cu coatele, își ciocneau genunchii, își apropiau și depărtau coapsele cu mișcări de acordeon, în vreme ce fetele, ca înnebunite, ciufulite, cu gurile schimonosite și ochii închiși sau zgâiți, săltau și țopăiau într-un picior, pe celălalt ținându-l de gleznă deasupra capului, perfect vertical, lăsând să se vadă cele mai intime detalii; și la sfârșit, odată cu o ultimă izbucnire a talgerelor, se aruncau spre podea, ca spintecate pe mijloc, cu picioarele îndepărtate, trupurile moi, capetele plecate, aidoma unor marionete stricate.

La *atelier* Henri „lingea” cu evlavie, își frâna „greșitele” lui instincte pictoricești și râdea supus la vorbele de duh ale lui Cormon. Se ducea adesea în Boulevard Malesherbes și-i povestea mamei despre progresele pe care le făcuse în pictură, micile întâmplări din viața lui și că la ultimul tur de inspecție Cormon îl felicitase pentru felul cum realizase armonia cromatică la *Venus culcată,* îi povesti despre vizitele lui prin galeriile de artă împreună cu Rachou, și că la Boussod și Valadon îl cunoscuse pe Théo van Gogh, directorul, un olandez simpatic cu barbișon roșu. Încercă s-o convingă a-i împărtăși entuziasmul pentru Degas și simpatia crescândă pentru Montmartre, îi descrise farmecul întortocheatelor și șeapuitelor străduțe, animația din primele ore ale dimineții de pe rue Fontaine, când el și Grenier se duceau să-și ia micul dejun într-un bistrou, casele vechi dărăpănate, spălătoresele cu brațele îngropate în clăbuc, vânzătorii ambulanți, acrobații în tricouri roz murdare care-și așterneau covorașele pe trotuar… Dar aceste lucruri erau greu de exprimat prin cuvinte, Montmartre era o stare de spirit și un mod de

viață. Maman nu-l înțelegea. Trăiau în două lumi diferite, la câțiva pași una de alta.

Ascultă tot mai multe confidențe ale prietenilor și-i ajută discret la nevoie. Gauzi descoperi o altă *femme parfaite,* care după trei săptămâni îl părăsi, lăsându-i un bilet de adio prins de perna fostului lor *lit d'amour.* O lună de zile umblă de colo până colo, ocărind crunt dragostea, acuzând întregul sex feminin de perfidie și jurând să nu mai aibă de-a face cu femeile. Anquetin pierdu altă metresă la Luvru — de astă dată în sala Primitivilor Italieni, iar „Grenier avu o scurtă dar furtunoasă aventură amoroasă cu o *lorette*[25] din cartier. Henri dormi profund, în ciuda scârțâitului de somieră și a zgomotelor nedeslușite din camera vecină.

Rachou ademeni câteva midinete credule în atelierul său, cu rezultate mulțumitoare. În veșnica goană după *l'amour,* descoperise o strategie personală de război fulger. Arma sa era surprinderea; momeala, compasiunea; domeniul de vânătoare, strada. Cu pălăria în mână și un zâmbet inofensiv pe fața-i păroasă, se apropia de pradă. „Mă iertați, domnișoară. Nu obișnuiesc să intru în vorbă pe stradă cu tinerele domnișoare, dar mi-a fost pur și simplu cu neputință să mă stăpânesc. Știți, sunt pictor, pe punctul să încep *envoi*-ul pentru Salon… o madonă… și când am zărit profilul dumneavoastră distins, farmecul irezistibil al feței…"

De nouă ori din zece, reușea. Fata consimțea să-i pozeze pentru ipotetica madonă și-l însoțea la atelier. Acolo o așteptau afrodiziaca panoramă a cimitirului, mandolina și sticla de calvados de sub pat. Aceste efemere episoade romantice îi erau de ajuns pentru nevoile lui și ca să-i întrețină buna dispoziție.

Puțin după primul semestru, la atelierul lui Cormon se înscrise un student nou, care se alătură grupului de prieteni ai lui Henri. Paul Lucas era un tânăr excepțional de chipeș, leneș și ponderat, exceptând unele bruște impulsuri inexplicabile. Sub un astfel de impuls luase hotărârea să se facă pictor și venise la Paris din Normandia lui de baștină, lăsând în urmă, uluită, o familie cu stare. Aspirațiile lui artistice amuțiseră când încă nu coborâse din tren, iar la *atelier* se înscrisese numai ca să justifice prezența în Montmartre față de tatăl său, un cucernic bancher provincial, care îi trimitea în fiecare lună o alocație de înfometare, însoțită de blesteme.

Față de femei, Lucas manifesta impulsuri similare”, care spre regretul lui erau de fiecare dată încununate cu un neîntârziat și desăvârșit succes. În scurt timp, mohorâta lui cameră din rue des Abbesses prinsese mireasma amestecului de parfumuri lăsate de midinetele, loretele și tinerele spălătorese care-l vizitau. Ușurința acestor cuceriri îl plictisea, fiindcă interesul lui pentru femei se reducea la amuzamentul ce i-l ofereau și nu dura mai mult decât greutățile întâmpinate în căutarea lor. Nu era fericit decât atunci când obiectul pornirilor lui sentimentale rămânea inaccesibil. Victoria îl dezgusta. Înflăcărarea pălea odată cu laurii izbânzii.

Iarnă era acum pe sfârșite. După vânturile reci din februarie urmară obișnuitele revărsări de ape din martie, care prefăcură Sena într-un torent mocirlos. Pe străzi și pe acoperișuri, ultimele petice de zăpadă se topeau și se târau încet spre șanțurile de scurgere, ca niște șerpi de apă leneși. Veni aprilie, aducând cu el adieri calde, puful galben-verzui al castanilor de pe Boulevard Clichy, nori albi vălătuciți și ploi repezi sâcâitoare, care sileau lumea de pe stradă să-și caute în grabă adăpost sub apărătoarele de soare ale cafenelelor.

Apoi, veni primăvara. Printre pietrele caldarâmului de pe străzile din Montmartre încolțeau firișoare de iarbă. Spălătoresele cântau plecate peste ciuberele lor și jandarmii pășeau agale, cu degetele mari în centiron, zâmbind blajin pe sub mustățile lor ca niște ghidoane. Pentru Henri, niciodată Montmartre nu era mai încântător ca primăvara. Se simțea clocotind de fericire, fredona de unul singur și-l urmărea pe Degas de la fereastra odăiței lui. Amurgurile, tot mai lungi, le petrecea pierzând vremea cu prietenii săi pe terasa cafenelei La Nouvelle, sorbind bere, sporovăind despre pictură, bătând cu pumnul în masă și spunând *merde* și *nom de Dieu* ca un desăvârșit student la bele-arte, cum era acum.

Și astfel, într-o atmosferă de neumbrită încântare, cel de al doilea an al său la *atelier* lua sfârșit.

Malromé îi păru foarte liniștit după viața agitată din Montmartre. Era plăcut, bineînțeles, să fie iar lângă Maman, s-o tachineze iar pe „Tante” Armandine, să se plimbe după amiezile în victoria albastră și să joace șah cu Abbé Soulac. Dar toate astea nici pe departe nu se asemuiau cu prânzurile de la Agostina, discuțiile de la La Nouvelle și stacanele cu *vin chaud* de — la L’Ely.

Într-o seară, spre sfârșit de septembrie, zise mamei:

— Anul viitor va fi pentru mine ultimul la atelierul lui Cormon și va trebui să lucrez *envoi*-ul pentru Salon. Voi avea nevoie de-un atelier al meu, Maman.

Ea nu se împotrivi și croșetă mai departe fără să-și ridice privirea.

— Înțeleg, zise ea. Când ne întoarcem la Paris, poți căuta un atelier.

VI

Pe rue Coulaincourt, la numărul douăzeci și doi, se afla o casă cu patru etaje, obloane verzi și balcoane grațioase, din fier forjat. Aerul ei trist evoca amintirea unor grandioase experimente, care nu numai că dăduseră greș dar fuseseră dintru început sortite eșecului.

Construită la scurt timp după războiul franco-prusian; de un anume Monsieur Levallier, — un capitalist parizian bine intenționat, această casă urma să fie primul exemplar dintr-un vast proiect de locuințe, destinat să ofere apartamente spațioase și confortabile familiilor onorabile, cu dare de mână și pretențioase. La început, locatarii fuseseră încântați de aerul curat de țară din Montmartre, luxoasele instalații interioare, bec de gaz la fiecare palier, toaletă la fiecare etaj, două apartamente cu camere de baie proprii — și, în plus, finețea și amabilitatea portăresei, Madame Micheline Loubet.

Nu trecu însă mult și descoperiră aspectele nefaste ale atmosferei morale din Montmartre. Noaptea erau nevoiți să-și facă drum cu greu printre roiurile de prostituate, care îi luau fără rușine la braț, făgăduindu-le nemaipomenite plăceri perverse, pe care soțiile lor nu puteau nicicum să le ofere. Unii dintre acești domni izbuteau să ajungă acasă; alții nu. Urmau furtunoase certuri familiale. Doamna Loubet îi privi, ștergându-se la ochi cu colțul șorțului, cum părăseau casa unul Câte unul — câteodată în grupuri.

Casa rămăsese câteva luni goală. Moștenitorii domnului Levallier — capitalistul murise, din fericire, înainte de tristul epilog al aventurii — dăduseră instrucțiuni doamnei Loubet să reducă clauzele morale ale închirierii până acolo încât oricine, absolut oricine consimțea să plătească chiria, putea fi acceptat. Așa că, după câteva zile, când în

loja sa intrase, legănându-se din șolduri, o femeiușcă îmbrăcată după moda din Montmartre — crinolină, guler boa din pene, ciorapi de plasă — și se interesase de apartamentul din spate de la etajul doi, doamna Loubet n-avu încotro și-i primi banii murdari.

După aceea, la etajul patru se mutase un pictor, un uriaș cu părul roșu. Cum venise, se apucase de lucru. Mai întâi dărâmase zidul despărțitor dintre cele două camere de la stradă, contopindu-le într-un vast atelier. Scosese molozul pe palier și-l lăsase acolo. Apoi, în zidul din față croise o imensă fereastră. Oamenii de pe uliță se pomeneau cu fărâmături de zidărie în cap. Când îl amenințară cu pumnul, pictorul îi scuipă. Doamna Loubet fusese nevoită să intervină. Ciocăni de mai multe ori la ușă. Când în sfârșit i se deschise, în față îi apăru tabloul în mărime naturală al pictorului, asudat, gol pușcă, cu ciocanul în mână și moloz în barbă.

— *Magnifique, n'est-ce pas?* strigă el. Acum pot să pictez. Acum am un atelier!

Începuse să dea găuri mari în ușă pentru mai bună aerisire, când jandarmii îl evacuară cu forța.

De atunci casa domnului Levallier fusese locuită de o lume pestriță de chiriași dubioși, de genul celor din Montmartre. Zugrăveala de pe pereți dispăruse. Apoi, tavanele începură să se coșcovească. Pe coridoare mișunau gândacii. Doamna Loubet renunțase oftând la cocheta ei rochie de alpaca și la corsetul din fanoane. Se deprinsese să închidă ochii și să accepte chiriași fără să-i mai aleagă, așteptându-se la tot mai răi și de obicei de aceștia având parte, își petrecea zilele în lojă, citind ziarul, îngrijind răsadul de mușcată — pe care la prima adiere a primăverii îl așeza pe pervazul ferestrei — și stând îndelung de vorbă cu Mimi, o pisică galbenă pripășită de pe stradă, singura ei prietenă și confidentă. Se îngrășase, obrajii îi atârnau și își ducea viața ei singuratică și fără de prihană în mijlocul păcătoșeniilor din Montmartre.

În zorii acestei dimineți de octombrie, 1885, sta lângă fereastra bucătăriei, sorbindu-și obișnuita *café au lait* și urmărind cum din pântecele nopții pe sfârșite se zămislea o altă zi mohorâtă și ploioasă. Iar fătul era atât de hidos și respingător — reflecta ea — încât, din parte-i, putea să se întoarcă direct de unde venea.

— Ce loc groaznic acest Montmartre! oftă ea, cu o clătinare a obrajilor fleșcăiți. Ce loc!

Rămase o clipă nemișcată, cu ceașca în aer, uitându-se lung la ochiurile ferestrei brăzdate de ploaie. Era o femeie măruntă și grasă, cu față rotundă ca luna, îmbrăcată cu o fustă cafenie largă și un șal maro; părul cărunt și-l purta răsucit într-un coc cât oul pe creștetul capului, iar ochii aveau privirea pierdută, nostalgică a oamenilor de la țară nevoiți să trăiască la oraș.

Afară ploaia bătea monoton în acoperișurile de ardezie ale mansardelor, se prelingea ca niște lacrimi grele de jale pe fațadele caselor dărăpănate, picura din streșini sau susura din burlane și șerpuia printre pietrele lucioase ale caldarâmului, adunându-se ici-colo în ochiuri de apă ca niște oglinzi cu margini ciobite. Ploaia din Montmartre avea o tristețe a ei, mai apăsătoare ca oriunde în Paris. Era dezolare în stare lichidă, gânduri negre prefăcute în apă.

Ridică ceașca de cafea ca să soarbă ultima picătură și, după ce mai aruncă o privire indignată, se îndreptă cu mers legănat spre fotoliul burdușit cu perne de lângă fereastră, unde își petrecea cea mai mare parte a timpului și de unde putea să vadă ce se întâmplă pe stradă. Cu un geamăt, se trânti în fotoliu, își îndesă fusta în jurul genunchilor, își potrivi perna de la spate, apucă nervos ochelarii cu rame de oțel de pe masa de alături și, cu un fel de mânie stăpânită, deschise foșnind ziarul. Ca toate portăresele pariziene, era o cititoare avidă a ziarelor, dar numai a anumitor rubrici. În această dimineață își aruncă repede privirea peste un cutremur în Japonia, un masacru în India, o răzmeriță în Perú, un alt război în Balcani și trecu la lucruri mai interesante. Citi primele rânduri ale unui articol despre Marea Expoziție Universală ce urma să aibă loc peste patru ani, în ’89, și pentru care avea să se construiască, drept în inima Parisului, un nemaipomenit turn de fier.

Turn de fier, haida de! Ridică enervată din umeri, întoarse pagina și începu să citească *mondanités*[26]. De obicei, îi ofereau vederi din saloane somptuoase sau sere pline de palmieri, unde aristocrați nespus de manierați, în haine de seară, și *femmes du monde* nespus de rafinate, în rochii de tafta cu trenă și mănuși până la coate, valsau fermecător sau doar se plimbau cu un indolent aer distins.

Dar în dimineața asta rubrica *mondanités* era anostă. Ghemui ziarul pe genunchi și din buzunarul șorțului scoase șiragul de mătănii. Îndată ce buzele începură să murmure *ave maria,* gânduri triste o furară, apoi amuțiră. Capul i se lăsă în jos, bărbia se sprijini pe șalul maro de lână. Adormi.

Când se trezi, ploaia încetase. Din streșini tot mai picurau mărgele de apă, dar pe cer apăruseră petice mari de senin. Se pregătea să-și reia rugăciunea, când auzi huruitul unei trăsuri care se apropia. Dădu deoparte perdelele, privi atent în stradă și zări un domn cu barbă neagră, melon și pardesiu coborând din trăsură sprijinit într-un baston scurt cu vârf de cauciuc.

— Uite, Mimi, un pitic, zise ea mirată, uitându-se la vizitatorul care se apropia.

Se ridică să deschidă ușa lojii.

— Da, domnule, zise ea cu răceală.

Străinul își scoase politicos melonul cu boruri drepte și ea observă că avea păr scurt, pieptănat cu grijă pe o parte.

— Ați putea să-mi arătați apartamentul-atelier din anunțul de afară? zise el.

— Desigur, domnule.

Sta în fața ei, doar de patru picioare înalt, politicos cum rar se mai vedea, privind în sus surâzător prin ochelarii pince-nez.

— Dar e la etajul patru, adăugă ea cu o notă de regret în glas, privind în jos la picioarele lui. Iar treptele sunt destul de repezi.

— Par într-adevăr repezi! zise el privind spre scările de la capătul vestibulului. Pot totuși să-l văd?

Ea îi aruncă o privire șovăitoare, își prinse fusta cu ambele mâini și începu să urce. El o urmă, ținându-se cu o mână de balustradă, opintindu-se în baston, silindu-și. I din răsputeri picioarele să ridice disproporționată greutate a trunchiului său.

Când ajunse la etajul patru, gâfâia. Pe obraji îi sclipeau broboane de transpirație.

— Ați avut dreptate! zise el cu sufletul la gură, silindu-se să zâmbească. Sunt într-adevăr repezi!

Scoase din buzunar o batistă și-și tamponă fața.

— O adevărată ascensiune în Alpi, nu-i așa? zise el zâmbind.

Are dinți frumoși — observă ea — și ochi căprui neobișnuit de mari și, curios, ca de copil. La prima vedere arată foarte tânăr, în ciuda bărbii.

— Domnul e pictor? întrebă ea bănuitor.

— Nu. Nu încă. Doar student la bele-arte.

Pe buzele lui groase, stacojii zăbovi un zâmbet.

— Abia am început anul trei la atelierul profesorului Cormon și mă pregătesc să lucrez tabloul pentru Salon. De aceea am nevoie de un atelier.

Se uită spre el, nehotărâtă. *Mon Dieu,* alt pictor în casă! Dar, cine știe, poate că-i altfel? Arată atât de tânăr și mic, și e atât de politicos. Și are ochi atât de frumoși. Poate că nu-i va pricinui niciun necaz.

Răsuci cheia în ușă și o deschise.

— O-o-o-o-o-oh!

Rosti exclamația prelung, cu o intonație de vădită încântare.

— Ăsta da, mai zic și eu atelier!

Rămase câteva secunde în prag, cu gura deschisă, admirând vasta cameră goală, cu pereți gri-deschis, soba burduhănoasă din mijloc, imensa fereastră înaltă până-n tavan.

Traversă entuziasmat camera șchiopătând și privi o clipă la panorama de hornuri și acoperișuri neregulate, ca niște zimți de ferăstrău.

— Splendidă vedere! zise el fără să se întoarcă. În zilele senine trebuie să se vadă Notredame.

Se întoarse și aruncă o privire la scara dreaptă și îngustă, care ducea la un balcon interior cu balustradă de fier.

— Pot să mă uit sus?

— La stânga e camera de dormit, îl îndrumă ea în timp ce el se urca pe scară sprijinit în baston.

De jos, îl urmări aruncând o privire fugară în mica încăpere tapetată și-l auzi spunând:

— Drăguță, foarte drăguță!

Deschise altă ușă și exclamă surprins:

— *Mon Dieu, o* baie!

— Da, domnule. Casa asta a fost construită pentru oameni bogați și cumsecade. Nu pentru gloata de aici din Montmartre! Dar trebuie să vă spun că toaleta nu funcționează. Pictorul avea obiceiul să

arunce gips în ea. Închipuiți-vă, să facă una ca asta! Există însă o toaletă drăguță la capătul coridorului și o puteți folosi până pun s-o repare pe-asla. Nici cada băii nu funcționează, dar dacă domnului îi place să facă baie…

Tonul subînțelegea că oamenii cumsecade nu făceau baie în cadă.

— … aș putea de asemeni s-o repar.

— Nicio grabă, nicio grabă, răspunse el vesel, coborând scările balconului. Oricum, nu voi locui aici. Voi veni numai să lucrez. Locuiesc împreună cu un prieten în rue Fontaine.

Deodată redeveni bănuitoare. Două apartamente, haida de! Nimeni nu are două apartamente…

Drumul în jos îl făcu tăcut și cu multă trudă. Ea îl urmări îngrijorată cât de greu reușea să coboare fiecare treaptă, sprijinit în bastonul scurt. Într-o bună zi, sigur se va poticni și-și va frânge gâtul…

— Am să-l iau, zise el îndată ce ajunseră în lojă.

— Sunteți într-adevăr hotărât să-l luați? zise ea, neputându-și ascunde temerile. Treptele astea sunt prea repezi.

— Oh, sunt foarte bune, zise el cu un gest de nepăsare. Sunt obișnuit cu scările. Atelierul unde studiez se află la etajul patru și scările sunt aproape la fel de rele ca astea. E un bun exercițiu fizic. Ce chirie?

— Pentru un an?

El dădu afirmativ din cap.

— Patru sute douăzeci de franci, zise ea, pregătindu-se pentru obișnuitul protest și cuvenita târguială.

— E-n regulă. Când mă pot muta?

Uimirea ce-i provocă prompta lui acceptare fu atât de puternică încât o goni pe Mimi de pe fotoliu și-l pofti să ia loc.

— Oricând. Dar mai întâi trebuie să vă trec numele în registrul meu.

Începu să scotocească în căutarea registrului. Când îl găsi, se așeză la masă, își potrivi ochelarii și se întoarse spre el.

— Acum, mai întâi numele dumneavoastră de familie, zise ea, înviorată, ținând tocul aplecat deasupra paginii. Asta-i pentru poliție, înțelegeți. Vor să știe orice.

— Firește. Toulouse. Henri de Toulouse…

— Nu v-am întrebat unde v-ați născut. Doar numele dumneavoastră de familie.

— Înțeleg. Dar acesta e numele meu, Toulouse.

Lăsă tocul jos.

— Toulouse nu e un nume, domnule. E un oraș.

Vocea era calmă dar fermă.

— Oamenii nu-și spun Paris sau Marseille, nu-i așa? Prin urmare, spuneți-mi numele dumneavoastră.

Ridică tocul și așteptă.

— V-am spus… Toulouse, protestă el. N-am ce să fac dacă…

— Văd că domnului îi place să glumească, zise ea strângând din buze. Mi-e indiferent dacă domnul își zice Napoleon sau Jeanne d'Arc, dar poliției nu-i va plăcea.

Degetele i se înțepeniră pe toc.

— În sfârșit, spuneți-mi numele dumneavoastră, unde v-ați născut, în ce an… tot.

El începu să dicteze rar:

— Henri Marie Raymond de Toulouse-Lautrec-Monfa. Născut în Albi, la 24 noiembrie, 1864…

În acea zi, ca de obicei, doamna Loubet își pregăti și luă solitara ei masă de prânz, conversă cu Mimi, mătură scările, reaminti câtorva chiriași de plata chiriei, omorî cu talpa gândaci și spre sfârșitul după-amiezii aprinse lampa și se așeză iar în fotoliul burdușit cu perne, să-și citească ziarul.

În acel moment auzi, pentru a doua oară în acea zi, zgomotul unei trăsuri ce se apropia. Deschise iar fereastra și privi atent în josul străzii. Făcu ochii mari, uimită. Ei drăcie! Asta nu-i trăsură obișnuită! Vizitiii de birjă nu poartă pălării cu cocardă, pantaloni albi încheiați la genunchi și cizme. Păi sigur, ăsta-i landou particular! Ei, cine naiba…

Urmări emoționată trăsura închisă oprindu-se în fața casei și vizitiul în livrea coborând de pe capră ca să deschidă ușa.

O doamnă subțire în talie și cu păr cărunt coborî din trăsură, spuse câteva cuvinte vizitiului, aruncă o privire iscoditoare spre casă și intră în vestibul.

— Da, doamnă? zise curtenitor doamna Loubet, care recunoștea de la prima vedere o adevărată doamnă. *A votre service, madame.*

— Pot să stau puțin de vorbă cu dumneavoastră? zise cu glas scăzut vizitatoarea.

Dintr-o privire doamna Loubet observă fața palidă distinsă de sub broderia neagră a „voaletei; rochia neagră simplă, capa de zibelină; manșonul tot de zibelină. O pofti pe străină să ia loc în fotoliul ei, insistă să-i îndese perna la spate. Apoi se așeză pe scaun și așteptă cu mâinile în poală.

— Fiul meu mi-a spus că a închiriat azi-dimineață un apartament…

— Fiul dumneavoastră! exclamă mirată doamna Loubet. Vreți să spuneți… piticul…

Cuvintele îi scăpaseră înainte de a-și putea duce mâna la gură.

— Iertați-mă, doamnă, îngăimă ea. N-am avut intenția…

Buzele doamnei se făcură albe. Fața luă o expresie de profundă îndurerare.

— Da, e fiul meu, zise după un moment de tăcere. Și-a fracturat picioarele când era copil…

La lumina lămpii și în liniștea lojii îi vorbi despre Henri. Misterioasa boală, oasele fracturate, zadarnicele operații, *les attaques.* Când și când, doamna Loubet ofta compătimitor. Barierele sociale dintre ele dispăruseră.

— Iată de ce-am venit, încheie vizitatoarea. Vă rog să vegheați asupra lui, vreți? Dacă se întâmplă ceva, dacă își rănește picioarele, vă rog să mă anunțați imediat.

— Fiți fără grijă, doamnă, zise doamna Loubet, care acum plângea de-a binelea și-și sufla nasul în imensa ei batistă. Nu-l voi slăbi din ochi, ca și cum ar fi propriul meu fiu. Am să am grijă ca atelierul să fie curat și încălzit când vine, să-și îmbrace pardesiul când e frig, și tot ce-ar mai fi nevoie. Și n-am să-i spun că ați venit. Știu cum sunt ei la vârsta asta.

În timp ce-o conducea pe mama lui Henri prin vestibul! o întrebă:

— Înainte de a pleca, n-ați vrea să-mi spuneți numele; lui adevărat? Mi-a spus că se numește Toulouse, dar mi-am dat seama că glumește. Ne-am cam sfădit pe chestia asta.

— Acesta e, Toulouse. Tatăl său e contele Alphonse: de Toulouse-Lautrec.

— Conte! Atunci… și el e conte!

— Da, zise plictisită vizitatoarea. Dar el nu face uz! de titlul său. În orice caz, aceste lucruri contează prea puțin.

Se opriră o clipă în prag, una lângă alta.

— Vă mulțumesc, doamnă Loubet, zise contesa întinzându-i mâna.

Doamna Loubet urmări landoul dispărând în josul străzii. Se lăsase noaptea. Ici și colo câteva ferestre luminate, galbene în întunericul cețos. Departe, un tren pleca din Gare du Nord, mugind prelung ca o fiară rănită. Deasupra Parisului plutea melancolia marilor orașe.

Câteva zile mai târziu, populația din rue Coulaincourt rămase surprinsă la vederea unei neobișnuite procesiuni funerare.

Dricul, tras de-o iapă costelivă care abia mai sufla, 1 era încărcat până la refuz cu mobilier din răchită, trei șevalete, o masă de desen, o scară lungă și un maldăr de diverse alte obiecte, printre care o reproducere în gips de mărime naturală după Venus din Milo, care ieșea în afară ca un cadavru luptându-se să revină la viață. Pe scaunul vizitiului, un tânăr uriaș, cu barbă cârlionțată, plesnea din bici fredonând un cântec de *atelier,* întrerupându-se când și când pentru a-și scoate pipa lungă din gură ca să schimbe glume de Montmartre cu spălătoresele și codoașele cu ochi buhăiți de la ferestre.

Înapoia dricului veneau gesticulând patru tineri șlampeți, cu redingote jerpelite și lavaliere fluturânde, pe care doamna Loubet îi recunoscu numaidecât de la fereastra lojii că erau *artistes-peintres.* În urma lor îl zări pe noul ei chiriaș, suflând greu și zorind din răsputeri.

Când ajunseră în fața casei studenții se strânseră în jurul dricului și începură să desfacă frânghiile care țineau mobila, iar Henri intră șchiopătând în vestibul.

— *Bonjour,* Madame Loubet, zise el cu sufletul la gură, scoțându-și melonul și încercând să-și recapete răsuflarea. N-am putut găsi oameni de meserie care să mă mute și prietenii mei s-au oferit să-mi dea o mână de ajutor. Nu vă temeți, vom fi foarte liniștiți și atenți.

Un moment mai târziu casa răsuna de tropăituri, cântece de *atelier* și măscări. Tinerii urcau pe scară în șir indian, ducând în spate

mobilă, zgâriind pereții, izbind rampa, strigând unul la altul între etaje, producând o nemaipomenită hărmălaie și dezordine.

În atelier. Henri, fără haină și asudat, șchiopăta agitat prin vasta cameră, dirijând operațiile și oferindu-și însuflețitele dar inutilele sale servicii.

— Ei, Lautrec, întrebă Lucas din prag, ducând sub fiecare braț o legătură de pânze. Unde vrei să pun cârpele astea?

— Oriunde… Colo în colț. Fii atent. Una din ele nu e încă uscată.

Lucas trânti jos, pânzele și se întoarse să examineze camera.

— Asta mai zic și eu atelier! Ei, de m-ar lăsa zgârciobul meu de tată să am și eu unul ca ăsta!

— Poți veni să lucrezi la mine, dacă vrei.

Simplul gând de a lucra îi displăcu lui Lucas și se grăbi să iasă din cameră în momentul în care Rachou intra clătinându-se, cocârjat sub greutatea unei mese masive de desen.

— *Merde alors!* bombăni el dând drumul mesei pe podea și îndreptându-se de mijloc. Trebuia neapărat să-ți iei un atelier la etajul patru. Dacă asta ai vrut, de ce nu te-ai mutat în vârful Columnei Vendôme, sau chiar îți place să te cațări pe scări?

Încă pufăind ca o locomotivă, se îndreptă cu mers obosit spre sofaua instalată deja sub fereastră și se așeză. Privi un moment în jur, cu mâinile lui voinice aduse în formă de cupe peste genunchi.

— Strașnic loc, zise el clătinând aprobator din cap. Lumină din nord și tot ce vrei.

— Îți place într-adevăr?

Henri veni să se așeze lângă el. Ar fi vrut să-i apuce mâna prietenului, dar își aminti că eticheta studenților interzicea orice manifestare sentimentală.

— Îți mulțumesc pentru dric.

Rachou trecu peste subiect cu o înălțare din umeri, continuând să examineze camera; apoi, cu un geamăt, se ridică în picioare.

— Aș face bine s-o iau din loc. Mai sunt încă multe de adus.

repede pe palier.

În timp ce trecea pragul, pe scări se auzi gălăgie de voci care se certau. Henri ieși

— Vă rog, nu mai faceți atâta tărăboi! strigă el aplecând capul peste balustradă.

— Fetusul ăsta de Gauzi a insultat o fată pe care cândva o cunoșteam bine, zise Anquetin de la două etaje mai jos. A făcut-o hoașcă.

— N-am spus decât că toate portăresele sunt hoaște, iar prietena lui era portăreasă, replică Gauzi de dinapoia șevaletului pe care-l căra.

— Da, era portăreasă, încercă să explice Anquetin", dar era frumoasă. Mă duceam deseori în loja ei când bărbatul era plecat să livreze cărbuni.

Rezemă paravanul-triptic pe care-l ducea în spate și se aplecă peste balustradă ca să arunce o privire adversarului de la un etaj mai jos.

— Vino tu sus, îl provocă el, vino sus dacă îndrăznești și-am să-ți arăt eu dacă Emilie era hoașcă. Tu, babuin ceacâr, n-ai avut niciodată o fată ca ea. Să-i fi văzut sânii! Erau… erau ca de marmură!

Forăitul disprețuitor al lui Gauzi răsună în toată clădirea. Abia cu o săptămână înainte găsise alt bilet de adio, de astă dată prins de poala cămășii lui proaspăt spălate, și trecea printr-o criză de misoginism sumbru.

— Emilie a ta era ca toate celelalte! O băbătie cu burta încrețită și sânii până la buric!

— Până la genunchi! strigă Lucas.

— Sta pe ei! completă Grenier de sub un fotoliu pe care-l ducea pe cap.

— Călca pe ei! răcni Rachou coborând scările.

Acum râdeau cu toții, făcând să răsune casa scării de veselia lor galică plină de umor. Pe coridoare, ușile se deschideau. Chiriașii scoteau capul și făceau haz de glumele lor.

— Pentru Dumnezeu, tăceți! se rugă Henri de la ultimul etaj. S-ar putea să vă audă doamna Loubet!

De fapt, ea îi auzi și-i mulțumi în gând pentru încercarea de a-i cruța demnitatea de femeie. Pictorii erau într-adevăr vulgari și gălăgioși, dar *el* nu era ca ei…

Gauzi și Anquetin continuau să discute când ajunseră în atelier.

— Îți spun că Emilie era într-adevăr frumoasă, zise Anquetin într-un ultim efort de împăciuire. Și atât de pătimașă!

Propti paravanul de zid și își șterse cu mâna sudoarea de pe frunte.

Încet-încet mutarea lua sfârșit. Unul după altul băieții intrau târșindu-și picioarele în atelier, lăsau jos povara, se tolăneau pe podea sau se trânteau pe sofa, pufăind, privind inexpresiv în gol.

— Ăsta-i ultimul obiect, zise gâfâind Rachou, cu copia lui Venus din Milo în brațe. O tonă cântărește femeia asta. Dar, *mes amis,* ce *derrière* are, ce mușchi *gluteus maximus!* Am studiat-o în timp ce-o căram și dați-mi voie să vă spun…

— Vă mulțumesc tuturor a, începu Henri, pentru ajutorul…

— Mi-e sete! îl întrerupse Grenier.

— Dricul e jos, se oferi Rachou. În drum spre cimitir, vă pot lăsa La Nouvelle.

Propunerea fu imediat acceptată. Tinerii se ridicară și-și îndesară pălăriile pe cap.

— Dați-i drumul, zise Henri. Eu vin mai târziu.

Casa scării răsună de tropăitul lor. Apoi, treptat, ecoul glasurilor se stinse. Peste camera cu lucruri aruncate de-a valma se așternu tăcere. Henri se așeză pe marginea sofalei și își plimbă surâzător privirea peste pânzele atârnate alandala pe pereți, scaunele puse unul peste altul, șevalete, scară, Venus din Milo aruncată într-un colț.

Atelierul său! Avea, în sfârșit, propriul său atelier… Aici are să fie fericit. Își dădea bine seama. Era punctul de plecare al carierei sale. Chiar dacă ar ajunge un portretist de renume, nu va uita niciodată această cameră vastă, cu soba ei burduhănoasă, fereastra asta imensă, balconul cu cameră de dormit și baie…

Încă zâmbind, se ridică de pe sofa, își puse melonul, își îmbrăcă pardesiul, aruncă o ultimă privire fericită asupra camerei și ieși șchiopătând, închizând încet ușa în urma lui.

Observă că becurile de gaz de pe paliere erau aprinse. Drăguță femeie, doamna Loubet. Avusese grijă să aprindă becurile, ca el să nu-și frângă gâtul pe scările astea. Da, are să fie foarte fericit aici…

La Nouvelle era ticsită de lume și îmbâcsită de fum când Henri deschise ușa și se îndreptă spre masa obișnuită a prietenilor săi, la capătul sălii. Sosirea lui nu reuși să întrerupă discuția în continuare dintre Gauzi și Anquetin. Cei doi tot se mai priveau furioși peste

paharele cu bere, aruncându-și insulte, trăgând nervos din pipele lor lungi și suflând fumul în fața celuilalt.

Henri se așeză pe bancheta de piele lângă Rachou, își șterse lentilele pince-nez-ului, comandă o bere și privi în jurul sălii. Era *l'heure de l'apéritif,* sacră pentru artiști. Chelneri cu șorțuri albe se strecurau grăbiți printre mese, cu tăvile lor rotunde abia cumpănite pe vârfurile degetelor. Afară, în Place Pigalle, se auzea zgomotul circulației de seară care, de câte ori se deschidea ușa, răbufnea în cafenea cu vuiet de valuri furioase, acoperind pentru o clipă larma conversațiilor și troncănitul farfurioarelor pe mesele cu tăblie de marmură. Ici și colo, alți studenți la bele-arte discutau despre artă și femei, trecându-și degetele prin păr, în timp ce alții jucau cărți într-o tăcere vicleană, cu cărțile strânse la piept, miza fiind băutura din acea seară. Boemi de vârstă mijlocie, în pantaloni mânjiți de vopsea și pelerine negre, se odihneau după o zi de muncă citind ziarul cu paharul de absint alături, sau se adunau în mici grupuri ca să se plângă de câinoșenia negustorilor de tablouri, neomenia criticilor și prostia fără de margini a publicului care refuza să le cumpere picturile.

Până la ora șase prietenii lui Henri se insultaseră copios, își spuseseră părerile despre Veronese, Goya sau Delacroix și despre știința de a-ți face femeile sclave și de-a le duce de nas. Băuseră câteva rânduri de bere, fumaseră o groază de tutun puturos și începeau să se simtă puțin obosiți.

În acest moment, Lucas îi anunță că are un *rendez-vous* cu Julie.

— Lucrează la Le Chapeau Fleuri, una din casele alea de modă *chichi*[27] unde o pălărie costă cincizeci de franci. E foarte drăguță, dar nu vrea să cedeze. Am încercat s-o sărut și știți ce-a făcut? M-a pălmuit.

Se trezise în el instinctul de cucerire. Posibilitatea înfrângerii îi aprindea în ochi scântei.

— Simt o nemaipomenită slăbiciune pentru fata asta, adăugă el împingându-și scaunul înapoi.

— Biata fată! oftă Grenier. Dacă o tratezi ca pe celelalte, mai bine s-ar arunca de pe-acum în Sena.

Lucas plăti calm chelnerului și băgă mărunțișul în buzunar.

— Ce-ați vrea să fac? Să mă îndrăgostesc? Femeile au haz numai dacă nu te îndrăgostești de ele. Dacă te îndrăgostești, te-ai ars. Devin dezagreabile și încep să caute un altul care să-și bată joc de ele. E în firea lor. Le place să fie înșelate în dragoste. Dacă au o aventură nefericită, toată viața numai la asta se gândesc și despre asta vorbesc. Dacă te porți drăguț, într-o săptămână te-au uitat.

Cu o fluturare a mâinii, le ură noapte bună.

— Pe mâine la Cormon.

Se făcu tăcere. Plecarea lui Lucas risipise vraja conversației.

— Ți-e lehamite cum i se aruncă femeile în brațe, remarcă invidios Gauzi.

Unul dintre ei dădu ideea să meargă la Agostina și după aceea la L'Ely. Ideea păru o clipă să-i atragă, dar până la urmă renunțară.

— Nu astă seară, zise Rachou. Sunt obosit. Blestemata aia de Venus din Milo cântărea o tonă.

Grenier se ridică și plecă, urmat un moment mai târziu de Gauzi și de Anquetin, care ieșiră împreună. Henri și Rachou mai rămaseră o oră, singuri la masă, într-o muțenie plăcută.

— Ce-ar fi să mergem să mâncăm ceva? propuse deodată Rachou, ciocănind pipa de marginea mesei. Mi-e foame.

Vremea cinei trecuse când ajunseră la restaurant. Le Tambourin era aproape gol, afară doar de un domn în vârstă cu barbișon care molfăia un măr în timp ce citea ziarul proptit de o sticlă cu Chianti, și o loretă blondă cu trăsături aspre, care își înfuleca supa. În sală, o îmbâcseală plăcută, amestecată cu aromă de bucătărie. Dincolo de draperie se auzea clinchet surd de tacâmuri spălate și un glas de femeie care fredona o *ritornella* italiană.

Cei doi studenți nu se așezaseră bine la masă când cântecul se întrerupse și Agostina veni grăbită spre ei.

— *Madonna mia!* De ce-ați venit așa de târziu? Mi-am zis că, poate, *bambini* au găsit un locali mai bun ca al Agostinei.

Era dornică de complimente și ei o asigurară că nimic nu i-ar putea momi să renunțe la bucătăria ei. Ea recunoscu modest că Le Tambourin nu era poate cel mai distins restaurant din lume, dar era infinit superior acelor restaurante pariziene *chichi,* de care se făcea atâta caz.

— Știți unde există cea mai bună bucătărie din lume? La Palermo! Ce mâncăruri îți dau acolo! Pentru o liră poți mânca și bea ca un porc. Ce vin, ce *spaghetti!* Să te lingi pe buze! Ah, Palermo!

Pe măsură ce amintirile îi umbreau nostalgic frumoșii ochi, elanul ei liric creștea.

— La Palermo soarele nu-și ascunde niciodată fața. Și cerul e albastru… ca mantia Madonnei. Și aerul înmiresmat…

După ce lăudă Palermo în fel și chip, se duse în bucătărie și, cât ai clipi, se întoarse cu două farfurii adânci de *minestrone.*

Cei doi prieteni mâncară tacticos. După câtva timp, domnul care molfăia mărul plecă, cu jurnalul împăturit sub braț. Loreta de la masă acum fuma, privindu-și absent chipul reflectat în geamul gros al ferestrei. De pe locul său, Henri îi urmărea mișcările lente ale mâinii, pliul indolent al buzelor, tremurul fin al nărilor când fumul se strecura prin nas. Lumina de gaz îi îndulcea trăsăturile și-i așternea reflexe aurii pe păr.

— Ți-ai ales subiectul pentru *envoi?* îl întrebă deodată Rachou.

— Iù-a început m-am gândit la un subiect biblic. Știi; *Abraham sacrificându-și fiul,* sau *Moise lovind în stâncă.* Dar sunt prea migăloase.

— Ai dreptate, zise Rachou clătinând din cap. Prea multe detalii.

— Ce-ai zice de Icar? Știi, cel care a fugit din Labirint și a încercat să zboare cu aripi de ceară. Ar putea fi o compoziție triunghiulară, așa cum se cere. L-aș prezenta pe o stâncă, cu aripile întinse, gata să se avânte în înălțimi.

— Nu știu, zise Rachou nehotărât. Nimeni n-a auzit de el. De ce nu faci o Venus sau o Diană. Sunt la fel de potrivite. Nu-ți mai rămâne decât să te duci la Luvru, să copiezi un Boucher, să modifici câteva detalii și gata.

Câtva timp discutară diferitele subiecte de tablouri acceptabile la Salon.

— Ce-ai zice despre o „Răstignire”? sugeră Rachou; după ce Venus fusese înlăturată. E de asemeni un subiect foarte potrivit. Și Luvru e plin de Răstigniri, adăugă el ca să-l încurajeze.

Discutară îndelung *le sujet religieux.* Juriul ezita să refuze o „Răstignire”, o „Pietà”, o „Maria Magdalena ștergând cu părul ei

picioarele Mântuitorului”, un „Sfânt Sébastian oferindu-și pieptul epicen necruțătoarelor săgeți”.

— Am găsit! strigă inspirat Rachou, bătând cu pumnul în masă. O clasică șarjă a cavaleriei. Asta, *mon vieux.* E floare la ureche! Te duci la Luxembourg, copiezi una de Détaillés, schimbi două-trei uniforme și gata. Poți chiar să obții o medalie de bronz, încheie el ca să-l ispitească.

Ideea unui *sujet patriotique* fu serios discutată. Dificultățile tehnice și imensul număr de detalii pe care le cerea pledau împotriva subiectului. Cu sinceră părere de rău, Rachou consimți că un cal împăiat, mărime naturală* s-ar putea dovedi cam stânjenitor într-un atelier.

— Bineînțeles, propuse el ca ultimă alternativă, mai *ele sujet de familie.*

— Știu. „Fetiță plângându-și păpușa sfărâmată” sau „Copil furând marmeladă”, zise Henri oarecum ironic.

Lui Rachou nu-i plăcu tonul.

— *Merde alors,* ce găsești rău la „Copil furând marmeladă”?

— Nimic. Nu-i rău nici să faci caca sau pipi în pat, dar odată și odată crești mare și nu mai faci, nu crezi?

— De acord, zise Rachou cedând. Dacă asta-i părerea ta, atunci Icar e cea mai bună alegere. E impunător și clasic. Dar caută să-l „lingi” bine. Cunoști părerea lu; Cormon despre „lins”.

Observă că Henri nu-l ascultă.

— La ce te uiți?

Henri făcu semn din cap în direcția loretei, care acum sta la masă cufundată în gânduri.

— Interesantă față, nu crezi? șopti el. Observi umbrele verzui de pe gâtul ei?

Ca și cum ghicise că vorbeau despre ea, prostituata își strivi țigara în farfurie, își potrivi boa, puse pe masă prețul mâncării și plecă legănându-se din șolduri.

— Ce-i cu tine? zise Rachou, uitându-se îngrijorat la Henri.

— Nimic. Am spus doar că avea o față interesantă. Asta-i tot. Ar fi un subiect bun. Unele fețe sunt ca pereții, altele sunt străvezii ca ochiurile de ferestre. Vezi prin ele. Dar să lăsăm asta. Vorbeai despre „linsul” lui Icar…

— Întruna din zilele astea ai să dai de bucluc, zise Rachou.

Glasul era sever, ochii nu zâmbeau.

— De ce dracu' ai vrea să pictezi târfa aia? Pentru că are umbre verzi pe gât și fața ca un ochi de fereastră?

— N-am spus asta. Am spus că…

— Tacă-ți fleanca și lasă-mă să vorbesc! Foarte bine, să zicem că o pictezi pe fata aia, ce-ai să faci cu pânza? Ai s-o vinzi? Cui? Ai s-o expui? Unde? Cine va dori portretul unei prostituate din Montmartre?

— Nimeni, probabil. Ar fi totuși mai interesantă de pictat decât blestemata aia de *Șarjă a cavaleriei* a ta sau *Copil furând marmeladă.* N-ai pictat niciodată numai din plăcerea de-a picta, numai din dorința de-a spune ceva? Când eram copil, nu mă săturam făcând portretul mamei și-i cicăleam pe toți să-mi pozeze.

— Și acum? zise Rachou cu un calm amenințător, ca avocatul care-și momește martorul într-o capcană. Și acum nu-ți mai place să pictezi, nu-i așa?

— Nu, nu-mi mai place! Detest. M-am scârbit de aceste stupide Venere și Diane pe care le pictăm la *atelier.* M-am scârbit să umplu primele umbre cu ombră crudă. De ce o compoziție trebuie să fie totdeauna triunghiulară? Și blestematul ăla de „lins"? Cine a spus că orice trăsătură de pensulă trebuie linsă? Cine a hotărât asta? Este arta una din acele dileme „Te duci la liturghie sau te duci în iad"? De ce nu pot picta ce vreau, să fac umbre albastre sau verzi, dacă le văd albastre sau verzi? De ce nu pot…

— Pentru că nu poți!

Vocea lui Rachou răsună tunătoare.

— Pictezi ce vrea Cormon să pictezi și cum vrea el să pictezi, altfel nu vei fi niciodată admis la Salon. Și dacă nu ești admis la Salon, știi ce înseamnă? Poți să-ți iei adio de la cariera de pictor.

— Ai dreptate, zise Henri clătinând din cap. Nu știu ce m-a apucat. Nu-ți fie teamă. Îl voi „linge" pe Icar al meu și voi fi admis la Salon, dacă asta-i tot ce-mi mai rămâne de făcut.

Clinchetul clopoțelului de la ușă îi întrerupse. În restaurant intrară doi bărbați.

Henri îl recunoscu pe Théo Van Gogh, directorul Galeriei de artă Boussod și Valadon.

— Dar celălalt cine e? întrebă el în șoaptă:

Rachou ridică din umeri.

— Un vagabond căruia îi plătește o masă, bănuiesc”.

Însoțitorul lui Théo era un bărbat spătos, neglijent îmbrăcat, cu pantaloni de diftină pătați de vopsea și jerseu albastru jerpelit, strâns lipit de toracele robust. Nu purta pălărie, și părul ciufulit îi cădea peste urechi în cârlionți negri soioși. La ușă aruncă țigara pe podea, își roti sfidător peste sală ochii bulbucați inexpresivi, apoi, cu aerul fanfaron specific marinarilor, se îndreptă alene spre o masă.

Théo Van Gogh îi recunoscu pe cei doi studenți, se scuză în grabă și veni spre ei.

— Doi oameni pe care tocmai doream să-i văd. Pot să iau loc?

Trase un scaun și strigă peste umăr:

— Comandă ce dorești, Paul. Eu am luat masa de seară.

— Cine e? îl întrebă Rachou.

Théo se aplecă peste masă și zise cu glas scăzut:

— Paul Gauguin. Era agent de schimb, dar a renunțat ca să se facă pictor.

— Ce nerod! oftă Rachou compătimindu-l sincer.

Théo clătină din cap.

— Nu e singurul. Și fratelui meu i s-a năzărit să se facă pictor. A încercat din toate câte puțin și nu te-a oprit la nimic. O vreme a crezut că dorește să fie predicator și a trăit printre minerii belgieni. Dar nici asta n-a durat.

— Ce vârstă are fratele dumitale? întrebă candid Henri.

Regretă imediat întrebarea, pentru că fața îmbujorată a lui Théo exprima stânjeneală.

— Treizeci și trei! Mult prea vârstnic ca să înceapă să studieze pictura. Oricum, nu știu dacă se va opri sau nu la asta.

Tăcu și își trecu încet mâna slabă prin părul lui roșu ondulat.

— E totuși fratele meu și doresc să-l ajut cât pot. Mi-a comunicat că după vacanța de Crăciun vine la Paris și l-am înscris la Cormon pentru trimestrul doi.

Glasul lui deveni stăruitor, aproape implorator.

— Vă rog să fiți amabili cu el. Nu-i faceți obișnuitele feste de atelier. E foarte susceptibil și irascibil. Nu vă bateți joc de el, de accentul și de vârsta lui.

— Cum se numește?

— Vincent. Vincent Van Gogh. Îl veți recunoaște ușor. Poartă barbă roșie, ca mine, adăugă el zâmbind. Și e o ființă minunată, îndată ce-l cunoști.

A doua zi, Henri se duse la prăvălia lui Père Tanguy, din rue Clauzei, să-și cumpere vopsele și să comande pânza pentru *envoi*-ul la Salon.

Rue Clauzei era fără îndoială cel mai nepotrivit loc pentru o prăvălie cu articole de pictură. Nefrecventată în timpul zilei, această străduță din Montmartre se bucura de oarecare animație doar în toiul nopții, când devenea refugiu pentru ucigașii și prostituatele din vecinătate, care-i prețuiau desăvârșita întunecime. Dar Tanguy, un anarhist consacrat, se simțea legat de ea pe motiv că arta era o expresie a conștiinței sociale și trebuia deci gustată într-un mediu proletar. Cu această convingere, ținea în mica vitrină a prăvăliei lui zugrăvite în albastru pânze de Cézanne neînrămate, puse de-a valma, pe care nimeni nu le privea.

Când Henri intră, Tanguy sta dinapoia tejghelei și fuma somnoros din pipă.

— Ah, domnul Toulouse, ce plăcere! strigă el, grăbindu-se să se ridice și să salute unul din rarii clienți care-i plăteau pește. Și cum ați dus-o în ultima vreme cu prețioasa dumneavoastră sănătate?

Fața rotundă, nebărbierită exprima îngrijorare.

— Dar domnul Rachou? Cum o duce cu prețioasa-i sănătate?

Dar domnii Anquetin, Gauzi și Grenier, cum o duceau cu prețioasa lor sănătate? Și vremea asta nu era pentru ei nespus de dezgustătoare? Afacerile stagnau cu desăvârșire. Artiștii nu puteau picta pentru că lumina nu era bună. Așadar, nu cumpărau vopsele sau pânză. Prin urmare, afacerile stagnau.

— Dar nu-i nimic…

Coborî glasul și aruncă o privire spre ușă.

— … când vine *la révolution,* totul va fi altfel. Toți artiștii buni… adică cei care au cu adevărat o conștiință socială… vor fi întreținuți de stat în condiții luxoase. Pe ceilalți, îi vom împușca.

Asta îi aduse în minte un episod petrecut în timpul Comunei, acele săptămâni furtunoase ce urmaseră după căderea celui de al doilea imperiu și în care jucase un rol mărunt. Povestirea — pe care Henri

o auzise de mai multe ori — dură câteva minute. Apoi, Tanguy bătu voios cu palma în tejghea.

— Și acum, domnule Toulouse, cu ce vă pot fi de folos?

— Am nevoie de șase tuburi de ombră crudă și patru tuburi de Vandyke.

— Șase mari ombră și șase mari Vandyke, repetă Tanguy eu glas de trompetă, ca și cum se adresa unei legiuni de invizibili râșnitori de pigmenți coloranți.

De dincolo de draperia din fundul camerei se auzi vocea obosită a unei femei.

— Pești sau pe datorie?

Tanguy nu-și putu stăpâni un gest plictisit.

— Dar, *chérie,* pești, firește. E pentru domnul Toulouse.

— Slavă Domnului!

În acea după-amiază, Henri comandă o pânză enormă cu țesătură fină, de peste opt picioare înaltă și aproape la fel de lată. Trei zile mai târziu începu să lucreze la pictura sa pentru Salon, „Icar încercându-și aripile”.

Din acel moment, zi de zi și chiar noaptea, fu vizitat de spiritul Atenianului Zburător. Cariera sa, întreaga sa viață depindea de el. După ce lua prânzul cu prietenii la Agostina, se grăbea să ajungă în rue Coulaincourt, suia gâfâind cele patru rânduri de trepte până la atelierul său și se lăsa pradă unei frenezii de ombră crudă și „lingere” conștiincioasă.

Prima oară când doamna Loubet îl zări cu paleta în mână, urcând și coborând pe scară, cu picioarele lui șontoroage, fu cât pe-aci să leșine și ajunse la concluzia că înnebunise.

— Trebuie într-adevăr să faceți o pictură atât de mare?

Se strecura pe nesimțite în viața lui. Îndată ce el se apuca de lucru, ciocănea la ușă și cu un zâmbet îmbietor întreba dacă poate să arunce o privire în sobă. Intra cu mers legănat în cameră, înfunda vătraiul în pântecul de somon al sobei, scormonea cu zgomot cărbunii, punea la loc capacul, plângându-se îndelung de cărbunii din Paris, care nu erau buni de nimic și nu dădeau deloc căldură. După ce sfârșea cu această operație, mai zăbovea în cameră sub un pretext sau altul, până ce el o poftea să stea jos.

Accepta invitația.

— Dar numai un minut, adăuga trântindu-se în fotoliul de răchită. Uneori îi vorbea despre domnul Levallier, amabilul capitalist idealist, a cărui menajeră fusese înainte de a deveni portăreasa ghinionistei lui clădiri. Alteori îi citea ziarul.

Așa își trecea după-amiezile. Perseverent, se cățăra în sus și în jos pe scară, umplea primele umbre cu ombră „crudă", „lingea" fiecare trăsătură de pensulă până ce vopseaua de pe-canava se netezea și lucea ca o panglică de satin. Totuși, când și când, această trudă anostă îi punea la grea încercare răbdarea. Cât timp îi va mai trebui ca să termine fața aia stupidă de manechin, cu ochi inexpresivi, nas perfect drept și buze carmin de fetiță? Și aripile acelea de Ceară, fără noimă? Mușchii aceia bombați? Toracele acela ca o tobă? îi revenea amenințătoare în minte prevenirea lui Rachou și, scrâșnind din dinți, continua să lucreze, trăgând apăsat pensula, înjurând fiecare trăsătură, fiecare umbră lucioasă, fiecare centimetru din acel trup spelb de culoarea untului.

Uneori, însă, se revolta. În ciuda dârzeniei, cobora de pe scară, așeza o mică pânză pe alt șevalet și picta o scenă din Montmartre. O spălătoreasă surprinsă coborând rue Coulaincourt, cu coșul de răchită pe braț. Fața unei lorete zărite în treacăt pe stradă sau într-o cafenea. O scenă de cancan creionată cu o noapte înainte la L'Ely. În chip miraculos plictiseala dispărea. Vechea spontaneitate se trezea. Și, odată cu asta, apăreau nuanțele de verde aprins, albastru-ardezie, mov delicat. Bucuria de a picta îi revenea, acum și mai vie datorită proximității mustrătoare a lui Icar.

Se destindea de zor în acest fel cu o mică scenă de cancan, când într-o după-amiază auzi un ciocănit în ușă și în cameră intră tatăl său. Doamna Loubet îi aruncă o privire speriată și se retrase degrabă.

— Mama mi-a spus că ai închiriat un atelier și am venit să văd ce fel de loc ți-ai găsit.

Cu mâinile prinse la spate, bastonul cu măciulia de aur sub braț, aruncă o privire în jurul camerei.

— Nu-i rău, nu-i rău deloc. Casa e cam dărăpănată, dar bănuiesc că toate casele din Montmartre sunt la fel.

Se duse la fereastră și zăbovi un moment, cu picioarele depărtate, privind afară.

— Frumoasă priveliște. În zilele senine cred că vezi până dincolo de Notredame.

Se întoarse, își plimbă încă o dată privirea în jurul camerei.

— Da, în acest loc poți mâzgăli cât îți poftește inima. Când erai copil aveai pasiunea desenului. Poți ajunge un bun pictor de cai… ca sărmanul Princeteau.

Henri îl urmărea palpitând, impresionat de înfățișarea schimbată a tatălui său. Pălăria de mătase, garoafa albă, ghetrele nu lipseau, totuși suferise o schimbare mai profundă decât o justifica trecerea anilor. Ochii aveau o neobișnuită fixitate, o privire aproape stranie. Zvonuri ciudate circulau pe seama lui. Bietul tata, își dorise atât de mult un fiu care să poată călări alături de el, să vâneze cerbi la Loury alături de el…

— Sus e o cameră de dormit cu baie. Vrei să le vezi, tată?

— Ce-i asta? exclamă contele făcându-se că nu aude propunerea și arătând cu bastonul spre Icar încă în lucru.

— *Envoi*-ul meu pentru Salon.

— Ce naiba face cu aripile alea caraghioase?

— Dedal, tatăl lui, îi făcuse o pereche de aripi din ceară ca să zboare peste mare. Dar a zburat prea aproape de soare, ceara s-a topit și s-a înecat. E o veche legendă greacă.

— Un idiot mai puțin pe lume!

Contele dădu din umeri și își întoarse fața de la tablou.

— Acum trebuie să plec. Mă bucur că ești mulțumit.

Era pe punctul să pornească spre ușă, când ochii îi căzură pe mica scenă de cancan de pe șevalet. Se apropie de pânză, se aplecă înainte ca să examineze pictura cu jupoane învârtite și picioare azvârlite în aer.

— Mama s-ar scandaliza, dacă ar ști ce prostii pictezi, remarcă el îndreptându-se de mijloc. Curată pornografie. Târfele își au locul lor, și acest loc nu-i pe pânză.

Ridică din umeri și se îndreptă spre ușă.

— Nu-i nimic. Ce mai contează!

În pragul ușii se priviră un moment în față, ca și cum încercau să arunce o punte peste abisul dintre ei. Contele fu primul care-și întoarse fața.

— Ei bine, la revedere, Henri.

— La revedere, Papă. Mulțumesc că ai venit să mă vezi.

Contele nu răspunse. De pe palier, Henri își urmări tatăl coborând treptele scării.

La începutul lunii decembrie asupra Parisului cobora agitația veseliei de Crăciun, așternând un efemer zâmbet peste fața posomorâtă a iernii. În vitrine apăreau jucării. Oamenii trepădau prin noroi, cu brațele încărcate de pachete.

Într-o dimineață, în timpul obișnuitei pauze de cinci minute, Lucas se apropie de Henri.

— Fata aceea, Julie…

— Cea care lucrează la modista *chichi?*

— Da. Ei bine, nu se urnește. Zice că o va pedepsi Dumnezeu dacă cedează.

— De ce nu cauți alta? Oricum, nu o iubești”.

— Nu asta-i problema. Pentru mine a devenit o chestiune de amor-propriu. Afară de asta, simt o slăbiciune tot mai mare pentru fata asta. Dacă ar accepta să-i fac un mic dar de Crăciun, poate m-ar lăsa s-o sărut. Când e vorba de sărut, femeile sunt tare ciudate. Lucrează asupra ovarelor, asupra canalelor fallopiene sau mai știu eu ce le apucă, dar, îndată ce te lasă să le săruți, devin mult mai înțelegătoare. Chiar deunăzi văzui un guleraș de blană drăguț în prăvălia aia cu lucruri de ocazie din rue Provins…

Cu neplăcută surprindere, Henri descoperi că prietenii săi își făcuseră planuri pentru Crăciun fără să-l includă și pe el. Gândurile lui Lucas erau ațintite asupra lui Julie, neînduplecata midinetă. Grenier îi vorbise în treacăt că și-a dat întâlnire cu o misterioasă *jeune fille,* în privința căreia se arătase extrem de discret. Rachou își „vânduse” Ajunul Crăciunului unei mătuși bătrâne care, *după* liturghia de la miezul nopții, îi dăruia o monedă de aur de douăzeci de franci. Anquetin era mort după Jeannette, una dintre dansatoarele de cancan de la L’Ely.

Gauzi dibuise încă una din acele *femmes parfaites* ale lui — o actriță de astă dată.

Neașteptata împrăștiere a prietenilor săi îl zgudui și-l făcu să-și dea seama cât de șubredă era această camaraderie de *atelier,* pe care ajunsese să și-o închipuie de fiecare clipă. Peste câteva luni vor pleca de la Cormon. Micul lor grup strâns unit se va răzleți. Adio

prânzurile vesele de la Agostina, adio discuțiile de la La Nouvelle, adio serile de la L'Ely.

Aceste tulburătoare gânduri îi umblau prin minte în Ajunul Crăciunului, în timp ce privea îngândurat la bușteniii aprinși din salonașul mamei. Lampa reflecta pe tavan o elipsă de lumină galbenă, și pe policioara de marmură a căminului micul orologiu de alabastru picura timp, ca o canea stricată. Afară zăpada se așternea liniștit pe pervazul ferestrei. Când și când, din stradă ajungea până la el zgomotul înfundat al circulației și larma petrecerilor de Crăciun. Apoi, iar numai tăcere și lumina lămpii.

— Cum merge Icar? întrebă mama, întrerupându-se din croșetat. Îți place?

— Merge splendid.

Scumpa Maman, încerca să-i arate că o interesează cariera lui artistică.

— Primele umbre sunt toate gata și fața e terminată. Totuși a mai rămas mult de „lins".

În timp ce vorbea, se uita la ea. Ca o perdea străvezie atârna între ei înstrăinarea tot mai pronunțată. O undă de duioșie îl străbătu. Biata Maman, cât de singură trebuie să se simtă!

— Îndată ce se deschide Salonul, vom putea să plecăm la Malromé, zise el ca să-i facă plăcere. Și pentru că voi termina cu Cormon, am putea petrece toamna acolo. Chiar să stăm până la Crăciun.

Ochii mamei îl sorbeau, umezi de înduioșare. Dorea să-i ofere o compensație pentru camera din Montmartre, pentru serile petrecute cu prietenii, când ar fi putut s-o viziteze. Dorea să-i arate că o iubește. Și, fiindcă era Riri, dorea să facă asta somptuos, extravagant, ea un mare senior, aruncându-i săptămâni, luni, din timpul său — la fel ca Alphonse, care lăsa bacșișuri de sute de franci în restaurante…

— Mi-e teamă că Malromé nu e prea agreabil toamna. Plouă foarte mult după octombrie.

El stărui, dornic s-o silească a-i primi sacrificiul. Vremea nu putea, de bună seamă, să fie mai rea ca la Paris, și i-ar fi plăcut să meargă cu trăsura la Saint-Andrédu-Bois pentru liturghia de la miezul nopții.

— Am putea să-l invităm pe Abbé Soulac la cina de Crăciun, continuă el. Te rog, Maman, spune că vom rămâne până la Crăciun.

Glasul lui calin îi readuse în minte chipul băiețașului de pe peluza castelului implorând-o să-i pozeze. Nu se schimbase. O parte din el va rămâne mereu de copil.

— Vom vedea.

Încuviință din cap și zâmbi.

Câtva timp vorbiră despre atelierul pe care intenționa să-l închirieze anul următor. Nu în Montmartre, bineînțeles, ci într-un cartier liniștit, aristocratic.

— Apropo, zise ea, va trebui să ai o menajeră. Te-ai gândit la doamna Loubet? Din câte mi-ai spus, pare să fie o persoană foarte agreabilă.

O excelentă idee. Va vorbi cu ea de îndată ce Icar va fi acceptat la Salon.

Își întoarse privirea spre foc. Urmări distrat firavele flăcări albastre dansând ca niște minuscule balerine peste bușteni aproape stinși. Ce făceau prietenii săi în acest moment? A căpătat Lucas, în sfârșit, sărutul dorit? A cedat Julie în fața acelui guleraș de ocazie? Trebuie să fie plăcut când te sărută o fată…

Mama îl urmărea pe deasupra andrelelor. Părea tulburat, oarecum speriat. Până acum fusese prea fascinat de descoperirea vieții ca să se întrebe ce însemna a trăi. Ieșea din acel extaz inocent al ochilor lui larg deschiși. Evada din întârziata lui adolescență și ignoranța senzuală. Încă nu era conștient de această schimbare, dar ea o intuia. Ochii își pierduseră limpezimea. În vinele lui începea să clocotească sângele fierbinte al Toulouse-Lautrec-ilor.

Nu, furtuna nu se dezlănțuise încă, dar era pe drum.

VII

Sărbătorile Crăciunului trecuseră; de fapt, trecuseră de trei săptămâni. Jucăriile dispăruseră de mult din vitrine. Cine mai dorea să se uite la jucării după Crăciun? Până și serpentinele și confetile din Ajunul Crăciunului fuseseră măturate, sau mânate de ploile din ultimele zile în canalele de scurgere. Oamenii uitaseră zâmbetele

voioase și absurdițile sentimentale din timpul Crăciunului și se întorseseră la treburile lor. Henri revenise la Icar și la monotona sa viață de student harnic și fără griji.

În această dimineață sta cuminte în *atelier,* cocârjat pe scăunelul lui de pânză, lucrând de zor la *Diana ieșind din baie,* combinând tonurile cărnii, atent la amănuntele anatomice și armonia cromatică, uitându-se din când în când spre *la grosse* Maria[28] care sta în picioare, țeapănă și goală, pe podiumul modelului, la câțiva pași mai departe. Totul era ca de obicei. Soba duduia molcom. În cameră era cald, aproape prea cald, dar nu neplăcut. Schlumberger, *massierul,* citea ziarul într-un colț în așteptarea pauzei de cinci minute. Studenții ședeau în picioare la șevaletele lor, pășeau înapoi și înainte, se aplecau să scotocească în cutiile lor și să stoarcă vopsea pe palete. Și, firește, ploua. Picăturile de ploaie cădeau pe luminator cu zgomot liniștitor, ca tropotul unei turme de mielușei gonind cu copitele lor micuțe. Da, totul era ca de obicei; nimic nu se schimbase doar că… doar că nimic nu mai era cum era și totul se schimbase. Ciudat, nu? Și de ce totul era altfel?

Mintea refuză să-i răspundă. Se aplecă înapoi pe scaun să-și examineze pânza. Încă puțină ombră la acea primă umbră. Brațul ăla stâng mai trebuie puțin „lins"… Se va sfârși odată cu „linsul" ăsta? De ce stăruia Cormon atât de mult. Asupra acestui punct? Și blestemata aia de grație a lui? în definitiv era un om inteligent; făcuse desigur reproduceri după Michelangelo și Greco, Hals și Velásquez, și trebuia să știe că pictura celebră, frumusețea celebră, nu era grațioasă. Cu toate acestea, nu mai departe de ieri trăncănea despre nudurile grațioase pe care le puteai aștepta de la un pictor bun. Grațioase și lascive, caste și seducătoare! „Sânii să-ți ațâțe imaginația, dar nu mai mult. Pelvisul să fie feciorelnic, totuși să-ți sugereze delicii ascunse. Pubisul să fie spelb, de preferință acoperit cu un voal sau sub o mină delicată adusă în formă de cupă, ca la Venus a lui Tițian". Credea cu adevărat în prostiile astea? Probabil, căci era din ce în ce mai intransigent. Cu o săptămână înainte, un student strecurase puțin mov în tonurile cărnii și ai fi crezut că venise sfârșitul lumii! „Impresionism! V-am spus că nu voi tolera impresionism în clasa mea! Ați uitat, poate, că fac parte din juriul Salonului?" Studentul nu mai apăruse. Ce rost mai avea? Știa că

profesorul îi va respinge enuoi-ul. Și mai știa că fără Salon cariera lui de artist era încheiată. În fine, destul cu asta. Înapoi la lucru. Unde-i blestemata aia de ombră crudă?

Alegea o pensulă curată, îi mlădia perii în palmă, o înmuia în pata de vopsea cafenie de pe paletă și câtva timp se consacra plicticoasei îndatoriri de-a aplica prudent vopseaua pe pânză.

Mintea îi zbura iarăși la frământările ei. Reflectă că acasă îl aștepta Icar, și-un val de scârbă îl cuprinse la gândul unei alte după-amiezi de conștiincioasă „Ungere”. Va sfârși odată cu acest blestemat atenian?

Violența repulsiei sale îl surprinse. Ce se petrecea cu el? Știuse că Icar va fi plictisitor de când îl începuse, dar mai știa că era cheia de intrare la Salon și deci trebuia făcut. Atunci de ce această bruscă aversiune, această criză de temperament artistic? Ce naiba se petrecea cu el? Până și prietenii lui observaseră o schimbare. Ceva nu era în regulă. El care obișnuia să doarmă bușteан, acum se răsucea, se zvârcolea și mormăia în somn. Grenier îi pomenise despre asta. Și acele bruște schimbări de dispoziție? Ba se simțea foarte fericit, râdea și vorbea ca o moară stricată, ba dorea să alerge la Maman, să-și îngroape fața în poala ei și să plângă. Haida de ce-i asta?

Julie! Ca o vinovăție tăinuită, numele se șoptea singur într-o firidă a creierului și încet-încet îi inunda conștiința. Asta se petrecea cu el. Încercase să-l alunge din gând și știuse asta tot timpul. Nu-i dăduse un moment pace din acea seară când Lucas o adusese pentru prima oară la L’Ely.

Apăruse pe neașteptate înaintea lui, suplă, blondă, arătând ca *La Primavera* — o *Primavera* preschimbată în midinetă, cu o pălărioară nostimă, voaletă cu picățele și gulerașul ieftin de blană pe care Lucas i-l dăruise de Crăciun. Oricât de sincere fuseseră mustrările ei de conștiință, cert era că le redusese la tăcere. În orice caz, nu mai dorea să-l pălmuiască. Nu, sigur. Dragostea ei pentru mediocrul și chipeșul normand se trăda în fiecare gest, în fiecare privire, în felul furiș cum bâjbâia pe sub masă căutându-i mâna. Era palpitant — și oarecum indecent — să urmărești această curte clandestină în prezența altora; această capitulare totală și fără rușine a unei fete

cuminți în fața chemării inimii și a simțurilor. Lucas avusese dreptate, sărutul lucrează ciudat asupra femeilor…

În acea seară schimbaseră doar câteva cuvinte de politețe. Ea îi zâmbise de două ori din cealaltă parte a mesei. O urmărise sorbind *vin chaud* între dansuri, râzând în felul ei drăgălaș, gângurind tot timpul despre Chapeau Fleuri, că acolo nu aveau decât modele „originale”, confecționate exclusiv pentru clientelă bogată și că odată o servise pe doamna Sarah Bernhardt. În timp ce ea vorbea, îi savurase farmecul cu coada ochiului. Își plimbase în ascuns privirile de-a lungul trupului, își imaginase sânii ei tineri, nurlii, de sub bluza cusută în casă, tuleii blonzi de la subsuori, rotunjimea voluptuoasă a coapselor. Fusese o senzație nouă și ciudată, încântătoare și totodată penibilă — această contemplare în taină a unei femei, atât de aproape și totuși departe și intangibilă ca o stea. Atunci începuse schimbarea din el.

Mai târziu, în aceeași noapte, când se întorsese în mica lui cameră de dormit, ea revenise. În vis, bineînțeles, dar un vis ca și cum ar fi fost aievea.

Se trezise gâfâind, cu senzația nouă a unei sfârșeli fermecătoare și o stare generală excelentă, pe care n-o mai trăise și nici nu știuse că există. Până și picioarele încetaseră să-l mai doară. Nu-și da seama dacă mai visa ori nu, și rămase nemișcat în patul său îngust de bronz, abia îndrăznind să răsufle, prea tulburat ea să gândească, prea fericit ca să adoarmă, zâmbind în întuneric.

Și așa se întâmplase în fiecare noapte. În timpul zilei, era de asemeni cu el, invizibilă pentru ceilalți, dar atât de reală încât de câte ori se întâmpla ca ea să vină la L’Ely sau la La Nouvelle, el n-o vedea decât ca în vis. Îi zâmbea din luciul-fondului întunecat al lui Icar, îl tachina în timp ce doamna Loubet îi citea ziarul sau prietenii săi discutau suflându-și în față fumul de tutun. Uneori era glumeață, aproape provocatoare. Alteori nespus de tandră. Alteori tăcută rea. Ce nechibzuit era! Nu-l iubea și nici nu l-ar iubi vreodată. Bine, dar abia îl cunoștea…

Cu o mișcare bruscă, se smulgea din gânduri ca să-și mai examineze o dată lucrarea. Bine, foarte bine… Brațul ăsta stâng arată ca o mănușă din piele de ied împăiată. Lui Cormon îi va

plăcea. Și acele prime umbre sunt chiar frumoase. Cafeniu compact ca noroiul…

Irezistibil, gândurile i se întorceau la Julie, dar într-o stare de spirit cu totul diferită, de astă dată privindu-se degajat și jovial, aproape ca un unchi. Nimic nu se petrecea cu el. Dorea să facă dragoste, să se culce cu o fată — atâta tot. Surprinzător era că înainte nu dorise. Poate că îndelunga lui boală era singura explicație… Cât despre Julie, era de bună seamă o plăsmuire a imaginației lui, una din acele femei frumoase care stau plecate peste umerii poeților când scriu sonete. Ea doar întruchipase vagile, nedeslușitele lui jinduiri. N-avea decât să găsească o fată, o fată adevărată în carne și oase, și să facă dragoste cu ea. Foarte simplu. Nimic extraordinar. Montmartre mișuna de fete. Fete ușuratice, dornice să iubească și să fie iubite, avide de tandrețe, de pălării drăguțe, de rochii drăguțe și de prânzuri în restaurante bune. Și, de ce n-am recunoaște, avide de bani. Nicio problemă, absolut nicio problemă…

— Cinci minute pauză.

Vocea massier-ului îl smulse din această împletire de gânduri fericite. Cu o ultimă fluturare a penelului, lăsă jos paleta, își luă bastonul de pe podea și se îndreptă târșind picioarele spre un student slăbănog cu barbă roșcată, îmbrăcat cu un costum ieftin de serj albastru, care părea că uitase de pauză și continua să picteze cu sârguința penibilă a începătorului… – Dumneata ești Vincent Van Gogh, nu-i așa? Fratele dumitale mi-a spus că te aștepta să sosești după vacanță.

— Și dumneata ești Toulouse-Lautrec, nu-i așa?

Noul student se opri din lucru și își pironi asupra lui

Henri cele două opale sclipitoare ale ochilor.

— Théo mi-a vorbit despre dumneata.

— Când ai sosit?

— Abia ieri, dar m-am și dus la Luvru!

Pronunță numele atât de entuziast încât Henri nu-și putu reține un zâmbet. Într-o clipă fața străinului încremeni și ochii i se înăspriră.

— De ce râzi, de ce faci haz de mine? Am spus ceva rău?

— Nu, nu! Te rog, iartă-mă.

Théo avusese dreptate, fratele lui era într-adevăr susceptibil.

— Nu râdeam de dumneata. Mă gândeam doar că n-ai așteptat prea mult ca să vizitezi străvechiul cimitir.

— Cimitir?

Vincent încruntă din sprâncene nedumerit, apoi o sclipire de înțelegere apăru în ochii lui.

— Luvru, cimitir! Asta-i grozav de amuzant! Ha-haha! Ho-ho-ho!

Râsul îi cuprindea treptat întregul trup, inundându-i cu râulețe de ilaritate nestăpânită obrajii bronzați, săltându-i în sus și-n jos mărul lui Adam din gâtul lui slăbănog, zgâlțâindu-i umerii, pieptul și brațele lungi. Din ce râdea, ilaritatea sporea, până ce se prefăcu în hohote răgușite, șuierătoare.

— Cimitir! Ha-ha-ha!… Ho-ho-ho!

Se încovoie de mijloc ca prins de-o durere ascuțită și râsul țâșni din el ca apa dintr-un burete stors. Ai fi zis un om posedat de demonul râsului.

Henri urmărea stânjenit această neliniștitoare veselie torențială. Oare toți olandezii râdeau așa? în *atelier,* studenții se opriră din trăncăneală, ca să asiste la această explozie de veselie. Pe podium, *la grosse* Maria încetă să-și mai lustruiască unghiile pe reverul chimonoului negru și rămase cu ochii holbați la el.

În sfârșit, râsul se prefăcu în cascade de chicoteli gâlgâitoare, din ce în ce mai potolite.

— Asta a fost într-adevăr grozav de amuzant! zise el, râzând înfundat și ștergându-se la ochi. *Kolosaal*! Cum spuneți voi în franceză? *Epastrouillant!*

Folosi colocvialismul din acea dorință caracteristică a străinilor de-a arăta ostentativ cât de bine cunosc argoul altei limbi.

— Vorbești excelent franceza, zise Henri în speranța că remarca sa nu-i va provoca olandezului un alt acces de râs. Ai învățat-o la școală?

— Nu. Am învățat-o la Paris, cu mulți ani în urmă; când încercam să ajung negustor de tablouri, ca Théo. Chiar am predat-o câtăva vreme într-o mică școală din Anglia. Nu există metodă mai bună de-a învăța singur o limbă decât predând-o.

În ochi îi reapărură licăriri albastre de râs, și Henri își ținu răsuflarea.

— Iei, bineînțeles, prânzul eu noi, zise el repede. Trebuie neapărat să guști bucătăria Agostinei. După aceea, putem să mergem la atelierul meu, dacă dorești.

De astă dată proaspătul sosit nu mai râse, ci consimți zâmbind. Henri observă că avea un zâmbet de-o neobișnuită mobilitate.

În timpul prânzului Vincent fu hărțuit cu nenumărate întrebări despre Olanda, morile de vânt, canale, lalele, brânză și pronunția exactă a numelui său, care pentru urechile francezilor suna ciudat, ca o gargară. Aveau în Olanda *ateliere* ca al lui Cormon? Aveau un Salon și tot așa trebuia să „lingi" și să te îndopi cu anatomie. Dar Rembrandt? Văzuse multe pânze de Rembrandt? îi văzuse casa din Amsterdam — sau Rotterdam — în sfârșit, pe undeva în Olanda? Dar fetele, cum erau? Aveau *élan*? Aveau *savoir-faire*? Sau erau anoste ca o mâncare de tăiței? Păi, aici în Montmartre fetele îți rezistau puțin la început, dar după aceea îți mulțumeau, dacă te purtai brutal cu ele. Cu cât te purtai mai brutal cu atât te iubeau mai mult. Fetele olandeze erau la fel?

Studenții îl priveau cu sentimente îndoielnice pe acest patriarh eu păr roșcat în vârstă de treizeci și trei de ani, care picase pe neașteptate în mijlocul lor și le răspundea la întrebări într-o franceză guturală, ceremonioasă, pironindu-și asupra lor ochii albaștri și hipnotici ca de șoim.

— Ați văzut, desigur, Mona Lisa noastră de la Luvru? zise Anquetin în cel mai corect limbaj de salon. O capodoperă, nu-i așa? O operă de artă fără seamăn. Numai divinul Leonardo putea s-o picteze. E cea mai splendidă pânză de pe pământ și…

Aruncă o privire provocatoare în jurul mesei.

— … îl scuip în ochi p-al de spune că nu e.

Se întoarse spre Vincent zâmbind amabil.

— Săptămâna trecută m-am dus la Luvru și am privit-o atent. Era atât de desăvârșită, atât de grațioasă, atât de sublimă încât îmi venea să îngenunchez în fața ei.

— De ce n-ai îngenuncheat? îl întrerupse Henri cu un zâmbet provocator. Și de unde știi că e cea mai splendidă pânză de pe pământ? Și mai întâi, de unde știi că Leonardo a pictat-o?

— De unde știu?

Anquetin se uită încruntat la Henri. Era un semn rău prevestitor. Ținea foarte mult la titlul său de campion al grupului în materie de discuții. Cine-l provoca, o făcea pe riscul său. Se uită la studenți chicotind îngăduitor.

— Acest răhățel de muscă dorește să afle de unde știu că Leonardo a pictat-o pe Mona Lisa!

Goliath trebuie să fi chicotit la fel când s-a întâlnit față-n față cu David.

Trase repede o dușcă de *vino rosso* ca să prindă puteri, își șterse cu șervetul mustața blondă și bătu cu pumnul în masă.

— Ei bine, am să-ți spun, cretin bălos! strigă el, uitându-se fioros la Henri, așezat de cealaltă parte a mesei. Am să-ți spun de unde știu că Leonardo a pictat-o pe Mena Lisa! *Simt,* înțelegi! Simt *aici,* în inima mea i

— Nu te-am întrebat unde simți. În definitiv, și eu pot să simt aici, în inima mea, că ești un măgar, dar asta nu-i de ajuns. Sau este?

Studenții râseră. Vincent își aprinse pipa scurtă și dreaptă. Anquetin se înroși. Contase să-l facă knockout dintr-o lovitură.

— Zâmbetul ăla al ei! izbucni el, ca și cum atunci îi venise în minte ideea. Și un făt chior ca tine ar fi putut să observe acel uluitor zâmbet șovăielnic, derutant al ochilor. Dacă spui că nu zâmbește din ochi, te scuip!

— Din partea mea poate să zâmbească și din buric. Ceea ce doresc să aflu e de unde naiba știi că a pictat-o Leonardo.

Urmă un scurt moment de reflecție.

— Foarte simplu! – forăi disprețuitor Anquetin, ca după altă inspirație de moment. Tehnica! Da, tehnica, *mon vieux.* Tușele. Oricine cunoaște tușele lui Leonardo.

Se lăsă pe speteaza scaunului, contând pe deruta adversarului.

— Răspunde-mi la asta, dacă poți.

— Fii atent, creier de amibă, zise zâmbind Henri, și ține-ți clanța o clipă, dacă poți. La Londra există un muzeu. Se numește National Gallery. E, ca să zic așa, Luvrul lor, și acolo au o variantă a „Fecioarei între stânci", diferită de cea pe care o avem noi. Se bănuiește că a fost pictată de Leonardo cu ajutorul unuia dintre elevii săi… Așteaptă. Nu mă întrerupe, zise el, observând că Anquetin da să deschidă gura. Nimeni n-a fost în stare să identifice părțile pictate

de Leonardo și cele pictate de elevul său. Tușele sunt identice. Poate că elevul a pictat-o în întregime.

Anquetin își aprinse pipa și acum pufăia nori groși de fum în fața lui Henri, o binecunoscută tactică de luptă.

Henri se înecă și alungă fumul cu mâna.

— Dacă mă lași, am să-ți spun de unde știi că Leonardo a pictat-o pe Mona Lisa.

— Foarte bine! zise Anquetin zâmbind sarcastic, încântat de schimbarea pozițiilor. Spune-mi!

— Plăcuța de alamă de pe ramă… de acolo știi!

Zâmbi spre adversar.

— Da, *mon vieux.* Plăcuța aia de alamă pe care scrie „Leonardo da Vinci, 1452 — 1519”. De acolo știi. Dacă ai găsi-o pe Mona Lisa într-o casă de amanet, neînrămată și prăfuită, ai zice, după multele crăpături și grosimea lacului, că e un portret din epoca Renașterii, pictat de o mână pricepută, și eventual ai da pe el cinci sute de franci.

— Ce n-aș face eu, de-aș avea cinci sute de franci! îl întrerupse Rachou privind visător.

— Dar la Luvru — continuă Henri când studenții sfârșiseră să-și spună unul altuia ce n-ar face de-ar avea cinci sute de franci — oh, la Luvru, e cu totul altceva! îți scoți pălăria, mergi în vârful picioarelor, vorbești în șoaptă ca în biserică. Pe măsură ce înaintezi, citești plăcuțele de alamă. Coreggio… Rembrandt… Tițian… și Rubens… De fiecare dată faci o genuflexiune mintală și te închini. Când ajungi la Mona Lisa, ești amețit de plecăciuni. Nu vezi o obscură gospodină florentină de vârstă mijlocie cu mâinile împreunate peste stomac, surâzând fandosit cu coada ochiului. Îl vezi pe Leonardo. Pe legendarul, romanticul, literatul Leonardo, învăluit în barba-i de patriarh și nimbul geniului. Vezi Florența, Ponte Vecchio, doamnele în brocart cântând din lăută, porumbeii, Medici… și îți vine să îngenunchezi.

— Asta-i o minciună! tună Anquetin. Vezi geniul, asta vezi! Geniul, sărmane imbecil, e ca diamantul. Îl recunoști dintr-o privire. Îți sare-n ochi. Îl vezi clar ca lumina zilei la un Rembrandt, un Tițian, un Leonardo! Oricine îl poate vedea!

— *Merde alors!* strigă Henri, în timp ce Rachou îi zâmbea radios, mândru de progresul elevului său. Atunci, de ce soțul Monei Lisa n-a văzut asta? A refuzat portretul, știi bine. Dă-o dracului, dacă-i atât de ușor să recunoști geniul, dacă-ți sare în ochi, de ce Lorenzo di Medici nu și-a dat seama? De ce l-a pus pe Leonardo să-i deseneze meniuri și costume pentru baluri mascate, în loc să-l lase să picteze în tihnă! Și dacă, așa cum spui, oricine poate recunoaște geniul, de ce lumea a râs când a văzut „Rondul de Noapte" al lui Rembrandt și l-a lăsat să moară sărac? Și Watteau, care a fost nevoit să picteze firme? Și Teniers, care a trebuit să lanseze știrea că a murit, ca să-și vândă tablourile pentru câțiva franci?

Și Chardin, care a dat un tablou pentru o jiletcă? De ce contemporanii n-au văzut geniul lor, dacă noi îl putem vedea atât de clar? Și dacă suntem atât de isteți și clarvăzători când e vorba de maeștrii vechi, de ce suntem din cale-afară de orbi când e vorba de artiștii în viață? De unde știi că Cézanne, bunăoară, nu e un mare geniu și într-o zi va fi la Luvru alături de divinul tău Leonardo?

— Cine-i Cézanne? întrebă Vincent.

— Nimeni, îl asigură Gauzi din capul mesei. Lautrec încearcă să facă pe deșteptul.

Rachou se întoarse spre Henri cu aer de tutore.

— Poate că e un miez de adevăr în ce spui, dar mergi prea departe. După câte știm cu toții, Cézanne nu se pricepe să picteze. Chiar impresioniștilor le era rușine cu el. Întotdeauna îi atârnau" tablourile în colțul unde nimeni nu putea să le vadă.

Se uită cu afecțiune dojenitoare la protejatul său; băiatul mamei devenise un autentic student la bele-arte.

— *Merde alors,* nu-i ușor să ajungi la Luvru. Când spui că Cézanne va ajunge la Luvru într-o zi, vorbești copilărește. Ca și cum ai spune că într-o zi și *tu* vei ajunge la Luvru.

Conversația reveni la Vincent. I se dădură ample sfaturi contradictorii, unde să cumpere vopsele pe credit, ce marcă de fixativ pentru cărbune să folosească și unde să cumpere de ocazie un bun manual de anatomie. Prânzul se sfârși cu un înverșunat dezacord general și cu o violentă discuție despre valoarea relativă a compoziției triunghiulare, a armoniei cromatice și a „rafinamentului pictural1, în realizarea unui *envoi* acceptabil la Salon.

Ieșiră din restaurantul Agostinei în grup, încă vorbind, și se împrăștiară în diferite direcții.

— Cam nedumerit, nu-i așa? zise Henri privind în sus spre Vincent, în timp ce urcau pe rue Coulaincourt.

Însoțitorul său își continuă drumul cu capul plecat, ținându-și strâns mapa sub braț.

— Am crezut că, venind la Paris, voi învăța cât de cât să pictez și să ajung pictor, zise el până la urmă. Acum nu mai sunt sigur. Poate că Théo avea dreptate; poate sunt prea bătrân.

Râsul îi dispăruse cu desăvârșire. Arăta atât de dezorientat, atât de străin și pierdut în această stradă din Montmartre. Încât lui Henri i se făcu milă de el.

— Nu te descuraja, Vincent. Pot să-ți spun Vincent? Nu te lăsa tulburat de această conversație despre compoziția triunghiulară și cromatică. Treaba asta nu-i chiar atât de complicată pe cât pare. Și pentru că de obicei compătimirea se exprimă prin vorbe amăgitoare, adăugă: Nu va trece mult și ne vei ajunge din urmă.

După multe opriri, urcară întortocheata stradă și ajunseră în sfârșit la atelier, unde găsiră pe doamna Loubet în balcon, strângând în făraș resturi de gips și bombănind posomorâtă.

— Instalatorii ăștia, domnule! strigă ea adresându-se de sus lui Henri. Uitați-vă ce-au făcut! Dacă știam că fac atâtea stricăciuni, nu-i chemam niciodată să repare cada.

Clătină scurt din cap spre Vincent, mai trase nervos câteva ultime mături și începu să coboare anevoie șirul de trepte înguste, într-o mână ținând fărașul și în cealaltă găleata.

— Vă rog, doamnă, dați-mi voie să vă ajut, se oferi Vincent, întinzând brațul ca să apuce găleata din mâna ei.

Gestul fu atât de spontan și curtenitor încât ea clipi uimită. Un zâmbet îi rotunji obrajii.

— Drăguț din partea dumneavoastră, dar mă pot descurca și singură. Acum, stați frumos de vorbă și distrați-vă.

Plecă și închise ușa în urma ei.

— Ai câștigat inima doamnei Loubet, zise Henri, atârnându-și în cuier pălăria și haina. Ai să vezi, într-o clipă va fi aici cu o ceașcă de *tisane.* Să-l bei chiar dacă n-ai chef și să nu te împotrivești. Eu unul

am încercat. E ca și cum ai încerca să te pui în calea unei locomotive. Și acum ce-ar fi să-mi arăți schițele tale?

Se duse spre o masă lungă și dădu deoparte lampa cu petrol, ca să facă loc pentru mapa lui Vincent.

— Aș putea mai întâi să mă uit la tablourile tale? zise olandezul examinând Icar-ul încă în lucru. E splendid pictat. Se poate vedea cât de bine cunoști anatomia. Aș vrea și eu s-o cunosc.

— Nimic mai simplu, o listă de denumiri latine pe care trebuie să le memorezi. Dacă vrei, o vom studia împreună.

Străinul acesta cu păr roșcat avea ceva care-l atrăgea în chip ciudat.

— Te rog să vii aici ori de câte ori dorești. Și să nu te simți stânjenit. Eu am folosit doi ani atelierul lui Rachou.

Vincent se întoarse spre Henri, dar ochii lui priveau peste el, ca pironiți asupra unei viziuni dinlăuntrul lui.

— Știi ce-aș face eu dacă aș putea picta ca tine? Aș picta țărani pe ogoare. Aș încerca să prind istoveala lor, durerea lor de șale la sfârșitul unei zile, felul cum se îndreaptă de mijloc când ajung la jumătatea brazdei, ca să-și șteargă sudoarea de pe față cu mâneca. Aș picta ferme, copaci, flori, soarele. Aș folosi galben, mult galben, foarte mari pete de galben! Galbenul e culoarea lui Dumnezeu, pentru că galben a făcut El soarele!

Ciudățenia acestei ultime remarci îl făcu pe Henri să se uite la el întrebător. Nu cumva era oleacă smintit?

— Se prea poate ca lui Dumnezeu să-i placă galbenul, dar lui Cormon îi place cafeniul.

Zâmbi.

— E preferabil să ai cât mai mult cafeniu Vandyke și ombră crudă. Te duc la Père Tanguy, unde ți le poți procura ieftin… Ce e? întrebă Henri când Vincent traversă grăbit camera și ridică de jos micul tablou cu scena de cancan.

— Oh, acela! un mic tablou cu fetele care dansează cancan la L'Ely. Te vom duce acolo într-o seară, poate chiar în seara asta.

— E splendid! Splendid! Splendid! strigă Vincent.

Cu fiecare exclamație, tonul entuziast suna mai înflăcărat.

— Mult mai bun decât tabloul cel mare! Fetele astea sunt vii. Le vezi dansând, auzi muzica, simți învălmășeala, miroși atmosfera

localului. *La joie de vivre*[29]*!* De ce n-ai terminat-o?

— Pentru că n-am avut timp. Afară de asta, tata spunea că e o lucrare pornografică fără valoare artistică.

— Trebuie să-l termini, strigă poruncitor Vincent.

— Am să-l termin întruna din zilele astea. Nu te mai agita atâta. Știam că olandezii sunt flegmatici, dar tu ești desigur o excepție care întărește regula. Mă bucur totuși că-ți place. Și mie îmi place. Din astea aș picta toată ziua, dacă aș putea.

— De ce nu pictezi?

— Pentru că doresc să fiu admis la Salon, iar fetele de la cancan nu te duc la Salon. Acum, hai, arată-mi schițele tale. Începe să se întunece.

Fără tragere de inimă, Vincent rezemă tabloul de perete, se așează la masă și începu să desfacă panglicile mapei.

— Nu uita, te rog, că sunt începător, zise el. N-am fost niciodată într-un *atelier,* n-am studiat niciodată pictura.

Îi întinse o foaie liniată de blocnotes, îndoită la un colț.

— Asta e una din cele mai timpurii. O copie după Millet, executată după o ilustrație dintr-o carte.

Îi înmână schițele peste masă, una câte una.

— Ăștia sunt pescari din Rotterdam… Asta e un bătrân țesător din Nuenen… Asta e Sien, o fată pe care o cunoșteam bine… Ăștia sunt țărani din Brabant. Mâncători de cartofi, le zicem noi…

Când ajunse la ultima, în atelier se întunecase.

— Păi, asta-i tot, ce părere ai?

De teamă, glasul îi tremura.

— Crezi că mai pot ajunge pictor?

Henri puse încet pe masă desenul pe care-l ținea în mână. O clipă, se uită lung la Vincent, uimit de modestia acestui bărbat cu față pistruiată, care-l privea fix din cealaltă parte a mesei, așteptând încordat răspunsul său.

— Vrei să spui că nu știi? Dar, Vincent, schițele tale sunt superbe! Splendide! Cum poți avea cea mai mică îndoială despre valoarea lor sau despre tine însuți?

— Așa crezi? Așa crezi într-adevăr?

Emoția îi înecă o clipă glasul; ai fi zis că un arc interior se destinsese brusc.

— Spui asta numai din politețe? Sincer crezi că mai pot ajunge pictor?

— Să ajungi? Dar, Vincent, tu *ești* pictor!

Fața lui Vincent încremeni într-o expresie extaziată.

— Îți mulțumesc. Îți mulțumesc, Henri, îngăimă el. Nu-ți dai seama ce înseamnă asta pentru mine. Simțeam nevoia să mi-o spună cineva.

Un moment, se uitară unul la altul, zâmbind, neștiind cum să-și exprime sentimentele prin cuvinte.

— Cred că vom fi prieteni, zise în cele din urmă Vincent, cu un zâmbet lent, șovăitor.

— Și eu cred la fel, zise Henri dând din cap. Sunt cât se poate de bucuros că ai venit la Paris, Vincent. Sincer îți spun.

Și cum cuvintele nu exprimau tot ce-ar fi vrut să-i spună, înălță neputincios din umeri și se ridică de pe scaun.

— Hai să mergem la La Nouvelle, să bem o bere.

Se auzi un ciocănit discret în ușă. Doamna Loubet intră aducând pe tavă două cești cu *tisane* din care ieșeau aburi.

Henri făcu semn cu ochiul lui Vincent.

— Ți-am spus eu? îi șopti el.

Încă înainte de Crăciun, Henri observase o schimbare la prietenii săi. Tot mai discutau despre pictură și femei, mai scuipau unul în ochii celuilalt, mai pufăiau din pipe lăudându-se cu desfrâurile, senzualitatea și prodigioasă lor virilitate, dar sub această aparență emfatică Henri simțea că-i frământă o neliniște nouă, o vagă teamă de viitor, care se trăda prin bruște exclamații de regret și suspine posomorâte.

— Vă aduceți aminte ce ne spunea anul trecut la Agostina amărâtul ăla de Degas? remarcă într-o seară Gauzi. Despre artiștii care mor de foame și umblă cu găuri în tălpi. Pe atunci nu l-am luat în serios, dar acum vorbele lui îmi dau de gândit…

— Și mie, zise oftând Anquetin. Când mă gândesc că aș fi putut să capăt slujba aia minunată de la poștă!

Gauzi scoase șovăitor din buzunar un catalog de obiecte casnice.

— În pozele astea din catalog găsești extraordinare surse de câștig, zise cu un aer de bravadă înduioșător.

Degetul i se opri pe poza unui castron de supă.

— N-ați crede cât de bine se plătește un lucru de nimic ca ăsta… Și apoi sunt storurile de la ferestre. Există oameni cărora le place să aibă storuri pictate…

Rămaseră un moment tăcuți, cufundați în aceleași gânduri. Doriseră să fie pictori. Ei bine, în curând vor fi. Și după aceea? Cum naiba își vor câștiga existența? Prin spoiala subțire a boemei lor se întrezărea îngrijorare. Puternicele lor instincte de *petits bourgeois* francezi îi avertizau că viața nu însemna a petrece necontenit la L'Ely sau a bea bere la La Nouvelle, că prostiile lui Cormon, cu Dianele și Venerele culcate de care făcea atâta caz, te puteau duce la Salon, dar nu-ți asigurau prânzuri regulate.

— În cartierul Temple, zise Anquetin silindu-se să pară degajat, există un om care îți dă douăzeci și cinci de franci pentru o înălțare de Murillo și douăzeci și șapte pentru o Naștere. Și îți ia oricâte poți face.

Rachou anunță că depusese o cerere pentru un post de ajutor de custode clasa a doua.

— E cel mai neînsemnat post care există, zise umil, tânguitor. Dar odată intrat, ai ce mânca.

Câteva zile mai târziu, Grenier îl întrebă la un moment dat pe Henri:

— Te pricepi la tapete?

Se petrecea în timp ce-și lua micul dejun la bistroul lor obișnuit, în drum spre *atelier.* Afară, rue Fontaine forfotea de animația din primele ore ale dimineții și răsuna de strigătele vânzătorilor cu cărucioare de mână și de limbajul jovial licențios al căruțașilor. Gospodine în papuci și cu părul pe moațe se târguiau cu vânzătoarele de pește sau examinau căpățâni de lăptuci cu aerul lui Hamlet adresându-se craniului. Negustori de haine vechi, (ușor de recunoscut după cele trei pălării puse una peste alta pe cap, repetau la nesfârșit vechile lor strigăte; reparatori de porțelanuri își agitau clopoțelele; tocilari cu un picior pe pedală, aplecați peste tocilele lor scăpărătoare. Câini vagabonzi colindau prin mulțime. Când și când un geamgiu trecea agale cu teancul de geamuri prins în chingi la spate, privea în sus sperând să descopere ferestre sparte și intona cu modulațiile specifice străvechiul *„Viiitrier!”*

Pentru Henri scena arăta ca o gravură vie de Rembrandt și era pe punctul să-și exprime această impresie, când Grenier zise mai departe:

— Interesantă treabă tapetele astea. Se câștigă bine. De asemeni, foarte artistică. Te-ai pricepe, de pildă, să desenezi un model frumos de tapet?

— Nu cred, mărturisi Henri, ronțăind un *croissant*[30]*.* E un meșteșug.

— Un meșteșug! *Merde alors,* e o artă!

Se aplecă peste masă și coborî glasul.

— Îți amintești de domnișoara cu care m-am întâlnit de Crăciun? O cheamă Lili. Și e o adevărată *jeune fille,* nu ca fetele astea din Montmartre care se culcă cu oricine. Foarte sever crescută. Ei bine, e nebună după mine, iar tatăl ei are un atelier de tapete. M-a condus prin atelier și mi-a arătat cum aș putea, cu pregătirea mea artistică, să-i fiu nespus de prețios.

Henri îl urmărea, uitându-se la el peste marginea cești. Bunul, sensibilul Grenier! Și el își dădea seama că viața nu se reduce la zbenguielile din Montmartre și la dansul de la L'Ely…

— Ai perfectă dreptate! zise el după ce colegul său de cameră își încheie confidențele. Căsătoria s-ar părea că e ceva minunat.

În acea iarnă, Henri se văzu des cu Vincent. Îi făcu un portret[31], stând în fața unui pahar cu absint; îi ascultă remușcările, vehementele lui discursuri politice și tumultuoasele efuziuni ale unei minți înfierbântate de misticism, alcool, boală și geniu în trezire. Treptat, se obișnui cu glasul lui tânguitor, cu zâmbetul șovăitor și râsul lui straniu, cu exaltările vulcanice și tăcerile lui meditative. La L'Ely îl urmări pe fostul predicator înghioldindu-se cu midinetele pe ringul de dans și încercând să flirteze neîndemânatic cu spălătorese adolescente care râdeau pe-nfundate de accentul lui străin, de stângăcia și favoriții lui portocalii. La La Nouvelle îl urmări bând absint după absint, fluturându-și pipa scurtă și expunând planuri nebuloase despre o colonie a artiștilor.

— Ar fi organizată după principiile falansterului lui F curier. Am pune laolaltă tot ce câștigăm. Ori de câte ori unul dintre noi ar vinde un tablou, ar aduce banii…

Singuri, nu erau niciodată de acord. Prietenia strânsă și adânca lor înțelegere își trăgea seva din dezacorduri. Deosebirile de temperament și de educație duceau la ciocniri violente, care îi lăsau răgușiți, privindu-se fioros, dar și mai buni prieteni ca înainte.

— Colonia ta de artiști e o nebunie! îi spunea Henri strâmbând din nas. Vincent, ai gărgăuni la cap. Nu știi că pictorii nu pot trăi laolaltă? închide doi pictori într-o cameră și după o săptămână își vor reteza unul altuia beregata cu cuțitele de paletă.

— Într-o după-amiază Vincent dădu buzna în atelier și-l anunță că în sfârșit se lămurise: va deveni pointilist.

— Oh, Doamne, tu pointilist!

Henri, care lucra la Icar, se întrerupse ca să-i zâmbească peste umăr.

— Săptămâna trecută erai impresionist, îți reamintești? Ca Renoir și Monet.

— De astă dată e altceva, zise Vincent, cu o expresie extaziată în ochi. Aseară a venit la cină Seurat și la desert și-a expus teoriile. Te asigur că rezolvă toate problemele picturii. Și atât de simplu! Nu-ți rămâne decât să studiezi optica, legile de reflecție ale luminii, principiul dominantelor, durata impresiei luminoase pe retină…

— … și să trudești un an la o pânză, ca Seurat! Te vezi punând puncte pe aceeași pânză un an de zile? Tu, dintre toți!

Discutau și subiecte politice.

— Nu pot înțelege cum un idealist cu capul în nori, ca tine, e în stare să fie atât de realist în desenele lui, îi aruncă Henri în toiul discuției. După toate regulile, ar trebui să pictezi tablouri siropoase ca eroul tău Millet, dar, slavă Domnului, nu. Mâncătorii tăi de cartofi sunt reali. Îți dai imediat seama că au dinți stricați, că nu se spală prea des că put de te trăsnesc și că sunt întru totul vrednici de plâns.

— Țăranii au fost dintotdeauna vrednici de plâns. Pe vremuri o duceau și mai rău, când regele le fura recoltele…

— Unde ai citit prostia asta?

— E adevărat!

— Nu-i adevărat!

— Ba da, așa e!

— Nu, nu-i așa! *Nom de Dieu,* du-te la Luvru și uită-te la tablourile pictorilor Breughel, Hals, Teniers și spune-mi dacă țăranii lor arată

flămânzi! Uită-te la burțile lor, la fundurile lor grase! Și ce fac sărmanii tăi țărani înflămânziți? Dănțuiesc sub copaci, se îndoapă cu mâncare, destupă butoaie de vin sau cidru. Iar nevestele lor? Rotofeie ca niște prepelițe și cu sânii revărsați din corsaj!

— Atunci de ce-au dezlănțuit revoluția?

— Nu ei. Ei s-au împotrivit din răsputeri. Afurisita ta de republică i-a înfometat pe țărani, inventând serviciul militar obligatoriu. Un rege n-ar fi îndrăznit niciodată să ia un om de pe ogorul lui… Dar ce rost are să ne ciorovăim pe chestia asta? Hai la La Nouvelle să facem o partidă de cărți. Simt că am noroc în seara asta.

Curând după sosirea la Paris, cronicul neastâmpăr al lui Vincent se făcu iarăși simțit. Nu putea îndura corvoada rutinei de *atelier.* Prefera să-și instaleze șevaletul într-o străduță murdară din Montmartre sau să stea acasă, la fratele său, și să picteze naturi moarte cu bocanci plini de noroi sau cărți cu coperte galbene. Uneori dispărea fără de veste câte două-trei zile, ca să reapară ud până la piele, cu hainele mototolite și barba-i roșcată zburlită.

— M-am dus să privesc copacii, declara el pe tonul cel mai firesc. În oraș nu pot respira. Unde am dormit?

Știi că ești nostim, Henri! Nu-mi amintesc unde am dormit. Probabil într-o baracă de pe malul Senei. Ploaia? Asta-i bună. Nu știi că olandezilor nu le pasă de ploaie? Uite, Henri. Uite ce-am făcut cât am fost plecat…

Rușinat, scuzându-se, se apleca și rezema de perete o pânză. Ceva pictat la repezeală în trei ore. Un amestec bizar de Pissaro, Declaroix, Seurat, totuși extrem de personal. Totul anapoda, și totuși splendid.

Sau, pe neașteptate, intra buzna în atelier, gâfâind din cauza urcușului, cu mapa sub braț, având pe cap o căciulă rotundă de blană, cu clape, care-i da înfățișarea unui vânător exotic din Tennessee.

— Henri, ai făgăduit să mă înveți anatomie! Ca să ajung un bun pictor, trebuie neapărat să cunosc anatomia! Dar cum îți place căciula mea? *Kolosaal, n'est-ce pas?* Foarte practică. Iarna poți să-i lași în jos clapele ca să-ți țină de cald la urechi.

Trăgea o dușcă bună de rom din tărtăcuța atârnată la gât, apoi răsufla lung, fericit.

— *Allons, au travail!*[32]

Și lecția începea.

— Acesta, Vincent, e mușchiul sternocleido-mastoidian… Acesta e latissimus dorsi… Gluteus maximus e mușchiul pe care stai… Principalele forme caracteristice ale oaselor capului sunt: coronoidă, condiloidă, mastoidă și zigomatică…

Nu trecea mult și Vincent azvârlea batonul de cărbune în perete.

— Degeaba! N-am să învăț niciodată denumirile astea. Sunt prea bătrân, prea greu de cap. Hai să gustăm puțin *stokvish.*

Plecau spre micul apartament locuit de frații Van Gogh, din rue Laval, unde Henri făcea cunoștință cu *stokvish* și ceapă prăjită, sau alte specialități ale bucătăriei olandeze, și totodată cu câțiva pictori independenți recunoscuți, foarte vorbăreți — ale căror lucrări Théo se străduia să le vândă în prăvălia sa printre gravuri de Meissonier și pastorale Barbizon — și care nu conteneau cu zadarnica lor sfidare a unei lumi incapabile să-i aprecieze, fluturându-și mânecile zdrențuite și declarându-se victimele unor misterioase conspirații mișele.

Așa decurgea viața lui Henri în ultima lui iarnă de student la bele-arte. Dar acestea erau numai aparențele și, ca mai toate aparențele, erau înșelătoare. Henri ducea o viață dublă. Era un om care avea o taină. Cum ar face să aibă o fată?

Îi păruse simplu în acea dimineață la *atelier,* dar când se gândi mai bine, constată că nu era deloc simplu. Mai întâi, unde te duci s-o cauți? La L'Ely? Prietenii lui acolo își găseau de obicei fetele. Mereu dibuiau câte-o croitoreasă cu ochii ca mărgelele sau o tânără spălătoreasă dornică de aventură și idilă. Le îmbiau cu *vin chaud,* dansau cu ele și, în timp ce se învârteau pe ringul de dans, le spuneau cât de singuri erau și ce minunate *nuits d'amour* ar putea petrece împreună. Mai curând sau mai târziu — adeseori în prima noapte — le conducea în camerele lor, și aventura dura o săptămână sau două. Dar ca să faci — asta trebuia să fii în stare să dansezi. Așa că… se excludea.

Strada? Oh, da, strada îți oferea uneori excelente prilejuri. „Asta vor toate, spunea Rachou, maestru recunoscut al atacului prin surprindere. Dacă ești îndeajuns de stăruitor, nu se poate să nu reușești. Matematic…" Făcuse spectaculoase cuceriri pe scurta

distanță dintre Place Pigalle și Place Clichy. Dar pentru asta trebuia mai întâi să iei fata prin surprindere. Cum puteai s-o iei prin surprindere, când tu abia puteai să te târăști pe tine și erai nevoit să te oprești la fiecare câțiva pași să-ți odihnești picioarele? Și să zicem că o luai prin surprindere, ce i-ai spune? Dar ce ți-ar spune ea, când ar privi în jos și te-ar vedea gâfâind, sprijinit în bastonul cu vârf de cauciuc? Așa că și strada se excludea.

Și atunci? Bordelul? Perroquet Gris, pe rue Steinkerque, unde se dusese cu prietenii săi în ziua când Bonnat își închisese *atelierul.* Treptele înguste cu covoare roase, care duceau la *salon,* cromolitografia Cleopatrei de pe perete, banchetele cu pluș roșu, duhoarea de parfum ieftin și de piele goală. Fetele cu nimic pe ele în afară de cămășuțele lor străvezii sau șalurile cu franjuri lungi.

Mâinile lor reci. Buzele boite care arătau ca niște plăgi stacojii pe fețele lor. Ți se făcea lehamite numai la gândul să le săruți, dar să mai și faci dragoste cu ele. Exalau un miros fetid; îți aminteau de vespasiene. Nu… orice afară de bordel. Orice…

Și atunci? Atunci continuai să visezi despre Julie, să dezbraci fete în gând, să simți că te apucă toate năbădăile de câte ori trecea pe lângă tine o midinetă. Te zvârcoleai în pat, gemeai în somn și te trezeai obosit, irascibil, căutând ceartă cu lumânarea ca să-ți descarci nervii. Dar, de bine de rău, o duceai așa mai departe. În *atelier* trudeai la o blestemată de Venus sau Muză Dormind, te stăpâneai când Cormon trăncănea despre grație și rafinament pictural. Lucrai la Icar, beai bere la La Nouvelle și *vin chaud* la L'Ely. Și — în acest fel căutai să-ți duci viața de la o zi la alta, ascunzându-ți taina ca pe-o boală rușinoasă; și cum nu aveai pe nimeni în care să te poți încrede, tăceai. Poate că acest nou gen de suferință, această mistuitoare flămânzire a întregii făpturi va trece până la urmă. Poate că lucrurile se vor îndrepta de la sine… într-un fel sau altul.

În martie Lucas le aducea la cunoștință că „slăbiciunea" lui pentru Julie era în scădere și că începea să se plictisească de ea.

— E fată drăguță și are tot ce vrei, iar la început, când spunea „nu" și mă pălmuia, era amuzantă. Ducea cu mine o adevărată luptă și fiecare minut era o desfătare. Dar, fir-ar să fie, acum lupta s-a sfârșit, și-ar trebui să-și dea seama că a venit timpul să zică *au revoir.* În

definitiv, te poți trudi din răsputeri să ajungi la Polul Nord, dar asta nu înseamnă că dorești să rămâi acolo toată viața, nu-i așa?

Încurajat de aprobarea prietenilor, descria cu un aer de îndreptățită revoltă cum Julie nu respecta regulile jocului și devenise absurdă, hărțuindu-l cu scene de dragoste și pofte amoroase veșnic nepotolite.

— După cât de mult poftește, n-ai crede că această fată era acum trei luni fecioară! E moartă tot timpul de nerăbdare să-și scoată rochia și să sară în pat…

Toate astea arată, comenta Rachou, că femeia, odată ce i-ai stârnit glandele, e ca pisica în perioada de rut și că în brațele tale al o tigroaică, iar blondele astea suple și vaporoase adesea te uimesc, în vreme ce femeile cu ochi de Cleopatră de obicei se dovedesc a fi doar niște brunete molâi când îți ajung sub plapumă.

În chip ciudat, vestea că Julie nu mai era în grațiile iubitului și cea despre nepotolita ei senzualitate o făcea în ochii lui Henri mai accesibilă, mai dezirabilă și oarecum mai reală. Fusese doar o vagă plăsmuire voluptuoasă; acum devenea o femeie în carne și oase, nestăpânită, senzuală și flămândă de dragoste, ca el.

În mintea lui luau formă tot felul de închipuiri năstrușnice. Încercă să-și ia în derâdere fantezia, dar cum să tăgăduiești ceva pe care puteai să-l vezi, să-l auzi, să-l atingi? Căci putea să-i vadă sinuozitățile roz ale urechilor, curbura nărilor, să-i audă șoaptele, să-i simtă sub degete frăgezimea sânilor, umezeala lacrimilor, luciul mătăsos al părului blond. Devenise o halucinație tridimensională, mai aievea decât doamna Loubet, Cormon sau prietenii săi. Era ciudat cum ceva imponderabil ca gândul putea să-i pricinuiască o suferință la fel de reală ca pătrunderea unui ac în carne. Dar așa era, la fel de reală ca vechile lui *attaques* de altă dată.

Văpăi de furie nestăpânita îi cuprindeau întreaga făptură, asemeni vâlvătăilor de la gura unui cuptor. Îi venea să răcnească, să bată cu pumnii în perete, să măsoare podeaua cu pași mari, furioși. Da, asta l-ar ajuta, să se plimbe cu pași mari, să-și potolească prin umblet încrâncenarea. Dar el nu putea să facă pași mari, de-abia putea să umble, așa că rămânea chircit pe scăunelul lui, punea jos paleta, își scotea pince-nez-ul și își acoperea ochii cu mâinile, numai ca s-o

găsească pe Julie, goală și provocatoare, încolăcită în palmă ca un minuscul șarpe cu piele fildeșie.

Alteori își spunea că, dacă nu s-ar mai împotrivi, dacă s-ar lăsa în voia fanteziei și s-ar bălăci cât îi poftea inima în mocirla gândurilor, ar ajunge poate la istovire și ar scăpa de asemenea obsesie, de această jinduire, sau Dumnezeu știe ce era, care-l înnebunea. Și într-o seară, când nu mai putu îndura, se duse la Brasserie Moncey din Place Clichy.

Deși teritorial făcea parte din La Butte[33], Place Clichy nu avea nimic asemănător cu atmosfera din Montmartre. Rareori pictorii se aventurau într-acolo. Era un centru comercial agitat, cu prăvălii una lângă alta, ornată cu o statuie uriașă a generalului Moncey, care se înălța în mijlocul pieței ca o imensă piesă de șah.

În momentul când intră în Brasserie Moncey știa că venise la locul potrivit. O cafenea orbitor luminată și gălăgioasă, frecventată de-o clientelă în trecere. Nu zări nicio figură cunoscută. Și femei — femei oriîncotro te uitai! Pe care dintre ele? Cea blondă cu pelerină verde, sau bruneta aceea plinuță care se sufoca de moarte în corset? Nu interesa, nu interesa câtuși de puțin…

Comandă o benedictină și-și făcu de joacă cu piciorul fragil al paharului, urmărind manevrele femeilor. Lucrurile păreau să se desfășoare după o rutină bine stabilită. Intra un bărbat, se așeza la masă, comanda o băutură. Aproape imediat, o loretă se îndrepta spre el cu mers fandosit și-l întreba cât e ceasul. Dacă clientul în perspectivă îi răspundea morocănos, arătând cu degetul spre imensul orologiu din perete, negocierile se întrerupeau brusc. Cu o înălțare din umeri, fata se întorcea la masa ei. Dar dacă clientul în perspectivă își scotea ceasul din buzunar, îl punea la ureche și, zâmbind, îi spunea că e zece fără un sfert, atunci ea se strecura felin lângă el, începea să sporovăiască aprins despre ceasuri, cât de puțin te puteai bizui pe ele și cum odată pierduse trenul — sau o întâlnire hotărâtoare — fiindcă ceasul ei nu-i arătase ora exactă. Asta avea drept scop să creeze o ambianță jovială propice și să-i ofere clientului în perspectivă prilejul de a aprecia farmecul fetei, să-i aspire parfumul violent, să-i simtă apăsarea coapsei de a lui.

În această situație, una din două: ori bărbatul o anunța dintr-odată că își așteaptă soția sau o prietenă și *mademoiselle* să aibă

amabilitatea să plece și să nu-l mai piseze; ori îi oferea o băutură. În a doua alternativă preliminariile erau considerate ca încheiate și începeau negocierile…

Douăzeci de minute mai târziu, ea se întorcea proaspăt pudrată și rujată — dar singură.

Henri fusese atât de captivat de spectacolul mai multor întâlniri de acest fel încât tresări surprins constatând că se afla de aproape o oră în cafenea și nicio fată nu venise încă să-l întrebe cât e ceasul. Surprinderea se prefăcu în uimire amestecată cu mânie. Ce se petrecea cu aceste fete? Nu vedeau că e singur? Se gândeau că e prea tânăr că n-are bani?

Aruncă o privire în jur și se fixă asupra unei fete cu păr șaten, care sta la o masă vecină și fuma cufundată în gânduri, cu bărbia sprijinită în palmă. Avea ochi lucioși, gură voluntară și sub pălăria înflorată o atrăgătoare coafură pompadour. O privi cu atâta insistență încât până la urmă își întoarse capul spre el. Se înroși, îi zâmbi sfios și mișcă din buze în chip de discretă invitație. Fata nu se ridică, ci îl privi lung prin fumul țigării. Henri îi simți privirea plimbându-se încet pe fața sa, ca antena unei insecte, coborând la bastonul cu vârf de cauciuc, zăbovind o clipă la picioare, care îi atârnau la o șchioapă deasupra podelei. Apoi, cu aceeași imperturbabilă încetineală, trase iar din țigară și întoarse capul.

Stupoarea îi paralizã gâtlejul. Respirația i se tăie și rămase un moment uitându-se la ea buimac, ne venindu-i a crede, cu paharul tremurând între degete. Așadar îl refuzase! îl refuzase o târfă de zece franci! Nu dorea să fie văzută ieșind cu un schilod care de-abia își târa picioarele…

Când își reveni, gâfâia. Inima îi bătea puternic, gândurile i se învârtejeau în creier. Niciuna din aceste târfe nu-l dorea. De aceea nu se apropiase niciuna de el, nu-l întrebase cât e ceasul. Poate că nicio fată nu-l va dori vreodată, poate că toate își vor întoarce capul de la el…

Își luă bastonul, coborî de pe banchetă și ieși în grabă din cafenea, lăsând băutura neatinsă.

În următoarele zile căută să ocolească adevărul și, dintr-un reflex de autoconservare, să se amăgească cu o șubredă explicație liniștitoare. Fata nu avusese intenția să-l refuze… Oricine putea să

vadă că era cufundată în gânduri, așteptând pe cineva… Celelalte? Erau prea ocupate, iar cele care erau libere nu-l observaseră asta-i tot. Prea multă lume împrejur, prea mult zgomot…

Își însuși această explicație și încercă să alunge din minte episodul de la braserie. Ba chiar încercă să alunge subiectul femei în general, și întrucâtva izbuti.

Se lăsă absorbit de lucrul său. La *atelier,* Venus și Leda ale lui deveniră minuni de „lingere" minuțioasă, iar Cormon era acum entuziasmat.

— Foarte bine, Lautrec, foarte bine. Cu toate că n-ai simț plastic, vreau să spun talent natural, ai dovedit totuși că munca stăruitoare poate să țină loc de orice.

În atelierul său trudea sârguincios la Icar, sporovăind tot timpul cu doamna Loubet, de teamă ca momentele de tăcere să nu-i abată mintea pe poteci periculoase. La La Nouvelle își uimea prietenii eu vorbăria lui și-i trezea din posomoreală cu multe rânduri de bere și discuții provocatoare despre artă. Când conversația ajungea la femei, se silea pe cât putea să nu-i asculte. Nopțile erau cele mai grele. În timpul somnului, lipsa oricărui mijloc de apărare lăsa drum liber viselor: să-l tortureze. Luă obiceiul să citească în pat până ce, istovit, adormea cu cartea încă deschisă pe cuvertură, cu lampa încă arzând pe noptieră.

Așa se scurse primăvara și într-o dimineață fu trezit de ciripitul rândunelelor. Se dădu jos din pat, întinse mâna, apucă bastonul și se duse la fereastră. Rămase acolo în picioarele goale și numai în cămașa lungă de noapte, țesută din lână, arătând ca un înger bărbos grotesc. Urmări zâmbind păsărelele jucându-se, întrecându-se în zbor, executând căderi imaginare, trecând pe lângă el ca niște gloanțe înaripate, umplând curtea cu ciripitul lor strident. Ce superbă zi!

— Minunată pentru un picnic.

Rosti cuvintele în șoaptă, dar necruțătorul miraj îndrăgit se grăbi să-i ia în stăpânire gândul înainte ca el să i se poată împotrivi. Un țărm de râu — poate Sena, sau Marna, sau un oarecare râu leneș fără nume… Julie întinsă pe iarbă lângă el, prefăcându-se că doarme… Soarele de după-amiază iscodind prin frunziș, presărându-i fața cu puncte mișcătoare de lumină, pe care el încerca

să le sărute… Joaca de-a sărutul pe furate transformându-se în sărut de-a binelea, în dezmierdare, apoi în dragoste…

Părul ei blond despletit, ca o băltoacă de lumină împroșcată pe pământ… Brațele întinse, palmele întoarse, ca răstignită de plăcere… Extaz sub copaci… Apoi, mai târziu, mult mai târziu, Julie ridicându-se pe jumătate, potrivindu-și în grabă fusta, prefăcându-se că se rușinează de purtarea ei necuviincioasă. Iar el, zâmbind, dând vina pe primăvară, explicându-i că de aceea fuseseră născocite picnicurile, nu ca să prânzești mâncare cu furnici.

Cu un efort, se Smulse din torturanta fantezie, își întoarse fața de la fereastră și se îndreptă șchiopătând spre lavabou.

— Trezește-te, Grenier! E timpul să te scoli!

În acea zi migăli la *Andromeda* pe *stâncă,* subiectul săptămânii. Cormon le povestise vechea legendă a prințesei mitice, sacrificată de regalii ei părinți pentru a împlini pofta trupească a unui fioros monstru marin care bântuia țărmurile regatului.

— Imaginați-vă, dacă puteți, groaza acestei fermecătoare adolescente, stând în noaptea furtunoasă, despuiată, fără apărare și înlănțuită de stâncă, atunci când zărește monstrul înotând spre ea! Aceasta, *mes amis,* este poza, efemera clipă de dramatică frumusețe pe care trebuie să vă străduiți a o prinde. În acest scop, îi veți înălța sprâncenele, îi veți îndrepta privirea în sus, îi veți întredeschide buzele, ca și cum printre ele ar ieși un strigăt neauzit. Totuși, nu uitați că și în acest moment de deznădejde Andromeda trebuie să rămână ispititoare, artistic seducătoare…

Se uită oftând spre *la grosse* Maria, care sta în picioare pe podiumul modelului. Cum naiba s-o faci ispititoare, artistic seducătoare? Uită-te la fața ei de brută istovită, dizgrațioasele smocuri negre sub brațe, coapsele ei mătăhăloase! Oh, fie… doar câteva săptămâni și se va sfârși cu Andromedele, cu „Ungerea”.

În după-amiaza aceleiași zile îl termină pe Icar. Doamna Loubet îl urmări cu ochii în lacrimi când își puse semnătura pe colțul din dreapta al enormei pânze.

— E splendid, domnule Toulouse. Întocmai ca o fotografie.

Faptul de a-l avea chiriaș fusese pentru ea o plăcere. Totdeauna politicos și amabil, și plin de atenții delicate.

Acum totul lua sfârșit. Iarna viitoare nu va mai fi aici. Își va închiria un atelier într-un cartier elegant, nu în acest dezgustător Montmartre plin de derbedei și de femei ușoare. Fără el se va simți singură în hărăbaia asta de casă. Nu-i va mai auzi pașii târșiți trecând pe lângă loja ei, nu va mai avea cum să-i poarte de grijă, să-i ducă cești de *tisane…*

— Parcă stă să zboare din pânză, adăugă ea abia stăpânindu-și lacrimile.

Henri puse jos paleta și se întoarse zâmbind.

— Mă bucur că vă place, doamnă Loubet. Să vă spun ce-am să fac cu el. După Salon, am să vi-l dau dumneavoastră, ca eventual să-l atârnați în lojă. Da, da, așa voi face.

Observă că era gata să izbucnească în plâns și o luă de mână.

— Va fi un mic dar în amintirea a tot ce-ați făcut pentru mine și a minunatelor ore petrecute împreună. Ne-am distrat plăcut în iarna asta, nu-i așa, doamnă Loubet?

Se gândi s-o întrebe dacă vrea să vină cu el iarna viitoare, ca menajeră. Dar nu era încă momentul. Mai întâi să fie acceptat la Salon…

— Acum trebuie să mă duc la Tanguy și să-i comand o ramă, adăugă el repede. Credeți că ar fi bine să-mi îmbrac pardesiul? E destul de cald afară.

Într-o clipă bătrâna își reveni.

— Trebuie, de bună seamă, să îmbrăcați pardesiul, domnule Toulouse. Știți doar că timpul la Paris e înșelător. Acum e cald de te sufoci și-n clipa următoare te alegi cu o răceală strașnică…

Vorbele ei grijulii încă îi răsunau în urechi când ieși din casă și porni în josul străzii Coulaincourt. Vremea era caldă, cerul albăstrui și fără pic de nor. Picioarele nu-l mai dureau și Icar era gata — slavă Domnului! Se simțea liber, fericit, clocotind de porniri tandre neîmplinite. Bătrân Montmartre iubit! Iubită rue Coulaincourt, cu toată duhoarea ta! I-ar părea rău să părăsească această stradă, casele ei dărăpănate cu fațade soioase, pietrele de caldarâm tocite, lumea ei prietenoasă. Până și duhorii ei îi va duce dorul… Era o duhoare subtilă, complexă, un amestec de diferite mirosuri, niciunul plăcut: grăsime prăjită, gunoi putrezind, netulburat în ganguri

întunecoase, miasma jilavă a sărăciei — a sărăciei de secole, reală, neromanțată.

Când și când se oprea să-și odihnească picioarele, apoi pornea mai departe, răspunzând spălătoreselor aplecate peste ferestre ca să-i adreseze un salut de bun vecin în clipa când trecea grăbit pe lângă ele. Nu le cunoștea, dar le răspundea ridicându-și pălăria, și curtoazia lui le incinta.

— Un adevărat *monsieur,* chiar dacă e pitic! oftau ele întorcându-se la ciubere.

Spălatul rufelor acasă era singura industrie din Montmartre, tolerată numai fiindcă oferea un mijloc de trai femeilor prea urâte, prea bătrâne sau prea tinere ca să se întrețină pe alte căi mai ușoare, mai plăcute. Toate femeile din Montmartre erau sortite să practice această meserie; unele nu o părăseau niciodată; cele mai multie mureau așa. Începeai la șapte ani, ca fetiță cu cosițe, distribuind în cartier rufele spălate. La paisprezece ani erai promovată la ciubere. Zece ore pe zi, doi franci. Frecai cu peria, apoi cu mâna, storceai, băteai cu bătătorul, îndurai usturimea leșiei pe mâini, stăteai ore în șir aplecată deasupra albiei, în aerul îmbâcsit de aburi, cu picioarele în mocirla de săpun. Apoi, într-o bună zi plecai, jurând să nu te mai întorci niciodată. Prostituția era o profesie fină; muncă ușoară față de truda la ciubăr. Dar asta nu dura la nesfârșit. Venea ziua când și cel mai ordinar bordel nu te mai dorea. Și atunci? Cum să faci rost de-ale gurii? Niciun pod nu era prea strâmt, niciun subsol prea murdar pentru un ciubăr, așa că te întorceai la aburul înăbușitor, la leșie, la durerea de șale, la bătătorul pătrat, până ce într-o bună zi mureai[34].

La colțul cu bulevardul Clichy făcu semn unei birje de piață.

— Rue Clauzei, strigă el către birjar.

Când trăsura se opri, Père Tanguy sta în pragul prăvăliei cu fațadă albastră, fumând din pipă și dogorindu-se la soare. Cum îl zări pe Henri, sări în picioare, deschise larg brațele și se interesă de prețioasa lui sănătate.

— O ramă, o ramă pentru *envoi*-ul dumneavoastră la Salon, zise el încruntat câteva minute mai târziu, când Henri fu în sfârșit lăsat să-i explice scopul vizitei. Am să v-o fac, dar mai întâi trebuie să-mi precizez poziția… Pentru mine e o chestiune de principiu, și când e

vorba de principiu sunt „stâncă, nu mă urnesc un deget. Ca anarhist trebuie să vă previn că dezaprob Salonul și orice manifestări artistice burgheze și capitaliste. După părerea mea, toți academicienii ar trebui împușcați.

După această declarație de principiu se vârî sub tejghea și reapăru cu patru modele de rame prăfuite.

— *Voilà!* Alegeți.

Henri alese unul dintre modele și Tanguy luă notă de dimensiunile ramei pe un petic de hârtie. Apoi, cu un gest teatral, duse degetul la buze, se îndreptă în vârful picioarelor spre o mapă din colț și trase afară o stampă japoneză.

— Ceva *extraordinaire!* șopti el, ținând stampa de parcă era Giulgiul Sfânt. Un Utamaro, domnule. Un triptic Utamaro.

Stampa reprezenta trei gheișe la țărmul mării. Una își pieptăna părul, alta sta în genunchi pe nisip căutând scoici și a treia privea visătoare spre valurile sclipitoare. Era ceva de-o rară grație, un murmur gravat, muzică în trăsături de peniță.

— E splendidă, zise Henri așezându-se pe scaun și luând stampa din mâna lui Tanguy ca s-o examineze mai atent. Cât vrei pe ea? întrebă după o clipă.

Tanguy luă un aer jignit.

— Nu-i de vânzare. Am dorit doar să v-o arăt. Sunt legat de aceste fete ca și cum ar fi propriile mele fiice.

— Dar nu sunt fiicele dumitale, Tanguy. Au murit acum o sută de ani. Hai, fii drăguț și spune-mi cât vrei?

— V-am spus că iubesc aceste fete ca și cum le-aș fi tată. Nu-mi puteți cere să-mi vând propriile fiice, nu-i așa, domnule Toulouse?

— Dar, Tanguy, nu sunt fiicele dumitale. Dumneata nu ai fiice.

— Nu pot! zise Tanguy cu un gest dramatic. Cereți-mi orice, dar…

Din spatele lor se auzi o voce plictisită.

— Doisprezece franci, și paisprezece dacă o doriți înrămată.

Tanguy se răsuci pe călcâie când din fundul camerei apăru soția sa, cu un maldăr de tuburi de vopsea în brațe.

— *Chérie!* Cum te-ar lăsa inima? Un Utamaro, un triptic Utamaro!

Fără măcar să-i arunce o privire, ea se duse la tejghea și începu să ambaleze calm tuburile într-un ziar vechi.

— Nu-l luați în seamă, domnule Toulouse. N-ar vinde niciodată nimic. Săptămâna trecută a intrat cineva și a cerut un Cézanne… primul care dorea să cumpere așa ceva, rețineți bine ce vă spun… și Tanguy i-a cerut zece mii de franci! Noroc că eram eu aici și i l-am vândut cu douăzeci și cinci. Închipuiți-vă, doar trei merișoare.

— Femeile nu apreciază arta, zise iritat Tanguy dând din brațele lui scurte. Nu se gândesc decât la bani, bani, bani!

Un moment, soțul și soția se sfădiră ca două ființe care nu se îndoiau de dragostea lor. La sfârșit se sărutară și se împăcară.

— Acum pleacă și du-i domnului Degas vopselele astea, zise ea punându-i pachetul în brațe. Și nu sta toată ziua de vorbă cu Zoé, în bucătărie, spunându-i ce grozavă bucătăreasă e și cât de mult ai dori să te poți însura cu ea.

Tanguy își luă repede pălăria rotundă de paie și-i însoți pe Henri până la trăsură.

— Între noi fie zis, femeile sunt o specie inferioară, spuse el când ajunse la distanța de unde nu putea fi auzit. Nu apreciază lucrurile fine.

Henri îi spuse la revedere și se întoarse spre birjar.

— La Nouvelle Athènes… și nu te grăbi…

Se așeză confortabil în birjă și privi în sus. Fâșia de cer dintre acoperișuri începea să se înroșească. Era ora apusului de soare, care trece neobservată la oraș, dar cât de încântătoare și impresionantă e la țară. Se duse cu gândul înapoi la apusurile de soare de altă dată, la castelul din Albi. În minte îi apărură o clipă peluza cu umbrele crăcilor de sicomori ca niște vine, Dun adormit sub masa din grădină, mama aplecată peste broderia la care lucra, și el la picioarele ei cu caietul de schițe în mână. „Te rog, Maman, nu mișca. Vreau să-ți fac portretul”. Cât de departe îi păreau toate!

La La Nouvelle își găsi prietenii vorbind despre *envoi*-urile lor.

— Eu trimit un Creștin Primitiv, zise Rachou. Cu un *sujet religieux* nu poți da greș.

Discutară la o bere despre femei și, alte subiecte, dar în minte îi frământa viitorul.

— Dacă ar fi s-o iau de la capăt, m-aș face farmacist, zise Gauzi. De câte ori se îmbolnăvește cineva, devii mai bogat.

— Dentistica, asta-i carieră! reflectă Anquetin dintr-un nor de fum. Fiecare gură, o mină de aur.

Căutau oarecum un vinovat și, cu lipsa de loialitate a tinereții, își concentrau indignarea asupra lui Cormon, care-i îndrumase spre o carieră neproductivă.

— Stârpitura aia trebuia să ne spună că nu-ți poți câștiga existența ca pictor — zise Grenier ciocănind gura pipei de marginea mesei — în loc să trăncănească despre blestematele lui de Venere și Andromède.

— Andromeda! se schimonosi Gauzi imitând glasul pițigăiat al profesorului. *Ah, mes amis, quel sujet dramatique!* Imaginați-vă groaza acestei sărmane copile când zărește monstrul marin înotând spre ea!

— Și când te răpește un monstru marin, dă-mi voie să-ți spun că ești pentru totdeauna răpit, chicoti Rachou ca un ecou al vechii lui exuberanțe.

Cinară la Agostina și după aceea se duseră la L'Ely. Pentru Henri seara se scurse ca nenumărate altele. Bău *vin chaud,* își urmări prietenii țopăind pe ringul de dans, le făcu semn cu mâna de câte ori le întâlnea privirea și desenă mici schițe.

Era ora zece și jumătate când pe lângă el trecu învârtindu-se o fată în brațele unui derbedeu îmbrăcat cu jerseu. Din cauza luminii slabe din sală nu putu să-i distingă prea bine trăsăturile, dar bănui că era tânără. Tânără și foarte îndrăgostită de acest prostălău înfumurat…

Deodată, fără niciun motiv justificat, șubredul edificiu al liniștii lui se prăbuși. Cât ai clipi, mintea i se învâlvoră și întreaga-i ființă se răzvrăti împotriva nedreptei lui soarte. Cu ce greșise de nu putea să danseze ca prietenii lui? De ce nu putea ține o fată în brațe, de ce nu putea fi iubit, el care dorea cu atâta disperare să iubească? Ce crimă săvârșise, de ce era pedepsit? De ce? De ce? Palmele îi erau umede, dinții încleștați de mânie, trupul încrâncenat într-un chinuitor spasm de dorință și furie, Trebuia să aibă o fată — orice fată. Acum, chiar acum…

Fără să mai aștepte sfârșitul dansului, ieși repede și se sui într-o birjă.

— Brasserie Moncey.

De ce la Brasserie Moncey? N-ar fi putut spune. Era primul nume care-i venise în minte.

Cafeneaua era așa cum fusese în acea primă noapte. Lămpi orbitoare, chelneri care se grăbeau încoace și încolo, în vreme ce alții ședeau în picioare, cu șervetele pe braț, supraveghindu-și mesele cu aerul unor ciobani posomorâți. Loretele se îndreptau cu mers fandosit spre clienții în perspectivă, întrebându-i cât e ceasul.

Comandă un absint, aruncă o bucată de zahăr în pahar, adăugă puțină apă și-l dădu pe gât. Alcoolul nu avusese timp să se dizolve și-i lăsă un gust vâscos, uleios. Da, va avea una din aceste fete. De astă dată va fi îndrăzneț, îi va arăta limpede intenția sa.

— Încă un absint, strigă un moment mai târziu, când chelnerul trecu pe lângă el.

Acum bancheta se legăna sub el, tăblia de marmură a mesei unduia. În sală, fețele oamenilor tremurau, becurile de gaz arătau în globurile lor mate ca niște gheme scămoase de lână galbenă. Se simțea extraordinar de ușor și zvelt. Un schilod — cine era schilod? Păi, putea să sară peste masa asta! Putea să zboare ca Icar. Și puternic! Să-i spună cineva un cuvânt nelalocul lui, sau să-i zâmbească strâmb, și-i va arăta el! Un brânci, doar un brânci, atât și nimic mai mult…

O tânără loretă plinuță luă loc la masa vecină. Avea buze rujate țipător și față de femeie vicioasă. Se așeză picior peste picior, aprinse o țigară și scoase o scrisoare din geanta neagră de piele. O urmări în timp ce citea silabisind cuvintele; fumul îi ascundea jumătate de față. Asta era cea pe care… Ca să-i cruțe orice jenă, o va întâlni afară, vor lua o birjă și se vor duce împreună la hotel…

Se aplecă spre ea.

— Mademoiselle, îi șopti el, sunteți dispusă să beți ceva cu mine?

Ea își ridică privirea.

— Nu vezi că sunt ocupată? Dacă aș avea fața dumitale și picioarele alea boante, m-aș duce și m-aș ascunde.

Se întoarse și continuă lectura scrisorii.

Cuvintele avură asupra lui efectul unui șoc electric. O clipă crezu că moare. Închise ochii. Așadar, era adevărat… Nici măcar o târfă nu-l dorea. Nicio fată nu-l va dori vreodată. Va fi mereu singur… în veci. Până acum faptul de-a fi un schilod însemnase doar durere de

picioare, gâfâială, opriri în timpul mersului, bastonul cu vârf de cauciuc. Acum mai însemna că nu va fi niciodată iubit, niciodată nu se va duce la iarbă-verde cu o fată, niciodată nu va primi un sărut de dragoste… Ei bine, pe barba sfântului Iosif, le va arăta el că poate să aibă o fată. Le va arăta că poate să cumpere ceea ce oricine putea să cumpere la Paris, cu zece, cinci, trei franci. Se va duce la bordel, da, la bordel…

Deschise ochii. Fata se mutase la altă masă. Își luă bastonul și ieși.

— La Perroquet Gris, rue Steinkerque, strigă el către birjar. Și repede!

Când se întoarse acasă în acea noapte, se prăbuși pe scăunelul de lângă fereastră și rămase nemișcat în întuneric, eu mâinile încleștate între genunchi, prea obosit ca să se dezbrace sau să aprindă lampa de pe noptieră. Nu, nu fusese la bordel. Se suise totuși până la ușă… gata să sune… Apoi curajul îl părăsise. Dincolo de perdelele cu dungi galbene se auzea zdrăngănitul înfundat al unui pian mecanic și zgomot de râs. Își imaginase salonul plin de lume și îmbâcsit de fum; bărbații îmbujorați de vin și de pofte trupești, fetele tolănite pe banchete, seducătoare, obscene; madama, stând dinapoia tejghelei, ca un idol grotesc. Ce vor spune când va intra târșindu-și picioarele? Vor râde, vor face glume grosolane pe seama picioarelor lui, a dorinței lui de a face dragoste? Nu, nu va intra niciodată în asemenea locuri. Nu putea, pur și simplu nu putea… Și de va trebui să o ducă așa mai departe, gemând în somn, chinuit de acele vise cu picnicuri și femei goale, ei bine, va geme și se va chinui.

Privi afară absent, urmări un moment silueta lui Degas trecând prin fața ferestrei luminate. Își plimbă încet privirea peste carourile de lumină galbenă din curtea interioară. Poate că dincolo de acele ferestre erau perechi care făceau dragoste. Ei bine, n-au decât… La această oră, în fiecare colț al Parisului sute, mii de perechi se drăgosteau căutându-și buzele. Ei bine, n-au decât… El era un infirm… un infirm pitic cu înfățișare grotescă. Și nu va fi niciodată iubit.

— Ești un infirm, Henri. Un infirm hidos. Nu uita asta niciodată…

Disperarea creștea în el ca un bocet. Simți umezeala lacrimilor prelinse pe obraji. Își îngropă fața în palme. Cu un hohot de plâns, buzele rostiră:

— Maman, de ce nu m-ai lăsat să mor?

VIII

Castelul Malromé pirotea în toropeala acelei după-amiezi de august. Era ora siestei când ogoarele și viile zăceau părăsite în soare, iar pălmașii, cu pălăriile trase peste față, dormeau la umbra căpițelor de fân. Pretutindeni acalmie, zăpușeală, tăcere. Dar la Malromé tăcerea nu era răgazul odihnitor care dă puteri noi și gust de viață oamenilor, ca și animalelor; era încremenirea apăsătoare a ținuturilor vrăjite din basme, mutenia locurilor din care viața a pierit, calmul timpului oprit în loc, ce se așterneau peste vasta grădină împrejmuită de ziduri, aleea șerpuitoare acoperită cu nisip, răzoarele de dalii, lacul artificial cristalin și poarta de fier ornată cu stema, înaltă și neagră ca poarta unui cimitir.

Pe terasa umbrită din spatele casei, Adèle, contesa de Toulouse-Lautrec sta de veghe lângă Henri, îmbrăcat cu costum alb de in și espadrile, întins pe șezlongul unde obișnuia să tragă un pui de somn după masa de prânz. Dormea liniștit, cu pince-nez-ul așezat strâmb pe nas, o mână pe piept, cealaltă atârnându-i moale în lături. Buzele groase, stacojii și jilave, se mișcau imperceptibil cu fiecare răsuflare. Cartea pe care o citise zăcea pe pardoseala de lespezi, lângă un pahar cu limonadă pe jumătate gol.

Venise în sfârșit acasă! Incursiunea în lume sfârșise dezastruos, totuși dezastrul era încă suportabil. Bietul Riri, îl duruse nespus de mult insuccesul de a „face” Salonul, cum se exprima el, dar durerea începea să se domolească. Nu mai era agitat; părea mulțumit, aproape fericit. Dimineața se plimba prin grădină, când și când se ducea cu trăsura la casa parohului să joace o partidă de șah eu Abbé Soulac; citea, dormea foarte mult. Spre sfârșitul după-amiezii făcea lungi plimbări în trăsură. Nu se plânsese niciodată de monotonia acestei vieți sau de lipsa prietenilor, nu pomenise niciodată de Montmartre. Suferise, suferise cumplit. Aflase adevărul

despre sine. Poate că se împăcase cu soarta. Resemnarea e o formă a fericirii. Poate că în anul care vine se va întoarce la cărțile lui. Cărțile l-ar ocroti. N-ar mai suferi…

Maman observă că se mișcă pe șezlong și repede își plecă ochii spre el.

— Îți faci siesta? zise ea zâmbind, potrivindu-și degetarul.

— M-a trezit o muscă.

Îi zâmbi și el.

— De ce oare musca trebuie să se așeze totdeauna pe-un vârf de nas, când are o lume întreagă unde să coboare? Am dormit totuși îndeajuns. Cât e ceasul?

— Exact două și cincizeci și cinci, zise „Tante" Armandine ghemuind în poală ziarul ca să arunce o privire la ceasul-lavalieră.

— Henri, zise contesa după un moment de tăcere, ți-ar plăcea să petrecem iarna în Italia?

— Foarte mult.

Scumpa Maman, știa că moare de plictiseală și-i oferea distracția unui voiaj.

— Dar parcă plănuisem să stăm aici până la Crăciun?

Într-o clipă își aminti ajunul de Crăciun precedent din salonașul mamei, cât de stăruitor îi ceruse să petreacă toamna la Malromé, cum ea îi sugerase s-o roage pe doamna Loubet să-i fie menajeră. Fusese oare o vreme când credea că ar putea deveni un portretist la modă, cu un atelier elegant într-un cartier aristocratic? Doar patru luni trecuseră de atunci și deja acest gând îi părea la fel de fantezist ca planurile canadiene pe care le făcuse cu Maurice.

— Îți amintești ce-am discutat în legătură cu asta? zise el.

— Da, dar eu n-am fost niciodată prea dornică să petrec iarna aici. Malromé nu e un loc unde să stai iarna. Ți-ar plăcea Riviera italiană?

— Ce-ar fi să mergem la San Remo? se grăbi el s-o întrebe, bucuros că nu mai era nevoit să se sacrifice. L-am văzut de departe, îți amintești, în ziua când ne-am plimbat cu trăsura până la Menton. Se zice că e nespus de frumos. Mai târziu am putea să mergem la Florența și la Roma. Aș dori să văd plafonul lui Michelangelo din Capela Sixtină. Se zice că Rafaël aproape a leșinat când l-a văzut întâia oară. Crezi că am putea merge la Roma?

— Nu văd de ce nu. Am putea pleca pe la mijlocul lunii octombrie.

— De ce să nu plecăm la întâi… sau chiar luna viitoare?

Ea zâmbi. Nerăbdătorul, nestăpânitul Riri, gata să-și facă bagajul și să plece în primul minut! Ca Alphonse, care nu putea admite nicio amânare.

— Cincisprezece e destul de curând. Până atunci vor începe ploile de toamnă și cu atât mai mult vom prețui soarele de la San Remo.

— În seara asta voi scrie la Bordeaux să ne trimită niște pliante de voiaj.

Henri se aplecă, ridică de jos paharul și-l goli într-unul din ghivecele de pe balustrada terasei.

— Annette s-ar simți jignită dacă ar vedea că n-am băut limonada. Își închipuie probabil că sunt burete.

— E felul ei de a-și arăta afecțiunea.

Nu sfârșise bine de vorbit când se auzi un foșnet de pași ușori și apăru Annette cu boneta ei albă fluturândă și cu un pahar în mână.

— Ah, mulțumesc, Annette, exclamă Henri luând limonada proaspătă. Tocmai spuneam că faci cea mai delicioasă limonadă pe care am gustat-o vreodată.

Bătrâna slujnică îl urmări sorbind nedorita băutură, îi zâmbi în felul ei drăgăstos, cu buzele strânse, și plecă.

Goli iarăși paharul în ghiveci.

— Mușcata asta va da lăstari de lămâi.

Puse paharul pe pardoseală lângă șezlong și ridică de jos cartea. Un moment se făcu că citește, dar ochii îi alunecară pe cer și se lăsă pe spatele șezlongului. Norul acela de acolo era alt nor sau fusese acolo, tot timpul? Norii erau înșelători. Unii apăreau la orizont, nu mai mari decât o coadă de iepure și când ajungeau deasupra casei erau mari cât aisbergurile. Alții se răsfirau și dispăreau. Despre nori se puteau scrie istorioare cu adânc înțeles moral… Existau nori prietenoși care îți zâmbeau radios, ca niște fețe joviale de clovni; alții se încruntau și se strâmbau. Existau nori burlaci și nori familiști, înconjurați de cârdul lor de norișori…

Își plimbă alene privirea peste cerul de vară. Ce superbă zi… Zâmbi în sine reamintindu-și cuvintele. Le spusese și în dimineața când urmărise zborul rândunelelor…

Imaginea lui, stând în picioarele goale la fereastră, aduse pe aceea a himericului picnic cu Julie. Se văzu iar sărutându-i punctele

de lumină de pe față, dar de astă dată nu îngădui gândului să meargă mai departe. Gata, destul… Era un infirm, și infirmii nu se duc la picnicuri, nu fac dragoste sub copaci. Stau acasă. Unii oameni reușesc să trăiască și fără dragoste; trebuie să se deprindă să facă la fel, să uite de aventurile romantice, săruturile pe clar de lună și toate prostiile astea. Trebuie să uite de femei. Nu l-au costat până acum destul de scump? Nu l-au costat Salonul, cariera sa?

Ce-l apucase în acea dimineață la *atelier?* Pentru a mia oară îi revenea în minte întrebarea, dar tot fără răspuns. Ce-i venise să-l sfideze pe Cormon? Nu-și da seama, nu-și putea explica, decât doar că uneori ajungi la un anumit punct al disperării, la o anumită limită a oboselii și a descurajării, când spui lucruri pe care niciodată n-ai avut de gând să le spui, îți pierzi stăpânirea de sine și o clipă ești aproape nebun. Nu dormise. Toată noaptea auzise cuvintele târfei din *brasserie:* „Dacă aș avea fața dumitale și picioarele alea boante, m-aș duce și m-aș ascunde". Când intrase în *atelier* se simțea rău și avea febră; dar de ce se mai dusese în acea dimineață, tot nu-și putea explica… Încă avea în gură gustul amar al absintului. Ochii îi erau congestionați și împăienjeniți, nervii ea niște filamente de carne sfârtecată.

Cormon se oprise la șevaletul său și începuse după șablonul lui obișnuit: „Foarte bine, Lautrec. Se vede că-ți dai toată străduința. Bineînțeles n-ai deloc simț plastic, câtuși de puțin talent natural, dar nu oricine poate fi talentat, *n'est-ce pas?"* În orice altă zi n-ar fi însemnat nimic. Ar fi rămas pe scăunelul lui și ar fi continuat calm să picteze. Dar nu în acea dimineață! Ceva se aprinsese în el. Dintr-odată îl cuprinsese o furie nestăpânită. Se întorsese și-i spusese lui Cormon tot ce gândea despre simțul lui plastic, despre picturile lui grațioase și nudurile de femei cu aer distins. Oh, avusese cinci minute amuzante! țipase, zeflemisise și râsese… Oh, da, fusese un spectacol grozav! Și tot timpul fusese conștient că-și distruge viitorul, că se sinucide ca pictor, dar în acel moment nu se sinchisise. Fusese una din acele inexplicabile izbucniri, una din acele clipe de nebunie când nu mai ai niciun control asupra ta și nimic nu mai contează, de nimic nu mai ții seama…

Se răsuci pe șezlong, să se uite la Joseph, care urca pe terasă cu o tavă mică de argint în mână.

— Trăsura e la poartă, doamnă contesă.

Contesa luă cartea de vizită, se uită la ea și tresări surprinsă; apoi, uitând obișnuita ei reținere, sări în picioare.

— *Mon Dieu!* strigă ea. Angélique!

Angélique? Angélique? Cine naiba era Angélique? Și ce intenții avea venind în vizită la ora siestei? Și el, surprins în espadrile și fără cravată!

Se ridică morocănos din șezlong ca să-și însoțească mama, care acum pornise spre peron; în urma ei se grăbea foarte agitată Armandine. Luă cartea de vizită de pe masă și citi: „Madame la Baronne André de Frontenac”. Până la jumătatea drumului spre terasa din față numele nu-i spuse nimic. Apoi, deodată își aduse aminte. Dar, bineînțeles! Angélique e fosta colegă de școală a lui Maman, de la Mănăstirea Sacré-Cœur din Narbonne. Acea prietenă inseparabilă, care se măritase cu un ofițer de marină și plecase după el în Martinica. Sau în Madagascar?

Când ajunse la peron, un cupeu de modă veche aștepta în fața treptelor de la intrare. Valetul sări repede, deschise ușa și cobori scara trăsurii.

În trăsură se produse o mișcare confuză de voaluri, în pragul ușii se ivi, ca un cap de șarpe prudent, vârful unui pantof negru delicat. În clipa următoare își făcu apariția o doamnă grăsuță, de vârstă mijlocie, înfășurată în voaluri de doliu, care se prăbuși cu un țipăt de pasăre în brațele deschise ale contesei.

— Adèle!

— Angélique!

Atât de dramatică și de impresionantă fu îmbrățișarea doamnelor încât Henri era cât pe-aci să nu observe apariția celuilalt musafir din ușa trăsurii: o domnișoară de șaptesprezece sau optsprezece ani, aprecie el, îmbrăcată în doliu, care își ridică eu mare grijă fusta până la înălțimea gleznei când păși pe scara trăsurii. Își ținu răsuflarea. Julie!… Dar confuzia dură doar o clipă. Nu era, bineînțeles, Julie… Julie era blondă; părul acestei fete era castaniu, aproape șaten-deschis. Afară de asta, nu avea câtuși de puțin înfățișarea unei midinete.

— Fiica mea, Denise, o prezentă baroneasa, plângând în hohote și dând deoparte voalurile lungi ea să-și caute batista în poșeta din

fir de aur. S-a născut la Fort-de-France.

Denise făcu o reverență grațioasă și primi smerită sărutul pe frunte al contesei.

O oră mai târziu, Henri ascultase nesfârșite amintiri de la mănăstire și aflase genealogia, încercările dureroase și tribulațiile din ultimii douăzeci de ani ale familiei Frontenac, căci baroneasa era o neobosită vorbăreață. Putea să vorbească și în același timp să se fâțâie cu voalurile de doliu, să-și facă vânt cu batista, să soarbă ceai și să-și afunde mâna mică și grasă în farfuria de Sèvres cu fursecuri.

— Și acum, după moartea sărmanului meu soț — din ochi îi țâșniră lacrimi în timp ce strecura în gură un *petit four* — Denise și cu mine suntem singure pe lume.

Se întoarse spre fiică.

— *Chérie,* de ce nu te duci să cânți la pian pentru domnul Toulouse-Lautrec?… Este o excelentă pianistă, adăugă ea întorcându-se spre Henri.

Cei doi tineri se ridicară supuși de pe scaune. Henri se duse șchiopătând spre ușa salonului, o deschise și așteptă să treacă fata.

În timp ce cânta — și cânta într-adevăr bine, fără manierismul obișnuit al fetelor — o examina de pe sofa, cu mâinile pe minerul bastonului, urmărindu-i silueta grațioasă, conturată pe fundalul de lumină din fereastra până-n podea de la spatele ei. Reflectă că mama lui trebuie să fi arătat în tinerețe cam ca Denise acum.

— Să continui, sau te-ai săturat? îl întrebă ea pe neașteptate, zâmbindu-i din cealaltă parte a pianului. Stai! strigă ea înainte ca el să poată răspunde. Vreau să-ți cânt bucata mea favorită. E de César Franck, un compozitor contemporan, nu prea cunoscut. Lui Papă îi plăcea mult. Când era acasă, mă punea adesea s-o cânt. Se numește „Preludiu, Coral și Fugă”.

Când ultimul acord amuți, se răsuci pe scaunul pianului, cu o mână încă pe claviatură.

— Văd că într-adevăr îți place. Mă bucură atât de mult! E ceva într-adevăr splendid, nu-i așa?

Se ridică și veni să se așeze lângă el pe sofa.

— Îmi pare rău că am picat la voi așa pe neașteptate, dar de azi-dimineață, când a venit să ne viziteze Abbé Soulac, Maman nu-și mai găsește astâmpăr. Ca să aibă despre ce conversa, l-a întrebat

ce familii își petrec vara în vecinătate. Nu pentru ca eventual să vizităm pe cineva, Doamne ferește, suntem în mare doliu, dar ai văzut cum e Maman, îi place să vorbească.

Schimbară zâmbete cu înțeles, ca tinerii când fac aprecieri despre părinții lor.

— În clipa în care a pomenit că mama ta locuiește la numai patru kilometri, am crezut că Maman face un șoc! Abia a putut mânca, și, îndată ce s-a ridicat de la masă, a sunat să i se aducă trăsura. Când te gândești, ce uimitoare coincidență să se regăsească după atâția ani, nu-i așa? Mi-e teamă însă că ți-am întrerupt siesta. Te-am zărit din trăsură și arătai tare furios când am sosit.

El jură că, dimpotrivă, e încântat de Vizita lor. Ea îi răspunse, râzând, că nu crede o vorbă din ce-i spune. El o asigură încă o dată. Ea nu vru totuși să-l creadă.

— Nu te pricepi să minți, îl tachină ea. Eu știu foarte bine să mint, când e nevoie.

— Poate că a minți e ceva natural pentru femei, îndrăzni el zâmbind.

După aceea, conversația trecu la minciună în general, la talentul natural al femeilor de a minți, la condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un mincinos priceput, la deosebirile dintre „adevăratele” minciuni și curtoaziile din societate. Zece minute mai târziu erau vechi prieteni și își spuneau pe nume.

— V-ați plimbat prin regiune? întrebă el. Împrejurimile sunt foarte frumoase.

Ea nu pierdu ocazia.

— N-am fost nicăieri. Ți-am spus că abia de câteva zile am sosit. Henri, crezi că am putea să ne plimbăm cu trăsura? în definitiv, și lumea în doliu se poate plimba cu trăsura, nu-i așa?

Cu o imperceptibilă clipire din ochi, adăugă:

— Ar fi un mijloc de-a mai scăpa de sub tutela familiilor noastre, adăugă ea. Afară de asta, mamele noastre sunt atât de vechi prietene încât ne-am putea considera aproape veri, nu-i așa?

O rânduială nouă se statornici de la sine. În fiecare după-amiază, familia Frontenac venea la Malromé, iar Denise și Henri plecau să facă lungi plimbări cu trăsura, în vreme ce mamele și Armandine ședeau la taifas pe terasă.

Pentru Henri, sosirea lui Denise întrerupse sufocanta monotonie a verii și-i oferi prilejul să guste subtilele plăceri ale companiei feminine, pe care nu le cunoscuse niciodată. Îi preocupa mintea chinuită de regretul unei cariere distruse și de perspectiva unei vieți fără rost. Mai mult: domolea clocotul bărbăției, care începea să-și spună cuvântul. Înlătură de la început orice gând al unei eventuale idile între ei, dar nu rămase indiferent la neașteptata șansă care adusese într-o viață solitară ca a lui această încântătoare *jeune fille.* Pierdea mai mult timp ca de obicei cu toaleta, își aranja barba cu mai multă grijă, își lustruia unghiile până ce sclipeau; trimise să i se aducă urgent de la Grande Maison du Blanc de la Paris o duzină de cămăși din cea mai fină pânză și-i explică Annettei că dunga pantalonilor trebuie să fie ca ascuțișul briciului — *absolument comme un rasoir* — și începu să poarte masivul inel de aur cu sigiliu dăruit de mama sa cu prilejul celei de a douăzeci și una zi de naștere. Dar toate astea le făcu fără vreo intenție romantică ascunsă, ci numai pentru că avea gusturi rafinate și Denise aprecia eleganța.

În timp ce-și lua micul dejun, stabilea cu Joseph planul plimbării din acea zi, variind ingenios itinerariul, alegând cu grijă obiectivele pitorești ale excursiilor. Împrumută de la Abbé Soulac o carte despre istoricul regiunii și deveni un erudit și totodată agreabil ghid. Dacă vizitau un vechi sanctuar, era gata să facă o expunere despre minunile înfăptuite acolo. Când ajungeau la ruinele acoperite de licheni ale vreunei fortărețe medievale, putea să povestească istoria seniorilor care o clădiseră.

Deoarece se aflau pe vechiul pământ al Acvitaniei, peste care domnise timp de secole familia lui, era natural ca în explicațiile pe care le da să strecoare numele diferiților conți de Toulouse-Lautrec, și atunci în ochii Denisei apărea o sclipire de admirație.

— Ce mândru trebuie să te simți că ești un Toulouse-Lautrec! remarcă ea într-o zi, în timp ce se întorceau acasă, pe-un liniștit apus de soare tomnatic. Și noi, cei din familia Frontenac, suntem de prin partea locului, dar castelul familiei a fost de multă vreme distrus. În timpul Revoluției, cred. Poate că strămoșii mei erau vasalii strămoșilor tăi? îl vezi, desigur, pe străstră-străstră-străbunicul meu făcând „plecăciune” — folosirea străvechiului cuvânt. Îl încântă — în

fața străstră-străstră-străbunicului tău? Poate că au fost împreună în Cruciade?

Această înrudire socială, adăugată la camaraderia lor sinceră și asemănarea gusturilor, crea o intimitate firească între ei. Nu era o midinetă din Montmartre; era o aristocrată ca el. Aparținea lumii lui, împărtășea aceleași tradiții, aceleași prejudecăți, același cod al etichetei. Asta contribuia să-i pară foarte apropiată, uneori mai că i-ar fi plăcut să-i fie soră.

Octombrie aduse primele ploi abundente și fură nevoiți să-și întrerupă plimbările cu trăsura. Dar acum găsiră altă distracție. Îi pictă portretul.

Ea continua să vină în fiecare după-amiază, se oprea în veranda cu geamlâc să facă o reverență contesei și Armandinei; apoi, în timp ce mamă-sa se alătura doamnelor și își scotea din sacoșă lucrul de mână, ea urca degrabă în „atelier".

— *Bonjour,* Henri, striga ea din pragul ușii, răsuflând întrucâtva greu din cauza urcușului și începând deja să-și desfacă panglica de la pălărie. Cum merge azi capodopera noastră?

Continuând să sporovăiască, se ducea la oglindă, își potrivea părul, își plimba mâinile peste șolduri.

— Ei bine, *monsieur le portraitiste* crede că întrunesc condițiile?

Se suia pe podiumul modelului și își relua poza.

Cu o încruntare profesională, Henri o îndruma.

— Apleacă puțin capul, Denise… Nu atât de mult… Bine. Coboară un pic umărul drept… Perfect. Acum vezi dacă poți să stai un moment nemișcată.

Când ea obosea, Henri anunța o pauză de cincisprezece minute și suna să li se aducă ceaiul. Trăncănind și râzând, devorau munți de *petits jours*-uri, în timp ce afară ploaia bătea în ferestre și vântul zgâlțâia obloanele. N-are decât să plouă, vijelia să vuiască! Unde putea fi mai minunat ca aici, în această cameră, departe de lume, bușteni trosnind în cămin… și Denise…

Într-o zi, ea puse ceașca pe masă și impulsiv îi luă mâna.

— Henri, șopti ea, n-am să știu niciodată cum să-ți mulțumesc. Ai fost atât de amabil. Nu, nu, nu protesta! Dacă nu te-aș fi întâlnit, nu știu ce m-aș fi făcut. Cred că aș fi murit de plictiseală. Ești cel mai drăguț bărbat pe care l-am cunoscut vreodată.

— N-am făcut nimic, Denise.

Această neașteptată abatere de la obișnuita ei rezervă îl luă prin surprindere și-i îmbujoră obrajii.

— Eu eram cel care murea de plictiseală, când ați sosit. Ești cea mai drăgălașă fată pe care am întâlnit-o vreodată.

O clipă, se uită la ea lung și tandru. Apoi îi mângâie ușor degetele și întinse repede mâna după baston.

— Această admirație reciprocă nu ne va ajuta însă la terminarea portretului tău. Grăbește-te să-ți bei ceaiul și înapoi la lucru, domnișoară!

Cuvintele pot stârni sentimente. Acest neînsemnat episod, această spontană izbucnire de gratitudine din partea Denisei schimbă prietenia lor în legătură strânsă. Pe nesimțite, melancolia toamnei sporea simțământul de izolare și al unuia și al celuilalt; relațiile dintre ei deveniră singurul mijloc de manifestare a tinereții lor. În intimitatea atrăgătoare a ședințelor de pictură începură să-și facă destăinuiri. Ea îi povesti despre tatăl ei, care murise de curând în urma frigurilor galbene contractate în campania din Indochina și pe care îl iubise enorm, mult mai mult decât își iubea mama; despre mănăstirea de unde nu demult ieșise și despre festele pe care fetele le făceau călugărițelor, despre Fort-de-France, unde se născuse; și despre *nounou* a ei, o creolă care practica în ascuns vrăjitoria și o silea să poarte amulete contra deochiului: despre copilăria din Tahiti, unde tatăl fusese trimis pentru mulți ani.

La rândul său, el îi povesti despre boala de care suferise, despre fratele de cruce Maurice și proiectul canadian, despre anii petrecuți în Montmartre ca student la bele-arte, despre La Nouvelle și Agostina, cum îi mutase Rachou mobilă într-un dric și cum doamna Loubet refuzase să creadă că numele său era Toulouse — „Toulouse nu e un nume, domnule, e un oraș”.

— Nu ți-a fost niciodată dor de Montmartre? îl întrebă ea într-o zi.

— Câtva timp, da… Teribil. Dar acum nu.

Era adevărat. Privea cu nepăsare înapoi, la ambiția lui de a „face” Salonul și de a deveni un pictor profesionist de portrete. Alungă din gând vechile lui fantezii cu idile și picnicuri și cu grizete care-i zâmbea G tandru, socotindu-le fanteziile unui tânăr fără experiență și nespus de ridicol. Viața era ceva serios; viața însemna

onorabilitate. Aproape fără să-și dea seama, începu să se vadă în chip de Grand-père Celeyran tânăr, un pașnic gentilom-fermier trăind retras pe moșia sa, supraveghind exploatarea domeniului, vizitându-și arendașii și ciocnind pahare cu ei, ducându-se în șaretă la cramă, privind recoltele. Îmbătrânind fără regrete, fără amărăciune, într-un cămin încălzit de prezența unei soții afectuoase și înveselit de râsetele copiilor.

În alegerea acestei soții imaginare, gândurile lui se îndreptau tot mai des spre Denise. Treptat, încetă să mai vadă în ea doar nesperata diversiune dintr-o vară anostă, ci pe viitoarea contesă de Toulouse-Lautrec, tovarășa lui de viață. Dar, odată cu această schimbare de atitudine, liniștea lui sufletească încetă.

Îl plăcea; de asta era sigur. Dar îl plăcea oare destul — nu se încumeta să spere că-l va iubi — ca să-i devină soție? Era, ce-i drept, urât și infirm. Cuvintele târfei de la *brasserie* încă îi mai răsunau în urechi. Existau totuși fete care se măritau cu infirmi. După fiecare război, multe dintre ele își dăruiau inimile veteranilor schilozi, orbi sau mutilați. Era oare Denise una din acele admirabile fete altruiste, sau… ca orice fată obișnuită, era atrasă de-o față plăcută și un fizic chipeș? înțelegea ea că a iubi era mai mult decât o efemeră pasiune romantică, și că fericirea trainică se întemeia pe ceva mai mult decât o pereche de picioare robuste și trăsături regulate? Venea la Malromé pentru că dorea mult să fie împreună cu el? Sau venea din plictiseală, deoarece compania mamei era mai puțin atrăgătoare chiar decât a lui, iar doliul o obligase să evite câtva timp compania tinerilor mai atrăgători?

Ca vânătorul la pândă, începu s-o urmărească pe Denise, observând, analizând și interpretând orice privire, orice modulație a vocii, orice gest al ei drept un semn al sentimentelor pe care le nutrea față de el. Pentru o inimă flămândă orice firimitură e hrană. Mintea lui pierdu puterea de discernământ; curând, râsul ei avea un timbru nou, cald; cele mai banale remarce ale ei ascundeau aluzii tandre. Da, îl plăcea, îl plăcea enorm, mai mult decât pe oricare alt bărbat cunoscut de ea vreodată, erau vorbele ei. Era impresionată de titlu, de averea lui. Aparțineau aceleiași clase sociale. Ce altceva mai trebuia pentru o căsătorie fericită?

În virtutea unui foarte vechi, foarte simplu, foarte omenesc proces de autoînșelare, ajunse să descopere în Denise acele calități pe care dorea să le descopere și să creadă ceea ce doi ea să creadă. Ca în zilele de convalescență, o veselie clocotitoare, de nestăvilit, puse stăpânire pe el. Trăia un vis minunat. Lumea, chiar lumea mohorâtului noiembrie, răsuna de cântece numai de el auzite.

Între timp, toată lumea din preajmă trebuia să participe la tainica lui fericire; simțea nevoia să fie înconjurat de fețe zâmbitoare. Bine dispus fusese; deveni exuberant, un apostol al voioșiei, un propovăduitor al optimismului. Dimineața îl saluta pe Joseph cu un jovial *„bonjour, Joseph!”* Dacă întâmplător nu ploua, remarca: „Superbă toamnă, nu crezi?” Dacă ploua torențial: „La primăvară recoltele vor arăta splendid. Pentru recolte nimic nu e mai bun ca ploaia, știi doar”! în timp ce lua micul dejun îl dojenea pentru lipsa lui de jovialitate.

— Joseph, începi să îmbătrânești. Bătrân și posomorât!

— Da, domnule Henri.

Bătrânul servitor se învârtea apatic prin cameră, trăgând sertare, aranjând hainele lui Henri.

— Asta numai din pricină că nu te-ai căsătorit niciodată. Orice om trebuie să se căsătorească. Omul nu-i făcut să trăiască singur.

— Da, domnule Henri.

— Ai fost vreodată îndrăgostit?

— Da, domnule Henri.

— Atunci de ce nu te-ai căsătorit?

— Nu i-am propus niciodată.

— Asta-i, vezi! Lipsă de înflăcărare, de *élan.* Femeile iubesc bărbații întreprinzători, îndrăzneți.

— Da, domnule Henri. Vreți să faceți baie acum sau mai târziu?

Dar îndeosebi dorea să-și vadă mama fericită. De curând, observase la ea o schimbare. La început privise cu ochi buni vizitele Denisei; le încurajase plimbările; dar în ultimele săptămâni îi surprinsese ochii sfredelitori privindu-l lung în timpul cinei, din celălalt capăt al mesei. În repetate rânduri îi reamintise de proiectul lor de a petrece iarna pe Riviera italiană. Nu știa, de bună seamă, nu avea cum să știe că un eveniment important, un eveniment

extraordinar avea să se petreacă… Denise se va mărita cu el. În curând o va cere în căsătorie…

Așa că, într-o seară, pe când ședeau în fața căminului din salon, rămase uluit când ea puse jos dantela la care lucra și-i zise liniștit:

— Henri, cu regret îți spun că am dat ordin să împacheteze. Poimâine plecăm la San Remo.

O privi cu ochi mari, mut de uimire. Nu era cu putință ca Maman să dea ordin de închiderea casei fără ca măcar să-l consulte, tratându-l ca pe-un copil!

— Dar n-am terminat portretul Denisei, zise el în cele din urmă.

— Îmi pare rău…

Fața ei era severă, vocea glacială — câtuși de puțin vocea ei obișnuită.

— … ai făgăduit demult să-l termini. Am ajuns la douăzeci noiembrie și urma să plecăm la mijlocul lui octombrie. Nu mai pot amâna.

— Dar de ce? Ce importanță are dacă plecăm săptămâna asta sau cealaltă? Sau cealaltă lună? Sau anul viitor? Nu ne așteaptă nimeni.

În timp ce rostea repede cuvintele, un gând îi trecu prin minte. Era bolnavă! Răcise în această casă imensă, unde peste tot simțeai curenți de aer rece. De aceea arăta atât de palidă, de aceea îl zorise să termine portretul. Ca de obicei, nu spusese nimic, se sacrificase, așteptase, ca să-i facă lui plăcere. Dragostea pe care o purta mamei își spuse până la urmă cuvântul.

— Iartă-mă, Maman, nu mi-am dat seama. Bineînțeles, trebuie să plecăm neîntârziat. Dar… dar crezi că ai putea aștepta până la ziua mea de naștere? Mai sunt doar patru zile. Ar fi mult mai plăcut s-o petrecem aici decât într-un hotel străin.

Ea îl privi grav, cu îndoială.

— Nu știu…

— Te rog, Maman, te rog!

Fără să-și dea seama, revenise la vocea lui alintată de copil, când dorea să obțină de la ea un hatâr.

— Mai sunt doar patru zile.

— Foarte bine, zise ea în cele din urmă, clătinând din cap. Până după ziua ta de naștere.

Henri sorbi lung din cuipa de șampanie și își îndreptă plastronul bombat al cămășii de frac. Aruncă o privire îngândurată peste fața de masă dantelată, trandafirii albi din vasul de Limoges de la mijloc, tacâmurile de argint și paharele de cristal care sclipeau discret la lumina lumânărilor, peste fragilele cupe de șampanie în formă de potir. Privirea îi lunecă repede peste baroneasă, foarte impunătoare cu egreta aceea și în toaleta de culoarea prunei; apoi, „Tante" Armandine, mai tânără ca niciodată, cu peruca nouă de culoare mai deschisă; Maman, care arăta frumoasă în rochia simplă de catifea neagră și cu solitarul de smarald atârnat la gât*; Abbé* Soulac, cu fața lui tăbăcită luminată de-un zâmbet, arătând ca de obicei în sutana peticită; Denise, încântătoare în rochia decoltată de tafta albă… aproape o rochie nupțială.

Oare se înșela? îl plăcea Denise pe cât gândea el, îndeajuns ca să-i devină soție? Ultimele patru zile fuseseră o tortură. N-o ceruse încă în căsătorie doar pentru că nu i se oferise niciun prilej s-o ceară. Cum puteai să faci o asemenea cerere unei fete care sporovăia tot timpul, spunându-ți cât de mult îi vor lipsi după-amiezile din „atelier", pauzele de cincisprezece minute, ceaiurile, *petits-jours*-urile; care gângurea ca și când habar n-avea că tu fierbeai, mureai de nerăbdare să-i iei mâna și să-i spui cuvintele care-ți stăteau pe buze să le rostești. *„Chérie,* știu că nu pot spera să mă iubești, dar întreaga-mi viață mi-o voi trece…" Cine spunea că femeile au un simț al lor? Poate că vorbăria ei fusese un paravan? Poate că-și ascunsese adevăratele sentimente sub o aparentă însuflețire? în definitiv, nu te puteai aștepta, de bună seamă, ca o *jeune fille* castă, rezervată, să izbucnească în lacrimi? își goli paharul. Unul dintre cei doi *palets de table* în livrea se grăbi să i-l umple iar cu șampanie.

Ce frumoasă era în seara asta! Umerii aceia ca o mătase întinsă! Lumina lumânărilor îi aprindea sclipiri în ochi. De-ar putea s-o picteze așa cum arăta acum! La naiba cu pictura! Dorea s-o sărute, să… închipuie-ți să faci dragoste cu o fată ca asta, aristocrată, rezervată… totuși plină de pasiune… Ce mai încoace și-ncolo, a lui era, îi aparținea! îi dăduse o dovadă a sentimentelor ei — da, îi dăduse. Felul cum îi luase mâna, de pildă, felul cum îi spusese: „Ești cel mai drăguț bărbat pe care l-am cunoscut vreodată". O fată ca ea

n-ar fi spus astfel de vorbe dacă nu înțelegea mai mult… mult mai mult! Și nu va fi atât de prost să plece fără să vorbească cu ea, și la întoarcere s-o găsească logodită cu altul, numai fiindcă fusese prea sfios ca s-o ceară în căsătorie!

Observă că mamă-sa era pe punctul să se ridice de la masă și dădu repede pe gât șampania din pahar. Se simți furat de-o plăcută amețeală. Când întinse mâna să-și ia bastonul și începu să umble, pardoseala îi păru nesigură sub picioare.

Intrară unul după altul în salon, ca să ia cafeaua. *Abbé* Soulac se scuză și plecă. Doamnele se strânseră în jurul căminului.

Denise se aplecă spre Henri:

— Ți-ar face plăcere să-ți mai cânt o dată Preludiul… știi, cel care ți-a plăcut, cel pe care l-am cântat în prima zi?

Șezu alături de ea tot timpul cât cântă. Mai departe, mama ei vorbea întruna, fără să le dea atenție.

— N-ai crede că abia trei luni au trecut de atunci, remarcă ea melancolic după ce termină de cântat. Am petrecut minunat, nu-i așa, Henri?

Acum era momentul…

— S-o ștergem sus în atelier, îi șopti el.

Acum?

— Da, acum, stărui el cu glas scăzut. E vorba de ceva important.

Ce bine făcuse că lăsase lămpile aprinse și foc în sobă! reflectă el când intră gâfâind în cameră. Șampania Îi făcea vesel și îndrăzneț. Nu, nimeni altul, numai el o va lua în căsătorie. Acesta era cel mai potrivit loc să-i ceară mâna, locul în care se simțiseră atât de fericiți. De nu i-ar bate inima așa tare…

— Ce doreai să-mi arăți? întrebă ea”.

— Vino și așază-te aici pe sofa.

Ea se supuse. Cu o agilitate care-l surprinse, se pomeni alături de ea, imobilizând-o între el și brațul sofalei.

— Am dorit să stau de vorbă cu tine, zise el repede, ca și cum se temea că ar putea fi clin clipă-n clipă întrerupt. Mă voi întoarce în aprilie. Ai să mă aștepți, da?

— Bineînțeles.

Îl privi cu un aer dezamăgit. Pentru asta o adusese aici?

— Ți-am spus că am închiriat vila pentru un an, iar doliul nostru se sfârșește abia în iunie, adăugă ea.

— Nu asta vreau să spun.

Se aplecă spre ea și-i prinse amândouă mâinile.

— Vreau să spun, ai să *mă* aștepți?

Ea îl privi încruntând din sprâncene.

— Nu înțeleg.

Vocea era iritată, bănuitoare.

Henri avu senzația că în fața lui se căsca un abis amețitor. O spaimă cumplită îl cuprinse și câteva secunde se luptă disperat cu sine, încercând să se oprească înainte de-a fi prea târziu. Dar buzele nu mai putură stăvili mult repetatele cuvinte.

— *Chérie,* știu că nu pot spera să mă iubești, dar întreaga-mi viață mi-o voi trece încercând să te fac fericită. Jur că nu vei regreta căsătorindu-te cu mine. Te voi face fericită. Ai să vezi. Voi face tot ce dorești. Voi merge oriunde dorești, voi face tot ce spui.

Îi sărută pasionat una din mâini.

Ea îl privi lung, prea uluită ca să se opună; gura îi rămăsese întredeschisă, iar pe față se vădea o luptă între uimirea, mila și hazul pe care i le stârnea enormitatea erorii lui.

— Dar… eu nu te iubesc, Henri. Niciodată nu mi-a trecut prin minte că tu…

— Știu… zise el clătinând din cap în semn de înțelegere. Știu că nu poți hotărî singură, că ar fi trebuit să vorbesc mai întâi cu mama ta. Înțeleg, dar înainte de-a pleca, doream…

— Dar nu înțelegi!

Își recăpătă stăpânirea de sine și tonul vocii se înăspri.

— Nu înțelegi deloc! Nu te iubesc. Îmi pare rău, dar nu te iubesc. Dă-mi, te rog, drumul la mâini.

Lucrurile se petreceau prea repede. Șampania îi întuneca mintea.

— N-am spus că mă iubești. Am spus doar că-ți plac. Îți plac, nu-i așa? Amintește-ți ziua când mi-ai luat mâna și mi-ai spus…

— Ești nebun! Dă-mi, te rog, drumul la mâini, mă dor… îți arătam doar gratitudinea mea pentru tot ce-ai făcut! Asta nu însemna nimic. Nu te-am iubit niciodată și nici nu te voi iubi vreodată. E o idee absurdă.

Acum era speriată. Puterea lui de înțelegere începea să se trezească, dilatându-i ochii; buzele îi tremurau. La lumina lămpii, urâțenia lui lua forme monstruoase, de gargui.

— De ce e absurdă? De ce?

Fața i se îngălbeni. Degetele îi strângeau ca într-o menghină încheieturile mâinilor.

— Pentru că sunt schilod? De-aia? Pentru că sunt schilod?

De durere și mânie, ea uită de spaimă. Îl privi în față; printre lacrimi, ochii îi scăpărau.

— Da! strigă ea. Da, da! Pentru că ești schilod și pentru că ești urât. Ești cel mai urât bărbat pe care vreodată…

Nu sfârși. Cu o smucitură, o trase spre el își lipi gura de a ei, ca o ventuză. Timpul se opri în loc. Ca într-un vis cu lumini de fulgere, îi savură umezeala dinlăuntrul buzei, încercă să pătrundă cu forța prin zidul dinților încleștați. Îi simți arcuirea coloanei vertebrale, apăsarea sânilor pe plastronul scrobit, unghiile înfipte în palmele lui.

Cu o sforțare disperată, se smuci din brațele lui și fugi spre ușă. Se întoarse, cu o mână pe clanță, știind că nu putea să vină după ea. El nu se mișcase, rămăsese încremenit pe sofa, privind țintă spre podea; mânia îi trecuse.

— Bufon urât și hidos! Nicio fată nu se va mărita cu tine! Niciodată! auzi, Henri?

Furia răzbunării îi lărgea nările, îi schimonosea gura. Repetă cuvintele rar, ca și cum dorea ca fiecare vorbă să i se împlânte adânc în minte.

— Niciodată! auzi? Niciodată!

Nu o văzu plecând, dar auzi zgomotul cadențat al pașilor ei pe covorul scării, ecoul înăbușit al vocilor agitate din salon, clinchetul nervos al clopoțelului, și după un răstimp scârțâitul roților pe nisipul umed al aleii. Apoi, doar liniște, liniștea învăluitoare, caldă, a camerei, lumina ei gălbuie, mângâietoare.

Și afară, noaptea îi îngâna jalea.

Câteva minute nu simți nimic. Absolut nimic. Apoi, ca niște firave scame de fum după un incendiu, crâmpeie de gânduri fără nicio legătură porniră să-i colinde prin golul creierului. Bătaia inimii îl făcu conștient de trecerea timpului. Oare inima omenească bătea mai

repede sau mai încet decât un orologiu? De câtă suferință era nevoie ca o inimă să se frângă și să înceteze a mai bate?

Peste puțin va coborî și va da ochii cu Maman. Cum de nu s-a suit repede să-i pună întrebări și să-l dojenească? Sta desigur în salon, așezată lângă cămin, așteptându-l. Biata Maman, îl va ierta vreodată? Câtă mâhnire îi pricinuise!

Căută bâjbâind bastonul și ieși șchiopătând. Din capătul scării o văzu așteptând lângă cămin, așa cum bănuise, privind în gol spre flăcări, cu mâinile împreunate în poală, profilul încremenit ca săpat în piatră.

Se așeză de cealaltă parte a căminului, în fotoliul ocupat cu câteva clipe înainte de baroneasă. Puse bastonul jos și își împleti degetele peste vesta de mătase.

Câtăva vreme niciunul nu vorbi.

— Ți-ai dat tot timpul seama că mă voi face de râs, nu-i așa, Maman? începu el privind spre foc. Cred că undeva, adânc în mine, îmi dădeam și eu seama. Dar doream atât de mult să cred că Denise era altfel decât celelalte fete, că m-ar putea iubi, încât până la urmă am ajuns să cred. N-ai idee, Maman, ce ușor te poți amăgi când ești un infirm! Cu timpul ajungi să-ți subapreciezi urâțenia, infirmitatea. Înainte de a-ți da seama, te crezi un tânăr foarte prezentabil care șchiopătează puțin, și nu piticul hilar, cu picioare pipernicite, cum ești în realitate.

— Te rog, Henri, te rog, nu vorbi așa!

— Dar ăsta sunt, nu-i așa, Maman? zise el înciudai pe sine. Știi că de două ori m-am dus la o *brasserie* ordinară din Montmartre ca să găsesc o femeie, orice femeie, și de două ori am fost refuzat? Știi că aproape n-a fost zi să nu fiu torturat de viziuni cu femei goale, că de nenumărate ori m-am trezit din vis și am constatat că eram leoarcă de transpirație? Trebuie să știi, pentru că tu știi totul despre mine. Tu mă cunoști mai bine decât mă cunosc eu. Îți jur că nu am încurajat cu nimic aceste gânduri. Dimpotrivă, le-am alungat. Dar n-au încetat să revină, iar și iar, până ce-am ajuns să cred că voi înnebuni!

Ea rămase nemișcată. Fața îi era scăldată de incandescența focului din cămin. Pe faldurile rochiei întunecate jucau dungi de lumină portocalie.

— Până la urmă, continuă el după un moment de tăcere, într-o bună zi descoperi fără să vrei adevărul despre tine. E ca și cum ai călca pe un șarpe. Ce-ai făcut nu se mai desface, dar te înveți minte. Iată de ce, Maman — se întoarse și o privi în ochi — trebuie să mă întorc în Montmartre.

Observă tremurul nestăpânit al buzelor ei și încleștarea mâinilor împreunate în poală.

— Iartă-mă, Maman, zise el îndurerat. Iartă-mă că iar îți pricinuiesc durere. Dar e singura soluție. Ce s-a întâmplat în seara asta trebuia să se întâmple. S-ar fi întâmplat la San Remo, sau la Florența, sau oriunde. Denise a fost doar un pretext. Orice fată ar fi făcut la fel. Peste șase luni sau un an s-ar repeta. Și nu doresc să se mai repete… niciodată! Numai în Montmartre voi putea să-mi duc o viață a mea. Și cel puțin acolo n-am să te mai mâhnesc niciodată, ca în seara asta.

Ea își coborî pleoapele. Pe obraji i se rostogoliră încet două lacrimi.

— Vei fi groaznic de singur în Montmartre, mon *petit.*

— Voi fi singur oriunde, Maman. O știu de pe-acum.

Luă bastonul de jos și se duse șchiopătând spre ea. Se opri un moment în fața ei.

— Te rog, Maman, nu plânge. Amândoi avem nevoie de curaj. Știi bine că nu am altă cale. Voi veni des să te văd…

Cuvintele i se „opriră în gât. Se aplecă înainte își o sărută.

— Și nu uita niciodată, îi șopti el la ureche, orice s-ar întâmpla, nu uita niciodată că te iubesc și în veci te voi iubi din toată inima.

Nu încercă să-l rețină. Avea dreptate. Altă cale nu avea.

Îl văzu traversând încet camera și dispărând. Auzi îndepărtându-se bocănitul înfundat al bastonului pe covorul scării și după un timp pocnetul scurt de închidere al ușii de la camera lui de dormit. Ochii i se abătură iar spre focul aproape stins.

Pleca, dar de astă dată nu se va mai întoarce. Se înșelase crezând că-l va putea ocroti împotriva destinului. Ce se va întâmpla cu el? Era infirm, urât, flămând de dragoste și neresemnat. Ce va face? Nu știa. Un singur lucru știa. Era copilul ei și va avea de suferit. Dar nu-l va părăsi. Îl va iubi, se va ruga pentru el, și-l va aștepta — până la sfârșit.

Cartea a doua

MARIE CHARLET

IX

— *Domnul Toulouse!*

Cu fusta prinsă în mâini, dând la iveală o pereche de glezne groase în ciorapi de bumbac, doamna Loubet ieși valvârtej din casă.

De la primirea. Telegramei trăise într-un tumult de îngrijorare amestecată cu încântare. Ceva cu totul neobișnuit trebuie să se fi petrecut ca să revină în acest dezgustător Montmartre; totuși se întorcea, și asta era minunat! Se simțise singură fără el. În fiecare dimineață se foise prin lojă, incapabilă să citească ziarul sau să-și spună rugăciunile, la fiecare câteva minute uitându-se pe fereastră.

Acum, în sfârșit, sosea!

— Domnul Toulouse! repetă ea când birja încetini și se opri. Atelierul e exact așa cum l-ați lăsat. Am aprins focul în sobă și locuința e curată și

Deodată se opri.

Ceva nu era în regulă. Arăta la fel, și totuși nu. Ochii! Asta-i. Erau mai mari, mai întunecați, nu mai erau veseli și copilărești.

— Vă simțiți bine?

Când coborî din trăsură îi zâmbi; un zâmbet cald, trist.

— Da, mulțumesc, doamnă Loubet, mă simt foarte bine. Și mă bucur că m-am întors, v-am simțit lipsa.

Când ajunseră la al patrulea etaj, deschise larg ușa și se duse direct la fereastră. Rămase un moment în picioare, sprijinit în baston, privind afară la familiara panoramă de hornuri și acoperișuri neregulate. Cerul de iarnă avea un întârziat colorit plăcut de toamnă, care-i amintea de ultimele plimbări în trăsură cu Denise.

Se întoarse, inspiră mirosul slab de terebentină care mai dăinuia în aer.

— Mă bucur că m-am întors, repetă el încă zâmbind, se uită la pânzele de pe perete, la șevalete, la mobila de răchită, la soba

burduhănoasă, la Venus din Milo, tot în colțul unde o pusese Rachou. Parcă se întorcea în mijlocul unor vechi prieteni.

— De-acum încolo voi locui aici, doamnă Loubet. Nu doar ca să lucrez. Aici va fi căminul meu și n-am să mai plec niciodată.

Camera de la balcon, cu fereastra ei luminoasă și tapetul cu margarete alb-galbene, îi păru mai agreabilă decât și-o reamintea. Așeză pe măsuța de noapte o veche daghereotipie a mamei, atârnă pe pereți câteva schițe de la Celeyran și o. Fotografie gălbejită a clasei de la Fontanes, în care fratele de cruce Maurice și el ședeau alături sfioși, cu gambele goale. Două zile mai târziu sosiră cuferele. Doamna Loubet îi aranjă cămășile în scrin și atârnă costumele în *armoire.* Când văzu în camera de baie prosoapele sale cu monogramă, *savonnette-ele* și garnitura de toaletă din argint încrustată cu stema sa, începu să se simtă ca acasă. Da, aci s-ar putea simți foarte fericit.

Îl vizită pe Rachou. Se așteptase să-l găsească pictând sau cântând la mandolină, bând bere cu prietenii lui de la cimitir sau distrând o midinetă. Dimpotrivă, găsi un uriaș obosit și îngrijorat, înfofolit în palton, aplecat peste tomuri de istoria artelor, într-un atelier rece ca gheața.

— După cum vezi, zise Rachou eu un zâmbet jenat, ridicându-se anevoie în picioare, tocesc pentru examenul ăsta afurisit de custode. N-ai să crezi niciodată câte trebuie să înveți ca să ajungi portar la muzeu!

Aerul lui boem și râsul hohotitor dispăruseră. Se trezise burghezul din el, dornic de-o viață tihnită, onorabilă. Nu-l mai atrăgea să țopăie la L'Ely sau să bea bere la La Nouvelle.

— Lucrurile astea merg cât ești student, dar la ce-ți folosesc?

Câtva timp vorbiră „ba de una, ba de alta, încercând să revină la intimitatea lor din trecut.

— Știi că Grenier s-a însurat și Lucas s-a întors în Normandie?

Henri clătină din cap.

— Mi-ai scris despre ei. Ce face Vincent?

Oh, Vincent era tot acolo, sorbind absint după absint, continuând să-i piseze pe toți cu blestemata aia de colonie și frăție a artiștilor. În timpul verii avusese o expoziție la restaurantul Agostinei — un fiasco, firește.

— I-a propus Agostinei să se mărite cu el. Bineînțeles, ea i-a râs în față. *„Mio piccolo Vincente”,* știi cum vorbește ea, „ești nebun, ești *pazzo*! Ai gărgăuni la cap!” între noi fie zis, cred că are dreptate. E băiat simpatic, dar are ceva deranjat aici.

Făcu un semn cu mâna la frunte.

Pe Gauzi și Anquetin, nu, nu-i văzuse aproape deloc, deși amândoi erau în Montmartre. Amândoi erau foarte preocupați, foarte preocupați să-și găsească un mic rost ca să nu moară de foame. Minunată profesie, pictura!

În general, fusese o vară monotonă și foarte călduroasă. Noroc că într-o zi, în drum spre atelier, zărise o fată la poarta cimitirului Montmartre.

— I-am ținut obișnuitul meu logos, propunându-i să-mi pozeze pentru Madonna și s-a prins. Nu e prea deșteaptă, și puțin surdă, dar o fată de treabă. O inimă de aur. E casieriță la un hotel… așa spune ea, dar cu femeile niciodată nu știi când spun adevărul. Ba chiar i-am pictat portretul… o mică schiță pe-un petic de pânză. A plâns când i l-am dat.

Zâmbi înduioșat.

— Fată drăguță, Berthe.

Câteva secunde tăcu îngândurat, cu mâinile lui imense petrecute ca două cupe peste genunchi.

— Și tu, ce-ai de gând să faci?

— Să pictez, cred. Ce altceva pot face?

— Tu, cel puțin, n-ai nevoie să te zbați ca să-ți câștigi existența. Acum poți picta tot ce naiba vrei. Ți-o amintești pe loreta aceea de la Agostina, cea pe care doreai s-o pictezi pentru că avea o față străvezie și umbre verzi pe gât?

— Da, zise Henri, clătinând visător din cap. Acum pot picta umbre verzi câte vreau. Asta-i avantajul de a fi pictor amator. Poți picta orice dorești. Nu dai socoteală nimănui.

La un moment dat nu mai avură nimic să-și spună. Le-ar fi plăcut să mai fie prieteni, dar între ei își făcuse loc viața. Drumurile lor se despărțiseră. Tot ce-i legase, dispăruse. Erau doar niște străini cu câteva amintiri comune.

— Trebuie să plec, zise Henri ridicându-se de pe marginea canapelei. Nu vreau să te țin din lucru. Sper să ne mai vedem din

când în când.

La ușă își strânseră mâinile zâmbind stânjeniți. Ochii lor își spuneau adio.

— O să ne vedem destul de des înainte de a pleca", zise Rachou. Apropo, ai aflat de Julie?

— Nu.

— S-a înecat… la o săptămână după ce-ai plecat.

— Unde e îngropată?

Rachou dădu din umeri.

— Știi >cum le în astfel de împrejurări. Fără bani, fără rude apropiate… Costă bani ca să ai un mormânt al tău.

Henri se stăpâni până ce ajunse la primul etaj. Apoi se așeză pe-o treaptă și plânse în tăcere.

Seara, la La Nouvelle, aceeași dezamăgire.

— Pictura comercială, asta da, zise Gauzi fluturându-și mânecile destrămate. Cu asta se câștigă o avere. Ilustrarea cataloagelor, reclamele, au un viitor formidabil… Chiar firmele aduc bani buni… dacă poți să le capeți.

Anquetin se lăudă cu îndemânarea lui ca pictor cu ridicata de *sujets religieux.*

— O înălțare de Murillo îmi ia trei zile. Aș putea s-o fac în două zile, dar blestemații ăia de îngeri îmi iau o groază de timp. O Naștere ia patru zile. Multe accesorii, știți.

Încercară pe Cât putură să fie veseli. Răscoliră trecutul, își reamintiră vechi glume de *atelier.* Dar după scurt timp epuizaseră inventarul anilor de studenție, care le păruseră atât de fascinanți.

Dincolo de bravada lor, Henri simți grija viitorului, regretul anilor irosiți.

— Nostim, nu? chicoti Gauzi posomorât. Asuzi și trudești ca să fii primit la afurisitul ăla de Salon și, odată primit, descoperi că nu-ți slujește la nimic.

— Jumătate din artiștii care mor azi de foame la Paris au fost primiți la Salon, întări Anquetin. Avea dreptate amărâtul ăla de Degas. Pictura nu-i o profesie; e o formă lentă de sinucidere. Ei, tu cel puțin nu vei fi niciodată nevoit să te zbați…

Din primul moment simțise surprinderea lor față de întoarcerea sa în Montmartre, și involuntara lor invidie. *El,* bineînțeles, își putea

permite să nu reușească la Salon; asta nu-l împiedica să mâzgălească tot ce dorea în frumosul său atelier; nu va fi niciodată nevoit să se zbată pentru banii de mâncare, haine, chirie. El era bogat și ei erau săraci. Acest gând le învenina relațiile, trecea cu buretele peste anii de camaraderie. Dintr-un singur salt înapoi era iarăși amatorul bogat din zilele de la Bonnat.

Plecară jurând să se vadă cât mai des, în inimile lor știind că nu va fi așa.

Vincent fu singurul care se arătă sincer bucuros de întoarcerea sa. Ochii îi sclipeau ea două nestemate când îi întinse mâna lui osoasă și pistruiată.

— Ți-am simțit lipsa, Henri. Am o sumedenie de lucruri de vorbit cu tine. Hai, să mergem la mine acasă și să luăm o gustare din *stokvish*-ul lui Théo.

Adânca lor înțelegere reciprocă rămăsese nezdruncinată și petrecură câteva seri fericite discutând ca în trecut. Dar Vincent era un om bolnav, prins în propria-i viitoare. Și el se schimbase în ultimele luni. Ceva nefiresc, îngrozitor lucra în el, întunecându-i când și când mintea.

— Doresc să plec de-aici! strigă el. Doresc să mă duc unde e soare! Doresc să pictez soarele, ogoarele…

Nu mai putea suporta Parisul. Neastâmpărul lui cronic îi ascuțea nervii. Buzele îi tremurau convulsiv. Ochii aveau uneori priviri halucinante, aproape de om nebun. Părea că-l pândește un dezastru iminent.

Într-o zi, intră clătinându-se în atelierul lui Henri; beat, înspăimântat și ud până la piele.

— Crezi că sunt *fou*[35]? mormăi el de pe sofa, cu capul între mâini. Crezi într-adevăr că sunt *fou*? Crezi că mă vor închide?

În apea după-amiază îl întâlnise în prăvălia lui Père Tanguy pe Cézanne, care, după ce-i examină picturile, declară cu vorba lui fonfăită: „Sincer să-ți spun, domnule, pictezi ca un om nebun!” Cuvintele căzuseră peste Vincent ca o scânteie peste un butoi cu pulbere.

După această întâmplare nu mai avu o clipă de liniște. Bău și mai mult. Când venea în atelier vorbea incoerent, gesticulând, trecând în

olandeză. Gângăveala lui deveni tot mai pronunțată, bruștele lui dispariții tot mai frecvente.

Până la urmă, într-o dimineață mohorâtă de februarie plecă la Arles. Pentru Henri, ultima imagine a prietenului său fu aceea a unui alcoolic cu ochii injectați, aplecat peste fereastra unui vagon de clasa a treia, zâmbind în barba-i zburlită, îndepărtându-se într-un nor de abur, făcând semne cu mâna ca un om care se îneca.

Câteva zile mai târziu veni rândul lui Rachou. Reușise la examen și fusese numit ajutor de custode la muzeul din Darguignan, un oraș fără viață, ars de soare, în Provence. Henri se duse iar cu birja la gară și rosti admirabilele cuvinte inutile, obișnuite în gări.

Se rupea ultima verigă cu trecutul.

Se așternu hotărât pe lucru. Începea două, trei, patru pânze deodată și nu pleca de lângă șevalet cât încă mai licărea puțina lumină în vasta fereastră a atelierului, pictând cu tot mai mare iuțeală și siguranță a mâinii, în vreme ce doamna Loubet îi citea ziarul. Dar când se însera, singurătatea devenea o lume de șoapte și supliciu. Singurătatea înseamnă amintiri. În întunecimea crescândă a atelierului, amintirile se strecurau prin ziduri, pluteau pe dinaintea ochilor, se încolăceau în jurul lui. Ca să scape de ele, își punea pălăria și ieșea.

Se duse la La Nouvelle și constată cât de străine pot deveni cele mai familiare locuri. Cafeneaua, atât de fascinantă și îmbietoare cu un an înainte, era acum o tavernă zgomotoasă care nu-i mai spunea nimic. Studenții se opreau din discuții ca să se uite la el, întrebându-se ce mai căuta acolo din moment ce nu reușise să fie primit la Salon. Pictorii mai vârstnici erau prea absorbiți de problemele lor sau cufundați în jocuri de domino ca să-l observe. La douăzeci și doi de ani era un ratat mai mult în Montmartre, prea vârstnic pentru unii, prea tânăr pentru ceilalți, pentru toți nemaiprezentând niciun interes.

Serile se transformară în hoinăreli fără țintă. Cunoscu tristețea deprimantă a singurătății în locuri aglomerate. Se duse singur la diferite *cafés chantants* și la Cirque Fernando, unde privi la clovni, la călărețele în fustițe de balerine pe caii fără șa, la pudelii dresați și la acrobații în maiouri roz.

— Se duse și la L'Ely, unde La Goulue veni câteva minute la masa lui, după care plecă grăbită și uită de el. Père la Pudeur îl primi cu

urări de bun-venit și cu noi lamentări în privința purtării fetelor, să îi povesti despre vajnicul agent de moravuri care venise de curând în Montmartre.

— Numele lui e Patou, Balthazar Patou, șopti el înspăimântat. Și vă urez să n-aveți niciodată de-a face cu el. E o teroare! Dă târcoale noaptea prin cartier și dibuie fetele care fac trotuarul fără condicuță… știți cărțuliile acelea eliberate de prefectură, pe care prostituatele sunt obligate să le aibă asupra lor. Întrucât nu poartă uniformă, ele n-au cum bănui că-i polițist, așa că le înhață prin surprindere și le trimite pachet la Saint-Lazare. Dacă vine cumva aici și le prinde pe fete fără *cullotes,* iese scandal, o să vedeți…

În cele din urmă banalele *brasseries* zgomotoase de pe Boulevard Clkhy deveniră locul său de refugiu obișnuit. Acolo petrecea seri de-a rândul, eu melonul tras pe ochi, picioarele atârnându-i deasupra pardoseiei, căscând plictisit. Cu bastonașul terminat în vârf de cauciuc alături, sta ceasuri întregi, citind ziarele de seară, urmărind loretele la lucru, făcând schițe pe furiș, privind lung imaginea feței lui urâte reflectată în curbura paharului, așteptând nici el nu știa ce.

Îi spusese Maman că va fi singur. Ei bine, era.

Apoi, într-o bună zi, comandă un coniac. Apoi altul; apoi încă unul. Se petrecu ceva extraordinar. Picioarele încetară să-l mai doară. Și altceva — gândurile negre dispărură. Un infirm? Cine era infirm? Se vedea dansând cu o fată frumoasă, și ea se îndesa în el așa cum făceau fetele de la L'Ely… își rezema capul pe umărul lui, cu ochii închiși, lăsându-se în voia farmecului amețitor al îmbrățișării lor în mișcare…

Cu ascunsă bucurie descoperi că e un băutor „înnăscut", în stare să dea pe gât o uimitoare cantitate de alcool fără ca aparent să-i pricinuiască vreun rău. Acest fapt îi dădu o nespusă satisfacție. Unii oameni puteau să se cațere pe munți sau să sară cu calul peste un gard de șase picioare. Ei bine, era ceva pe care-l putea face și *el* — putea să bea!

Alcoolul îi mai dădu ceva. Îi dădu curajul să-și învingă groaza de-a se duce la bordel.

De astă dată coborî din trăsură în fața ușii și trase hotărât de clopoțel. Alesese înadins această tristă după amiază cu burniță, sperând că salonul cu pluș roșu era gol și fetele leneveau.

— Intră, intră, grăbește-te.

O femeie șlampătă, cu ochi urduroși, îi făcu semn să intre.

— Nu vezi că plouă? continuă ea, închizând ușa în urma lui.

Peste fața ei murdară trecu o tresărire de recunoaștere.

— N-ați mai venit aici cândva, acum doi-trei ani? Cu câțiva prieteni? Am o memorie care nu iartă.

El clătină din cap și-i strecură moneda de argint pe care o ținea în mână gata pregătită.

— Ei, ăsta mai zic și eu bacșiș!

Femeia se uită mirată la monedă.

— De-ar fi mai mulți ca dumneavoastră, m-aș putea retrage la țară. După câte văd, o să devenim prieteni.

Îl privi lung, dar nu răutăcios, părând să-i fi simții sfiala.

— Veniți într-un moment bun, îi șopti aplecându-se spre el. Nu e nimeni sus.

Deodată se uită la el bănuitor.

— Chiar dacă sunteți pitic puteți face dragoste, *hein?*

El clătină imperceptibil din cap și ea deveni iarăși comunicativă.

— Atunci e-n regulă. Înalt sau mărunt, bătrân sau tânăr, pentru noi e totuna. *L'amour,* pentru asta suntem aici. Acum mergeți sus și eu chem fetele., Cu o imână prins de balustradă, se urcă pe scara dreaptă așternută cu covor subțire și, abia răsuflând, intră șchiopătând ” în salonul gol, cufundat în întuneric. Nimic nu se schimbase. Recunoscu imediat draperiile conabii, banchetele cu plușul tocit dinapoia șirului de mese din fier vopsit, pianul mecanic, palmierii prăfuiți din colțuri, oleografia pătată de muște, „Cleopatra la Baie”, atârnată între” două oglinzi cu rame poleite, mirosul de pudră și duhoarea fumului de tutun stătut. Camera avea un aspect de decădere resemnată, neclintirea vâscoasă a mlaștinei.

Se așeză la o masă, își puse melonul udat de ploaie pe bancheta de alături și aștepta; inima îi bătea puternic. Se petrecuse mai ușor decât crezuse. În încăperile de sus se produse o agitație nevăzută. Auzi pocnetul unei uși care se închidea, apoi zgomot de pași care coborau repede pe scară.

În cameră dădu buzna o fată în capot străveziu și papuci roz cu tocuri înalte. Când îl văzu, se opri brusc, cu un zâmbet încremenit. O clipă, Henri nu observă decât doi ochi care-l priveau înmărmuriți.

Deodată, fata se răsuci și dispăru.

În afară de bătăile puternice ale inimii, mai auzi alți pași, zgomot confuz de râsete înfundate și șoapte agitate în coridor.

O mână îndepărtă puțin perdelele. Cinci fețe de femei se îmbulziră în deschizătură și zece ochi ca niște mărgele se pironiră asupra lui. Simți că se făcuse roșu ca racul.

— Dumnezeule, ăsta-i Henri!

Urmări cu surprindere îndreptându-se spre el o brunetă plinuță cu ochi bovini și sâni mari care-i săltau sub brasieră.

— Nu-i așa că nu mă cunoști? zise ea prietenoasă, oprindu-se în fața lui. Dar eu vă cunosc pe *dumneavoastră!*

Fața ei rotundă mai păstra o prospețime rustică. Fără să vrea, îi amintea de doamna Loubet — o doamă Loubet de douăzeci și cinci de ani în brasieră mov.

— Eu sunt Berthe.

Se aplecă peste masă, cu un zâmbet în ochii ei bulbucați, adresându-i-se ca și cum îi da răspunsul la o cimilitură pentru copii.

— Prietenul dumneavoastră Rachou mi-a vorbit despre dumneavoastră.

Înainte ca el să poată spune ceva, se întoarse spre fetele care cu teamă o urmaseră în cameră.

— Nicio grijă. E pictor; pictează tablouri, ca *chouchou* al meu.

Asta păru să lămurească întrucâtva totul. Încordarea scăzu. Fetele se strânseră în jurul mesei.

— Ea e Véronique, începu Berthe, arătând spre o brunetă slabă cu dinții zâmbați, care aducea cu un șoarece melancolic. Nu lucrează de mult timp aici. Abia de trei luni.

Véronique îi întinse politicos o mână moale. Dădu să spună ceva, dar Berthe arăta deja spre altă fată.

— Ea e Suzanne. E din Bretania, ca mine.

Luându-și în serios îndatoririle de gazdă, se întoarse spre o femeie înaltă, voinică, fără nimic pe ea în afară de un șal galben spaniol.

— Ea e Giannina. Italiancă.

Cu Giannina termină repede. Tonul lăsa să se înțeleagă că e o străină fără importanță, care nu merită niciun comentariu.

— Și ea e Minette, încheie ea așezându-se lângă Henri. Se află aici cam de tot atâta timp ca mine.

Fetele dădură mâna cu el și, zâmbind timid, luară loc la masă, câtuși de puțin stânjenite de goliciunea lor. Situația lua aspectul unei reuniuni mondene.

În cameră intră pâș-pâș un chelner în papuci și cămașă, în mână cu un șervet de masă murdar făcut mototol. În timp ce i se comanda consumația, șterse mecanic masa. Henri le oferi pe rând țigări turcești din cutia pe care o cumpărase pe drum, aprinse chibrit după chibrit, se aplecă înainte ca să le ducă flacăra până la buze. Nu erau obișnuite cu astfel de atenții și-i mulțumiră cu buzele țuguiate și glas afectat de cucoane. Priveau pe furiș la picioarele lui, apreciau croiala hainelor, cu un vag sentiment de compătimire pentru acest tânăr infirm, atât de politicos și elegant îmbrăcat, care venise acolo pentru că nu putea să aibă o fată numai a lui.

— Pictați tablouri, domnule? întrebă Véronique, ca să deschidă conversația. Orice fel de tablouri?

Îi răspunse Berthe, înțepată ca o cunoscătoare. Firește că pictează orice fel de tablouri! Când cineva e *artiste-peintre,* poate picta orice.

— *Chouchou* al meu putea picta tot ce-i trecea prin minte. Dacă voia îți putea face portretul, iacă așa!

Plesni din degete ca să arate că portretele erau o nimica toată pentru Rachou.

— Am pozat și eu odată unui pictor, își aminti Giannina. Un austriac.

Avea ochi umezi cu gene lungi, și trăsături regulate întrucâtva șterse de grăsime. Părul ei des, strâns slab la ceafă, îi reamintea maiestuoasele țărănci romane din pânzele lui Poussin.

Cu vocea ei venețiană, melodioasă, descrise cum pictorul austriac, un bărbat melancolic, între două vârste, lăsa din timp în timp paleta din mână și venea să-i mângâie sânii și fesele, după care se întorcea la șevalet și, cu un aer visător, adăuga câteva trăsături de penel.

— Spunea că-l inspir, încheie ea.

Suzanne protestă vehement. N-avea nimic împotrivă să se culce cu un bărbat, dar n-ar poza goală unui pictor. Nu, n-ar face una ca

asta.

— E dezgustător, declară ea.

Sub brasiera de dantelă sânii îi tremurară în semn de întărire a spuselor.

— Da, într-adevăr… dezgustător.

— Dar nu înțelegi, obiectă calm Giannina, un pictor nu-i ca orice bărbat. Nu se uită la tine cu ochi de bărbat. Mai degrabă ca…

— Ca un doctor, interveni Berthe autoritar.

Legătura ei cu Rachou îi da dreptul să se pronunțe ca o cunoscătoare în probleme de ordin artistic.

— Ai ceva împotrivă să-i arăți doctorului derrière-ul când vine lunea la *visite,* ai? Ei bine, un pictor e același lucru…

Peste puțin, toate fetele participau la discuție. Henri le urmări zâmbind cum se holbau una la alta, sorbind din băutură, fumând neobișnuitele țigări cu capăt aurit.

Bine, dar aceste fete nu erau ființele fetide la care se așteptase… Erau drăguțe, prietenoase; nu păreau să le supere picioarele lui. Cât de simplu, cât de nespus de simplu fusese! Cât chin și-ar fi cruțat, dacă ar fi venit aici mai curând!

— Spunea adesea că sunteți simpatic…

Henri se întoarse — și observă că Berthe se retrăsese din discuție și se uita la el.

— E adevărat, continuă ea cu un zâmbet în ochii ei albaștri bulbucați. Sunteți simpatic. Și el e simpatic, nu-i așa? Ce minunat cânta la mandolină! Și ce voce avea! Și, așa mare cum era el, putea fi atât de delicat! Știți, mi-a pictat portretul. Am să vi-l arăt.

Tăcu, amintirile îi umbriră ochii.

— E sănătos? întrebă ea, și pe Henri îl izbi tremoloul din glasul ei atât de aspru și înțepat cu o clipă înainte. Aveți vești de la el? înțelegeți, nu-mi poate scrie pentru că nu i-am dat adevărata adresă. I-am spus că sunt casieriță la un *hôtel de familie.*

Lăsă ochii în jos.

— Nu vreau să știe…

— E ajutor de custode la muzeul din Draguignan…

Nu-l lăsă să termine.

— Un muzeu! Lucrează într-un muzeu!

Cât ai clipi, se întoarse spre fete, silindu-le să-și întrerupă conversația.

— Nu v-am spus eu că *chouchou* al meu e un mare pictor? Ba încă lucrează într-un muzeu!

— Am avut și eu cândva un *chouchou* care era șef de serviciu în Ministerul Agriculturii, se lăudă Véronique ridicând semeț din sprâncene. Spunea că-i amintesc de fiiça lui.

Începea să se întunece. Octave, chelnerul, aprinse becul cu gaz și servi alt rând de *vermouth-cassis.* Nu trecu mult și începură să sosească primii clienți. Luară loc stânjeniți pe banchetele cu pluș roșu, evitând să se uite unul la altul, răsucindu-și șepcile în mâini.

Fetele se ridicară una câte una, scuzându-se.

— *Au revoir,* îi spuneau întinzându-i mâna. Ne-a făcut plăcere.

Le urmări îndreptându-se cu mers legănat spre bărbați, trecându-le brațul în jurul gâtului, mormăind tărăgănat obișnuitul „*Alors, chéri,* îmi oferi ceva de băut?”

Cineva porni pianul mecanic. La Perroquet Gris începea noaptea.

Acum numai Berthe rămăsese la masa lui.

— Poate vreți să mergem sus? îi propuse ea, amintindu-și de scopul vizitei lui.

El dădu din cap și ieși în urma ei.

În lunile ce urmară Henri rămase tot singur, dar liniștit — uneori aproape fericit.

Revenea la bordel, de obicei după-amiaza. La sugestia Berthei se duse „sus” și cu celelalte pensionare, și constată că toate aveau tact, iscusință și dorința de a-i face pe plac. Îl încânta felul cum îl acceptau supuse, îi prețuiau dărnicia bacșișurilor. În brațele lor găsi o scurtă dar deplină alinare și oarecum o răzbunare. Îl învățară alfabetul senzualității. Cu ajutorul lor exploră ascunzișurile voluptății și descoperi farmecul rece al erotismului pur, dezbrăcat de complicațiile aparențelor romantice.

În compania lor găsi chiar un fel de camaraderie. Ca în zilele de la *atelier,* darul său de-a asculta păsurile altora îi prinse bine. Cu timpul încetă să mai fie privit ca un simplu client generos și deveni un confident, căruia îi istorisiră viețile lor, necazurile lor, speranțele și frământările lor, adevărate sau născocite. Încă o dată descoperi nestăpânita nevoie a celor mai mulți de a vorbi despre ei înșiși.

Le aducea parfum, bomboane și mult savuratele țigări turcești. Își nota în carnet zilele lor de naștere și le trimitea coșuri cu Beaujolais și cutii cu *pâté de fois gras.*

Treptat, sub anonimatul lor începu să deslușească trăsături personale. Suzanne avea un copil și orice ban câștigat îl trimitea prin poștă familiei care i-l creștea, undeva la țară. Véronique juca la cursele de biciclete și de fiecare dată pierdea, deși irosea ore întregi cufundată în lectura paginii sportive a ziarelor. Minette își petrecea ziua liberă la teatru, unde asista la melodrame sfâșietoare, pe care le povestea la întoarcere cu amănunte înfiorătoare.

Și apoi era Berthe, buna, materna Berthe. Stăteau de vorbă despre Rachou. Nu se mai sătura retrăind încântătoarele ore petrecute în sărăcăciosul atelier din rue Ganneron. Portretul ei pictat de Rachou — o mică pânză în tonuri întunecate pe care o încadrase într-o impresionantă ramă aurie — atârna în camera ei la loc de cinste. Portretul acela! Pentru ea era o icoană. Vai de clientul care ar fi scăpat din vedere să-l admire! „E o capodoperă!” declara Henri. La aceste cuvinte, ochii ei mari, bulbucați, se umpleau de lacrimi și obrajii i se îmbujorau de smerită mândrie[36].

Aceasta era viața lui Henri când, după mai bine de un an de la întoarcerea în Montmartre, intră într-o seară la Mirliton. Îi plăcea acest subsol aglomerat, plin de fum, așezat adânc sub nivelul străzii încât gălăgia, oricât de mare, nu atrăgea atenția poliției.

În timp ce-și croia drum spre o măsuță din colț și făcea semn unui *garçon,* pe-o minusculă scenă, Aristide Bruant[37], în obișnuitu-i costum de catifea neagră, cu cizme până la genunchi și fular roșu, cânta o *ballade réaliste,* compoziția lui.

— Un coniac dublu, zise el chelnerului în șoaptă, ca să nu întrerupă vraja lacrimogenă ce se lăsase peste femeile din sală.

Îndată ce i-l aduse, ridică fragilul pahar cu picior și-l goli dintr-o înghițitură. Câteva secunde rămase nemișcat, cu capul aplecat înapoi, ochii închiși, savurând furnicătura plăcută a alcoolului strecurându-i-se prin membre. Apoi deschise ochii, zâmbi satisfăcut și-și trecu limba peste marginea mustății. Minunat lucru coniacul, minunat…

Participă din toată inima la aplauze și primi un zâmbet de salut din partea lui Bruant, care-l văzuse intrând și, cu toate că era poet, cunoștea de la prima vedere un client bun.

— Și acum, zise *le chansonnier* când sfârși să-și șteargă de sudoare obrajii bucălați, cu binevoitoarea dumneavoastră îngăduință vă voi cânta balada mea „A Saint-Lazare".

Un fior de emoție trecu prin sală. Acompaniatorul execută grav câteva acorduri funebre, pe un pian hodorogit. Fața lată, complet bărbierită a lui Bruant luă o mască de profundă îndurerare; își aruncă fularul peste umăr și începu să cânte.

A Saint-Lazare era capodopera lui Bruant. Toată lumea, inclusiv el, erau de acord asupra acestui punct. Tânguitoarea melodie era captivantă; din cuvintele ei se desprindea un sentimentalism siropos, pe care loretele din Montmartre îl găseau irezistibil. Ca și celelalte *ballades-réalistes* ale lui Bruant, subiectul acesteia era o femeie de stradă, fată drăguță, vrednică de iubit, care „făcea" bulevardele, nu din lăcomie, trândăvie sau pornire naturală — nu, nu, nu — ci din prea mult *amour.*

Prinsă fără condicuță — faimoasa cărțulie roșie eliberată prostituatelor de prefectura poliției — fusese trimisă la Saint-Lazare, îngrozitorul spital-închisoare pentru femeile de stradă. În această grea situație, oare gândurile i se îndreptau spre nenorocirea ei? Nu. Se îndreptau spre omul iubit, acum lipsit de câștigurile ei și desigur frământat de grija viitorului. Cine îi va mai plăti paharul cu *vermouth-cassis* și pomada de păr? îndurerată, luă tocul în mână și-i scrise o scrisoare de compătimire, adorare și îmbărbătare, plină de greșeli ortografice și asigurări de neclintit devotament. Cât de mult o frământa soarta lui, singur și fără o lescaie, în vreme ce ea lâncezea în această blestemată gherlă, în neputință să-l ajute! Dar *courage, mon homme*! Curând va fi pusă în libertate și cu câtă bucurie și grabă se va întoarce la stâlpul de felinar ca să-și răscumpere timpul pierdut.

O asemenea fidelitate, atâta abnegație în îndeplinirea unei îndatoriri ridica

prostituția la rang de martiriu, iar femeilor din sală le smulgea lacrimi fierbinți gândindu-se la propriile lor suferințe.

Pe scenă, Aristide Bruant scotea vaiete tot mai jeluitoare, cu o mână înfiptă ca o gheară în haina de catifea. Pe față îi șiroia sudoarea.

În sfârșit, cântă ultima strofă:

J'finis ma lettreent'embrassant.
Adieu, mon homme,
Malgré qu'tu soy pas caressant
Ah! je t'adore…[38]

În acest moment, toate loretele din sală, care în diferite rânduri primiseră nemiloase lovituri de picioare fără greș de la iubiții lor, uitau totul și izbucneau în hohote de plâns. Cât de bine o înțelegeau pe prostituata care scria acea scrisoare! Ce mare lucru între îndrăgostiți câteva lovituri de picioare în *derrière?*

Bruant își sfârși numărul în aplauze tunătoare și omagii exprimate prin smiorcăielile și ochii înlăcrimați ai femeilor. Se înclină, zâmbi trist, coborî de pe scenă și veni la masa lui Henri.

— Sunt frânt! oftă el, trântindu-se pe banchetă cu toată greutatea lui de o sută de kilograme.

Încă gâfâind, își șterse fața cu batista.

— Cântecul ăsta, de câte ori îl cânt, mă secătuiește. Pun prea mult suflet în el.

Henri își stăpâni un zâmbet. Oare omul ăsta își lua în serios ieftinele lui sentimentalisme?

— Pot să vă ofer o băutură? îl întrebă Henri.

— Să-mi oferiți o băutură! Nu, nu, nu, domnule! Dimpotrivă, eu insist să vă ofer o băutură. Da, da, insist.

Se întoarse spre chelner, fără să mai aștepte răspunsul.

— Jacques, încă un coniac pentru domnul.

Pe Henri îl miră mult această generozitate neobișnuită, dar mirarea îi fu de scurtă durată. Îndată ce li se aduse băutura la masă, Bruant se aplecă spre el confidențial și cu glas scăzut îl informă că *A Saint-Lazare* era pe punctul de-a fi editată.

— Da. Am găsit în sfârșit un editor. Ce-mi lipsește acum…

Ce-i lipsea — atâtudinea lui deveni și mai confidențială — era un mic desen, un mic „ceva” care putea fi folosit ca ilustrație pe coperta partiturii.

— M-am gândit că eventual dumneavoastră ați avea bunăvoința să mi-l faceți. Nu ceva complicat. Doar o mică schiță care nu v-ar lua prea mult timp. Bineînțeles, se grăbi el să adauge, n-aș putea plăti prea mult. Sunt poet și știți cum o duc poeții.

Oftă și ridică resemnat din umeri.

— Mereu flămânzi, mereu fără un ban…

Faptul că poseda unul din cele mai prospere cabarete din Montmartre părea să-i fi scăpat cu desăvârșire din vedere. Vorbea atât de convins, încât Henri ajunse la concluzia că Bruant e într-adevăr un poet care crede în scornelile lui.

— În privința banilor, vă rog să fiți fără grijă, îl liniști el. Vă voi face bucuros acest serviciu.

După câteva zile îi duse lui Bruant schița și în aceeași clipă dădu totul uitării.

Cu desenul lui Henri pe copertă, *A Saint-Lazare* avu din primul moment un succes extraordinar. Bruant și editorii lui se îmbogățiră pe seama lacrimilor vărsate de femeile de stradă, pensionarele bordeielor, prostituatele vagabonde, cele din jurul gărilor și al cazărmilor, târfele din *brasseries,* damele pe cont propriu, femeile întreținute, demimondenele și *cocottes de luxe* — cu alte cuvinte, femeile ușoare de orice categorie și tarif, care se recunoșteau în prostituata care scria acea scrisoare. *A Saint-Lazare* deveni un fel de rintec de breaslă, imnul preoteselor Venerei.

Lui Henri nu-i aduse bani, dar îi schimbă viața. Augusta și distanta lume a artelor, care înainte nu luase niciodată seama la un lucru atât de mărunt ca ilustrația de pe coperta unui cântec, manifestă un ciudat interes pentru desen.

„O dureroasă și profundă tălmăcire a străvechii probleme a prostituției…”

„Un crochiu de-o uimitoare intuiție și siguranță a mâinii, opera unui tânăr artist până acum necunoscut…”

„Viitoarele lucrări ale acestui tânăr, care de pe-acum vădesc o excepțională măiestrie, ar trebui urmărite cu interes de iubitorii artei…”

Nu trecu mult și Bruant edită un alt cântec. Bineînțeles, și de astă dată se adresă tot amabilului pictor care îi înțelegea atât de bine pe poeți. Din nou criticii ridicară surprinși din sprâncene și se repeziră la călimări ea să scrie despre „vigurosul realism", „necruțătoarea obiectivitate" a acestui „tânăr și îndrăzneț" pictor. Încântat de această „prestigioasă" publicitate, Bruant înrămă originalele lui Henri și le atârnă în cabaretul său, unde stârniră un remarcabil interes.

Acum persoane pe care nu le cunoștea duceau mâna la pălărie când îl întâlneau pe stradă. Spălătoresele din rue Coulaincourt aveau în glasurile lor un timbru nou, de mândrie, când îl salutau de la ferestre. În chip misterios, chelnerii îi aflaseră numele și se înclinau respectuoși când îi luau comanda. „*Certainement, monsieur* Toulouse… *Tout de suite, monsieur* Toulouse… Mai doriți ceva, *monsieur* Toulouse?" Bineînțeles, bacșișurile lui generoase nu erau străine de această atitudine, dar în măgulirile lor era și ceva sincer. La Perroquet damele șopteau clienților că piticul cu barbă e un mare pictor și ca dovadă arătau cu mina spre copertele de cântece bătute în ținte pe pereții odăilor lor sau vârâte în ramele oglinzilor de la mesele de toaletă.

Ca din pământ apărură editori nevoiași de periodice efemere. N-ar avea cumva un mic crochiu, un mic „ceva" de care s-ar putea lipsi, sau să le creioneze ceva la repezeală, pe care l-ar putea reproduce în magazinele lor? Natural, nu puteau plăti nimic. Revista urmează abia să apară și începuturile sunt totdeauna grele… Dar mai târziu, oh, mai târziu! Cu o cordială fluturare a mâinii, Henri trecea peste problema banilor și le făcea desenele. De obicei periodicele își încetau apariția după al treiiea număr, dar altele le luau locul. Lucrările lui începură să fie cunoscute și să se vorbească de ele, chiar dacă nu erau plătite.

Apoi veni rândul negustorilor de tablouri. Nu cei de seamă: cei mărunți, cei necunoscuți, cu prăvălii mucegăite așezate pe străzi lăturalnice. Băteau la ușa atelierului, încă gâfâind din cauza urcușului, cu zâmbete ca feliile de pepene pe fețele lor șirete. Pasiunea lor, îl informau ei, era să „descopere" noi talente. Nimic nu-i bucura mai mult decât faptul de-a oferi prima șansă unui tânăr necunoscut care promite, cum era el. Poate are o mică pictură, un fleac azvârlit pe undeva, pe care ar putea să-l pună în vitrinele lor?

Ieșeau pâlcuri-pâlcuri din atelier, surâzători, cu brațele încărcate de pânze, pentru care uitau să dea chitanțe.

— Hoți, domnule Toulouse, protesta doamna Loubet revoltată de acest jaf, da, asta sunt, hoți!

El o liniștea, asigurând-o că nu conta. Tablourile acelea fuseseră pentru el o joacă. Ocupau pur și simplu locul degeaba.

Pe neașteptate, fu vizitat de Gauzi și Anquetin. Văzuseră crochiurile lui; toată lumea din Montmartre vorbea de ele. Oare ticălosul ăla de Cormon nu s-o fi mirând? Îți mai amintești de *atelier, „la grosse* Maria", Agostina?… Ce frumoase vremuri, nu? Apropo, cum naiba convinsese revistele-magazin să-i publice desenele? Oare criticilor le plătise ca să scrie despre el? Ce-ar fi să le strecoare o vorbă și despre lucrările lor? Ce-ar fi să bea cu ei o bere la La Nouvelle, întruna din serile astea?…

Apoi, într-o bună zi veni Pissaro. Arătând aidoma unui cioban boem, decanul Impresionismului se înclină grațios în fața doamnei Loubet și rămase în picioare lângă sobă încălzindu-și mâinile. Da, acele coperte de cântece și micile crochiuri din revistele-magazin erau cât se poate de interesante.

— Și lui Degas îi plac. Dorește să te vadă, vrei să vii la cină săptămâna viitoare? Adu cu dumneata câteva crochiuri. Îți va spune probabil că sunt grozave, dar să nu-l crezi o vorbă.

În cafenele, oameni care înainte nu-l băgasem în seamă acum se opreau la masa lui.

— *Pardon, monsieur.* Sunteți domnul Toulouse-Lautrec, *n'est-ce pas*? Permiteți-mi să vă felicit pentru ultimul dumneavoastră desen. *Magnifique! Superbe, absolument superbe!* Câtă finețe, câtă economie de linie! O băutură, ați spus? De ce nu, cu plăcere. *Garçon, une absinthe!* Cum spuneam, sunt un admirator al lucrărilor dumneavoastră. Și eu sunt pictor…

Sau un sculptor, un ilustrator, un gravor, un romancier, un dramaturg. Gen Montmartre. Mereu în ajun de a cuceri Parisul cu o pânză în pregătire, un roman aproape terminat, o tragedie „de cinci acte în versuri. Cei mai mulți, *bons garçons.* Grozav de pricepuți să vorbească, să dea din mâini. Bărbi, ochi inteligenți, unghii negre. Jobene ponosite, pălării negre de fetru cât roata carului, paltoane cu mâneci zdrențuite. Cei mai mulți între treizeci și patruzeci de ani, unii

puțin peste patruzeci, care, dintr-un vag sentiment de sfidare a vieții, persistau în bravada din zilele de studenție, într-un fel de adolescență pietrificată. Tot mai aveau planuri mari, speranțe mari. Nu se putea să nu le surâdă într-o zi norocul…

— Dar fii fără grijă, fii fără grijă! Nu mai e ca pe vremuri. Acum avem Salonul nostru și putem arăta lumii lucrările noastre. Apropo, Lautrec, ești membru al Societății artiștilor independenți? Nu?… Trebuie, neapărat trebuie. Dacă nu, înseamnă că nu faci parte din Montmartre…

Oh, păi dacă pentru a face parte trebuia să fie alături de Independenți, atunci desigur… Se săturase de singurătate. Simțea nevoia să aibă prieteni, ca altă dată la *atelier…*

Fu primit cu multă căldură în mijlocul gloatei urlătoare a „deviaționiștilor”. Numele său ilustru, ca și faima în devenire, făceau din el un nou adept de elită. Curând fu ales în *Comité Exécutif,* forul conducător al Societății. În foarte scurt timp ajunse o personalitate a lumii din Montmartre.

Apoi, într-o bună zi, se petrecu una din acele nebănuite întâmplări melodramatice, care numai în viața reală sunt cu putință.

X

— *Maurice!*

Sta în pragul ușii, în palton și joben, înalt, blond, cu o mustăcioară nostimă, elegant, arătând aidoma lui Théo Van Gogh, un Théo fără barbă, dar aceeași față serioasă, deschisă, aceiași ochi albaștri, calmi, loiali, amabili.

— Henri!

Din ce urmă nu se putea nimic înțelege, dar doamna Loubet care pusese ziarul deoparte și urmărea scena pe deasupra ochelarilor, își zise că *le petit monsieur* devenise dintr-odată *fou,* iar tânărul înalt care dăduse buzna în cameră trebuie să fie un fugar dintr-o casă de nebuni. Abia după câteva minute de gesturi incoerente, strângeri de mâini frenetice și exclamații cu glas sugrumat, i se dezvălui misterul.

— Doamnă Loubet, vă prezint pe domnul Maurice Joyant, cel mai vechi prieten al meu, cel mai bun prieten, fratele meu de cruce… Nu

ne-am văzut de cincisprezece ani. Eu am crezut că e la Lyon, el a crezut că sunt la Albi; și amândoi am fost tot timpul aici, la Paris… Ne duceam la școală împreună, ne jucam de-a indienii în Parc Monceau… Plănuisem să plecăm împreună în Canada și să prindem urși…

Această introducere, rostită dintr-o răsuflare, cu fața iradiind de fericire, nu o lămuri prea mult, dar o convinse că era vorba de o împrejurare fericită. Cât ai clipi trăi emoția momentului, ochii i se umplură de lacrimi și declară că nimic nu era mai prețios ca prietenia, și domnul Toulouse avea de bună seamă nevoie de-un prieten adevărat…

Coborî repede să aducă două cești cu *tisane* și nu-i lăsă pe cei doi tineri să plece înainte de-a le bea, explicându-le că erau abia în luna aprilie, iarna nu trecuse și aerul era încă foarte înșelător, mai ales urâciosul der de noapte din Montmartre.

O oră mai târziu, într-un restaurant liniștit, Maurice îi istorisi lui Henri șirul de întâmplări mărunte care dusese la miracolul reîntâlnirii lor.

— O simplă coincidență. Cum ți-am spus, sunt redactor adjunct la *Paris Illustré* și azi după-amiază m-am dus la tipograful nostru cu câteva șpalturi pentru numărul viitor. Traversam secția de litografie în drum spre zețărie, când privirea îmi fu atrasă de corectura unui desen nou. Deodată observai în colț semnătura „Lautrec” și imediat m-am gândit că *s-ar putea* să fii tu… Nu-ți închipui cum am alergat! Eram atât de sigur că te afli la Albi, încât niciodată nu mi-a trecut prin minte să mă interesez de adresa ta. Ei bine, într-un suflet m-am repezit în Boulevard Malesherbes, unde portăreasa mi-a spus că mama ta locuiește în același apartament. Din două salturi eram la etajul doi și Joseph mi-a deschis ușa. Mama ta mi-a spus unde locuiești și… iată-mă!

Așadar, după o absență de cincisprezece ani, Maurice reintra în viața lui Henri. Vechea legătură strânsă de la Fontanes se restatornici de la sine. Frații de cruce petrecură împreună multe seri și multe duminici, retrăind amintiri, discutând, făcându-și unul altuia confidențe.

— Știi, Henri, zise într-o zi Maurice, nu ți-am spus, dar în ultimii doi ani am încercat să capăt o slujbă într-o galerie de artă. Aș vrea să

deprind această meserie și să mă fac negustor de tablouri.

— Negustor de tablouri?

Henri se răsuci pe scaun, cu paleta în mână.

— Dorești să fii negustor de tablouri, când peste ei țiva ani poți fi redactor-șef la cea mai importantă revistă ilustrată din Paris! Ești nebun! Păi, meseria asta e la fel de rea ca aceea de pictor. Nu știi că în Franța toată lumea pictează și nimeni nu cumpără tablouri? De ce-ar mai cumpăra, când pot picta ei înșiși tablouri care să le placă mai mult?

Și așa trecu generoasa primăvară din 1888. Henri era fericit, mai fericit ca niciodată. Bucuria lui părea să fie a întregii lumi.

În anul următor avea să se sărbătorească centenarul Revoluției și al luării cu asalt a Bastiliei. Pentru comemorarea acestor glorioase evenimente, guvernul pregătea una din acele gigantice *Expositions Universelles* pentru care Parisul era pe bună dreptate renumit.

Pe vasta întindere aridă din Champs de Mars începea să ia ființă un oraș fermecat din *o mie și una de nopți,* un simulacru de metropolă cu palate din stucărie albă, haremuri și moschei, curți interioare *patio* pardosite cu marmură, fântâni decorate cu mozaicuri, minarete, colibe tahitiene cu acoperiș din frunze de palmier, temple cambodgiene, sate din jungla Ubangi, bazare tunisiene și cartiere *casbah* algeriene. Turnul Eiffel era în construcție, cu fiecare săptămână crescând tot mai înalt și mai zvelt. O armată de muncitori stăteau cățărați ca furnicile pe gigantica structură împletită din fier și îndreptată spre cer asemeni unei săgeți sfidătoare. Redactorii ziarelor îl ridicau în slavă, născocind tot felul de superlative. Nu mai conteneau amintind cititorilor că e cel mai înalt edificiu din lume, mai înalt decât Flatiron Building din New York, domul Sfântul Petru și Obeliscul lui Washington, de două ori mai înalt decât piramida lui Kheops; că temeliile lui se afundau patruzeci și opt de picioare în pământ, că va fi nevoie de două milioane patru sute de anii de nituri pentru fixarea barelor de fier.

Montmartre era de asemeni fericit în acel an. Nu din cauza *Expoziției,* cu care nu se aștepta să aibă în vreun fel de-a face, ci numai pentru că era primăvară, jandarmii treceau multe cu vederea și vrăbiile ciripeau în castanii de pe Boulevard Clichy.

Curând se făcu vară. Pe terasa de la La Nouvelle pictori cu bărbi stufoase sorbeau absint și-și făceau vânt cu pălăriile lor enorme. Familiile își luau cina pe balconașele apartamentelor, stând tacticos la taifas cu vecinii de peste drum. În rue Coulaincourt spălătoresele își ștergeau sudoarea de pe frunte cu brațele pline de clăbuc. Birjarii moțăiau pe capră cu hățurile slobode în mână, în vreme ce caii, purtând pe cap acele caraghioase pălării de pai cu găuri pentru urechi, ședeau resemnați la bordura trotuarului, gonind muștele de pe capră cu câte-o plesnitură din coadă.

Așa se prezenta Montmartre în acea vară a anului ’88: o oază de hedonism candid într-un univers victorian, enoria veselă a boemei și a idilei nepăsătoare, un cartier semirural la periferia Parisului, unde cireșii se încăpățânau să înflorească pe maidane, îndrăgostiții se sărutau în pragurile caselor și spălătoresele adolescente se distrau dansând cancan, pentru că aveau mâncărime la tălpi și fire ușoară.

Era același bătrân Montmartre dintotdeauna — dezmățat, tribal, sentimental.

Dar în curând avea să nu mai fie.

Îngerul Morții începuse să circule printre oamenii din Montmartre, dar nimeni nu-l recunoștea ca atare, căci era un bărbat îndesat, cu păr rar și mustață deasă căruntă. În pardesiul de gata și clasicul melon, putea trece drept un fermier în haine de oraș, un birocrat la pensie sau chiar un polițist în concediu. Fără să se zorească și nebăgat în seamă de nimeni, colinda La Butte cu un capăt de trabuc neaprins în colțul gurii, oprindu-se când și când să se scarpine în bărbie și să scuipe în rigolă, dus pe gânduri.

Într-o seară, la L’Ely, Henri se pomeni față-n față cu el, în timp ce sfârșea de schițat o scenă de cancan.

Necunoscutul se apropie de masa lui și duse politicos mâna la pălărie.

— Numele meu e Zidler, zise el. Charles Zidler.

Henri își ridică o clipă privirea.

— Încântat să vă cunosc, domnule Zidler, zise el continuând să deseneze. Al meu e Toulouse-Lautrec. Nu vreți să luați loc și să beți o cană de vin cald?

Străinul se așeză comod pe scaun.

— Nu, mulțumesc. Am băut una adineauri.

Un moment, îl urmări pe Henri desenând, cu mâna lui tăbăcită sprijinită pe masă în chip de crab îngândurat. Apoi zise:

— Vin aci de aproape o lună…

— Sunteți alsacian, nu-i așa? zise zâmbind Henri, recunoscând accentul. Cel mai bun prieten al meu e din Mulhouse. Poate îl cunoașteți? Maurice Joyant.

Omul scutură din cap în semn să nu-l cunoștea.

— M-am născut în Alsacia, dar nu la Mulhouse. Afară de asta, nu aveam cum să-l cunosc pe prietenul dumneavoastră, doar dacă era copil sărac ca mine. La șapte ani îmi câștigam deja existența într-o tăbăcărie. Și pentru un copil, credeți-mă, nu era o muncă ușoară. Am învățat să citesc abia la douăzeci de ani.

Henri îl studie pe străin dinapoia lentilelor. Avea ceva care în chip ciudat îți impunea, o energie ascunsă, tenacitatea țăranului și de asemeni agerimea țăranului. Ce naiba dorea și ce căuta la L'Ely?

— Cum vă spuneam, continuă Zidler, vin aici în fiecare seară de aproape o lună și am observat că desenați mici scene de cancan. Vă interesează cancanul, nu-i așa? Și pe mine.

Încă zâmbind, aruncă o privire în jur ca să se convingă că nu putea fi auzit de alții.

— Se pot câștiga bani mulți cu cancanul, adăugă el.

— Cu cancanul?

Zidler clătină din cap.

— Foarte mulți. Dar numai de omul care știe cum.

— Ce înțelegeți prin cum?

Vizitatorul zâmbi amuzat, observând uimirea de pe fața lui Henri.

— Cum să-l exploateze. Să-l comercializeze, dacă vreți. Și să nu vă închipuiți că nu știu ce vorbesc. Lucrez în teatru. Douăzeci de ani de meserie. Acum sunt director la Cirque Hippodrome.

Îi întinse protocolar cartea de vizită.

Pe Henri îl impresiona. Hippodrome era cel mai mare circ din Paris.

Tot în acea seară, mai târziu, în larma aglomerației de la miezul nopții a unei *brasserie* din Montmartre, Zidler își expuse planurile.

— Da, zise el punând paharul cu bere pe masă și ștergându-și cu mâna mustața plină de spumă. De mai bine de un an caut ceva nou. Ceva diferit. Ceva care să-mi aducă un milion.

— Un milion! Dumnezeule, nu doriți prea mult?

— Exact cât să trăiești o viață fără griji. Aș putea să mă mulțumesc cu ce am. Vreau însă un milion sau nimic.

— Și cancanul vă va aduce un milion… asta vreți să spuneți?

— Da, îl asigură Zidler, clătinând calm din cap. Cancanul îmi va aduce un milion.

— Atunci, să bem pentru asta.

Băură. Henri făcu semn unui chelner care trecea.

— Încă un coniac.

Zidler își șterse iar mustața cu dosul mâinii și buzele schițară un zâmbet șiret.

— Nu mă credeți. Socotiți că sunt nebun, nu-i așa? Dar nu sunt. Când am să pun totul la punct, întreaga lume va afla ce-i cancanul. M-am gândit foarte bine și nu văd cum aș putea da greș. Fiți atent!

Cu un gest grăbit, împinse deoparte paharul de bere.

— În primăvara viitoare se va deschide Expoziția. Mii și mii. De oameni vor veni la Paris. Ce vor face?

— Vor vizita Expoziția, bănuiesc.

— Oh, da i. Se var urca în vârful tonului acela ce se construiește; vor căsca gura la negri și la îmblânzitorii de șerpi. La cămile și la elefanți. Dar altceva ce vor mai face? Cum își vor petrece serile?

Scoase din buzunarul vestei un capăt de trabuc și-l puse în gură fără să-l aprindă.

— Vedeți, continuă el molfăind chiștocul între dinți, oamenii sunt ciudați. Nu le place să stea singuri, caută societate. De unul singur omul nu se poate amuza. Altul trebuie să-l amuze. Simte nevoia să fie amuzat. Dorește distracții. Și distracție, domnule, înseamnă un singur lucru și numai unul. Femei! Dacă am învățat ceva în cei douăzeci de ani petrecuți în lumea spectacolelor, asta am învățat. E o prostie, dar așa sunt oamenii. Și pentru asta cancanul se potrivește de minune și de aceea mă va îmbogăți.

— S-ar putea să aveți dreptate, zise Henri, arătându-și politicos neîncrederea. S-ar putea să aveți dreptate. Totuși la L'Ely se dansează cancan de atâția ani și după câte știu n-a îmbogățit pe nimeni.

— L'Ely?

Zidler rosti cuvântul cu vădit dispreț.

— Nu-mi spuneți mie de L'Ely. Cum ați crede că oamenii bogați, englezi și americani, s-ar putea duce la un local ca ăsta? Un local care nici măcar nu are bar. Îl cunosc pe Despre z, proprietarul, nu se pricepe la spectacole. Habar n-are de meseria spectacolelor. De fapt, nu-și deosebește burta de fund, dacă-mi îngăduiți expresia. A stat pe o mină de aur. Dar așteptați. Am să-i arăt eu ce-ar fi putut face cu cancanul.

— Cum?

Întrebarea pătrunse în creierul lui Zidler ca un *banderillo* în coasta taurului.

— Cum? Am să vă spun cum. Mai întâi, am să angajez toate fetele alea care dansează cancan la L'Ely. Îndeosebi pe-aia blondă, cu cocul ăla nostim.

— La Goulue?

— Nu-i cunosc numele, dar fata aia știe să danseze". Va fi o senzație. După aceea, voi angaja pe dirijorul orchestrei. Apoi, când îi voi avea pe toți angajați, îmi voi clădi propriul meu local. Și acest local va avea un bar. Un bar, domnule, cu asta se câștigă bani.

— Depinde de care parte a barului stai, zise Henri râzând înfundat.

Zidler nu dădu atenție glumei și continua să-și expună planurile.

— Ca să câștigi bani trebuie să ai băuturi veritabile și un barman priceput. Ca barmani, femeile sunt de zece ori mai bune ca bărbații, și cea la care mă gândesc face cât o sută de bărbați. Am urmărito lucrând și e grozav de îndemânatică. Dintr-o privire îi simte pe bețivi, pe cei care nu țin la băutură, pe cei care plâng în pahar, pe cei care caută pricină cu luminarea. E și frumoasă. La felul drăgălaș cum spune: „Încă un pahar, dom'le?" nimeni nu poate rezista. Și peste toate astea e cinstită și harnică.

— Unde se află această remarcabilă persoană?

— La Folies Bergères. Se numește Sara și ține barul de acolo. O voi angaja pe fata asta chiar de-ar fi să-i dau o sută de franci pe lună și zece la sută din vânzare.

Deodată se opri, reflectând speriat că se pripise.

— Nu, nu zece la sută. Dar am să merg până la cinci la sută.

— Fiindcă veni vorba de băutură, ce-ar fi să mai luați o bere? Eu am să iau tot un coniac.

Zidler scutură din cap.

— Nu, mulțumesc, domnule. Nu sunt băutor. O bere mi-e de ajuns. Doar rareori, când mă simt abătut, mai iau și un rom. Dar cam asta-i tot.

Henri comandă coniacul și Zidler continuă să vorbească despre planurile lui.

— Și voi avea nu numai un bar bun și un barman bun, dar și un spectacol bun.

— Un spectacol? într-o sală de dans?

— Da. Oamenii nu pot dansa tot timpul și, cum spuneam, simt nevoia să fie amuzați. Voi avea un spectacol în toată regula. Și nu pe scenă, ca la Folies, unde îți trebuie un telescop ca să vezi picioarele fetelor. Exact în mijlocul ringului de dans, unde toți le pot vedea. Și încă ce spectacol! La început, cât încă mai sosesc clienți, le ofer, așa zicând ca *hors-d œuvre,* pe Yvette Guilbert. Ați auzit-o vreodată?

Henri scutură din cap.

— O veți auzi, zise Zidler. Am descoperit-o într-un mic *café-concért,* unde nu este apreciată. Vă asigur că fata are talent. Un stil al ei aparte. Cu ochii plecați și aerul ei de fecioară refulată, îți cântă niște șansonete decoltate de ți se face părul măciucă. O veți cunoaște când încep repetițiile. O să vă placă, veți vedea. Va fi o senzație. Apoi, îi las câtva timp pe clienți să danseze, ca să se încălzească și să li se facă sete. După asta, în vreme ce ei comandă băuturi, le ofer pe Aicha. Nu o cunoașteți desigur nici pe Aicha? Fără să mai aștepte răspunsul lui Henri, continuă: E o târfuliță proastă ca noaptea. Dar când începe să-și legene fundul și să facă *danse du ventre,* te vâră-n draci. Fata asta are un buric care doar că nu cântă Marseieza! După Aicha, încă puțin dans. Apoi le ofer cuplul Morelli, un număr de acrobație, pe care l-am avut la Hippodrome. Asta pentru femeile din sală. Știți cum sunt ele. Le place să vadă bărbați musculoși în maiouri roz. Le dă fiori. Apoi iar dans, alte câteva numere, până la cancan, și, ca final, veți recunoaște că nimic nu poate fi mai captivant decât cancanul.

— Îți fură ochii, recunoscu Henri. Uneori, însă, fură și ochii poliției, adăugă el zâmbind.

Cu o fluturare a mâinii, Zidler înlătură obiecția. Deodată îl încolți o temere. Fața i se îmbujoră și luă un aer stânjenit.

— Poate că, vorbindu-vă în felul acesta, mă credeți smintit?

Henri schiță un gest de protest.

— Poate că gândiți: „De ce-mi spune mie toate astea?” continuă Zidler. În definitiv, nu-i nicio oră de când vă cunosc. Dar, știți, am reflectat mult asupra acestor lucruri și vine un moment când simți nevoia să le împărtășești cuiva. Cineva în care simți că te poți încrede. Ați simțit vreodată că nu mai puteți ține ceva ascuns și trebuie să-l spuneți cuiva care știți că o să vă înțeleagă?

Ochii i se pironiră asupra lui Henri și o clipă privirile lor se întâlniră.

— Așa am simțit eu, domnule, în clipa când v-am zărit… apropo, cum ați spus că vă numiți?

— Toulouse-Lautrec, dar lumea îmi spune Toulouse. E mai scurt.

— Ei bine, domnule Toulouse, așa am simțit.

— Apreciez încrederea ce-mi acordați și nu o voi dezamăgi. Unde aveți de gând să construiți sala dumneavoastră de dans?

— Chiar aici în Montmartre.

— Nu e prea peste mână? E destul de departe de Expoziție.

— Nu, domnule Toulouse. Montmartre e cel mai potrivit loc. L-am studiat foarte bine și are tot ce trebuie. E pitoresc, depravat, boem. Exact ce place turiștilor. Ei cred că artiștii sunt romantici.

— Cei mai mulți artiști sunt, chiar prea romantici, zise Henri zâmbind. Dar ați ținut seama că în Montmartre există deja multe săli de dans?

— Nu ca a mea, domnule! Nu ca a mea. Vă asigur că n-a existat vreodată sală de dans ca a mea, nici chiar pe Rarbary Coast la San Francisco. Și acolo au câteva localuri destul de nostime, credeți-mă. Al meu va fi altfel, fără seamăn. Va fi o combinație de bar, sală de dans și bordel. Nu s-a mai văzut o asemenea combinație. Nici clădirea nu va fi ca a celorlalte. Va avea forma unei mori de vânt. De ce? Tocmai ca să fie altfel. Și va fi vopsită în roșu. Totul roșu, și pe dinăuntru și pe dinafară. De ce? Pentru că nu există nicio clădire roșie în Paris. Afară de asta, roșu e o culoare agreabilă, mai ales noaptea. Pe femei le arată mai frumoase și bărbaților le stârnește sete de băutură și poftă de dragoste. Și va avea aripi adevărate, care se învârtesc, cu sute de becuri electrice din acelea noi aduse

din America. Roșii, bineînțeles. Să le vezi de la zece mile. Vi le puteți într-adevăr imagina?

Tăcu, privind în gol, cu ochii minții ațintiți spre niște aripi stacojii, strălucitoare, rotindu-se în noapte. Apoi ridică paharul, îl goli dintr-o înghițitură și-și șterse spuma de pe favoriții zburliți.

— Da, domnule Toulouse, cu Expoziția care-i pe drum și cu turiștii englezi și americani ce vor sosi la Paris, dați-mi răgaz șapte-opt luni și voi avea cea mai faimoasă sală de dans din Franța. Din Franța? Ce zic eu? Din lume! Vă asigur că nu pot da greș. Am calculat totul până la ultimul amănunt. I-am găsit deja numele. Cel mai potrivit nume. Știți cum am să-i spun?

— N-am cea mai mică ideea, mărturisi Henri ducând paharul cu coniac la buze.

— Am să-i spun *Moulin Rouge,* domnule, Moara Roșie. Rețineți acest nume, *Moulin Rouge.* MOULIN ROUGE!

XI

La 2 aprilie 1899 drapelul francez fu înălțat în vârful Turnului Eiffel. Domnul Sadi Carnot, Președintele Republicii, impresionant în hainele de seară la ora zece dimineața, declară *La Grande Exposition Universelle* oficial deschisă. Și un milion de francezi își împliniră visul de a vedea lumea fără să plece de acasă.

Luni de-a rândul mulțimi nesfârșite se scurseră prin sintetica metropolă de pe Champs de Mars, căscară gura la tuaregii în voaluri albastre, la țesătorii de scoarțe din Timbuctu, la eunucii sudanezi, la amazoanele cu sânii goi din Dahomey, la prinții malgași vărgați cu humă roșie, la pescuitorii de perle din Tahiti, la căpeteniile de triburi din Congo, la îmblânzitorii de șerpi din Annam, la preoții-vrăjitori din Martinica; o omenire caré cântă monoton, bătea ritmic în tobe, se învârtea, purtând *pareu*[39]-uri, turbane, *chéchias*[40], piei de tigru, *șort*[41]-uri, *sarong*[42]-uri; chimonouri sau *sari*[43]-uri înflorate. Școlarii parizieni se cocoțau pe spinările răbdătorilor elefanți și midinetele călăreau chicotind pe cămile și ponei arabi. Doamnele cu pălării „farfurioară” și mâneci „picior-de-oaie”[44] încercau parfumurile algeriene și cumpărau brățări tunisiene, în vreme ce soții lor se

pierdeau în mulțime și, nu știu cum, se pomeneau în cortul dansatoarelor *nacca*[45].

Din Anglia veni un *bon vivant,* mărunt, gras, cu ochi bulbucați de broască, ghetre albe, veston cu revere de mătase, și cât ai clipi inimile a mii de cocote fremătară în corsetele lor cu fanoane. La patruzeci și opt de ani, Eduard, Prince of Wales, era tot *enfant terrible* la curtea Victoriei, dar la Paris era rege. Nepoții acelor *sans culottes,* care decapitaseră pe castul lor rege, strigau până ce răgușeau de câte ori îl zăreau pe jovialul bulevardier trecând cu trabucul în gură, fără a mai ține seama că era dăruit cu toate viciile îngăduite unui rege. Când domnul Edison, făcătorul de minuni, cel care dăduse grai mașinilor și capturase soarele în baloane de sticlă, traversă Atlanticul și se urcă în vârful Turnului Eiffel cu „cabina zburătoare", entuziasmul atinse culmi isterice.

Așa cum preziseseră ziarele, Parisul era invadat de univers. Pe terasele cafenelelor se vorbeau acum toate limbile. Chelnerii și patronii barurilor aflară că un dolar valorează cinci franci, o liră sterlină douăzeci și cinci, o rublă patru, un creițar austriac numai doi *sou*[46], iar un fiorin olandez doi franci și cincizeci de centime. Cocotele deveniră poliglote și acostau bărbații adresându-li-se în idiomuri ciudate. „You Ongleesh, yes? Ongleesh men veree nice, very *gentils,* but London veree sad, veree *triste.* No amour în London. În Parte, much amour. În Parte, women veree lov'ly, veree passionate. Me, veree passionate with gentil Ongleesh men. Oh-la-la! You buy me a little dreenk, yes?"[47]

În Montmartre, Moulin Rouge începu să-și rotească strălucitoarele aripi stacojii, și Henri deveni cel mai fidel dintre obișnuiții localului. În toamna și iarna anului precedent urmărise cum căpăta viață năzdrăvănia rotitoare a lui Zidler și pe bătrânul om de circ transformându-se într-un motor uman, lucrând șaisprezece ore pe zi, supraveghind fiecare detaliu, cățărându-se pe schele, țipând la lucrători, alegând covoare și veselă de porțelan, angajând personal, dirijând repetițiile, târguindu-se cu angrosiștii, tunând, glumind, molfăind trabucul neaprins. Cunoștința lor se transformase în sinceră prietenie.

— Vă asigur, domnule Toulouse, că nu pot da greș! Am chibzuit totul și cu Expoziția aia care se deschide peste câteva săptămâni… Scuzați-mă! Ei, dumneata de-acolo! Mișcă pensula aia! *Nom de Dieu!* Crezi că te plătesc 3 oi franci pe zi ca să prinzi muște? Da, domnule Toulouse, cum vă spuneam… Apropo, cum vă place barul? Mahon veritabil. Costă o avere, dar așteptați până ce Sara se instalează dinapoia lui! V-am spus că am angajat-o? Da, am angajat-o! N-a fost ușor s-o smulg de la Folies, dar am convins-o, în sfârșit, am angajat-o…

Când dormea, când se odihnea? Nimeni nu știa. Toți în jurul lui arătau istoviți. Trémolada — un bărbat mărunt și îndesat, cu păr alb, care fusese cândva un faimos clovn și acum era mâna dreaptă a lui Zidler — alerga de colo până colo, neglijent îmbrăcat, ștergându-și fața de sudoare cu o batistă roșie.

În martie începură repetițiile în pocnituri de ciocane, zăngănit de fiare și scârțâit de fierăstraie, strigătele electricienilor și miros înțepător de vopsea. Henri se reîntâlni cu La Goulue, Sardine, Nini-Patte-en-l'Air și alte spălătorese cu picioare sprintene, pe care le cunoscuse la L'Ely. Între orele de repetiții veneau la masa lui, gâfâind și asudând, căci cancanul nu mai era acum o improvizație, ci o treabă ordonată și istovitoare.

Când și când, Zidler se trântea obosit pe scaunul de lângă Henri, plimbând trabucul neaprins dintr-un colț în celălalt al gurii.

— Ei hine, cum vă place spectacolul, domnule Toulouse? După cum vedeți, am angajat toate fetele alea, și pe La Goulue am făcut-o șefa trupei… Vă asigur că va fi o senzație… Dar așteptați până îmi apare afișul I N-ați văzut niciodată ceva mai amuzant. Am plătit o groază de bani, dar ăsta va atrage mulțimile… Reclama, domnule, ăsta-i secretul… Scuzați-mă. Ei, dumneata, de la balcon! Nu sta din lucru… Scuzați-mă… Aicha! Aicha, vino-ncoace! Aud că te-ai bătut cu La Goulue, ce înseamnă asta? Crezi că asta-i cârciumă ordinară ca aia unde obișnuiai să te duci? Dacă vă mai prind bătându-vă, știi ce fac?… Vă ard câte-un picior în fund la amândouă și vă dau afară… Doresc ordine desăvârșită, înțelegi? Acum du-te la treaba ta și repetă… Apropo, domnule Toulouse, n-ați avea cumva un tablou pe care l-aș putea atârna în vestibul? Ceva cu mult roșu?

După deschidere, Moulin Rouge deveni pentru Henri căminul său. Cunoștea pe fiecare, putea să facă orice-i plăcea. Pentru el nu existau reguli. Deși în local nu se servea mâncare, el putea să comande și să ofere mici supeuri ori de câte ori dorea. Fetele de la cancan se așezau la masa lui și-i istoriseau aventurile amoroase. Aicha încerca să-l atragă de partea ei în cearta cu La Goulue; Sara, barmana, îi ținea lungi predici despre efectele nocive ale alcoolului.

Așa trecu și minunata primăvară și vară din ’89. Parizienii se obișnuiră cu prezența străinilor și cu Turnul Eiffel în mijlocul lor, localnicii din Montmartre cu rotitoarele aripi roșii de la Moulin Rouge. În octombrie străinii începură să plece acasă. O lună mai târziu, Expoziția își închidea porțile. Orașul fermecat de pe Champs de Mars dispărea odată cu primele zăpezi. Palatele exotice își dezgoliră sărăcăcioasa structură din scândură ordinară și în curând nu mai existară. Pitorețtile hoarde de sălbatici fură expediate cu vaporul în insulele, pustiurile și junglele lor. Numai Turnul Eiffel rămase pe loc, ca o girafă rătăcită, uitată după plecarea unui circ. Parisul redeveni ce fusese dintotdeauna.

Sfârșitul anului îi aduse lui Henri o scrisoare de-un format neobișnuit, purtând o marcă poștală străină, pe care doamna Loubet i-o înmână cu sumbre presimțiri.

— Sper că nu-i ce vă rău, zise ea încercând să afle despre ce e vorba. N-a murit nimeni.

— Dimpotrivă, exclamă el după ce sfârși de citit scrisoarea. Société des Vingt mă invită să expun la Bruxelles, în ianuarie.

Îndată intră la griji.

— Asta înseamnă că vă veți duce?

— Bineînțeles, doamnă Loubet. E o mare cinste.

— Cinste, hâm! N-au pictori la Bruxelles? Nu mă privește dacă domnul dorește să facă pe cochetul într-o țară străină. Domnul e liber, liber ca aerul. Domnul se poate duce și în China, și în Africa, dacă dorește.

Buzele subțiate, tremurul fălcilor, trădau zbuciumul lăuntric. Deodată atitudinea ei belicoasă se domoli, ochii i se umplură de lacrimi.

— Și dacă… și dacă vi se întâmplă ceva? Dacă o să cădeți… Și dumneavoastră, singur-singurel printre toți ăia?

Îi trebui mult timp ca s-o convingă că Bruxelles era la numai câteva ore de Paris, că belgienii vorbeau franceza și aveau doctori excelenți.

— Afară de asta, domnul Seurat… știți, tânărul acela înalt care vine aici din când în când… a fost de asemeni invitat. Vom călători împreună.

Iarăși era ajunul Anului Nou și Henri sta alături de mama sa, în fața căminului. În acea după-amiază îi trimisese trandafiri albi, florile ei preferate, pentru care plătise un preț exorbitant. La cină încercaseră să fie veseli. Îi istorisise despre doamna Loubet și cum luna trecută, când el răcise, devenise un adevărat balaur scoțând flăcări pe nări, se instalase lângă patul lui și-l torturase cu cataplasme fierbinți.

— Mai să mă înece în *tisane* și mi-a citit *Cei trei mușchetari.*

Imitase bombănelile și privirile ei posomorâte, iar Maman se prefăcuse că o amuză. Trecuseră apoi în salonaș ca să ia cafeaua și conversaseră politicos despre vreme, despre Annette și Joseph. Conversația se redusese treptat la câteva remarci stinghere. Acum ședeau unul în fața celuilalt, de o parte și de cealaltă a căminului; ea sta plecată peste împletitura la care lucra și, în lumina lămpii, fața ei luase o culoare chihlimbarie; el, în haine de seară, privea absent spre focul din cămin, căutând un alt subiect potrivit de conversație.

De când se întorsese în Montmartre relațiile lor deveniseră un joc trist, nespus de subtil, pe care amândoi îl jucau cu desăvârșit tact. Trăind în lumi diferite, ajunseseră la convingerea că orice încercare de apropiere era zadarnică. Știa că ea nu putea să aprobe genul lui de viață și se ferea cu grijă să-i vorbească despre acest subiect. Nu încetaseră să se iubească; dar se înstrăinaseră. Și dragostea lor, oricât de indestructibilă, nu făcea decât să le adâncească amărăciunea înstrăinării și chinul singurătății.

— Apropo, Maman, ți-am spus că Société des Vingt m-a invitat să expun la Bruxelles luna viitoare?

— Într-adevăr? Grozav!

Îi zâmbi privindu-l peste împletitura din mână.

— Mă încântă ce spui.

O privi trist prin lentilele groase ale ochelarilor. Sărmana Maman, buna Maman, respecta regula jocului… încerca să pară încântată,

deși nici n-o încânta, nici n-o impresiona, nici măcar n-o interesa. Nu avea, bineînțeles, nici cea mai vagă idee ce însemna Société des Vingt, dar chiar dacă ar fi știut, pentru ea era totuna. O frământa atât de mult viața, păcătoasă" pe care o ducea el în Montmartre și faptul că bea — îndeosebi, că bea — încât nu înțelesese că începea să-și facă un nume al său…

Văzuse ea, de pildă, coperta de la „À Saint-Lazare"? Desenele lui din revistele ilustrate, picturile lui care începeau să fie expuse în câteva magazine de tablouri, măgulitoarele comentarii pe care criticii le scriseseră despre el, avea ea cunoștință de toate astea? Nu scăpase niciodată o vorbă. Poate că această invitație într-o țară străină ar impresiona-o, ar convinge-o că era mai mult decât un simplu pierde-vară din Montmartre, că viața lui nu se reducea la băutură și la petrecerile de la Moulin, că muncea, muncea din răsputeri…

Îi vorbi înflăcărat despre Société des Vingt.

— E un grup de pictori belgieni care invită în fiecare an câțiva străini să-și „expună lucrările alături de ale lor.

Importanța invitației consta în faptul că în trecut „les Vingt" dovediseră un uimitor fler în descoperirea câtorva oameni care mai târziu deveniseră celebri. Oameni ca Renoir, Whistler, Sargent, Rodin…

— Iar eu sunt cel mai tânăr dintre cei invitați până acum, zise el în speranța că ea îl va lăuda.

— Asta e într-adevăr grozav.

— Arsène Alexandre, criticul de artă de la *Le Figaro;* a scris un articol despre această invitație. A spus că…

Pe măsură ce vorbea, speranțele i se spulberau. Degeaba. N-o interesa ce a spus Arsène Alexandre, ce semnificație avea invitația. Pentru ea va fi în veci un ratat, un ratat pe care îl iubea nespus de mult, totuși un ratat. Nu va uita niciodată că nu reușise să fie admis la Salon. Avea prejudecățile clasei ei sociale: muzicienii buni erau absolvenți ai Conservatorului, actorii buni jucau la Comédie Française, cântăreții buni cântau la Operă și pictorii buni expuneau la Salon.

Își ascunse dezamăgirea și continuă să vorbească numai ca să nu tacă. Trimitea la această expoziție mai multe tablouri, printre care

portretul Domnișoarei Dilhau. (Nicio vorbă, bineînțeles, despre celelalte portrete, cele ale fetelor de la Perroquet, pe care le făcuse în vară…) Domnișoara Dilhau era o onorabilă fată bătrână, pe care o cunoscuse prin domnul Degas. Dădea lecții de pian și locuia împreună cu cei doi frați ai ei, tot muzicieni. Désiré, cel mai vârstnic, cânta la fagot în orchestra Operei (ei! asta ar trebui să sune onorabil!), iar fratele lui cânta la flaut. În fiecare duminică frații Dilhau ofereau la ei acasă serate muzicale în cerc intim, de la care domnul Degas nu lipsea niciodată, pentru că adora muzica, îndeosebi Mozart…

Brodă cât putu mai mult pe tema fraților Dilhau: ce familie cultă și încântătoare era, oamenii interesanți pe care îi întâlnea la seratele lor muzicale, cât de bine se simțea în acele seri. Ea îi spuse cât de multă plăcere îi făcea să afle că are prieteni atât de drăguți, elt de amabilă era domnișoara Dilhau sacrificând din timpul ei ca să-i pozeze pentru portret… Apoi, ca o cortină, între ei se lăsă tăcerea, o tăcere plină de gânduri nerostite.

Mai trecu o oră în acest fel, întreruptă când și când de scurte încercări de a părea comunicativi. Micul orologiu de alabastru de pe policioara căminului sună.

— A fost drăguț din partea ta, Henri, că ți-ai petrecut ajunul Anului Nou cu mine, dar îmi dau seama că mai ai desigur și altă invitație… și n-aș vrea ca…

O sărută tandru, îi șopti „Un An nou fericit, Maman” și plecă.

În stradă făcu semn unui cupeu care tocmai trecea.

— Moulin Rouge! strigă el intrând repede în trăsură.

În timp ce cupeul se urnea de la bordura trotuarului, Henri se aplecă înainte ca să arunce o ultimă privire spre fereastra mamei, a cărei lumină abia se zărea printre ramurile încâlcite ale castanilor. Sărmana Maman, singură în ajunul Anului Nou. Poate ar fi trebuit să petreacă întreaga seară eu ea? La ce bun, nu și-ar fi făcut decât rău unul altuia…

Închise oftând fereastra cuprului, își potrivi pulpana pelerinei de seară și se instală confortabil în colț.

Era foarte adevărat că bea un pic prea mult, și ce-i cu asta? Știa să bea ea un gentilom. Și se putea opri oricând dorea. Afară de asta,

alcoolul îi calma durerea din picioare, afurisita aia de durere care nu-l lăsa o clipă… Oamenii nu înțelegeau…

Deschise nervos ferestruica.

— *Nom de Dieu,* nu poți să mergi ceva mai repede?

Vocea birjarului se auzi slab prin ploaie:

— Fac tot ce pot, *m'sieu…* Toată lumea a ieșit astă-seară în oraș… e ajunul Anului Nou.

— Ei bine, vezi dacă poți să ajungi acolo înainte de celălalt ajun de An Nou!

În timp ce închidea ferestruica auzi râsul înfundat al birjarului, și veselia robustă a acestuia făcu să se simtă ceva mai bine dispus. Viața nu era atât de urâtă din moment ce birjarii puteau să chicotească și pe ploaie. Să râzi, ăsta era secretul. Să râzi cât mai mult și să gândești cât mai puțin. Cum exprima asta La Bruyère? „Nu aștepta să fii fericit ca să râzi, căci s-ar putea să mori fără să fi râs vreodată". Deștept tip, La Bruyère ăsta…

În sfârșit, cupeul trase la bordura trotuarului din fața Moulin Rougelui, ale cărui aripi stacojii, împodobite pentru această ocazie eu țipătoare ghirlande de becuri electrice roșii, străluceau orbitor în noapte.

— Bună seara, *monsieur* Toulouse… Bună seara, *monsieur* Toulouse… Bună seara, *monsieur* Toulouse…

Cu o amicală fluturare a mâinii spre clănțăul de la ușă care îndemna trecătorii să intre, spre casieriță și ceilalți salariați, traversă holul fără să se uite la imensul său tablou cu subiect de circ atârnat de perete[48].

— An Nou fericit, *monsieur* Toulouse, zise jovial Tremolada, împingând ușa de sticlă care despărțea vestibulul de foaier. Sosiți devreme în seara asta.

— Ofer o mică petrecere și am venit să văd cu ochii mei dacă totul e-n regulă. Vino mai târziu să bei ceva cu noi.

— Am să încerc, dar în noaptea asta ne așteptăm să vină lume multă. Cel puțin așa sperăm, adăugă el cu glas scăzut.

Schimbară o privire cu înțeles. Moulin nu avea succesul scontat. Chiar în timpul Expoziției treaba mersese adesea destul de slab.

— Ei bine, încearcă să vii dacă poți.

Ajunse în sala de dans. Aici becurile erau atât de strălucitoare încât fu nevoit să-și pună mâna la ochi. La prima vedere sala era fascinantă, dar de câte ori intrase îl izbise vastitatea ei și decorația țipătoare de prost gust. Nu avea nimic din poezia stricăciunii străvechiului L'Ely, nici intimitatea vechilor localuri sărăcăcioase din Montmartre. Era nouă, împopoțonată, impunătoare, un loc unde se întâlnesc oameni care nu se cunosc între ei, o imensă gară transformată pentru o noapte într-un coliseu de dans. La celălalt capăt al vastei săli, pe-o platformă de lemn, orchestra începuse deja să cânte. Lumea lua loc la șirurile de mese din jurul ringului de dans. În vederea Anului Nou, de-a lungul balustradei balconului și pe candelabrul din mijloc fuseseră atârnate flamuri tricolore din hârtie creponată, care dădeau localului un aspect festiv studiat.

Își continuă drumul șchiopătând spre barul de mahon, unde Sara sta aplecată peste chiuvetă clătind pahare, în fața unui fundal sclipitor de oglinzi și sticle cu băuturi alcoolice.

— Ei! Sosiți devreme în noaptea asta, îi strigă ea de departe.

Un zâmbet însufleți fața ei drăgălașă, cu ochi mari și breton negru drept.

— Ba încă îmbrăcat elegant. Arătați drăguț în haine de seară. De ce mergeți atât de repede?

Acum sta în picioare în fața barului, gâfâind, încercând să zâmbească, agățat cu o mână de marginea tejghelei.

— Dă-mi un coniac, zise el suflând greu.

Fata umplu cu îndemânare un pahar mic cu picior înalt și se aplecă peste tejghea să i-l dea.

— Vedeți, abia mai răsuflați. N-ar trebui să mergeți atât de repede.

Îl urmări dând pe gât băutura.

— Și n-ar trebui să beți atât de repede. Vă arde stomacul.

Henri puse paharul pe tejghea și se urcă pe unul din scaunele înalte înșirate lângă bar. Deodată păru înalt, umerii lui lați ajungând aproape la același nivel cu ai ei. Sara putea să-și vadă fața reflectată în lentilele ochelarilor lui.

— Într-adevăr, *monsieur* Toulouse, beți prea repede. De ce nu sorbiți, cum fac toți?

— Mi-era sete.

Își scoase jobenul și-și desfăcu pelerina.

— De fapt, încă mi-e sete. Am luat masa de seară acasă și nu mă simt în apele mele. N-am băut de la ora șase.

Aprinse o țigară și stinse chibritul.

— Ce-ar fi să-mi mai dai un coniac?

— Ce-ar fi să vă dau un simplu pahar cu apă, dacă sunteți atât de însetat? Coniacul nu vă potolește setea.

— Ha-ha, aici greșești! Coniacul potolește setea, ajută digestia, întărește mușchii, primenește sângele, spală ficatul, stimulează rinichii, încălzește măruntaiele și-ți dă curaj. Acum fii fată de treabă și dă-mi băutura aia. Și nu te mai uita atât de posomorâtă. E ajunul Anului Nou și… oh, apropo, fiindcă veni vorba de Anul Nou…

Bâjbâi sub pelerină și scoase o cutie subțire pătrată.

— … ai aici un flecușteț pentru dumneata. Nu pentru că meriți, reține. Îmi faci mereu morală, obligându-mă să cerșesc fiecare păhărel de băutură. Totuși îmi placi.

— Pentru mine? strigă ea emoționată, ștergându-și mâinile pe șorț și luând cutia. Oh, *monsieur* Toulouse, sunteți foarte drăguț!

Se aplecă repede peste tejghea ș. l-l sărută.

— Ei, ce înseamnă asta? O propunere? Stăpânește-te! Ascultă, ce-i cu băutura aia?

Ea se prefăcu că nu aude și despachetă cutia.

— Splendide! Și cu inițialele mele!

Pipăi încântată pânza fină.

— Și brodate de mână!

— Pe vremuri, de Anul Nou se ofereau țucale. Splendide, cu portrete de oameni iluștri pictate pe fund. Noi suntem mai rafinați, oferim batiste. Acum, pentru Dumnezeu, unde-i băutura aia? Bătu cu palma în tejghea. Serviciul e deplorabil în localul ăsta.

— Ați mai băut unul, zise ea fără să-și ia ochii de la batiste. Alcoolul nu vă face bine.

— Ce vorbă-i asta? Așa îți faci meseria? Și Zidler crede că ești o barmană extraordinară!

În ochii ei apăru o ciudată expresie de tandrețe.

— Nu-mi pasă dacă ceilalți doresc să-și ardă mațele, dar dumneavoastră, *monsieur* Toulouse…

— Ți-am spus că alcoolul nu-mi face rău.

— Așa spun toți.

— În cazul meu, întâmplător e adevărat. M-ai văzut vreodată beat? M-ai văzut?

— Nu, admise ea cu jumătate de gură. Totuși, nici pentru dumneavoastră nu-i bun.

— Degeaba discuți cu femeile ! *Nom de Dieu,* ai de gând să-mi dai sau nu…

— Foarte bine, zise ea bosumflată. Poftim!

Îi umplu în silă paharul.

Bău, plescăi din buze și zâmbi mulțumit.

— Acum pune deoparte batistele alea și să vorbim serios. A trimis Drouant homarii?

— Sunt aici în răcitor, zise ea tot bosumflată.

— Bun. Ce-i cu șampania?

Ea arătă spre un șir de sticle cu capsule aurii puse la gheață în găleți argintii.

— Moet et Chandon, ’78. Așa cum ați spus.

— Ești un giuvaier, Sara.

Aruncă o privire în oglinda din spatele barului și zări imaginea reflectată a lui Zidler îndreptându-se spre el, adus de spate și abătut, cu veșnica țigară de foi neaprinsă în gură.

— Ce-i cu dumneata, *mon vieux*? îi strigă Henri, răsucindu-se pe scaun. Arăți de parcă ți-ai îngropat ultimul prieten. O băutură, asta-ți trebuie. Repede, Sarah, *două* romuri duble!

Zidler se sui pe scaun și se aplecă obosit peste tejghea.

— Nu pot pricepe, mormăi el privind în gol. Nu pot câtuși de puțin pricepe.

— Ce nu poți pricepe? zise Henri trecându-i brațul în jurul umerilor. Nici eu nu pricep unele lucruri. Ce nu mergè?

— Tocmai asta-i, că nu știu.

Se uită descurajat la Henri.

— Îți amintești cum spuneam întruna că nu pot da greș, că am să câștig un milion? Ei bine, adineauri m-am uitat în registre, și treaba nu merge bine. Dar nu pot pricepe de ce. Spectacolul e bun, muzica e bună, băutura e bună, prețurile sunt convenabile. Atunci de ce localul nu e plin în fiecare noapte?

— În Noaptea asta e plin, îl consolă Henri. Uite, vine mereu lume.

Zidler dădu din umeri.

— Orice local e plin în ajunul Anului Nou. Nu. E ceva care nu merge. Chiar în timpul Expoziției, n-au venit nici jumătate din englezii la care mă așteptam și foarte puțini americani. Și un local ca ăsta nu-l poți ține fără americani.

Răsuci absent între degete piciorul paharului.

— Cred că m-am încrezut prea mult. M-am înșelat.

— Nu te-ai înșelat deloc cu Moulin-ul dumitale, dar lumea n-a aflat de el.

Descurajarea lui Zidler se prefăcu în iritare.

— *Nom de Dieu,* ce mai vor? Am cheltuit o avere pentru publicitate. Afișul meu se găsește pe orice chioșc, pe orice *pissotière*[49]. Nu faci un pas fără să-l vezi.

— E adevărat, dar lumea nu-l vede.

— Ce vrei să spui, cum adică nu-l vede? De ce nu-l vede?

— Pentru că afișul dumitale nu e un afiș.

— Nu înțeleg. A fost făcut de cel mai priceput om de meserie.

— Nu mă interesează, chiar de l-ar fi făcut Michelangelo. E o pictură drăguță, dar nu-i un afiș.

O licărire de înțelegere miji în ochii lui Zidler.

— Care-i deosebirea?

— Cam aceeași ca între un bubuit de tun și un piuit de flaut. Un afiș trebuie să fie izbitor, original, chiar scandalos. Trebuie să-ți sară în ochi, să te oprească brusc din drum, să ți se prindă de creier ca o căpușă de spinarea câinelui. Ascultă, Zidler, ce vedea lumea în afișul tău? O fată drăguță stând pe-un măgăruș, zâmbind prostește și arătându-și picioarele. Ce are asta de-a face cu Moulin?

— Ce-ar trebui atunci să facă?

Buzele lui Henri se căscară într-un zâmbet larg.

— Dar, *mon vieux,* e clar ca bună ziua. Să danseze cancan, asta ar trebui să facă.

— Cancan!

Ochii lui Zidler se căscau tot mai mari.

— Pe legea mea, cred că ai dreptate! Cred că ai dreptate! Cred că ai ghicit.

— Ar trebui să-și fluture jupoanele și să-și zvârle în sus picioarele, continuă Henri, înfierbântându-se pe măsură ce vorbea. Și asta ar trebui s-o facă în mijlocul unui grup de spectatori, ca să arate că

acest gen de spectacol are loc în fiecare noapte, și nu pe o scenă, ci chiar pe ringul de dans, unde toată lumea, îl poate vedea. Ar trebui…

Deodată se opri, căci îi citi gândul lui Zidler pe față.

— Ei, stai nițel. Dacă te gândești la ce cred eu că te gândești, mai bine taci din gură. N-am de gând să-ți fac afișul. E cu neputință! Nici peste o mie de ani… N-am făcut niciodată, un afiș, n-am studiat niciodată litografia. Ani de zile îți ia ca să înveți desenul pe piatră.

— Ar putea să-ți arate Père Cottelle, îl întrerupse mieros Zidler. El a tipărit celălalt afiș. E foarte amabil.

— Nu-mi pasă cât e de amabil. Nu doresc să-ți fac afișul. Nu mă interesează afișele. N-am timp, luna viitoare mă duc la Bruxelles, și am o groază de lucruri de făcut. Nu-i chip, orice-ai spune sau ai face…

O jumătate de oră mai târziu, după ce declarase categoric că nimic nu-l putea convinge să-i facă afișul, explicându-i de repetate ori că nu făcuse niciodată un afiș, că nu-l interesa litografia, țipând la Sara care stăruia alături de Zidler — argumentând, demonstrând, pledând, mai cu vorbă bună, mai dând înapoi, mai răstindu-se, bătând cu pumnul în tejghea și amenințând să nu mai pună niciodată piciorul la Moulin — până la urmă Henri cedă.

— Va fi un afiș extraordinar, zise Sara încântată, după ce Zidler îi mulțumi lui Henri cu lacrimi în ochi și plecă.

Henri o privi încruntat.

— Piei din fața mea! Ți-aș suci gâtul. Aproape îl convinsesem când te-ai vârât tu spunând că toți se opresc să privească tabloul meu din hol.

— E adevărat. Așa fac.

— Se prea poate să fie așa, dar nu trebuia să-i spui. De ce nu pot femeile să-și țină gura? Acum, uite ce-ai făcut. Voi fi nevoit să-l vizitez pe blestematul ăla de Père Cottelle și să mă apuc să învăț litografia. Cinci ani îmi va lua ca să fac afișul ăsta.

Se uită la ceas, îl învârti absent și-l băgă la loc în buzunar.

— Cred că aș face bine să mă duc la masa mea. Peste puțin îmi vor sosi prietenii. Spune-i lui Gaston să-mi aducă o sticlă de coniac. Și de astă dată scutește-mă de predici! Bagă de seamă, nu-mi dai coniac, nu fac afișul.

Ea îl urmări îndepărtându-se de bar cu pași târșiți; în hainele lui de seară arăta ca o siluetă caraghioasă care-l! inspira milă.

— Mulțumesc pentru batiste, îi strigă ea din urmă. Și An Nou fericit, *monsieur* Toulouse.

El se opri și-i zâmbi peste umăr. Un moment privirile lor se întâlniră și pe ea o izbi tristețea din ochii lui negri. Sărmanul omuleț urât, cât de greu se străduia să uite…

În sala de dans nu contenea să intre lume, umplând *promenoir*[50]-ul, invadând balconul circular, staționând în picioare pe locurile de trecere dintre scaune, căutând din ochi mese libere. Ici și colo, petrecăreți care-și puneau pe cap pălării de hârtie și claxonau din trompetele de carton, oferite de conducerea localului. Primele serpentine vâjâiau prin aer, descriind uriașe arcuri și căzând drept în vârtejul mulțimii de dansatori. La mese, femeile își descheiau nasturii de la mănuși și agrafele de la pelerine, în timp ce bărbații își dezbrăcau paltoanele, dând grav comenzi chelnerilor.

Henri luă loc la masa lungă de lângă ringul de dans, gata aranjată pentru supeu. Atenția îi fu o clipă atrasă de un grup de americani veseli și îmbujorați, care îi explicau chelnerului în franceza lor colectivă că doresc cea mai mare sticlă de șampanie a casei și patru din cele mai drăguțe fete.

— *Vous comprenay, garsonn? Cat joo-lee p'tit femms. Oui, oui. Tray joo-lee. Oh-la-la. Vive la France!*[51]

— *Bonsoir, monsieur* Toulouse. V-am adus coniacul, zise Gaston punând sticla și paharul pe masă. Sara a zis să vă spun…

— Nu mă interesează ce-a zis. Bănuiesc. Cum se simte soția?

— Ceva mai bine, cred. Azi după-amiază m-am dus la spital și mi-a spus să nu uit să vă mulțumesc pentru că v-ați dus s-o vedeți. Scuzați-mă, *monsieur* Toulouse, în noaptea asta toată lumea e zorită.

Henri îl urmări plecând grăbit în direcția unei mese cu clienți nerăbdători. Își umplu paharul și începu să numere alene farfuriile albe sclipitoare, murmurând în același timp numele oaspeților. Primul, Maurice; apoi ceilalți… Prieteni din Montmartre, colegi din *Comité Exécutif,* paraziți care veneau pentru homar, șampanie, distracție gratuită…

Bău dând coniacul pe gât dintr-o înghițitură, ca de obicei.

Își tampona mustața cu batista când îl zări pe Maurice venind grăbit spre el. Simți un fior de afecțiune pentru acest tânăr chipeș, care era singurul său prieten adevărat. Ce plăcut să-l aibă iar alături, să petreacă Anul Nou cu el…

— Am întârziat. Iartă-mă.

Maurice își dezbrăcă pelerina de seară și se așeză la masă, vizavi de el.

— A început să ningă și circulația e foarte anevoioasă. M-am întâlnit nas în nas pe stradă cu Dreyfus. Ți-l amintești? L-ai cunoscut la mine acasă. Am stat doar un minut de vorbă. Acum e căpitan și așteaptă să fie mutat zilele acestea la statul-major. Mi-a spus că la primăvară se căsătorește.

— Foarte bine. Ce-ar fi să bem ceva? Mai târziu ni se va servi șampanie.

— Chiar acum, nu.

Privi cu înțeles spre sticla de coniac de pe masă.

— Văd însă că tu ai început. Sincer vorbind, n-ar trebui, Henri.

— Te rog! Adineauri mi-a ținut Sara o predică. Dă-mi voie să mă simt bine de Anul Nou.

Maurice încuviință din cap fără tragere de inimă.

— Bine.

Aruncă o privire de-a lungul mesei.

— O adevărată recepție. Cine vine?

— Câteva distinse personalități din lumea artelor și a literelor. Dacă ai de gând să te laci negustor de tablouri… Fiindcă veni vorba de negustorii de tablouri, de ce nu te duci să-l vezi pe domnul Boussod?

— Pe cine?

— Pe domnul Boussod. Ți-ar putea da o slujbă ca ajutor al lui Théo. Nimeni altul nu te poate învăța meseria ca Théo, și cred că ar fi bucuros să aibă pe cineva care să-l ajute. Ultima oară când l-am văzut, mai să nu-l recunosc. Părea tare amărât. Acum e căsătorit, și mai întâi i s-a îmbolnăvit grav copilul. Apoi, s-a petrecut chestiunea aceea cu Vincent, la Arles, despre care ți-am vorbit. Îți închipui ce-a însemnat pentru el…

— Îți mulțumesc. Am să mă duc să-l văd după sărbători. Apropo, ai văzut articolul din *Figaro* în legătură cu Société des Vingt?

Fu întrerupt de sosirea unei tinere doamne atrăgătoare și vizibil foarte agitată.

— L-ai văzut pe Sharlie? întrebă ea, ochii ei negri, lucioși ca smalțul, scăpărând de furie. Mi-a spus că-l voi găsi aici.

— Peste un minut va fi aici. Ia loc, Germaine, și bea ceva.

Henri arătă în direcția lui Maurice.

— Ți-l prezint pe prietenul meu, Maurice Joyant și dânsa, Maurice, e domnișoara Germaine. Logodnica… lui Conder.

— Logodnică! Asta-i bună!

Clătină scurt din cap spre Maurice și se așează pe scaun.

— Cu el sau cu Papa tot atâtea șanse am să mă mărit. De ce mă mai culc cu acest englez trlândav, bețiv și de nimic bun, zău nu știu. E o dovadă cât de proastă sunt.

Își scoase mănușile, își ridică voaleta și continuă pe nerăsuflate:

— A ieșit cu prietenul ăla al lui, mare și gras… cel cu părul ondulat și obrajii fardați ca o fată…

Henri făcu semn cu mâna spre Gauzi și Anquetin, care-și croiau drum prin mulțime. Anquetin purta tot vechiul joben, stâlcit, pe care-l purtase ca student. Barba lui blondă era la fel de creață ca totdeauna, totuși ceva mai stufoasă ea altă dată. Gauzi era același ins gălbejit, sfrijit, cu priviri neliniștite.

— Brrr! Ce vreme! zise el tremurând, când ajunse la masă. Ghetele îmi sunt ude leoarcă. Am să mă aleg cu o răceală strașnică.

— Descalță-te, îl invită prompt Germaine.

— Nu pot. N-am ciorapi.

Dădu mâna eu Maurice.

— Sper că nu e pictor, zise Gauzi. Dacă am să am vreodată un copil care ar dori să se facă pictor, îl înec.

Între timp, Anquetin sufla zăpada de pe borul jobenului, împrăștiind stropi reci pe gâturile doamnelor de la mesele vecine.

— Nu vă supărați, le explică el jovial. Doar olecuță ide apă.

Sosi alt grup de invitați, conduși de De zboutins, bătrânul gravor, îmbrăcat cu o pelerină neagră soioasă, lungă până-n pământ, iar din barba-i căruntă, zburlită, îi ieșea în afară o pipă lungă de lut.

— Bun găsit tuturor a! răcni el eu o reverență adâncă, măturând pardoseala cu pălăria lui ponosită.

Curtoazia medievală făcea parte din maniera lui și, cu fiecare stadiu succesiv de beție, se manifesta tot mai exagerat. În momentul culminant atingea apogee de retorism.

— Bachus și Venus să vă fie în veci călăuze, iar criticii de artă și negustorii de tablouri să se prăjească în uleiul veșnic. Amin!

În timp ce bătrânul boem se îndrepta poticnindu-se spre un scaun, Henri îi făcu repede cu ochiul lui Maurice.

— Mâncarea! Cea mai fermecătoare priveliște de pe pământ!

Luă unul din homarii pe care chelnerul îi adusese la masă și-l examină tandru.

— Priviți aceste linii, aceste planuri, aceste curbe, această expresie tristă din ochii lui! Ce minunată gravură aș putea face după el! Un alt Rembrandt, un alt Durer. Dar sunt prea flămând și mă văd nevoit să-l mănânc!

În înfruntările dintre inimă și stomac, totdeauna câștigă stomacul.

Alți invitați soseau, perechi sau pălăvrăgind în mici grupuri. Maurice era prezentat, și femeile îi aruncau scurte zâmbete frivole de apreciere. Peste puțin, toți mâncau, sorbeau șampanie, sfărâmau gheare de homar, strigau unul la altul peste masă.

— Ei, Lautrec, cum ai reușit să fii invitat la Bruxelles? strigă Dethomas din capătul mesei. De ce nu m-au invitat și pe mine?

Henri nu-i răspunse.

— În al doilea act, scenariul meu cere prezența pe scenă a douăzeci și opt de elefanți, strigă Bouleval, dramaturgul.

— Căsătoria ar trebui abolită ca imorală și nebiologică…

— Ai văzut expoziția lui Renoir de la Durand-Ruel?

— … cel mai mare pictor de femei de la Rubens încoace…

— … Boucher al slujnicuțelor de la bucătărie. Numai pelvis și funduri…

— Ei, Lautrec, ai auzit de Seurat…

— Viitorul meu tablou va fi un amestec de Veronese și Cézanne…

Și conversația continuă tot așa, în larma crescândă, vâjâitul serpentinelor, râsetele de la mesele vecine, confeti, behăitul răgușit al trompetelor de hârtie. Bărbații, stimulați de mâncare abundentă și de proximitatea femeilor, vorbeau cu gesturile largi și înflăcărarea oamenilor pentru care conversația devenise ultima cale de a epata și singura ca să-și înăbușe presentimentul ratării. Din când în când se

întrerupeau ca să înfulece o îmbucătură de homar, să ducă la buze paharul; sau se ridicau să danseze, pentru ca un moment mai târziu să revină roșii la față și gâfâind, gata să participe la discuțiile în curs, indiferent despre ce se vorbea. Sau, într-o dispoziție care îi îmbia la libertinaj, flirtau cu amantele prietenilor, trecând la discrete dar stăruitoare explorări pe sub masă.

Femeile — opt la număr — erau femei tipice din Montmartre, cu bluze „picior-de-oaie" și pălării confecționate în casă. Se îndeletniciseră cu multe, dar niciodată cu prea mult succes. Fuseseră modele de pictori, figurante de music-hall, croitorese sau modiste semiprofesioniste ori cocote semiprofesioniste. Nu iubiseră nici din calcul, nici din pasiune, ci doar în repetate rânduri. Acum, la aproape treizeci de ani sau ceva peste treizeci tăinuiți cu grijă, renunțaseră la visurile lor de tinerețe și se resemnaseră la ce le mai oferea viața.

Se simțeau bine în iadul asurzitor din noaptea asta, care le gâdila simțurile și le reducea la tăcere regretele, îmbujorate, cu ochii lucind din cauza șampaniei, cu feminitatea stârnită sub înrâurirea animalității dezlănțuite în sală, sporovăiau, râdeau, aruncau serpentine, dansau, murmurau proteste nesincere la propunerile rușinoase ale bărbaților, fericite să participe la această noapte de orgie, să fie curtate, să li se spună că sunt ființe fermecătoare… dar neînțelese.

— Ghicește cât a oferit tâlharul ăla de negustor pentru gravurile mele?

— Dar, *chéri,* zise ea soțului, cum puteam să-i rezist? Seamănă atât de mult eu ține.

— Nu e adevărat că cele mai plăcute lucruri din viață se obțin pe nimic; sunt al dracului de scumpe.

Răgușit de prea multă conversație, puțin amețit de băutură, Henri întinse mâna spre sticla de coniac din față și își umplu mașinal paharul. Privirea i se abătu spre grupul de americani, care se strânseseră unul lângă altul și intonau duios *Geneviève, iubită Geneviève*[52]*,* uitând cu desăvârșire de cele patru prostituate de la masa lor. La bar, Sara, acum un miracol de îndemânare profesională, se precipita de la un capăt la celălalt al barului, de parcă ar fi cântat la un imens xilofon. Chelnerii alergau încoace și-

ncolo, ca niște jucării mecanice lăsate din mână, cu tăvile lor rotunde purtate pe sus în vârfurile degetelor.

Odată cu apropierea Anului Nou; în sală se dezlănțui e adevărată isterie în continuă creștere. Pe ringul de dans, femeile se lipeau de parteneri, eu buzele strânse sau cu buzele întredeschise, ca prinse de-o vagă teamă. Aerul, viciat de respirație și îmbâcsit de fum, era împroșcat cu confeti și brăzdat de serpentine.

Da, asta era amuzant, sta însemna viață, așa se cuvenea să-și petreacă Anul Nou. Mult mai plăcut decât să clocească lângă focul din salonașul lui Maman. La Bruyère avea dreptate: „Nu aștepta să fii fericit ca să râzi…”

Bău, își trecu peste mustață degetul încovoiat. Căldura alcoolului îl învăluia ca o plapumă.

Îl zări pe Charles Conder, înaintând cu pași nesiguri spre masă, însoțit de-un bărbat corpolent, înalt, cu păr castaniu ondulat, căzut peste urechi, a cărui față complet bărbierită se legăna ca un pendul, părând că se scurge sub formă de falduri adipoase în imensul guler ou revere. Amândoi erau în frac. Plastroanele cămășilor erau mototolite și jobenele puse strâmb pe cap. Amândoi erau beți turtă.

— Sosește Sharlie al tău, zise el făcând-o atentă pe Germaine, care ajunsese la stadiul de autocompătimire lacrimogenă și acum își descărca inima pe umărul ospitalier al lui Anquetin.

Într-o clipă se răsuci pe scaun; ochii îi scăpărau de furie.

— Porcul! Uitați-vă la el! Nu v-am spus eu că o să vină beat ca un porc?

— Băt’îne Henri, rosti încâlcit Conder, în stil protocolar britanic, îți pre’int pe ve’hiul meu prieten Oscar Wilde. Scriitor es’epșonal, și tot ce vrei. Abia a picat de la Londra…

Efortul prezentării îl extenuă. Genunchii i se îndoiră și se prăbuși pe-un scaun.

— Ah, Paris! exclamă proaspătul sosit, depunând pe scaun povara trupului său mătăhălos. Singurul oraș civilizat din lume. Acum două zile soseam istovit de grijile familiale… o soție și doi băieți, știți… gâgâitul stăpânelor londoneze, micile discuții bănești. Și deja încep să reînvii.

Își umflă pieptul și inspiră adânc aerul îmbâcsit de fum.

— Aici, în acest fermecător Paris, pot respira, pot gândi… Ce văd? Șampanie!

Henri studia prin fumul țigării fizionomia bărbatului. Complexă, totuși ușor de descifrat, trăda conflictul lăuntric al oamenilor care nu sunt împăcați cu ei înșiși. Ochii bulbucați, veșnic agitați, tăinuiau pofte păcătoase. Gura, ușor rujată, era mică, țuguiată, feminină; dar fruntea era superbă, marmoreană, iradia o măreție aproape imperială[53].

I-ar fi plăcut să-l asculte pe acest tulburător și atrăgător străin, dar fu strigat de Anquetin.

— Ei, Lautrec, nu-i așa că negustorul de tablouri din rue des Martyrs e un pungaș?

Negustor de tablouri! Abia rostite, cuvintele stârniră o spontană agitație în jurul mesei. De zboutins, Ibels, Gauzi, Dethomas, toți aveau serioase motive de nemulțumire împotriva negustorilor de tablouri, iar acum și le manifestară cu o nestăpânită, aproape voluptuoasă satisfacție, care le umfla vinele gâtului și le aprindea în ochi fulgere de mânie.

— De obicei căpătăm douăzeci și șapte de franci pentru o înălțare, strigă Anquetin, și acum blestematul ăla de Shylock îmi plătește numai douăzeci și cinci. Zice că sentimentul religios e în descreștere. Voi, însă, știți bine că-i o minciună. Duceți-vă în orice biserică în zilele de duminică. Pline până la ușă.

Henri schimbă o privire rapidă cu Maurice.

Ah, negustorii de tablouri! Aceștia erau adevărații viermi ai artei, ticăloșii care făceau averi — da, averi — din geniul și mizeria marilor maeștri. Cât de încântați erau când vedeau artiști originali, străluciți, zbătându-se în desperată lipsă, în cumplită sărăcie!

Conversația, deja însuflețită, se înfierbântă și mai mult când Bouleval pomeni de nemulțumirea lui împotriva regizorilor de teatru.

Iată o specie întru totul vrednică de dispreț! Nu mai departe de săptămâna trecută directorul de la Comédie Française a declinat onoarea de a pune în scenă piesa rutea *Moartea lui Hanibal.* Și vreți să știți ce-a spus acest idiot din naștere?

Nimeni nu vru să afle, și dramaturgul continuă să-și profereze ocările în mijlocul indiferenței generale, ca un fel de contrapunct bubuitor la corul lamentărilor împotriva negustorilor d. E tablouri.

— Ei, Dujardin, strigă Henri pe care-l plictiseau aceste veșnice plângeri, cum a mers în ultimul timp comerțul de pornografii?

— Înfloritor, regret că trebuie s-o spun, strigă vesel Dujardin. Cât se poate de înfloritor, ca toate afacerile comerciale întemeiate pe stupiditatea fără de margini a Omului.

Ridică mâna de sub masă și-și îndreptă barba ca o torță în direcția lui Henri.

— În prezent dau zor să scriu *Les Secrets Mémoires d'Amour,* pe care ar fi trebuit să le scrie Madame de Pompadour, dar nu le-a scris. Biata fată era frigidă, dar în această carte pârlește cearșaful. Se va vinde ca *frites*[54]-ele la bâlci.

— Să-ți fie rușine, domnule Dujardin! Rușine!

Mustrarea venea din partea lui Georgette, o brunetă cu ochi delicioși, cunoscută în cercurile din Montmartre sub numele de „Canibala".

Dujardin își potrivi monoclul în orbită și o măsură cu privirea într-un fel care exprima cât se poate de clar calda prețuire pe care o acorda farmecelor ei vizibile și totodată că-i trecea cu vederea însușirile mintale.

— Aveți dreptate, domnișoară, perfectă dreptate. Ar trebui să-mi fie rușine. Mintea mea este asemeni brânzei de Gorgonzola. Pute. Sunt însă prea sărac ca să-mi pot permite o conștiință literară. Acum doi ani i-am dus editorului meu un splendid manuscris despre incunabule și cărțile de rugăciuni din secolul al paisprezecelea. A doua zi mi l-a azvârlit în față. De atunci scriu despre *l'amour* și mănânc regulat. E, bineînțeles, un subiect foarte limitat și oarecum anost. În definitiv, strict vorbind, *l'amour* e ceva care începe la un capăt al aparatului digestiv și se termină la celălalt.

Își mângâie barba ca o flacără încremenită și oftă.

— Dar n-am ce face, din moment ce lumea nu dorește decât cărți din astea să citească. Îndeosebi femeile.

La această remarcă femeile îi replicară cu un cor de gâgâituri protestatare.

— Femeile nu citesc cărți obscene! țipă strident Ponpon, o drăgălașă croitoreasă care nu știa defel să citească. Bărbații, ei le citesc. Toți au minți stricate.

Aceste remarci. Reduseră la tăcere celelalte discuții purtate în jurul mesei, anunțând o dezbatere generală asupra subiectului din totdeauna agreat, *l'amour.*

Până și Bouleval se opri din acuzațiile împotriva regizorilor de teatru, ea să declare că femeile nu aveau minte de niciun fel — stricată sau altminteri.

— Agerimea mintală a femeii e în medie cea a hipopotamului chircit într-un banc de nămol.

Dezbaterea fu un moment întreruptă de înștiințarea lui Desboutin că pleacă să urineze.

— O simplă aluzie a băsicii e mai silnică decât porunca unui rege, declară el.

Dispăru maiestuos în direcția toaletei, cu pălăria de fetru mototolită pe ceafă, în timp ce pelerina mătura în urmă podeaua.

Îndată după plecarea lui Desboutin, bătălia sexelor fu reluată cu proaspăt avânt de ambele părți. Femeile atacau cu lovituri joase, lipsite de sportivitate, și cu comentarii defăimătoare la adresa performanțelor amoroase ale bărbaților.

— Vorbesc de parcă fiecare ar fi un Hercule, zise zeflemitor Canibala, referindu-se fără îndoială la amintirile ei personale. Dar după câteva hărțuieli gâfâie, gem și horcăie de te vezi nevoită să cobori din pat și să le dai săruri.

Se apropia miezul nopții. Sala de dans devenise un gigantic cazan de suflete în fierbere înăbușită. Pe ringul de dans, acum prea mic pentru mulțimea înghesuită pe el, dansul se transformase într-o învălmășeală de pași târșiți, o promiscuă frecare de spinări și funduri. În tumultul asurzitor, trompetele de hârtie sunau ca behăitul oilor pe vreme de furtună. Pe podium, Dufour, dirijorul orchestrei, se legăna din șolduri, dădea din coate și-și flutura bagheta.

Henri își umplu din nou paharul, bău și se lăsă pe spătarul scaunului. Era momentul minunat când picioarele încetau să-l mai doară, când suferința dispărea. Figurile din jurul mesei îi păreau pete de vopsea estompate; sporovăială glasurilor ajungea până la el ca un bâzâit confuz.

Da, așa se cuvenea să petreci ajunul Anului Nou! în definitiv, viața se trăiește minut cu minut — așa cum mănânci boabele de struguri,

unul câte unul… Dacă ai reușit să te bucuri de fiecare minut în parte, de fiecare dumicat de timp, viața ar fi ceva plăcut…

Deodată orchestra se opri la mijlocul unei măsuri. Dirijorul bătu puternic cu bagheta în pupitru, se întoarse și întinse brațele.

— *Mesdames et messieurs,* vesti el cu glas subțire sugrumat, nu mult diferit de lătratul unui cățeluș. Este exact miezul nopții! în numele conducerii Moulin Rouge-ului, vă urez un An Nou fericit și prosper. *Vive la nouvelle année!*

Se răsuci repede înapoi și cât ai clipi fu prins de-un adevărat acces epileptic. Orchestra-dădu un scheunat de alămuri. În sală izbucni un tumult asurzitor. Oamenii se sărutau, țipau, băteau din picioare, își strângeau mâinile.

Maurice se aplecă peste masă.

— *Bonne année,* Henri. *A la vie et à la mort.*

— *Bonne année,* Maurice.

Henri își puse pe cap o pălărie caraghioasă de hârtie, înșfăcă o trompetă de pe masă și, umflându-și obrajii, suflă în ea cu toată puterea.

Începea un an nou.

1890… Anul Mariei Charlet.

— *Ei, cum a fost la Bruxelles?*

Degas își așternu un șervet de masă pe piept, își trase înapoi manșetele și presără cu grijă puțină sare într-o lingură mare de os, pentru salată.

— Cum a fost expoziția? Ce-au spus criticii?

— Expoziția în sine a avut succes, răspunse Henri. Dar criticii! Ce de-au mai spus!

— Criticii!

Degas avu uiv hohot de râs pițigăiat și se întoarse spre Camille Pissaro, care-l urmărea din cealaltă parte a mesei mângâindu-și barba aidoma cu a sfântului Nicolae.

— Auzi, Camille? Nu le-au plăcut criticilor tablourile lui. Sună a ceva cunoscut, nu-i așa? Îți amintești ce scriau acum zece ani despre baletul meu?

În seara asta era foarte bine dispus. Aceste cine simple, la el acasă, erau o diversiune de la viața solitară pe care o ducea. Buna lui dispoziție se manifesta prin mișcări nervoase de pasăre și un

torent de observații pesimiste. Fiecare fel de mâncare îi stârnea o nouă nemulțumire. Până ce fu adusă friptura la masă de către Zoe, credincioasa lui menajeră cu profil de toporișcă, prorocise cataclisme nimicitoare și dezastre universale.

— Mai întâi, oțetul! zise el întinzând mâna după serviciul de oțet și untdelemn. Condimentarea unei salate…

Privi peste umăr ca să se încredințeze că Zoe se întorsese în bucătărie.

— … e o operație mult prea subtilă ca s-o lași la bunul plac al unei slugi ignorante.

Cu deosebită ceremonie, turnă câteva picături de oțet peste sare și piper, apoi le amestecă până ce se făcură o pastă grunjoasă.

— Acum untdelemnul!

Atitudinea lui devenise solemnă, măsurată.

— Camille, cum îți place salata? Din partea cu foarte mult untdelemn sau din aceea cu foarte puțin?

— Mi-e indiferent, zise chicotind Pissaro. Cum vrei. *Mon Dieu*, câtă tevatură pentru o căpățână de lăptucă!

Degas se întoarse spre Henri.

— Poftim! Vezi?

Rosti cuvintele cu un fornăit țâfnos.

— Uite-l pe impresionistul dumitale! Nu poate înțelege de ce e necesar să sacrifici puțin timp ca să chibzuiești asupra condimentării unei salate! Vai, orice metodă veche e bună!

— Presară puțină sare, aruncă deasupra câțiva cățel de usturoi, toarnă untdelemn, amestecă-le laolaltă, și gata salata dumitale! Toți impresioniștii sunt la fel! De ce să-ți pierzi vremea cu lucruri mărunte, cum e anatomia sau desenul? De ce să te trudești? întinde un strop de vopsea groasă, împroașcă toată pânza cu pete roz și albastre, numește această bălmăjeală *une impression,* și gata!

— Ei, ei, Edgar, nu te enerva! îl dojeni cordial Pissaro. Împrăștii salata pe toată masa.

— Cine se enervează? Sunt absolut calm! se pițigăie Degas, împrăștiind în dreapta și-n stânga frunze de lăptucă.

Își întoarse capul de la invitatul său cu un aer de indiferență sfidătoare și se adresă lui Henri:

— Istorisește-mi despre Bruxelles. Bineînțeles, ai văzut Saint Gudule[55] și amvonul Verbruggen? Splendide, nu-i așa? Dar ai putut să te duci la muzeu și să studiezi tablourile lui Van Eyck? Acolo, tinere, găsești perfecțiune! Perfecțiune absolută! Acele mâini, acele draperii! Numai Dumnezeu le-ar fi putut picta mai bine, și eu unul tare mă îndoiesc. Dar aud că te-ai bătut în duel, ce-i cu asta? Ei, ei, hai! Nu sta așa de parcă ți-ai fi înghițit limba.

Henri se aștepta la întrebare. Vestea „duelului" său se răspândise în întregul Montmartre.

— Nu m-am bătut în duel, domnule Degas, zise el roșind. Doar l-am provocat la duel pe un oarecare de Groux. N-am putut îndura comentariile pe care le făcea în legătură cu Vincent. S-a petrecut la banchetul de închidere al expoziției.

Descriind incidentul, Henri aminti serviciul impecabil, masa lungă acoperită cu față de masă albă, paharele sclipitoare, plastroanele lucioase* zumzetul conversațiilor, îmbinat cu clinchetul discret al cuțitelor și furculițelor. Deodată atenția îi fusese atrasă de acest de Groux, un estetician blond, gălbejit, așezat la coada mesei, care își agita mâinile împodobite cu inele de ametist, exprimându-și peltic părerea că Vincent Van Gogh n-ar fi trebuit să fie invitat să expună. De ce? Pentru că era un nebun de legat. Și-a sfârtecat propria-i ureche! Gât privește opera lui… ei bine, ce te poți aștepta de la un pensionar al azilului de nebuni!

Pentru o clipă, Henri încercase să se stăpânească; dar curând mânia îi întrecuse răbdarea.

— Domnule de Groux!

Pumnul său bătuse în masă atât de violent încât de jur-împrejurul mesei se auzise un freamăt de pahare ciocnite; Până i chelnerii rămăseseră încremeniți, cu sticlele de șampanie în aer.

— Numai un laș e în stare să atace un om care nu se poate apăra. Toți oamenii mari au fost considerați nebuni de către proști ea dumneata! Dacă Vincent ar fi aici, te-ar culca la pământ. Sau poate te-ar ierta… nu știu. Dar eu sunt prietenul lui și nu te voi ierta. Aș fi dorit să te pot provoca la duel cu sabia. Mi-ar fi oferit plăcerea să-ți ciopârțesc *ambele* urechi. Dar pe un trăgaci pot apăsa, și…

— … Și dacă domnul Toulouse e ucis, strigase Seurat sărind în picioare, vă provoc eu!

În vacarmul ce urmă, De Groux încercase să îngăimeze bâlbâit câteva cuvinte de protest, dar președintele clubului îi tăiase scurt vorba și-l invitase răstit să părăsească sala.

— Așa că, după cum vedeți, încheie Henri zâmbind timid spre Degas, duelul n-a avut loc. De Groux și-a azvârlit șervetul pe masă și a ieșit cu pași semeți din sală. Președintele s-a scuzat în numele Societății. Și eu asta incidentul a luat sfârșit.

— Splendid!

Degas era încântat.

— Asta îmi amintește duelurile la care se provocau oamenii pentru *Olympia*[56]. Se sculau cum se crăpa de ziuă, plecau în trăsură. la Bois și pentru o pictură se alegeau cu o răceală strașnică.

— Îți amintești, Camille? Apropo; ce s-a mai întâmplat cu fata aceea care a pozat pentru *Olympia?* Era drăguță puștoaica, nu-i așa? Cum naiba o chema?

— Victourme. Victorine Meurend. Acum trebuie să fie bunică.

— Avea cei mai provocatori sâni din câți am văzut, continuă Degas, luat de valul amintirilor. Și cel mai frumos *derrière* în formă de pară. De-ai fi văzut-o cum și-l legăna, avea foarte mult *savoir-faire…* Dumnezeule; e aproape opt! se întrerupse el, uitându-se la ceas. Le-am spus fraților Dilhau că după cină vom veni la serata lor muzicală. Clémentine mi-a promis că va cânta pentru mine ceva de Mozart. Mozart! Ah, ce muzician!

Sfârșiseră cina. Henri o complimentă pe Zoe pentru *confiture à l'orange*[57] pregătită de ea și bătrâna menajeră roși încântată.

— Personal, detest *confiture à l'orange,* bombăni Degas în timp ce ieșeau din apartament. Dar ea crede că o prepară ca nimeni alta și o servește în fiecare zi. Femeile sunt extraordinar de înfumurate de cele mai mărunte aptitudini ale lor, chiar de cele imaginare.

La colțul străzii, Pissaro se despărți de ei, își trase pe ochi pălăria neagră rotundă și se îndreptă spre Gare du Nord. Degas și Henri parcurseră pe jos mica distanță până în rue Frochot, unde locuiau frații Dilhau. Era o noapte vijelioasă de ianuarie, cu rafale de vânt care zgâlțâiau obloanele și brăzdau băltoacele lăsate de ploaie între pietrele caldarâmului.

Când începură să urce scările, auziră arpegiile grave executate la fagot de Désiré Dilhau, îmbinate cu gamele mai înalte la flaut ale

fratelui său. În această zbenguială dintre instrumente era o notă de nepăsare, ceva de codru, care amintea joaca unei ursoaice cu puii ei într-un afund de pădure.

Când Degas trase de clopoțel, se făcu tăcere deplină.

— Intrați, intrați, zise radios Désiré Dilhau deschizând ușa. Ați sosit tocmai la timp ca să ascultați muzică bună.

Cu mustața lui fioroasă și nasul acoperit de vinișoare albastre, arăta mai degrabă a *cocher* bețiv, decât a onorabil fagotist la Operă.

— Clémentine pregătește cafeaua în bucătărie, continuă el luându-le pălăriile și paltoanele și atârnându-le într-un dulap. Cafeaua se împacă bine cu muzica. La fel, berea. Îmi amintesc că, în timpul repetițiilor la *Țannhäuser,* Wagner obișnuia să bea butoaie întregi de bere. Ne-a obligat, vă rog să mă credeți, să repetăm de o sută cincizeci de ori blestemata asta de operă, ca la premieră să ne alegem cu ouă clocite!

Continuând să vorbească, își conduse invitații într-un salon cu aer închis, ticsit eu mobilă, unde se strânseseră deja câteva persoane. Tocmai atunci intră aferată Clémentine, cu fața ei osoasă de fată bătrână îmbujorată de căldura sobei din bucătărie.

— *Mon Dieu,* zise ea îngrijorată, așezând tava pe masă. Sper că bietul om nimerește casa noastră! I-am scris adresa pe-o bucată de hârtie, dar e atât de distrat încât probabil a uitat-o. Tot timpul se gândește numai la muzică…

Observă pe Degas și pe Henri.

— Ah, domnul Degas și domnul Toulouse, ce drăguț din partea dumneavoastră că ați venit pe-o noapte înfiorătoare ea asta!

Era nespus de tulburată. Își aranjă absentă o șuviță de păr desprinsă, uitându-se la orologiul așezat sub un clopot de sticlă pe policioara căminului.

— *Mon Dieu,* e deja nouă! murmură ea ca pentru sine. Sunt sigură că s-a rătăcit. Ei bine, să ascultăm puțină muzică. Vom începe cu Sonata I-a de Mozart, făgăduită domnului Degas.

Era pe punctul de a începe, când clopoțelul sună. Fratele ei se duse repede la ușă și se întoarse însoțit de-un bărbat îndesat, cu față rotundă și favoriți cărunți zburliți, care zâmbea jenat.

— Am crezut că v-ați rătăcit.

Clémentine se duse repede spre el, cu mâinile întinse.

— Așa e, recunoscu bătrânul, strângându-i îndelung mâna. Știu că mi-ați dat adresa, dar nu știu unde am pus-o. Iartă-mă, buna mea *demoiselle.* La șaizeci și opt de ani, știți, se mai întâmplă să uiți unele lucruri… Ba uneori uit și adresele elevilor mei. Dar în timp ce căutam casa voastră, bon D*ieu* mi-a trimis o încântătoare modulație… oh, atât de încântătoare! Doar o septimă micșorată și un piculeț de contrapunct invers. Am însemnat-o repede la lumina unui felinar.

Clémentine nu-l lăsă să-și continue scuzele, îl prinse ce mânecă, ca și cum se temea să nu fugă, și-l prezentă invitaților.

— Domnul César Franck…

În acea dimineață, la ora trei, Henri, istovit, ud până la piele, ședea într-un bistrou puchinos și privea pe fereastră la trotuarul necunoscut din față, întrebându-se unde se află și cum ar putea să se ducă acasă la acea oră târzie.

— Cum naiba fac să găsesc o birjă? mormăi el, uitându-se fix la chipul său reflectat în geam.

Dar nu asta îl preocupa îndeosebi. Localul era o mică bombă agreabilă, caldă și liniștită — oh, prea liniștită — în ciuda becului cât gaz care sâsâia și a calendarelor pătate de muște, cu poze de doamne frumoase în rochii de seară bând vermut.

Criza, slavă Domnului, aproape trecuse! Fusese o criză grea. Și atât de neașteptată!

Totul se petrecuse foarte plăcut. Clémentine cântase sonata de Mozart, delicată ca clinchetul unui pahar de cristal. Apoi cineva scosese o vioară și acest dom» Franck se dusese la pian și își acompaniase propria sonai. Întâmplător, foarte frumoasă.

Atunci se întâmplase. Clémentine, calină ca o pisiență, îl rugase să mai cânte ceva.

— Vă rog, domnule Franck!

Iar el, ca să-i facă pe plac, se supusese. Și, ca naiba, execută chiar Preludiul cântat de Denise! Ei, dar asta îi adusese în minte întreaga scenă de atunci.

Ce ciudat! Puteai să trăiești luni de-a rândul liniștit, aproape să uiți că ești un schilod urât și pipernicit. Și deodată, poc! Te pomenești lovit în plină față. Aceleași vechi gânduri. N-ai să poți umbla

niciodată ca toți oamenii; nicio fată nu te va iubi vreodată; vei fi veșnic singur…

Se întoarse spre tejghea, unde patronul sta de vorbă în șoaptă eu un codoș în costum ajustat pe corp, melon cafeniu și mutră de nevăstuică.

— Cum se numește strada asta?

— Rue L-ai fier, domnule, răspunse patronul, cu un zâmbet grațios pe fața-ibucălată.

— Suntem departe de Boulevard Clichy?

— Nu, nu, domnule. La capătul străzii faceți la stânga, și-ați ajuns.

— Mulțumesc. Mai dă-mi, te rog, un coniac.

Se aplecă iar spre fereastră și se chiori în întunericul de afară. Încetase să plouă, dar tot se mai auzea vuietul vântului. Ce noapte! Ei bine, în Boulevard Clichy va găsi o birjă și se va duce acasă.

Privi o clipă la flacăra becului de gaz în formă de evantai. Minunat lucru! Necontenită, vie, zvâcnind ca un fluture de lumină prins într-o pânză de păianjen. Într-un colț, o prostituată în bluză albă de stambă dormea prăbușită peste masă, eu fața îngropată în brațe și o sticlă goală de vin dinainte. Pălăria îi căzuse pe podea și zăcea în rumegușul de la picioare. Răsufla liniștit ca un copil, doar din când în când scotea un sforăit abia perceptibil.

Îl auzi pe patron spunând codoșului: „Scuză-mă, te rog” și-l urmări cum se duse lipa-lipa la femeie, o scutură de umăr și așteptă să se trezească. Femeia se mișcă alene, își ridică fața îmbujorată spre el și-l privi lung, zâmbind buimacă. Bărbatul o lovi cu dosul mâinii peste față.

— Liniște! Gueuleede-Bois[58]! Știi că nu-mi place sforăitul. Afară de asta, nu-i politicos. Data viitoare te dau afară.

Se întoarse calm la tejghea.

— Scuză-mi întreruperea, zise el codoșului. Dar trebuie să păstrez ordine în local.

— Firește, aprobă insul cu melon cafeniu. Firește.

Se petrecuse atât de repede încât Henri nu sesizase imediat brutalitatea rece a scenei. Acum era furios.

— Porcul, porcul scârnav, ticălosul! se mânie el în sine. Oh, de-aș fi înalt și voinic! Ce l-aș mai înșfăca de gât și i-aș ard e un pumn în mutra aia bucălată și nătângă.

Dar în aceeași clipă alt sentiment lua locul indignării, încă buimacă din cauza loviturii, femeia rămase neclintită. Își freca obrazul cu dosul mâinii, privind absentă la sticla de vin goală.

— Fața ei îndobitocită avea culoarea cenușie, caracteristică istovirii alcoolice. Un moment fu imaginea vie a degradării umane.

Scoase repede din buzunar un ciot de creion și un petic de hârtie. Numai de-ar sta așa măcar un minut… Te rog, nu mișca… Creionul alunecă febril pe hârtie. În câteva secunde profilul ei abrutizat prinsese viață. Părul încâlcit, despletit, ochii sticloși, privind absent spre sticlă… Dar modelul se și destrăma, pierea văzând cu ochii. Femeia se aplecă încet-încet. Pleoapele i se închiseră. Cu un ușor zgomot surd, se prăbuși peste masă și adormi bușteanu.[59]

Henri își plăti băutura.

— Și banii ăștia pentru o sticlă de vin. Dă-i-o ei.

Așteptă până ce sticla fu dusă femeii. Apoi ieși șchiopătând din bistrou.

Aerul rece îl pătrunse până la oase. Își ridică gulerul de catifea al paltonului și-și croi cu greu drum în susul străzii, aplecat contra vântului, ținându-și melonul cu o mână. Sus pe cer o lună palidă de iarnă înota printre nori de furtună. La colț se uită în jur după o birjă, dar larga stradă, de obicei atât de animată, era goală și înfricoșător de tăcută. Porni mai departe opintindu-se în baston, răsuflând zgomotos pe gură. Constatase că în acest fel putea să facă douăzeci, uneori treizeci de pași, fără a fi nevoit să se oprească. Încă douăzeci de minute și va fi în pat…

Trecuse de Moulin Rouge, acum întunecat și tăcut ca o ruină carbonizată. Înainta anevoie de-a lungul bulevardului pustiu, când auzi zgomot de pași sprinteni alergând în urma lui.

Lângă el apăru o fată.

— Vă rog, domnule, se rugă ea în șoaptă, gâfâind. Vă rog, spuneți-i că sunt cu dumneavoastră.

Imediat se auziră alți pași. O mână de bărbat se întinse din întuneric și prinse mâna fetei din încheietură.

— Arată-mi condicuța!

Fata îl lovi cu piciorul, îl zgârie, încercă să-i muște mâna. Bărbatul trase o înjurătură printre dinți și-i răsuci brutal brațul. Ea țipă și se încovoie de durere.

— Acum, zise el, vrei să vii? Sau te iau cu de-a sila?

— Dă-i drumul la mână, interveni Henri. Nu vezi că o doare?

Bărbatul se întoarse.

— Am văzut-o acostând pe cineva și nu are condicuța. Ca să facă trotuarul trebuie să aibă condicuță. Afară de asta, ce te privește pe dumneata?

— Cum ar fi putut să acosteze pe cineva, când a fost cu mine toată seara?

Minciuna îi venise firesc pe buze.

— Toată seara? repetă zeflemitor bărbatul. Nu încerca să-mi vâri pe gât minciuna asta. Îți spun că am văzut-o cu ochii mei.

Se opri brusc și în glasul lui apăru o nuanță de respect.

— Sunteți domnul Toulouse?

— Da. Și te voi reclama poliției dacă nu încetezi să brutalizezi oamenii.

— Poliției? Asta-i bună. Păi, eu sunt poliția.

— De unde știu? De ce nu ești în uniformă? Arată-mi autorizația dumitale.

Vrând-nevrând, bărbatul liberă mâna fetei și începu să-și descheie haina.

— Sunt sergentul Balthazar Patou de la brigada de moravuri. În timpul serviciului nu purtăm uniformă.

— Lasă. Te cred. Am auzit despre dumneata la L'Ely, de la Père la Pudeur. Îmi spunea că ești cel mai conștiincios ofițer de poliție din cartier. Ar fi bine, desigur, să avem cât mai mulți ca dumneata. Dar, crede-mă, asupra acestei fete te înșeli. A fost într-adevăr toată seara cu mine.

— Dar vă spun că am văzut-o eu, cu ochii mei.

— În întunecimea asta cum poți să fii atât de sigur? De fapt, cu o clipă înainte am văzut o femeie alergând într-acoio. Arătă în josul străzii. Trebuie să fie cea pe care o căutați.

— I-ați văzut fața?

— Cum puteam? A trecut pe lângă noi ca fulgerul.

Siguranța eu care vorbea îl descumpăni pe Patou.

— Ați spus că alerga într-acolo?

— Da. A dispărut în rue Formentin.

Se întoarse spre fată.

— Ai văzut-o și tu. Nu-i așa, *chérie?*

— Da, am văzut-o, bombăni ea îmbufnată, continuând să-și frece încheietura mâinii. A coborât într-acolo, adăugă ea cu o smucitură a capului.

Polițistul își răsuci șovăielnic mustața, uitându-se când la unul, când la celălalt.

— Dacă a luat-o pe rue Formentin, cred că n-o mai prind în veci, mormăi el ca pentru sine. Scuzați-mă că v-am deranjat, domnule Toulouse. Dar avem și noi ordinele noastre, înțelegeți, nu-i așa? Trebuie să aibă cineva grijă de sănătatea publică și să nu le scape din ochi pe fetele astea.

— De bună seamă! înțeleg foarte bine. Atunci…; *bonsoir,* domnule Patou.

Făcu semn fetei:

— Hai, *chérie.* E târziu.

Se îndepărtară tăcuți, simțind ochii polițistului asupra lor.

Se grăbi cât putu, conștient de senzația ciudată pe care i-o da prezența fetei alături de el și oarecum indignat de mersul ei sprinten. De ce naiba consimțise la această minciună sfruntată?

— Ascultă, nu poți să mergi ceva mai iute? îl îmboldi ea în șoaptă, când se opri a doua oară. Ce-i cu picioarele dumitale?

În glasul ei nu era nici compătimire, nici repulsie, nici măcar curiozitate, ci numai iritare din pricina întârzierii.

Cuvintele ei îl înfuriară. Asta era tot ce putea găsi de spus?

— Dacă nu-ți place cum umblu, de ce nu-ți continui drumul? Acum nu mai e aici. Nu ești obligată să rămâi cu mine. N-are să te mai fugărească.

Fata tăcu o clipă.

— Așa te-ai născut, sau ce s-a întâmplat? întrebă ea un moment mai târziu pe același ton indiferent. Am cunoscut cândva un bărbat care și-a prins brațul într-o mașină. Ce noroc pe el, a căpătat cinci sute de franci de la Societatea de asigurări. Îi aruncă o privire peste umăr. Te rog, grăbește-te.

— Pentru Dumnezeu, nu vezi că mă grăbesc cât pot? Gâfâiala îl împiedica să vorbească. Ți-am spus că acum poți să te duci. N-are să te mai fugărească. Ești în afară de orice primejdie.

— Ah, ce plăcere aș avea să-i mut fălcile! murmură cuvintele cu setea răzbunării. Tare mi-ar plăcea să-l scuip în gură!

— Totuși ți-a dat drumul, nu-i așa?

— Și ce dacă, e un *rouquin*[60] și tuturor blestemaților ăștia tare mi-ar plăcea să le ard un picior în burtă!

În cuvintele ei se simțea o vrăjmășie fanatică, totuși impersonală, străvechea ură a urmăritului împotriva urmăritorului.

— Dar l-ai păcălit. E greu să păcălești poliția, zise ea deodată după un moment de tăcere. Ești om deștept, în glasul ei era și de astă dată aceeași indiferență, Nu-i mulțumea, nu-l complimenta — constata pur și simplu că e „om deștept”.

Ajunseră la colțul cu rue Coulaincourt și el se opri sub un felinar.

— Uite, acolo e un hotel.

Arătă spre globul de lumină începețoșat de deasupra ușii unei clădiri dărăpănate.

— E deschis toată noaptea și poți să-ți iei o cameră. Ai bani?

— Nu vreau să mă duc la hotel, zise ea îmbufnată. Mai întâi, nu te primește dacă n-ai condicuța în ordine.

Iar dacă te primește, îți ia dublu, și dimineața anunță poliția, să capete recompensa de zece franci.

De-abia acum putu să-i vadă fața. Era blondă și mai tânără decât bănuise. Optsprezece – nouăsprezece ani, cel mult. În întuneric ochii ei erau *terre-verte* — probabil căprui-deschis la lumina zilei. Gura era foarte mobilă, mare și neîndemânatic rujată. Nu purta nici pălărie, nici haină, și presupuse că sub rochie era goală. Totuși nu părea să-i fie frig. Stofa subțire îi sta strâns lipită pe sânii proeminenți, scoțându-le în evidență conturul, ca la statuile eline. Era vulgară, murdară, facilă, și periculoasă — dar nespus de ispititoare.

— Locuiești pe-aici? îl întrebă ea.

— Da. Am un atelier ceva mai departe, în capul străzii.

— Lasă-mă să dorm la dumneata.

Pentru prima oară în glasul ei era o notă calină, și el simți un fior plăcut.

— N-am să te supăr cu nimic și mâine dimineață plec.

Îi aruncă o privire cu pleoapele coborâte.

— Și dacă mă dorești, mă poți avea. Pe gratis. Zău, nu te costă un ban. Ai o țigară?

El îi întinse tabachera de aur.

Ea o examină, trecu repede un deget peste ea și după ce luă o țigară, i-o înapoie.

— Pare să fie de aur adevărat. Am primit și eu odată de la un bărbat o pereche de cercei de aur, dar i-am pierdut. Ai un foc?

El scăpără un chibrit și ea se aplecă, cu mâinile aduse pâlnie în jurul flăcării.

— Dumnezeule, că urât mai ești! mormăi ea, uitându-se la el printre gene, în timp ce pufăia.

Sângele îi pieri din obraji.

— Pleacă! zise el scrâșnind. Pleacă și lasă-mă în pace! Nu te doresc.

— Oh, ba da.

Suflă calm în chibrit și trase din țigară.

— Îți citesc asta în ochi.

— Lasă-mă în pace! Se îndepărtă de ea șchiopătând. Lasă-mă în pace, sau te dau pe mâna poliției.

Din câțiva pași sprinteni fata fu lângă el.

— De ce te-ai supărat? Nu ți-am cerut decât să mă lași să dorm în camera dumitale, atâta tot. N-am să fur nimic. Și dacă-ți plac, mă poți avea. Nu-mi pasă dacă ești schilod. Voi fi totuși drăguță cu dumneata. Glasul ei deveni iarăși calin. Ai să vezi, când vreau, pot să fiu drăguță.

El nu răspunse și continuă să înainteze cu greu în susul străzii pustii și tăcute, ocolind băltoacele lăsate de ploaie, sclipitoare sub clarul de lună. Ea merse alături de el scoțând fum pe nări, stând pe loc de câte ori îl vedea oprindu-se.

— Dacă ai un atelier, atunci trebuie să fii pictor, remarcă ea când se apropiară de casă. Am cunoscut și eu odată unul care picta cupidoni pe farfurii de supă.

Trecură unul după altul pe lângă loja doamnei Loubei și începură să urce scara. Becurile de gaz sâsâiau liniștit, desenând pe pereți forme tremurătoare de lumini și umbre.

— Nu încui ușa? întrebă ea după ce el răsuci clanța.

— De ce s-o încui? N-au ce să-mi fure. Așteaptă până aprind lumina.

Păși șchiopătând prin întunericul cu care se obișnuise și aprinse lampa cu petrol de pe planșeta de desen. În luminiscența chihlimbarie, vasta cameră prinse viață, dând la iveală plafonul din bârne, pânzele de pe pereți, siluetele triunghiulare ale șevaletelor. În centru, soba răspândea o lumină roșietică.

Fata aruncă o privire în jur.

— Ai o cameră mare. Și soba încă arde. Arde tot timpul?

Porni agale spre fereastră, se așeză pe sofa și începu să se dezbrace fără cea mai mică jenă.

El o urmărea, continuând să țină chibritul stins între degete. Prima femeie care rămânea peste noapte în atelierul său!… Cât de grațioasă era! Până și umbrele gesturilor ei mărite pe pereți erau grațioase. De ce-l irita atât de mult? Pentru că nu-i mulțumise? Nu, nepăsarea ei îl irita, calma certitudine că o dorește. De unde știa? A putut într-adevăr să-i citească în ochi că o dorește? Nici cinci minute nu trecuseră de când se afla acolo și se dezbrăca de parcă era la ea acasă. La Perroquet fetele flecăreau în timp ce se dezbrăcau, îți spuneau *„chéri”.* Poate era prefăcătorie, dar cel puțin simulau. Fata asta nici măcar nu-și dădea osteneala să simuleze.

— De ce te uiți așa la mine? zise ea ridicându-și ochii de pisică. N-ai mai văzut până acum o fată dezbrăcându-se?

Scoase chiștocul dintre buze și-l strivi de podea.

— Deși ești pictor, s-ar părea că nu vorbești prea mult, continuă ea văzând că nu-i răspunde. Cel despre care ți-am spus că picta farfurii de supă era tare vorbăreț. Tot timpul povestea și făcea fel de fel de glume nostime.

Simți o împunsătură de gelozie pentru pictorul care știuse cum s-o amuze, pentru toți bărbații care o văzuseră dezbrăcându-se, care o posedaseră. De câte ori își scosese ciorapii ca acum în fața străinilor, dormise în camere străine, în paturi străine… această fată de nouăsprezece ani?

Fata se ridică și își scoase rochia. Așa cum bănuise, nu purta jupon. Își lepădă repede *culotte*-ul. Acum sta înaintea lui într-o brasieră străvezie tivită cu panglică ieftină.

— Unde-i toaleta?

Nu, nu-i va da voie să folosească frumoasa lui cameră de baie. Las-o să colinde prin toată casa, las-o să răcească! Asta o va învăța minte cum să se poarte…

— La capătul coridorului.

Îngâmfarea îi fu de scurtă durată.

— Adică la același etaj? exclamă ea uimită. Uneori trebuie să urci două-trei șiruri de trepte ca să ajungi la toaletă.

Se uită la ea. În ce case păduchioase, prin câte coridoare nenorocite orbecăise? De cât timp era prostituată? Probabil din copilărie.

— N-aș putea să iau chibriturile? întrebă ea cu o imperceptibilă ezitare și o vagă urmă de rugăminte în glas. Nu cunosc casa.

— Uite, ia lampa.

Regretă imediat cuvintele. I se făcuse milă de ea văzând-o cum stă acolo în picioare, înduioșător de ridicolă numai în cămașă și desculță. Dar nu trebuia să-și urmeze impulsul; trebuia să-i azvârle cutia de chibrituri. Așa ar fi făcut ceilalți bărbați, pictorul și toți ceilalți. Așa ar fi tratat-o — ca pe-o târfă vagabondă ce era. Nu s-ar fi sinchisit de ea. Nu era obișnuită cu amabilitatea, n-o înțelegea…

Luă lampa din mâna lui fără să scoată o vorbă și traversă camera.

Rămase singur în întunecimea albastră. Dacă s-ar zori, ar avea timp să se vâre în pat înainte de-a se întoarce… Nu i-ar vedea picioarele. Noroc că sofaua avea așternut de pat…

Își desfăcu repede șireturile de la ghete și-și aruncă hainele la întâmplare pe fotoliu. De-abia se strecurase în pat, că îi auzi lipăitul picioarelor goale.

— Deja în pat? Dumnezeule, nu ți-ai pierdut vremea degeaba.

Puse lampa pe masă și își scoase brasiera peste cap.

— Vrei să las lampa aprinsă?

— Nu. Stinge-o.

Ea se aplecă și își aduse mâna în jurul sticlei de lampă într-o atitudine nespus de grațioasă… O clipă, o singură clipă, îi zări conturul șofraniu al profilului, rotunjimea gâtului, sânii cu sfârcuri roz. Apoi — doar o umbră mlădioasă în întunecimea de cobalt a camerei.

— Te-ai temut c-am să-ți văd picioarele?

Nota de sarcasm din glasul ei îl înfurie.

— Ieși afară! strigă el tremurând de mânie. Ieși afară; du-te la dracu'! Ia-ți hainele și pleacă de aici! Nu te doresc. Nu te-am rugat să vii.

Oh, de-ar fi înalt și voinic! Să-i poată arde o palmă peste mutră, sau să-i răsucească brațul cum făcuse Patou!

— Nu te-ai culcat niciodată cu un infirm? Te-ai culcat cu oricine ți-a ieșit în cale!

Ea dădu calm deoparte cearșaful și se strecură în pat. Îi simți întregul trup catifelat lipit de al său.

— Nu mai striga așa, zise ea încet. Ai să trezești toată lumea din casă. N-am spus decât că nu doreai să mă uit la picioarele dumitale, atâta și nimic mai mult. Ce-mi pasă mie de picioarele dumitale? Nu-mi pasă că ești infirm. Ti-am spus că am să fiu drăguță cu dumneata, dacă mă lași să rămân. Dorești să rămân, da?

Vorbele ei îi așterneam pe gât adieri calde. Vârfurile degetelor i se plimbau de-a lungul șalelor. Glasul fetei se făcu șoaptă.

— Ai să vezi. Am să fiu drăguță eu dumneata. Când vreau, pot să fiu drăguță.

Se înălță cu grație de reptilă, își strecură brațul sub el, își încleștă gura de a lui.

Și deodată nu mai fu nimic, doar învăluirea trupului ei gol, umezeala limbii ei…

Și sus, în fereastră, luna.

Când se trezi, își dădu seama, după duduitul focului din sobă, că doamna Loubet trecuse pe-acolo. Venise… și plecase. Tăcerea ei însemna dezaprobare. Afară, o burniță urâcioasă brăzda ochiurile ferestrei. Altă zi mohorâtă de iarnă.

Își întoarse cu grijă capul pe pernă și se uită la fata de lângă el. Dormea cu obrazul pe braț, buzele întredeschise, un sân descoperit. În ciuda gurii fardate și a liniilor de creion negru de pe sprâncene, îi reamintea fecioarele adolescente din pânzele lui Clouet. Cât de liniștit dormea! Ar dormi la fel de profund în orice pat… Sau pe paie, ori pe-o bancă publică. Sau chircită într-un gang… Era obișnuită să doarmă oriunde, așa cum era obișnuită să colinde noaptea prin coridoare. Întunecate, să cutreiere străzile fără pălărie și haină. Întâmplarea o adusese aici pentru câteva ore, ca pe acele musculițe albăstrii care se rătăceau vara în atelier. Peste puțin se va trezi, se

va îmbrăca și va pleca» Unde? Doar Dumnezeu știa. Va colinda prin ploaie, dând târcoale pe străduțe puturoase, ferindu-se de poliție, mulțumindu-se drept prânz cu un măr șterpelit dintr-un cărucior de mână. Va aștepta umilă în întuneric să se ofere unor necunoscuți pentru cinci, patru, trei franci — poate numai pentru un pat, un loc de dormit, așa cum făcuse cu el. La noapte alt bărbat o va privi dezbrăcându-se, va poseda mlădiosul ei trup voluptuos. Alt bărbat! va simți atingerea degetelor, va descoperi rafinata perversiune a gurii ei. I se va dărui cu aceeași patimă, cu aceeași destrăbălare care-l îmbătase — fără dragoste, fără tandrețe, numai pentru că se născuse vicioasă, cu geniul depravării încă din fașă.

Poate că… poate că… dacă ar plăti-o, dacă ar plăti-o bine… Nu fi neghiob! Las-o să plece! E o târfă, nimic altceva decât o târfă abrutizată, ieftină, înrăită… O fată ca ea nu-ți poate aduce decât necazuri…

Era la șevalet când ea se trezi.

— Bună dimineața, îi zise el de pe scaun. Ai dormit bine?

Ea se ridică în capul oaselor și-și prinse brațele în jurul genunchilor. Cu o smucitură a capului, își aruncă înapoi o șuviță de păr blond.

— Ai o țigară?

Simți iar că clocotește de furie. De ce nu putea fi politicoasă? Nu-i nimic, peste puțin o să plece… Se duse șchiopătând spre fotoliul de lângă sofa și, cu voită încetineală, îi aruncă tabachera de aur.

— Mai bine scoală-te. A trecut de ora douăsprezece și am de lucru.

— Ai un chibrit?

Trase din țigară, înghițind fumul.

— Dumneata faci toate tablourile astea?

Își plimba privirile pe pereți.

— Ce faci cu ele? Le vinzi?

Cu vârful bastonului ridică *culotte-ul* de pe podea și i-rl azvârli în pat.

— Puneți-l și scoală-te. Vreau să lucrez.

Nu se clinti și continuă să fumeze.

— *Merde!* făcu ea privind pe fereastră. Iar plouă. Ai mai pomenit atâta ploaie?

Cum sta privind în sus, fața îi era scăldată de lumina mohorâtă a zilei. Observă că are ochi căprui-deschis, mai deschis decât se așteptase. Umbrele omoplaților și mai jos subsuorile erau albastre-cobalt. Se gândi s-o roage să rămână în poziția asta și să-l lase să facă o schiță, dar se stăpâni.

— Ce-i aia de pe cap? zise ea râzând, întorcându-se spre el.

Îl indispunea că fusese surprins cu pălăria lui caraghioasă, pătată de vopsea.

— Pălăria mea de lucru, zise el posomorât. Îmi șterg pensula de ea. Un obicei al meu.

— Asta-i o prostie.

Din nou simți că-i piere sângele din obraji.

— Dacă nu-ți place, n-ai decât să nu te uiți. Acum ți-aș rămâne îndatorat dacă ți-ai lua lucrurile și ai pleca. Patou nu te mai așteaptă jos, iar eu aș vrea să lucrez.

— Repede îți mai ieși din fire! Mereu țipi și-mi spui să plec. Puțin. Îmi pasă de pălăria dumitale. Doar că-ți dă un aer caraghios, asta-i tot.

Îi aruncă o privire amuzată și se aplecă într-o parte ca să scuture scrumul țigării pe podea.

— Ce-i acolo sus? întrebă ea observând scara care ducea la balcon.

— Camera mea de „dormit și baia.

— O BAIE!

Cât ai clipi, coborî din pat și se sui fuga pe scară. Îi auzi exclamația de încântare la vederea căzii.

Se întoarse repede și se aplecă peste balustradă.

— Te rog, te rog, dă-mi voie să fac și eu baie. Vocea ei avea intonația plângăreață a copilului care se roagă să i se dea o jucărie. Am s-o curăț bine. Promit.

O voce slabă dinlăuntrul lui îl avertiza: „Refuz-o. Spune-i să se îmbrace și să plece”.

— Dacă dorești, n-ai decât.

Vorbele îi părură rostite singure, și avu straniul sentiment al unei prezențe străine în el, a unui ins răzvrătit asupra căruia n-avea nicio putere.

— Dar nu sta prea mult, adăugă el morocănos. Am de lucru.

Se ridică de pe fotoliu sprijinindu-se în baston și se întoarse la șevalet.

Auzi șuvoiul apei, zumzăitul și zăngănitul țevilor și, puțin mai târziu, agitație însoțită de-o ploaie de înjurături triviale.

Fata apăru iar la balustradă.

— Te rog, vino! Nu pot să închid robinetul. O să dea apa pe dinafară.

Când ajunse în camera de baie, era liniște deplină. Sta culcată în cadă și chicotea.

— E-n regulă. L-am dres. Află că n-am făcut niciodată baie… vreau să spun o baie adevărată. Într-o cadă.

O urmări din prag împroșcându-și umerii cu apă, răsucindu-și degetele de la picioare, dându-se mai afund în apă, cu miei țipete de voluptate. Emoția ei era înduioșătoare; bucuria unui puști hoinar intrând pentru prima oară în mare. Părul blond, adus în pripă pe creștetul capului într-un coc abia strâns, îi da un aer de — copil obraznic. Niște sâni. Mici, lucioși, de fetiță. Arăta de șaisprezece ani. Din nou îl izbi grația nestudiată a mișcărilor ei. La un moment dat își ridică brațele să-și prindă mai bine părul care sta să se despletească, și câteva secunde luă poza unei figurine pompeiene pe care o desenase la Luvru. Curtezanele adolescente, care frecventau băile stabiene, trebuie să fi arătat ca ea…

Cu mușchii încordați, o sorbea din ochi.

O noapte… încă o noapte cu ea, cu coapsele ei nervoase, cu gura ei suculentă… Nu. E perversă, periculoasă… Dar cum putea să fie perversă? Privește-o. *Une gamine*[61] de șaisprezece ani… Poate mai era ceva neîntinat în ea, o urmă ascunsă de prospețime…

— Știu de ce nu mi-ai spus că ai o baie.

Își săpunea subsuorile împroșcând clăbuci de săpun pe piept.

— Pentru că nu doreai s-o folosesc și să văd lucrurile astea frumoase ale dumitale. D-aia m-ai trimis noaptea trecută la capătul coridorului. Îmi dau seama că nu-ți plac. Mereu țipi la mine.

Se uită la el printre pleoapele umede.

— Dar am fost drăguță cu dumneata, nu-i așa? M-am ținut de cuvânt, nu-i așa? Ți-a plăcut, nu-i așa? Nu spune nu, pentru că așa e. Dacă mai purta ochelarii ăia, ai avea ochi frumoși, remarcă ea fără nicio legătură.

Henri îi auzea vocea printr-o negură de gânduri.

— Ce importanță are dacă te plac sau nu?

N-are să-l amăgească ea cu privirile alea lingușitoare și sporovăiala ei nătângă…

— Te-am seos din încurcătură, ai dormit într-un pat și ai făcut o baie. Asta doreai, au? Ei acum îmbracă-te și lasă-mă în pace. Am de lucru.

Se întoarse să plece.

Ea se scufundă lascivă îți apa caldă.

— Dacă” vrei…

Vocea ei avea ceva din torsul lingușitor al pisică.

— … mă pot întoarce diseară. Și am să fiu iar drăguță cu dumneata.

Ispita… Uite-o, în carne și oase, îți usucă gâtlejul, îți înmoaie mădularele… Așa arată desigur la chip, așa sună în urechi… în acest fel trebuie să fi vorbit șarpele în grădina raiului, cu acest glas îmbietor, insinuant. „Spune-i nu, spune-i nu!” stăruia vocea slabă din ei. „Nu dorește decât atelierul tău, camera ta de baie, banii tăi…” Dar și cealaltă voce se făcu auzită, vocea răzvrătită. „Încă o noapte… încă o noapte doar…”

Vreme de două-trei secunde cele două voci se înfruntară, în timp ce inima îi bătea puternic. Își scoase pince-nez-ul, șterse încet lentilele, ca să câștige timp.

— Cum vrei. Ridică emfatic din umeri, chiar prea emfatic. Mie indiferent.

În ochii ei licări o imperceptibilă sclipire.

— Nici măcar nu-ți știu numele cel mic. Al meu e Marie. Al dumitale care e?

— Henri…

— Drăguț nume!

Întinse din cadă un braț lucios:

— Dă-mi prosopul, Henri.

Două ore mai târziu, cobora grăbit rue de Coulaincourt, ocolind cu îndemânare băltoacele lăsate de ploaie, fredonând de unul singur cu timbrul său fălos de bariton profund, cum făcea de fiecare dată când

se simțea fericit îi venea să sară, să facă tumbe, să trimită bezele spălătoreselor.

Marie se va întoarce !

Plecase de zece minute spunându-i: „La ora șapte. Nu, n-am să uit. Și ai să vezi. Am să fiu drăguță cu tine…” Ecoul vorbelor ei zăbovise în urechile lui tot timpul cât îi ascultase pașii sprinteni coborând scara. Abia atunci descoperise că e un nesățios.

Bineînțeles, nu se mai putea duce la Père Cotelle, cum plănuise. Oricum, era prea târziu. Afară de asta, mintea îi era la lucruri mai interesante, mult mai interesante decât litografia… Afișul lui Zilder n-avea decât să aștepte, și, în definitiv, ducă-se dracului!

Marie — un nume atât de simplu și de drăguț! Va lua cina cu el. Îi făgăduise. La început plănuise s-o ducă la restaurantul Drouhant, dar acum avea o idee mai bună. Vor cina în atelier. Numai ei doi, cum fac îndrăgostiții din romane. O cină aleasă, cu vinuri într-adevăr bune. Șampanie? De ce nu? Șampania o va stimula să râdă, să-și încrețească nasul, să spună lucruri hazlii. Și câteva flori. Nimic mai potrivit decât florile, ca să dai unui loc aspect de cămin. O să vadă ea ce înseamnă să fie tratată amabil, care e deosebirea dintre un gentilom și brutele cu care avusese de-a face până acum!

Căci, în definitiv, asta se petrecuse cu ea. Sărmana fată fusese toată viața chinuită. Frig, foame, frică. Nu-i deloc de mirare că se înăsprise. Și câinii se înrăiesc când sunt bătuți. Bunătatea, asta doreau oamenii, de așa ceva avea lumea nevoie. Doar un pic de bunătate. Și el avea să i-o ofere, s-o facă să uite nopțile reci, poliția, artistul care picta farfurii de supă, și pe toți ceilalți…

E uimitor cât de greșit poți să judeci uneori oamenii! O considerase egoistă, aspră, stupidă, și în realitate nu era câtuși de puțin așa. Firește că era incultă, dar toți ne ivim pe lume inculți. Își crease o carapace protectoare. Cine n-ar fi făcut la fel, eu genul de viață pe care fusese silită s-o ducă? Sub această aparență, avea totuși o minte ageră și o inimă bună.

Schimbarea părerii despre ea se petrecuse la scurt timp după ce-i înmânase prosopul. Cu o desăvârșită grație — toate mișcările le avea grațioase — sărise din cadă, se ștersese și, încă goală, începuse să-și pieptene părul, sporovăind tot timpul ca o țarcă. Poseda darul puștanului parizian de a maimuțări. Îl imitase uimitor

de bine pe Patou și vocea lui guturală. Ținând pieptenele deasupra buzei superioare, mimase mormăitul lui prin mustață. „Sunt sergentul Balthazar Patou, de la brigada de moravuri. În timpul serviciului nu purtăm uniformă". Nu trecuse mult și făcea haz de gesturile ei poznașe, de ripostele ei în argou. Îi zicea pe nume, Marie, înfiorat de apropierea cărnii ei, de senina ei nerușinare când își ruja buzele, când își făcea sprâncenele cu un chibrit ars. Ba chiar glumiseră pe seama „pălăriei de lucru". Numai în *culotte,* își pusese pe capul ei blond pălăria împroșcată cu vopsea, pe-o sprânceană, cum și-o pun craii, și se strâmbase în oglindă. Un gest stupid, dar fermecător.

Astă-seară, când se va întoarce, va purta o rochie nouă. Oh, nu fusese ușor s-o convingă să primească bani! „Ți-am spus că mă poți avea pentru nimic, ți-am spus?" protestase ea. Până la urmă a trebuit să admită că poartă o rochie ca vai de lume, că lenjeria poate fi mai bună. Glumiseră pe seama cuzotte-ului. Mici glume decoltate — de felul celor pe care le fac îndrăgostiții între un hohot de râs și un sărut. Până la urmă acceptase banii, și nu va uita niciodată cuvintele ei la vederea bancnotei de o sută de franci. „O sută de franci!…" De fapt, se bâlbâise și înghițise în sec. Sărmana fată, viața fusese nemiloasă cu ea; nu cunoscuse decât murdărie și asprime. Dar el avea să schimbe toate astea…

Pe Boulevard Clichy chemă o birjă și se duse la Drouhant, unde comandă să i se trimită cina acasă.

— Și nu uitați șampania. Moet et Chandon ’78. Trimiteți și câteva sticle de coniac.

Apoi, se duse la o florărie; când ieși din prăvălie, dădu drumul birjei. În timp ce se îndrepta spre o *crémerie* din apropiere, auzi lângă el o voce tunătoare cordială.

— *Bonjour, monsieur* Toulouse. Închipuiți-vă, să vă întâlnesc chiar așa, pe negândite. Ce coincidență! Tocmai când avejfai intenția să vă fac o mică vizită!

Era Patou, același Patou care cu o noapte înainte îi răsucise Mariei brațul și o făcuse să țipe de durere. Cordialitatea lui părea destul de sinceră, dar neașteptata lui apariție nu prevestea nimic bun. Coincidență, nu zău!

— De ce doreați să mă vedeți?

Același zâmbet jovial.

— Oh, un fleac, domnule Toulouse, o nimica toată. Vă duceți să luați o gustare? Vă e foame, nu-i așa? Ehei, nimic nu-ți dă mai multă poftă de mâncare ea un mic *amour.* Vă incomodează dacă vă însoțesc?

Crémerie era o unitate dintr-un lanț de *restaurants sanitaires* patronate de municipalitate ca să combată alcoolismul și să încurajeze consumul de produse lactate în păturile de jos. Prânzurile constau din ouă, unt și brânză; singura băutură servită era laptele. Aceste localuri se mândreau cu desăvârșita lor curățenie, pereții placați cu faianță albă și atmosfera austeră. Slab frecventat tot timpul, localul era pustiu la acea oră a după amiezii!

Se așezară la o masă cu tăblie de marmură și Henri dădu comanda unei chelnerițe cu halat scrobit și aspect aseptic.

— Eegret, domnule Patou, dar nu vă pot oferi decât un pahar cu lapte, zise el căutând să se arate cordial.

În același spirit de sociabilitate, agentul acceptă. Își scoase tacticos melonul, îl puse pe scaunul de alături și începu să-și umple luleaua. Părea să nu fie câtuși de puțin zorit și, în timp ce Henri mânca lacom omleta, îi vorbi îndelung despre vreme și de scandalul afacerii Panamá care izbucnise de curând în presă.

Abia la desert remarcă degajat, ca și cum în clipa aceea îi venise în minte:

— Știți, domnule Toulouse, strașnică festă mi-ați jucat noaptea trecută. Pentru o clipă, m-ați păcălit. Versiunea dumneavoastră cu fata aceea care a dispărut în rue Formentin a fost o idee — isteață. Atunci mi-a părut destul de convingătoare.

Chicoti amuzat, în timp ce eu degetul mare îndesa tutunul în pipă.

— Dar după ce dumneavoastră și *demoiselle*-a dumneavoastră — ironia tonului îl făcu pe Henri să-și ridice privirea din farfurie — vă îndepărtaserăți, am început să reflectez. „Cum adică, mi-am zis, cum vine asta că a putut s-o vadă pe fata aia dispărând în rue Formentin, când era atât de întuneric de nu puteai vedea un elefant la zece pași. Balthazar Patou, băiatule, mi-am zis, acest domn Toulouse e un om deștept, Te-a legat la gard. Ți-a pus cioc”, scuzați-mi expresia.

Sorbi din paharul cu lapte și își supse marginea mustății.

— Ei, domnule Toulouse, sunteți tânăr și-aș vrea să văd au un mic stat.

În atitudinea lui interveni o imperceptibilă schimbare.

— N-ar fi trebuit să faceți asta, N-ar fi trebuit, într-adevăr. Nu mă supăr că m-ați păcălit, totuși știu bine că Marie nu era cu dumneavoastră, cum ați spus, dar…

— De unde îi știți numele?

Pe fața lui Patou trecu un zâmbet condescendent.

— Avem mijloacele noastre de informație. Nu e greu să afli ceva despre oameni, dacă într-adevăr vrei. Am să vă spun mai târziu de unde-i știu numele. Deocamdată, aș dori să vă previn să nu aveți nici în clin nici în mânecă cu ea. Nu e cinstită, credeți-mă. E o stricată. Știu că s-a culcat cu dumneavoastră noaptea trecută, și foarte bine ați făcut. Nu văd nimic rău în asta. Dar n-o lăsați să se aciueze la dumneavoastră. Goniți-o!

Ultimele cuvinte le rosti sec, cu tonul categoric al chirurgului.

— Goniți-o!

— De unde știți că a rămas la mine noaptea trecută?

— De unde? zâmbi iarăși condescendent. Foarte simplu. V-am urmărit. Am văzut când ați cotit amândoi în rue Coulaincourt, unde locuiți.

Făcu un gest dojenitor cu mâna.

— Și nu încercați să-mi spuneți că a dormit la Hôtel de la Lune, pentru că am verificat. Oh, foarte bine. Nu e o crimă să dormi cu o fată, mai ales cu una drăguță ca ea. Toți am fost tineri cândva și înțelegem aceste lucruri, dar… Tăcu și zâmbetul îi dispăru de pe față… nu… o… vreau… în… sectorul… meu. Sublinie fiecare cuvânt bătând cu degetele în marginea mesei, N-are condicuță, niciun drept așadar să acosteze. E o vagabondă. S-ar putea să fie sănătoasă, dar s-ar putea la fel de bine să nu fie. Avem îndatorirea să veghem asupra sănătății publice. De-aia suntem plătiți. Vă rog să nu credeți că mă amestec în treburile dumneavoastră, domnule Toulouse, dar țineți-vă departe de ea. Goniți-o, ascultați-mă, goniți-o! Și dacă nu vrea să plece, dați-mi imediat de veste. Am eu grijă de ea. Am văzut sute de-astea. Se nasc în mahalale; sug viciul odată cu laptele mamei. Cresc pe marginea drumului. Părinții le trimit de la cinci ani să cerșească. La doisprezece ani se dau pentru o băncuță în

ganguri și *pissotières.* La cincisprezece ani încep să facă trotuarul. Dar nu vor să fie înregistrate ca prostituate la Prefectură și să obțină condicuță, pentru că le e frică să se prezinte de două ori pe lună la Saint-Lazare pentru *visite médicale.* Afară de asta, cred că-i mare grozăvie să facă trotuarul fără condicuță; le place să vadă cât de mult timp ne pot trage chiulul. Mi-e perfect egal, dar n-o doresc în sectorul meu.

Tonul lui deveni iar amenințător.

— Ce face în altă parte, nu mă privește, dar dacă încearcă să-și facă meseria în sectorul meu, o expediez la Saint-Lazare cu propunerea de detenție pe șase luni. Și-o potolesc.

Henri privea fix spre vârful țigării.

— S-ar părea că știți foarte multe despre o fată pe care ați văzut-o doar un minut în întuneric. Nu v-ați gândit că ați putea să vă înșelați?

Polițistul zâmbi.

— De astă dată nu, domnule Toulouse, de astă dată nu! Despre fata asta știu tot. Cine este, de unde vine… tot. Vă amintiți când v-ați oprit sub felinarul din stradă și v-a cerut o țigară? Nu m-ați văzut, dar mă aflam la mai puțin de zece metri în spatele dumneavoastră. Când s-a aplecat să-și aprindă țigara, m-am uitat atent la ea și am recunoscut-o. Nu chiar imediat, dar mi-am zis: „Balthazar Patou, băiatule, ai mai dat ochii undeva cu această *hooplapla*[62]”. Și azi-dimineață mi-am amintit. Așadar, m-am dus și am făcut o mică verificare. Nu m-am înșelat.

Savură aerul surprins de pe fața lui Henri. Își umplu iar luleaua și pufăi de câteva ori cu zgomot.

— Da, nu m-am înșelat, clătină el din cap, alungind cu mâna norul de fum. Se numește Marie Françoise Charlet. S-a născut în rue Mouffetard. Nu cunoașteți rue Mouffetard, *hein?* Ei bine, n-ați pierdut nimic. Nici în cartierul Temple nu sunt asemenea străzi. Exact în centrul cartierului vinului și al băuturilor spirtoase, cu o duhoare de ți se întorc mațele. Acolo s-a născut Marie. Tatăl ei umplea sticle într-un depozit de rom și era, firește, un bețiv. Mama ei făcea trotuarul când era tânără, dar acum are autorizație de vânzătoare cu cărucior. Sora mai mare a Mariei, Rose, a fugit de acasă când avea șaisprezece ani și s-a stabilit în cartierul Sébastopol, unde aveam atunci postul. Marie s-a dus după ea doi ani mai târziu. Cum

spuneam, acolo aveam postul, și așa s-a făcut că mi-am adus aminte de ea. Era imposibil să n-o remarci cu claia aia de păr blond și ochii ăia pieziși. E o stricată, ce mai.

Înainte de-a continua, își făcu un moment de lucru cu luleaua, ca și cum dorea ca vorbele lui să pătrundă adânc în mintea lui Henri.

— Așadar, azi-dimineață m-am dus să-l văd pe vechiul meu prieten, inspectorul Rempart, de la brigada de moravuri Sébastopol. I-am istorisit despre Marie și, bineînțeles, aveau un dosar al ei. Maria avea codoșul ei, un oarecare Bébert, un derbedeu din aceia care nu se mulțumesc să stoarcă bani de la fete, dar se mai dedau și la mici jafuri, sfârșind prin a ucide și a-și lăsa capul pe ghilotină. Ei bine, era nebună după Bébert. Tot timpul îi da târcoale, nu se dezlipea de lângă el, și când avea bani îi cumpăra băuturi și pomadă de păr. O adevărată cățea în călduri. Într-o bună zi a gonit-o.

Henri îndură sarcasmul usturător al vorbelor lui Patou fără să-și ridice privirea de la vârful țigării. De ce suferea atât de mult ascultând aceste lucruri? Știa că e o vagabondă. Acum află că are trecutul obișnuit, aproape clasic, al unei prostituate Un tată bețiv, o mamă decăzută, o soră care se prostituează, un codoș… Atunci de ce suferea atât de mult aflând că-l iubise pe acest Bébert, că nu se dezlipea de lângă el, că-i cumpăra băuturi și pomadă? Va să zică avea o inimă, era în stare să iubească… Și, bineînțeles, și-a ales un cretin, brutal și voinic. Și asta se potrivea cu trecutul ei „clasic”. Atunci de ce suferea atât de mult, de ce-i venea să-și îngroape fața în palme?

Sperase cumva să se îndrăgostească de el? Putea fi chiar atât de neghiob…

— De ce a gonit-o? întrebă el, încercând să pară doar curios.

— De ce?

Patou izbucni în râs.

— Pentru că nu-i aducea destui bani, bineînțeles. Era prea tânără… abia șaptesprezece ani la vremea aceeași prea îndrăgostită ca să fie un bun *pigeon*[63]. Mintea nu-i era la treabă. Prefera să stea în preajma lui, în loc să alerge în căutare de *miches*[64]. Până la urmă Bébert și-a pierdut răbdarea și a gonit-o. Asta se întâmpla acum doi ani și poate că până acum i-a mai venit ceva minte la cap. Dar mă îndoiesc. Oricum, un lucru e sigur, nu s-a

mai întors în cartierul Sébastopol. Dar n-o vreau aici, în sectorul meu.

Se aplecă înainte și în ochi îi apăru o neașteptată reținere.

— Îmi dau seama că suferiți auzind toate astea, domnule Toulouse, dar trebuia să vă fac dovada că e o stricată. Un gentilom de stirpe atât de aleasă ca dumneavoastră…

Privirea mirată a lui Henri îl făcu să zâmbească.

— Oh, da, și despre dumneavoastră știu tot! Vedeți, datoria noastră e să ne informăm despre oricine din sectorul nostru. Chiar despre domnul conte, tatăl dumneavoastră, știu tot. Caii, păsările…

— Întrucât s-ar părea că v-ați informat despre toată lumea, zise Henri cu un zâmbet forțat, n-ați vrea să-mi spuneți dacă aveți o familie a dumneavoastră?

Pe fața lui Patou se petrecu o schimbare izbitoare. Vioiciunea pupilelor, linia aspră a fălcii, nota de brutalitate sugerată de conturul colțuros al bărbiei — toate parcă dispăruseră deodată.

— Numai o fată, domnule Toulouse, dar ce fată! Nimeni nu și-ar putea dori o fată mai bună ca micuța mea Eulalie. O comoară! Gătește ca un înger, își lucrează singură rochiile, ține casa curată ca o oglindă. Să vedeți papucii pe care mi i-a croșetat!

În mintea lui Henri apăru o clipă imaginea agentului de moravuri în papuci croșetați.

— Sunteți un om foarte norocos.

Spre surprinderea sa, Patou oftă și clătină trist din cap.

— Așa mă consideram, dar acum nu mai sunt. Micuța mea Eulalie se mărită. Nu că aș avea ceva împotrivă să se mărite, vă asigur. „Nu, departe de mine acest gând. Logodnicul e un om de treabă. M-am informat…

— Sunt sigur.

Ironia trecu neobservată de Patou, care continuă entuziasmat:

— Un tânăr cinstit și prezentabil. Și de viitor. Acum e paznic la închisoarea Roquette, dar de curând a fost avansat la secția ghilotină. Un post de încredere. Țineți minte ce vă spun, într-o zi va ajunge căpitan, poate și inspector.

Mai luă o sorbitură de lapte și-și șterse mustața stufoasă cu dosul mâinii.

— Totuși, am să-i simt lipsa micuței mele Eulalie.

Henri se întrebă de ce nu-l poate tul pe acest ins amărât care-i distrusese fericirea. Și el era, în felul lui, singur. Stinse țigara și făcu semn chelnăriței.

— Vă rămân îndatorat pentru ce mi-ați spus despre Marie. Sunt de acord cu dumneavoastră și regret că v-am înșelat noaptea trecută. Trebuia s-o trimiteți la Saint-Lazare. Dacă mă pot plăti în vreun fel de necazul ce v-am pricinuit, o voi face bucuros…

— Cred că da, domnule Toulouse.

Ceva care aducea cu îmbujorarea acoperi fața aspră a lui Patou.

— De multă vreme doresc să am un portret al fetiței mele. Acum când se mărită, dacă aș avea un portret al ei, l-aș atârna deasupra căminului. Nu m-aș mai simți singur.

Viața era într-adevăr plină de ironii! Un om îți frânge inima și tu îi mulțumești pâctându-i fiicei sale portretul.

— Voi picta cu plăcere portretul domnișoarei Eulalie. Aduceți-o la atelierul meu, oricând doriți. Zâmbi. Nu mai e nevoie să vă dau adresa. S-ar părea că știți absolut totul despre mine.

Când se întoarse în acea seară la atelier, observă că doamna Loubet aranjase masa pentru cină. O sticlă de șampanie sta la rece într-o căldare. Florile îi zâmbeau dintr-o glastră. Camera fusese măturată, soba de curând încărcată, patul pregătit. Drăguță femeie, doamna Loubet! Nu era greu să ghicească ce gândise. Aproape că-i auzea țâțâitul reprobator.

Ei bine, mâine totul va fi uitat și iertat. În noaptea asta, după cină, îi va spune Mariei să-și ia tălpășița… Patou avea dreptate. Era o stricată…

— Uite!

Sta în pragul ușii, îmbrăcată cu o rochie ieftină de catifea neagră, iar pe umăr îi atârna un guler boa din pene, cum purtau loretele.

— Catifea adevărată! Drăguță, *hein:*

Făcu câțiva pași prin cameră.

Era aproape miezul nopții. De cinci ceasuri sta cocârjat pe marginea sofalei, cu o sticlă de coniac la picioare, trăgând cu urechea la fiecare zgomot, simțind cum inima îi zvâcnea de câte ori auzea pași pe scară, cu fiecare dezamăgire devenind tot mai furios. Târfa, târfa ordinară! Nu mai venea! Ce trebuie să râdă cu Bébert de piticul șontorog care-o scăpase de poliție! Cu siguranță că alergase

la codoșul ei pomădat și-i pusese în palmă bancnota creponată de o sută de franci, dăruită de schilodul ăla nătâng…

Se uită lung la ea, prea furios, prea obosit — prea fericit să poată rosti vreun cuvânt. Se întorsese la el

— Ce-i cu tine? Ești bolnav? De ce nu spui ceva? Nu-ți place rochia mea? Am luat-o ieftin de la o prietenă.

Se așeză lângă el pe sofa.

— A trebuit totuși să dau cincizeci de franci pe ea. Atifeaua veritabilă e scumpă. Pune mâna.

— Cincizeci de franci pentru zdreanța asta?

Pe măsură ce-și descărca indignarea, furia îi revenea.

— Nici zece franci n-ai dat pe rochia asta! Dar nu-mi pasă. Ce-i cu cina noastră? Parcă ziceai că ai să fii aici la ora șapte.

— Zece franci! exclamă ea disprețuitor. Se vede cât de puțin te pricepi la rochii! Ce știi tu despre rochii? La o rochie materialul contează. Pune mâna pe material.

Se îndesă în el.

— Pipăie-l! Vezi dacă-l poți lua cu zece franci!

O îmbrânci. Ea reveni pe sofa și Henri simți cât de surprinsă fusese de forța mâinilor lui, mâinile lui cu mușchi oțeliți în efortul zilnic de-a se ține prins de rampa scării.

Deodată dori să fie singur, să se culce, să n-o mai revadă niciodată. Dorea să dispară din fața lui, cu minciunile ei, cu glasul ei vulgar, cu rochia ei ieftină.

— Foarte bine! zise el clătinând din cap plictisit. Da, e catifea veritabilă și ai dat pe ea cincizeci de franci. Ești o fată de treabă și mă bucur că te-ai întors, Dar m-am gândit bine și ar fi preferabil să…

— Din cauza cinei? Pentru că n-am putut veni la cină? Și eu care credeam că ai să te bucuri atât de mult văzându-mă în rochia nouă! Am umblat toată după masa s-o găsesc pe fata aia, și numai așa am putut s-o cumpăr de la ea. După aia m-am dus s-o văd pe soră-mea. Și era bolnavă, serios bolnavă. M-a rugat să mai rămân, dar i-am spus că am făgăduit…

— Oh, încetează cu minciunile! Nu contează. Nu-mi pasă de cină, nu-mi pasă de rochia ta, de prietena ta, de sora ta… Numai lasă-mă în pace, vrei? Sunt obosit. Aș vrea să dorm. Uite, ia asta…

Întinse mâna spre buzunarul dinăuntru al hainei, dar ea își încolăcise deja brațul de gâtul lui. Putea să-i simtă sânii, încordarea suplă a taliei.

— Dar e adevărat, jur!

Buzele ei îi atingeau ușor urechea.

— Crede-mă că m-am dus s-o văd, era în pat cu febră. M-a rugat să mai rămân, dar i-am spus „nu”. Și, cum vezi, m-am întors. Nu m-am întors?

În zadar încercă să scape din strânsoarea ei.

— Da, da, mormăi el plictisit. Foarte bine, te-ai întors. Mă bucur că te-ai întors. Mă bucur că ai cumpărat rochia, dar te rog…

Împotrivirea lui amuți sub vraja sărutului. Din nou simți strecurarea alunecoasă a limbii — ei, arcuirea șalelor. Pleoapele i se închiseră.

Toată noaptea se luptă cu ea și cu sine. În vălmășagul îndrăgostirilor, mereu încerca să i se împotrivească, ba poruncind mânios, ba pe: ton rugător, la sfârșit bolborosind confuz, ca narcotizat. Dar ea nu-i da ascultare. Îl sili să-i accepte goliciunea, îi biciui simțurile cu trucurile ei de femeie depravată.

— Mă placi, *hein*? îi șoptea ea întruna în semiîntunericul albăstrui al nopții eu clar de lună. Mă placi mult, hai? Știu bine. Îți sunt dragă, nu-i așa? Te bucuri că m-am întors. Nu dorești să plec, dorești să rămân, nu-i așa?

Până la urmă adormiră istoviți, înlănțuiți, cu buzele lipite, cu părul ei așternut ca o mătase galbenă peste umărul lui.

În zori se trezi o clipă și se uită la ea cu ochii întredeschiși.

Zadarnic, era zadarnic… Nu mai conta ce-i spusese Patou, ce gândea doamna Loubet, ce-și făgăduise singur, cine era ea, unde fusese. Important era doar că se afla aici, cuibărită lângă el. Că-i putea simți apăsarea caldă a trupului, că putea s-o mângâie să facă cu ea ce-i place… Că la noapte va fi iar a lui.

Ochii i se închiseră. Lupta lăuntrică luă sfârșit. Așa cum se lasă înserarea peste un câmp de bătălie, liniștea coborî în el — liniștea înfrângerii.

XIII

S-a mutat la el.

Camera de baie se umplu cu lucrurile ei de prost gust. Pieptenele, acele de păr, fierul de frizat se amestecară cu garnitura lui de toaletă încrustată cu blazon. Îi folosea periile de păr, polisoarele pentru unghii, săpunul scump, începu să se deprindă cu micile neplăceri ale coabitării: prosoape pătate cu r. Uj de buze, ciorapi mototoliți aruncați pe podea, miros de pudră, lenjerie azvârlită peste tot.

Toate astea îi făceau plăcere.

Pentru prima oară în viață participa la tainicele intimități, ale unei femei o urmărea făcând baie, rujându-și buzele, făcându-și sprâncenele cu creionul, frizându-și părul. Această descoperire a culiselor feminității era oarecum un alt mod de posesiune, aproape la fel de captivant ca și celălalt. Nu cunoști bine: o femeie până n-o vezi făcându-și toaleta.

Pentru întâia oară avea o amantă. Nu-nu. Chiar…

— Dacă: dorești, să mai vin, trebuie să mă plătești, zise ea într-o: dimineață.

Simți că o mâna nu atât lăcomia cât mentalitatea prostituatelor de a face dragoste numai, pe bani. Trupul ei era o marfă de vânzare. Era de închiriat, cu ora sau cu, noaptea, dar în nici un caz nu putea fi folosit, pe gratis.

— Și dacă, dorești pentru, toată, noaptea, zise ea — citind în ochii lui răspunsul și în minte plimbând degetul pe-o listă, de prețuri — atunci trebuie să-mi plătești zece franci.

Când îi spuse că dorește să rămână cu el și în timpul zilei, îl privi cu neîncredere. De ce dorea să rămână cu el? Nimeni nu-i ceruse până atunci așa ceva. Ei bine, dacă asta. Dorea…

În labirintul creierului ei avu loc un nou calcul complicat.

— Atunci trebuie să-mi plătești încă. Cinci franci.

Era obișnuită să se tocmească și rămase surprinsă când îl văzu că, acceptă fără: să mai discute. Trebuie să fie bogat…

A doua dezamăgire veni câteva zile mai târziu. Dorise s-o arate prietenilor săi de cafenea, să savureze omagiul invidiei lor. Ea, însă, îi spulberă iluziile.

— Nu doresc să cunosc pe niciunul din prietenii tăi. De ce-aș asculta trăncăneala lor despre pictură, pe care nici măcar n-o înțeleg?

Nu dorea să-l însoțească nici la Moulin, sau să iasă cu el la Drouhant.

— Nu doresc să merg în aceste localuri *chichi,* unde chelnerii te privesc de sus.

Descoperi că n-are niciun fel de ambiție, nicio dorință să se ridice. Visul oricărei lorete, de-a găsi un *riche monsieur,* nu-i trecuse niciodată prin minte. Venea de la periferie și nu avea deloc dorința să evadeze de acolo, înțelese că trebuie s-o accepte așa cum e, sau s-o piardă. Nu-și va schimba, de dragul lui, deprinderile. Dacă dorea să rămână, trebuia să și le schimbe el pe-ale sale.

Așa și făcu.

Renunță la prieteni, la apetitive, la serile de la Moulin. Și acum nu adormeau înainte de ivirea zorilor și nu se trezeau decât după-amiază târziu — când lumina zilei scurte de iarnă începea să pălească — renunță și la lucrul său. Nu se mai duse la Père Cotelle, nu sfârși portretul făgăduit Sarăi, uită de afișul lui Zidler. Încetă să mâi frecventeze reuniunile ținute de *Comité Exécutif.* Evită să-l mai vadă pe Maurice. Modul său obișnuit de trai se destrăma ca răsfirat de-o nevăzută mână.

Legătura lor deveni o aventură amoroasă tăinuită, clandestină, care nu admitea nici prieteni, nici distracții. Se îmbrăcau pe îndelete, luau micul dejun odată cu prânzul, într-o oarecare *gargote*[65]-ă murdară, serviți de-un patron ursuz, în cămașă și papuci. Și își petreceau cea mai mare parte a timpului la Carmen Bar, un local infect, frecventat de codoși și prostituate, care îi amintea Mariei speluncile din cartierul Sébastopol. Acolo ședeau ore întregi. Fumau, beau, vorbeau foarte puțin, urmăreau pe codoși jucând biliard și așteptau să vină noaptea. Apoi, se întorceau târâș-grăpiș la atelier — pentru că ea insista să meargă pe jos, refuzând să ia o trăsură.

În primele săptămâni ale aventurii lor se întrebă de mii de ori de ce-o suportă, cum de acceptă felul de viață impus de ea.

„Ce se întâmplă cu mine?” se întreba el revoltat.

Răspunsul era de fiecare dată același. O dorea — desfrânarea ei, lascivitatea ei, îmbătătoarea și tot mai puternica atracție a cărnii ei. Ca s-o păstreze, trebuia să-i îndure prezența… S-o lase să plece, ar fi fost riscant. Era o vagabondă și strada îi era în sânge. S-ar putea întâlni cu careva… S-ar putea să nu se mai întoarcă…

Era de-o inerție, de-o sărăcie mintală care-l uluia. Nu-și putea explica acest contrast dintre lirismul simțurilor, inventivitatea trupului și opacitatea minții ei, decât că așa se născuse, cu geniul depravării, așa cum unii se nasc cu geniul muzicii sau al matematicii.

În zadar se dojenea pentru rușinoasa capitulare în fața condițiilor ei. Pentru întâia oară descoperi că putea fi laș și ajunse să cunoască mocirla înjosirii din adâncul fiecărui om. Din cunoașterea de sine învață să fie tolerant.

Totuși, pentru nimic în lume nu și-ar fi schimbat situația de acum. Era a lui. Fiecare centimetru din trupul ei înalt și zvelt era ăl lui. În fiecare noapte se simțea din nou înfiorat de atingerea mâinilor ei, de aroma sânilor, de savoarea limbii — și toate astea pentru cincisprezece franci pe zi.

Într-o dimineață de martie Marie se trezi mai devreme ca de obicei.

— Ai o țigară?

Privi lung pe fereastră, fumând câtva timp tăcută. Apoi sări din pat și începu să se îmbrace.

Își trăgea ciorapii când îl întrebă:

— Cum se deschide un cont de economii?

Reflectase desigur multă vreme asupra acestei întrebări.

— Foarte simplu.

Întrebarea îi păru ciudată, clar își ascunse surprinderea.

— Te duci la filiala de cartier a Casei de economii din rue Provins și-i spui casierului că dorești să deschizi un cont de economii. Asta-i tot.

— Asta-i tot? Și nu-ți pune tot felul de „întrebări?

— Oamenii nu pun întrebări când le dai bani. Totuși, te va întreba probabil cum te numești. Ca să te treacă în registrele lui.

— Nimic altceva?

Își plimbă degetele de-a lungul piciorului, trase jartiera deasupra genunchiului și se aplecă să ridice celălalt ciorap.

— Altceva nu te mai întreabă?

— Nimic altceva.

— Și pot ridica banii oricând vreau?

Îl urmărea atentă printre gene.

— Oricând vrei.

Acest neașteptat impuls de-a economist bani era prima trăsătură casnică pe care-o manifesta. Însemna oare că se fixa?

— Pot să te întreb de ce vrei să-ți deschizi un cont? Nu răspunse imediat.

— Pentru permisul meu… permisul pentru căruciorul de mână. În glasul ei se simțea ecoul unei copilării chinuite de foame. Mama spunea mereu că, de îndată ce am posibilitatea, trebuie să pun deoparte banii pentru un permis. Când ai căpătat permisul, nu mai rabzi de foame.

— Cât costă? întrebă el amabil.

— O mie cinci sute de franci, zise ea șovăitor, intimidată de enormitatea sumei. Dar e pe viață. Odată ce l-ai căpătat, nu mai trebuie să cumperi altul.

— Câți bani ai?

— Aproape trei sute.

Se gândi să-i dea diferența, dar se stăpâni. Era în stare să-l părăsească…

— Nu-ți mai lipsește mult, în: curând vei avea cât îți trebuie, zise el.

— Când se întoarse de la bancă, era emoționată ca un copil.

— Uite! strigă ea fluturând livretul. Și omul acela nu mi-a pus nicio întrebare. Doar numele… exact cum ai spus.

Da, așa era, scris frumos cu litere cursive înflorate — Marie Françoise Chartet. Și suma. Prețul nopților ei, al mohorâtelor ore petrecute cu el…

— Felicitări, zise el cu un zâmbet forțat. Dacă ai să continui așa, în curând ai să fii o femeie bogată.

Din acel moment livretul ocupă un loc important în viața ei. Îl purta cu ea, îl scotea din geantă, îl ținea în mână. Vorbea despre el, și astfel ajungea indirect să vorbească despre ea.

— Ai fost vreodată în rue Mouffetard? îl întrebă ea într-o zi, pe neașteptate. Acolo m-am născut…

Zugrăvi în cuvinte simple putreziciunea periferiei, sumbra condiție umană a unui furnicar de oameni cu mâini bătătorite, dogari; muncitori care trăgeau vinul la sticle, magazioneri cu șorțuri soioase de piele și bocanci cu ținte. Descrise huruitul furgoanelor cu vin trase de cai Percheron[66] ciocănitul dopurilor la butoaie, mocirla roșietică

de pe caldarâm, duhoarea vinurilor în fermentare, amestecată cu putoarea de gunoi putrezit.

Îi povesti despre jocurile ei, alături de alte *gamines* cu cosițe, în curți interioare umede și reci, nopțile de sâmbătă petrecute flămândă și în frig, când părinții erau prea beți ca să se mai gândească la masa de seară, palmele trase de maică-sa și bătăile tatălui, urmate de ambigue accese de „tandrețe.

— Mai întâi mă punea să-mi scot chiloții, apoi îmi trăgea o mamă de bătaie! Și mai târziu, când plângeam în pat, venea să mă sărute cerându-mi iertare.

Deodată, în mijlocul aducerilor-aminte, se opri și privi chiorâș spre Henri, cu răutatea din ochi a săracului când se uită la bogat.

— Nu știu de ce ți-oi fi povestind eu toate astea. N-ai fost niciodată flămând; nu poți să înțelegi…

El nu stărui, dar după o oră sau o săptămână își relua pe neașteptate firul confidențelor.

Cu o nestingherită lipsă de rușine, sau vreun simțământ de vinovăție, îi descria penibilele relații promiscue cu tinerii din vecinătate.

— Într-o noapte de sâmbătă… aveam atunci paisprezece ani… un bărbat m-a înșfăcat în gangul casei noastre și m-a dus după scară. Era un dogar din același depozit unde lucra tata. Era beat, totuși mi-a plătit. Un franc. Cu banii am cumpărat o panglică pentru rochie.

După inevitabilul tărăboi, fugise de acasă și se dusese la soră-sa din cartierul Sébastopol. Acolo, sub îndrumarea surorii mai vârstnice, începuse ucenicia de prostituată, în cuvinte simple, naive, îi descrise încântarea pe care-o simțise la prima pălărie, la primul capăt de dantelă, uimirea văzând cât de ușor se câștigau banii, emoția serilor petrecute în spelunci îmbâcsite de fum, primele valsuri cu derbedei pomădați.

— Într-o zi l-am cunoscut pe Bébert. O privire visătoare îi apăru în ochi. Era într-adevăr foarte chipeș și fetele se dădeau în vânt după el. Apoi, pentru că minciuna îi venea instinctiv pe buze, adăugă: Dar eu nici măcar o privire nu i-am aruncat.

Până la urmă, după ce se bătuse cu o fată — asta era versiunea ei — fusese nevoită să plece din cartier. De atunci dusese o viață de

vagabondă, hoinărind prin Paris, mâncând pe apucate, ferindu-se de poliție, dormind pe băncile din grădinile publice sau în paturi străine.

— Apoi am venit în blestematul ăsta de Montmartre”, și porcul ăla de *rouquin* m-ar fi trimis la Saint-Lazare, dacă n-ai fi fost tu. Grozav l-ai dus de nas în noaptea aia!

Pentru întâia oară în glasul ei era ceva care aducea a recunoștință.

Se uită la el cu un aer amuzat amestecat cu milă.

— Ești urât și nu poți umbla, dar ești drăguț. Ai fost drăguț cu mine.

În aceste ultime zile mohorâte de martie au trăit cele mai fericite clipe ale aventurii lor.

Nu trecu mult și noutatea livretului își pierdu savoarea. Continuă să se ducă la Caisse d’Épargne și să-și depună economiile, dar entuziasmul dispăruse. Încetă să mai vorbească despre ea. Privirea Mariei trecea iar repede peste el, fără să-l vadă. Fisura din indiferența ei se închisese.

Odată cu primele adieri ale primăverii, se petrecu în ea o schimbare. Ieșea din letargia iernii, ca un animal care se trezește din hibernare. Deveni posacă și nervoasă. O urmărea îngrijorat cum privește pe fereastră cu sprâncenele încruntate, sau cum zace nemișcată pe sofa cu ochii deschiși și inexpresivi.

— Se plictisește, își zise el speriat.

Făcu tot ce putu.

Îi cumpără rochii scumpe, o splendidă pălărie de primăvară, care îi fu adusă într-o cutie nostimă, împodobită cu panglicuțe roz. O deschise apatic, ținu un moment pălăria în mână; apoi o azvârli cât colo.

Acum îl repezea, avea toane, îi făcea dinadins împotrivă. Dacă erau pe punctul să iasă, îl anunța că dorește să rămână acasă. Când se întorceau acasă, dacă îl auzea răsuflând greu, insista să meargă în alt bistrou — de fiecare dată îndepărtat. Se uita lung la picioarele lui, îl trimitea să-i facă mici comisioane, îi reproșa încetineala mersului.

— Ei, drăcia dracului, nu poți umbla ceva mai iute?

El totuși încerca.

— Nu ți-ar plăcea să mergem cu trăsura la Versailles? o întrebă el într-o după-amiază, stând lângă ea pe sofă.

— De ce?

— Palatul e plin de lucruri interesante. Grădinile sunt splendide. Aerul curat ți-ar face bine.

Nu-i răspunse și" se întoarse cu spatele la el.

— Poate ți-ar plăcea să mergem la teatru? Sarah Bernhard joacă în *La Dame aux camélias,* la Renaissance… Poate ți-ar plăcea să mergem la un music-hall?

— Nu doresc să merg nicăieri cu tine, îi ripostă ea violent. Cum îți închipui că aș dori să mă vadă lumea cu un schilod?

Se făcu alb la față și se îndepărtă șchiopătând.

Plictiseala îi ascuțea cruzimea latentă. Îl jignea din amuzament, să-și mai treacă vremea. O ascunsă ură de clasă, străvechea pornire a săracului împotriva bogatului, o îmboldea să-l terorizeze, ca să vadă cât poate să îndure de la ea acest schilod bogat, care nu cunoscuse niciodată frigul și foamea.

Își bătea joc de eleganța lui rafinată, de atenția pedantă pe care o da curățeniei.

— Fandosit mai ești! Te alinți singur? Bărbații pe care-i cunosc nu pierd atâta timp cu spălatul și periatul pe dinți. În schimb, sunt bărbați adevărați, nu schilozi ca tine.

Știa că vorba „schilod" îl făcea să tresară și începu să-l folosească tot timpul, numai ca să vadă crisparea dureroasă de pe fața lui.

Începură să se certe, și el rămase uimit de stupiditatea ieșirilor ei violente. Nu încerca să discute. Striga, făcea gesturi triviale, profera cuvinte murdare. Țipetele ei puteau fi auzite în toată casa. Se deschideau ușile. Chiriașii se adunau pe paliere ca să asculte ocările ei pițigăiate. Doamna Loubet plângea în lojă.

Când simțea că ajunsese la limita îndurării, Marie se ducea rușinată spre el, îi cerea iertare și-l convingea cu vorbe lingușitoare să se așeze pe sofa. Cât ai clipi, cu unul din gesturile ei prompte și grațioase care-l fermecau, își descheia bluza și își sumetea fusta. Și încă o dată vechea vrajă reușea. În contopirea jilavă a respirațiilor lor, uita de situația lui înjositoare și de aversiunea ce-i provoca. O zi, două era veselă, lingușitoare, aproape tandră, în timpul unuia din

aceste interludii de căință, o rugă într-o după-amiază să-i pozeze. Spre surprinderea lui, acceptă imediat.

— Portretul meu? Un portret adevărat?

— Da. Și dacă îți va plăcea, ți-l voi dărui.

Fugi repede sus și zăbovi mult timp în camera de baie ca să se fardeze și să-și frizeze părul. Când coborî, purta rochia neagră de catifea — rochia de cincizeci de franci. Gulerul boa din pene îi atârna pe-un umăr.

— În primul moment vru s-o roage să se schimbe, dar se stăpâni. Rugămintea lui ar fi iscat o nouă scenă. Fusese drăguță în ultimele două zile.

Ea insistă să-și aleagă singură poza.

— Profilul e trăsătura mea cea mai frumoasă.

Luă loc pe podiumul modelului și-și netezi ușor părul cu palma.

— Și gura să mi-o faci mică, nu uita.

Toată naturaleța ei dispăruse. E? care avea o grație înnăscută, devenise un model dizgrațios.

— E greu să stai nemișcată, zise ea enervată d\: pă un timp. Nu poți picta mai repede?

— Apoi, ca și cum atunci îi venise în minte:

— Cât plătești modelelor?

— Rar folosesc modele de profesie. Dar prețul obișnuit e trei franci dimineața, cinci franci ziua întreagă.

— Atunci trebuie să-mi plătești, zise ea repede, fără să se întoarcă. Mi-ai cerut să-ți pozez, așa-i? Nu eu ți-am cerut să-mi faci portretul. Ai spus că dorești să mă pictezi, deci trebuie să mă plătești la fel ca pe orice model.

Dintre toate trăsăturile ei, cel mai mult detesta această caracteristică a prostituatelor de a tarifa orice făcea, pentru că-l lipsea de plăcerea de a-i da de bunăvoie. Patou avea dreptate — era o stricată…

— Am spus că-ți voi dărui tabloul, nu-i destul? întrebă el plictisit. Și banii pe care ți-i dau în fiecare *zi,* ăștia ce sunt?

Se întoarse repede spre el, ochii îi scăpărau de mânie.

— Ăștia sunt pentru că stau cu tine. Și dă-mi voie să-ți spun că n-ai putea găsi multe fete care să stea toată ziua cu tine pentru cinci

franci. Dacă trebuie să și lucrez, atunci să-mi plătești în plus. Trei franci.

— Un model pozează patru ore ca să câștige atâta. Tu n-ai pozat nici măcar o oră.

Sări jos de pe podium.

— Dacă nu vrei să-mi plătești, atunci nu-ți pozez.

Traversă repede camera, scotoci prin geantă, scoase o țigară și se întoarse să examineze pictura.

— Nu seamănă cu mine. Eu sunt mai drăguță. Știam eu că nu te pricepi la pictură. Bărbatul care picta farfurii de supă era un adevărat…

— Oh, pleacă! Cuvintele răsunară puternic. Lasă-mă în pace! întoarce-te la el, du-te unde vrei. Nu-mi pasă!

— Dar cu cei trei franci ai mei ce faci? Fiindcă nu mai vrei să-ți pozez, pe viitor nu-mi vei mai plăti. Dar acești bani mi-i datorezi.

Știa din experiență că orice încercare de a discuta cu ea era de prisos. Luă trei monezi mici de argint și i le azvârli. Ea le prinse din zbor, le strecură în corsaj și se îndreptă spre ușă.

— Unde te duci? strigă el.

— Ce-ți pasă? Nu mi-ai spus să plec? Ei bine, plec! Mi-e silă de acest loc, mi-e silă de tine. Dacă dorești o prietenă, ai face bine să-ți cumperi altă mutră și altă pereche de picioare!

Ușa se închise eu zgomot.

— După o oră se întoarse, pocăită și zâmbitoare.

— Iartă-mă, *chéri.*

Se ghemui la picioarele lui, cu obrazul lipit de genunchi.

— Nu vreau să ne mai certăm. Tatul ăsta în casă mă scoate din sărite.

Vru să-i amintească de câte ori stăruise să iasă cu el, dar tăcu. La ce bun?

— Înțelege-mă: niciodată n-am stat atâta vreme într-un loc. Dacă aș putea…

— Dacă ai putea, ce?

Îi mângâie mâhnit părul blond.

— Dacă aș putea să ies din când în când. Dacă mi-ai da voie s-o văd pe soră-mea, n-aș mai fi nervoasă. Și aș fi drăguță cu tine, într-adevăr drăguță…

Mințea, bineînțeles, dar ce importanță avea? Dorea să se plimbe țanțoșă îxi jurul speluncilor din cartierul Sébastopol, să se uite cu dispreț la fostele ei rivale, să se laude cu contul de la bancă, să jubileze vorbindu-le despre bogatul *miché* care era nebun după ea. Îi scăpa din mână… Știuse că așa se va întâmpla cândva, dar acum era prea plictisit ca să se mai frământe. Nu mai putea îndura această continuă ciondăneală. Îi rămâneau totuși nopțile ei…

— Nu e prea amuzant să trăiești cu un schilod, așa-i? zise el privind-o îndurerat. Înțeleg. Du-te să-ți vezi sora, dacă asta dorești.

Sări în picioare și fugi repede sus să-și pună pălăria cumpărată de el. Nu și-o pusese niciodată pentru plăcerea lui, reflectă trist când o văzu coborând, dar și-o punea pentru prietenii din Sébastopol…

— Am să mă întorc devreme și ai să vezi cât de drăguță am să fiu, îi strigă de la ușă. Într-adevăr drăguță.

Nu-i răspunse.

Pașii ei pe scară sunau ca o fluturare veselă de aripi.

Acum se trezea înainte de amiază, se îmbrăca în grabă, îi cerea banii ce i se cuveneau și plecă. Se întorcea seara, îmbujorată, ochii scăpărându-i de emoțiile trăite în timpul zilei. În vreme ce se dezbrăca, începea să-i înșire un torent de minciuni gogonate despre orele petrecute lângă patul surorii. Cum nu era inteligentă, în cursul istorisirilor se încurca, lăsând să-i scape amănunte revelatoare despre dans, petreceri desfrânate în speluncile din cartierul Sébastopol, escapade în bâlciurile de cartier, plimbări în carusel.

Din încâlcitele ei istorisiri înțelese că petrecea de minune, reînnoind vechi cunoștințe, hoinărind împreună cu sora ei, risipind banii pe care i-i da. El nu vorbea mai deloc, rar îi punea întrebări și se prefăcea că o crede.

Pe neașteptate, constată că dispune de foarte mult timp liber, îi păru ciudat că stă iar singur în atelier, fără silueta ei tolănită pe sofa, fără să mai audă obișnuitele-i cuvinte: „Ai o țigară?” Poate că era mai bine așa. Nu se mai certau și ea continua să se întoarcă seara. Nopțile ei încă îi aparțineau. Poate că în acest fel va mai rămâne la el…

Încercă să lucreze și constată că pierduse gustul. Și deprinderea de a lucra. Câteva încercări de a schița afișul pentru Moulin Rouge se încheiară cu creionări într-o doară, fără tragere de inimă.

Se învârtea fără rost prin atelier sau dormita.

Într-o după-amiază auzi un ciocănit timid în ușă. Era Balthazar Patou, însoțit de fiica lui.

„Micuța Eulalie" se dovedi a fi o *demoiselle* cu înfățișare îngrozitoare, nas lung, buza superioară păroasă și breton aidoma unui pieptene negru. Henri îl compătimi din inimă pe tânărul temnicer temerar care era pe punctul să se însoare cu această înspăimântătoare fărâmă de feminitate.

— Am venit pentru portret, zise Patou răsucindu-și fâstâcit melonul. Bineînțeles, dacă mai sunteți de acord, domnule Toulouse.

Eulalie îi pozã trei ședințe la rând, țeapănă și tăcută, sufocându-se stoic în corsajul de culoarea vinului roșu și gulerul cu fanoane[67].

Portretul îl emoționă pe polițist până la lacrimi. – Nu știu cum am să vă pot mulțumi vreodată, domnule Toulouse. Îl voi atârna deasupra căminului și-mi va aminti de fetița mea, după ce va pleca.

Îi vorbi lui Henri despre cununie, care urma să aibă loc în iulie și-l invită la *réception dansante* de după amiază. Va fi o cununie grozavă!

— Va participa Monsieur le Préfet de Police — Patou rosti augustul nume aproape închinându-se — … și câțiva inspectori și șefi de serviciu din Siguranță.

Henri acceptă invitația cu o încântare bine simulată.

Când fu pe punctul de a pleca, Patou aruncă o privire în jur, trase pe nas de câteva ori ca un cunoscător și zise cu glas scăzut:

— Miros de pudră. E tot aici, nu-i așa?

Henri confirmă din cap.

— Îmi pare rău că nu mi-ați urmat sfatul, domnule Toulouse.

Patou își răsuci îngândurat mustața.

— Fata asta e o ticăloasă, dar înțeleg. Când o femeie reușește să-ți intre pe sub piele, nu mai poți face nimic. Am cunoscut multe situații din astea. Jumătate din cei care se află la închisoare sunt acolo din cauza unei femei. E îngrozitor să fii îndrăgostit de-o femeie stricată. Rămase un moment tăcut; apoi ridică din umeri. În fine, treaba dumneavoastră. Cât timp nu încearcă să „facă meserie" în sectorul meu, o las în pace. Dar nu uitați, un cuvânt de la dumneavoastră, și-o expediez la Saint-Lazare.

După ce termină portretul Eulaliei, Henri își petrecu cea mai mare parte a timpului în afara atelierului. Făcu o vizită, mult timp amânată, mamei sale, care nu putu să-și ascundă tristețea din ochi.

— Te rog, Henri, te rog, fii atent! îi șopti ea la plecare.

Luă masa de seară cu Maurice, care-i observă nervozitatea.

— Ce s-a întâmplat? Ai vreun necaz? Ce e? Te dor picioarele? Te frământă ceva? O femeie?

Henri jură că niciodată, în viața lui, nu se simțise mai bine, punând starea lui de agitație pe seama surmenării.

— În curând vine vara și plec din Paris. Voi închiria, probabil, o mică vilă în provincie. Poate la Dieppe, sau Trouville, sau Arcachon.

Începu să frecventeze iar cafenelele, unde își găsi prietenii angajați în aceleași cunoscute învinuiri la adresa patronilor de galerii și a criticilor, și dornici să-și potolească setea pe care fuseră nevoiți să și-o înfrâneze pe timpul absenței lui.

Făcu tot ce putu să-și omoare timpul și constată cât de greu era să-l omoare.

Deveni un pierde-vară care-și deranja prietenii, pica la ei acasă pentru câteva minute și rămânea toată după amiaza. Îl urmări ore de-a rândul pe Seurat aplicând punctele lui colorate, cu răbdare de schimnic. Petrecu o după-amiază cu Gauzi, stând unul lângă altul plecați deasupra ilustrațiilor din cataloage; o altă după-amiază cu Anquetin, în timp ce lucra la patru „înălțări” deodată. Dibui atelierul lui De zboutin și-l găsi pe bătrânul gravor, înfășurat într-un halat de baie pătat, nespălat și cu ochii împăienjeniți, aplecat peste o soluție de acid azotic.

Prătăci prin Luvru. Studie pânzele pictorilor Lippi și Pollaiuolo, asistă la matineuri și moțăi în fotoliul de orchestră; împărți arahide elefanților de la Jardin des Plantes și urmări clovneriile maimuțelor din cuști. Petrecu multe ore în prăvălia lui Père Tanguy, scotocind prin mapele lui cu stampe japoneze, comandând tuburi de vopsea de care n-avea nevoie. Acceptă eu plăcere invitația la cină a doamnei Tanguy:

— Spre sfârșitul lunii, zise ea, când serile sunt calde.

Cu o rotire a brațului, Tanguy arătă spre curticica din spatele prăvăliei:

— Vom lua masa în grădină. Exact ca la țară.

Îi vizită pe frații Dilhau, unde află că César Frank a fost lovit de-un omnibuz.

— Știam că așa o să se întâmple! se văicări Clémentine. Știam! Era prea distrat. În loc să fie atent la circulație, se gândea ca de obicei la compozițiile lui…

Ba chiar se întoarse la Moulin, unde Zidler veni să se așeze la masa lui și-l rugă stăruitor să-i facă afișul.

— Domnule Toulouse, când aveți de gând să-mi faceți afișul acela? Uitați-vă, jumătate din mese sunt goale.

Și o duse tot așa.

Se plimba în birjă, bea coniac, vorbea, chiar râdea, dar toate astea le făcea într-un fel de transă, ca și cum nu el ci un străin le făcea.

Constată că poate să discute pictură, să râdă ascultând pălăvrăgelile de atelier, dar totodată întrebându-se ce-o fi făcând Marie în acel moment. Viața lui luă astfel un aspect himeric, nereal, care dispărea numai când ea se întorcea și o ținea în brațe.

Într-o seară, Marie sosi neobișnuit de bine dispusă. Sora ei, îl înștiință ea, se vindecase în sfârșit de ciudata boală.

— Și știi ce-am făcut? zise ea în felul spontan prefăcut al oamenilor care spun o minciună. Ne-am dus amândouă la un bistrou, și cât de bucuroși au fost când au văzut-o! Câțiva prieteni au venit la masa noastră și am băut ceva. Am început să le povestesc ce drăguț atelier ai, despre cadă și ce frumoase picturi faci. Nu le venea să creadă, și atunci le-am spus să vină și să le vadă cu ochii lor. O să vină mâine seară și-o să facem o mică petrecere…

— Nu va fi nicio petrecere. Nu doresc să vină aici prietenii tăi. Nu vreau să-i cunosc.

Se smuci de lângă el.

— Te crezi prea distins pentru prietenii mei! Dă-mi voie să-ți spun…

— N-am spus asta.

Scutură din cap plictisit.

— Am spus doar că nu vreau să-i cunosc, atât

— Nici pe soră-mea?

— Nu… nici pe sora ta.

Observă săgețile de mânie din ochii ei căprui, și-și dădu seama că armistițiul lor era pe sfârșite. Îi va plăti ea pentru asta!

Ceva în tonul lui o avertiza să nu stăruie.

— Foarte bine. Credeam că ți-ar face plăcere. Eugène acel *chouchou* al Rozei — urma să-și aducă acordeonul, și-am fi putut să dansăm. Dar dacă nu dorești…

Petrecerea nu avu loc, dar ea începu să se întoarcă acasă din ce în ce mai târziu. Venea posomorâtă și arțăgoasă, aducând cu ea mirosul bistrourilor și ecourile muzicii de acordeon din speluncile unde își petrecea după amiezile. Când o întreba unde a fost, îl repezea.

— Nu te privește unde am fost. Dacă nu vrei să vină aici prietenii mei, nu sunt obligată să-ți Spun unde am fost.

Dacă se abținea să-i pună întrebări, ea îl provoca cu tot felul de născociri, înadins ticluite ca să-i stârnească gelozia.

— Venind încoa, m-a urmărit un domn. Foarte elegant. Mi-a făcut cu ochiul. Era cât pe-aci să mă duc cu al.

Sau vorbea despre picioarele lui.

— Cum ți le-ai rupt?

— Ți-am spus. Am alunecat pe podea.

— Trebuie să se fi petrecut ceva neobișnuit cu tine. Mai cad copiii, dar nu-și rup picioarele. Ai avut nevoie de cârje?

— Da. Câtva timp.

— Ce-a făcut mama ta când…

— Du-te la dracu', tacă-ți fleanca! Tacă-ți fleanca și ieși afară!

— Uite, vezi, iar începi să înjuri și să țipi. Greu îți mai intră omul în voie. Vorbeam de picioarele tale, atât.

— Ei bine, încetează să mai vorbești de ele.

Necontenit îl cicălea sau îl lingușea, ca să-i permită surorii și prietenilor ei să vină în atelier. Fu singurul punct asupra căruia nu cedă, și acest punct deveni motiv de harță între ei. Începu să-l amenințe că-l părăsește.

— Ai să vezi, într-o bună zi n-am să mă mai întorc. Ai să mă aștepți și n-am să mai vin. Ce-ai să te faci atunci? Uite, ești alb ca varul. Nu-ți convine, *hein?*

Începu să-i pretindă mai mulți bani.

— Zece franci nu-s deajuns. Acum vreau douăzeci.

O săptămână mai târziu voia treizeci. Apoi cincizeci…

Această continuă ciondăneală pentru bani îl convinse că se întâlnește iar cu Bébert.

Acum, la tortura așteptării, se adăugă tortura geloziei. De ce-l durea atât de mult că împarte cu altul ce nu fusese niciodată al său? Nu era o proprietate comună, o prostituată? Mai conta că avea sau nu un iubit? încercă să raționeze, dar constată că-i era cu neputință.

În cele din urmă, nervii săi cedară. Izbucnea în accese violente de furie. Îi replica țipând, la insultă răspundea cu insultă.

Serile se transformară în scandaluri de beții, nopțile în desfrâuri posomorâte care le ofereau prilejul să-și descarce ranchiuna reciprocă — o reflexă căutare de mâini și guri, o învălmășeală de trupuri care le învinețea carnea și-i contopea într-o scurtă identitate de senzații înnebunitoare, din care ieșeau gâfâind, istoviți — și la fel de învrăjbiți ca înainte.

În lipsa ei, cădea într-o stare de moleșeală copleșitoare, când și cea mai simplă acțiune îi părea un extraordinar efort. În timpul zilei, de bine de rău reușea să facă baie, să se îmbrace și să prânzească, dar încetă să se mai ducă la cafenea, nu se mai văzu cu prietenii. Nervii lui hărțuiți nu mai puteau suporta larma străzilor, flecăreala despre negustorii de tablouri și despre critici, gălăgia din *brasseries.* Rămânea în atelier, lungit pe sofa, cu mâinile sub cap, o sticlă de coniac alături, torturându-se cu gândul la Marie, iubind-o și totodată urând-o imaginând tot felul de planuri ca să scape de ea. După câtva timp — și multe coniacuri — creierul lui își pierdea luciditatea. Imaginea Mariei îi plutea lin prin fața ochilor. Chinul se domolea. Uneori adormea.

Așa îl găsi Maurice într-o după-amiază.

— Surmenat, *hein?* Mi-am dat eu seama că nu spui adevărul. Nu ți se potrivea. Totdeauna ai putut să lucrezi mai mult decât oricare dintre cei pe care-i cunoșteam. Îți amintești la Fontanes? Ce vorbă-i aia!

— Lasă-mă în pace. De ce nu ești la serviciu? Nu e duminică. De ce nu lucrezi? Credeam că nu se pot lipsi de tine la revistă?

— Lasă sarcasmul, *mon vieux.*

Maurice se așează tacticos pe fotoliul de răchită, aruncă pălăria pe masă și aprinse o țigară.

— Mi-am luat o după-amiază liberă. Eram neliniștit de starea ta. Și nu plec până nu-mi spui ce se petrece cu tine.

— Te-ai dus să-l vezi pe domnul Boussod?

Maurice clătină afirmativ din cap.

— Cum s-a purtat?

— Cât se poate de amabil. Ai avut dreptate, e îngrijorat de starea lui Théo. Treburile nu merg prea bine la galerie. Își dă seama că Théo are nevoie de-un repaus, dar nu-și poate permite să-i dea un om de ajutor. Așa că și-a însemnat numele și adresa mea și mi-a spus că, în cazul în care ar interveni ceva, va lua contact cu mine… cum se obișnuiește. Dar n-am venit aici să vorbesc de Apre mine. Am venit să văd ce te frământă și nu plec până nu-mi spui.

— De ce nu-ți vezi de treburile tale?

— Nu vreau!

— Du-te la naiba și lasă-mă în pace.

— Ți-am spus, nu vreau. *Ești* la ananghie, și poți să-mi spui cât poftești să mă duc la naiba. Nu mă voi clinti de aici până nu aflu ce te frământă. Se aplecă înainte și vocea deveni stăruitoare. Trebuie, Henri, trebuie să-mi spui. Oricare ar fi motivul, nu-l poți ține ascuns în tine. Și cui l-ai putea împărtăși dacă nu mie. Suntem frați de cruce, ai uitat?

— Foarte bine! Ce dorești să știi? Am cunoscut o fată. Numele ei e Marie. E o prostituată — o prostituată nătângă. Vulgară, mincinoasă, escroacă. Și

Trase lung din țigară și suflă fumul printre buzele țuguiate.

— … și nu pot trăi fără ea. Atât și altceva nimic. Ei bine, acum știi tot. Ești mulțumit?

— Ești îndrăgostit de ea?

— Îndrăgostit? Pfui! Exclamația sfârși cu o înălțare din umeri și un hohot de râs acra. Cine a pomenit ceva de dragoste? N-am spus „sunt îndrăgostit de ea”, am spus „nu pot *trăi* fără ea”. Una din cauzele pentru care acest gen de conversație nu-i decât pierdere de vreme e faptul că vorba *dragoste* are o sută de înțelesuri diferite și niciodată nu știi despre care anume vorbești, Îl iubești pe Dumnezeu, dar iubești și cărțile; îți iubești mama, dar îți iubești și câinele; îl iubești pe Rembrandt, dar iubești și florile. Nu sunt îndrăgostit de Marie, dacă asta te îngrijorează. Nu doresc câtuși de

puțin s-o țin de mină pe clar de lună sau să scriu sonete pentru ea. Dar mi-s dragi gura și sfârcurile sânilor ei, felul cum sărută. Și totuși o urăsc — o urăsc cum n-am urât pe nimeni vreodată. Din clipa în care am cunoscut-o, fiecare cuvânt al ei, fiecare gest al ei m-au înfuriat. Primele ei cuvinte…

Spre surprinderea lui, vorbind de ea, simțea o ciudată ușurare, aproape o stare euforică. Îi povesti întâlnirea lor în plină noapte, episodul Patou, cum i-a spus sub felinar „Dumnezeule, că urât mai ești!", prostia și vulgaritatea ei, lăcomia ei — și cât de mult îl înfiora carnea ei.

— Nu mă întreba cum de poți urî o femeie și totodată s-o dorești. Nu știu. Dar știu un lucru: ura e probabil cel mai puternic afrodiziac, iar dragostea în toiul furiei tot ce poate fi mai fascinant.

Rămase o clipă cu ochii pironiți în tavan.

— Singurul neajuns al acestui gen de dragoste e că nu-ți stinge dorința, nu-ți aduce nici liniște, nici ușurare, nu rezolvă nimic, și…

Se ridică în capul oaselor, trase din țigară și își turnă calm coniac.

— … și încetul cu încetul te duce la nebunie.

Maurice îl urmări dând pe gât coniacul și așteptă să pună paharul gol pe pervazul ferestrei.

— Ce-o face atât de irezistibilă? întrebă el, cu o privire nedumerită în ochii lui albaștri inocenți.

Buzele lui Henri schițară un zâmbet ironic plictisit.

— Mă așteptam să-mi pui această întrebare. Mi-am pus-o și eu de mii de ori, dar nu-i cunosc încă răspunsul. Vezi, Maurice, când începi să intri mai adânc în viața sexuală, aproape în același moment îți pierzi capul. Nu mai știi pe ce lume ești, nu vezi nimic clar, și ce vezi nu-ți place. Crezi că ești perfect normal, că ai cea mai sănătoasă minte din lume; și deodată descoperi că, dintr-o nimica toată, ești în stare să devii un sadic sau unul dintre acei obsedați care frecventează *maisons de spécialités.* Viața sexuală e asemenea acelor mari adâncuri ale oceanului unde veșnic e noapte și unde mișună făpturi monstruoase. De ce Marie e irezistibilă pentru mine? Repet, tot ce-ți pot spune e că nu știu. Pentru nimeni altul nu e irezistibilă. S-a culcat cu bărbați de la paisprezece ani și niciunul n-a săvârșit vreodată cea mai mică nebunie de dragul ei. Zâmbi trist: Afară de mine.

Se ridică într-un cot și se uită atent la prietenul său; ochii lui negri apăreau enormi prin lentilele ochelarilor.

— E nebună după un codoș necioplit și nici măcar nu-l poate face să se îndrăgostească de ea! Atunci, de ce pentru" mine e irezistibilă? Nu știu. La început am crezu! că grația gesturilor ei ar putea fi explicația — de fapt, atitudinile ei au un farmec plastic înnăscut, care mă fascinează. A trăi cu ea e ca și cum ai trăi cu o figurină de Tanagra. Dar, bineînțeles, nu asta-i explicația. Apoi am crezut că ar putea fi lascivitatea ei, felul ei pervers de a face dragoste. E toată numai sex, numai femelă. În jurul ei dăinuie un fel de trivialitate poetică, Un farmec lipicios. Se opri brusc. Sunt cât de cât clar? Mă poți câtuși de puțin înțelege? E, poate, indiferența ei. Felul înnebunitor cum se uită la mine de parcă nu mă vede. Nu sper să mă înțelegi, pentru că tu nu ești infirm, și nicio fată nu s-a uitat vreodată la tine în felul ăsta. Dar, crede-mă, Maurice, dacă există ceva mai profund, mai complicat decât sexul, aceasta e mândria… nu mândria condiției sociale, ci mândria ta ca ființă umană. Se uită la mine cum te-ai uita la un vierme sau la o broască râioasă, ca și cum aș fi o arătare bărboasă grotescă, travestită în om. Există un gen de indiferență jignitoare, zeflemitoare, care te poate duce la nebunie mai repede ca orice. Am citit cândva o relatare despre prima ascensiune a Matterhornului. De șapte ori a încercat un om să escaladeze acest „înspăimântător munte", cum îi spun elvețienii. Când în sfârșit a izbândit, lumea l-a întrebat ce l-a făcut să revină an de an, riscându-și viața de mii de ori. Și știi ce-a răspuns? „Pentru că târfa asta de munte râdea de mine!" Exact așa simt eu când o privesc pe Marie. Turbez văzând că o pot poseda, dar n-o pot face să simtă ceva pentru mine. A devenit o obsesie, *une idée fixe;* întruchiparea indiferenței, a disprețului compătimitor, pe care l-am simțit din partea a nenumărate alte femei.

În cameră se întunecase. În vasta fereastră cerul începea să se înroșească.

— Și acum? întrebă calm Maurice.

— Acum? Suntem ca doi luptători prinși în aceeași capcană. Ne jignim unul pe altul cât putem mai mult.

Rămaseră un moment tăcuți. Întunericul pătrundea și se întindea în cameră ca o pată de cerneală.

— Ce-ai de gând să faci?

Henri înălță din umeri.

— Nu știu. Poate că, într-un fel sau altul, situația se va rezolva de la sine. Probabil că întruna din zilele astea mă va părăsi, și cu asta se va sfârși. Sau, poate, spre surprinderea mea, voi dovedi suficientă tărie ca s-o gonesc… Sau, poate, mă voi plictisi de ea. Nu știu… Sincer, nu știu…

XIV

— *Sunt banii mei? I-am câștigat prin munca mea? Pot face ce vreau cu ei?*

Rostise aceste cuvinte țipând, ochii ei privindu-l ca două fante sclipitoare.

— Firește că i-am dat lui. Îl iubesc, pricepi? Sunt nebună după el. Și acum mă întorc la el și nu mai vreau să-ți văd în veci mutra hidoasă.

Pe scară începuse să cânte.

În acea zi dăduse din întâmplare peste livretul ei de pe etajera din camera de baie și constatase că își retrăsese economiile. Cât ai clipi, o nestăpânită gelozie îl cuprinsese. Într-un torent de insulte, îi poruncise să plece, ridicase bastonul s-o lovească, și-ar fi lovit-o, dacă nu s-ar fi dat repede în lături.

Asta se întâmplase cu două săptămâni înainte. Acum furia îi trecuse; chinul reapăruse. Cu fiecare oră simțea mai puternic tortura dorinței. Oh, da, la început încercase să se felicite pentru curajul său, să se convingă cât de încântat era că scăpase de ea. Dar în zadar. Nu-ți poți potoli hămeseala trupului cu elogiile ce-ți aducă singur. Amintirea sânilor ei mici, a coapselor ei docile îl torturase noapte de noapte.

Cutreierase labirintul de străduțe din cartierul Sébastopol, o căutase prin bistrouri obscure. Își petrecuse serile acasă, bând, așteptând. Tresărind de câte ori auzea zgomot de pași. Acum știa că nu se va mai întoarce niciodată.

În acea dimineață — era douăzeci și șapte mai — sta pe marginea sofalei, privind fix la covorașul de lumină așternut de soare pe

podea, când auzi zgomot de pași afară. Încă o dată pâlpâi nesăbuita lui speranță.

Nu, nu era Marie. Erau pași de hăi bat — greoi, apăsați și obosiți.

Se ridică repede, se duse șchiopătând la șevalet și începu să-și încarce paleta.

Auzi un ciocănit în ușă.

— *Entrez!*

Cmd ușa se deschise scoase un strigăt de bucurie:

— VINCENT!

Lăsă din mină tubul de vopsea și apucă repede castanul.

— Când ai sosit? Cât timp rămâi? Așază-te pe sofa și lasă-mă să te privesc! Cum te simți?

În timp ce vorbea, ochii. Transmiteau mesaje creierului. Ba, era Vincent, dar un Vincent diferit… Potolit, speriat, cu ochi întunecași, urmăriți de vedenii… Fără mapa de schițe, fără tărtăcuța cu rom, fără obișnuitele lui gesticulări… Un Vincent decent, manierat, sfios, într-un costum nou de gata prea strâmt pentru el și o pălărie de fetru prea mare.

— Mă simt foarte bine, zise Vincent cu glas tărăgănat.

Se așeză pe sofa.

— Mă bucur că te revăd, Henri. Am sosit ieri și am petrecut ziua cu Théo și Johanna. Știai că și-au botezat copilul cu numele meu?

Era întâia oară când zâmbea — un zâmbet mirat, extaziat, care-i inunda eu lumină fața slabă și trasă.

— Ai fi crezut*? L-au* botezat Vincent… după mine! Și e un copilaș atât de frumos! Și tot cu păr roșcat, ca mine.

Încă. Zâmbind, își umplu pipa și privi afară pe fereastră.

— Un soare plăcut, nu-i așa?

Vocea îi era stinsă, ea după o boală lungă.

— La Arles e uneori prea cald. Cred că soarele m-a dus la nebunie.

— Ai avut în sfârșit ocazia să folosești cât galben ți-a plăcut, nu-i așa? *zise* repede Henri. Îți amintești cât de mult doi — cai să folosești galbenul pentru că era culoarea lui Dumnezeu, iar eu îți spuneam că lui Cormon îi place cafeniul Vandyke?

Stânjeneala din primele momente dispărea. Vechea intimitate se trezea. Își zâmbiră.

— Mă bucur că te-ai întors, Vincent. M-am gândit mult la tine Montmartre n-a mai fost același după ce-ai plecat…Îți amintești de atelierul lui Cormon? Îți amintești de *sternocleidoimastoideus* și de *rhomboideus major?*

— Da, mai bine mergeam la *atelier* în iarna asta, în loc să pictez acasă sau pe străzi, cum am făcut. Cunoștințele mele de anatomie sunt încă slabe.

— Dă-o dracului de anatomie! Tu ai naturalețe. Până la urmă ți-ai descoperit adevărata vocație.

— Da, bănuiesc că așa e.

Vincent privi fix la mâinile sale noduroase.

— Totuși, aproape m-a ucis. Dar poate că merita… chiar azilul… Henri, nu-ți poți imagina ce înseamnă să stai închis într-un azil!

— Nu mai vorbi despre asta. Încearcă să uiți. Acum ești perfect sănătos.

— Dar doresc să vorbesc, insistă blajin Vincent. Poate că, vorbind, voi înceta să mă mai gândesc la asta. Nu izolarea era grea, ci vecinătatea nebunilor. Unii dintre ei se trezeau peste noapte țipând îngrozitor și le puteai auzi țipetele mult timp după ce gardienii îi scoteau târâș din cameră. Uneori simțeam că înnebunesc cu adevărat…

Ai fi zis că ceva dinlăuntrul lui îi deszăvorâse stăvilarele graiului. Într-un torent de cuvinte îi istorisi lui Henri viața sa la Arles: ceasurile petrecute pe câmp sub arșița soarelui, pictând cu o frenezie nu departe de nebunie; cum se întorcea în oraș la apusul soarelui, abia ținându-se pe picioare, umblând pe drumuri de țară prăfuite, cu șevaletul prins în chingi la spate și cu pânza încă umedă în mână. Apoi mult așteptata sosire a lui Gauguin; fericita conviețuire din primele zile; călătoria împreună la Avignon; apoi, înapoierea la Arles și primele neînțelegeri; discuțiile care degenerau în certuri grave; reîmpăcările cu absint la Café de la Gare; serile la bordel și penibila compătimire a prostituatelor. La sfârșit, prăbușirea: paharul eu absint zvârlit în obrazul lui Gauguin, încăierarea, furia ucigașă. În capul său, pocnet de talgere. Creierul care începea să se învârtejească în craniu… Nebunia de-o clipă, când pereții se clătinau înaintea ochilor și podeaua se legăna sub picioare. Briciul; retezarea urechii; drumul la bordel cu înfiorătoarea ofrandă din carnea lui, înfășurată în ziar.

Apoi, întoarcerea la hotel, cu sângele prelingându-i-se pe gât. Talgerele din cap care pocneau tot mai puternic, mai puternic… Și la urmă atacul de epilepsie. Prăbușirea pe pat. Talgerele se auzeau tot mai slab… Apoi, tăcere, întuneric — liniște…

— Știi ce-a urmat. Théo a venit valvârtej de la Paris și a aranjat să fiu internat în azilul de la Saint Rémy, ca să nu fiu închis într-un ospiciu de stat sau trimis înapoi în Olanda. Călugărițele de acolo au fost foarte binevoitoare. M-au lăsat să pictez în curtea interioară. Veneau să se uite la mine și râdeau între ele pe furiș. Dar fără răutate. Și așa trecură luni de-a rândul. Într-un azil pierzi socoteala timpului. Și acum sunt iar aici. Mă simt ca abia trezit dintr-un vis și parcă n-am plecat niciodată din Montmartre.

Henri puse blajin mâna pe brațul lui;

— A fost un vis, Vincent, un vis urât. Dar acum ești bine. În pragul unei vieți noi.

Vincent zâmbi — zâmbetul lui lent, visător.

— Da, poate…

— Un moment tăcu.

— Și aici? întrebă el. Cum merg lucrurile în Montmartre? Ce-ai mai făcut?

— Eu?

Henri înălță din umeri.

— Nimic de seamă, ca de obicei. Îmi trec timpul cum pot mai bine. Pictez. Am făcut — câteva desene pentru revistele ilustrate, câteva coperte de cântece. Ba chiar am promis să fac un afiș. Mai rămâi un timp la Paris?

Vincent scutură din cap.

— Mâine plec la Auvers. Apartamentul lui Théo e acum prea înghesuit…

— De ce nu stai cu mine? Am putea lucra împreună, cum obișnuiam. Sunt absolut singur… acum…

Vincent își puse mâna peste mâna lui Henri.

— Îți mulțumesc pentru invitație, dar e mai bine să plec. Parisul nu-mi face bine.

Se ridică de pe sofa și se îndreptă spre perete.

— Mă pot uita la picturile tale? De luni de zile n-am mai văzut picturi noi.

— Desigur. Uită-te la câte vrei până mă reped sus să mă spăl. După aceea luăm prânzul împreună. Ce-ar fi să mergem la Agostina?

Privirile lor se întâlniră. Se uitară un moment unul la altul, tăcuți, zâmbind, gândindu-se la trecut. Trecutul atât de apropiat, totuși atât de îndepărtat, oh, cât de îndepărtat…

Agostina veni repede din bucătărie, urmată de cei doi câini lupi ai ei.

— Vincente*! Carissinw* Vincente!

Îl strânse în brațe și-l sărută pe obraji. Când, în sfârșit îi dădu drumul, fața îi era brăzdată de lacrimi.

— Sunt atât de fericită! zise ea plângând, scotocindu-se în sân ca să-și scoată batista. Am crezut că n-am să te mai. Văd niciodată! Mi-am zis: „Vincente nu se va mai întoarce niciodată”. Și pe dumneavoastră, domnule Toulouse, nu v-am mai văzut de multă vreme. Și veniți tocmai acum. Când toată lumea a plecat și *past' asciutta*[68]

Exuberanța ei de totdeauna era încă vie, dar și Agostina se schimbase Obrajii începuseră să i se scofâlcească.

Mâncară liniștiți în restaurantul pustiu. Când sfârșiră, Agostina le aduse o sticlă de lichior și se așeză lângă ei.

— Asta, ca să sărbătorim, zise ea umplând trei pahare. Se numește *La Strega.* Cel mai *meravigliosissimo*[69] lichior din lume. Te unge pe suflet, adăugă ea melancolic.

— Ce-i cu tine, Agostina? întrebă Henri. Ești tristă…

În frumoșii ei ochi apăru o privire nostalgică.

— Doresc să mă întorc acasă. Acolo soarele strălucește tot timpul și pământul e rumen și cald sub picioare. Doresc să mă uit la mare șa să privesc valurile spumegând în lumina soarelui…

În sfârșit, plecară de la Agostina și se urcară într-o birjă.

— Minunată zi pentru o plimbare cu birja, remarcă Henri. Ai văzut Turnul Eiffel?

Se plimbară pe străzi zgomotoase, trecură pe lângă Operă, traversară Place de la Concorde și intrară pe Champs-Élysées.

— Uitasem cât de frumos e Parisul, zise Vincent după o lungă tăcere.

— Da, e frumos… o scenă unde decorul lasă în umbra actorii. Uneori mă întreb dacă arhitectura nu e cea mai sublimă dintre toate artele. Mai mult chiar decât muzica.

Văzură Turnul Eiffel, La Conciergerie, blocul pătrat al palatului Luvru, care de departe părea un grifon stând pe labe și meditând la comorile lui, silueta catedralei Notredame, ca o corabie ancorată în inima Parisului. Traversară Sena și colindară prin întortocheatul cartier de pe Malul Stâng, în hurducături și scârțâitul birjei pe străzi înguste și întunecoase, eu caldarâm colțuros. Trecură pe lângă prăvălioare somnolente, bistrouri liniștite, biserici vechi înghesuite între case murdare. Traversară scuaruri, fiecare cu murmurul lui de fântână, statuia de bronz a unui general, patru sau cinei platani și o bancă de lemn pe care sta un rentier eu barbișon, pardesiu și melon, citind ziare. Uneori, un mic carusel se învârtea zăngănind, pentru o ceată de puști cu priviri extaziate.

— N-ai vrea să intrăm? propuse Henri în timp ce birja traversa piața din fața catedralei Notre-Dame.

Intrară în imensul naos întunecos, cu mireasmă de tămâie și izul de mucegai al edificiilor străvechi. Îci-colo siluete de femei cu glugi, îngenuncheate, cu mâinile împreunate în dreptul gurii. Dinapoia unei coloane, o femeie tânără plângea în tăcere.

Henri se uită spre Vincent, care privea fix la firava flacără din fața tabernacolului, mișcând imperceptibil din buze ca și cum sta de vorbă cu dumnezeul de dincolo de poarta aurită a altarului. Sărmanul Vincent biruise, dar era istovit… Nepotolitul lui torent de vitalitate era în declin, în vădit declin…

— Sunt așteptat la cină de familia Tanguy, zise Henri în timp ce ieșeau din biserică. Nu vrei să vid cu mine? Ar fi încântați să te revadă.

Rue Clauzei era deja învăluită în ceața crepusculară când birja se opri în fața prăvăliei lui Père Tanguy. Clinchetul clopoțelului de la intrare aduse într-o clipă la ușă pe bătrânul meșter de vopsele. La vederea lui Vincent, își desfăcu larg scurtele-i brațe.

— *Monsieur* Van Gogh! Ce plăcere, ce surpriză !

Îl strânse pe Vincent la piept și, înălțându-se în vârfurile picioarelor, reuși să sărute bărbia olandezului.

— Acum masa e completă. Ați venit la țanc ca să mâncați *ragoût à l'oignon*[70]*!*

Continuând să vorbească, îi conduse la bucătărie, unde soția sa, cu brațele goale și asudând, sta de veghe ca o vrăjitoare grijulie lângă o cratiță care fierbea înăbușit. După alte exclamații de bucurie la neașteptata apariție a lui Vincent, cei trei bărbați trecură unul după altul în curticica din spatele prăvăliei. Acolo masa era deja aranjată pentru cină.

— Exact ca la țară, *n'est-ce pas?* Sorbiți acest aer! zise radios Tanguy, umflându-și pieptul. Și uitați-vă la pomul meu!

Arătă spre un tei noduros, pavoazat eu frânghii, de care atârnau rufe până-n pământ.

— Mereu am spus că n-ai nevoie să pleci din Paris ca să guști farmecul vieții de la țară.

Nu trecu mult și apăru doamna Tanguy purtând o cratiță aburindă, pe care-o așeză pe masă. Cina începu. *Ragoût à l'oignon* fu declarată o capodoperă.

— E cea mai delicioasă *ragoût* gustată de mine vreodată. Cum o faceți? strigă Henri.

— Nu-i mare lucru, zise ea îmbujorată de mândrie. Pui câteva frunze de dafin, puțină salbie, puțin cimbru, puțin pătrunjel, puțină păpădie, puțin rozmarin, puțin arpagic, câteva cepe…

Ochii ei obosiți străluceau de fericire.

Henri observă că Tanguy nu mâncase mai nimic și lăsase neatins paharul cu vin.

— Ce-i cu dumneata, Tanguy? Nu-ți mai place vinul?

Bătrânul anarhist își întoarse spre el fața rotundă nebărbierită și-l privi trist.

— Din pricina stomacului, domnule Toulouse. Mă doare, dar nu știu de ce.

— I-am spus să se ducă la doctor, dar e mai încăpățânat ea un catâr, interveni soția.

Se ridică de la masă și începu să strângă farfuriile una peste alta.

— N-am să cer niciodată unui doctor burghez să se chiorască în stomacul meu. Pentru mine e o chestiune de principiu, declară ritos Tanguy. Am să vă arăt acum, domnilor, o mică gravură splendidă de Hokusai[71] pe care am dibuit-o deunăzi…

— Tanguy, vino-ncoace și ajută-mă la farfurii, strigă soția din bucătărie.

Se uită descurajat la musafiri, oftă și plecă supus spre bucătărie.

Se lăsase noaptea. Aerul era plăcut. În curte era liniște și întuneric, cu excepția micului petic de lumină așternut de lampă. Teiul era acum o pată neagră cu contur dantelat. Fluturi de noapte fâlfâiau stângaci în jurul lămpii, se repezeau spre sticla fierbinte și cădeau pe masă. După o clipă începeau să miște, băteau din firavele lor aripi și o luau din nou de la capăt.

— Și ei doresc ce nu pot avea, reflectă Henri. Atât de mult s-a scris despre admirabilul instinct al animalelor, și totuși uită-te la proștii ăștia de fluturi…

— Henri…

— Da.

— În timp ce te îmbrăcai, m-am uitat la picturile tale. Fata aia… cea blondă. Ia seama… n-o lăsa să-ți distrugă viața! Nu-i permite să te împiedice să lucrezi. Zâmbi trist. Ești cu zece ani mai tânăr ca mine și n-ai spus încă tot ce ai de spus. Așterne totul pe pânză, căci s-ar putea ca nimeni altul să nu-l mai spună vreodată. Și nu permite unei femei să te împiedice a-l spune.

Henri avu în acel moment presimțirea că nu-l va mai vedea niciodată pe Vincent. Vincent pe care-l cunoscuse era de pe-acum mort. Minunata lui față urâtă căpătase o seninătate pe care n-o mai avusese înainte. Ochii lui albaștri păreau îndreptați spre un țărm care se apropia.

Șezură de vorbă mult timp după ce soții Tanguy plecară să se culce. Apoi, porniră tăcuți spre Cité Pigalle, unde locuia Théo. La ușă, Vincent se aplecă adânc și-i întinse mâna sa osoasă, vânjoasă.

— *Waarwell, myn vriend.*

Pentru o ultimă oară zâmbi — zâmbetul lui dureros.

— În olandeză asta înseamnă: *Adieu, mon ami.*

Adieu? Așadar și el știa că nu se vor mai revedea.

Ținu un moment mâna lui Vincent și se mai uită o dată la fața lui slabă cu barbă roșcată.

— *Adieu, mon ami,* zise cu glas tremurat. *Adieu,* Vincent.

Cununia micuței Eulalie se desfășură așa precum dorise înflăcăratul ei tată. *La réception dansante,* îndeosebi, fu foarte

reușită datorită orchestrei de patru instrumente, împrumutate din fanfara poliției. Erau de față reprezentanții Siguranței, ai Brigăzii pentru ucigași, ai Ministerului de Finanțe, ai Poliției secrete, numeroși inspectori și înalți funcționari. Și — Monsieur le Préfet de Police în persoană! Privit de aproape, acest supraomenesc demnitar se dovedi a fi un domn cu barbă în formă de cazma, chel, mieros, în redingotă și pantaloni reiați, și cu aerul maestrului de ceremonie al întreprinderilor de pompe funebre. Ținu o frumoasă cuvântare, stătu câteva minute și plecă, adresând subordonaților binecuvântări pontificale, condus de un Patou prosternat și bâlbâit. La ușă se opri să dea mâna cu Henri, cu care schimbă câteva cuvinte de circumstanță.

După plecarea prefectului, orchestra atacă o polcă săltăreață. Jandarmii își prinseră nevestele de talie și porniră să țopăie cu avânt ostășesc.

Patou, peste măsură de mândru și emoționat, insistă să-i prezinte lui Henri diferitele personalități prezente.

— Domnule conte, permiteți-mi să vă prezint pe căpitanul Culot, de la Brigada pentru ucigași. A trimis douăzeci de oameni la ghilotină… Dânsul e căpitanul Guilguet. Specialist în furturile de bijuterii. Acesta-i gardianul Ponjel, de la închisoarea Roquette…

Recepția era pe sfârșite când reverii însoțit de-un bărbat îndesat, cu față jovială:

— Domnule conte, — dânsul, vechiul meu prieten, inspectorul Rempart, șeful brigăzii de moravuri din cartierul Sébastopol. Știți, cel despre care v-am vorbit.

Clipi cu înțeles și plecă.

Inspectorul Rempart se așeză lângă Henri și începu prin a-i vorbi cu multă căldură despre Patou, lăudându-i probitatea și capacitatea.

— Mi-a pomenit despre interesul pe care-l purtați uneia dintre fetele Charlet, zise el cu glas scăzut. Ar fi bine, credeți-mă, să vă descotorosiți de ea. Fata asta nu-i cinstită. A revenit în cartierul meu, dar n-o scap din ochi. S-a înhăitat iar cu codoșul acela al ei și-și pierde toată vremea în bistrou! din rue de la Planchette. Dar să bage bine de seamă. Un singur păs greșit, și s-a zis cu ea.

Când Henri se întoarse acasă în seara aceea, tâmplele îi zvâcneau. Din întuneric zeci de glasuri îi șopteau „Eue de la

Planchette… Rue de la Planchette… Acolo e… Hai, du-te s-o vezi… Poate o aduci înapoi…”

Ore întregi luptă cu amintirea obsedantă a gurii ei fascinante, a trupului ei mlădios. Își reaminti josnicia, lăcomia, prostia ei.

După miezul nopții capitulă…

Rue de la Planchette era o străduță sumbră, o simplă fâșie de întuneric mărginită de case păduchioase. Spuse birjarului să oprească și se îndreptă spre bistrou, se chiori prin fereastra aburită și zări silueta estompată a patronului clătind pahare dinapoia tejghelei și doi bărbați care jucau cărți.

Și apoi o zări pe ea! Sta alături de Bébert și-i vorbea, cu o expresie imploratoare în ochi. Aceiași ochi care puteau fi atât de neîndurători… Zări pe codoș îmbrâncind-o, strigându-i ceva și ridicând mâna ca și cum voia s-o lovească. Ea clătină umil din cap și-i zâmbi înfricoșată. Câtă înjosire putea să însemne dragostea!

Se întoarse la birjă.

— Vrei, te rog, zise el birjarului, să intri acolo și să întrebi de o fată eu numele de Marie Charlet? Spume-i că cineva de afară dorește să stea de vorbă cu ea.

Așteptarea îi păru fără de sfârșit. În cele din urmă îi recunoscu silueta zveltă în cadrul luminat al ușii.

Marie! strigă el emoționat. Marie!

— Oh, dumneata erai!

Veni spre el.

— Ce dorești?

— Doresc să te întorci, Marie, o imploră el, bucuros că nu-i putea zări expresia rușinată din ochi. Am greșit. Te rog, vino înapoi!

— Nu știu, îl necăji ea. O duc foarte bine și umblă după mine o droaie de domni bogați. Afară de asta, mereu țipi la mine”.

— N-am să mai țip, îți promit. Te rog, Marie?

— Și mai e ceva. Dacă mă întorc, trebuie să-mi plătești șaizeci… nu, șaptezeci și cinci de franci.

Biruise și-i impunea condițiile ei.

— Vrei?… Atunci așteaptă o clipă.

Se duse repede în bistrou, iar el o așteptă, ghemuit în fundul trăsurii, înfrânt, rușinat și scârbit de sine. Da, câtă înjosire putea să însemne dragostea!

După un moment de așteptare, reveni. Din pragul ușii făcu o bezea iubitului; apoi, cu o rotire a fustei, sări în birjă.

— Rue Coulaincourt, zise el birjarului.

— Știam că ai să vii, îi șopti ea vârându-se în el. Mă bucur că ai venit, Henri. Și eu ți-am simțit lipsa.

Mai avea vreo importanță dacă mințea? Mai avea importanță ceva?

Era lângă el și o aducea înapoi.

Acum totul era ca înainte. El o plătea; ea își petrecea ziua aiurea, se întorcea noaptea și „era drăguță" cu ei.

Era totuși o deosebire, și nu trecu mult ca el s-o observe. Marie pe care o cunoscuse fusese o ființă liberă, o nomadă enigmatică și crudă. Noua Marie era o femeie îndrăgostită, care acționa din ordin.

— N-ai să mă crezi, zise ea la câteva zile după ce se întorsese, dar în aceeași noapte în care ai venit să mă iei Bébert vorbea despre tine. Și știi ce-mi spunea?

— Nu, nu știu.

Nu era deșteaptă. După expresia concentrată a feței își putu da seama că repetă o minciună dinainte ticluită.

— Îmi spunea că e rușinos felul cum m-am purtat cu tine, care ai fost totdeauna atât de drăguț cu mine, și că ar trebui să-ți cer iertare.

Da, Bébert trebuie să fi zis ceva asemănător în acea seară, când a ridicat mâna s-o pălmuiască. Trebuie să-i fi spus cât de proastă fusese ca să piardă un *michė* care-i „scuipa" cincizeci de franci pe zi, și că mai bine s-ar întoarce la el, dacă își cunoștea interesul…

Se uită la ea. Dispăruse smuceala răzvrătită a capului, strâmbătura disprețuitoare a gurii. Acum era o prostituată Supusă, făcând doar ce-i poruncise codoșul ei — și asta fără îndemânare.

— Foarte bine, Marie. Nu-i nevoie să-ți ceri iertare. Eu am fost de vină. În definitiv, erau banii tăi, livretul tău de economii, și aveai" dreptul să faci orice cu el.

— Nu, eu am fost de vină, stărui ea. Mi-a spus că trebuie să-ți cer iertare.

— Foarte bine. Poți să-i spui că mi-ai cerut iertare.

Umplu din nou paharele.

— Să nu mai vorbim de asta.

— Nu vreau să mă mai cert cu tine niciodată. Îmi placi prea mult ca s-o mai fac.

— Bine.

O urmărea din cealaltă parte a mesei. Până și sclipirea din ochii ei limpezi dispăruse. Îi zâmbea — un zâmbet simulat stângaci.

Într-o dimineață, în loc să plece grăbită, se oferi să-i pozeze.

— Chiar goală, dacă dorești.

Indiferența vădită a tonului o trăda, Aproape că-i auzea pe Bébert dându-i instrucțiuni, expunându-i planul campaniei de seducere.

— Uite!

Aruncă deoparte cuvertura.

— N-am un corp drăguț? Nicio bubuliță sau altceva. Și pielea e într-adevăr catifelată, nu aspră ca la atâtea fete. Pune mâna.

Îi luă mâna și i-o plimbă peste coapsele ei.

— Și sânii mei sunt tari, nu-i așa? zise ea ridicându-i mâna la piept. Îți plac, nu-i așa?

— Da, Marie. Ai sâni delicioși, zise el amabil, retrăgându-și mâna. Nu crezi totuși că ar trebui să pleci? S-ar putea să întârzii.

— Nu ești obligat să-mi plătești pentru pozat. O fac gratis.

— Foarte drăguț din partea ta. Poate altă dată… Acum ar fi mai bine să te îmbraci.

În altă zi se oferi de bunăvoie să facă ordine în atelier.

— Mă pricep să deretic prin casă. Mama mă punea adesea să frec dușumeaua cu peria. Dacă aș avea puțină ceară, aș putea să lustruiesc mobila, s-o fac să lucească.

Slugărnicia ei îl uimea. Ce nu face o femeie pentru dragoste! întorcea capul dezgustat când se prefăcea că-i admiră picturile, căci și asta intra în strategia subjugării ticluite în bistroul din cartierul Sébaslopol. „Măgulește-l, spune-i că-ți plac picturile lui”, așa trebuie să-i fi spus Bébert. Și ea făcea întocmai, convinsă că admirând picturile piticului avea să primească o răsplată — un sărut usau o mângâiere.

Făcu și mai mult.

Pentru dragoste renunță la dragoste, încetă să-i mai vadă zilnic pe Bébert, doar o dată pe săptămână, când se presupunea că-și petrece ziua cu sora ei.

— Știi bărbatul despre care ți-am vorbit, cel după care eram nebună, ei bine… nu-l mai iubesc, îl anunță ea într-o seară.

Ochii înroșiți de plâns îi spuneau ei t de mult o durea fiecare cuvânt… →…

— Nu mai vreau să-l văd niciodată. Tu îmi placi mai mult. Ești un adevărat domn.

Pentru întâia oară devenea metresa lui, trăia cu el, pregătea mici prânzuri în bucătăria din dos, făcea tot ce visase el s-o vadă făcând. Se oferi să-i cunoască prietenii, să iasă cu el, și Henri se minuna de câtă abnegație era în stare această prostituată, ca de altfel multe de teapa ei. Ce le determina să accepte cele mai înjositoare munci, doar ca să dăruiască altuia răsplata înjosirii iar? De unde această sete de autoumilire?

— Acum era tot timpul cu el, incomodându-l cu atențiile ei stângace. Uneori, însă, nu se mai controla, se cufunda într-o tăcere visătoare și pe fața ei se așternea o expresie luminoasă, tandră. El își dădea seama că se gândea la omul ei, că în minte îl giugiulea, pentru el îndurând plictiseala, jalnica ei prefăcătorie. Era ceva ascetic în pasiunea ei pentru acest derbedeu cretin. Până și gesturile ei își pierduseră grația felină de altă dată. Dragostea o îngreuia ca o sarcină.

Schimbarea atitudinii ei aduse și o schimbare a legăturii lor trupești Vrăjmășia reciprocă fusese condimentul actelor de dragoste. Acum era doar o prostituată, dornică să placă. Își da silința, simulând nespusă plăcere, înfrumusețându-și străduințele cu suspine și șoapte drăgăstoase.

— Ești un amant extraordinar, Henri

Tăcere.

— Am spus că ești un amant extraordinar.

— Mai bine dormi, Marie. E târziu.

— Mă iubești?

— Îmi placi foarte mult.

— Nu asta te-am întrebat. Vreau să spun, *mă iubești?*

— Iubire înseamnă atât de multe lucruri…

— Dar tu mă iubești, nu-i așa? Ești. Mulțumit de mine. Sunt drăguță cu tine, nu-i așa? Nu fac tot ce dorești? Ai avut vreodată o

fată ca mine, așa de bună ca mine? Spune că niciodată n-ai avut o fată așa de bună ca mine.

— Niciodată… S-a făcut aproape ziuă… Te rog, Marie, dormi.

Îi simțea buzele atingându-i alene gura.

— Noapte bună, *chéri.* Pune-ți capul pe umărul meu.

Ce admirabile cuvinte, dacă ar fi fost sincere! Erau însă minciuni, și nu făceau deciit să-l îndurereze.

— Noapte bună, Marie.

Treptat ajunse să-și dea seama că pasiunea lui pentru ea e în declin. Această târfă stângace, insipidă, îi stârnea o vagă milă. Senzualitatea ei dușmănoasă îi stimulase, odată cu mânia, și pasiunea. Acum, slugărnicia ei o făcea docilă ca un burete, cu nimic diferită de femeile din bordel.

În dragoste politețea ascunde adesea plictiseală. Cum dorința lui începea să scadă, o trata cu o curtoazie rece, pe care ea o luă drept dovadă de subjugare. Când îi aprindea țigara sau o ajuta să-și încheie nasturii de la bluză, observa în ochii ei o sclipire de triumf. Nu-i spulberă iluzia. Era obosit; dorea liniște. Aventura lor era pe sfârșite. Dorea să se termine natural, pașnic — așa cum cade la pământ un fruct putred.

De sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului — o înăbușitoare zi de august — îi oferi în dar o pereche de cercei de aur.

— Aur adevărat? strigă ea ținând cerceii în palmă.

El confirmă printr-o mișcare a capului.

— În noaptea când te-am întâlnit mi-ai spus că ai avut cândva o pereche de cercei de aur și i-ai pierdut. Ți-amintești? Aceștia îi vor înlocui.

— Dar aceia nu erau de aur adevărat.

— Aceștia sunt. La nevoie poți oricând să-i amanetezi.

— Niciodată! îi voi păstra pentru totdeauna. Niciodată nu-i…

— Foarte bine, zise el clătinând plictisit din cap. În orice caz, încearcă-i. Să văd cum arată pe tine.

O urmări cum și-i trece prin lobii urechilor, întrebându-se cât timp o va lăsa Bébert să-și păstreze bagatela aceea din metal prețios. Spre surprinderea lui, acest gând nu-i stârni deloc gelozie.

Cu o imperceptibilă înălțare din umeri, se întoarse la șevalet.

Abia în ultimele săptămâni ale lunii august recunoscu în sine că se tămăduise de ea. Începu să pregătească cu grijă finalul legăturii lor. Sfârșitul trebuia să fie de astă dată categoric, irevocabil. Și, pe cât posibil, demn — cel puțin decent.

Ca un convalescent care își încearcă puterile după o boală lungă, o înștiință că fusese chemat afară din Paris și va lipsi trei zile.

— Trei zile! strigă ea.

În ochii ei zări o sclipire de nețărmurită bucurie. Trei zile și trei nopți cu Bébert…

Se stăpâni totuși.

— Îmi pare rău că trebuie să pleci, zise până la urmă. Dacă vrei, nici măcar n-am să ies din casă. Am să te aștept aici. Da, am să stau aici și am să te aștept.

I se făcu scârbă. O asigură că pentru el ar fi mult mai plăcut să-și petreacă cele trei zile cu sora ei, insistă să-i plătească pe timpul absenței, îi oferi peste suma obișnuită o substanțială retribuție suplimentară și începu să-și pregătească în grabă bagajul.

Timp de trei zile rămase închis în atelier, mâncând prânzuri trimise acasă de la restaurantul Drouant, lucrând cu poftă și gândindu-se prea puțin la ea.

Era tămăduit!

Și acum, *le coup de grâce*[72]*!…*

Deodată descoperi cât de chinuitor și greu era s-o rupi complet cu orice fel de viață casnică, chiar cu una de cel mai frivol gen. Înțelese de ce atâtea perechi nefericite preferau să trăiască toată viața în dușmănie decât să înfrunte greaua încercare și complicațiile despărțirii. Veșmintele ei, puținul ei bagaj, nenorocitele ei *articles de toilette* încă se aflau amestecate cu lucrurile lui din dulapuri și din camera de baie. Trebuia să le împacheteze și să le trimită la o adresă oarecare, probabil a surorii ei. Apoi era chestiunea banilor. Se cuvenea să facă un ultim gest, să-i ofere un dar de despărțire. Bineînțeles, nu-i datora nimic, dar în săptămânile din urmă se gândise cu părere de rău la soarta ei. Ce se va întâmpla cu ea? O „gonea”. Tot așa va face probabil și Bébert în momentul în care va înceta să-i mai aducă bani. Se va pomeni fără locuință, fără bani, fără dragoste. Ce va face? N-avea calitățile unei *grande cocotte* și se va întoarce probabil la vechiul ei gen de viață. Prostituția

clandestină prin ganguri și străduțe întunecoase… Apoi Saint-Lazare, „condicuța”, poate bordelul… Mai târziu, mizeria… Și într-o zi… coșciugul de brad, groapa comună…

Mai așteptă o săptămână. După aceea, într-o după amiază de septembrie, îi spuse ceea ce voise să-i spună în noaptea cu rochia de „cincizeci de franci”.

— Marie, începu el calm, am reflectat mult și cred că ar fi bine să nu ne mai vedem. Spune-mi, unde vrei să-ți trimit lucrurile?

Îl privi lung, nedumerită.

— Vrei să spui… dorești să plec?

— Te rog, încearcă să înțelegi. Ai venit aici pentru o noapte și ai stat șapte luni. Totul a fost foarte plăcut și îți rămân recunoscător. Acum a venit timpul să ne despărțim. Fără scandal. S-o facem cuviincios.

Scoase un plic din buzunarul interior al hainei.

— Uite, am aici un cadou pentru tine…

Se opri. Marie se făcuse galbenă la față. Observă că tremură din cap până-n picioare, ca prinsă de friguri. Mintea ei slabă au înțelesese încă întregul sens al dezastrului ce se abătea asupra ei, dar trupul — totdeauna mai perceptiv decât creierul ei — se scutura ca trupul unui animal la apropierea morții. Acest reflex de groază al organismului, care precede înțelegerea, era un spectacol înfiorător.

— Mai bine stai jos, Marie, zise el blajin.

Ea nu se clinti.

— Dar cu… cu ce-am greșit? gângăvi ea în timp ce dinții îi clănțăneau. Am fost drăguță cu tine, nu? Am făcut tot ce-ai dorit… Am… am zis chiar că pentru tine aș poza goală, dacă dorești… Aș curăța mobila…

Își etala jalnica ei apărare, gâfâind, clipind ca și cum nu-i venea a crede, vorbind ca dintr-un gâtlej sugrumat. De la o frază la alta își plimba nervos vârful limbii peste buze. Părea că mintea îi e paralizată de-un copleșitor sentiment de nedreptate. Își dăduse toată silința, făcuse ce i se spusese să facă, și acum era pedepsită!

— N-ai greșit cu nimic, o liniști el. Ai fost foarte drăguță. Numai că eu…

— Vezi!

Se agăță de cuvintele lui binevoitoare, luându-le drept o recunoaștere de vinovăție.

— Vezi, tu singur spui că am fost drăguță!

— Te rog, Marie, să nu…

— Dar tu singur ai spus adineauri că am fost drăguță!

Pentru ea aceste cuvinte constituiau dovada evidentă a unei contradicții absurde.

— Arată-mi o singură împrejurare când n-am făcut ceea ce tu…

— Te rog, Marie! o rugă el. Să nu discutăm. Justificările niciodată nu justifică. Să zicem că eu sunt vinovat.

Îi întinse plicul

— Ai aici autorizația pentru căruciorul de mână. Doreai s-o ai, nu-i așa? Iată, o ai. E pe numele tău. Nu poți s-o vinzi sau s-o cedezi. Adu-ți aminte, nu pentru asta ai deschis contul de economii?

Un val de înțelegere începea acum să-i inunde mintea. Henri putea urmări în ochii ei dilatați înaintarea valului.

— Dar ce tot vrea. Să spună? murmură ea.

Uitase că el era de față și se tânguia de una singură, îngrozită.

— Ce tot vrea să spună când eu îl întreb dacă mă mai dorește?

Își ridică privirea și se aplecă repede spre el, cu mâinile împreunate într-un grațios gest de rugă.

— Te rog, Henri, te rog! Nu mă goni…

Disperarea îi trezise felinitatea mișcărilor și întregul trup se înclină acum spre el într-o atitudine imploratoare.

— Te rog, Henri… Am să fac orice… orice…

Cuvintele sfârșiră într-un vaiet. Ochii i se căscară enormi, pironind spre el două pupile verzi scăldate în lacrimi.

— Orice-mi vei spune… Orice vei dori… repetă ea.

În timp ce vorbea, îngenunche înaintea lui, îi apucă mâna și o acoperi cu săruturi jilave, însoțite de plânset.

— Te rog, Marie, nu face asta!

Henri își întoarse privirea, incapabil să suporte acest spectacol de înjosire umană.

— Te rog!

Dar în starea ei de umilire nu mai era atentă la ce-i spunea, nici măcar nu-l auzea, și continuă să-i sărute mâna, murmurând incoerent.

Apoi, deodată, ca și cum atunci îi venise în minte, își desfăcu febril bluza și-ți smulse legăturile brasierei.

— Uite, Henri, uite!

Își ținea sânii goi cu amândouă mâinile.

— Sunt drăguți, nu-i așa? spuneai mereu că-ți plac… Odată ai spus că sunt delicioși… îți plăcea să-i pipăi. Hai, poți să-i pipăi, să-i săruți, să faci orice… Orice…

Henri nu va uita niciodată ora care urmă. Ciufulită, cu lacrimile șiroindu-i pe față, se rugă, își ridică fusta, încercă să-l tragă pe sofa. Printre hohote de plâns, se oferi să-i gătească, să-i pozeze, să-i spele și să-i repare rufăria, să frece podeaua.

Henri își acoperi ochii cu mâna și rămase chircit pe taburetul șevaletului. Fără să vrea, atitudinea ei îi aminti ce citise despre Madame du Barry pe eșafod. Și ea fusese blondă; și ea venise de la periferie; și ea îngenunchease în fața călăului, îi sărutase mâinile, își dezgolise sânii și-i implorase îndurarea. *„Une minute, monsieur le bourreau! Encore une minute!”*[73]

Deodată sări în picioare. Acum era scorpionul gata să înțepe.

— Te urăsc, înțelegi? Totdeauna te-am urât, pe tine, și fața ta hidoasă”, și picioarele tale boante. O stârpitură, asta ești. O stârpitură schiloadă. Un blestemat de schilod, care nu poate nici măcar să umble. Te-am urât din clipa în care mi-am aruncat privirea asupra ta. Chiar și când îți spuneam că te iubesc, în suflet te uram. Se încrețea pielea pe mine când mă atingeai. Niciodată nu m-aș fi întors, dacă n-ar fi fost Bébert. El m-a silit s-o fac…

Își apropie de el fața schimonosită de mânie.

— Și să-ți mai spun ceva! Mă bucur că ești schilod. Mă bucur, auzi? Mă bucur! Mă bucur!

Îi azvârli cuvintele cu răutate, izbucnind în hohote de râs pițigăiat, încărcând fiecare cuvânt cu venin.

— Și afară de asta, nu plec! îți convine? Nu, nu plec, și știi de ce? Pentru că-mi datorezi bani. Da, îmi datorezi. Să nu negi… mi-ai spus că-mi vei plăti o sută de franci pe zi și mi-ai dat numai șaptezeci și cinci. M-ai înșelat!…

Vorbea ca o dementă într-un acces de furie și cu reaua-credință și lipsa de logică care o caracterizau. La început îi fu aproape recunoscător pentru această reacție răzbunătoare. Simplifica

situația. Cu fiecare jignire hotărârea lui devenea tot mai fermă. Până la urmă îi aminti de Patou. „Încă o vorbă, și Patou va fi aici și te va expedia la Saint-Lazare”.

Asta o trezi la realitate.

Se prăbuși pe sofa, înfrântă, istovită, scâncind ca un copil, încheindu-și pe bâjbâite bluza.

— Poți să-mi trimiți lucrurile la sora mea. Am să le iau de-acolo.

El se duse lângă ea și-i luă mâna.

— Nu te întorci la Bébert?

Ea scutură din cap și o clipă pe fața ei se așternu o expresie de nespusă durere.

— Nu pot… nu mă iubește, iubește altă fată, o roșcată… Doar banii mei îi vrea…

— E dureros să iubești pe cineva care nu te iubește, nu-i așa? zise el cu glas scăzut. Noi doi știm ce înseamnă asta. Ai să vezi, după un timp te obișnuiești cu singurătatea… Poate că într-o zi ai să găsești pe cineva care să se poarte frumos cu tine…

Nu era atentă la ce-i spunea el, probabil nu-l auzea, își aranjă mecanic părul, își șterse lacrimile cu dosul palmei — un gest de copil care-l mișcă. Apoi, se ridică și luă plicul pe care i-l întindea, fără să-i mulțumească. Ieși din cameră ca un automat, lăsând ușa deschisă. Henri îi ascultă un moment pașii grei coborând scara.

Deodată în atelier se făcu liniște deplină. Într-o rază de soare zumzăiau muște. În aer mai dăinuia miros de pudră. În două-trei zile o să dispară…

Se întoarse șchiopătând la șevalet, prinse cu degetul mare paleta și începu să picteze.

XV

Atelier de Lithographie Artistique, unde lucra Père Cotelle, era un șopron dărăpănat în fundul unei curți pavate cu cărămizi, situate în spatele bisericii Notredame de la Croix din cartierul Ménilmontant. Cândva fusese un grajd pentru cai de închiriat și în încăpere se mai simțea un subtil iz de băligar, care se îmbina, nu neplăcut, cu

mirosurile pătrunzătoare de acid azotic, cerneală de tipar, gumă arabică, tutun și cafea.

Henri se prezentă și-i explică scopul vizitei sale. Père Cotelle îl ascultă atent, cu ochii spre piatra groasă pătrată de litografie, așezată pe patul presei de imprimat, cu boneta neagră dată pe ceafă, mângâindu-și îngândurat răzlețele fire de păr din bărbie care-l făceau să semene când cu un înțelept chinez, când cu un țap bătrân — Henri nu se putea decide cu care dintre ei.

— Un afiș ați „spus? I-ați promis domnului Zidler un afiș…

— În culori, precizează Henri.

— … un afiș în culori, repetă Père Cotelle clătinând din cap. Și din explicațiile dumneavoastră înțeleg că până acum n-ați mai-făcut niciodată o lucrare litografică. Este exact?

— Exact.

— Nu posedați nici cele mai elementare cunoștințe despre acest meșteșug?

— Într-adevăr.

Urmă o lungă tăcere, în care Père Cotelle se trase de firava-i barbă. Ochii lui Henri se plimbau peste pietrele împrăștiate ici și colo, sau stivuite lângă pereți, bidoanele cu cerneală de tipar, ligheanul ciobit din colț, ibricul albastru smălțuit de pe reșoul cu gaz în care clocotea cafea. În fața ferestrei era o masă. Deasupra presei de imprimat cu pat-plan se deschidea un vast luminator din geam mat. Afară, firma ruginită de deasupra ușii scârțâia în briza jucăușă de septembrie. Undeva cânta o pasăre.

— Și pot să vă întreb când vă propuneți să predați acest afiș în culori? întrebă Père Cotelle cu o ușoară nuanță de ironie în glas.

Era întâia oară când își lua ochii de la piatra presei și-i fixă asupra lui Henri.

— Cât mai curând posibil. Zidler are mare nevoie de el. Dacă nu-i dau zor, nici urmă de Moulin nu va mai rămâne.

— Înțeleg.

% în Pauza ce urmă, Henri ar fi putut jura că firele de par din bărbia lui Père Cotelle se lungeau văzând cu ochii din cauza nervozității cu care arau trase.

un sfârșit, Père Cotelle ieși din starea de meditație.

— Aș zice că cinci ani ar fi o apreciere rezonabilă, declară el calm.

— CINCI ANI?

— Mai degrabă șase. Nu vă dați probabil seama că, dintre toate procedeele grafice, litografia e cel mai complicat și mai delicat. Iar când e vorba de cromolitografie, adică de litografie în culori, tehnica e și mai dificilă. Poate v-ar interesa să aflați, de pildă, că pentru realizarea cunoscutei litografii pe calcar „Cucerirea Ierusalimului" a fost nevoie de doi ani și de talentele reunite ale tuturor experților de la atelierul domnilor Day și Haghe din Londra.

Se uită neîncrezător la Henri.

— Situația dumneavoastră seamănă cu aceea a unui om care, neavând habar de compoziție, s-ar apuca să scrie o simfonie. Trebuie să vă spun aceste lucruri înainte de-a vă lansa orbește în această acțiune îndrăzneață. Dacă totuși nu renunțați și doriți să învățați muncind din greu, voi fi încântat să vă arăt.

— Bun. Când începem?

— Imediat, dacă vreți. Atârnați-vă în cui haina și pălăria și puneți-vă acest șorț. Putem, bunăoară, să începem prin a spune că vorba „litografie" vine de la două cuvinte grecești, *lithos* și *graphein,* care înseamnă *a scrie pe piatră.* A fost inventată în secolul al optsprezecelea de un tipograf bavarez Alois Senefelder. Un geniu, domnule! Acum, primul lucru pe care trebuie să nu-l uitați în momentul când începeți să desenați pe piatră…

Așadar, porni la lucru.

Trecu septembrie; apoi octombrie. De-a lungul bulevardelor vânturile de toamnă smulgeau din castani ultimele frunze îngălbenite și le mânau în vârtejuri spre rigole. Dar în *Atelier de Litographie Artistique* totul decurgea normal. Ploaia bătea în luminator, însă munca nu contenea. Henri venea în fiecare dimineață, își punea șorțul albastru și ziua întreagă și-o petrecea aplecat peste o piatră, învățând tehnica cretei litografice și mijloacele posibile de gravare. Nu trecu mult și comandă să i se aducă la șopron lăzi cu coniac, și constată că Père

Cotelle nu avea nimic împotrivă să tragă câte-o dușcă din când în când, „ca să combată umezeala sezonului".

— Știți, e ceva bizar, declară bătrânul tipograf privind atent peste capul lui Henri, dar s-ar părea că posedați un simț înnăscut pentru litografie. Sunteți sigur că n-ați mai studiat-o până acum?

În curând Henri își permitea să facă experiențe, căutând moi tehnici, abătându-se mult de la metodele obișnuite. Père Cotelle îl urmărea cu un amestec de uimire și îngrijorare.

— *Mais non, mais non, mais non!* Nu puteți face asta.

— De ce nu?

— Pentru că nu s-a mai făcut niciodată până acum. Niciun litograf n-a mai făcut așa ceva vreodată.

Într-o dimineață, Henri aduse o periuță de dinți, o înmuie în cerneală litografică și începu să-și treacă vârful degetului peste peri, împroșcând piatra cu mii de punctulețe.

— *Mon Dieu,* ce faceți? se văită Père Cotelle, venind repede la masa unde lucra Henri.

— Încerc o nouă metodă de gravare a pietrei.

— Cu periuța de dinți*! mais non, mais non, mais non!* E imposibil. Niciun litograf n-a făcut vreodată c*rachis*[74] cu periuța de dinți.

Henri îi zâmbi peste umăr.

— Pare că merge. Nu vrei să încerci?

Bătrânul meșteșugar apucă periuța cu mare grijă, se aplecă deasupra pietrei și își trecu degetul peste peri.

— S-ar părea într-adevăr că merge, murmură el mirat. Dar de ce până acum nu i-a trecut nimănui prin gând așa ceva? Sunteți litograf înnăscut, domnule Toulouse. Sunteți sigur că n-ați mai studiat litografia?

Într-o după-amiază de octombrie, în timp ce Henri puncta o piatră, amicul său Maurice dădu buzna în șopron, gâfâind de emoție.

— Ce crezi că s-a întâmplat? strigă el din prag. Théo Vag Gogh a avut un atac de paralizie și a fost transportat în Olanda! Domnul Boussod dorește să iau asupra mea întreaga răspundere a galeriei.

După aceea, Henri îl văzu zilnic pe Maurice, uneori de două ori pe zi. Noaptea, când părăsea șopronul, niciodată nu neglija să treacă pe la galerie, unde își găsea prietenul în cămașă, inventariind stive de picturi și munți de gravuri, verificând registrele, punând în ordine operațiile financiare ale firmei, întrerupte din cauza bolii lui Théo. Luau masa de seară împreună, își făceau confidențe, fiecare simțindu-se mai tare și mai fericit în prezența celuilalt.

În *atelier* treaba mergea într-un ritm vertiginos.

— Trebuie să mă grăbesc, zicea Henri când Père Cotelle îl sfătuia s-o lase mai domol. Zidler e disperat.

Între timp, devenise un autentic litograf, cu vârfurile degetelor pătate de cerneală și obrajii mâzgăliți de cretă. Stăpânea deja tehnica desenului pe piatră, pătrunsese în tainele hașurării și ale gravării prin punctare, și acum se străduia să rezolve complicațiile cromolitografiei.

Père Cotelle își mai părăsea din când în când presa de imprimat ca să privească atent peste umărul lui, trăgându-se de firava-i barbă și bombănind *mais non, mais non, mais non!* Totuși în relațiile lor intervenise o subtilă schimbare. Urmărise progresele ucenicului său cu un sentiment de uimire, fusese martor la dovezile lui de extraordinar talent în arta desenului, remarcase desăvârșita siguranță a mâinii, pentru care părea că nu există dificultăți tehnice. Începu să se frământe. Acest schilod pitic și mare bețivan era de fapt un tânăr cu totul excepțional. Nu cumva e un geniu?

La scurt timp după Crăciun, Henri îl înștiință pe Père Cotelle că va lipsi câteva zile.

— Acum sunt gata să mă apuc de afișul acela.

Săptămână ce urmă o petrecu în atelierul său, împreună cu La Goulue și Valentin. În tot acest timp nu ieși din casă, nu văzu pe nimeni în afară de cele două modele, dormi foarte puțin. Mânca acasă, mestecând absent indiferent ce-i aducea doamna Loubet, de cele mai multe ori uitând cu desăvârșire să mănânce.

Prins de febra creației, sta zile și nopți de-a rândul la masa de desen, întrerupându-se doar ca să-și aprindă țigara sau să-și umple iar paharul cu coniac. Podeaua era presărată cu mucuri de țigară și cu schițe preliminare ale afișului, tot mai simple, tot mai îndrăznețe, tot mai viguroase decât cele dinainte, până ce, în sfârșit, atinse perfecțiunea liniei și efectul optic dorit.

Când reveni la șopron, îi înmână lui Père Cotelle acuarela originală. Bătrânul litograf aruncă o privire la silueta cadaverică a lui Valentin și la belșugul de lenjerie etalată de La Goulue, și simți că barba îi încremenește și puținul păr de pe cap i se face măciucă.

— Nu puteți tipări asta!

— De ce nu?

— Mai întâi, pentru că n-au existat niciodată asemenea culori în litografie…

— Le vom pregăti noi.

— Al doilea, dacă acest afiș apare pe străzi, intrăm cu toții în pușcărie. Dumneavoastră pentru că l-ați făcut, eu pentru că v-am ajutat, Zidler pentru că l-a expus și Charles Lévy pentru că l-a tipărit.

— Bine. Să trecem la lucru.

Începu cu operația nespus de grea a desenării de-a-ndoaselea a fiecărei „faze" pe care o necesita complicatul original. După asta trecu la meticuloasa operație de hașurare cu cretă de diferite granulații, punctarea și „umplerea" cu cerneală litografică a părților ce urmau să fie imprimate în negru. Lucrarea luă zile de muncă neîntreruptă, într-o atmosferă de rău augur și sumbre prorociri.

În sfârșit, pietrele fură gata de gravat. Aceasta era treaba lui Père Cotelle și el o îndeplini cu maximum de ostentație. Își ținea răsuflarea, se trăgea de barbă, invoca sprijinul din cer al lui Alois Senefelder, inventatorul litografiei.

— O singură mișcare greșită și totu-i pierdut!

Își scotea boneta și se scărpina în cap. Turna cu mare grijă câteva picături de acid azotic într-o soluție de gumă arabică.

— Dacă pun prea puțin acid, soluția nu va „mușca". Dacă pun prea mult, liniile fine vor ieși întrerupte. Mă aștept, bineînțeles, ca două-trei pietre să nu reușească…

Gravarea decurge bine și începură să imprime exemplarele de probă. Père Cotelle se da de ceasul morții.

— Nu există. Cerneală *chartreuse*[75], domnule… Și ce fel de verde e ăsta? Pare verde, dar nu-i. E albastru, galben, roz, gri… orice, dar nu-i verde. Cum credeți că am să imprim asemenea culori?

— Să amestecăm cernelurile. Uite, dă-mi voie să încerc…

În sfârșit, într-o seară Henri intră șchiopătând la Moulin Rouge și se îndreptă spre bar, abia ținându-se pe picioare.

— *Bonsoir, monsieur* Toulouse, strigă Sara în clipa când îl zări. De multă vreme nu v-am mai văzut. Dumnezeule, ce-i cu fața dumneavoastră? Aveți toate culorile curcubeului pe obraji.

Se opri în fața ei gâfâind, cu o mână ținându-se strâns de marginea tejghelei.

— Un coniac, Sara, zise el printre gâfâieli.

Îi umplu un pahar cu picior înalt și se aplecă să i-l dea.

— Vedeți, abia mai răsuflați… Și n-ar trebui să beți atât de repede… Vă arde stomacul.

Se opinti în baston și se urcă pe unul din scaunele înalte de la bar.

— Spune-i lui Zidler că-l poate trimite pe Lévy să ia pietrele de la Père Cotelle. Totul e gata ca să înceapă imprimarea afișului.

În ochii ei mari apăru o expresie tandră.

— Știam eu că până la urmă o să-l faceți, domnule Toulouse. Știam că o să vă țineți de cuvânt.

În timp ce se imprima afișul lui Henri, Société des Artistes Indépendants organiza Salonul de primăvară. Cum era firesc, Henri asistă la ședințele pe care *Comité Exécutif* le ținea în camera din spate a unei cafenele din Montmartre.

Într-o seară, când ședința comitetului începuse deja, Henri intră în camera îmbâcsită de fum și se duse să se așeze lângă Seurat. Președintele, *monsieur* Dubois-Pillet, bătu furios cu lingura în paharul său de absint, chemind asistența la ordine.

— Tăcere, domnilor, tăcere! Nu uitați că suntem în ședință. Regulamentul nostru interzice conversațiile particulare în timpul reuniunilor. Vă rog, domnilor, vă cer…

Membrii Comitetului continuară să schimbe glume de la un capăt la celălalt al camerei, să-și împrumute chibrituri, să-și aprindă pipele, să comande băuturi. *Monsieur* Dubois-Pillet înălță resemnat din umeri, puse lingura pe masă, se așeză la loc pe bancheta capitonată cu piele și intră în vorbă cu vecinul său din stânga despre o chestiune personală.

— De o oră tot așa a mers, remarcă Seurat, în timp ce Henri își descheia paltonul și își scotea melonul. N-ai pierdut nimic. „Poate că se vor potoli, adăugă el flegmatic.

— Un coniac dublu, strigă Henri către chelnerul care tocmai trecea.

Sfârșise cina cu puțin timp înainte și era un pic amețit de băutură.

— Cum merg punctele? întrebă el, întorcându-se spre prietenul său.

— Încă trudesc la „Circul”[76] meu, zise tânărul placid, frecându-și obrazul bărbos cu un gest de resemnată răbdare. Compoziția e nespus de dificilă și lumina asta de interior e mai înșelătoare chiar

decât cea de soare. „Grande Jatte”[77] a fost o jucărie pe lângă asta. Dacă ai un moment liber după ședință, aș vrea să ți-o arăt.

Deodată, președintele începu să bată iar cu lingura în pahar. De data aceasta nu mai folosi cuvinte amabile. Mânia îi așternea pete roșii pe fața gălbejită.

— *Nom de Dieu,* aveți de gând să tăceți? se răsti el, aruncând priviri fioroase pe sub sprâncenele încruntate. Aveți sau nu de gând să tăceți? Vă amendez pe toți.

În cameră se făcu întrucâtva liniște.

— Asta ar trebui să fac, zise el oufnind și continuând să se uite fioros la membri.

Se întoarse spre un bărbat îndesat, îmbrăcat cu un costum jerpelit, care privea spre el cu aerul melancolic al unei morse în călduri.

— Și dumneata, Rousseau, poți continua cu ce tot îndrugai acolo. Dar, pentru Dumnezeu, nu mai ține încă un discurs.

Henri Rousseau se ridică încet în picioare.

— *Monsieur le Président,* începu el înclinându-se în direcția președintelui, *messieurs* și dragi colegi. Acum o sută de ani, în acea glorioasă zi de paisprezece iulie…

— Treci la subiect. Ce plângere mai ai de astă dată? Nu putem sta aici toată noaptea.

Rousseau îi aruncă o privire ofensată.

— În ultimul an au fost multe plângeri în legătură cu expunerea picturilor. N-au fost expuse corect. Au fost așezate fără să se țină seama de efectul lor cromatic. Cum putem impresiona criticii, dacă picturile noastre nu sunt expuse corect? Luați, bunăoară, picturile mele, frumoasele mele picturi…

— Destul, îl întrerupse președintele. Ai vorbit destul.

— Dar n-am terminat!

— Ba da. Ai terminat. Îți retrag cuvântul. Stai jos.

Seurat își ieși în sfârșit din fire.

— Ei, Rousseau, de ce nu-ți iei dumneata răspunderea expunerii? Eu aș fi bucuros să mă retrag în favoarea dumitale.

Propunerea ridică o furtună de proteste.

— Nu, nu, stai jos, Rousseau! strigă președintele. Mereu te ridici în picioare.

Bătu cu pumnul în masă.

— Tăcere, domnilor! Trezorierul nostru, domnul Pipinette, ne va prezenta darea de seamă financiară.

O liniște apăsătoare se lăsă peste sală, când un bărbat cu priviri posomorâte se ridică și scoase din buzunarul hainei un mic blocnotes negru.

— Cu regret informez comitetul — începu el potrivindu-și pe nas ochelarii pince-nez de aur și uitându-se la membri peste rame — că tezaurul nostru e gol. A mai rămas atât de puțin în casă încât nu merită să mai vorbim despre asta. Și situația nu se va îndrepta până ce unii dintre noi nu se vor hotărî să-și achite cotizațiile.

Se așeză pe scaun în mijlocul unei tăceri încordate.

Finanțele erau un subiect delicat. Pentru a atenua stânjeneala, președintele se avântă într-o cuvântare bombastică, în care mulțumi domnului Pipinette pentru devotamentul său față de Societate și lămuritoarea dare de seamă. Da, artiștii erau cam uituci când era vorba de îndatoriri bănești. Păi, ce mai încoace și-ncolo, nici ei nu-și îndeplinise această îndatorire. Îi scăpase pur și simplu din minte. Subtila aluzie a trezorierului îi fu însă de ajuns. În curând tezaurul se va umple cu vârf.

Președintele se întoarse grăbit spre Henri.

— Domnul Toulouse-Lautrec, care răspunde de apariția catalogului, va fi acum onorat cu atenția comitetului, pentru a ne spune care e rezultatul negocierilor sale cu tipograful.

Nu sunt prea multe de spus, îi informă Henri. Negocierile fuseseră întrerupte, deoarece tipograful ceruse stăruitor ca, înainte de a pune în lucru catalogul din acel an, să i se achite costul celui din anul precedent. N-ar fi poate cazul să se caute un tipograf mai puțin mercantil?

Președintele îi veni iar în ajutor.

— Ahtiat după bani. Toți oamenii de afaceri sunt ahtiați după bani, zise el revoltat. Nu prețuiesc onoarea de a tipări catalogul Societății. Poate n-ar fi rău să urmăm propunerea domnului Toulouse-Lautrec și să căutăm… de preferință într-o periferie îndepărtată… un tipograf mai puțin hrăpăreț, mai puțin cinic.

Henri Rousseau se ridică în picioare.

— Stai jos, Rousseau! izbucni președintele.

— Dar, domnule președinte…

— Nu, nu, nu! Nu vreau să te ascult. Vorbești tot timpul și nu spui niciodată nimic.

După aceea ședința merse strună. Una după alta fură citite și aprobate în grabă minuta dezbaterilor, hotărârile luate, moțiunile propuse, susținute și votate. Se aprobă în unanimitate ca o întreagă încăpere a expoziției să fie rezervată lucrărilor lui Vincent Van Gogh, ca un omagiu adus amintirii pictorului olandez și a fratelui său.

Ședința era pe sfârșite și președintele își pusese deja melonul pe cap, când un membru propuse moțiunea de numire a unui Juriu de Admitere la expoziția anuală a Societății.

În ceasul ce urmă, nu numai reuniunea fu la un pas să se dizolve, dar însăși *Société des Artistes Indépendants.* Veșnica problemă „cu juriu său fără juriu", deseori discutată în particular, nu fusese niciodată ridicată oficial. N-ar trebui oare ca *Salon des Indépendants* să aibă un juriu de admitere, ca și Salonul Oficial al Academiei? N-ar trebui să capete prestigiu închizând porțile pentru zmângălitorii, cârpacii, amatorii și smintiții care se jucau cu pensula?

— Sprijin moțiunea, strigă Henri Rousseau, ridicându-se repede în picioare. Numai un Juriu de Admitere, compus din distinșii membri ai acestui comitet, poate stârpi acele picturi naive, acele picturi de amatori, care pun într-o lumină ridicolă expoziția noastră și-i compromit prestigiul.

În mod surprinzător, măsura propusă găsi larg sprijin. Unul după altul membrii se ridicau să-și exprime aprobarea.

— Adevărat… Salonul nostru e o bufonerie, un circ… Lumea vine la expoziția noastră doar ca să râdă… Dacă am fi lăsați să selecționăm picturile expuse…

Sub masca ipocritelor lor proteste, își trădau frustrările multă vreme înăbușite, setea revoluționară pentru ierarhie și recunoaștere oficială. Oh, de-am fi noi judecători! Să avem putere asupra altora, să fim și noi undeva elita, mandarinii, aristocrații, fie și numai la Societatea Artiștilor Independenți!

— Sunt împotriva moțiunii, strigă Henri, bătând cu bastonul în placa de marmură a mesei.

— Și eu, repetă Seurat din spatele unui nor de fum.

Această dublă declarație provocă uimire și o clipă se făcu liniște.

— E adevărat, continuă Henri, că lumea râde de picturile noastre, dar ce importanță are? Lumea a râs de *Rondul de noapte* al lui Rembrandt și de *Olympia* lui Manet. Râsul e prima reacție a proștilor. E mai ușor să râzi decât să încerci a înțelege. E adevărat că în Salonul nostru au fost expuse și picturi oribile, dar am expus și picturi foarte bune, care n-ar fi avut altminteri șansa să fie vreodată văzute. În afară de asta, cine naiba suntem noi ca să hotărâm ce e bun și ce e rău în artă? Se știe prea bine că artiștii i-au apreciat greșit pe colegii lor. Michelangelo l-a subapreciat pe Leonardo, David a râs de Watteau, Ingres de Delacroix. Impresioniștilor le-a fost rușine de Cézanne, și acum Cézanne crede că în afară de el nimeni nu mai poate picta! Să rămânem așa cum suntem. Să oferim fiecăruia o șansă. Timpul va decide care dintre noi sunt artiști de valoare și care nu sunt. Dacă vă trebuie un juriu, să lăsăm Timpul să ne fie Juriu.

Moțiunea fu respinsă cu o foarte mică majoritate. Președintele se grăbi să ridice ședința.

— Hai să plecăm, zise el până nu vine alt nerod cu altă moțiune.

Trecuse de miezul nopții când Henri porni împreună cu prietenul său Seurat la atelierul acestuia, să-i vadă picturile.

Într-o după-amiază de februarie, Henri sta cocoțat pe-un scaun, întruna din sălile de la Pavillion de la Ville de Paris, ajutându-l pe Seurat să atârne picturile lui Vincent pentru *Salon des Indépendants,* care urma să se deschidă în curând. De fapt, el citea numerele din catalogul deschis pe genunchi, iar voinicul pointilist bătea cuiele în perete, fixa șuruburile pe dosul ramelor și făcea cea mai mare parte a lucrului.

— Care-i numărul acesteia? întrebă Seurat cu gura plină de cuie.

— Douăzeci și opt, *Chiparoși.* Ceva mai la stânga, Georges.

Seurat îndreptă pânza.

— E bine?

Henri se chiori prin lentilele sale groase.

— Perfect. Vino și te uită.

Seurat se duse lângă el, își aprinse luleaua și cu un geamăt se așeză pe podea.

Studiară un moment pânza lui Vincent.

Seurat clătină din cap și oftă.

— Al dracului să fiu dacă pricep cum i-a făcut. Optic, totul e anapoda și totuși e superb.

— Nu-ți fac impresia unor limbi de foc verde? zise Henri examinând tumultuoșii chiparoși ai lui Vincent. Când te gândești că putea să facă așa ceva în câteva ore! Știai că în cele opt săptămâni petrecute la Auvers a pictat aproape cincizeci de Pânze? Și că dorea să devină pointilist? Sărmanul Vincent!

— Cincizeci de pânze în opt săptămâni! repetă Seurat neîncrezător.

Izbucni într-un violent acces de tuse. Fața i se făcu stacojie și-i trebui câtva timp până să-și poată recăpăta răsuflarea.

— Ai face bine să fii atent cu tușea asta, mon *vieux,* zise Henri uitându-se la el. E foarte îngrijorătoare.

— Am răcit probabil noaptea trecută în atelier. S-a stins focul în sobă și nu m-am învrednicit să-l aprind din nou.

Expectoră și își șterse gura cu batista.

— Apropo, ai auzit că Gauguin pleacă luna viitoare în Tahiti?

— Într-adevăr? întrebă Henri, aprinzând o țigară. Era și timpul. În ultimii zece ani a vorbit întruna de blestemații ăia de cocotieri și de fetele lui goale. Dar ai să vezi, se va întoarce. Ca acum câțiva ani, când s-a dus în Martinica, îți reamintești? Avea de gând să rămână acolo toată viața, dar a constatat că vara era prea cald. Și nu i-a plăcut nici să fie muncitor la Canalul Panamá.

— I se dă o masă de despărțire.

— Sunt sigur că la gară va avea și fanfară. Omul ăsta nu poate să facă nimic fără fast.

Seurat se uită la el cu coada ochiului.

— Nu-l agreezi prea mult, nu-i așa?

Zâmbi.

— Nu-mi place ce i-a făcut lui Vincent la Arles. Închipuiește-ți, să-i ceară lui Vincent să-i spună „maestre”! Apoi, nu-mi place poza lui, saboții lui sculptați și tricoul brodat. Are talent, dar cred că nu-i nici pe jumătate pictor pe cât era Vincent. Ai văzut pânza lui *Iacob luptându-se cu îngerul?* Arată de parcă îngerul îi ia pulsul lui Iacob. Și *Crist Galben?* Toate aceste *bretonneries*[78] cu subiect religios nu-mi par sincere. De fapt, n-am încredere în financiarii care devin primitivi. Rousseau e poate îngust la minte și plictisitor, dar îl cred

sincer. Și, întâmplător, unele din picturile lui cu subiect din junglă sunt… cred… remarcabile. Le-ai văzut? Dacă vrei, să mergem într-o zi la atelierul lui. Merită într-adevăr să le vezi. Dar Gauguin… nu știu. De fiecare dată îmi face impresia omului care încearcă să te uimească, să-ți arate cât e de grozav. Naivitatea lui e o mască. Cel puțin așa simt eu. Și dacă detest ceva e pseudonaivitatea.

— Poate nu și-a descoperit încă vocația, zise Seurat din simplă generozitate.

— Se prea poate, zise Henri înălțând din umeri. Poate că în Tahiti va reuși. În sfârșit, să ne întoarcem la treaba noastră… Numărul douăzeci și nouă, *Floarea soarelui.*

Când dădu să se ridice, Seurat se încovoie, prins de-un nou spasm de tuse, chiar mai violent decât primul.

— Mă doare îngrozitor gâtul, zise el când, în sfârșit, putu să vorbească. Nu știu ce-i cu mine. Niciodată nu m-am simțit ca acum.

— Mai bine du-te acasă. Putem termina mâine atârnarea pânzelor. Haide, în drum te las acasă. E târziu și știi câte griji își face maică-ta.

A doua zi, Seurat nu veni la Pavilion. Henri se duse în Boulevard Magenta și află că prietenul său zace în pat, cu febră mare.

— Acum doarme, șopti doamna Seurat cu un deget la buze. Abia adineauri a reușit să adoarmă. Totuși doctorul spune că în câteva zile se face bine.

La 10 martie *Salon des Artistes Indépendants* se deschidea, și impunătoarele săli ale Pavillon-ului răsunau de râsetele mulțimii de vizitatori.

Henri Rousseau în redingotă și bocanci cu ținte lustruiți făcea de gardă în fața picturilor sale și intra în vorbă cu oricine se oprea întâmplător să le privească.

— Permiteți-mi să mă prezint.

O plecăciune adâncă.

— Sunt Henri Rousseau, fost sergent și vameș. Eu sunt creatorul acestor remarcabile picturi. Priviți acest copac! Are o măreție decorativă superbă, nu găsiți? Seamănă și cu un burete. Îl puteți cumpăra cu douăzeci și cinci de franci. Apoi, cu glas mai scăzut: Să zicem douăzeci și doi!… Douăzeci!… Un chilipir. Nu? Optsprezece? Nu?

Pânzele lui Vincent trecură aproape neobservate, dar în fața lucrărilor lui Seurat vizitatorii se strângeau grupuri-grupuri, râzând în hohote. Acele diafane pânze cu mări scânteietoare și priveliști odihnitoare fură declarate cele mai caraghioase picturi din expoziție. Un glumeț lansă termenul de „pictură cu confeti", care prinse numaidecât.

Dar artistul fu cruțat de zeflemele și sarcasme. Ud leoarcă de transpirație, cu fața congestionată din cauza sufocației, abia mai sufla și se lupta cu moartea.

Henri se duse în fiecare zi în Boulevard Magenta și, în timp ce afla vești de la doamna Seurat, îi auzea respirația horcăită de muribund. Într-o dimineață ea îi deschise ușa și se uită la Henri cu ochii împăienjeniți, incapabilă să vorbească. Apoi își ascunse fața în palme și izbucni în plâns înăbușit. La sfârșit degetele îi alunecară în jos, peste obrajii scăldați în lacrimi.

— Acum îl puteți vedea, zise ea copleșită de durere. A murit acum o oră.

Venind la atât de scurt timp după sinuciderea lui Vincent, moartea lui Seurat îl impresionă profund pe Henri. Amândoi fuseseră tineri, în plenitudinea măiestriei lor artistice — și amândoi erau acum morți…

La câteva zile după înmormântare, în timp ce Henri sta așezat în fața șevaletului ascultând vocea tărăgănată a doamnei Loubet, în atelier dădu buzna Zidler, cu părul vâlvoi de emoție.

— Chiar acum vin de la Lévy. Afișul dumitale e gata. Peste noapte urmează să fie lipit în tot Parisul. Mâine dimineață va fi pe străzi!

— *L-ai văzut?*

— L-ai văzut?

— L-ai văzut?

De dimineață se auzea ca un murmur; către seară, ca un cor în continuu crescendo.

— Ce să văd?

— Afișul acela, bineînțeles! Fata aia care dansează cancan…

— E un ultraj la bunele moravuri!

— E o operă de artă!

— *Une cochonnerie!*

— O capodoperă!

Era ceva neașteptat, absurd, irezistibil, dar era, îl vedeai. Parisul era cutremurat. Parisul era scandalizat! Parisul nu știa ce să creadă despre acest afiș! Era pretutindeni: nu puteai să-l ocolești sau să-l uiți. Îți sărea în ochi de pe fiecare zid, fiecare chioșc, fiecare *pissotière* Oamenii se adunau grămadă în fața lui, schimbau comentarii obscene, împiedicau circulația. Jandarmii se rugau, amenințau, își agitau nervos brațele în aer.

— *Nom, de Dieu,* n-ați mai văzut până acum nicio *hooplapla* arătându-și *derrière*-ul. Hai, circulați! Circulați, vă rog!

Oamenii își întindeau gâturile și se chiorau să citească semnătura. Da, uite-o, în colțul din stânga: LAUTREC.

— Lautrec!

— Lautrec!

— Lautrec!

Numele era rostit de nenumărate guri, pe terasele cafenelelor, în birouri, cluburi, frizerii, în atelierele marilor *maisons de couture,* în restaurantele mondene de pe Champs-Élysées și în obscurele *gargotes,* unde *les cochers* își leorpăiau supa cu un ochi la birjele lor.

Ziarele îl comentau pe larg. Unele declarau că afișul e o creație satanică și cereau să fie imediat înlăturat de pe străzi. Altele îl considerau primul afiș care era totodată și o mare operă de artă. Exponenți ai opiniei publice și moraliști avertizau că inocența *des jeunes filles parisiennes* era primejduită și că doamnele nu se mai puteau plimba pe stradă fără să roșească.

Pe de altă parte, câțiva artiști și critici se ridicară spontan în apărarea afișului.

— O operă de artă excepțional de morală… O satiră hogarthiană[79] a moravurilor din acest *fin de siècle…* Epitaful grafic al unei civilizații muribunde… Afișul Moulin Rouge-ului era un *tour de force.* Silueta lui Valentin, de pildă, era desenată cum însuși Holbein ar fi desenato. Acest schelet cu joben era o creație vrednică de maestrul care pictase „Dansul Morții”. Cu acest afiș, litografia înceta să mai însemne doar imprimarea de etichete pentru sticle și banderole pentru țigări de foi, și lua loc printre artele grafice. Domnul Toulouse-Lautrec adusese arta în stradă!

Cel mai uimit om din Paris era Henri. Avea sentimentul aceluia care zvârle o piatră în râpă și constată cu mirare că a stârnit o avalanșă.

— Nu înțeleg. Nu înțeleg ce-i toată vâlva asta, se destăinui el într-o seară lui Maurice, în timp ce cinau.

— Ei, afișul tău e cam șocant, trebuie să recunoști.

— Pe naiba! Așa trebuie să fie un afiș. N-am vrut altceva decât să-l ajut pe Zidler să-i vină lume la afurisitul lui de Moulin Rouge. Nu să stârnesc o revoluție!

— Mănâncă și nu te mai enerva atâta. Ce părere are maică-ta despre afiș?

— Nu știu. Nu mi-a pomenit de el niciodată. Nici nu sunt sigur că l-a văzut. Până una-alta, afurisitul ăsta de afiș îmi dă viața peste cap.

— Cum adică?

— Nu mai pot lucra. Nu știu de unde îmi află oamenii adresa, dar vin cârduri-cârduri în atelier. Fiecare dorește un afiș… fabricanți de corsete, de parfumuri, de creme pentru față. Directori teatre, actrițe și mai știe Dumnezeu care.

— Ce le spui?

— Să se ducă la dracu'. În fiecare dimineață doamna Loubet îmi aduce un teanc de invitații de la oameni despre care n-am auzit niciodată.

— Ce faci cu ele?

— I le dau înapoi să aprindă focul. Ce vrei să fac cu ele?

— Poate n-ar strica să deschizi câteva. Ai putea chiar să accepți unele dintre ele și eventual să te întâlnești cu câțiva oameni de treabă, în loc să-i consideri pe toți o gloată. Apropo, ai de gând să stai tot restul vieții în Montmartre?

— Desigur.

— Nu te-ai plictisit să te tot duci noapte de noapte la Moulin? De ce nu frecventezi societatea oamenilor culți, care au reușit în viață, în loc să stai în gașca rataților din Montmartre? Aș putea să te prezint soților Natanson. Doamna Natanson e una dintre cele mai încântătoare și inteligente femei din Paris. M-a rugat să te aduc…

— Nu doresc să mă duc nicăieri. Mă simt foarte fericit la Moulin. Toți mă cunosc și toți sunt drăguți cu mine. Oh, apropo, dansează

acolo o fată nouă pe care aș vrea s-o cunoști. Numele ei e Jane Avril…

De câțiva ani relațiile lui Henri cu tatăl său erau încordate. La stăruința mamei, continuase să-i facă rare vizite de politețe tatălui său, în cursul cărora amândoi se străduiau să-și ascundă stânjeneala.

Într-o dimineață, nu mult după apariția afișului, tatăl intră buzna în atelier.

— Cum îndrăznești?

Contele era livid de mânie.

— Cum îndrăznești să pui numele nostru pe acest revoltător afiș de dancing! Dacă n-ai fi infirm, te-aș bate cu biciul!

Fața lui Henri îngălbeni. Auzise de accesele de mânie ale tatălui său și că puteau fi într-adevăr înspăimântătoare. Câteva secunde se făcu mic, de teama bastonului cu măciulie de aur pe care contele îl frământă în pumn. Apoi, deodată, nu se mai temu. Dimpotrivă, îl cuprinse o nestăpânită furie paricidă împotriva acestui bulevardier spilcuit care îndrăznea să-l amenințe cu biciuirea. Ei drăcie, și el era un Toulouse-Lautrec și, infirm sau nu, n-are să permită nimănui să-i vorbească în felul ăsta!

Ridică ochii.

— Nu cred că această vizită ajută la ceva constructiv, începu el pe-un ton calm, glacial. Dinapoia lentilelor groase, ochii îl priveau pe conte deschis, neînfricoșați. Regret că nu-ți place munca mea. Regret că nu mă pot plimba călare pe Champs-Élysées, alături de tine. Îmi dau seama cât de mare suferință îți pricinuiește infirmitatea mea, dar tot ce pot face e să te asigur că la fel de dureroasă e și pentru mine. N-am cerut să mă nasc și regret că sunt singurul tău vlăstar și ultimul din dinastia noastră. Știu că nu mă aprobi, dar și eu mă îndoiesc că te aprob. Nu mi-e teamă de tine, Papà. Te-am adorat, dar acum nu te mai ador. Maman și eu am dorit dragostea ta, prezența ta, înțelegerea ta. Le —, am dorit cu deznădejde și tu ne-ai înșelat așteptările. Așadar, dacă n-ai nimic împotrivă, să punem capăt acestei scene și pe viitor să ne ferim fiecare din calea celuilalt. Cât privește munca mea, o voi semna cum îmi place, pentru că e munca *mea* și numele e *al meu,* și chiar de-ai *vrea,* nu mi-l poți schimba.

— Muncă! zise cu dispreț contele. Numești asta muncă?

Arătă spre pânzele de pe pereți.

— Fleacuri pornografice! Un pretext ca să bei și să-ți pierzi vremea prin bordeluri și dancinguri!

— Da, o numesc muncă! îi ripostă Henri. Dar *tu,* cum ai putea să-ți dai seama? Cum ai putea să recunoști dacă e sau nu muncă? Tu n-ai muncit niciodată. Cei de spața noastră n-au muncit niciodată. Munca e înjositoare, bună doar pentru burghezi și șerbi. Noi suntem *grands seigneurs,* seniori ai spadei! Suntem mai presus de muncă. Lumea încă ne mai acordă respect, pentru care noi nu-i mai dăm nimic în schimb. Suntem atât de nobili, atât de sânge-albastru, de-o rasă atât de pură, atât de plini de orgoliu și prejudecăți, încât am ajuns inutili, și tot ce ne mai rămâne de făcut e să ucidem animalele fără apărare sau să ne plimbăm țanțoși călare și, dacă avem noroc, să murim bravi pe-un câmp de luptă. Ne învești mântăm cu strălucirea numelui nostru, ca și cum simplul fapt de-a ne fi născut ar fi o extraordinară ispravă. Adevărul e că lumea noastră a dispărut odată cu Versailles și Marie Antoinette, și ar fi trebuit, poate, să dispărem și noi odată cu ea. De fapt, suntem fosilele unor vremuri trecute, la fel de perimați ca dinozaurul și cam tot atât de importanți. Spui că m-am înhăitat cu prostituatele. Firește că da. Și le sunt recunoscător că au acceptat să se înhăiteze cu mine. Care alt gen de femei m-ar accepta? Spui că beau. Da, beau! Cu fiecare zi tot mai mult. De ce? Fiindcă atunci când beau, uit de urâțenia mea, de singurătatea mea, de necontenita durere din picioarele mele. Ți-ar plăcea să fii în locul meu? Ți-ar plăcea să te târăști ca mine? Crezi oare că ți-ar plăcea? Beau, firește. Și tu ai bea, dacă ai fi cum sunt eu. Fiecare avem felul nostru de-a ocoli realitatea: Maman are rugăciunea; tu ai șoimii și caii. Iar eu… eu am coniacul! Ce-ar trebui să fac după tine? Să-mi petrec viața pe-un șezlong? Am încercat. N-am putut rezista. Nici tu n-ai putea.

Se opri și se uită la tatăl său.

Contele sta în fața lui, neclintit ca o statuie. Ochii pierduseră asprimea și scânteierea mânioasă. Arăta foarte bătrân, foarte semeț și foarte singur. Redingota cu reveniri de mătase păru un moment că dispare și că în locul ei s-au ivit acum zalele, coiful de aur și scutul oblong al lui Raymond al IV-lea, Conte de Toulouse, în spatele lui

fluturau stindardele Cruciatului și steguleţele de luptă cu panaș. Armurile și spadele scânteiau în soare și nechezatul cailor se îmbina cu sunetul trâmbițelor…

Viziunea pieri. Tatăl său era același bulevardier parizian cu ghetre albe și cravată ascot. Henri se simți o clipă foarte aproape de acest straniu senior feudal decăzut, care se născuse cu cinci sute de ani prea târziu, într-o lume care nu mai avea loc pentru el. I-ar fi plăcut să-l prindă de mână, să-i spună că-i înțelege mâhnirea, morbida lui mândrie, zadarnica venerare a trecutului. L-ar fi plăcut să-i spună că, infirm sau nu, și el aparține castei lor în dispariție; și el e un Toulouse-Lautrec. Dar ce rost avea? Nimic nu mai putea fi schimbat…

— Henri, cu asta s-a sfârșit… Vocea tatălui era severă, distantă. Nu ne vom mai vedea. Fă ce vrei, trăiește cum îți place, dar să nu-mi ceri vreodată un ajutor, pentru că nu ți-l voi da.

— Nu mi l-ai dat nici până acum, zise Henri tăios. Nu-l voi aștepta de la tine nici de acum înainte.

Contele duse mâna la pălărie, ca și cum își lua rămas bun de la un străin, și ieși grav din cameră.

Henri simți deodată că-l ia cu frig. Se duse șchiopătând la masă și-și turnă un pahar de coniac.

Trecuseră câteva luni de la apariția afișului și Henri continua să rămână în Montmartre.

— Nu te-ai plictisit de acest blestemat Moulin? îl întreba mereu Maurice. Nu ți-e silă să te tot duci noapte de noapte în același local, să vezi aceeași lume, să auzi veșnica trăncăneală despre patronii de galerii și critici? Ești probabil pictorul cu cel mai mare succes în Paris și totuși te încăpățânezi să trăiești printre ratați. Te înconjuri cu tot felul de fanfaroni și paraziți, când ai putea să fii în societatea celor mai fermecători, culți și celebri oameni din Paris?

— Niște snobi plicticoși, care n-ar face decât să se zgâiască la picioarele mele…

— Picioarele tale. Mereu picioarele tale! Crezi că oamenii nu pot să vadă altceva decât picioarele tale. Greșești, Henri, ți-am spus de mii de ori! De pildă, m-ai auzit vorbind de soții Natanson, așa-i? Sunt poate cei mai încântători oameni pe care ai putea spera vreodată să-i întâlnești. De luni de zile Missia Natanson mă roagă să te aduc în

casa ei. E o excelentă pianistă și o interesează foarte mult pictura. Are o colecție superbă…

— Pe femei nu le interesează pictura, zise Henri ridicând din umeri disprețuitor. Pe femeile din lumea bună, cel mai puțin dintre toate. Pentru ele colecționarea picturilor e doar un subterfugiu ca să colecționeze pictori. Nu înțeleg pictura. E o fandoseală a lor, un pretext ca să sporovăiască! Afară de asta, ce rău găsești în Moulin? îmi place. Îmi plac luminile, zgomotul, mulțimea, trăncăneala. Îmi place să stau la taifas cu Sara și cu fetele care dansează cancan. Zidler nu știe ce să mai facă pentru a-mi arăta cât de mult mă apreciază. Îmi trimite șampanie la masă, nu mă lasă să plătesc nici băuturile pe care le comand…

— După câte ai făcut pentru el, atâta lucru poate să-și permită.

— Oh, nu mă mai bate la cap. Rămâi cu Natansonii tăi, și eu cu Moulin-ul meu.

Totuși, în ciuda emfaticelor lui proteste, Henri începea să se plictisească de Montmartre. Nu-și făcea prea mari iluzii despre cei mai mulți dintre oamenii care se grăbeau să vină la masa lui când intra într-o cafenea. Dar felul lor de-a se grozăvi, veșnicele lor cârteli începeau să-l obosească. Și fetele de la cancan se schimbaseră. Cancanul nu mai era acea *gaminerie* de drăcușori din zilele de altă dată de la L'Ely. În trei ani Moulin le transformase în profesioniste afectate și *cocottes* hrăpărețe. Lansată pe culmile celebrității datorită afișului, La Goulueâși purta cu antipatică aroganță coroana de regină a cancanului. Ajunsese să creadă că atrăgea singură mulțimile care umpleau noapte de noapte sala de dans. Obrăznicia ei nu cunoștea margini. Odată, în timpul unui spectacol de cancan, strigase către Prince of Wales: „*Alors,* Wales, dai șampanie astă-seară?" Pentru Henri încetase să mai întruchipeze veselia plebeiană a Montmartre-ului. Sub aspect plastic nu-l mai interesa.

A fost însă nevoie de o serie de întâmplări dramatice ca să-i înfrângă bolnăvicioasa sensibilitate și, așa zicând, să-l smulgă din cartierul pe care jurase să nu-l părăsească niciodată.

Într-o seară, una dintre fetele de la cancan rămase moartă pe ringul de dans în timp ce executa *grand écart,* și episodul îl afectă mai mult decât voia el să mărturisească. Câteva zile mai târziu, buna lui prietenă Berthe intră plângând în atelierul său și-i povesti cum un

bărbat o ucisese pe una dintre fete. Le Perroquet fusese închis de poliție. Berthe fu găzduită trei zile la Henri, până ce își găsi o „situație" într-o *maison* de pe rue d'Amboise. Celelalte fete se împrăștiaseră prin tot Parisul. Henri se văzu nevoit să-și schimbe deprinderile de ordin erotic. Acum trebuia să parcurgă distanțe lungi în trăsură, ca să găsească ceea ce până atunci îi fusese la îndemână.

De-abia își revenise din aceste șocuri, când Jane Avril îl înștiință că a obținut un angajament de mâna a doua la Folies Bergère.

Ultima lovitură veni o lună mai târziu.

În acea seară, Zidler se așeză la masa lui, molfăind obișnuita lui țigară de foi neaprinsă și frecându-și fericit mâinile.

— În sfârșit, s-a făcut! Semnat și parafat. Am vândut Moulin-ul, domnule, Toulouse. Vă amintiți când vă spuneam că am să câștig un milion? Ei bine, l-am câștigat! Dar să nu credeți că o să pun banii sub saltea și o să mă culc pe-o ureche. Nu sunt eu omul ăla! Am să deschid alt local. Pe Champs-Élysées. Îl voi numi *Le Jardin de Paris.* Și pe Sara o iau cu mine…

Henri se simțea ca în acea îndepărtată după-amiază de septembrie, când mama îi spusese că trebuie să meargă la școală. Lumea lui se prăbușea văzând cu ochii. Fără Sara, fără Zidler, Moulin n-ar mai fi același. Ce-i rămânea de făcut? Pictase multe tablouri cu Moulin și spusese despre acest local aproape tot ce avusese de spus. De acum înainte n-ar mai face decât să se repete. Poate că Maurice avea dreptate. Poate că ar trebui să plece, să cunoască și altă lume…

În acea seară urmări cancanul, dar nu făcu nicio schiță. După spectacol se opri la bar să-și ia rămas bun de la Sara; apoi de la Gaston, chelnerul lui favorit. În drum spre ieșire dădu mâna cu Trémolada. Se opri un minut în fața tabloului său cu subiect de circ atârnat în hol.

Apoi, ieși.

Când cupeul se puse în mișcare, scoase capul pe fereastră. Strălucitoarele aripi roșii se învârteau în noapte, așa cum spusese Zidler. Și, în starea sufletească în care se afla, avu impresia că pentru el se învârteau. Numai pentru el, în chip de rămas bun semnalizat printr-o volbură de lumini scânteietoare.

— Rămas bun, Moulin!

Rosti cuvintele în șoaptă și făcu un mic semn cu mâna, ca și cum se despărțea de un vechi prieten.

— Rămas bun. Moulin!

Apoi, mai încet:

— Rămas bun, Moulin!

Câteva zile mai târziu, Maurice îl introducea la soții Natanson. La ușă, un valet în livrea le primi pălăriile și mănușile și-i ajută să-și dezbrace pelerinele. Cei doi tineri traversară vestibulul și se opriră pe treptele largi de la intrarea în salon. În timp ce-și recăpăta răsuflarea, Henri aruncă o privire peste imensa încăpere — puțin cam întunecoasă, în ciuda profuziunii de lămpi cu abajur de mătase — peste bușteniii care ardeau în căminul de marmură, pianul cu coadă dintr-un colț, asemeni unei cutii pentru harpă, mobila tapisată cu catifea matlasată, grupurile răzlețe de doamne în rochii de seară împodobite cu bijuterii și bărbați bărboși cu plastroane lucioase, care sorbeau vin de Xeres și conversau politicos. Valeți cu mănuși albe se mișcau încoace și încolo, purtând tăvi.

Henri o recunoscu imediat pe Missia Natanson, nu pentru că era cea mai frumoasă femeie de acolo, ci pentru că instinctiv simți că această somptuoasă încăpere i se cuvenea.

Missia se scuză, își prinse trena roz a rochiei de tafta și, zâmbitoare, cu o mână întinsă, se îndreptă spre ei cu foșnet de mătase.

— Domnule Joyant, ce drăguț ați fost că l-ați adus pe prietenul dumneavoastră.

Apoi se întoarse spre Henri.

— Domnule Toulouse-Lautrec, în sfârșit, după atâta așteptare! zise cu vocea ei domoală de slavă. Poate că nu aveți cunoștință, domnule, dar de luni de zile plănuim și complotăm să vă aducem aici. Acum, însă, când în sfârșit vă aflați printre noi, vă voi acapara. Aveți ceva împotrivă?

Și zâmbetul ei îl vrăji — zâmbetul ei irezistibil…

Cartea a treia

MYRIAME

XVII

Cât de mult… cât de mult timp îi trebuie unui prost ca să deschidă ochii? Să-și dea seama că totul e o iluzie, o necruțătoare farsă?

— Aproape cinci ani…

Rosti cuvintele tare și cu un chicot scurt.

— Atât mi-a trebuit.

Se lăsă un moment în voia legănatului domol al trăsurii. În jurul lui, Avenue de l'Opéra fremăta de larma circulației la sfârșitul după-amiezii. O actriță blondă, țipător îmbrăcată, îi făcu un semn grațios din landoul ei. Duse absent mâna la pălăria sa de mătase, scuturâ scrumul de țigară de pe reverul de blană al paltonului și se aplecă înainte.

— *Cocher,* nu mai merg la Weber[80]. Du-mă, te rog, la Galeria Joyant, 9 rue Forest.

Da, cinci ani întregi îi trebuise ca să-și dea seama că totul fusese doar o glumă extravagantă. Cinci ani, un timp mult prea lung… Dar, fir-ar să fie, la început totul păruse atât de aievea… de parcă toată lumea se vorbise să-l facă să uite că e un infirm. Missia, de pildă. Nu trebuia să-i zâmbească în felul acela.

Era un zâmbet pe care-l folosea ea să obțină ce dorește — pentru că era mult prea inteligentă ca să se bizuie numai pe inteligența ei — zâmbetul cu care reușise să facă din salonul ei unul din cele mai cunoscute din Paris, cu care ademenise și răpise amfitrioanelor rivale celebrități consacrate și căutate, ca Zola, Clemenceau, Anatole France… închipuiți-vă ce însemnase acest zâmbet pentru un biet pitic infirm! îl nimerise în punctul sensibil, îi răscolise inima, îi orbise și puțina rațiune de care dăduse vreodată dovadă, și-l cufundase într-un vis de cinci ani!

Și cât de frumoasă arăta în noaptea aceea! Când frumusețea, gustul și banii lucrează mână-n mână — și ea le avea pe toate trei — rezultatul e uimitor. Eleganța ei era desăvârșită, avea o ținută și o grație fără seamăn, mărturie vie a ce poate înfăptui banul când e bine investit. Bogăția nu stă bine oricui, dar ei i se potrivea de minune. Dintr-o privire îți puteai da seama că cel mai scump coafor îi aranjase părul; că *femmes de chambres* se învârtiseră în jurul ei în

timp ce se îmbrăca, se uitaseră ca fiecare agrafă să fie prinsă, fiecare copcă încheiată; că rochia ei roz de tafta venea direct de la Worth sau Paquin[81] și că trebuie să fi costat o groază de bani.

Iar el, având doar douăzeci și șapte de ani la acea vreme și fiind acel gen de bărbat, cu acea fire, își dăduse numaidecât seama că sub rochie se ascundea farmecul celei mai fine, celei mai vaporoase lenjerii pe care banul o putea cumpăra, o orgie de dantelă d'Alençon; iar sub lenjerie — trupul, fraged și catifelat ca piersica, al unei blonde în floarea tinereții…

Acum, privind înapoi, își spunea că n-ar fi trebuit să-i zâmbească în felul acela. Era un zâmbet necruțător. Exagerat — ca și cum ai trage cu tunul într-un iepure. Un zâmbet obișnuit, de politețe, ar fi fost de ajuns. Și oamenii pe care i-a cunoscut în acea seară mai bine nu s-ar fi purtat cu el atât de drăguț. N-ar fi trebuit să-i elogieze afișul așa cum au făcut-o. Ar fi trebuit să spună*: Mon Dieu,* uitați-vă la el cât e de urât! Uitați-vă la fața aia, uitați-vă la picioarele acelea!" Ar fi fost mai bine. Dimpotrivă, îl măguliseră, îl încurajaseră să se creadă primit cu căldură — mai rău, îl încurajaseră să se creadă celebru…

Își putea aminti cel mai mic amănunt din acea seară. Cine era acolo, ce toalete purtau doamnele, ce spunea fiecare, ce spunea el, chiar și ce gândea el. Își amintea sufrageria decorată în verde și auriu, care îți evoca răceala severă a unei bolți din subsolul Băncii Franței, dar care, până să se servească friptura de fazan, reușea să arate primitoare, aproape intimă.

Sarah Bernhardt, așezată între Claude Debussy și Oscar Wilde, purta o rochie albă de moar și avea pistrui pe umeri. Anatole France ducea o discuție ceremonioasă cu episcopul — căci era și un episcop în acea seară, unul din acei *prélats mondains* care ajung cardinali. O discuție cu zâmbete, mici plecăciuni, gesturi dojenitoare — un duel cu ace de cusut… Clemenceau îi istorisea simpaticei lui vecine despre războiul civil din America: „Lee era un general mai priceput, dar n-avea decât entuziasm, doamnă; Grant avea tunuri…" Ba chiar își amintea că enormul solitar al doamnei Gortzikoff îi trezise curiozitatea și se întrebase ce greutate o fi având și cât costă… Reflectase că oamenii. Care reușiseră în viață — și toți cei de la masă reușiseră — erau în general mai interesanți decât ratații,

și mai puțin dezagreabili… Acești bărbați inteligenți aveau nevoie de atenția femeilor frumoase ca să dea tot ce puteau… Că mulți oameni aveau spirit, dar puțini îl aveau la momentul potrivit, și că cele mai multe *mots*[82] cu adevărat celebre se năsteau noaptea în cercurile distinse… Reflectase că femeile arătau într-adevăr mai frumoase în toalete confecționate la marile case de mode decât în rochii cusute în casă… Că femeile extrem de bogate — chiar dacă înfățișarea lor era prea puțin omenească — aveau totuși un farmec aparte, și că banii aveau un subtil dar foarte real vino-ncoace, și poate de aceea orice midinetă încerca să arate ca o fiică de bancher…

Îndeosebi de Missia își amintea. Missia vorbindu-i despre Polonia unde se născuse, despre fratele ei Cipa, despre cât de mult îi plăcea muzica și baletul, cât de mult admira afișul lui și cât de mare plăcere i-ar face — în acest moment intrase în acțiune faimosul ei zâmbet — dacă ar colabora cu câteva desene la *Revue Blanche,* o revistă-magazin lansată de soțul ei ca s-o amuze… „Mă bucur că ai venit, Henri… nu te superi că-ți spun Henri, nu-i așa? Ai să mai vii, nu-i așa? Des, foarte des…”

Atunci făcuse el marea lui descoperire. Păi și el era unul dintre acești oameni încântători și cu succes! Și el era încântător, și el avea succes! Un infirm… cine era infirm? El era Lautrec, acel „tânăr și îndrăzneț artist”! Era celebru! Celebru! Parisul îi era deschis. Se putea duce pretutindeni, să vadă orice, să cunoască pe oricine… Se putea duce oriunde îi plăcea, era primit, căutat, celebru!…

Se năpustise asupra Parisului. Se dusese pretutindeni. Avea impresia că nu putea să vadă îndeajuns, să schițeze îndeajuns, să audă îndeajuns, să viziteze îndeajuns de multe localuri într-o singură noapte. Întrucât în timpul zilei lucra, trebuia să petreacă noaptea. Ca să petreacă noaptea, nu mai dormea, și ca să reziste fără să doarmă, bea…

Viața deveni un necontenit urcat și coborât din trăsură.

— Pst, pst, *cocher! Chez* Weber… Le Café Anglais!… Irish-American Bar, Rue Royale!… Pst, pst, *cocheri Chez* Maxim!… *Cocher,* L’Eldorado!… L’Alhambra!… Les. Ambassadeurs!… La Casino de Paris!… Pst, pst, *cocher!* Les Folies Bergère. Nu, nu la intrarea principală, la intrarea artiștilor… și repede! *Cocher,* 21, rue de la Boétie. Întreabă-l pe portar dacă *madame* Sarah Bernhardt e

acasă… *Cocher,* la Palais de Glacé!… *Cocher* la Vélodrome!… *Cocher, chez madam. E* de Gortzikoff, 18, rue Montaigne… *Madame la Duchesse* de Clermont-Tonnerre… *Madame la Princesse* de Caraman-Chimay… Pst, pst, *cocher! Chez* Larue!… *Chez* Voisin!… La Tour d'Argent!…

Ciudat, prea puțin își mai amintea din acești cinci ani frenetici și fără somn: doar câteva viniete fără importanță, fără legătură între ele, care pentru un motiv sau altul i se lipiseră de minte, ca acele confeti pe care le găsești sub gulerul hainei la două luni după un bal mascat. Braseria Weber la ora șase cu țiganii în dolmane roșii, aplecați peste diblele lor, și Charles, *maître d'hôtel,* pășind maiestuos printre mese… Barul de la Maxim. Gérard, *chasseur*[83]-ul cu monoclu, în uniforma lui roșie-albastră… Ralph, barmanul, jumătate indian Cherokee și jumătate chinez, care obișnuia să-i spună *Monsieur le Vicomte-Marquis.*

Baruri, baruri și iar baruri… Fete-blonde, brunete, roșcate. Cu șolduri rotunde în rochiile ca niște clepsidre și zâmbete cu buze țipător rujate întipărite pe fețele lor drăgălașe… Femei tinere cu inimi bătrâne — liliecii fosforescenți ai nopților pariziene… Actrițe cu sutele. Polaire Réjane cu trăsura ei trasă de catâri albi, Sarah și sicriul ei căptușit cu mătase, așezat la picioarele patului, Eve Lavallière, Anna Hèld, May Milton, Yvette Gilbert, Jeanne Grenier, Marcelle Lender… Loie Fuller după *Dansul Focului* ștergându-și fața, povestindu-i despre orășelul ei din statul Illinois… May Belfort în cămașă de noapte, cu o pisică în brațe, cântând „Am o pisicuță neagră"… Jeanne Derval intrând la Maxim la ora două dimineața, însoțită de cățeaua ei briardă[84] într-o centură de castitate împodobită cu pietre prețioase… Jane Avril după spectacol mâncând cu poftă un *Welsh rabbit*[85] la Café Riche și spunându-i: „Henri, de astă dată e altceva. E un bărbat atât de delicat, atât de tandru, atât de inteligent și… atât de viguros…" Cabine de teatru. Albastre, roz, verzi, cu lenjerie azvârlită pe mobile sau atârnată ademenitor pe paravane și prosoape mâzgălite și mototolite printre borcane cu fard…

Asta era cam tot ce-și mai amintea. Fetele de la Folies îmbulzindu-se spre culise după un număr, poticnindu-se în trenele lor lungi,

înjurând în șoaptă… Debussy îndopându-se cu ecleruri de șocolată și vorbind despre aventurile lui din Rusia… Zimmerman antrenându-se la cinci dimineața în imensul Vélodrome gol… El ducându-se în trăsură la atelierul lui Père Cotelle, la șase dimineața, încingându-se cu un șorț albastru peste hainele de seară și începând să lucreze la o nouă piatră… Maurice clătinând dojenitor din cap: „Ori lucrezi ori te distrezi, Henri, dar, pentru Dumnezeu, nu încerca să le faci pe amândouă deodată…” Doamna Loubet implorându-l să se culce… Alte dineuri la Missia… *Weekend*-uri în casa ei de la țară…

Întoarcerea la Paris într-o *tallyho*[86]*,* după cursele de la Longchamps… Grandioasa sufragerie de la *madame* de Gortzikoff, cu valeți îmbrăcați în uniforme căzăcești… O seară cu Prince of Wales la Jardin de Paris…

Și altceva? Tanguy murind de cancer la Hôpital de la Pitié, ou ochii scobiți, sticloși, uitându-se la el și încercând să-i vorbească… Prânz cu Maurice la soții Dreyfus cu câteva luni înainte de scandal… La Goulue și Aicha înfruiâtându-se la miezul nopții pe podul de peste Cimitirul Montmartre, repezindu-se una la cealaltă, lovindu-se cu picioarele, zgâriindu-se, mușcându-se. Și câteva zile mai târziu, La Goulue — înfrântă, cu ochii învinețiți, fața zgârââată — venind la atelier și rugându-l să-i picteze perdelele cabinei ei de la Foire de Trône[87].

„Tante” Armandine moare… Două luni mai târziu călătorește împreună cu Maman la Celeyran, pentru înmormântarea bunicului. Imensa casă, care cândva răsuna de râsete, acum era atât de tăcută și neînsuflețită… Unele case mor odată cu stăpânii lor… Și altceva? Londra… Amsterdam… iar Londra, de astă dată împreună cu Maurice, îl desenează pe Whistler în atelierul lui din Chelsea, cinează cu el la Criterion… Oscar Wilde, prăbușit într-un fotoliu, privind năuc spre covor, așteptând să fie arestat… Călătoria cu vaporul la Lisabona… Drăgălașa pasageră de la bord, care se ducea să-și întâlnească soțul la Dakar-Madrid — străzile pline de lume la ora două dimineața… Toledo și splendidele pânze ale lui El Greco… întâlnește o fată de la fostul Perroquet într-un bordel din Barcelona…

Apoi întoarcerea la Paris. Iar *music-hall-uri,* iar baruri, iar „pst, pst, *cocher!”*

La o petrecere în casa Natanson făcuse pe barmanul în jachetă scurtă și, drept vestă, drapelul englez. Inventase un cocteil, „Cutremur de pământ”, și începu să se
laude cu talentul lui de barman. Oferise dineuri la care servise oaspeților carne de maimuță, iar în carafele cu apă pusese peștișori aurii… Și alte lucruri absurde de felul acestora. Dar pentru că se simțea singur și deprimat, se controla tot mai puțin, bea tot mai mult, umbla țipător îmbrăcat, cu mănuși roz, cămașă roșie și jachetă verde croită din postavul unei mese de biliard.

Cam asta fusese tot… Nu prea mult pentru cinci ani. Săptămâni întregi, luni întregi trecuseră fără să lase cea mai mică urmă. Începem să murim cu mult înainte de a muri.

Și acum? Situația era cam aceeași. Își vânduse trăsura, și poneii Shetland. Nu mai umbla îmbrăcat ca un comic de *music-hall,* dar numai pentru că era prea obosit ca să mai facă pe clovnul. Tot mai frecventa culisele teatrelor și *cafés-concerts*-urile. Dar mai mult din deprindere, pentru că nu vedea ce altceva ar fi putut face. Tot mai colinda din local în local, dormea în birje. Și tot singur era. Acum știa că nicio femeie nu l-ar putea iubi vreodată, că toate zâmbetele frumoase nu-i erau adresate lui, ci faimei lui de artist. Acum avea doar treizeci și doi de ani, dar arăta de patruzeci și cinci. Sănătatea i se șubrezea; nu mai era în stare să lucreze nici pe jumătate de cât lucra înainte. După un pahar de coniac îi tremura mâna și trebuia să și-o țină de încheietură cu cealaltă. Alcoolul nu-l mai ajuta să-și calmeze durerea din picioare, și uneori suferea îngrozitor.

Cât va putea s-o mai ducă așa? Nu știa, de fapt nu-i păsa…

Birja coti pe-o stradă lăturalnică pustie și se opri le fața unei modeste prăvălii de tablouri, deasupra căreia atârna o firmă cu litere aurii: „Galerie Joyant”. Henri coborî, împinse ușa de sticlă dintr-un singur batant și își făcu drum cu greu prin cele două camere goale și neluminate ale expoziției. Când se apropie de birou, îl zări pe Maurice așezat la masa de lucru și scriind. Lumina lămpii de masă cădea peste fața lui serioasă, accentuându-i culoarea blondă a părului și a mustății și adâncindu-i cuta de concentrare dintre sprâncene. Dragul Maurice, cât de mult muncise în ultimii ani ca să deschidă această prăvălioară de tablouri! Cât de serios și grav arăta în redingotă!

Maurice își ridică privirea de la masa de lucru.

— *Bonsoir*, Henri… oh, *mon Dieu,* iar ai băut!

— N-am luat decât două apetitive… hai, să zicem trei… și unul repede venind încoace. Nu sunt beat.

— Nu, nu ești beat, dar ochii îți sunt congestionați și ai privirea aceea ciudată…

— Pot să iau loc?

Se instală în confortabilul fotoliu de piele.

— Uite, zise îmbufnat Maurice întinzându-i ziarul, până termin scrisoarea, citește ce spun despre expoziție.

— Venind încoace, zise Henri luând ziarul, am aruncat o privire peste ultimii mei cinci ani și am ajuns la concluzia că sunt un om la fel de inutil ca sfântul Iosif…

— Taci. Lasă-mă să termin scrisoarea.

— … Mi-am irosit tinerețea. Și asta numai din vina ta! Nu uita că tu m-ai dus la Missia în noaptea aceea…

— N-am dorit decât să-ți fac cunoștință cu câțiva oameni de treabă… Pentru Dumnezeu, lasă-mă să termin scrisoarea. Doar o clipă, și după aia stau eu de vorbă cu tine! adăugă el amenințător.

Henri fosni enervat ziarul.

— Ascultă ce scrie! „Prima expoziție personală a acestui tânăr și îndrăzneț artist, care se va deschide mâine după-amiază la Galerie Joyant, promite să fie…” Et-cetera, et-cetera… Criticii ăștia de artă ar trebui să-și mai schimbe din când în când epitetele. Și când voi fi de nouăzeci de ani vor continua să-mi spună acel „tânăr și îndrăzneț artist”.

— Nouăzeci!

Maurice termină scrisoarea și o introduse în plic.

— După felul de viață pe care-l duci, să fii mulțumit dacă atingi patruzeci.

— Rafaël nu i-a atins, nici Corregio, nici Watteau… Dar să trecem peste asta! Văd că ai o doi ană gata pregătită și nimic nu-i mai rău ca o dojană nerostită. Hai, dă-i drumul. Ce mai e de astă dată?

Maurice se lăsă pe spatele scaunului, își prinse mâinile înapoia capului și se uită atent la prietenul său.

— Uneori mă întreb dacă nu cumva noaptea te trezești și te gândești în ce fel ai mai putee să-ți distrugi cariera. De pildă: ce

reputație crezi că-ți creează faptul de-a te duce la Balul Operei cu acea madamă de bordel notorie și de-a o prezenta drept mătușa ta?

— Oh, va să zică asta-i! mai întâi, *madame* Potieron nu e notorie. E discreția personificată. Al doilea, în seara aceea arăta foarte onorabil. Al treilea, nu mai fusese niciodată la Balul Operei și murea să-l vadă. Afară de asta, ar fi putut să-mi fie mătușă.

— Dar nu era, și toată lumea știa. Știa de asemeni că petreci uneori săptămâni de-a rândul în bordelul ei. Toți vorbeau despre asta.

— Într-adevăr? Ei bine, lasă-i să vorbească. Nu știi că bârfa e sufletul conversației și că majoritatea oamenilor n-ar avea ce vorbi dacă n-ar bârfi pe seama altora? De ce te frământi, când mie nu-mi pasă? Știi perfect de bine, Maurice, că de n-ar fi existat Fleur Blanche aș fi fost de multă vreme mort. E, slavă Domnului, singurul loc unde mă pot odihni, unde lumea mă lasă în pace și pot lucra netulburat. Foarte bine, când și când petrec săptămâni într-un bordel. Interesează pe cineva treaba asta? Și ce rău fac? Berthe, vechea mea prietenă de la Perroquet, e acolo *sous-maitresse*[88]. Fetele vin în camera mea când pictez și mâncarea e delicioasă. Nici nu-ți dai seama câte vezi trăind într-un bordel!

— Cred că-mi dau seama, zise Maurice cu un zâmbet ironic.

— Nu, nu-ți dai! Și renunță la mentalitatea asta dezgustătoare a tuturor ipocriților care fac pe sfinții. M-am referit la subiectele, pozele, expresiile de acolo… aspecte care până acum n-au fost niciodată pictate.

— Știi cum te-a calificat un critic? „Velasquez-ul târfelor”.

— N-am știut, dar consider asta un compliment. Uite ce-i, Maurice, încetează pentru un minut să fii atât de încuiat și puritan, și fii rezonabil. Sub aspect moral, nu există nicio deosebire între a picta un nud în atelierul tău sau într-un bordel, așa-i? Dar din punct de vedere artistic deosebirea e uriașă. Cum te-aș putea face să înțelegi? E că deosebirea dintre o panteră în junglă și o panteră împăiată. Una e liberă, firească, splendidă; cealaltă e ceva umplut cu paie neînsuflețit și grotesc. Pe podiumul modelului un nud e o femeie dezbrăcată. După ce ai pictat-o, ai un afrodiziac preparat din vopsele, o carte poștală obscenă care va trece drept artă. În bordel un nud se simte la largul său, se mișcă liber; umblă, stă în picioare,

se așază, se culcă, așa cum trebuie să fi făcut Eva în Grădina Edenului. Descoperi că femeia nu e portmantoul umblător pe care-l vezi pe stradă. Că e un biped cu piele catifelată, extrem de suplu, în stare să ia cele mai felurite poziții. Ai privit vreodată atent abdomenul unei femei când râde? Eu, da… într-o zi, Rolande povestea ce pățise într-o noapte cu un client care îi ceruse insistent să se îmbrace în călugăriță. Istorisea întâmplarea foarte fidel, cu mimica și gesturile corespunzătoare. Felul cum istorisea nu era câtuși de puțin profanator, doar extrem de hazliu, și fetele se strâmbau de râs. Ședeau tolănite pe patul meu, unele pe spate, altele pe burtă. Am putut urmări reacțiile lor după zvâcnetul buricelor și trepidațiile crupelor. Întregul lor trup râdea. Până și degetele de la picioare li se arcuiau și li se răsuceau de râs. Îmi amintesc că altă dată am urmărit încordarea mușchilor din coapsele unei femei, fața ei încremenită de groază, când doctorul Bouchon i-a spus că are sifilis. A fost cel mai sfâșietor lucru pe care l-am văzut vreodată… Dar tu ești negustor de tablouri și nu poți înțelege…

— Foarte bine, nu pot înțelege. Atunci, dacă îți închipui că bordeiele sunt ceva atât de admirabil, de ce atârni în subsol picturile de la bordel și nu le expui laolaltă cu celelalte? Ca să menajezi pudoarea publicului? adăugă el cu ascunsă ironie.

— Câtuși de puțin, ci mai degrabă ca să le cruț curiozitatea lascivă. Doresc să le arăt numai câtorva oameni care cred că sunt destul de inteligenți să le înțeleagă. Afară de asta, s-ar putea să facă o publicitate neplăcută, pentru La Fleur Blanche, și *madame* Potieron să dea de bucluc. În definitiv, nimeni n-ar crede că ține o pensiune pentru artiști. Nu doresc să repet greșeala pe care am făcut-o cu afișul meu pentru Moulin: să atrag acolo, atât de multă lume încât până la urmă localul să devină insuportabil și să fiu nevoit a-l părăsi. Apropo, s-a pregătit ceva jos? Bar, lichior? Cât coniac s-a cumpărat?

— Destul cât să plutească pe el un cuirasat. Sper totuși că tu și prietenii tăi nu veți face prea mult zgomot încât lumea să înceapă a se întreba ce se petrece în subsol.

— Fii fără grijă, vom fi liniștiți. Se va veni și se va pleca pe ușa din dos. Vine și Missia. Cel puțin, așa mi-a scris. Jane Avril, de asemeni, mi-a spus că nu va lipsi. Dar știi cum sunt actrițele astea, nu te poți

niciodată bizui pe vorba lor… doar dacă urmăresc ceva. În total, nu mă aștept la mai mult de douăzeci, douăzeci și cinci de persoane. Oh, am uitat să-ți spun, l-am invitat pe Degas. Dar mi-a spus că nu s-ar duce la o expoziție pentru nimic în lume. Detestă mirosul făpturilor umane. Îmi pare rău, pentru că țineam mult să-i arăt picturile mele de la bordel. El le-ar înțelege. Speram să vină însoțit da Whistier.

— Ce trebuie să spun dacă cineva întreabă unde ești? Camondo, de pildă. E cel mai mare colecționar de artă din Franța. Poate dorește să stea de vorbă cu tine.

— Spune-i că sunt bolnav. Spune-i că am murit. Exact! Spune-i că am murit! Sigur va cumpăra ceva, dacă aude că am murit. Un pictor mort e de zece ori mai valoros decât unul în viață.

— Și dacă e însoțit de regele Serbiei? Camondo mi-a spus că s-ar putea să vină împreună cu el; îl ajută să-și completeze colecția. Dacă vine regele și întreabă de tine, ai să vii sus din subsol?

— De ce? Spune-i să vină el jos. Dacă dorește să mă vadă.

— Henri, ești snob!

— Hotărăște-te, zise zâmbind Henri. O dată spui că mă înjosesc stând în cârdășia femeilor din bordel și luând-o pe *madame* Potieron la Balul Operei. Apoi, că sunt snob, fiindcă nu dau buzna sus să fac cunoștință cu regele tău din Balcani. De ce-ar trebui? De fapt, l-am cunoscut. E foarte amabil și tot ce vrei, dar nu înțeleg de ce-ar trebui să mă cațăr pe toate treptele alea ca să-l văd.

— Foarte bine, foarte bine! zise Maurice clătinând plictisit din cap. În orice caz, nu despre asta doream să vorbesc cu tine. Ce naiba ai avut în minte jucând festa aia domnului Durand-Ruel?

Henri pufni în râs.

— Oh, ți-a spus?

— Da, mi-a spus! Și nu râdea!

— Ce-ai fi vrut să fac? zise Henri continuând să râdă pe-nfundate. A dorit să vină la atelier ca să-mi vadă picturile. I-am spus să vină să le vadă. Păcat că nu i-ai văzut mutra când a intrat la Fleur Blanche și fetele au început să-l ia în primire. „Dar, *mesdemoiselles,* am venit aici pentru o treabă serioasă… Sunt om însurat!”

— Îți dai seama că Durand-Ruel e cel mai mare negustor de tablouri din Paris și ce-ar putea să facă pentru tine?

— Ce-ar putea să facă?

— Nu încerca să faci pe naivul. Știi al naibii de bine ce-ar putea să facă. Artiștii îi cad în genunchi când vorbesc cu el, și tu îl inviți într-un bordel! Pentru Dumnezeu, Henri, nu mai ții seama de nimic?

— Foarte puțin. Totuși regret incidentul Durand-Ruel. Sper că faptul de a trece drept prietenul tău nu-ți va pricinui niciun fel de prejudiciu. N-aș fi în stare, știi bine, să fac ceva care să te prejudicieze. Am vrut doar să ofer o mică distracție fetelor. Au atât de rar prilejul să se distreze. Acum vorbește-mi despre expoziție. Crezi că va veni multă lume? Tot mai speri să vinzi ceva? N-ai vrea să-ți pictez câteva flori? Lumea cumpără de fiecare dată flori.

— Fii pe pace, vom vinde. Lumea începe să-și dea seama că poți face și altceva decât afișe. Sper să vină Camondo. Dacă cumpără el, ai dat lovitura, Henri. Nu cumpără decât din cele mai bune… Manet, Degas, Renoir. Și nu de mâna a doua, ci *toiles maîtresses*[89]. Nu-i place să scoată bani din buzunar, dar pentru o pânză importantă plătește foarte bine. Se spune că are intenția să-și lase Luvrului colecția… Ce-i cu tine? Nici măcar nu asculți. Nu cumva ești îngrijorat de expoziție?

— Sunt, bineînțeles, zise indiferent Henri. Grozav de îngrijorat.

— Ești un mincinos. Puțin îți pasă de expoziție, de Camondo, de orice. Să nu-ți închipui că nu știu de ce faci această expoziție.

— Ești prietenul meu, nu-i așa? *A la vie et à mort…* ți-aduci aminte? Din moment ce nu mă lași să te ajut cu bani la magazin, singurul lucru ce mai pot face e să te las să-mi expui picturile. Aș dori totuși să fie mai comerciale, ca să poți câștiga mai mulți bani. Acum, ce-ar fi să cinăm?

Maurice nu răspunse imediat.

— Înțeleg, zise Henri zâmbind trist. Iei cina cu Renée și vrei să fiți singuri. Și eu aș dori la fel, dacă aș fi în locul tău.

Se ridică anevoie în picioare și rămase în fața biroului.

— Mă bucur că în sfârșit ai găsit o fată, *mon vieux.* Și încă una atât de drăguță! Dar prea mult timp îndrăgostit e desigur indecent. Dacă te hotărăști să te însori, nu uita că doresc să fiu nașul primului tău prunc. Noapte bună, Maurice. La revedere, pe mâine.

La cina din acea seară, Maurice și iubita lui vorbiră despre Henri.

— Nu poate nimeni să-l ajute în vreun fel? întrebă ea:

— Mă tem că nu. Maurice scutură îngândurat scrumul țigării. Se topește văzând cu ochii din cauza singurătății, îl cunosc destul de bine pe Henri. Nimeni n-a avut vreodată atâta sete de viață, și el nu s-a bucurat niciodată de viață. Unii oameni nu pot trăi fără dragoste, și el e unul dintre aceștia. Până acum un an, doi încă mai spera. Acum nu mai speră. Dorința de a trăi l-a părăsit. Ce poți face când un om simte în felul ăsta?

Deschiderea dublei expoziții a lui Henri avu loc în după-amiaza următoare. La scurt timp după ora patru sosiră primele trăsuri. Criticii veniră ceva mai târziu, încercând să pară rezervați, dar făcând tot ce le sta în putință să nu treacă neobservați. Cu umbrelele agățate pe braț, se plimbau agale prin fața pânzelor ca niște generali care-și trec trupele în revistă, se opreau ici și colo să examineze o pânză, pășeau înapoi, înclinau capul și făceau însemnări în catalog. Pe la cinci și jumătate mica galerie era ticsită de lume. Oamenii se uitau la picturi, căutau în jur fețe cunoscute. Domnii își întindeau gâturile printre pălăriile doamnelor ca să arunce o privire la pânze. Maurice, în pantaloni reiați și jachetă, trecea repede de la un grup la altul, doar cât să se încline, să spună câteva cuvinte și să prezinte regretele artistului care se îmbolnăvise pe neașteptate.

Mai târziu, în aceeași după-amiază, își făcură intrarea contele Isaac Camondo și un domn cu ținută marțială în palton îmblănit; și imediat în sală se stârni un freamăt de șoapte.

— -Cel înalt e regele Milan al Serbiei… știi, cel care a abdicat acum câțiva ani…

— Pictura asta îmi place, zise Camondo, oprindu-se în fața unei pânze care reprezenta o femeie costumată în clovn încheindu-și corsetul. Dar unde-i semnătura? Nu văd semnătura.

Își plimbă ochii bulbucați, miopi, peste pictură.

— Nu cumpăr nimic nesemnat. Toate picturile din colecția mêa sunt semnate.

— Cât de prudent sunteți, *monsieur le Comte!* zise zâmbind Maurice care-i însoțea. Semnătura e aici, în colțul din dreapta. Și data. E de prisos să vă atrag atenția asupra perfecțiunii fără egal a acestei lucrări, cursivitatea compoziției, cromatica fără cusur…

— Cât costă?

— Doar șase mii de franci.

Marele amator de artă tresări.

— Șase mii de franci! Ia ascultă, Lautrec e totuși un om foarte tânăr…

— La fel de tânăr era și Raphaël, *monsieur le Comte.* În expoziție există, bineînțeles, și alte pânze mai puțin scumpe. Dar aceasta e întâmplător *une toile maîtresse.*

— Totuși… șase mii de franci! Păi, acum trei ani am cumpărat un Degas cu prețul ăsta!

— Și azi l-ați putea vinde eu de două ori pe-atât. Colecția dumneavoastră, domnule, e o mărturie vie de perspicacitate comercială și, totodată, de pasiune pentru artă.

Contele Camondo respiră adânc și examină din nou pictura.

— Sunteți sigur că e *une toile maîtresse*? Sper să aveți dreptate…

Era ora șapte când ultimul invitat părăsi galeria. Maurice coborî repede rahitica scară ce ducea la subsol. Henri, cu paharul în mână, o conducea pe Jane Avril la ușă.

— E-n regulă, draga mea, te întâlnesc la Le Riche după spectacol. Dar dacă îți închipui că măgulindu-mă am să-ți fac afișul, răspunsul meu e „Nu”! Nu mai fac afișe. Cer prea multă trudă.

Actrița îi făcu o bezea și plecă grăbită.

— Ei, Maurice, cum a mers treaba sus? întrebă Henri cu paharul ridicat. Ai vândut ceva? Pari mulțumit. A venit Camondo?

— Mulțumit! Ar trebui să spun că sunt mulțumit. Nu numai că a venit, dar a cumpărat Cha-U-Kao. Șase mii! Regele era cu el; a cumpărat și el o pictură![90] Ai dat lovitura, *mon vieux* ! De astă dată ca pictor, nu în postură de creator de afișe artistice. Mă gândesc să-ți organizez o expoziție la Londra. Poate anul viitor. Și apoi la New York. Ah, la New York, acolo sunt banii!

Fu întrerupt de clinchetul clopoțelului de la ușa de sus.

— Cine naiba o mai fi? Pun rămășag că e o femeie care și-a uitat mănușile.

Se duse repede sus, aprinzând în drum becurile de gaz, și când deschise ușa, în galerie intrară doi domni eu joben pe care îi recunoscu imediat.

— Domnul Degas! Domnul Whistler! Ce onoare! Dar… mi-e teamă că nu mai e nimeni.

— De-aia am și venit, zise repede Degas intrând în galerie. Unde-i Lautrec?

— Jos, îl aduc numaidecât.

Când Henri apăru din subsol, Degas și Whistler ședeau în fața unei pânze mari cu subiect de la Moulin Rouge[91] — două femei și trei bărbați așezați în jurul unei mese.

— Ce-ai vrut să spui pictând în verde fața acelei femei? strigă de departe Degas. Știu, bineînțeles, de ce-ai pictat-o așa, și bine ai făcut, dar stai să vezi ce-or să spună criticii! oh-la-la!…

Se aplecă înainte și își apropie nasul de pânză.

— Sunt aproape orb. Nu mai pot vedea bine, dar părul acestei femei e superb.

— Culoarea e foarte apropiată de-a părului din pânza mea, *Fată în alb,* remarcă Whistler, potrivindu-și monoclul în orbită. Admir îndeosebi maniera în care mascați orice urmă de efort. Vă reamintiți discuția noastră de anul trecut la Londra*? Il faut cacher l'effort*![92] Ei bine, tinere, nu uita asta niciodată…

— Acum, Jimmy, îi întrerupse Degas, nu începe iar cu prelegerile tale. Nu ești la Londra.

Se scărpină în barba-i scurtă și căruntă.

— Ei, Lautrec, arată-mi și celelalte picturi…

Mai bine de o oră studie atent picturile din subsol, făcând obișnuitele sale comentarii ursuze, pe măsură ce le examina.

Când fu pe punctul să plece, se întoarse brusc spre Henri.

— Ce vârstă ai, Lautrec?

— Treizeci și doi, domnule Degas.

— Treizeci și doi! Exact cu treizeci și doi de ani mai tânăr decât mine! De-aș fi știut la vârsta dumitale ce s-ar părea că știi acum! Și de-aș fi avut curajul să petrec câteva săptămâni în bordelul acela al dumitale. Ce revelație!

Ochii i se înnourară și în glas vibră o neobișnuită notă caldă.

— Ai reușit, Lautrec, ai reușit. Ești unul din cei șaizeci și ceva de oameni din istoria artelor care au avut ceva de spus și l-au spus.

Se răsuci pe călcâie, își potrivi emoționat fularul de lână și păși în noapte, urmat de Whistler.

— Ce-ai zice să luăm cina împreună? întrebă Henri, în timp ce Maurice stingea pentru a doua oară becurile de gaz.

— Nu pot. Astă-seară nu. Vreau să trimit criticilor o notă că regele Milan a cumpărat unul din tablourile tale. *Mon vieux,* asta *da,* zic și eu publicitate!

După o cină excelentă, Henri trecu pe la Folies Bergère și urmări din culise finalul primului act, scena *L'Amour à Venise.* O gondolă de mucava se legăna sub un Ponte Rialto de carton, un cuplu de îndrăgostiți își cântau nepieritoarea lor dragoste, în timp ce figurante cu tricornuri venețiene, măști de catifea și mai nimic pe ele coborau în șir pe punte și defilau sclifosindu-se prin fața rampei cu mâinile în șolduri, țipând cât le țineau gura: *c'est l'amooour vénitien! c'est l'amooour vénitien*! Orchestra execută un crescendo final și cortina se lăsă în ropote de aplauze. Pe scenă se produse imediat o învălmășeală de nedescris. Lumina de lună fu stinsă. Gondola încetă să se mai legene și îndrăgostiții coborâră fără să-și mai spună o vorbă. Figurantele își lepădară măștile și se repeziră spre culise sporovăind între ele.

— *Merde,* tocurile astea înalte mă omoară!… L-ai văzut pe tipul ăla cu față de caniș din primul rând? Mă duce după spectacol la Maxim…

Plecând de la Folies Bergère, Henri simți nevoia să mai bea ceva și se opri la bistroul din vecinătate, frecventat de personalul teatrului. Actorii veneau aici între numere ca să ia un *café-calvados* și să fumeze în fugă o țigară. Când și când, o coristă înfofolită într-un palton bărbătesc dădea buzna înăuntru, comanda gâfâind o stacană cu cafea fierbinte și pleca în fugă spre cabină.

Henri savura al doilea coniac, când își aduse aminte de întâlnirea ce-și dăduse în săptămâna precedentă cu Polaire. Ajunse la Eldorado tocmai bine ca s-o vadă pe *discuse-a* stând în mijlocul scenei, cu picioarele depărtate și bărbia împinsă înainte, cântând plictisită ultimul bis.

— Credeam că ai uitat, strigă ea intrând veselă în cabină.

Se așeză și începu să se demachieze.

— Cum vrei să-ți pozez? Ai zis că-i pentru *Le Rire,* nu-i așa? Bun. Unei actrițe nu-i strică reclama. Ce faci în seara asta? Ce-ar fi să ne întâlnim mai târziu la Maxim?

Trecuse de miezul nopții când sfârși schița și plecă de la music-hall.

— Ascultă, îi zise birjarului. Trebuie să fiu la Café Riche în mai puțin de cinci minute. Crezi că poți?

După miezul nopții, Café Riche era locul favorit de întâlnire al actorilor. Mulți veneau cu machiajul de pe scenă încă pe față, să soarbă pe nerăsuflate obișnuita *soupe à l'oignon,* să mănânce ouă jumări sau *Welsh rabbit,* să se întâlnească cu impresarii, prietenii, iubiții sau iubitele lor. În local domnea atmosfera de învălmășeală și simplitate din culise. Actorii și actrițele se adresau unul altuia de la mesele lor cu obișnuitul „tu" al profesiunii, făceau comentarii cu glas tare despre spectacolul serii, vorbeau cu gura plină. Între sandvișuri și sorbituri de bere, consumate în zornăit de vesèlà, frânturi de cântece populare și vuietul neîncetat al circulației nocturne, se încheiau diverse tranzacții. Reporterii ziarelor și colportorii de zvonuri trăgeau cu urechea, făceau pe furiș însemnări pe manșetă. Nimeni nu-și da aere la Le Riche. Chiar *vedettes-le* consacrate, cu numele lor afișate la intrarea teatrelor, își uitau manierele recent însușite și se comportau degajat, ca *grisettes-le* și modestele *cocottes* ce fuseseră cu puțini ani înainte.

— Mor de foame! exclamă Jane Avril.

Azvârli capa de blană pe spatele unui scaun și începu să-și scoată mănușile.

— Nu știu ce-ai de gând să iei, dar eu am să iau *soupe à l'oignon…* hait L. Plesni din degete: Nu pot mânca ceapă. Petrec noaptea cu… ei bine, în loc de asta am să iau *soupe au fromage,* ouă jumări și cafea. Dar tu?…

Își ridică voaleta și se uită la Henri, așezat în fața ei la masă.

— … Tu ce iei?

Henri transmise chelnerului comanda actriței.

— Și mie adu-mi un coniac, adăugă el descheindu-și paltonul îmblănit.

— Stai! zise ea făcând semn chelnerului să nu plece. Henri, trebuie să mănânci ceva! Nu-i de mirare că ești numai piele și oase; nu mănânci nimic.

Se întoarse spre chelner.

— Adu-i ouă jumări.

— Și un coniac dublu, zise repede Henri fără să se întoarcă. Acum spune-mi de ce dorești un afiș. Ți-am spus că nu mai fac afișe.

Îi întinse tabachera și aprinse cu greu un chibrit.

Ea observă că-i tremură mâinile.

— Henri, nu trebuie să mai bei. Pe micuța ei față drăgălașă se citea îngrijorarea. N-o mai poți duce în felul ăsta. Unde vrei s-ajungi? Nu mănânci nimic și bei, bei, bei!

— Oh, Dumnezeule, și tu! Nu pot să mă așez pe-un scaun și să mă simt bine zece minute fără să nu-mi țină cineva o predică. Ascultă, tânără doamnă, te iubesc foarte mult, ești foarte simpatică, de ani de zile suntem prieteni, dar dacă mai pomenești o dată că beau, îți scot dințișorii ăia perlați! Să revenim la afiș. N-ai nevoie de altul. Cel pe care-l ai e foarte bun.

— Nu, nu este.

Cu obrazul sprijinit în palmă, îl privea descurajată. Nimeni nu-l putea convinge să se lase de băutură. La ce bun să-i mai spună?

— În primăvara asta mă duc la Londra. Debutez în luna mai la Palace și vreau ceva care să-i facă pe englezi să tresară și să se uite atent. Te rog, dragul meu! Ai pictat afișe pentru toți, și pentru mine n-ai făcut niciodată nimic.

— Doar o duzină de portrete și nu mai știu câte crochiuri, zise el zâmbind.

— La ce-mi folosește un portret? Ceea ce îmi lipsește e un afiș. Te rog, Henri. Angajamentul de la Londra înseamnă totul pentru mine. Dacă am succes, impresarul meu crede că anul viitor îmi poate obține un angajament la New York. Afară de asta, afișele tale poartă noroc. Uite, Yvette Guilbert, de exemplu. Crezi că ar fi unde e azi, dacă nu i-ai fi făcut tu afișul? Și Loie Fuller? Și May Milton? Și scârba aia mică de irlandeză, May Belfort? Nu face altceva decât se plimbă pe scenă în cămașă de noapte, eu o pisică în brațe, și țipă: „Am o pisicuța neagră! Am o pisicuță neagră!” Ce găsești de râs?

— Nimic, zise el zâmbind pe sub mustață. Mă gândeam tocmai cât de liniștită ar fi lumea dacă femeile nu s-ar mai bârfi. Acum, continuă el în timp ce chelnerul așeza supiera pe masă, uită de May Belfort și mănâncă supa cât e fierbinte.

O urmări tandru printre gene în timp ce-și punea supa în farfurie.

— Ai făcut un salt mare în ultimii ani, nu-i așa, Jane? Gândește-te! Doar cinci sau șase ani au trecut de când dansai la Moulin. Și acum, la douăzeci și nouă de ani, ești o stea în plină ascensiune.

Ea își ridică repede privirea din farfurie.

— N-am douăzeci și nouă, am douăzeci și cinci.

— Douăzeci și cinci? Cum se poate? Mi-ai spus că te-ai născut în: 68.

— Nu-mi pasă. Am douăzeci și cinci.

Cu un zâmbet dezarmant, adăugă:

— Douăzeci și cinci am avut în ultimii patru ani, și-am de gând să mai rămân câtăva vreme la această vârstă.

Erau vechi prieteni și conversația lor continuă plăcut, cu amintiri de ia Moulin, Folies, Casino de Paris și alte music-hall-uri unde Jane dansase cândva, pe drumul șerpuit până să ajungă stea. Mâncară pe-ndelete, când și când oprindu-se să facă semne cu mâna sau să adreseze câteva cuvinte cunoștințelor de la mesele vecine.

— Săptămâna trecută m-am dus în Montmartre cu niște prieteni.

Așteptă până ce chelnerul așeză pe masă farfuriile cu ouă jumări.

— S-a schimbat atât de mult… Mănâncă ouăle, Henri, chiar dacă nu ți-e foame… încât mai-mai să nu-l recunosc. Numai turiști și străini.

— Știu. Dacă n-ar fi la mijloc doamna Loubet, cred că l-aș părăsi. Dar am stat amândoi acolo atâta vreme…

— Uite-o pe târfulița aia, zise în șoaptă Jane Avril, făcând semne prietenești cu mâna spre May Belfort, care intra în cafenea însoțită de un domn cu înfățișare de bogătaș. E cu contul ei de bancă.

Henri nu întoarse capul, ci privi visător în farfurie. Da, Montmartre se schimbase. Devenise zgomotos și cosmopolit. Devenise cartierul petrecerilor de noapte, nu numai al Parisului, al lumii; un fel de Pittsburg al viciului comercializat, unde patronii de cârciumi și de bordeie din cele patru colțuri ale pământului veneau să-și aleagă marfa. L'Ely se închisese, precum și cele mai multe din vechile localuri. În locul lor răsăriseră ca din pământ un roi de baruri de noapte: bombe sumbru luminate pentru pervertiții de ambe sexe, cuiburi de cocainomani și morfinomani…

— La ce te gândești? îl întrebă ea. Mănâncă ouăle.

Glasul ei îl trezi din reverie.

— Știi, Jane, zise el ca reflectând cu glas tare, dacă ar fi să iau totul de la capăt, nu cred că aș mai face afișul acela pentru Moulin. Pe Zidler l-a ajutat, dar am făcut mult rău. Îmi amintesc…

— Ce-i cu Georges? zise ea deodată, uitându-se îngrijorată la ceas. Mi-a spus că vine aici după spectacol.

— Georges? Cine-i Georges? Și cu Albert ce s-a întâmplat?

— Albert! Nu-mi mai pomeni de acest om! îmi spunea întruna că mă iubește și se învârtea tot timpul în jurul ăleia mici…

O asculta cu un zâmbet în ochii lui căprui, triști. Da", era iar îndrăgostită. Cum putea? Cum reușea ca la fiecare trei luni să se îndrăgostească de alt bărbat, și de fiecare dată cu pasiune? Nu era avidă de bani; pentru ea dragostea era un amuzament, o aventură — niciodată o chestiune bănească. Preferințele ei se îndreptau spre arte și litere, și veșnic descoperea câte-un poet, sau sculptor, sau romancier, sau compozitor, care era inteligent, ingenios, onest, entuziast și de fiecare dată sărac.

— … Dar Georges e altfel. E scriitor. N-a publicat încă nimic, dar așteaptă, nu va trece mult și se va face cunoscut. Ai să vezi!

Plăcerea de a vorbi despre noul ei iubit îi lumina fața. Imperceptibilele riduri de la colțurile ochilor dispăruseră. Arăta într-adevăr de douăzeci și cinci de ani…

— Oh, Henri, de astă dată e ceva serios! Ceilalți n-au contat. Credeam că-i iubesc, dar nu-i iubeam. Georges e atât de diferit! Are o minte atât de subtilă și pătrunzătoare, și e atât de robust, atât de… viguros!

— Mă așteptam să spui asta, zise el zâmbind. Știi, Jane, te cunosc de multă vreme și cred că ești cea mai drăguță fată din câte am cunoscut vreodată, dar niciodată n-am fost în stare să spun dacă nu cumva ești, ori cea mai credulă femeie de pe pământ, ori o nimfomană.

— Dar îți spun că-l iubesc. Îl iubesc din toată inima. Mă gândesc chiar sa. mă mărit cu el.

— Ei, fii atentă! Din câte am constatat, căsătoria e un prânz plictisitor, care începe cu desertul. Fii atentă, Jane. Să nu faci ceva pe care după aceea să-l regreți. Și promite-mi să nu faci nimic înainte de a-mi spune și mie.

— Promit.

Jane aprinse o țigară, trase adânc de câteva ori și fuma un timp în tăcere.

Henri, zise ea luând deodată un aer tandru, de ce bei atât de mult? De ce te ucizi cu acest blestemat coniac?

— Te rog, Jane! Din glasul lui dispăruse acum orice urmă de glumă. Știu că beau prea mult, dar în privința asta nimeni, tu sau altul, nu poate face nimic. Nu mă pot opri. Aș vrea să pot, dar nu pot.

Ea rămase pe gânduri, mușcându-și ușor buza de jos, examinându-i barba zburlită și fața urâtă, pe care paloarea obrajilor și roșeața vie a buzelor lui răsfrânte o făceau și mai urâtă.

— Ești singur, nu-i așa? continuă ea și, cu tot vacarmul din sală, Henri reținu nota compătimitoare din glasul ei. Nu spune că nu ești, pentru că ești. Ești atât de singur încât ți se vede pe față. Doresc să

Făcu ochii mari și rămase privind fix. Buzișoarele ei roșii se destinseră și se arcuiră într-un imperceptibil suspin reținut.

— Myriame! exclamă ea ca pentru sine. Myrtame!… Cum de nu m-am gândit la ea mai demult?

— Ce tot bombănești acolo?

— Oh, nimic, mă gândeam la ceva.

Trecuse de ora două când își luă rămas bun de la Jane și de la noul ei iubit, și ieși șchiopătând din Café Riche.

— Cocher, la Maxim.

Dădu un bacșiș tânărului *chasseur* care-i adusese trăsura.

— Nu te grăbi.

Când birja porni în josul bulevardului, acum liniștit și aproape pustiu, își așternu pătura peste genunchi, băgă mâinile în buzunarele paltonului și se instală confortabil în colț. În noaptea asta nu era, slavă Domnului, frig… Uneori în birjă era al naibii de frig pe la trei, trei și jumătate dimineața… în sfârșit, pornea iar pe drumul lui obișnuit. De astă dată spre Maxim. Și după Maxim la Irish-American Bar, sau Chez Achille, sau alt local. Câte mii de mile parcursese în acest fel, la toate orele din noapte, în ultimii cinci ani?… Poate că nu avea, pur și simplu, astâmpăr — ca acei oameni care nu pot sta mult timp în același loc? Ca Gauguin

Gauguin era altă amintire din acești ultimi cinci ani… Gauguin îmbrăcat țipător, cu redingotă bleu-deschis, vestă galbenă și mănuși albe, plimbându-se țanțoș de-a lungul bulevardelor, răsucind bastonul acela cioplit și cu o perlă în măciulie… Un unchi îi lăsase moștenire treisprezece mii de franci și de asta dată, oh, de astă dată

pornea să cucerească Parisul cu picturile lui din Tahiti, cu ceaiurile de după-amiază din atelier și cu fleacurile lui polineziene. Dar nu-l cucerise, și asta era altă amintire… Întâlnindu-l doi ani mai târziu, la două dimineața, în acel bistrou de pe Malul Stâng, Fără mănuși, fără guler, fără cravată. Prăbușit peste masă în fața paharului cu absint. După câteva zile avea să plece iar spre plajele galbene și fetele lui goale, dar de astă dată nu aveau să fie nici banchete, nici discursuri. Rămăsese fără o lescaie, avea cincizeci de ani și era înfrânt. Din cei treisprezece mii de franci se alesese doar cu înfumurarea, boala, o gleznă fracturată și destule amintiri să-i otrăvească tot restul vieții. Sărmanul Gauguin! Și el dorise ce nu putea avea… Ce-o fi făcând acum?

— Ei, *m'sieu,* am ajuns. Maxim. N-auziți muzica?

Henri ridică privirea spre ferestrele luminate de la primul etaj. Da, se cânta un vals… îndrăgiții Rigo și Țiganii lui! îndrăgitul Maxim cu marii duci incognito și lamentabilii *noceurs*[93] între sticle de șampanie și *cocottes de luxe.* Oare într-adevăr nu-l mai atrăgea să urce? Polaire n-o să se supere. De fapt, prea puțin îi pasă dacă vine sau nu… Ce-ar fi să se ducă la Ralph… Sau la Irish-American Bar?… Poate mai târziu… Era o noapte plăcută. De ce nu s-ar mai plimba puțin cu trăsura?

— Mână, *cocher.*

— Unde, *m'sieu.* Nicăieri anume?

— Oriunde vrei. De-a lungul cheiurilor, oriunde…

Din nou simți legănatul domol al birjei și degetele delicate ale nopții cețoase dezmierdându-i fața.

Câtva timp merseră de-a lungul cheiurilor. Când și când zărea Sena licărind de sub arcadele unei punți. Trecură pe lângă un mic scuar pustiu, cu portic și susur de fântână, tainic și romantic ca o *piaza* spaniolă. Putea oare această lunară pustietate, această tăcută armonie, să fie Parisul, veselul Paris din ghiduri? Din când în când zărea o siluetă mișcându-se înapoia unei ferestre luminate sau umbra încovrigată a vreunui vagabond adormit pe-o bancă, cu picioarele înfășurate în ziare. La un moment dat auzi pașii rari a doi jandarmi care se plimbau agale, glasurile lor răsunând în tăcerea străzii.

— Vă supără dacă-mi aprind pipa, *m'sieu?* zise birjarul întorcându-se pe jumătate. Aici pe capră te simți oarecum singur, mânând așa fără țintă.

— N-ai decât. Cred că am să fumez și eu: Dorești o țigară?

— Nu, mulțumesc, *m'sieu.* Eu sunt fumător de pipă. De când mă știu.

Puse hățurile în poală și se scotoci în buzunare.

— Pipa-i ca femeia, s-ar putea zice. Te obișnuiești cu ea. Îți ține de cald și-ți dă o senzație plăcută. Și nu-ți întoarce vorba.

Aceste reflecții îi stârniră birjarului o stare de nestăpânită veselie, izbucni într-un acces de râs sufocant, gâfâitor, și Henri observă *en passant* cât de asemănătoare erau reflexele veseliei și ale jalei.

— Dacă vreți să știți ce cred eu…

Fără să se oprească din râs, aprinse un chibrit și, cu pipa între dinți, continuă:

— … femeile-s ca bureții. Trebuie să-i înmoi din când în când, altfel te zgârie.

Smuci hățurile pufăind nori groși de fum, plescăi din limbă și doar de dragul veseliei pocni din bici. Calul se cutremură și porni brusc în trap săltat.

Henri azvârli țigara, închise ochii și dintr-odată se închipui la Arcachon, culcat pe puntea bărcii, cu fața spre soare, ascultând bătaia valurilor în carenă.

Arcachon!… Verile la Arcachon — erau amintirile lui cele mai fericite… Golful sclipind în lumina soarelui de dimineață, golful neclintit și cu reflexe roz la apusul soarelui, golful sub clar de lună…

Peste câteva luni va fi iar vară… Până atunci mai trebuia să treacă iarna… Expoziția, slavă Domnului, pornise bine. Dar pe Maurice nu va putea să-l vadă prea des în următoarele săptămâni… Maurice va fi foarte ocupat — și apoi era Renée. Iubitele trec înaintea prietenilor. Foarte firesc — dar când tu erai prietenul nu-ți convenea. După sărbători ar avea de făcut afișul lui Jane. O treabă măruntă, dar i-o datora… Până atunci cum își va petrece următoarele săptămâni?… Ce-ar fi să se ducă la Fleur Blanche? Doamna Loubet nu s-ar supăra. Ar ști unde se află. Nu te puteai ascunde prea mult de ea… Era cam tot atât de severă ca Maman…

Deschise ochii. Era încă întuneric, dar întunecimea ca cerneala, cu un moment înainte, devenise acum cenușie ca ardezia. Din mijlocul Senei se înălță silueta de lance a catedralei Notredame.

— *Cocher,* La Fleur Blanche, rue des Moulins.

Rue des Moulins era o stradă atât de scurtă și neînsemnată încât cele mai multe hărți ale Parisului o omiteau cu desăvârșire. Nimic nu se întâmplase vreodată pe rue des Moulins; nicio *crime d'amour* senzațională nu-i tulburase vreodată liniștea; niciun masacru istoric nu-i pătase pavelele cu sânge. Napoleon, care locuise aproape pretutindeni, la o epocă sau alta a carierei lui, nu domiciliase niciodată acolo.

Casele din piatră cenușie mai purtau urmele elegantei din secolul optsprezece în balcoanele de fier forjat și coloanele dorice, dar în interior ascundeau un labirint de apartamente modeste în care locuiau familii calice, fără însemnătate. Una dintre aceste case îți atrăgea atenția îndeosebi prin calitatea ornamentelor și prestanța ei aristocratică. Fusese capriciul unui bancher din timpul Regenței, care o clădise pentru o fermecătoare lăptăreasă și o folosise drept refugiu, ca să scape de hărțuielile profesionale și de atențiile unei soții devotate dar urâte.

După moartea bancherului, un destin binevoitor veghease asupra grațioasei case. Cruțând-o de umilințele care se abătuseră asupra vecinelor ei. Nu fusese împărțită în apartamente burgheze și își păstrase destinația ei dintru început: *une maison d'amour.* Cum însă vremea capriciilor trecuse, eleganta casă — cu blazon sculptat. Îngerași cu gropițe în obraz, scară de marmură și oglinzi în camerele de dormit — fusese transformată în bordel.

În timpul celui de-al doilea imperiu, La Fleur Blanche cunoscuse o scurtă perioadă de prosperitate. Datorită așezării ei în vecinătatea palatului Tuileries, devenise un loc favorit pentru întâlnirile amoroase ale demnitarilor de la curtea imperială. Pe divanele ei de pluș, lorete cu sâni provocatori se cuibăriseră lângă uniforme strălucitoare și se jucaseră cu găitanele marelui stat-major. Odată cu înfrângerea de la Sedan, totul sfârșise brusc. Dispăruseră șambelanii frivoli, dispăruseră aghiotanții îndrăgostiți. Severii și virtuoșii *républicains,* care luaseră puterea, priviseră încruntați spre acest cuib de depravare imperială. Se vorbise de revocarea prețioasei autorizații,

cu toate că patroana susținuse sus și tare că fetele ei dorm cu portretul domnului Thiers sub pernă și sunt gata, chiar dornice, să acorde *aux républicains* aceleași favoruri excepționale pe care le acordaseră — fără tragere de inimă și împotriva convingerilor lor — acelor *cochons de bonapartistes.*

Până la urmă, câțiva demnitari se hotărâseră să cerceteze temeinicia acestor afirmații și să aprofundeze problema. Veniseră, cercetaseră. Reveniseră unul câte unul și neoficial, și cercetaseră mai profund. După care nu se mai vorbise de revocarea autorizației.

Când intră în acea noapte la Fleur Blanche, Henri rămase în salon doar cât să salute de departe fetele care erau ocupate în felurite chipuri și să schimbe câteva cuvinte cu Berthe, care ședea decent la casă între două teancuri de prosoape frumos împăturite.

Îi vorbi despre intenția lui de-a petrece acolo câteva săptămâni; ea îl aprobă din toată inima.

— Arăți pur și simplu groaznic, remarcă ea oprindu-se din croșetat și examinându-l cu ochi dojenitori. Arăți ca un cadavru.

Se întrerupse să-i dea Adriennei două prosoape proaspăt spălate și să primească cei zece franci în monedă mărunță, pe care clientul i-i numărase pe masă.

— Toată această alergătură noapte de noapte nu-ți face bine, continuă ea după ce Adrienne și *miché-ul* ei plecaseră. Vrei să-ți trimit sus pe una din fete?

— Mulțumesc, Berthe. În noaptea asta nu. Cred că am să dorm, și mâine dimineață devreme mă apue de lucru.

Urcă pe scara de marmură în spirală care ducea la biroul doamnei Potieron, pentru o scurtă conversație amicală. O găsi aplecată peste registru, cu Tutu, câinele ei papillon[94], adormit în poală.

Plânsese și pe obrajii ei fleșcăiți mai luceau urmele lacrimilor șterse în grabă.

— *Bonsoir, monsieur* Toulouse, zise ea zâmbindu-i stânjenită. Rămâneți mai mult, sau doar cât să plătiți o vizită?

Doamna Potieron era una dintre erorile naturii. Urâțenia ei era desăvârșită, iremediabilă, necompensată de nicio trăsătură remarcabilă; inima ei dornică se pierdea într-un munte de carne revărsat în valuri, și ascuțitul ei spirit comercial se ascundea dinapoia unei fețe care, fără să vrei, îți amintea pe aceea a unei

purcele. Banglicele de fetiță pe care și le prindea în păr, în nădejdea de-a atrage atențiile soțului, izbuteau doar să-i dea o înfățișare de purcea frivolă[95].

Henri era, poate, unicul ei prieten și singura persoană dispusă să asculte necazurile acestei femei nefericite și lipsite de orice farmec.

— E un om cumsecade Alexandre al meu, zise ea încheind istorisirea decepțiilor ei conjugale. E fidel și bun, dar când e vorba de… înțelegeți ce vreau să spun, domnule Toulouse… numai e în stare de nimic. Cred că nu-l mai atrag, încheie ea cu un oftat sfâșietor.

După ce-o consolă pe *madame* Potieron cum se pricepu mai bine, Henri se sui în camera lui și se culcă. Cearșafurile erau reci. Briza nopții umfla perdelele ferestrelor. Câtva timp ascultă zgomotul înăbușit al glasurilor și scârțâitul somierelor din camerele vecine. Apoi adormi.

Se trezi mult mai târziu decât se așteptase și rămase surprins găsind-o pe Eisa în patul lui.

— Nu-mi place să dorm singură, îi explică ea, și Lucie a avut un *miché* toată noaptea. Așa că m-am gândit să dorm la tine.

Elsa-Vieneza fusese cândva o fată foarte frumoasă, și încă mai era uneori. Simțea o atât de profundă indiferență față de bărbați încât le satisfăcea fără dificultate cele mai esoterice dorințe[96].

În dimineața asta ședea tolănită pe pat, fuma și-l urmărea pe Henri pictând. În halatul cafeniu de baie semăna cu un călugăr, îi spuse ea. Când se aplecă să ridice sticla cu coniac de la picioare, ea îi atrase atenția că alcoolul nu-i face bine.

— Într-o bună zi are să te omoare, zise ea lustruindu-și calm unghiile.

El fu de acord că probabil așa se va întâmpla, dar cum tot trebuie să mori odată, cauza morții e mai mult o problemă academică. Apoi, ea îi povesti despre Viena, frumusețea parcurilor și farmecul berăriilor, firea veselă a locuitorilor. Cu aceeași indiferență flegmatică, îi vorbi despre familia ei și pomeni în treacăt că fusese siluită de un unchi când avea doar doisprezece ani. În glasul ei nu era nici indignare, nici regret. Când Henri își aruncă privirea spre ea, își scărpina de zor laba piciorului.

— Are să plouă, prezise ea. De câte ori mă doare bătătura, plouă.

Câtva timp brodă pe extraordinara precizie higrometrică a bătăturii ei. Apoi, prin cine știe ce tainică asociație de idei, ajunse să vorbească despre femeile pe care le iubise și bărbații care o iubiseră.

— Mi-aduc aminte de unul, zise ea lustruindu-și din nou unghiile. Era căpitan de ulani. Îmi plăcea mult. Obișnuia să mă îmbrace în uniformă de ulan… din cap până-n picioare, afară de pantaloni… și mă punea să fac instrucție militară în fața lui. Era foarte sever. Dacă săvârșeam cea mai mică greșeală, se înfuria groazv. Ah, *mein Gott,* ce se mai înfuria! Ca să mă pedepsească, mă degrada. Întâi îmi smulgea chipiul de husar și-l călca în picioare. Apoi îmi sfâșia găitanele de aur ale dolmanului… Am auzit de curând că l-au închis.

Până la urmă plecă", repetând prezicerea în legătură cu schimbarea vremii.

În primele ore ale după-amiezii, începură să vină și celelalte fete în camera lui Henri. Intrau una câte una, înfășurate în capoate largi, cu ochii buhăiți și părul despletit. Căscând plictisite cât le țineau gura, îi adresau un miorlăit *„Bonjour,* Henri", îi examinau pictura și se opreau un moment la fereastră, privind jos în stradă, în speranța că ar putea fi martore la cine știe ce eveniment senzațional. Dar pe rue des Moulins nu se întâmpla niciodată nimic și, cu un oftat de dezgust, se trânteau, se făceau colac sau se tolăneau pe pat.

Cléo scoase un pachet de cărți și începu să-și citească viitorul.

— Am să primesc o scrisoare! exclamă ea. Ei bine, cine credeți că…

Fu întreruptă de Rolande, o lungană brunetă cu râs nechezat și priviri de iapă nărăvașă.

— Știi, Henri — remarcă ea smucind din cap ca să-și dea pe spate o șuviță de păr — în halatul ăsta de baie arăți exact ca un călugăr.

— Nostim, îi replică amuzat Henri, tot așa mi-a spus și Eisa azi-dimineață.

Puse paleta deoparte și se aplecă să ridice sticla cu coniac de la picioare.

— Poate n-ar fi fost rău să mă fac călugăr.

— Oare călugării or fi purtând sub sutană pantaloni sau absolut nimic? întrebă Yvonne, poreclită „Trompette" din cauza timbrului strident al vocii.

Constatară că niciuna nu știe și schimbară păreri cuviincioase despre ordinele călugărești.

În timp ce-și curăța unghiile, Liane se pomeni întrebându-se cu glas tare dacă te puteai ruga și stând pe scaun, sau trebuia să îngenunchezi pentru ca rugăciunea să-ți fie primită. Din cine știe ce motiv, întrebarea le strică buna-dispuziție și conversația degeneră într-o ceartă nespus de violentă. Peste câteva secunde țipau una la alta, aruncându-și cu ură adevăruri crude, fără legătură cu discuția, privindu-se fioros, gata să se încaiere.

Eisa, care revenise atrasă de zgomot, îndrăzni să-și exprime părerea că — lui Dumnezeu îi este poate indiferent cum te rogi.

Această remarcă o irită pe Yvonne, care susținea „îngenuncherea”. Îi aruncă Elsei o ploaie de ocări.

— În orice caz, între austrieci și nemți nu-i mare deosebire, așa-i?

Rosti cuvintele disprețuitor, străfulgerând-o cu priviri nimicitoare.

— Și nemților, știi ce le fac? Asta le fac!

Încheie fraza cu un gest agresiv.

— Dar, protest» Eisa, n-am spus decât că lui Dumnezeu…

— Ce știi tu despre Dumnezeu?

Cu o fluturare a mâinii, Yvonne semnală imensa distanță dintre ele.

— Dumnezeul vostru nici măcar nu poate vorbi franțuzește! Și afară de asta, dă-mi voie să-ți spun…

Henri urmărea de la șevalet cearta neghioabă dintre aceste călugărițe ale păcatului, cu nervii zdruncinați de viața fără soare pe care-o duceau, de ciocnirile inerente ale traiului în comun și de repetarea la nesfârșit a actului de dragoste fără dragoste. Observă bărbiile lor împinse înainte, palpitațiile sânilor, buzele strâns întinse deasupra dinților în semn de mânie. Curtezanele din lupanarele corintienë sau romane probabil că tot așa se certau…

Și imediat le schiță, din trăsături sigure.

Li toiul altercației, ușa se deschise brusc și în cameră dădu buzna Marcelle cu vestea că, dintr-o greșeală a comisionarului spălătoriei, la Fleur Blanche se livraseră prosoapele unei alte *maison*[97].

— Vă asigur că eu una n-am să le folosesc, zise ea cu dispreț. Aș putea să mă molipsesc de ceva…

Cearta fu imediat uitată și incidentul cu spălătoria fu viu discutat de toate fetele, afară de Cléo, care se întoarse la cărțile ei de ghicit.

— Mătușă-mea e — singura care ar dori să-mi scrie, zise ea îngândurată, fața exprimând nedumerire.

Își vârî înapoi sânul alunecat afară din *neglijeu.*

— Cu toate că nu mi-a mai scris de zece ani.

Cu o strâmbătură din nas, strânse repede cărțile și o invită pe Trompette și pe Eisa la o partidă de pichet în trei. Invitația fu primită și cele trei femei tăcură absorbite de joc.

Mai târziu, în aceeași după-amiază, Marcelle intră în cameră și, după o scurtă clătinare din cap către fetele din jur, începu să șușotească repede cu Rolande, cea mai bună prietenă a ei.

— … Așadar, i-am spus: „la ascultă, o fată trebuie să-și păstreze respectul de sine”…

Încă vorbea de zor, când Berthe apăru în cameră să-i înștiințeze că e aproape cinci și se servește cina.

Henri puse jos paleta și își șterse pensulele. Apoi își mai turnă un pahar de coniac, se spălă cu grijă pe mâini și le urmă pe fete în sufragerie.

Ca de obicei, mâncarea era excelentă. Bucătarul era Alexandre Potieron, nu atât din economie, cât să-și mai treacă timpul. Era un om redus la minte, iar bucătăria devenise pentru el un mijloc de a-și consuma energiile nefolosite și totodată o mângâiere. De câte ori o fată îl complimenta, pe fața lui spână se așternea un zâmbet șters și în ochii gălbejiți, inexpresivi, se ivea o scurtă strălucire.

Cât șezu la Fleur Blanche, Henri lucră, bău coniac, făcu dragoste și respectă programul acestei *maison.* Fetele se obișnuiseră cu prezența lui și nu se mai jenau de el.

Fără cea mai mică stinghereală, se îmbrăcau, se dezbrăcau, făceau baie sau duș, se spălau, își pieptănau și frizau părul în fața lui, și fără voia lor îi dezvăluiau tainica și străvechea lume a prostituției, prea puțin schimbată din vremurile babiloniene încoace.

Așa cum într-o mănăstire ar fi putut trăi stări de profundă răscolire a spiritului și descoperi extazele misticismului, tot astfel, la Fleur Blanche, Henri sondă întunecatele străfunduri ale erosului uman. Ascultă trăncăneala și certurile fetelor. Îi făcură confidențe de-o uluitoare naivitate și altele de-o înfiorătoare perversiune, în peisajul

fără de hotare al sufletului uman dădu peste neștiute grote și genune de turpitudine, dar și peste nebănuite limanuri de inocență.

Pătrunse în întortocheatul labirint al eticii lor. O înțelese și o consolă pe Adrienne când, într-o dimineață, intră buzna în camera lui, și, cu lacrimi în ochi, îi povesti că dezmierdările unui *miche* îi făcuseră plăcere.

— Da, e adevărat! Da, e adevărat! zise ea plângând în hohote, într-un acces de cumplită remușcare. Sunt o cățea, o târfă, o lepădătură! Sunt *déshonorée!* Acum ce-am să-i spun lui *chouchou* al meu, săptămâna viitoare, când mă va întreba dacă i-am fost fidelă?

O auzi la cină pe *madame* Potieron bătând grav cu lingura în masă și curmând orice conversație obscenă cu un sever: „Vă rog, *mesdemoiselles,* nu uitați unde vă aflați!” Ba asistă și la temuta *visite médicale* de fiecare luni, urmări fetele făcând coadă și tremurând de frică la ușa camerei de consultație, și cu o inegalabilă măiestrie prinse patosul grotesc și aspectul nespus de umilitor al scenei, așa cum în anii dinainte redase chinurile sfâșietoare din amfiteatrele spitalelor și veselia dezmățată de la Moulin Rouge și Élysée-Montmartre[98].

După cina din preziua plecării jucă domino cu Alexandre Potieron.

— Îmi pare rău că plecați, domnule Toulouse, zise mâhnit soțul patroanei.

Erau singuri în sufragerie. Lumina lămpii din tavan imprima scenei atmosfera intimă dintr-o pânză olandeză de interior.

— De fapt, nu doresc să plec, zise Henri. Dar am promis unei prietene să-i fac un afiș.

Fața de lespede a lui Alexandre reflecta un vag sentiment de invidie.

— Dumneavoastră, cel puțin, puteți să vă duceți oriunde vreți! A fost plăcut să vă avem aici, ca pe-un membru al familiei, s-ar putea spune. V-ați plictisit de femeile astea din jur. Mișună peste tot, ca libărcile.

Îi umplu iar paharul lui Henri.

— Ce-ați zice să mergem să bem ceva?

Când Henri și însoțitorul său intrară în acea seară la Café de la Patrie, *popotes* ședeau la o masă absorbiți într-un joc de cărți.

Erau trei pașnici patroni ai bordelurilor din vecinătate, bărbați între două vârste, care se întâlneau noapte de noapte ca să se relaxeze câteva momente și să schimbe noutăți profesionale. Ca și Potieron, mai păstrau unele vestigii de frumusețe atletică. Dar vârsta, viața sedentară pe care o duceau și grijile meseriei își lăsaseră urmele pe fețele lor. Sub ochi aveau pungi și pe frunte cute de frământare. La vârsta de aproape cincizeci de ani sau ceva peste această vârstă, nu mai semănau cu chipeșii codoși ce fuseseră cândva. Își răsuceau mustățile îngânduraţi și-și frecau bărbile cu aerul oamenilor de afaceri împovărați de răspunderi. Cu pălăriile lor melon, acele de cravată și lanțurile de ceas, arătau ca niște respectabili negustori prosperi — dar nu foarte fericiți.

— Peste un minut terminăm, zise Marius posesorul unei *maison* de pe rue Montesquieu.

Cu un semn curtenitor al mâinii, îi invită pe Henri și Alexandre să ia loc pe cele două scaune libere de la masă.

Jucară un moment tăcuți. Apoi, unul după altul azvârliră repede cărțile pe masă și partida luă sfârșit.

Henri îl felicită.

— Iar ai câștigat, Marius. Ești un om norocos.

— Aici greșiți, domnule Toulouse.

În glasul lui Marius se simțea o vădită notă de nemulțumire.

— Cunoașteți proverbul: „Noroc la cărți, nenoroc în…”, adică în afaceri, în cazul meu.

Muie un capăt de creion pe limbă, scrise repede câteva cifre pe un petic de hârtie.

— Tu, Philibert, îmi datorezi doi franci și cincizeci de centime. Și tu, Antoine, un franc și cinci.

Pierzătorii scoaseră banii din pungile lor de piele și-i numărară cu grijă.

— Spuneați adineauri că sunt un om norocos, zise Marius întorcându-se spre Henri, în timp ce băga banii mărunți în buzunarul vestei. De fapt, aveți în fața dumneavoastră omul cel mai ghinionist din lume. Azi am avut *la visite.* Și ce credeți că am pățit? Două pierderi. Două din cele mai bune porumbițe ale mele! Acum trebuie să caut înlocuitoare. În afacerea asta nu termini niciodată cu necazurile. Nu mai merge meseria ca înainte. Aveți cuvântul meu.

— Fetele-s de vină, se grăbi să declare Philibert. S-au schimbat. Pe vremuri erau supuse, respectuoase, harnice, gri juin față de bunul renume al casei. Și cu sentimente alese. În ’85, când a murit Victor Hugo, îmi amintesc căporumbițele mele au fost atât de îndurerate că și-au pus funde de doliu peste tot…

Făcu gesturile corespunzătoare.

— … și în noaptea aia au refuzat să facă *spécialités.*

— Și iubeau *la Patrie,* întări Antoine. De paisprezece iulie purtau jartiere tricolore și cocarde bleu, alb și roșu, ca să-și arate patriotismul.

— Și asta nu-i tot, adăugă Marius. Pe vremuri o fată era ori *jeune fille*[99]*,* ori târfă. Știai cum stai. Azi fiecare midinetă face pe de lături și trotuarul. Pe strada mea găsești sub fiecare felinar o fată. Prostituția practicată de amatoare — asta păgubește profesia. Și, încă ceva. Înainte vreme inspectorii de poliție se mulțumeau cu un mic ciubuc și poate o sticlă, două de vin. Acum vor bani cu grămada! Profiturile au scăzut. Mă credeți, domnule Toulouse, că a fost o vreme când un om cu o mică *maison…* să zicem șase porumbițe… putea să câștige cinci-șase mii pe an și să doarmă liniștit? La cincizeci și cinei de ani se putea retrage. Azi zici bogdaproste dacă scoți cât să nu mori de foame.

Își răsuci mustața, descurajat.

— Prietenii mei de față vă pot spune că sunt, cum s-ar zice, un om care a răzbit prin propria lui muncă. Am luat-o de la început. Numai cu soția și cumnată-mea. Ele se îngrijeau de *miches,* eu eram cu ideile. Ne-am străduit din greu și am pus bani deoparte, până ce în sfârșit am agonisit cât să putem cumpăra o mică *maison* de cinci franci, pe rue Sainte Anne. Opt ani, domnule, am muncit din răsputeri. Vreau să spun, nevastă-mea. N-are creier nici cât o muscă, dar e avidă de muncă. „Doar încă unul, *chéri,* îmi spunea când o rugam să se mai odihnească un pic. Lasă-mă să mai iau doar unul”. Vă dați seama, mă iubea și dorea să reușesc. Credeți-mă, domnule Toulouse, dragostea unei femei de treabă e un lucru minunat…

XVIII

Doamna Loubet goli găleata de cărbuni în sobă, scuturând dojenitoare din fălci.

— Era bine să mă fi înștiințat că vă întoarceți, se plânse ea. Aș fi dereticat prin cameră și ați fi găsit-o curată și caldă.

— Te rog, doamnă Loubet, nu fi atât de posomorâtă. Cum puteam să te înștiințez? M-am dus să vizitez o mătușă din provincie.

Aceeași scenă se petrecea de fiecare dată când se întorcea din misterioasele lui călătorii inopinate. Ea afla unde se ducea, luându-se cu binele pe lângă Maurice, și încetase de mult să mai aibă ceva împotrivă. Întrucâtva era mai bine decât să cutreiere străzile noaptea… Dar arătându-se prost dispusă, putea să-și ascundă bucuria de a-l vedea iar acasă și îi dădea totodată prilejul să-i arate că nu se lasă păcălită de scornelile lui.

— N-are măcar un oficiu poștal acolo unde locuiește… în fundul pădurii, continuă el brodind mai departe cu sporită fantezie, fără să-i ia în seamă fornăielile. Cât am stat acolo, tot bolnavă a fost. Nu m-am dezlipit o clipă de lângă patul ei.

Îi zâmbi afectuos de pe sofa; ea se prefăcu că nu-l vede.

— Aceste trei săptămâni la țară mi-au făcut nespus de bine, nu-i așa? Nu arăt mai bine?

Ea îi aruncă o privire încruntată peste umăr.

— Doar că nu arătați atât de gălbejit ca înainte… atâta. Și sper că ați dormit un pic, cât ați stat la țară… cu sărmana dumneavoastră mătușă bolnavă, adăugă ea cu vădit sarcasm. Aș fi dorit totuși să mă fi înștiințat că vă întoarceți.

O urmărea cum își face de lucru cu soba.

— Nu ți-a fost cât de cât dor de mine, cât de puțin? zise el ca s-o îmbuneze. Lasă, te rog, în pace soba aia și vino lângă mine.

Făcu alene câțiva pași spre el.

— Stai jos, zise el trăgând-o de mânecă. Aici, lângă mine.

Cu un mormăit ursuz, se așeză alături de el, pe marginea sofalei.

— În lipsa dumneavoastră a venit foarte multă lume. Aveți jos un maldăr de scrisori.

— Oh, să aștepte!

Ridică din umeri și scoase din buzunar o cutiuță.

— Uite ce ți-am adus de la țară.

— Ei, domnule Toulouse, nu trebuia…

Așa se petrecea de fiecare dată, și de fiecare dată îi dejuca strategia atitudinii posomorâte de reproș.

— Nu trebuia! repetă ea cu o ultimă privire dojenitoare.

Când deschise cutiuța și privirea îi căzu pe broșa cu camee, fața i se schimonosi într-un zâmbet înlăcrimat.

— Nu trebuia, într-adevăr… zise pentru a treia oară, foarte timid.

Glasul i se curmă și începu obișnuita scotocire prin numeroasele buzunare ale rochiei.

— Poftim, ia-o pe-a mea, zise el cu un zâmbet amabil, întinzându-i batista. Dar ce fel de întoarcere acasă e asta? Mă înapoiez de la țară, îți aduc o broșă drăguță, și pe dumneata te podidesc lacrimile?

Plânse, înghiți în sec, se smiorcăi, își suflă nasul și se șterse la ochi, cu acea pasiune a oamenilor care deseori s-au aflat la un pas de-a izbucni în lacrimi și au găsit în plâns singura mângâiere a necazurilor. Uită de broșă și-l privi lung, cu un sentiment de disperare mută. I se frângea inima văzând cum un tânăr atât de amabil își ruinează sănătatea cu acel nenorocit coniac, cutreierând toată noaptea Dumnezeu știe pe unde, venind acasă dimineața aproape beat și atât de obosit încât adesea nu mai are puterea să-și scoată hainele… Vara trecută făgăduise să se odihnească la Arcachon și, în loc să se ducă acolo, plecase în căutare de aventuri galante prin țări străine. De la Lisabona îi adusese o brățară de argint, de la Madrid un șal brodat, dintr-un loc numit Toledo o cutie de argint. Doar cât să-ți faci o vagă idee despre ce se petrecuse cu el între timp… Dar, oare, îi păsa de ceva? îi puteai citi în ochi că nu-i mai pasă de nimic, nici chiar de viața lui… N-o mai poate duce așa multă vreme. De-ar vrea *le bon Dieu* să facă o minune! Numai de s-ar grăbi, altminteri în curând va fi, poate, prea târziu…

— Te rog, doamnă Loubet, nu mai plânge, zise el cu glas tandru, șoptit. Știu la ce te gândești, și asta mai mult strică. Te rog, nu mai plânge!

Îi mângâie mina liberă și o ținu câteva secunde. Apoi, ca să-i arate cât de bine se simte, se ridică repede de pe sofa și se duse șchiopătând la șevalet.

— Peste o oră vine domnișoara Jane Avril. Dar până vine, te rog să stai cu mine și să-mi spui ce mai e nou.

Pe strada lor toată lumea era bolnavă… Din pricina acestui dezgustător aer al Parisului, plin de aburi și de mici făpturi vătămătoare, mici de nu le puteai vedea cu ochii liberi… Cocota de la etajul doi plecase pe furiș a doua zi după Anul Nou, fără să plătească chiria. Așa pățești când ai în casă oameni de teapa ăstora! Situația era însă cam aceeași dinaintea plecării lui la țară…

— Ca s-o vizitați pe sărmana dumneavoastră mătușă bolnavă, zise ea cu un mic zâmbet malițios.

În timp ce vorbea, se instalase în obișnuitul ei fotoliu, potrivise cu coatele perna de la spate și-și pusese ochelarii cu ramă de oțel. Acum deschise jurnalul, trecu repede peste titlurile articolelor, întoarse pagina și dădu un țipăt care-l sili pe Henri să-i arunce o privire peste umăr.

— Ce s-a întâmplat, doamnă Loubet? Nu te simți bine?

— Un omor, domnule Toulouse! S-a petrecut un omor pe strada noastră!

— Unde?

— Nu știu încă.

Începu să citească pe nerăsuflate:

Enigma crimei pasionale din Montmartre

Hôtel de la Lune, un han sordid de pe rue Coulaincourt, a fost scena unuia din cele mai fioroase omoruri din analele cartierului Montmartre.

După informațiile date de *Laboratoire de Criminologie Scientifique,* crima a fost săvârșită acum câteva zile. Pentru a satisface curiozitatea cititorilor noștri, domnul Pipițon, specialist în *crimes passionnels,* a avut amabilitatea să-și sacrifice din timpul consacrat îndatoririlor sale presante, ca să reconstituie pas cu pas această oribilă întâmplare.

— *Quelle horreur!* suspină doamna Loubet.

Reconstituirea crimei, de către domnul Pipiton, era concluzia unei strânse argumentări, logică în ce privește mobilul pasional și plină de înfiorătoare amănunte. Când Bouche-de-Sang îi înmânase codoșului ei puținul câștig de peste noapte, acesta o ocărise pentru trândăvia și lipsa ei de elan. Femeia îi replicase că e prea bolnavă ca să mai

aibă vreun elan. De fapt, își exprimase via dorință să se lase de meserie.

Această veleitate fusese primită cu mare nemulțumire. Urmașe o ceartă aprinsă în cursul căreia Caillette, cunoscut dintotdeauna drept un om violent, o înșfăcase de beregată pe nefericita creatură și o strangulase. Până acum nu se dăduse de urma criminalului, dar jandarmii parizieni erau în posesia unor importante indicii și se aștepta din clipă-n clipă arestarea lui.

— Sper cât vor prinde și-i vor reteza capul, se burzului doamna Loubet scoțându-și ochelarii.

Era pe punctul să treacă la comentarii, când se auzi o ciocănitură în ușă și Jane Avril intră agitată în atelier.

— Ce se întâmplă? Strada e plină de jandarmi. Credeam că n-o să dea voie trăsurii să treacă.

În timp ce Henri îi explica pricina neobișnuitei animații, doamna Loubet se scuză și plecă.

— Am să dau o fugă până la Hôtel de la Lune, să văd ce mai pot afla, zise ea.

O oră mai târziu actrița cobora de pe piedestalul modelului.

— Te superi dacă. Nu-ți mai pozez azi? Trebuie să probez o rochie la Paquin. Nu vii cu mine? Te rog, stărui ea, pune-ți pălăria și paltonul și hai cu mine.

În timp ce trăsura îi hurduca pe rue Lafayette, atenția lui Henri fu atrasă de-un splendid coș de trandafiri albi, expus în vitrina unei florării.

— Îmi dai voie să mă opresc o clipă? zise el. Aș dori să trimit aceste flori mamei.

Puțin după aceea ieși din prăvălie și se sui în trăsură.

— Poftim, sunt pentru tine ! Pe vremuri îți plăceau violetele. Ți-amintești? Dar poate că acum, când ești o stea, ai devenit prea *chichi* ca să-ți mai placă violetele.

Ea își îngropă fața în buchet și inspiră mireasma florilor.

— Henri, ești drăguț, zise ea ridicând capul și privindu-l tandru. Totdeauna te gândești la ceilalți!

Încă protesta spunând că nu poate înțelege de ce dorește să-l târască la Paquin, când trăsura se opri în fața faimoasei *maison de couture.* Un portar în uniformă le deschise larg ușa de la intrare.

Fură conduși într-o mică încăpere rotundă, cu covor gros și foarte multe oglinzi.

— Ați avea amabilitatea s-o rugați pe domnișoara Hayem să vină numaidecât aici, dacă nu e ocupată? întrebă Jane pe un domn cu barbișon și pantaloni reiați, care o salutase înclinându-se.

Henri luase loc pe sofa și bombănea în șoaptă, când în cameră intră o brunetă fermecătoare, îmbrăcată cu o rochie neagră simplă. Era destul de înaltă și se mișca cu o grație naturală care-i amintea pe Marie Charlet. Părul ei negru lucios, cu cărare la mijloc și răsucit la ceafă într-un coc, îi accentua paloarea fildeșie a feței ovale. Ochii erau însă trăsătura ei cea mai izbitoare; aproape negri — brun-închis, aprecie el — strălucitori și depărtați, iar privirea lor pătrunzătoare contrasta cu linia senzuală a gurii.

— *Bonjour,* Jane.

O salută cu neașteptată familiaritate.

— Myriame, îți prezint pe domnul de Toulouse-Lautrec.

Manechinul se întoarse spre Henri.

— Am fost la expoziția dumneavoastră, domnule, zise ea zâmbind — și el observă că avea dinți splendizi — dar n-am putut să mă uit prea mult la picturile dumneavoastră. Era atâta lume!

Privirile lor se întâlniră și în ochii ei nu observă nici ironie, nici compătimire, ci mai degrabă o apreciere rezervată.

— Îmi pare grozav de rău. Dacă aș fi știut…

La ce-ar fi folosit? Era probabil însoțită de un *monsieur* bogat. Orice manechin are amanți…

Dar acum Myriame se întorsese spre actriță.

— Ai vrea să încerci rochia?

Spre surprinderea lui Henri, Jane exclamă:

— *Mon Dieu,* aproape uitasem! Am o întâlnire importantă. Revin mâine.

Cele două femei clătinară repede din cap în semn de înțelegere.

— Ei, ce părere ai despre ea? îl întrebă Jane pe Henri în timp ce traversau în trăsură Place Vendôme?

— Cum se face că-ți spune Jane?

— Am să-ți explic mai târziu. Mai întâi, spune-mi ce părere ai despre ea?

— N-am nicio părere. E o fată foarte frumoasă. Ce importanță are părerea mea despre ea?

— Te-a plăcut.

— De unde știi?

— Mi-a spus ea.

— N-a spus nimic în acest sens. Doar că…

— N-a spus prea mult, dar o cunosc.

Henri se uită la ea, zâmbind încruntat.

— Asta ce mai e? Ce se petrece de astă dată în căpșorul tău drăgălaș?

— Ei bine, te-am luat la Paquin pentru că doream să vă cunoașteți. I-am vorbit despre tine, înțelegi? I-am spus nu numai cine ești, dar și ce fel de viață duci — și părțile bune, și cele rele.

— De ce naiba ai făcut asta?

— Deoarece cred că ați putea fi foarte buni prieteni. Te admiră.

— De unde știi?

— Pentru că o cunosc pe Myriame, și tot ce admiră ea mai mult pe lumea asta e succesul, iar tu ai reușit să-l ai. Dar trebuie să te avertizez că Myriame e o fată ciudată. La un moment dat locuiam împreună și m-am gândit că n-ar strica să facă teatru. Am prezentat-o lui Brasseur, care a găsit-o foarte potrivită pentru scenă. A încercat s-o convingă, spunându-i cum ar putea s-o ajute. Și ea ce crezi că a făcut? A căscat tot timpul ostentativ! Da, e o fată ciudată și în multe privințe n-o înțeleg. De fapt, nu știu prea multe despre ea. E evreică și, cred, orfană. Extrem de ambițioasă, o fată care știe ce vrea. Dragostea nu se numără printre năzuințele ei. Nu dorește să se îndrăgostească de-un tânăr drăguț și sărac. Își dorește o casă aristocratică pe Avenue du Bois și tot ce decurge din asta. Dacă nu mă înșel prea mult, o va avea într-o zi. Deocamdată, nu se grăbește și așteaptă să apară bărbatul potrivit. Își poate permite să aștepte, n-are decât douăzeci și unu de ani.

— Și ce amestec am eu în treaba asta?

— Ți-am spus. M-am gândit că ați putea deveni foarte buni prieteni. Prieteni, Henri. Ține minte. Doar prieteni, atât!

— Și cu mine se va simți în siguranță, zise el acru. Nicio primejdie să se îndrăgostească, nu-i așa?

— Păi… Da, într-un fel. E dornică de camaraderie, Henri, nu de dragoste. Poate nu crezi, dar sunt fete cărora le place prietenia unui bărbat, fără a dori neapărat să se culce cu el.

— Vrei să spui că dorește să fie prietena mea? Să cineze, să meargă la teatru cu mine… ceva de genul ăsta?

— Da. Bineînțeles, trebuie s-o faci să te placă îndeajuns ca să accepte acest lucru. Ea, însă, e dispusă să încerce. Și mai e ceva. Nu te aștepta să dureze la nesfârșit. Într-o bună zi va apărea bărbatul care-i va oferi ceea ce dorește și în acest caz… Dar până atunci, șase luni sau poate un an, te vei bucura de compania unei fete încântătoare. Ei bine, Henri, asta-i situația. O accepți sau renunți. Și dacă judeci cât de cât, o vei accepta. Săptămâna viitoare, dacă vrei, ne întâlnim la Café Riche după spectacol și vei avea prilejul s-o cunoști mai bine.

În seara stabilită, o recunoscu de îndată ce intră în Café Riche. Era îmbrăcată tot cu o rochie neagră. Sta alături de Jane și Georges, cu ootul sprijinit pe masă și obrazul în palmă, privind atent împrejur, așteptându-l desigur și arătând foarte plictisită, reflectă el. Și încă o dată strădaniile bine intenționate ale Janei i se părură zadarnice.

— Oh, ai sosit! îi strigă Jane de departe, cu un aer de vădită ușurare. Ce fce-a reținut atât de mult? începusem să icred că nu mai vii!

Se înclină în fața lui Myriame, dădu mâna cu Georges și se scuză pentru întârziere. În timp ce el comanda un *Welsh rabbit,* Jane mu-și precupeți modestele însușiri de actriță ca să creeze o atmosferă de comunicativitate în jurul mesei.

— Georges, îl îmboldi ea, vorbește-i Myriamei și lui Henri despre romanul tău. Sunt sigură că-i va interesa nespus de mult.

— Cu plăcere, consimți tânărul scriitor. E o intrigă pe tema geloziei, în manieră dostoievskiană…

Plăcerea îi fu de scurtă durată, deoarece Jane luă cuvântul, începând să descrie acțiunea romanului. Făcu asta cu verva ei naturală și cu lux de amănunte neesențiale, omisiuni, comentarii personale și propuneri de modificare a acțiunii, care provocară numeroase plângeri din partea autorului ofensat, la început timide, apoi energice, la urmă pe ton irascibil nestăpânit. Peste puțin,

îndrăgostiții uitaseră de oaspeții lor și discutau foarte înflăcărat numai între ei.

În timp ce ei discutau, Myriame se întoarse spre Henri.

— Mai lucrați afișe, domnule?

— Da, domnișoară, foc unul pentru Jane.

— Sunt greu de făcut?

Încerca desigur să lege o conversație cu el; faptul însă de-a arăta că de interesează afișele era un semn de amabilitate din partea ei.

— Unele da, altele nu, domnișoară. Totul depinde dacă te interesează sau nu litografia. Bacă te interesează, atunci nu contează dificultățile, și a face un afiș e o muncă fascinantă. Dacă nu, e o operație lungă și nespus de plictisitoare.

— Care din afișele dumneavoastră v-a dat cel mai mult de furcă?

Răspunsul era de la sine înțeles și Henri nu se putu stăpâni să nu zâmbească…

— Primul, domnișoară, răspunse el politicos, dar oarecum ironie. Afișul pe care l-am făcut acum câțiva ani pentru Moulin Rouge.

— Eh, mi-amintesc. Afișul cu cancanul! Mi-amintesc că în drum spre serviciu m-am oprit să-l privesc. Nu puteam, bineînțeles, să-l apreciez calitățile artistice, dar mi-am dat seama că e de foarte mare efect. De altfel, așa trebuie să fie un afiș, nu?

Cu mâinile împreunate sub bărbie, Henri o urmărea în timp ce vorbea și nu știa ce să creadă: dacă interesul manifestat de ea era sincer sau foarte bine simulat. Jane nu greșise: avea ceva ciudat care te atrăgea. Îi plăcea naturaleța ei, faptul că menționase în treacăt condiția ei socială de fată care trebuie să muncească, privirea ei deschisă. Bineînțeles, nu era deloc exclus ca totul să fie jocul abil al unei fete de douăzeci și unu de ani care alungase dragostea din viața ei și se hotărâse pentru cariera de *grande cocotte.* Ieșea din comun — și era într-adevăr frumoasă. Cu cât te uitai mai bine la ea, cu atât îți părea mai frumoasă. Avea ceva din prospețimea fructului abia copt, a unui fruct suculent cu mireasmă atrăgătoare, de prin părțile răsăritului.

— Când am ajuns la magazinul unde lucram atunci —, continuă ea, toți vorbeau despre afiș. În timpul pauzei de masă fetele tot despre asta discutau. Era prima oară când auzeam rostit numele dumneavoastră.

— Mă tem că nu vorbeau prea măgulitor. Părerile despre acel afiș au fost foarte împărțite. Mulți l-au considerat indecent. Eu unul cred că nu era, dar…

— Dar v-a făcut cunoscut!

Zâmbi și în ochii ei apăru o sclipire de admirație.

— Nu știu dacă e chiar așa, protestă el zâmbind, dar știu că mi-a pricinuit atâtea necazuri încât aproape regretam că mă angajasem să-l fac.

— V-a luat mult timp să-l faceți?

— Câteva luni. Bineînțeles, la vremea aceea habar n-aveam de litografie.

— Tare aș dori să știu ce e litografia.

Ciudățenia remarcii și tonul ei afectat îi reaprinseră bănuielile. Juca teatru… Toată această conversație despre afișul Moulin-ului era simplă născocire și prefăcătorie… Poate ca să-i facă plăcere Janei, care când și când se uita la ea neliniștită, sau ca să pară cultă și iubitoare de artă… Probabil că nici măcar nu-i văzuse expoziția…

— Nu mă credeți, așa-i? zise ea, observând licărirea ironică din ochii lui. Îmi dau seama.

— Dimpotrivă, domnișoară, protestă el cu un zâmbet care-i trăda îndoiala. Vă cred, cum să nu. Vă interesează, poate, și ceramica etruscă, sau metafizica esoterică. Dați-mi voie să vă felicit. Aveți înaintea dumneavoastră o viață de studii fascinante.

Ea își plecă ochii și nu răspunse. Când în sfârșit vorbi, vocea nu mai era entuziastă și vioaie, ci vocea unei persoane jignite, dar resemnate — vocea unei persoane obișnuite cu dezamăgirile.

— Îmi pare rău că nu mă credeți, pentru că întâmplător acesta e adevărul. Dar îmi dau seama cât de ridicol și nesincer trebuie să fi sunat auzind o vânzătoare de magazin că dorește să știe ce e litografia. Totuși, am vorbit serios. Totdeauna am fost curioasă să aflu cât mai multe lucruri.

— Și de ce? întrebă el, de astă dată fără ironie, însă sincer surprins. Cum e cu putință să vă intereseze un lucru ca litografia?

Ea își ridică privirea.

— Nu știu de ce. V-am spus, îmi place să cunosc cât mai multe lucruri.

Îl simți că regretă și că încearcă s-o dreagă. Un zâmbet sfios îi reveni pe buze.

— Așa am fost totdeauna. Când locuiam împreună cu Jane, ea făcea glume pe tema asta. Cred că sunt curioasă din fire.

— Știți ce se spune despre curiozitate?

— Da, zise ea, zâmbind acum cu toată fața. Se spune că cine știe prea multe moare devreme, dar nu cred. Am citit undeva că știința e mama înțelepciunii. Nu știu dacă e adevărat, totuși mie mi-ar plăcea să aflu ce e litografia și tot mai doresc să-mi vorbiți despre asta.

— Dar o să vă plictisească îngrozitor, stărui el mai puțin ferm.

— Nu, n-o să mă plictisească. De ce nu încercați, să vă convingeți? Hai, o să vă dați repede seama dacă mă plictisește sau nu.

— Știu. N-o să vă jenați să căscați.

Ea râse.

— Oh, v-a povestit Jane despre Brasseur! Mon Dieu; mă întreb ce-a putut să vă mai spună despre mine.

Se aplecă spre el și coborî vocea.

— Între noi fie zis, cred că Jane nu mă aprobă.

— Pentru că vă place să cunoașteți cât mai multe lucruri?

Îi vorbi despre litografie: istoricul acestui meșteșug, evoluția diferitelor tehnici. Din când în când desena o mică diagramă pe fața de masă. Vorbi fără întrerupere, lăsându-se pe nesimțite furat de plăcerea de-a monopoliza atenția acestei ciudate fete frumoase.

— Ce-ar fi să mergem la Maxim? îi întrerupse Jane”, care se împăcase cu iubitul ei.

Se făcuse târziu. Lumea începea să plece; alții chemau prin semne *garçon*-ul sau trimiteau *chasseurs*-ii să le aducă trăsura. Afară zăpada înăbușea zgomotul circulației.

— Dacă n-aveți nimic împotrivă, eu aș dori să mă duc acasă, zise Myriame, prinzându-și agrafele capei scurte garnisite cu blană și începând să-și încheie nasturii de la mănuși. Nu uitați că trebuie să fiu la magazin la nouă dimineața cel târziu.

— Pot să vă conduc acasă, domnișoară?

Pe drum., nu vorbiră prea. Mult Acum, când erau singuri, nu mai găsea ce să-i spună. Îi zări o clipă fața când un felinar de pe stradă lumină în trecere interiorul trăsurii, își întorsese ochii de la el; și

privea calm. Pe fereastră. Tăcerea ei părea firească… Sau poate uitase că era și el acolo, așa cum obișnuia Marie…

Planul Janei îi apăru mai absurd ea oricând. Cum era cu putință să se uite la el o fată ea ea? în sfârșit, fapta bună fusese săvârșită. Acum era în drum spre casă și nici măcar nu-și exprimase dorința să se mai întâlnească. Peste câteva minute îi va întinde mâna și-i va spune *„Bonsoir, monsieur.* A fost o seară încântătoare”. Apoi o să dispară și n-o s-o mai vadă niciodată…

Cupeul se opri în fața unei case de pe rue des Petits Champs. Era o clădire modestă cu trei etaje, înnegrită de vreme, cu o ceasornicărie la parter.

Se întrebă cum reușea, dintr-un salariu de manechin, să aibă o locuință aproape de rue de la Paix.

— Bineînțeles, zise ea, de parcă-i citise gândurile, n-am de fapt un apartament. Doar ocameră dosnică eu vedere spre curtea interioară. Dar are cămin și bucătărie… nu prea mare, dar destul de mare pentru minei v-aș invita sus, dar mă tem că-i prea târziu. Întâlnirea noastră din seara asta mi-a făcut multă plăcere, domnule.

— Mie îndeosebi mi-a făcut plăcere, domnișoară, zise el protocolar. Pot spera să vă mai văd?

— V-ar face plăcere să mă întâlniți mâine?

Răspunsul ei prompt îl luă prin surprindere.

— Mâine?

— Da. Am putea eventual să luăm cina împreună, dacă vă face plăcere. Eu sfârșesc-lucrul la ora șase.

La lumina slabă din trăsură nu putea să-i vadă decât albul estompat al feței acoperite de voaletă și gura ca o pată roșie. Nu știa ce să creadă. Era oare posibil… era oare cu putință să dorească sincer acest lucru? Poate că incerta doar să-și respecte făgăduiala făcută Janei.

— Sunteți sigură că doriți să vă mai întâlnesc? De astă dată în vocea lui era o nuanță de reținere. Vreau să spun, nu doar să vă întâlnesc când și când, ci cât mai des. Jane mi-a spus că v-a rugat să ieșiți cu mine. Știți, de fapt nu sunteți obligată. Aș înțelege.

Simți degetele ei înmănușate apăsându-i grăbit mâna.

— Mâine la șase și jumătate. Colț cu Place Vendôme.

Două săptămâni mai târziu, Henri o aștepta pe Myriame la obișnuitul loc de Întâlnire din Place. Vendôme, colț cu rue de la Paix, privind prin fereastra trăsurii scurgerea circulației și silueta întunecată a Columnei înălțându-se ca o uriașă luminare în crepusculul timpuriu de iarnă.

Se uită la ceas.

Mai avea de așteptat o jumătate de oră… Nu-l supăra. Așteptarea e o mare plăcere când știi că nu aștepți în zadar… Că peste treizeci de minute ea își va face apariția pe ușa de serviciu a casei Paquin și se va îndrepta zorită spre el, zâmbitoare, cu o mână la pălărie și cu silueta-i zveltă conturată în bătaia vântului.

Myriame. Îi șopti tandru numele. Myriame… în două săptămâni îi adusese fericire elt nu bănuia să existe. Îi schimbase întreaga viață. Bea mai puțin, mult mai puțin. De ce-ar mai fi dorit să bea când era atât de fericit? Nu mai frecventa music-hall-uri și baruri, nu mai cutreiera străzile până-n zori. Dormea; lucra. Maman era iar fericită… sau măcar mai puțin nefericită. Maurice era ocupat cu întocmirea planurilor pentru expoziția de ia Londra. Cât despre doamna Loubet, nu mai contenea proslăvindu-l pe *bon Dieu.* Faptul că minunea lui luase chipul unei fete frumoase nu conta; miracolul era miracol, indiferent de întruchiparea lui…

Zece minute…

Începu să pândească intrarea de Serviciu de la Paquin. Întâi ieșiră midinetele, vânzătoarele, *les petites mains*[100]*,* ucenicele — toți atomii fără nume, fără chip, ai caselor pariziene de *haute couture.* Se revărsau din coridorul întunecos ca școlărițele, în grupuri vesele, zgomotoase, scrutau trotuarul să-și găsească respectivii *amoureux,* alergau spre ei, se înălțau în vârfurile picioarelor să-i sărute, îi luau de braț și dispăreau în mulțime. După aceea, salariatele mai vârstnice: *couturières, mouleuses, essayeuses, coupeuses, finisseuses.* Nimeni nu le aștepta. Ieșeau îmbulzindu-se, modeste, înfofolite în paltoane prost ajustate și o luau la fugă în josul străzii, până la cel mai apropiat tramcar sau omnibuz care le ducea zilnic spre căminele lor periferice și mesele sărăcăcioase. Apoi veneau salariații bărbați: recepționeri, casieri, contabili, expeditori. Ieșeau îmbrăcați cu paltoane, fulare și pălării melon, căutând să arate a

oameni de afaceri importanți; își strângeau mâinile ca și cum ar pleca într-o călătorie de șase luni și se împrăștiau care încotro.

În sfârșit, apăreau manechinele, ușor de recunoscut după eleganța și mersul lor sclifosit. Se opreau în prag și aruncau în jur o privire distinsă și sfidătoare, în timp ce-și încheiau nasturii mănușilor sau își înfoiau fulgii gulerelor boa; apoi traversau alene trotuarul și dispăreau în trăsurile care le așteptau, ajutate de mâini bărbătești înmănușate.

Apoi o văzu pe ea.

Nu se opri, cum făcuseră celelalte, ci se îndreptă grăbită spre cupeu.

— *Bonsoir,* Henri, strigă veselă, luând loc alături de el. Ai așteptat mult?

— Doar câteva minute, dar mă bucur că n-ai întârziat. La Comédie Française se joacă *Les Precieuses Ridicules,* și-am cumpărat bilete. M-am gândit că ți-ar face plăcere să mergi astă-seară la un spectacol.

— Îmi place nespus de mult să merg la spectacole. N-am fost niciodată la Comédie Française.

Henri scoase capul pe fereastra cupeului.

— La Voisin.

Cinară cu poftă tinerească, vorbiră și râseră mult, nu atât de ce spuneau, ci pentru că se simțeau fericiți și râsul le venea ușor pe buze. Ca de obicei, discutară tot timpul în contradictoriu. Încă din prima zi a legăturii lor susținuseră puncte de vedere cu totul opuse, aproape asupra oricărui subiect, de cele mai multe ori doar de dragul conversației.

În această seară, Henri deschise discuția remarcând că, în calitate de regalist, nu agreează Columna Vendôme.

— Obraznicul ăsta de aventurier corsican! Să-și pună statuia în vârful acestei columne, ca un fitil în vârful luminării! Știi, Myriame, națiunile își pierd capul la fel de ușor ca orice individ. Guvernările bune le tolerează, dar de dictatori se îndrăgostesc. Cu cât sunt mai răi… cu atât îi iubesc mai mult.

Observă dezaprobarea din ochii ei.

— Nu mă crezi, așa-i? Foarte bine, privește în jurul tău. Napoleon a ruinat Franța, a stors-o de vlagă, a masacrat mai mulți oameni

decât toți regii laolaltă, totuși Parisul e un altar înălțat lui. *Arc de Triomphe, Les Invalides,* această blestemată *Colonne Vendôme, L'Obélisque.* Ei bine, nu poți face un pas fără să te ciocnești de acest om. Ca regalist, mă revoltă.

— Ascultă, Henri, doar nu vrei să spui că ești într-adevăr regalist?

— Bineînțeles că sunt! Ce altceva aș putea fi? Ce întrebare! Ca și cum ai întreba pe un cardinal dacă e de partea Papei.

— Nu cred, răspunse ea repede, cu paharul la gură. Cum poți să fii? Cum poți să-i aperi pe regii aceia bătrâni și depravați?

— Mai întâi, nu erau bătrâni. Ludovic al cincisprezecelea a ajuns rege la cinci ani…

— Foarte bine. Atunci pe regii aceia tineri și depravați.

— Mă opun. Respectuos te rog să ții seama că regii nu erau mai depravați decât instalatorii, casierii, artiștii sau diaconii de biserică. De fapt, unii dintre ei… cei mai răi, din păcate… au fost realmente virtuoși. Cel puțin unul dintre ei, Ludovic al IX-lea, a fost trecut oficial în rândul sfinților.

Ea îi aruncă o privire provocatoare și un moment se mulțumi să mănânce în tăcere.

— Și nobilii aceia, aristocrații aceia! strigă ea revenind la atac. Și ei erau virtuoși? Nu, nu erau! Erau grosolani, insolenți și plini de ei.

El făcu un gest larg, teatral.

— Trebuie să-ți aduc la cunoștință, draga mea Myriame, că slugile sunt grosolane, *nu l-ai grands seigneurs.* Ai să observi că de obicei mai-marele slugilor e snob și insolent, nu stăpâni casei. La castel aveam un majordom, „Bătrânul Thomas", care era. Cel mai grozav snob din câți am cunoscut vreodată.

Se uită la ceas.

— Și acum, scumpa și tânăra mea *sans, culotte*[101], te rog să te grăbești, altfel — nu mai prindem primul act.

În acea zi văzură piesa lui Molière, *Les Precieuses Ridicules*; a doua zi o luă cu el la serata de muzică a fraților Dilhau, unde ea îi incintă pe toți — inclusiv pe Degas — prin grația și frumusețea ei, și sincera prețuire a muzicii. În seara următoare se duseră la Renaissance. După spectacol. Henri o conduse în culise și o prezentă Sarăi Bernhardt.

Dar cealaltă seară o petrecură în camera ei, lângă cămin; el pe sofa, sorbind când și când din paharul eu coniac; ea pe podea, eu ochii ațintiți asupra flăcărilor și cu brațele aduse în jurul genunchilor.

Era o noapte furtunoasă de februarie, cu rafale de ploaie și vânt care zgâlțâiau ferestrele, dar în cameră era liniște și cald. El sta rezemat comod de peretele din spate privind fața ei îmbujorată de văpaia focului. Cât de drag îi era focul!… Din clipa în care intrase în cameră, primul ei gând fusese să-l aprindă. Toată seara îi purtase de grijă, își făcuse de joacă cu el, se așezase cât mai aproape, lăsându-se în voia dogoarei lui cu o plăcere senzuală de felină.

Și o bună bucată de timp nu-și vorbiră. Era una din cele mai subtile trăsături ale camaraderiei lor, această savurare în comun a tăcerii.

— Fericită? întrebă el tandru.

— Torc.

— Mereu mi-am zis că ești pe jumătate pisică.

Deși ea nu întorsese capul, putu să-i observe zâmbetul întârziat de pe buze. Din nou se lăsă în jurul lor tăcere, întreruptă doar de mugetul furtunii de afară și de trosnetul bușteni lor din cămin.

Își mângâie alene barba și-și plimbă privirea peste cameră. Era mică, scundă și sărăcăcios mobilată. Un covor verde acoperea cea mai mare parte a podelei. Raftul de cărți și gravurile de pe pereți creau o vagă ambianță studioasă. Avea intimitatea locurilor în care îți petreci cea mai mare parte a timpului și lui îi plăcea pentru că era exact genul de cameră în care și-o închipuise; și pentru că era o parte din ea, așa cum erau și ochii ei căprui-închis, micul *grain de beauté* de pe obrazul stâng, obiceiul de a sta așezată pe podea, felul cum își ținea buzele întredeschise când asculta muzică.

— Henri, zise ea deodată, spune-mi ce știi despre Dreyfus. La magazin vorbesc tot timpul despre asta. Nu știu dacă e vinovat sau nu, dar aș vrea să știu ce-i cu toată povestea asta. Mai întâi de toate, cine e?

— E un alsacian. S-a născut la Mulhouse, ca și prietenul meu Maurice. A intrat în armată, a ajuns căpitan de artilerie și într-o bună zi, acum patru ani, a fost pe neașteptate arestat, judecat, condamnat, degradat și expediat în Insula Diavolului, unde putrezește acum pentru o crimă pe care n-a săvârșit-o.

— De unde știi că n-a săvârșit-o? Toată lumea spune că da.

— Ceea ce e un motiv aproape destul de întemeiat ca să fii sigură că n-a săvârșit-o, zise el zâmbind. Există însă și alte motive.

Îi vorbi pe-ndelete despre tragica afacere: incertitudinea experților în privința scrisului lui Dreyfus, atmosfera de taină în care fusese judecat, ticluirea probelor, sperjurul martorilor.

— Nu, Myriame, încheie el, golind paharul și întinzându-se să-și ia bastonul. Nu e vinovat. Și mai există câțiva oameni onești în Franța care luptă să repare o mare greșeală. Sper să reușească. Totuși, mă tem că nu va fi ușor.

Când plecă în seara aceea, ea luă lampa de pe masă și-l conduse prin îngustul coridor exterior.

— N-a fost o seară prea amuzantă. Doar așa, la gura sobei? zise ea când ajunseră lângă scară.

— N-aș putea să-mi imaginez una mai plăcută. Cred, cea mai plăcută din câte am petrecut vreodată. Știi, de fapt, în adâncul inimii sunt un om grozav de casnic… Te văd mâine?

După o imperceptibilă ezitare, adăugă:

— Nu te plictisești pierzându-ți toată vremea cu mine? Mai vrei să…

— Ssst! Mâine. În același loc, zise ea repede.

Privirea din ochii ei trecu peste el ca o mângâiere. I-ar fi plăcut să-i ia mâna și să o țină mult timp în a lui. În loc de asta îi spuse aproape șoptit:

— Mulțumesc, Myriame.

Când începu să coboare scara, ea ținu lampa sus deasupra capului. În timp ce-l urmărea coborând încet, cu mișcări penibile, mila îi umbri ochii și-și stăpâni cu greu un suspin.

La capătul scării, se opri să-și recapete răsuflarea și să-și Odihnească picioarele. Privi o clipă în sus spre ovalul perfect al feței ei scăldate în lumina galbenă.

Îi făcu semn cu mâna fericit.

— *Bonsoir,* Myriame.

Peste două săptămâni, când ea îi propuse să meargă într-o duminică după-amiază la Luvru, el se opuse cu îndârjire.

— Luvru! Cimitirul acela de vechituri! Cine mai dorește să se ducă la Luvru?

— Eu doresc.

— Nu știi că la Luvru se duc numai turiștii? Turiștii și studenții la bele-arte. Te asigur că nimic în lume nu e mai deprimant ca sălile acelea pline cu statui, mumii, sarcofage, lespezi de marmură ciobite. E ca magazia unui imens cimitir. Galeriile acelea kilometrice cu mii de picturi…

— Dar, Henri, îmi plac picturile, îmi place să le privesc. Mi-ar plăcea să-mi vorbești despre ele, să-mi explici în ce constă valoarea unei picturi celebre.

— Imposibil! E totuna cu a-mi cere să-ți explic de ce o femeie e frumoasă. Nu-i adevărat că marea artă e simplă; e al naibii de complicată. În definitiv, de ce n-ar fi? Nici viața nu e simplă. Nici mintea omului nu e simplă. Inima omului sigur nu e. Nici muzica aleasă nu e simplă. Poate pare simplă, dar în realitate nu e. Nici matematica nu e simplă.

— Un motiv mai mult să mă duci la Luvru duminica viitoare și să începi instruirea mea, zise ea cu un zâmbet strengar în ochii ei orientali catifelați. Dacă arta e atât de complicată, treaba asta ne va lua, poate, ani de zile! Parcă mă văd alătufi de tine, când vom da în mintea copiilor, mergând în fiecare duminică la Luvru să ne uităm la Mona Lisa!

— Nu-mi pomeni de burgheza aia florentină cu surâs fandosit!

— Credeam că e foarte drăguță, dar dacă tu ești de altă părere…

Tonul ei supus trăda totuși încrederea calmă în rezultatul acestei discuții. Zâmbetul ei exprima certitudinea intimă a victoriei, ceea ce lui nu-i scăpă.

— Am spus „nu merg la Luvru”, și cu asta, basta! declară el cu un gest de hotărâre irevocabilă. Și să nu crezi că, zâmbind în felul ăsta, mă poți linguși, ca să-mi impui voința și să mă joci pe degete cum vrei.

— De ce vorbești așa, Henri, protestă ea cu un aer de vădită nedreptățire. Nu zâmbeam în legătură cu tine.

— Atunci zâmbeai în legătură cu altcineva, și cu atât mai rău.

O amenință dojenitor cu degetul.

— Cunosc genul ăsta de zâmbet. Missia zâmbea la fel. Așa că, vezi, n-are rost să-ți irosești zâmbetele cu mine.

Era atât de fermecătoare, așa cum sta pe podea, cu picioarele ei zvelte strânse sub fusta de serj, văpaia căminului așternându-i reflexe pâlpâitoare pe păr și pe o parte a feței, încât își pierdu șirul gândurilor și câteva secunde rămase cu privirea ațintită spre ea.

— Când spun „nu merg la Luvru", înseamnă că „nu merg la Luvru"… și nu mai discut.

În duminica următoare se duseră totuși la Luvru, și după aceea în fiecare duminică după-amiază.

Spre surprinderea lui, aceste vizite se dovediră prilej de noi și fermecătoare trăiri. Simți o nespusă plăcere privind-o cum făcea ochii mari la vederea unei pânze celebre, răspunzând la întrebările ei, atrăgându-i atenția asupra amănuntelor tehnice. În timp ce traversau agale răsunătoarele galerii, îl încânta curiozitatea avidă a spiritului ei ager și perceptiv. Pe nesimțite, ajunse să vorbească despre artă, explicându-i de ce Rembrandt era mai mare decât Peter de Hooch, și Fragonard mai mare de cât Nattier, analizând pânze, arătându-i ce era geniu și ce era simplă dibăcie.

Într-o duminică ședeau în fața Venerei din Milo, albă și distantă în lumina palidă a acelei după-amiezi de martie.

— E splendidă, nu-i așa? îi șopti el. Nu știm despre ea decât că a fost descoperită într-o peșteră de un tânăr grec, care a vândut-o guvernului francez pentru șase mii de franci. Singura afacere bună pe care a făcut-o vreodată guvernul nostru, cu excepția, bineînțeles, a acelor minunate pânze furate de Napoleon din Italia. Știi, continuă el după o pauză, e atât de splendidă încât uităm cât e de foarte — foarte veche. Îți dai seama că e mai veche decât Parisul, mai veche decât Cezar, mai veche decât Hristos? Uneori doresc ca sfântul Paul să nu se fi dus niciodată la Atena.

Vorbiră câtva timp în șoaptă, pășind încet în jurul impunătoarei statui, privind-o din toate unghiurile.

— Ar trebui să plecăm, zise el. E târziu. Am văzut basoreliefurile egiptene, cariatidele grece și marmurile femeiene. Astea ar trebui să-ți potolească pe-o săptămână setea de cultivare.

— Dar, Henri, ai promis să-mi arăți *Madonna* lui Filippo Iippi. Îți amintești?

— Oh, Doamne, nu uiți niciodată nimic! Atunci să ne grăbim; în curând se închide.

Urcară pe scara largă de marmură care ducea la primul etaj, traversară Salon Carré și intrară în Salle des Sept Mètres. În sală nu mai era nimeni.

— Nu vom avea timp decât pentru Lippi.

Se îndreptă spre tabloul unei Madone blonde, cu trăsături foarte fine și cu privirea plecată spre copilul de pe genunchii ei.

— La celelalte ne putem uita, dacă dorești, duminica viitoare.

Se opriră unul lângă altul în fața tabloului, privindu-l în smerită tăcere.

— Iată, Myriame, ce înseamnă o mare pictură, zise el într-un târziu. Observi că lumina pare că vine de sub piele, de parcă ar lumina dinăuntru? Asta pentru că Lippi a aplicat dedesubt un strat de ocru. E un procedeu artificial, dar de foarte mare efect. Creează un fel de iradiație interioară. Acum orice student îl folosește, dar la vremea lui Lippi a fost o noutate. Nu arată eterică și angelică?

În ochi îi miji o sclipire.

— Privind-o, nu ți-ar trece. Niciodată prin minte că, probabil, chiar în clipa asta se prăjește în iad. De altfel, și Lippi. Erau o pereche tare păcătoasă…

Fu întrerupt de-un paznic în uniformă, care-și vârî nasul prin deschizătura ușii.

— Peste câteva minute închidem, *mesdames et messieurs.*

Rosti cuvintele cu răsuflarea tăiată, aruncând o privire admirativă spre Myriame, una nedumerită spre Henri, înălță din umeri și dispăru.

— Arta datorează nespus de mult păcatului, adăugă Henri în timp ce se îndreptau spre ieșire. Printr-o bizară coincidență, prea puține femei virtuoase au fost pictate de pictori celebri. Adu-mi aminte să-ți istorisesc întruna din zilele astea idila lui Filippo Lippi cu frumoasa lui călugăriță.

— Când ajungem acasă… în timp ce pregătesc ceaiul.

În duminica următoare nu s-au mai dus la Luvru, ei la Salon des Indépendants, care se deschisese în cursul săptămânii. Henri prezentă Myriamei câțiva membri din *Comité Exécutif* și-l încântă nespus de mult admirația nereținută. Porniră apoi să se plimbe prin diferitele săli ale expoziției, uitându-se în grabă la nenumăratele tablouri, pe măsură ce înaintau.

— Acum înțelegi de ce pictorii mor de foame, remarcă Henri în timp ce făceau înconjurul unei galerii cu pereții acoperiți până la refuz de tablouri. Arta e marfa cea mai abundentă și cea mai puțin necesară. Numai proștii, sau geniile, sau cei care, ca mine, n-au altă alternativă, sunt în stare să-și aleagă de bunăvoie pictura drept carieră.

Îl zăriră pe Henri Rousseau stând de pază în fața picturilor lui. În bocancii grosolani lustruiți și redingota peticită, fostul sergent și vameș îți atrăgea imediat atenția.

— Myriame, îți prezint pe vechiul meu prieten, domnul Rousseau. Dacă ai avea vreodată intenția să înveți vioara sau să compui o scrisoare delicată de dragoste, el e omul cel mai potrivit. Întâmplător, e și un excelent pictor.

Henri Rousseau se înclină adânc, mormăi ceva pe sub mustața lui pleoștită, după care o luă pe Myriame de braț și o conduse la un tablou mare intitulat *La Carmagnole*[102]*.* Pe ramă bătuse în ținte o inscripție care suna:, 0, Libertate! Fii în veci călăuza acelora care doresc ca prin truda lor să contribuie la gloria și măreția Franței".

La întoarcere, în drum spre rue des Petits Champs, Henri o făcu pe Myriame să râdă, povestindu-i comicele. Ședințe ale faimosului *Comité Exécutif.* Din una în alta, ajunse să vorbească despre Seurat și Vincent.

— De ne-am fi cunoscut atunci! Ți-ar fi plăcut… Amândoi erau pictori mari, deși diferiți ca ziua de noapte. Cred că mai ales Vincent ți-ar fi plăcut. Era greu să nu-ți placă, deși era un om ciudat. Dar era un democrat ca tine; și ați fi căzut de acord în privința regilor bătrâni și depravați și a aristocraților insolenți. Probabil că s-ar fi îndrăgostit de tine. Era atât de nesăbuit, sărmanul Vincent, încât nu-i intra în cap că unii oameni nu se pot bucura niciodată de dragoste.

— Ce s-a întâmplat cu el?

— S-a sinucis…

Și așa trecură săptămâni. În fiecare seară o aștepta pe Myriame în Place Vendôme. Mergeau la teatru sau la operă, la concerte sau la circ. O duse la Vélodrome d'Hiver și fu nespus de emoționată când o prezentă vestitului Zimmerman. Într-o zi o întrebă dacă a asistat vreodată la o *séance cinématographique.*

— Mon *Dieu,* ce-i aia?

— Nu știu exact. Cred, ceva în genul unui spectacol de lanternă magică, dar imaginile se schimbă atât de repede încât oamenii par că se mișcă.

Asistară la o *séance cinématographique* de la Salon Indien, o sală la subsol pe Boulevard des Capucines. Au trăit clipe cutremurătoare de neuitat, cu locomotive năpustindu-se din ecran, cai alergând în galop de-a dreptul spre sală, lumea țipând îngrozită, părăsindu-și locurile și fugind afară sau leșinând.

Din când în când cinară cu Maurice și Renée și petrecură împreună seri plăcute, stând la taifas sau jucând cărți. În diminețile de duminică, ea venea adesea pe neașteptate la atelier și, în timp ce el picta, îl urmărea, ghemuită pe sofa cu o carte în mână. Se împrietenise repede cu doamna Loubet și între ele aveau loc lungi conversații pe șoptite, în spatele lui.

Încetul cu încetul, prietenia dintre Henri și Myriame se transformă într-o legătură strânsă.

El îi povesti din viața lui, despre singurătatea din ultimii ani. Îi povesti chiar despre Denise și, într-o seară ploioasă, despre Marie Charlet.

Treptat, îi făcu și ea confidențe, vorbindu-i despre unele întâmplări din copilăria ei.

— Știi de ce doresc mereu să aflu fel de fel de lucruri? Pentru că n-am avut posibilitatea când eram mică. N-am putut să-mi termin școala. Părinții mei erau prea săraci, și când a murit tata, am intrat ucenică la un atelier de croitorie. Un franc pe zi. Aveam treisprezece ani…

Îl cuprinse mila închipuindu-și-o ca *petite main* într-o cameră supraaglomerată și neaerisită, stând zece ore pe zi gheboșată peste o masă lungă, însăilând și înțepându-și degetele. La treisprezece ani… Cât de nemiloasă putea fi sărăcia!

— Nu știi, Henri, ce înseamnă să fii sărac. Într-adevăr sărac. Te îngrozești… Am să-ți povestesc într-o zi.

În acea zi nu-i spuse mai mult, dar o lună mai târziu îi povesti despre tatăl ei.

— Era desenator de modele pentru bijuterii. Venise de tânăr la Paris, dintr-un orășel polonez…

On bărbat blond, cu vorbă blândă, fizic, naiv și evlavios, care o lua cu el la sinagoga din rue de Nazareth, umplându-i copilăria cu poezia *Talmudului* și vaietele deznădăjduite ale psalmodiilor ebraice. Murise după o boală lungă, care irosise puținele economii ale familiei și lăsase o mamă și un copil în neagră mizerie. Anii care au urmat fuseseră un neîntrerupt coșmar de lipsuri și trudă. La sfârșitul zilei de muncă în istovitorul atelier, își petrecuse serile chircită lângă — soba din bucătărie, ajutindu-și mama să coasă nasturi la mănuși. Mese de seară cu cartofi reîncălziți — și felii de pâine veche muiate în apă caldă. Și mereu spectrul proprietarului. Fără duminici libere, fără picnicuri pe malul Senei, fără plimbări pe călușei, fără jocuri; de-a v-ați ascunselea cu ceilalți copii. Totuși, de bine de rău, supraviețuise. Firava *gamine* cu ochii triști ajunsese femeie. Filfizonii începuseră s-o aștepte la ora închiderii și s-o conducă acasă.

— Apoi, într-o bună zi, l-am întâlnit pe André și m-am îndrăgostit de el. Era contramaistru într-o fabrică de instrumente optice. Era amabil, blajin. Aveam aceleași gusturi, aceeași religie, aceleași speranțe. Ne iubeam foarte mult. Atât de mult încât atunci când mama se afla pe patul de moarte André m-a rugat să-i fiu soție… și era cât pe-aci să fac. Acest pas.

Vocea ei se pierdu în Tăcerea camerei și ochii îi rămaseră privind țintă la — foc.

— De ce? De ce nu te-ai căsătorit cu el?

— Pentru că era sărac.

Tonul ei categoric îl-surprinse.

— Era inteligent, — harnic, bun și frumos… dar sărac. Și tatăl meu fusese inteligent și harnic, și am văzut ce fel de viață îi oferise mamei. Și l-am văzut cum a murit, l-am auzit noapte de noapte tușind și, iar tușind, pentru că nu aveam cu ce să-i cumpărăm medicamente… Și de fiecare dată când îl auzeam prin perete, îmi îngropam fața în pernă și juram să nu mai fiu săracă, juram să fac orice să nu mai fiu săracă. De aceea l-am părăsit pe André. Fără o vorbă, fără un rând scris. Știam că, văzându-l, aș fi putut da înapoi. Și în felul ăsta am scăpat. Nu l-am mai văzut niciodată, zise ea aproape șoptit.

Apoi veni luna mai și încă o dată miracolul primăverii învește mântă întregul Paris, cu vraja străvechilor edificii zărite prin frunzișul

proaspăt. Pe bulevarde își făceau apariția canotierele și veselele umbrele de soare. În Parcul Monceau se redeschidea teatrul de păpuși așa cum alți copii urmăreau aprigele dispute dintre *Guignol*[103] *și le Diable.* Sub portaluri se sărutau perechi de îndrăgostiți

Jane Avril, însoțită de iubit, subretă, impresar, doi pudeli și douăzeci și șase de cufere, pleca la Londra, într-o învălmășeală de bagaje puse alandala, telegrame de ultim moment și daruri de *bon voyage* potrivite cu plecarea unei stele de music-hall.

Înainte de plecarea trenului, actrița reuși să rămână câteva minute în compartiment numai cu Henri.

— Arăți ca un om renăscut, zise ea făcându-și vânt cu mănușile. Cum stau lucrurile între tine și Myriame?

— Splendid. E exact așa cum mi-ai spus, ba chiar mai mult. Niciodată nu voi. Știi cum să-ți mulțumesc îndeajuns pentru ce-ai făcut. Poți avea câte afișe dorești.

Tonul lui înflăcărat o făcu să-i arunce o privire bănuitoare.

— Nu cumva te-ai îndrăgostit de ea?

— Bineînțeles că nu. Ce crezi că sunt… nătâng?

— Nu uita, Henri. Prietenie… nimic altceva!

În seara aceea o duse pe Myriame la un festival Brahms, organizat drept omagiu adus compostorului, decedat cu puțin înainte la Viena, Se cânta simfonia în do minor și Myriame asculta cutremurătoarele-i accente cu ochii închiși și mâinile împreunate în poală. O urmări cu coada ochiului și își gravă în minte chipul ei, fața extaziată de vraja muzicii, buzele întredeschise ca pentru sărut, linia zveltă a gâtului. Momentul era ideal pentru a fi păstrat ca o comoară și retrăit la nesfârșit când nu va mai fi lângă el.

În timpul ultimei părți a simfoniei ea își trecu degetele printre degetele lui.

— Îți mulțumesc, Henri, îi șopti ea. De câte ori voi asculta această simfonie mă voi gândi la tine.

În cupeu își puse din nou mâna peste a lui.

— Ai fost foarte bun cu mine.

Încet-încet, palmele lor se atinseră și degetele se împletiră ca sub un impuls senzual nedesluși, aproape inconștient.

Când intrară în cameră, ea își azvârli capa pe-un scaun și se chirci ca să aprindă focul.

— Mi-ar fi plăcut să fac eu treaba asta în locul tău, zise el de pe sofa.

Ea nu-i răspunse și, ca să treacă peste clipa de stânjeneală ce urmă, el continuă ca și cum nimic nu spusese:

— Mă întreb ce faci vara când e prea cald să mai aprinzi focul.

— Bombănesc tot timpul și aștept să vină toamna. În orice caz, detest vara. Parisul e groaznic vara.

— Nicidecum! Parisul e încântător vara. Ai să vezi. Am să te duc la bâlciuri. Vom mânca bomboane de zahăr ars și vom vizita toate barăcile. Ne vom duce la Foire de Trône ca s-o vedem pe vechea mea prietenă La Goulue. Ne vom plimba pe Sena în *bateau-mouche*[104] și vom lua prânzul în localuri modeste în sunete de acordeon. Vom merge la Saint Cloud, la Versailles și la…

— Nu te duci în vara asta la Arcachon? întrebă ea mirată. Jane mi-a spus că ai acolo o vilă și o ambarcațiune.

— Nu, în vara asta nu, zise el repede. Sunt prea ocupat.

— Știi, Henri, zise ea după un moment de tăcere, că eu n-am ieșit niciodată din Paris și n-am văzut niciodată marea?

— Arcachon nu e chiar lângă mare, ci în jurul unui golf. Cred, cel mai fermecător golf din lume. Există un oraș de iarnă risipit în pădurea de pini și un oraș de vară lângă plajă. Acolo e vila mea, Vila Denise. Are o terasă cu vedere direct spre golf. Nu-ți poți închipui ce plăcut e dimineața când cobor pentru micul dejun: soarele, pânzele albe ale iahturilor, copiii care se joacă pe plajă. După micul dejun, fac o mică plimbare cu barca împreună cu Laurentin și înot. Acest Laurentin e un *numéro!* În tinerețe a fost marinar și a colindat lumea în lung și-n lat. Acum e pescar, dar numai iarna. Vara, el și soția lui, Mariette, se angajează ca oameni de serviciu. M-a învățat cum să conduc o ambarcațiune, și acum doi ani am participat la regatele locale. N-ai de unde să știi, dar sunt un autentic conducător de iaht, cu mai multe trofee câștigate. Iar orele acelea matinale de înot!

Își dădu seama că, în înflăcărarea lui, exagerase și dădu din umeri nemulțumit.

— Nu crede ce-ți spun. Arcachon e un biet oraș de coastă plictisitor, ca multe altele. Anul acesta nu mă duc acolo. Nu pot

părăsi Parisul. Am făgăduit să ilustrez cartea lui Clemenceau și nici măcar nu m-am apucat de lucru. Apropo, cred că te-ar putea interesa. E o culegere de scurte povestiri evreiești. Mi-a dat să citesc șpalturile, Am să ți le aduc, dacă vrei.

Ea acceptă clătinând din cap, se ridică repede în picioare și își netezi fusta.

— Mă duc să pregătesc cafeaua. Vrei?

Dispăru în minuscula bucătărie și câtva timp Henri ascultă hârșâitul râșniței de cafea. Ce puțin îți trebuie ca să te simți fericit! Un cămin, o cafea, o fată… O fată ca ea. Cât de catifelată și caldă fusese mâna ei în cupeu…”

— Ai fost splendidă în seara asta, îi strigă el de pe sofa.

Ea apăru din bucătărie.

— Vă mulțumesc, domnule. Era și timpul să-mi faceți un compliment.

— M-ai nevoie de complimentele; mele sau alte altuia. Știi prea bine că ești o. Fată foarte drăguță. De fapt, chiar prea drăguță. În afară de asta, nu poți să-i spui niciodată unei femei ceva plăcut despre ea pe care să nu-l știe dinainte:

— Îi place totuși să-l audă, zise ea tare, râzând. Ca să acopere zgomotul râșniței. Dar dacă m-ai vedea dimineața, te-ai îngrozi

— Sunt sigur, îi replică el pe același ton glumeț. Dar în seara asta nu știu cum ai făcut, dar ai reușit, să arăți foarte frumoasă. La concert bărbații îți aruncau priviri galeșe și se putea să-ți spun ce gândeau.

— Ai putea?

O auzi iar râzând cu poftă.

— Ce gândeau?

— Cât de oribilă trebuie să arăți dimineața!

— Ești îngrozitor. Te detest!

Apăru în ușa bucătăriei și scoase limba la el.

— Jane avea dreptate; Spunea că ești…

— Nu contează ce spunea Jane, zise el râzând. Poftim, vezi? Când iei femeile în serios și ești de acord cu ele, te detestă, îți spun vorbe de ocară și scot limba la tone. Măgulire, asta doresc. Măgulire și iar măgulire. Totuși, nu-i mai puțin adevărat că la concert erai un

motiv de distragere a atenției. Femeile ca tine sunt un pericol public și n-ar trebui lăsate să circule libere.

— Dar nu eram liberă. Eram cu tine.

În trecut se mai tachinaseră în acest fel, dar în seara asta Henri simțea o ascunsă pornire spre tandrețe, spre un gen nou de intimitate, întrucâtva libertină.

— Poftim, servește-te cu coniac.

Puse. Pe masa de lângă el o sticlă de coniac și un pahar.

— Nu pentru că meriți, ci fiindcă sunt o fată drăguță, iertătoare, generoasă și hună la suflet.

— Exact cuvintele astea voiam să ți le spun eu, o necăji el, dar mi-a fost teamă să nu-ți ofensez modestia naturală. Sunt încântat că împărtășim aceeași părere;

Când ea deschise gura să protesteze, el își încovoie umerii în semn de prefăcută spaimă.

— Foarte bine, foarte bine, îmi cer scuze. Nu ești nimic din toate astea. Și acum nu crezi că ar fi poate nimerit să-mi permiți să plătesc băutura pe care o consum. Pe nesimțite, te jefuiesc de coniac.

— Nu. Și dacă mai spui o vorbă…

— Dar tu, Myriame, nu-mi permiți să-ți fac cadouri. Nu-mi permiți să-mi plătesc băutura. Cum vine asta? Te rog!

— Nu.

— Ești încăpățânată ca un catâr. Hai, Myriame, încearcă să…

— Nu. Încă o vorbă și-ți iau sticla.

Se duse iar în bucătărie și după o clipă reapăru aducând două cești cu cafea.

— Bea-o cât e fierbinte.

Se ghemui pe podea lângă cămin, cu picioarele ei zvelte strânse sub fusta neagră de catifea.

O vreme, niciunul nu vorbi.

Cât de atrăgătoare era în noaptea asta! Lunile de când se cunoșteau nu micșoraseră uimirea pe care i-o stârnea prezența ei, înfiorarea pe care i-o da farmecul ei. Toată viața visase o fată ca ea. Pe ea sperase s-o găsească în acei ani furtunoși, trăiți fără rost. Și ea fusese tot timpul aici, în această cămăruță! De câte ori nu trecuse în trăsură pe această stradă, fără să bănuiască vreodată că ea trăia

în una din aceste case vechi! De-ar fi cunoscut-o atunci! Oh, ce trist e să regreți ce-ar fi putut să fie…

— De ce te uiți lung la mine? întrebă ea fără să-și întoarcă ochii de la foc.

— De unde știi că mă uit la tine? Pe lângă că ești drăguță, iertătoare, generoasă și bună la suflet, cum spuneai, mai ai și ochi la spate? Bănuiesc că știi și ce gândeam.

— Ce gândeai?

— Dacă ții să știi, mă întrebam dacă erai cu adevărat aici sau e doar o nălucire a mea. Am foarte multă imaginație. Pot să văd lucruri care n-au existat vreodată și să aud cuvinte niciodată rostite. Uneori mă trezesc noaptea gândindu-mă că nu exiști și nu te-am întâlnit niciodată. Oh, Myriame, sunt atât de fericit că te-am întâlnit! Atât de fericit și atât de recunoscător.

— Recunoscător, pentru ce?

— Pentru că exiști, pentru că te afli aici aproape de mine, pentru că mă lași să stau lângă tine și-mi îngădui să fiu prietenul tău.

Ea nu făcu nicio mișcare. Imobilitatea ei sugera nehotărâre. Își puse ceașca în poală și privi lung spre foc. Fața avea o expresie absentă, cufundată în gânduri.

— Henri, ești îndrăgostit de mine?

Tonul glumeț, cu o clipă înainte, dispăruse.

Simți că se sufocă și că paharul cu coniac îi tremură în mână. Îl va părăsi… Toată seara fusese ciudată. Prea drăguță… Avea să-i spună că mult așteptatul bogătaș sosise… Sau ghicise că se îndrăgostise de ea… Se trădase cu acea remarcă stupidă că se trezește noaptea și se gândește la ea.

— Îndrăgostit de tine? Ce te face să spui asta? Vezi bine că nu.

Fiecare celulă din creierul lui era în stare de alarmă. De astă dată trebuia să mintă bine, să mintă nespus de bine… Trebuia, trebuia s-o convingă, altfel îl părăsea…

— Suntem buni prieteni. Îmi place să fim împreună. Dar îndrăgostit… nu, Myriame. Nu, mulțumesc! Am învățat greu lecția, dar am învățat-o, te asigur.

— Ești sigur?

— Sigur? Bineînțeles că sunt sigur…

Instinctul îi spunea să-și pună toată nădejdea în minciuna sfruntată, căutând s-o încurce cu întrebări, cu ironii, prefăcându-se că se amuză. Dacă se apăra, era pierdut.

— Asta ce mai e? Un joc de-a prinselea? Voi femeile sunteți atât de vanitoase încât nu vă puteți imagina că un bărbat se poate simți bine în compania voastră fără să-și piardă capul și să se lase dus tăvălug de dragoste. Regret că te dezamăgesc, dar eu nu doresc decât prietenie. Cred că îmbătrânesc. Nu mă atrage deloc volbura dragostei. Râvnesc la apele liniștite ale prieteniei.

Încet-încet, antrenat de ecoul vorbelor lui, aproape crezându-le, prinse curaj.

— Cum ți-ar plăcea dacă. Pe neașteptate, m-aș întoarce spre tine și te-aș întreba: „Myriame, ești îndrăgostită de mine?” Hai, să nu mai vorbim de asta. Și acum, sărmana mea *amoureuse* dezamăgită, dă-mi voie să beau în liniște cafeaua.

— Foarte bine, zise ea, te cred. Dar… dar mă dorești, nu-i așa?

— Ha-ha, asta-i altceva! Dragostea e un teren mlăștinos, nesigur, o capcană sentimentală. Dar pofta trupească e un sentiment normal, plăcut, onorabil. Te doresc, firește, scumpa mea Myriame, așa cum aș dori orice femeie frumoasă. În definitiv, nu arăți chiar oribil… exceptând dimineața, bineînțeles… iar eu n-am încă nouăzeci de ani. N-ar fi oare jignitor pentru amândoi dacă aș rămâne cu totul indiferent la farmecele tale vizibile? Dar nu te neliniști, n-am de gând să te leg, să-ți pun căluș la gură și apoi să-mi potolesc cu tine poftele trupești. Există în Paris locuri unde poți să-ți satisfaci asemenea pofte destul de mulțumitor.

— Știu, zise ea zâmbind. Mi-a povestit Jane.

— Dumnezeule, femeia asta ar trebui împușcată! Ei bine, din moment ce știi, asta ar trebui să te liniștească și să te încredințeze încă o dată că n-am să mă arunc asupra ta pe neașteptate și, după o luptă sălbatică, să te silesc a-mi face pe plac… dacă asta te neliniștește.

Era pe punctul să izbândească; s-o convingă. Nu se mai apără.

— Nu, Myriame, zise el zâmbind calm. Doresc să-ți fiu doar prieten. Nu sper, nu doresc de la tine decât farmecul prieteniei tale. Știu că într-o bună zi ai să pleci și sunt pregătit, dar până atunci îngăduie-mi să-ți fiu prieten:

Ea îi scrută fața cu ochi severi, sfredelitori.

— Mă bucură ce-mi spui, Henri. Și eu doresc să-ți fiu prietenă. Și eu îți sunt recunoscătoare. Mai mult decât îți dai seama, mai mult decât îți închipui. Jane ți-a spus ce aștept eu de la viață. Știi că nu te iubesc și că nu doresc să mă iubești, pentru că te-aș face să suferi, și nu doresc să suferi. Tot ce doresc e să te fac fericit.

— Mulțumesc, Myriame, zise el înviorat. Și acum, când totul s-a lămurit, cred că ar fi bine să plec. Mâine e duminică și s-ar părea că va fi o zi frumoasă. Ți-ar plăcea să facem o plimbare cu trăsura la Versailles?

Lăsă paharul gol pe masă și se aplecă să-și ia bastonul, înainte de a apuca să se ridice de pe sofa, ea era lângă el, cu buzele aproape de-ale lui.

— Nu trebuie să pleci, Henri.

XIX

Încă înainte de-a fi deschis ochii, știa că e o dimineață splendidă de vară, că întreaga cameră e inundată de soare și că deasupra golfului se întinde un cer albastru imaculat. Prin fereastra deschisă se auzea râsul zglobiu al copiilor care se jucau pe plajă și murmurul liniștitor al valurilor. Ușoara agitație a aerului îi spunea că dintr-un moment într-altul avea să se stârnească briza de la ora unsprezece și că în curând bărcile cu pânze vor ieși lin din port.

Nu deschise ochii și rămase nemișcat în pat, ascultând răsuflarea liniștită, ca o adiere caldă dinlăuntrul trupului gol cufundat în somn adânc, întins alături de el. Era ora divină, care venea o singură dată în viață. Diafană, irizată, copleșitoare prin fericirea fără seamăn ce-ți aducea. În această dimineață de vară sosise în sfârșit și pentru el ora divină, și acum trăia fiecare secundă prețioasă a ei…

Nimeni nu putea fi mai fericit decât se simțise el în ultimele săptămâni. I se dăruise. Nu din milă, nu din bunăvoință, ci cu dragă inimă, bucuroasă, ea sub un impuls păgân de îndreptare. Dorise să-l despăgubească de tot ce suferise din cauza Denisei și a Mariei, a

anilor de singurătate, a urâțeniei, a durerii din picioare — să repare nedreptatea vieții prin dăruirea ei spontană.

În trecut se întrebase adesea ce-ar simți făcând dragoste cu o fată frumoasă, inteligentă și senzuală. Acum știa. Era cea mai sublimă încântare de pe pământ, ceva pentru care nu degeaba Adam pierduse Paradisul…

Fusese pătimașă și dezlănțuită, căci dragostea trupească nu înseamnă nimic dacă nu e pătimașă și dezlănțuită. Nu-i refuzase nimic, căci dorise ca el să trăiască, măcar o dată în viață, extazul deplin al dragostei, și era genul de fată care dăruia tot sau nimic. În penumbra căminului din camera ei de la Paris, și aici în obscuritatea albastră ca safirul a nopților de vară, îl lăsase să profite cât vrea, fără măsură, de trupul ei, să ia tot ce dorește de la ea.

De astă dată își binecuvânta voracitatea carnală, le binecuvânta pe umilele prostituate care-l învățaseră anatomia plăcerii și meșteșugul dragostei. Iar el îi dăruise plăcerea din plin — de asta era sigur. Simțise înfiorarea cărnii ei, arcuirea șirei spinării sub mâinile lui. Înfățișarea nu mai contează când faci dragoste. Nici inteligența, nici celebritatea, nici prejudecățile sociale… Dacă atingi anumite limite ale voluptății, trecând peste convenințe și bunele maniere, nimic nu mai contează în afară de simpla poftă animalică și puterea de îndurare a simțurilor. Învăluiți în întuneric, încetaseră să mai fie o fată frumoasă și un bărbat urât, ci doar două umbre fără chip, posedate de aceeași frenetică pasiune și dornice de a-și oferi una alteia o plăcere cât mai deplină.

N-o va uita niciodată, dar nici ea nu-l va uita. Își va aminti de piticul urât care-o iubise atât de pătimaș și deplin. Își va aminti de el când va asculta simfonia I de Brahms, când se va duce la Luvru, când va trece în trăsură pe lângă Voisin sau Columna Vendôme. Undeva, în mintea ei, în inima ei, în eul ei erotic, va continua să dăinuie, ca parte din ea, chiar după ce se vor despărți. Căci se vor despărți. Legături ca a lor n-au durat niciodată prea mult. Viața nu le-a tolerat. Ceva a trebuit să se petreacă și să le curme.

Myriame nu-l iubea — și de asta era sigur. Niciodată nu-l va iubi. Îi dăruise trupul, nu inima ei. Dacă ar fi mai tânăr, mai nesăbuit, ar mai putea spera, așa cum sperase la Malromé. Dar nu acum, la treizeci și trei de ani și cu barba care începea să încărunțească… Un lucru

pe care-l înveți cu timpul e o anumită resemnare, înțelepciunea renunțării, capitularea în fața inevitabilului. Încetezi să mai dorești imposibilul.

Cât despre el, era îndrăgostit, îndrăgostit la nebunie — și regreta nespus de mult. De-ar fi putut să-și înfrâneze sentimentele! Dar nu izbutise. Asta era însă problema lui, pe care singur trebuia s-o rezolve. O mințise, iar pentru asta va plăti. Când va sosi clipa să-și ia rămas bun, va avea curajul, buna-cuviință, să se încline, cruțând-o de spectacolul ridicol al îndrăgostitului implorând cu lacrimi în ochi.

Deocamdată, viitorul era încă departe. Ea se afla aici, alături de el. Mai aveau trei săptămâni înaintea lor. Trei săptămâni de înot, de plimbări cu barca, de prânzit pe terasa scăldată de soare. Trei săptămâni cu nopți de vară…

Deschise ochii, se ridică cu grijă într-un cot, sorbindu-i cu nesaț farmecul, mărturisindu-i în șoaptă dragostea lui. Își stăpâni impulsul de a-i mângâia sânii dezgoliți, de a-i săruta pielea catifelată a gâtului. Instinctiv se opri. Dragostea lor aparținea nopții…

Se strecură pe nesimțite din pat, se îmbrăcă și cobori, în coridor îl aștepta Laurentin, în livreaua lui de dimineață, silindu-se din greu să facă pe sluga ocupată.

— *Bonjour, monsieur le comte.*

Se opri cu pămătuful de praf pe jumătate ridicat și-i zâmbi lui Henri în felul lui sofisticat.

— Frumoasă zi, minunată pentru o mică plimbare cu barca, remarcă el cu un oftat nostalgic.

De la sosirea tinerei doamne, totul se schimbase. Mai puțină băutură, mai puțină conversație între patru ochi, mai puțin pescuit dimineața în zori. Domnul conte se gândea acum la altceva decât la pescuit și, sincer vorbind, nu puteai să-i aduci vreo vină. Era ceva cu totul aparte această tânără doamnă pe care o adusese de la Paris. Drăguță și prietenoasă, și nu una din acelea cu nasul pe sus, ca multe altele… Totuși, femeile încurcau lucrurile.

— Pornește briza, zise el într-o doară, în timp ce ștergea praful de pe balustradă. Ar fi păcat s-o lăsăm să treacă.

— Du-te atunci și pregătește barca, zise Henri zâmbind. Mă găsești pe terasă.

Se așeză pe scaun și aprinse o țigară.

Bărci cu pânze albe încrucișau golful, spintecând apa scânteietoare. Pe plajă copiii săpau de zor gropi, în timp ce mamele lor, în halate de baie, croșetau sau citeau romane cu coperte galbene, sub umbrele mari de soare. Domni în costume de baie vărgate și pălării de paie se plimbau semeți încoace și-ncolo înainte de-a înfrunta valurile.

Apăru Mariette, cu un zâmbet până la urechi pe fața-i rotundă.

— Frumoasă zi, *hein, monsieur le comte?* făcu ea radioasă, punând tava pe masă. Arcaehon e splendid vara… ca și iarna, de altfel, adăugă din spirit de dreptate.

Schimbară câteva cuvinte în șoaptă, să n-o trezească pe tânăra doamnă care dormea în camera de sus. Apoi, Laurentin își vârî, printre două gratii ale balustradei, fața zâmbăreață de *cooli*[105]. Nu mai purta uniforma de majordom, ci o pălărie de paie ponosită, cămașă descheiată la piept și pantaloni albaștri decolorați, suflecați până la genunchi. Și era, firește, desculț.

— Gata, *m'sieu.* La dispoziția dumneavoastră.

O clipă mai târziu navigau în golf. Henri, întins pe punte, savura înțepăturile blânde ale soarelui pe față, în vreme ce Laurentin, cu o mână pe eche și pieptul păros tatuat în bătaia brizei, făcea conversație cu el:

— Știți, domnule conte, perechea foarte șic care s-a mutat peste drum? Nu sunt căsătoriți. Deși n-ar fi de mirare, după coarnele pe care i le pune ea bărbatului… Iar doamna aia, știți, aia care locuiește la Vila Mon Plaisir, ei bine, judecând după lenjeria ei…

— Dar cum ai ajuns să-i cunoști lenjeria? zise Henri râzând. Laurentin, ești mai rău ca o babă. Asta faci tu în timpul cât te plătesc ca să ai grijă de casă? îți pierzi vremea uitându-te pe gaura cheii?

— D-aia am ochi, domnule conte. Și slugii îi place să trăncănească.

Bătrânul pescar scoase o sticlă de coniac de sub bancă;

— Ce-ați zice de-o dușcă înainte de înot, cum obișnuiați?

— Nu, mulțumesc, bea tu. Că tot ai să bei în spatele meu, zise el zâmbind.

Ajunseră într-un colț retras al golfului, care sclipea dintr-un semicerc de dune și pini maritimi. Henri își scoase pince-nez-ul și-și muie degetele picioarelor în apă; apoi, cu o mișcare de a vânt a

brațelor, se aruncă peste bord. Câteva minute mai târziu apăru la pupă, cu părul lipit de frunte, gâfâind, pufăind, micul lui trup răsucindu-se vesel în apa verzuie transparentă. Făcu semn cu mâna lui Laurentin, se dădu iar la fund, făcu o tumbă și se îndepărtă de barcă.

— Nu vă duceți prea departe, îl preveni Laurentin, trăgând a doua înghițitură din coniacul lui Henri.

Henri se răsuci, împroșcă apă și se zbengui o bună bucată de vreme. Apoi, porni înot spre barcă, prinse mâna noduroasă a pescarului și se urcă la bord.

În timp ce se apropiau de coastă, o zări pe Myriame, îmbrăcată într-o rochie albă, stând la capătul debarcaderului și făcându-i semn cu mâna. Îi răspunse la fel și din nou se simți nespus de fericit, dar de astă dată fericirea îi aduse pe buze o rugăciune:

— Mulțumescu-ți ție, Doamne, că m-ai miluit cu atâta fericire!… Nu te mai urăsc. N-am să te mai urăsc… După plecarea ei, nu mă lăsa să trăiesc prea mult… Dar, acum, te implor, fă ca timpul să treacă încet… cât mai încet…

După aceea, navigară și pescuiră zilnic. Ședeau tolăniți pe punte, cu ochii închiși, cu fețele spre soare, cu mâinile în ușoară atingere. Râdeau din orice și își spuneau tot felul de lucruri caraghioase fără sens, din cele ce-și spun oamenii în clipele de fericire. Prânziră și cinară pe terasă; se plimbară cu trăsura prin pădurea de pini a „orașului de iarnă”, leneviră pe terasele micilor cafenele de pe faleză, dând pe gât cu poftă vestitele stridii de Arcachon, alternate cu înghițituri de *blanc* Bordeaux. Aruncară în treacăt o privire prin magazinele de cadouri și trimiseră doamnei Loubet o statuetă de porțelan a sfântului Francisc stând în picioare pe-o uriașă cochilie de stridie, pe care scria: *Souvenir d’Arcachon.* Noaptea ascundea din nou sub mantia ei de întuneric extazul îmbrățișărilor lor; zorile găseau din nou trupurile lor adormite, desfătarea lor împlinită.

Spre sfârșitul lunii august sosiră, pentru câteva zile, Maurice și Renée. După cină, cele două fete vorbiră despre modă, în timp ce Maurice îi expunea lui Henri planurile de viitor.

— Totul e gata pentru expoziția ta de la Londra. Domnul Marchand, directorul Galeriilor Goupil din Londra, te-a inclus în programul lui de primăvară. Două săptămâni în mai. Apoi, anul

viitor… la New York! Ah, să nu uit, un anume Herr Moraw, care ține o galerie la Dresda, ar vrea să-ți expună lucrările. Garantează vânzarea și plătește transportul. Sunt sigur, Henri, că în cinci ani vei atinge prețuri la fel de mari ca Degas.

După plecarea prietenilor, Henri și Myriame își reluară obișnuita viață de trândăveală. Mai făcură câteva plimbări cu trăsura, petrecură serile pe terasă. Dar concediul lui Myriame era pe sfârșite și asupra lor plana melancolia apropierii unui sfârșit.

În ajunul întoarcerii la Paris, ședeau unul lângă altul și urmăreau soarele apunând pe-un cer fără pic de nor. Câțiva înotători întârziați ieșeau din valuri, frecându-se la ochi din pricina sării. Briza încetase.

Ea întinse mâna și o prinse pe-a lui".

— A fost cea mai fericită vară din viața mea. Am trăit patru săptămâni divine, pe care nu le voi uita niciodată.

El nu îndrăzni să deschidă gura, de teamă să nu se trădeze. Viitorul devenise o obsesie chinuitoare, Parisul un rival cu mii de brațe care se pregătea să i-o răpească.

Myriame se întoarse spre el.

— M-ai făcut foarte, foarte fericită, Henri. Doresc să știi asta.

— Și eu am fost fericit, murmură el, privind în jos. Spre mâna ei. De aceea mi-e ciudă că se termină.

— Dar nu se termină. Tot așa va fi și la Paris.

El scutură din cap.

— Nu, nu va fi la fel. La Paris am să te văd în trăsuri, în restaurante. Câteva ore seara. Duminica, eventual…

— Dar, Henri, așa a fost și iarna trecută, și spuneai că te simți fericit.

Îl privi lung, cu un aer de tandru reproș.

— Ți-aduci aminte când spuneai să ne mulțumim cu ce avem și să nu dorim mai mult?

— Am vrut să spun că nu trebuie să dorim imposibilul. Ar fi totuși atât de simplu.

— Ce?

— Să petrecem toamna aici și să ne întoarcem la Paris după Crăciun.

Cuvintele îi scăpaseră, furat de melancolia momentului și de atingerea mâinii ei. Simți degetele ei crispate.

— Iartă-mă. N-am vrut să spun…

— Te-ai îndrăgostit de mine, așa-i?

De astă dată nu mai era o întrebare, ci o afirmație.

— De câtva timp bănuiam, dar nu eram sigură…

El dădu din cap afirmativ, prins de-o subită silă de-a se mai preface, ca acei criminali care își recunosc pe neașteptate vina din simplă plictiseală.

— Da, Myriame, m-am îndrăgostit de tine. De fapt, de la prima noastră întâlnire. Eram îndrăgostit de tine și când îți juram că nu doresc decât prietenie. Am mințit bine în noaptea aceea, nu? Am mințit pentru că nu puteam îndura gândul de-a te pierde. Și de atunci am mințit mereu. Dar speram că nu vei afla sau observa, și-mi făgăduisem să nu-ți spun niciodată. Acum, însă, din moment ce știi, îmi vei îngădui să-ți port de grijă?

Își ridică fața și privi rugător spre ea.

— Știu că nu mă iubești, și nici nu sper să mă iubești. Dar nu-ți displac, așa-i? N-ai vrea să-mi dai aceeași șansă pe care ai da-o oricărui alt bărbat? Jane mi-a spus ce dorești tu de la viață. E ceea ce eu pot să-ți ofer. Te rog, Myriame, te rog…

Cuvintele i se opriră pe buze, simțind-o că-și retrage mâna.

— Regret că a trebuit să se întâmple așa. Regret nespus de mult, zise ea cu glas scăzut și trist. Nu, nu sunt supărată că m-ai mințit. Înțeleg. Și eu aș fi făcut la fel. Regret însă foarte mult, pentru că asta năruie ceva care ne oferea multă fericire, și amândoi aveam dreptul la puțină fericire. Niciunul dintre noi n-a avut prea multă.

După un moment de tăcere, continuă:

— Spui că nu speri să te iubesc. Greșești, Henri. Oricine iubește speră să fie iubit. Și tu speri. Să nu negi. N-ai încetat să crezi că, arătându-te destul de bun, destul de generos, destul de răbdător cu mine, îmi vei câștiga dragostea. Ți-aduci aminte când spuneai că ai învățat lecția? Atunci te-am crezut, dar acum știu că n-o vei învăța niciodată. Niciodată-Vei trece prin viață neresemnat, mereu sperând că te va iubi o fată, și mereu dezamăgit și chinuit. Chinuit, dragul meu, așa cum te chinuiesc eu acum. Vezi, într-un fel ne găsim în aceeași situație. Amândoi dorim ce nu putem avea; amândoi dorim dragostea, și niciunul dintre noi n-o poate avea. Eu, pentru că am renunțat la ea; tu, pentru că ești infirm și urât.

Cuvintele îl izbiră cu o violență ucigătoare. În gura ei căpătau o notă de irevocabil, de iremediabil. Deodată cerul îi păru cenușiu, aerul rece, golful plumburiu.

Ea observă că se făcuse alb la față, totuși continuă încet, calm:

— Da, Henri, ești infirm și urât. Îți trăiești viața încercând să uiți, încercând să-i faci pe oameni să uite cum ești, dar e zadarnic. Nicio fată nu te poate iubi așa cum vrei tu să fii iubit. Dacă ar fi cu putință, te-aș iubi eu, pentru că am încercat. Dar nu te iubesc și niciodată nu te voi iubi!

El deschise gura s-o întrerupă.

— Nu, nu acum, zise ea cu un gest obosit. Și știi de ce nu te iubesc, de ce nu te-am iubit niciodată? Pentru că n-am încetat să-l iubesc pe André, bărbatul despre care ți-am vorbit, cel care dorea să-i fiu soție. Dacă mi-ai oferi cea mai frumoasă casă de pe avenue du Blois, dacă mi-ai oferi rochii, blănuri, bijuterii, tot nu te-aș iubi. Dimpotrivă, mi-ai plăcea poate mai puțin, ai înceta poate cu desăvârșire să-mi mai placi. N-ai mai fi cel mai bun prieten pe care l-am avut vreodată; ai deveni un tânăr bogat care poate plăti ce primește. Aș înceta să te văd pe tine și n-aș mai vedea decât banii tăi. Și din cauza banilor tăi aș începe poate să te urăsc. Doresc toate acele lucruri, dar nu le-aș putea primi decât de la cineva care nu-mi place… nu de la tine. Nu-ți vine a crede, dar e adevărat. Nu ți-aș da mai mult decât ți-am dat până acum; probabil că ți-aș da chiar mai puțin. Aș putea ușor să devin crudă. E atât de ușor să fii crud cu cineva care iubește. E fără apărare. Există multă înverșunare în mine și pot fi crudă cu alții tot așa cum pot fi neînduplecată cu mine. Te-aș chinui, Henri… și nu doresc să te chinuiesc. Îmi placi atât cât îți poate plăcea cineva fără să-l iubești, și doresc să-mi placi și de acum înainte. Banii n-ar face decât să învenineze prietenia noastră, ar face din ceva frumos ceva urât.

Câtva timp privi lung spre mâinile ei.

— Și acum ce ne rămâne de făcut? Să încetăm a ne mai vedea, bănuiesc. Așa mi-am zis că voi face, dacă vreodată te-ai îndrăgosti de mine.

Se întoarse spre el și-i zâmbi trist. În lumina asfințitului ochii ei păreau două hăuri de întuneric.

— Dar, vezi, sunt prea slabă. Îmi placi atât de mult, mi-ai devenit atât de drag, încât nu-mi vine să renunț. Am fost atât de fericiți astă iarnă! Adu-ți aminte Luvru, serile la gura căminului, acea *séance cinématographique* când era cât pe-aci să leșin. E încă posibil să mai fim așa. Dar să nu te mai aud niciodată, niciodată vorbind de dragoste. Depinde de tine, Henri. Te rog, încearcă.

Soarele dispăruse în spatele dunelor. Două bărci nu pânze alunecau încet spre punctele de ancorare. Peste goli se lăsa acum liniștea nopții.

Se întoarseră la Paris.

Așa cum se temuse, între ei își făcu loc viața. După intimitatea de fiecare clipă de la Arcachon, îi venea greu s-o vadă doar pentru câteva clipe seara. În locul acelei Myriame îmbrăcată în diafana rochie albă, sau tolănită aproape goală pe puntea bărcii, regăsi manechinul cochet, cu pălărie, mănuși și fața ascunsă sub filigranul voaletei. Întrucât ea trebuia să se trezească devreme și deci să doarmă, le rămânea prea puțin timp pentru dragoste: desfătarea trupească trăită pe îndelete în nopțile de vară era acum un act grăbit, inopinat, care nu-l mulțumea nici pe unul, nici pe celălalt. Dar Henri își respectă cuvântul dat: nu mai pomeni niciodată de dragostea lui. Se duse iar în fiecare după-amiază în Place Vendôme și o aștepta în forfota circulației de seară. Luară iar masa la Voisin și Larue, râzând și discutând în timp ce mâncau *crêpes-susette;* frecventară concerte, ascultară *Carmen* și *Manon* la *Opéra Comique,* participară la o nouă *séance cinématographique.* Și șezură la gura căminului din cămăruța ei de pe rue des Petits Champs…

Se strădui din răsputeri să fie prietenul glumeț din iarna trecută, dar în relațiile lor intervenise o subtilă schimbare. Sub veselia lor se ascundea stânjeneala. Se iveau pe neașteptate goluri de tăcere, acoperite în grabă cu zâmbete stinghere și încercări căznite de conversație. Prietenia lor, atât de naturală cu câteva luni în urmă, se transformase într-o abilă prefăcătorie.

Acum oamenii din preajma lor îl agasau, nu-i mai făcea plăcere să iasă cu ea în lume. Îl prindea groaza ori de câte ori observa un bărbat chipeș privind-o cu atenție. Frumusețea și eleganța ei aproape îl indignau. Deoarece se temea că ar putea cunoaște un

bărbat care s-o atragă, evita s-o ducă la soții Natanson sau să-i facă cunoștință cu prietenii săi mondeni. La teatru, de bine de rău, oamenii nu puteau vorbi cu ea…

Pe măsură ce-i sporea teama că l-ar putea părăsi, devenea tot mai acaparant. Dacă întârzia, și-o închipuia prezentând rochii decoltate vreunui milionar libidinos, și când sosea, o întreba de ce-a întârziat. Chiar când ședea lângă cămin îi suspecta gândurile. Myriame îi simțea gelozia și-o durea. O surprinse în câteva rânduri privindu-l insistent și trist.

Dragostea nefericită e o boală care urmează cursul obișnuit al oricărei maladii. Progresează și se agravează, sau regresează și dispare; nu stă pe loc. Pe măsură ce săptămânile treceau, dragostea neîmpărtășită a lui Henri începea să învenineze clipele petrecute împreună, să întunece fericirea pe care i-o da prezența ei. Își blestema ușurința de-a se fi îndrăgostit și își reproșa aspru că o făcea să sufere. Totuși, de îndată ce era cu ea, repeta exact aceleași greșeli pe care jurase să nu le mai săvârșească.

Constată că gelozia, la fel ea dorința, nu admite logica și că inima poate fi un despot nu mai puțin asupritor decât carnea. Gândul că-l va părăsi nu-i da o clipă de răgaz. Tresărea noaptea din somn năzărindu-i-se că-l părăsise. Dimineața se ducea în rue des Petits Champs doar ca s-o zărească ieșind din casă și plecând la lucru.

De ciudă, se puse iar pe băutură. Dar nu exagerat, de teamă că ea ar putea face din asta un motiv să-l părăsească. Ca pe Vremea legăturii cu Marie Charlet, timpul înceta să mai curgă când nu era cu ea. Zilele îi păreau fără de sfârșit. Își făcu din nou apariția în cafenelele din Montmartre, unde își găsi foștii colegi angajați în aceleași veșnice incriminări în legătură cu *l'Académie* și cecitatea publicului incapabil să-i aprecieze. Iar își trecu vremea în lungi plimbări fără nicio țintă prin Paris, sau vizitându-și pe neașteptate prietenii. Petrecu o după amiază ploioasă cu Debussy, care lucra la opera sa[106]; îl vizită pe Gauzi și află că vechiul său coleg de *atelier e* pe punctul să se însoare.

— *Une femme parfaite, mon cher!* O frumusețe. Excepțional de fină. Un temperament grozav. Și, între noi fie zis, o zestre frumușică…

Făcu o călătorie la Plaisance, unde Henry Rousseau îi arătă ultimele pânze, îi cântă la vioară și-i citi un lung discurs pe care intenționa să-l țină la următoarea reuniune a faimosului *Comité Exécutif.* Încă odată îl dibui pe Deboutins în atelierul său de la subsol, unde-l găsi pe bătrânul gravor plimbându-se nervos, îmbrăcat într-un halat zdrențăros, cu coama lui de păr cărunt învăluită în fum de tutun și vapori de acid azotic.

— Ei, *mon cher* Lautrec! Ce plăcere, ce încântătoare surpriză! Ia loc. N-ai cumva cincizeci de franci? Sper să realizez câteva vânzări importante, dar blestematul ăsta de proprietar…

Aceste vizite îl consolau prea puțin. Dimpotrivă, îi adânceau sentimentul de singurătate. Toți acești oameni erau absorbiți de treburile lor. Aveau încurcăturile lor și nu-i interesau necazurile lui. De ce i-ar obliga să-i accepte prezența? În afară de Maurice, nu avea niciun prieten adevărat, iar Maurice era ocupat. Oricum, ce-ar fi putut să-i spună? Că-l roade gelozia, că-l îngrozește gândul de-a se vedea părăsit de Myriame, că o pierde numai din pricina stupidității lui?

Toamna era pe sfârșite. Octombrie se încheia cu o vreme mizerabilă, nori grei de ploaie și picurul streșinilor.

Într-o dimineață, când se trezi, Henri găsi pe măsuța de lângă pat o carte de vizită din partea doamnei Loubet, cu urări de fericire pentru ziua lui de naștere.

Puțin mai târziu intră foarte emoționată în cameră.

— Mulți ani fericiți, domnule Toulouse! Știți ce s-a întâmplat? L-au prins!

— Pe cine l-au prins? întrebă el ridicându-se în capul oaselor și căscând.

— Pe Caillette! Monstrul care a sugrumat-o astă iarnă pe fata aceea.

— Era și timpul. A trecut aproape un an de când a omorât-o.

— L-au prins la Marsilia. Gândiți-vă, domnule, la Marsilia. Mii și mii de kilometri de aici.

— Nu mii, doamnă Loubet, zise el zâmbind. Aproape opt sute.

— Și știți cum l-au prins? continuă ea netulburată, încerca să vândă unul dintre inelele ei unui bijutier, și acesta a anunțat poliția.

În timp ce-și lua micul dejun, Henri află amănuntele prinderii lui Caillette. Individul se luptase „ca un lup”. Se cățărase pe-un acoperiș și azvârlise cu cărămizi în jandarmi. Dar până la urmă fusese încolțit, imobilizat *și* pus în cătușe.

— Acum îl aduc la Paris să-l judece. Și dacă nu-i retează capul, atunci nu mai există justiție.

Așa cum obișnuia de ziua lui de naștere, Henri luă masa de prânz cu Maman. Ca de fiecare dată, primi urările de fericire ale lui Joseph și ale Annettei și, de asemeni, pe cele ale bucătăresei și ale jupânesei. Făcu tot ce putu ca să participe la veselia oarecum forțată a zilelor de naștere și să se arate încântat că reușise să atingă vârsta de treizeci și patru de ani.

Când ajunse în Place Vendôme, începuse să plouă și Myriame întârzia. Aprinse o țigară și pufăi de câteva ori nervos. Prânzul cu Maman îi sporise proasta dispoziție și dezgustul de sine. Sărmana Maman! Ce calvar era pentru ea! Bănuia că se petrece ceva rău cu el. Era speriată. De fapt, și el era.: „Se temea să nu-l părăsească Myriame, se temea să nu se apuce iar de băut, îl îngrijora viitorul… Unde va fi la următoarea zi de naștere? Până atunci Myriame îl va părăsi. Doar pentru că era o fată admirabilă nu-l părăsise până acum, nu-i spusese încă să se ducă la dracu’, cu bănuielile lui, cu întrebările lui, cu gelozia lui…

Prin fereastra încețoșată de ploaie urmări ultimul slujbaș ieșind pe ușa de serviciu. De ce nu venea? Ce-o reținea? Probabil vreun crai bătrân care se preface că alege o rochie pentru soție… Care îi face propuneri.: „Poate că ea îi zâmbește, strecurând cartea lui de vizită în corsajul rochiei? Și ce dacă? Ce amestec are el în treaba asta? Ce drepturi are asupra ei? E vina ei că nu-l iubește? Nu-i dăruise oare mai mult decât îi dăruise orice altă fată? Dar, nu! Nu era deajuns. Trebuia să aibă și ce nu putea să-i dea. Paietele dragostei, vorbele, privirile, suspinele, flecărelile de când lumea ale îndrăgostiților din parcurile publice! Și dacă a făcut prostia de-a se îndrăgosti, barem să-și fi ținut gura! Dar, nu! A trebuit să se dea de gol, ca un școlar care tânjește după dragoste. La vârsta lui de treizeci și patru de ani! în acea dimineață la Arcachon, în acea dimineață a „orei divine” jurase s-o cruțe de spectacolul ridicol al îndrăgostitului ieșit din minți, care se ține scai. De ce nu-i da pace?

De ce? De ce naiba se purta așa cu ea? Pentru că o iubea. Asta era toată pricina. Pentru că o iubea…

Când iubești, încetezi să mai fi onest, încetezi chiar să mai fi inteligent. Gândești cu inima în loc să-ți pui la lucru creierul, și devii un idiot egoist și crud. Inima e un mușchi făcut să pompeze sânge, nu să gândească…

— Îmi pare rău că am întârziat, Henri.

N-o văzuse venind și în primul moment clipi surprins.

— Oh, tu ești! suspină el ușurat, și mai să nu-i vină à crede. Mă întrebam…

— Îmi pare rău, mai ales azi, de ziua ta. Dar n-am avut încotro. Cu puțin înainte de ora închiderii a venit o clientă din acelea care nu știu ce vor și nu se pot decide. A trebuit să-i arăt toate rochiile din magazin și până la urmă a cumpărat o pereche de mănuși! Uf, sunt obosită!

Îi zâmbi prin voaletă și-i luă mâna.

— Dar tu, ce-ai făcut azi?

Cinară la Tour d'Argent, și el ținu să comande șampanie. Se străduiră din greu să fie veseli și, cu ajutorul șampaniei, aproape reușiră.

— Trebuie să sărbătorim ziua de azi, zise el, când sfârșiră de băut cafelele. Unde ți-ar plăcea să mergem, draga mea?

— Acasă, dacă n-ai nimic împotrivă. Să mergem acasă și să stăm la gura sobei. Am avut o zi îngrozitoare și sunt foarte obosită. În afară de asta…

Se sili să zâmbească.

— … am un mic cadou pentru tine.

Cadoul se dovedi a fi *L'Anthologie de l'Estampe Japonaise,* în ediție de lux, legată în marochin, cu blazonul lui imprimat pe copertă. Ca de fiecare dată când era foarte emoționat, cuvintele refuzau să-i vină pe buze. Înghiți în sec, plimbă degetele peste carte și se uită la ea cu ochii umezi.

— Nu… nu trebuia… reuși în sfârșit să spună.

— Nu știam ce cadou să-ți fac, zise ea ghemuindu-se lângă el pe sofa. Ai de toate. În sfârșit, mi-am amintit ce spuneai despre stampele japoneze și cât de mult îți plac. Am găsit asta. Îți place, dragul meu?

— Nu trebuia, o dojeni el tandru. Costă desigur o avere. De ce nu mi-ai dat câteva batiste?

— Am dorit să-ți dau ceva pe care să-l păstrezi toată viața.

— Da, o voi păstra. Toată viața.

Vorbiseră cu glas coborât și obrajii aproape lipiți.

După o clipă, el se întoarse și-i șopti la ureche:

— Îți mulțumesc pentru că ești atât de răbdătoare cu mine… Dragostea e o boală… Va trece…

— Crezi într-adevăr, dragul meu?

În ochi i se citea tristețea și îndoiala.

— Crezi într-adevăr?

Fu una din ultimele lor seri plăcute, deși pentru asta el trebui să se străduiască din răsputeri, judecând și căutând să fie cât mai stăpân pe sine, iar față de ea cât mai agreabil și mai degajat. Dar nu era omul care să se resemneze sau să joace teatru. Dezolarea stăruia pe fața lui ca o mască, i se citea în ochii lui enormi.

— De ce să mai continuăm, dragul meu? se plânse ea într-o seară. Nu facem decât să ne chinuim unul pe altul.

El protestă atât de disperat și-i făgădui atât de implorator că-și va schimba atitudinea, încât Myriame consimți să continue a se întâlni cu el, deși își da seama că plăcerea pe care i-o prilejuia prezența ei nu-i provoca decât amărăciune. Și iar încercă, mai greu ca niciodată. Prea greu. Trebui să constate că spectacolul veseliei lui forțate era mai jalnic decât cel al suferinței.

În ciuda acestor străduințe, ruptura dintre ei se adâncea tot mai mult. Clipele petrecute împreună erau pline de reproșuri nerostite și priviri bănuitoare. În timpul cinei îi urmărea fiecare gest, fiecare expresie a feței. La teatru refuza să iasă în foaier în timpul antractelor. Iar o hărțuia cu întrebările. Încă o dată ea stărui să nu se mai vadă. Încă o dată el o imploră; încă o dată ea îl iertă.

În cele din urmă își dădu seama că o adusese la capătul răbdării. Nu mai puteau petrece o noapte singuri fără o scenă penibilă. Înțelese că, dacă dorea s-o mai păstreze, trebuia s-o împartă cu, alții… și probabil s-o piardă.

Începu s-o prezinte prietenilor săi din lumea bună. Participară la câteva *soirées mondaines. O* luă la soții Natanson, și Missia o primi cu multă bucurie pe această fată frumoasă și rezervată, care știa

cum să se îmbrace, când să vorbească și când să tacă. Simpatia lor reciprocă aruncă o punte peste abisul social dintre ele; se înțelegeau foarte bine și se împrieteniră.

Într-o noapte, Henri o conducea pe Myriame la unul din dineurile Missiei. Ea sta în colțul cupeului; capa de zibelină, pe care i-o dăruise de Crăciun, era descheiată, lăsând liber decolteul rochiei negre de moar. El reflectă că niciodată nu arătase atât de frumoasă ca acum când privea îngândurată pe fereastră, și-ar fi vrut să-i comunice această impresie, așa cum făcuse în seara Festivalului Brahms. Atunci acceptase bucuroasă complimentul lui. Glumiseră; ea se strâmbase și scosese limba la el. Pe vremea aceea erau fericiți. Dar acum orice urmă de naturalețe dispăruse din prietenia lor. Nu mai îndrăznea să-i spună ce gândește, pent.ru că se gândea numai la lucruri pe care nu trebuia să le spună.

— Crezi că domnul Clemenceau și domnul Zola vor veni în seara asta? întrebă ea când trecură de Arc de Triomphe.

— Foarte probabil, pentru că amândurora le place mâncarea bună și, în afară de asta, sunt pe jumătate îndrăgostiți de Missia. Numai dacă, bineînțeles, nu sunt reținuți de afurisita asta de afacere Dreyfus. Ți-am spus că amândoi sunt vârâți până-n gât în această afacere, silindu-se să-i dovedească nevinovăția.

Ea își puse în mod reflex mâna pe-a lui, gest pe care nu-l mai făcuse de multă vreme.

— Cât de recunoscătoare îți sunt că mi-ai oferit șansa de a-i cunoaște pe toți acești oameni iluștri!

— Dacă vrei să știi, șansa e de partea lor, zise el zâmbind, încercând să revină la curtoazia din trecut. Străzile sunt pline de oameni iluștri, dar femeile frumoase sunt o raritate.

Ea îi mulțumi din ochi pentru compliment.

— Sper totuși că această afacere Dreyfus nu va mai dura mult. Dacă e nevinovat…

— Nu spune „dacă”. E nevinovat. Orice om de bună-credință poate să-și dea seama.

— Sper. În orice caz, doresc să se termine cât mai curând, indiferent cum. Apoi, după un moment de șovăială: La magazin situația mea a devenit destul de grea.

Nu știu cât mă vor mai ține. Ieri una dintre cele mai bune cliente ale noastre m-a întrebat direct dacă sunt evreică, și, după ce i-am confirmat, l-a chemat pe director și i-a spus că nu va mai călca prin magazin. Închipuie-ți, de parcă eu aș fi vândut nemților planurile acelea!

Vorbele ei îi stârniră simțăminte contradictorii. Dacă își pierdea slujba, poate îi îngăduia s-o ajute… Pe de altă parte, putea să accepte mai ușor propunerea altui bărbat…

— Sunt sigur că firma nu te. Va lăsa să pleci din cauza unei bătrâne stupide. Chiar dacă ar face-o, nu-ți va fi greu să găsești altă slujbă.

— Nu sunt sigură. Nici altor firme nu le-ar conveni să-și piardă clienții din cauza mea. În orice caz, sper să se termine odată această afacere Dreyfus, și pentru totdeauna…

Nimic nu se schimbase: holurile pardosite cu marmură, valeții cu mănuși albe care te întâmpinau cu plecăciuni, portretul Missiei într-un nor de tul roz, deasupra căminului din salon, doamne în rochii cu trenă și bărbați în frac care conversau… Și totuși nimic nu mai semăna cu ce fusese. Atmosfera era apăsătoare, ca înaintea unui dezastru iminent. Bărbații priveau grav și vorbeau în șoaptă; femeile păreau să fi renunțat la obișnuita lor cochetărie. Asupra casei plana spectrul afacerii Dreyfus.

Când se opriră pe treptele de marmură de la intrarea în salon, Henri și Myriame îl putură auzi pe Zola citind cu glas coborât, totuși cu accente cutremurătoare, dintr-un teanc de hârtii pe care le ținea în mână. Când ultimul *J'accuse* se stinse într-o tăcere de mormânt, Henri recunoscu obișnuitul chicotit al lui Clemenceau.

— Când se va publica această scrisoare, scumpa mea Missia, vei pierde doi foarte fideli oaspeți la dineurile tale. Vei fi nevoită să ne trimiți la închisoare respectivele porții de fazan fript.

Missia Natanson se grăbi să-i întâmpine pe noii-veniți.

— Iertați-mă. Domnul Zola ne citea un articol scris cu puțin înainte și care urmează să fie publicat în *L'Aurore.*

Un moment mai târziu intrară unul după altul în sufragerie.

— Și acum, zise Missia, plimbându-și privirea în jurul mesei, vă rog! Nicio vorbă despre Dreyfus în timpul cinei. Bucătarul mă amenință cu plecarea. Zice că în zadar își irosește talentul, pentru că

nimeni nu mai apreciază *să cuisine.* Vorbiți despre pictură, despre muzică, bârfiți dacă vreți, dar nicio vorbă despre politică! Apoi, întorcându-se spre Anatole France, care își despăturea șervețelul de masă: Ce-ați mai făcut în ultima vreme, *mon cher,* acum când sunteți membru al ilustrei noastre Académie Française?

Academicianul scoase un suspin.

— Scriu, draga mea Missia, nimic în afară de scris. La vârsta mea munca e singura plăcere ce mi-a mai rămas și, crede-mă, e cea mai insipidă dintre plăceri.

Ca prin farmec, atmosfera jovială de la dineurile Missiei reînvia. Bărbații se întreceau în vorbe de spirit; femeile își aminteau că trebuie să mai și râdă. Henri își trecea vremea mâncând, flecărind cu vecinii, ascultând conversațiile tot mai însuflețite din jurul mesei.

— O femeie, *cher monsieur,* poate fi o soție admirabilă sau o amantă admirabilă, dar să fie și una și alta pentru același bărbat, ar însemna să-i ceri prea mult…

— Nu împrumuta niciodată cărți, draga mea Missia, eu mi-am făcut biblioteca cu cărți ce-mi fuseseră împrumutate…

— Ați văzut invențiile acelea noi pe care le numesc automobile?

— Era firesc ca Iisus s-o ierte pe femeia adulteră! Nu era soțul ei!…

— Ați observat că cei care colecționează pictură modernă angajează academicieni să le picteze portretele?

Henri o urmărea în ascuns pe Myriame, așezată vizavi de el. Asculta ce-i spunea Jules Dupré, un bărbat înfigăreț, cu ceafă de taur, care strânsese una din cele mai mari averi din Franța. Henri spera să se uite la el, dar ea continuă să-și țină ochii plecați, cu un vag zâmbet enigmatic pe buze. Slavă Domnului, părea plictisită…

Jules Dupré observă însă privirea lui și se aplecă spre el.

— Îi povesteam domnișoarei Hayem despre un anume Caillette, un codoș din Montmartre care acum câtva timp și-a ucis una din fete. Suntem pe punctul de a publica im roman-foileton în legătură cu cazul lui, de îndată ce se termină procesul și este executat. Ați auzit de el?

— Dacă am auzit! De aproape un an îmi tot vorbește portăreasa despre el. Am înțeles că în sfârșit a fost prins și adus înapoi la Paris.

Dupré dădu din cap afirmativ.

— E tocmai genul de povestiri care place cititorilor noștri, și-am pus pe unul din oamenii mei să brodeze pe marginea faptelor și să scrie un roman-foileton. Vom începe publicarea lui cam peste trei luni. Nu v-ar interesa să faceți un afiș cu acest subiect?

— Nu… nu cred, zise Henri, luat prin surprindere. Nu prea mai fac afișe. Afară de asta, peste câteva luni trebuie să plec la Londra pentru expoziția mea.

Myriame îi zâmbea de vizavi și avu impresia că privirea ei îi da de înțeles să accepte.

— Și totuși… stați! Poate reușesc să-l fac. Un om trimis la ghilotină ar putea fi un subiect grozav de afiș…

În timp ce se întorceau cu trăsura în rue des Petits Champs, Henri era foarte bine dispus.

— Da, ar fi un afiș extraordinar, nu crezi? Se spune că Da Vinci asista deseori la execuții ca să schițeze fețe de condamnați. Nu pentru că aș fi un Da Vinci… Cea mai înfiorătoare expresie de groază prinsă vreodată de-un pictor o găsești în *Judecata de Apoi* a lui Michelangelo, din Capela Sixtină. Este expresia unui om care află că a fost condamnat să meargă în iad. Nu-i vezi decât o jumătate a feței, dar îți îngheață pur și simplu sângele. Apropo, de ce mi-ai făcut semn?

— Nu ți-am făcut semn. Zâmbeam, pentru că mă așteptam să accepți afișul. Sunt sigură că ai realiza ceva foarte frumos. Poate mă lași să privesc și eu când tipărești prima corectură. Crezi că Père Cotelle ar avea ceva împotrivă?

— Firește că nu. Se va trage de barbă, se va scărpina în cap, va căuta să-ți arate că e cel mai greu lucru din lume, dar va fi încântat. Fiindcă veni vorba, cum ți-a plăcut Dupré?

— Nu prea mult. E deștept, dar necioplit și teribil de încrezut. Îi place să facă paradă de averea lui. Nu știu de câte ori mi-a pomenit despre caii lui de curse și de iahtul de la Monte Carlo.

Când trăsura se opri în fața casei, ea își strânse capa în jurul umerilor și-l sărută urându-i noapte bună.

— A fost o seară plăcută, zise ea. Te-aș invita să vii sus, dar e prea târziu.

— Înțeleg, zise. El clătinând din cap și încercând să-și ascundă dezamăgirea. Atunci, pe mâine?

— Nu… nu mâine, Henri, dacă nu te superi. Săptămâna asta am ieșit aproape în fiecare seară și aș vrea să mai recuperez din somn. Lasă pe poimâine. Te superi?

— Firește că da, zise el zâmbind. Mă supăr chiar foarte mult, dar înțeleg.

Două zile fără s-o vadă, o eternitate…

— Noapte bună, scumpa mea. Vineri, în același loc.

O urmări traversând trotuarul așternut cu zăpadă, fusta fluturându-i în jurul gleznelor. La ușă se întoarse și-i făcu semn cu mâna. Apoi, doar noapte, neagră și pustie.

În săptămânile ce urmară o văzu și mai puțin. Venea când cu un pretext, când cu altul, refuzând întâlnirea la locul obișnuit. El, totuși, se ducea în Place Vendôme și pândea de departe intrarea de la Paquin, așteptându-se și totodată îngrozindu-se s-o vadă întâlnindu-se cu altul. Dar Myriame nu se întâlnea niciodată cu nimeni și se ducea direct acasă. Cu toate acestea, când erau împreună, nu-și putea ascunde suspiciunile și-i punea tot felul de întrebări, căutând s-o prindă cu afirmații contradictorii.

Până la urmă, n-a mai putut să îndure.

— Cu neputință, e pur și simplu cu neputință să continuăm în felul acesta! se plânse ea într-o seară, ducându-și mâinile la tâmple. N-aș îngădui nici unui alt bărbat ce-mi faci tu!

— Pentru că-ți pare rău de mine, nu-i așa? Ți-e milă de mine fiindcă sunt un infirm. Zi așa! Zi așa!

— Încetează! încetează, Henri, pentru numele lui Dumnezeu! Nu-ți mai dei seama ce spui. Ai stricat tot ce era între noi. Regret că te-am cunoscut. Da, regret. Nu doresc să te mai văd!

Vorbele ei îl treziră la realitate. Fața i se făcu galbenă ca ceara.

— Te rog, Myriame, te rog, nu mă alunga! N-aș putea trăi fără tine! Ești tot ce am. N-am să mai pun niciodată întrebări. N-am să te mai bănuiesc. Dar, te rog, nu mă alunga!

Ea privi deznădăjduită în ochii lui îndurerați. Remarcă tremurul buzelor umflate și al sărmanelor lui picioare.

— Bine, zise ea suspinând. Bine. Să mai încercăm o dată.

Se mai bucurară totuși de câteva clipe fericite. Reveniră la Luvru, se uitară iar la Venus din Milo. Îi istorisi, în sfârșit, povestea lui Filippo Lippi și a Madonei lui.

— Se numea Lucrezzia Buti.

— Era o tânără florentină blondă… și călugăriță. El era trecut de vârsta mijlocie, un călugăr rătăcitor. O zărise în timp ce picta o frescă în capela mănăstirii ei și-o rugase pe stareță s-o lase să-i pozeze. În timpul ședințelor s-au îndrăgostit, și când fresca a fost gata, au fugit împreună. Și precum în basmele franțuzești, s-au căsătorit, au avut mulți copii și. Au trăit fericiți până la sfârșitul vieții.

Într-o zi îi spuse:

— Cunoști cartea lui Clemenceau? Am început, în sfârșit, să lucrez la ilustrarea ei. Cum ți-am spus, e o culegere de scurte povestiri evreiești. Poate ai vrea să-mi arăți cartierul Templului. N-am fost niciodată acolo, și-aș dori să fac câteva schițe.

Pentru Henri plimbarea în trăsură prin cartierul evreiesc fu ca o călătorie într-o lume necunoscută și misterioasă, implântată în inima Parisului. Firmele erau scrise în ebraică și oamenii vorbeau o limbă pe care n-o înțelegea… Myriame îi arătă locuința unde crescuse în mizerie și singurătate. Îi povesti întâmplări despre locurile și oamenii pe care-i cunoscuse: brutarul de unde cumpăra pâine nedospită pentru Paștele evreiesc, sinagoga din rue de Nazareth, casa municipală de amanet unde amanetase cerceii mamei ca să cumpere doctorii. Pe drum auziră sunete de vioară venind din cocioabe sumbre, așezate în fundături mizere. Zăriră interioare rembrandtiene, prăvălii de zdrențe, dughene de vechituri în subsoluri unde bătrâni gârbovi, cu calote și caftane, ședeau ghemuiți în întuneric visând absenți la o Țară a Făgăduinței. Luară prânzul într-un mic restaurant care duhnea a usturoi și a ulei prăjit… La desert ea îi povesti istorioare evreiești și pentru prima oară, după săptămâni, râseră iar nestingheriți.

— De ce nu putem să fim mereu așa? zise ea în timp ce se întorceau acasă. Ar fi atât de plăcut!

În altă duminică o duse la Versailles. Vremea era capricioasă, cu bruște rafale de vânt, care-i mulau fusta pe coapse și amenințau să-i smulgă canotiera cea nouă. Vizitară apartamentele regelui, Galerie des Glaces, Capela, colindară prin săli impunătoare și sumbre. În cele din urmă se plictisiră de atâtea ornamentații aurite și *rocaille*[107]-uri și ieșiră în grădină. Se așezară pe-o bancă de piatră și ascultară ciripitul păsărelelor.

— Vezi fereastra aceea? zise el, arătând cu bastonul lui cu vârf de cauciuc. E fereastra doamnei de Pompadour. Lângă ea ședea când a murit. După cum știi, nu putea sta culcată.

Îi povesti istoria celebrei curtezane și cum murise ghemuită în *bergère*-a ei, rujată și pudrată, privind același peisaj la care se uitau ei acum.

— Ce elegant mod de-a muri! încheie el.

În zorii unei dimineți mohorâte de martie Henri asistă la execuția lui Caillette. Îl schiță pe ucigaș, ras în cap, cu fața schimonosită de spaimă, traversând curtea pavată a închisorii Roquette și îndreptându-se târșind picioarele spre ghilotină. Văzu strălucirea oțelului, sângele țâșnind și gestul de absolvire al preotului. O oră mai târziu, Henri sta aplecat peste o piatră din șopronul lui Père Cotelle.

În câteva zile afișul fu gata, și Myriame veni să vadă tipărirea primei corecturi. Cu nespusă bucurie și emoție, îl urmări pe bătrânul meșter ungând rulourile cu cerneală, văicărindu-se și prezicând dezastre, împingându-și pe ceafă calota, montând pietrele și, în sfârșit, manevrând cu greu roata presei de tipar-plan.

— E splendid, strigă ea, ținând afișul la distanța brațului. E înfiorător, dar splendid, Ești un mare artist, Henri.

Câteva minute mai târziu sosi Jules Dupré, se scuză de întârziere și-l copleși pe Henri cu complimente.

— Cel — mai bun din câte ați făcut până acum! Când vă întoarceți de la Londra, îl veți vedea pe toate zidurile.

Spre sfârșitul lunii aprilie, Henri o luă pe Myriame la Eragny, să petreacă ziua cu Camille Pissaro. Plecară din Paris cu un tren foarte matinal, îl schimbară mai târziu cu un *train de campagne,* care zdrăngănea, pufăia, se oprea la fiecare câteva minute fără motiv vădit și își vestea trecerea prin sate somnolente cu șuiere vesele, frivole. Pissaro îi aștepta în gară, semănând mai mult ca niciodată — în pelerina-i lungă cu falduri, bocancii grosolani și pălăria rotundă — cu un păstor biblic. Prânziră *en famille* sub un castan înmugurit, serviți de copii. La desert, bătrânul pictor își aprinse uriașa lui pipă arcuită și, printre rotocoale de fum, le povesti amintiri din zilele de început ale impresionismului, serile de la Café Guerbois, cu Manet, Degas, Zola, Cézanne, Renoir, Whistler; discuțiile aprinse în legătură cu pictura *plein-air* și umbrele albastre[108], anii îndelungați de

sărăcie. Dar în ochii înceţoşaţi ai bătrânului pictor nu era niciun pic de amărăciune.

— Toate astea se petreceau cu mult timp în urmă, cu mult înainte de-a te fi născut, zise el zâmbindu-i lui Henri din cealaltă parte a mesei, cu faţa pe jumătate ascunsă într-un nor de fum, aidoma unui zeu binevoitor din Olimp. Mă gândeam adesea că ar fi trebuit să rămân acasă, pe insula Saint Thomas[109]. Oh, apropo, am primit o scrisoare de la Gauguin. Acum se află în arhipelagul Marquises[110], trăieşte chinuit într-o colibă şi suferă groaznic de singurătate. Sărmanul Paul! E dintre cei care nu se pot împăca cu viaţa. Vincent era la fel. Nu-şi găsesc liniştea decât în moarte.

Se plimbară prin mica grădină năpădită de buruieni, cercetară cu atenţie atelierul maestrului, pitit într-un desiş de copaci bătrâni. În timp ce-şi conducea oaspeţii la gară în modesta lui şaretă, se întoarse deodată spre Henri.

— Dacă-l vezi pe Degas, transmite-i salutări din partea mea. Nu ne-am mai văzut de când cu nenorocita asta de afacere Dreyfus… E regretabil să vezi o veche prietenie distrusă dintr-un fleac ca ăsta! îşi închipuie că toţi evreii sunt agenţii nemţilor. Cu el nu se poate discuta. Sărmanul Edgar, nu e prea fericit. Îl lasă vederea, ca şi pe mine. E singur, şi doar aleanul îi ţine tovărăşie. Şi aleanul nu-i o tovărăşie prea plăcută.

Pe măsură ce se apropia plecarea la Londra, Henri devenea tot mai prost dispus şi neliniştit. O vagă teamă îl cuprindea la gândul că o lasă pe Myriame singură la Paris. Cu trei zile înainte de data stabilită a plecării, îi spuse fără înconjur lui Maurice că nu se mai duce.

La auzul veştii, Maurice rămase uluit.

— Nu te mai duci?

Expresia feţei trecu repede de la panică la mânie.

— NU TE MAI DUCI? se răsti el de astă dată. Ţi-ai pierdut minţile?

— N-au picturile mele? Asta vor, nu? Nu să se uite la mine. Atunci de ce trebuie să mă duc?

— De ce trebuie să te duci?

Ochii albaştri ai lui Maurice scăpărau de furie.

— Am să-ţi spun eu de ce trebuie să te duci! Pentru că de un an şi mai bine muncesc pentru această expoziţie. Pentru că sosirea ta a

fost anunțată în presă. Pentru că li s-au făgăduit interviuri. Pentru că s-a programat un dineu în onoarea ta. Pentru că domnul Marchand are nevoie de părerea ta pentru expunerea tablourilor. Și, în sfârșit, pentru că Prince of Wales…

— Oh, da, fir-ar să fie! Am uitat că el va deschide expoziția. Foarte amabil din partea lui.

— Amabil! Uite vorbă! Pentru Dumnezeu, Henri, ce-i cu tine? S-ar părea că nu-ți dai seama de onoarea pe care ți-o face prințul!

— Onoare?

Fu rândul lui Henri să-și iasă din fire.

— Ia ascultă, Maurice. Ca amabilitate, apreciez vizita prințului, dar, dacă-i vorba de onoare, dă-mi voie să-ți spun eu cine pe cine onorează. Pentru Dumnezeu, Maurice, ai uitat cine sunt? Sunt conte de Toulouse! Un Toulouse a condus cruciadele și un unchi al meu era rege al Angliei când cei din familia de Saxa-Coburg[111] erau niște simpli țărani turingieni!

A fost nevoie de strădaniile unite ale lui Maurice, ale Missiei și ale Myriamei spre a-l convinge că trebuie să se ducă.

— Bine, bine, consimți el fără tragere de inimă. Dar numai o săptămână… nicio zi mai mult.

Myriame îl însoți la gară și rămase cu el în compartiment până la plecarea trenului.

— Doar o săptămână, murmură el sorbind-o din ochi. Îmi vei scrie, nu-i așa? Ține minte adresa: „Claridge, Grovesnor Square”. Dacă ai nevoie de mine, scumpa mea, dacă pentru un motiv sau altul, indiferent care, ai nevoie de mine, telegrafiază-mi. Vin imediat.

Rămaseră o clipă tăcuți, fiecare ascultând în minte tic-tacul ultimelor secunde.

— Când mă întorc, lucrurile vor merge altfel, ai să vezi…

Ea rămase tăcută, părând că nu aude ce i se spune; se mărgini să-l privească lung, stânjenită, încercând parcă să-i vorbească din ochi.

— În curând vine vara, zise el strângându-i mâna. Ne vom întoarce la Arcachon. Ți-amintești golful — terasa, cămăruța noastră… Eram foarte fericiți, nud așa?

Pe obrajii ei se rostogoliră, neobservate, câteva lacrimi.

— Ba, foarte fericiți. N-am să uit niciodată.

Locomotiva dădu un șuier strident. De-a lungul trenului trecu un zgâlțâit cu zgomot de fiare.

— La revedere, Henri…

Îl sărută pe buze.

— La revedere, scumpa mea… Nu mă uita.

Când trenul se puse în mișcare, scoase capul și umerii pe fereastră și flutură batista.

— Doar o săptămână! strigă el spre pata albă, fața ei, care se îndepărta”.

Apoi n-o mai putu zări, rămase totuși la fereastră, cu părul zburlit de vânt, continuând să-și fluture batista și privind țintă în gol.

Galeria Goupil era o casă comercială de lux, în cel mai strict sens. Săracul și umilul puteau să ajungă în cer, dar nu în Galeria Goupil. Înfricoșătorul ei portar putea să aprecieze dintr-o privire contul de bancă ai vizitatorului care se apropia și, de la caz la caz, lua o atitudine servilă sau neînduplecată și rece ca stâncă. Înăuntru, doar tăcere și rafinament. Larma forfotei comerciale din Regent Street nu străbătea prin draperiile groase de catifea de la ușă, iar lumina naturală de zi trebuia să se cearnă prin vitraliile stil Tudor înainte de-a i se îngădui să se așeze pe întunecatele tablouri cu rame aurite ale galeriei. Pretutindeni domnea un aer de subtil și imperturbabil plictis, o ambianță de cerească monotonie, de-ai fi zis că „Arta” sălășluiește între pereții drapați cu catifea, căscând de una singură întru eternitate. În semiobscuritatea de catedrală, afacerile erau negociate în șoapte rituale, iar funcționarii cu gulere înalte, în jachete și pantaloni reiați, își purtau discuțiile persuasive cu gesturi de acoliți ai altarului.

Cât despre domnul Spencer Dawson Marchand, directorul, acesta era aproape invizibil pentru ochiul muritorului, afară doar de rare momente de crucială necesitate, când era în cumpănă vânzarea unei pânze întunecate și lucioase. Atunci, și numai atunci, apărea din biroul său, îmbujorat și hotărât, scăfârlia-i lucioasă iradiind bonomie și supremă autoritate în materie. Pe clientul șovăitor îl subjuga cu rafinamente de *grande amoureuse,* adulindu-i eul, măgulindu-i orgoliul și începțoșându-i mintea cu expresii ca „polifonia tonurilor picturale, sinteza criptică a valorilor cromatice”. Această luptă inegală ajungea la inevitabilul ei deznodământ în intimitatea

biroului directorial, unde pictura fusese discret strămutată. Acolo, în mireasma subtilă a vinului de Xeres și a havanelor, descumpănitul amator de pictură vedea, în sfârșit, clar: acum înțelegea cele mai ascunse intenții ale pictorului, descoperea nevăzute frumuseți în pânza pe care înclina s-o cumpere, savura de pe-acum invidia prietenilor și, în sfârșit, semna cecul. Galeria Goupil mai realizase o vânzare.

Domnul Marchand se afla în cea mai exuberantă dispoziție în dimineața când Henri apăru șchiopătând dintre draperiile biroului său.

— Sper, domnule, că v-ați odihnit bine după plictisitoarea traversare a Canalului? Dacă mi-e îngăduit să vă spun, ieri, la sosire, păreați destul de obosit. Sunteți mulțumit de hotel? Bun. Acum putem trece la treabă. Adineauri am primit frahtul, și pânzele dumneavoastră ne vor fi predate în această după-amiază. Nu vă pot spune cu câtă emoție aștept să le examinez.

— Nu le-ați văzut? întrebă surprins Henri. Niciuna?

— Nu, spre regretul meu, n-am văzut niciuna. Știu că v-ați concentrat îndeosebi asupra scenelor din viața de noapte a Parisului, dar cred că un pic de realism nu va fi considerat deplasat, mai ales când vine din Franța… Ha-ha-ha! Nu vă supără gluma mea, nu-i așa? Știți, Pari, vesel Pari, și așa mai departe… Am fost la Paris în ’89, cu prilejul Expoziției, și sunt în măsură să apreciez personal atracțiile încântătorului dumneavoastră oraș. Cum vă spuneam, de multă vreme am simțit că galeria noastră ar trebui să manifeste interes și pentru pictura contemporană. O firmă atât de importantă ca Goupil nu poate rămâne pasivă și trebuie să arate un interes neîngrădit pentru expresiile de orice gen ale creației artistice, nu credeți?

— Fără îndoială, aprobă distrat Henri.

— Când am citit relatările despre reușita dumneavoastră expoziție de la Galeria Joyant, de anul trecut, și am aflat că maiestatea-sa regele Serbiei și un colecționar cu atâta discernământ cum e contele Camondo au cumpărat câteva pânze, mi-am dat seama că Goupil e firma indicată să prezinte lucrările dumneavoastră la Londra. Am intrat imediat în corespondență cu domnul Joyant și trebuie să recunosc că totul a decurs cât se poate de mulțumitor. Scurta notă

biografică pe care mi-a trimis-o despre dumneavoastră a fost reprodusă pe larg în presă și a stârnit. Un neobișnuit de mare interes în lumea amatorilor de artă. Toată Londra va fi aici joi… vreau să spun Londra care contează. Și, bineînțeles, când un aghiotant a venit să mă înștiințeze că alteța-sa regală a avut marea bunăvoință de-a accepta să inaugureze expoziția dumneavoastră… o onoare fără precedent, domnule… mi-am dat seama că am obținut o neprețuită publicitate pentru firma noastră. Și acum, domnule, dacă doriți, putem să revedem lista diferitelor întâlniri programate în timpul ședерii dumneavoastră…

Pentru Henri, zilele următoare trecură într-un vârtej de activitate, fără o clipă de răgaz. Îi plăcea Londra, măreția monumentelor și calmul mulțimilor ei. Îi plăcea să revadă Piceadilly, Trafalgar Square și Monumentul lui Nelson — atât de asemănător cu Coloana Vendôme — și semeții lei care-i serveau drept soclu; să se plimbe în cabriolete „hansom”[112]; să se uite la înmănușații „bobby”[113] cu ciudatele lor căști, arătând ca niște soldați de plumb crescuți până la mărimea naturală; să se amuze în compania lui Conder, Rothenstein și a altor pictori englezi, pe care-i întâlnise în diferite rânduri la Paris? Dar distracția nu-i tihnea din cauza lipsei de vești de la Myriame. Fusese decepționat că la sosire nu găsise o telegramă de la ea, dar își spusese că o fată cu judecată ca ea nu trimite telegrame decât atunci când are ceva urgent de spus. N-avea, evident, nimic urgent să-i spună…

Următoarele două zile nu-i aduseră nicio scrisoare, și nerăbdarea lui se transformă în frământare. De ce, de ce nu-i scria? De ce nu-i mulțumea pentru florile primite după plecarea lui? Era prea ocupată să-i scrie? Era bolnavă?

Neliniștea îl urmărea ca o vrajă. În timpul interviurilor, ziariștii se văzură nevoiți să repete întrebările, ca să primească răspunsuri distrate, aproape incoerente. Cuvântările după prânzul de la Chelsea Club îi sunară în urechi ca un murmur confuz. Oh, de ce, de ce nu-i scria?

La un moment dat, spaima cumplită ce-l cuprinsese pe Marchand în fața realismului excesiv al picturilor sale îi oferise o speranță de scăpare.

— Aveți perfectă dreptate, îl aprobase el din toată inima. Sunt prea sordide, prea scandaloase. Nu se potrivesc, desigur, cu un loc ca acesta. Vor stârni o furtună de critici defavorabile. Afară de asta, mă îndoiesc că veți vinde vreuna. De ce n-am contramanda totul? V-aș rambursa bucuros toate cheltuielile.

Speranța i se năruise în clipa în care patronul galeriei scuturase din cap.

— Prea târziu, domnule. Vine altețа-sa regală. Vin criticii. Invitațiile au fost expediate. E prea târziu! Tot ce mai putem face e… cum spunem noi englezii… să nu ne pierdem cumpătul, și ce-o fi o fi.

În ziua deschiderii, nervii lui Henri ajunseseră la limita îndurării. Alte două telegrame expediate lui Myriame rămăseseră fără răspuns; de asemeni, o telegramă adresată lui Maurice. De astă dată nu mai putea fi nicio îndoială. Se petrecea ceva grav, foarte grav. De ce venise în această țară blestemată? De ce plecase din Paris? Noaptea din ajun o petrecuse singur în camera lui de la hotel, bând whisky, torturându-se cu aceste întrebări, în: minte ăpărându-i imagini care-l înfiorau și-l făceau să-și treacă înnebunit degetele prin păr sau să-și acopere fața cu brațul. Myriame manechin prezentând rochii decoltate unui plutocrat libidinos; Myriame cinând la Voisin cu un admirator chipeș și bogat; Myriame bolnavă, țintuită în patul din cămăruța ei, în neputință să ia legătură cu el; Myriame victima unui accident, întinsă pe-o targă, transportată în grabă cu ambulanța la spital, muribundă într-un salon.

Când sosi în după-amiaza aceea la galerie, era bolnav de îngrijorare și cu febră mare. Nu observă coșurile cu flori și funcționarii în jachete. Opintindu-se în baston, trecu târșind. Picioarele printre draperiile de la ușa sălii de expoziție. Era goală, sufocantă din cauza mirosului de gladiole și ciudat de tăcută în atmosfera de încordată așteptare care plana asupra galeriei.

Da. Se petrecea ceva grav, și n-ar fi trebuit să plece din Paris… Se trânti pe sofaua cu pluș verde. Ei bine, mâine va ști ce s-a petrecut. În aceeași seară, la șase, pleca un tren spre Dover și era hotărât să nu-l piardă! Ar avea numai bine timp să se repeadă la hotel, să-și dezbrace jacheta aia stupidă și să se ducă la gară. Mâine ar fi la Paris… Niciodată, niciodată n-ar mai risca să treacă printr-o astfel de frământare! Dacă anul viitor se va duce la New

York, o va lua pe Myriame cu el. Niciodată, niciodată, niciodată n-ar mai lăsa-o departe de el!… De ce nu-i scrisese? Era ceva ce nu se potrivea cu ea — o fată care se străduise în fel și chip să găsească acea *Anthologie de l'Estampe Japonaise* pentru ziua lui de naștere… Cât de tristă arăta în acele ultime momente din compartimentul trenului! Cât de tristă și cât de fermecătoare! Dumnezeule, ce cald e în sala asta…

Ridică ochii grei de nesomn și-și trecu un deget în jurul gulerului. Niciun pic de aer, nicio ventilație… Afurisitele astea de galerii sunt — totdeauna supraîncălzite, chiar și a lui Maurice… Băgă de seamă că nu și-a scos jobenul; îl luă și-l așeză binișor pe covor, cu fundul în jos. Se uită la ceas. Aproape încă o oră de așteptare. Și mâine va aștepta, dar atunci va fi o așteptare fericită, la obișnuitul lor loc de întâlnire. Myriame!

În timp ce în minte îi apărea imaginea Myriamei ieșind pe ușa salariaților de la Paquin și îndreptându-se cu pași grăbiți spre cupeu, se întinse pe sofa. Acum îi făcea semn cu mâna, îi zâmbea de la fereastra trăsurii, fața iradiindu-i de bucurie. Și îi spunea cât de mult îi simțise lipsa și că nu putea înțelege de ce nu primise telegramele și lungile ei scrisori… Dar acum că s-a întors toate astea nu mai aveau importanță, pentru că în timpul cât fusese plecat la Londra constatase că-l iubește — da, că-l iubește…

Ce începuse în gând continuă în vis. Adormi și, cu un zâmbet pe buze și cu mâinile încrucișate pe piept, își depănă mai departe aleanul fierbinte al inimii.

— *Monsieur! Sir!* Ei, drăcie, dar asta-i jignitor! Mă preveniseră că e. Bețiv. Ar fi trebuit să-l supraveghez! Pe legea mea, blestemații ăștia de francezi…

Prima senzație conștientă a lui Henri fu clătinarea corpului și un zgomot asurzitor în urechi. Apoi simți apăsarea unei mâini pe umăr. Cineva striga agitat. Printre pleoapele întredeschise, avu viziunea confuză a unei mulțimi strânse în jurul său și a lui Marchand aplecat peste el, un Marchand diferit, cu fața schimonosită, stacojie de furie. Clipi, se ridică anevoie în capul oaselor și se frecă la ochi.

— Trebuie să fi adormit, mormăi el buimac.

Apoi, tresărind:

— *Mon Dieu, le prince!*

— Alteța-sa a venit și a plecat! zise repede Marchand. A venit și a plecat, auziți?

Henri se uită lung la el.

— De ce nu m-ați trezit?

— De ce? Pentru că alteța-sa a dat ordin să vă lăsăm să dormiți.

Buzele lui Henri se depărtară într-un zâmbet larg, absent. Drăguț om, prințul… foarte amabil din partea lui…

Încă zâmbind, se uită atent la mulțimea din jur și deodată tresări.

— *Mon train! Mon train!… Quelle heure est-il?* Cât e ceasul? repetă el bâjbâind să și-l scoată din buzunar.

— Cinci, zise cineva.

— *Cinq heurs! O mon Dieu!…*

Acum se trezise de-a binelea, își luă repede jobenul de pe podea, întinse mâna după baston și se ridică din fotoliu.

La ușă se întoarse și se înclină spre mulțime.

— *Mes excuses, mesdames et messieurs, mais ai un train à prendre…* trebuie să prind trenul… *Vous comprenez, n'est-ce pas? c'est très important…* Foarte important… Doamnelor și domnilor, respectele mele… Scuzele mele alteței-sale…

O ultimă înclinare împrejur și plecă. Draperiile de catifea de la ușă se cutremurară o clipă, apoi rămaseră nemișcate.

Trenul gonea prin suburbiile Parisului. Putea deja să distingă binecunoscuta siluetă a Turnului Eiffel. Cu obrazul sprijinit în pumn, urmărea goana stâlpilor de telegraf prin fața ferestrei compartimentului. Ca să-i treacă vremea, încercase să-i numere, dar le pierduse socoteala. Încă o jumătate de oră și va fi la Paris! Va avea timp să treacă pe acasă și să se spele înainte de-a se duce în Place Vendôme.

Deodată, fără nicio legătură, un gând îi fulgeră prin minte și șocul fu atât de puternic încât un moment rămase cu ochii larg deschiși și gura căscată, privind fix la imaginea lui reflectată în fereastră. Nătărăule, nătărău fără pereche, de ce nu se gândise la asta mai demult? Bineînțeles că asta era soluția! Asta ar fi trebuit să facă în acea zi la Arcachon, în loc s-o jignească oferindu-i bani! Ar fi trebuit s-o ceară în căsătorie! îl obsedase atât de mult groaza că o pierde încât nu se gândise că cea mai sigură cale de-a nu o pierde niciodată era căsătoria… Poate că asta așteptase și ea, de aceea se

arătase atât de jignită când îi vorbise de bani. Avea dreptate, de o mie de ori dreptate. Banii n-ar face decât să înjosească legătura lor. Nu bani ar fi trebuit să-i ofere, ci numele său! Te implor, Doamne, ajută-mă să nu fie prea târziu!

Astă-seară, în cămăruța ei, își va repara greșeala. „Myriame, îi va spune, vino, te rog, și așază-te lângă mine". Un moment vor privi lung spre foc, mână-n mână. Apoi, solemn și tandru, îi va spune: „Myriame…" Cât de bine ar purta ilustrul și străvechiul său nume! Myriame, Comtesse de Toulouse-Lautrec… Și-ar lua locul printre prințesele cu nunie exotice, căsătorite cu alți Toulouse Lautrec. Sibille, Princesse de Chypre… Richilde, Princesse de Provence… Elvire, Princesse de Castille…

Trenul se apropia de gară; în sfârșit, se opri cu un zgâlțâit scurt. Coborî repede pe peron și-și făcu drum cu coatele prin mulțime. La jumătatea drumului spre ieșire își dădu seama că uitase valiza în compartiment, dar nu se mai întoarse.

— Douăzeci și unu, rue Coulaincourt, strigă el către *cocher.* Și cinci franci bacșiș dacă te grăbești.

Era plăcut să te întorci acasă. Jandarmii cu favoriți, mersul sprinten al femeilor, florăresele, prelatele vărgate ale cafenelelor… Observă pe ziduri afișul său cu Caillette, dar era prea preocupat ca să-i rețină mai mult de-o clipă atenția.

— Așteaptă, zise birjarului când cupeul ajunse în fața casei. Mă întorc în câteva minute.

Doamna Loubet nu era în lojă și, un moment, absența ei îl contrarie. Nu era nici în atelier, cum sperase. I-ar fi făcut plăcere s-o revadă. În schimb, camera era cufundată în beznă și în sobă focul nu era aprins. Prin imensa fereastră se vedea cerul însângerat de apusul soarelui.

Se spălase, își schimbase hainele și era pe punctul să plece, când auzi pașii greoi ai doamnei Loubet.

Ușa se deschise.

— Treptele astea! zise ea gâfâind. Cu fiecare an sunt tot mai drepte. Îmi pare rău că n-am fost acasă, domnule Toulouse. M-am dus la biserică pentru…

— Ce s-a întâmplat, doamnă Loubet? întrebă el îngrijorat.

Își dădea seama că se întâmplase ceva rău. Își dădea seama după expresia ei. Rămase pironit locului și simți că tremură din cap până-n picioare, așa cum tremurase Marie în ziua aceea…

— Ce s-a întâmplat? repetă el.

Abia acum își ridică privirea spre el. Ochii îi erau larg deschiși, privirea stinsă și nespus de tristă.

— Mai bine stați jos, domnule Toulouse.

Tot așa îi spusese și el Mariei în ziua aceea…

Când doamna Loubet trase din șorț un plic, nu mai putu scoate o vorbă și rămase uitându-se buimac la ea. Din cauza tremurului, dinții îi clănțăneau. Probabil că așa simți când mori…

— L-a adus domnișoara în ziua când ați plecat…

Desfăcu plicul și apropie scrisoarea de ochii săi miopi.

„Plec în seara asta cu domnul Dupré. E mai bine așa, *chéri…*”

SE LASĂ CORTINA

XX

— *Absint! Nom de Dieu, Victor, mai dă-mi un absint. Și repede!*

— Scuză-mă, Dodo, zise Victor către bărbatul de lângă tejghea. Știi cum sunt bețivii ăștia…

Apoi, cu glas tare, întorcându-se spre masa lui Henri:

— Dar, domnule Toulouse, nu credeți că ați băut destul?

— Mă, mârlan nenorocit, mai dă-mi un absint, că de nu, sfărâm totul în…

Strigătul lui se pierdu într-un bâlbâit neinteligibil. Capul i se lăsă în jos, se rostogoli într-o parte și cu un zgomot surd, lugubru, se izbi de tăblia de marmură a mesei.

— Să nu se fi lovit! făcu Dodo îngrijorat.

— Bețivii nu se lovesc niciodată. Și ăsta mai puțin ca oricare. După toate izbiturile și căzăturile pe care le-a suferit, ar trebui să fie mort de mult.

Se uită peste umăr la silueta prăbușită a lui Henri.

— Poftim! Acum doarme.

Oftă compătimitor, ridică din umeri și șterse un pahar.

— De un an îi spun să-și mute năravul în altă parte. Da' de unde, tot aici vine. Are necazuri. Dar cine n-are necazuri? Când doarme ca acum, mai merge, dar când se trezește! Uneori are chef să se bată. Și uită-te la ei. Dacă-l sufli, cade lat. Dar nu-i pasă. Când și când, citește și iar citește aceeași scrisoare, și plânge ca un copil. Ai zice că până acum a învățat-o pe de rost, da' de unde, o citește întruna.

— Probabil o fată, presupuse într-o doară Dodo, scoțându-și melonul ponosit ca să se scarpine în cap. Nimic nu te poate amărî mai mult ca o fată.

— Dacă nici asta n-o fi adevărat atunci nimic nu mai e! întări Victor. Apoi, uneori cântă. Asta-i mai rău ca orice. Nici nu bănuiești ce glas are omulețul ăsta. Îl auzi din capul străzii. Și pot să-i fac ceva? Absolut nimic! De ce? Pentru că e prietenul lui Patou. Știi… *le rouquin.* Și Patou mi-a spus ce-a spus de altfel în toate bistrourile din cartier: „Dacă i se întâmplă ceva, strâng șurubul". Și nimănui cu judecată nu-i place să se pună rău cu șeful brigăzii de moravuri, este?

— Nimănui, aprobă Dodo, care acum se scobea în nas.

— Ascultă-mă pe mine, viața e un nesfârșit șir de necazuri, se lamentă Victor compătimindu-și propria soartă.

— Nu-i om să n-aibă necazuri, confirmă Dodo, scobindu-se în cealaltă nară.

— Da, dar nu ca mine! Și cel mai mare necaz al meu…

Arătă cu degetul spre Henri.

— … el e.

— Absint! Absint! Unde-i absintul meu?

Henri se trezise pe neașteptate și ciocănea cu bastonul în masă.

— Înțelegi ce vreau să spun? zise Victor oftând.

Se duse spre Henri și se opri la capătul tejghelei.

— Știți bine că dau de bucluc cu Patou…

— Patou! Patou e un porc, asta e. Adu-mi un absint, îți spun. Nu! Vino-ncoaee. Vreau să stau de vorbă cu tine. VINO-NCOACE! strigă el amenințător.

Omul se apropie de masă, fără tragere de inimă.

— Ce vreți?

Henri îl examină foarte atent.

— Ascultă, Victor, tu și eu suntem vechi prieteni, nu-i așa? Ești un om rafinat și cu mult discernământ. Să nu zici „nu”! Pot citi asta în fața ta plăcută, în expresia ironică a gurii tale, în ochii tăi pătrunzători. Ascultă, Victor, spune-mi sincer, ce părere ai despre femei?

— Dacă țineți cu tot dinadinsul să știți, după părerea mea femeile n-aduc decât necaz. De pildă, nevastă-mea. Sforăie, șuieră și vorbește în somn. A dormi cu ea e totuna cu a încerca să dormi alături de toată afurisita aia de Opéra Comique.

— Asta-i groaznic! N-ai încercat să-i legi o pernă se față? îl compătimi Henri, cu cordialitatea exuberantă a beților. Așa a făcut un prieten al meu și a reușit să-și lecuiască nevasta. Nu numai că n-a mai sforăit, dar n-a mai răsuflat deloc. Acum du-te și adu-mi un absint, și după aia stăm de vorbă serios…

„În timp ce vorbea, durerea pricinuită de lovitură i se reflecta în cap sub formă de zvâcnete însoțite de penibile senzații de amețeală. Câteva secunde privi fix spre [Victor; pupilele i se răsuceau ca și cum încerca să urmărească imaginea învârtejită a acestuia. Apoi capul i se lăsă iar într-o parte, se aplecă brusc înainte și se prăbuși pe mânecă. Deodată avu senzația că gâtlejul i se contractă. P bulboană de întuneric îl înghiți și scoase un ușor orăcăit gâlgâitor. Îi venea să vomite… în gură simțea deja gust amar de fiere. Rămase chircit, neîndrăznind să se (miște, încercând să-și țină răsuflarea. Apoi apăsarea din gâtlej scăzu întrucâtva și începu să respire mai liber. Gemu ușurat, își înălță capul și căută pe bâjbâite ochelarii. Pfui… așa mai merge! o indigestie, fără îndoială… Dar nu mâncase de la micul dejun… Atunci, foamea! Asta era. Era lihnit. Totuși, nu-i era foame, dar poate… Trupul i se înțepeni. Fierea se revărsa acum în gură ca un șuvoi de șampanie dintr-o sticlă desfundată.

Apucă pe dibuite bastonul. Cu o mână la gură, se îndreptă clătinându-se spre latrină. Când deschise ușa, îl trăsni duhoarea și se opri brusc. Se bălăbăni o clipă în prag, cu ochii închiși; apoi se înclină înainte, se aplecă peste latrină și vărsă. Urechile îi zvâcneau de parcă țeasta sta să-i plesnească. Genunchii i se încordară. Cu mâna liberă se opinti în perete și se ținu în picioare prin simpla apăsare pe vârfurile degetelor.

Spasmul cedă, ca să revină peste câteva secunde cu o violență sporită. Podeaua se legăna și pereții veneau spre el. Umerii i se înălțară, gâtlejul i se blocă și dădu un horcăit șuierător. Din gură se prelinse un firicel de salivă și fiere. Dintr-odată greața dispăru și plămânii cerură aer. Își trecu vlăguit dosul mâinii peste gură. Transpirația de pe obraji se scurgea încet în jos și se pierdea în barbă.

Rămase așa câteva secunde, clătinându-se, așteptând să-i revină greața. Nu mai simți greață și scoase cu băgare de seamă batista din buzunar, își șterse gura și fața, scutură câteva filamente de salivă de pe reverul hainei.

Se întoarse șchiopătând la masă, încercă să ridice mâna, dar nu-și mai putu urni brațul. Se prăbuși peste masă și totul se cufundă în beznă. Timpul încetă să existe… timpul, și durerea, și amintirile.

O vreme pluti în uitarea de sine, deplină și inertă ca moartea însăși.

Apoi, din acest neant veni o voce clară, totuși nespus de îndepărtată.

Domnule Toulouse! Trezește-te, domnule Toulouse!

Nu se mișcă. Simți căldura plăcută a mâinii de sub obraz.

— Hai, domnule Toulouse, trezește-te! TREZEȘTE-TE!

Vocea creștea tot mai puternică, supărător de puternică. Cineva îl scutura de umăr. Se sili să deschidă pleoapele, dar nu-și vedea decât vârful nasului strivit între încheieturile falangelor și firicelele de păr negru de pe dosul degetelor.

— Hai, fiți cuminte, domnule Toulouse. E timpul să vă duceți acasă.

Își ridică fața și-l recunoscu pe Patou, în paltonul lui negru și melon.

— Ooo… dumneata erai!

Zâmbi prostește.

— Da, eu sunt.

Detectivul îi întinse o ceașcă cu cafea.

— Acum beți asta, domnule Toulouse. Totul e-n regulă.

— Ce ca…?

Vru să spună: „Ce cauți aici?”, dar cuvintele i se opriră pe buze. Pleoapele i se închiseră și, ca un copac retezat ce nu mai poate fi

oprit din prăvălire, capul i se prăbuși iar pe braț.

Și încă o dată îl înghiți neantul; de astă dată însă era împrejmuit cu un hotar de veghe subconștientă, ca și cum o parte din el rămânea trează. Auzea în preajmă zgomot confuz de voci care șușoteau, urmat de strania senzație că e ridicat de subsuori și dus pe sus. Apoi simți răcoarea jilavă a zorilor scăldându-i fața și pătrunzându-i în mâneci; legănarea plăcută a birjei în acompaniamentul bătăilor ritmice de copite. Clip-clop, clip-clop — ca niște stropi grei de ploaie picurând într-un lighean de tinichea.

Se trezi pe la mijlocul după-amiezii cu durere de cap, gust scârbos în gură și un vag simțământ de vinovăție. Se petrecuse ceva, dar ce? își îngropă fața în pernă și, ca să-și reamintească, încercă să adoarmă, dar mecanismul stării de veghe intrase în funcțiune și somnul refuză să-i vină.

Bine-bine, dar ce se petrecuse? Cu mâinile sub cap, privea întrebător spre tavan, străduindu-se să reconstituie evenimentele din noaptea precedentă. Plecase din atelier spre sfârșitul după-amiezii, coborâse pe rue Coulaincourt și…

— Oh, Doamne, iar am uitat! oftă iritat de absența lui.

Era a treia oară când uita de întâlnirea cu Maurice.

Și tocmai cu Maurice! începea să fie îngrijorător. În curând își va pierde toți prietenii. Missia fusese furioasă ultima oară. Florile și scuzele nu slujiseră la nimic. Amfitrioanelor nu le plac scaunele goale de la mese. Ca un dinte din față lipsă… Aici te-a adus băutura. Ți-a luat mințile. Și ți-a dat dureri de cap chinuitoare. Și singurul leac al durerilor de cap e o dușcă de coniac…

Se duse spre masă, înșfăcă sticla și își umplu paharul. Alcoolul îi spălă amăreala din gură, îi arse gâtlejul încă inflamat și-i umplu ochii de lacrimi. Dar durerea de cap începu să cedeze. Încă un pahar și îi va trece de tot.

Se pregătea să dea pe gât băutura, când auzi un ciocănit în ușă. Tresări iritat.

— Intră, pentru Dumnezeu! răcni el. Intră!

În prag sta Maurice, privindu-l fără să zâmbească.

— Ei bine, ce s-a întâmplat? se răsti Henri. N-ai mai „Văzut până acum un om trăgând o dușcă?

Rușinea de-a fi surprins în acest hal, cu sticla și paharul în mână, cu părul ciufulit și hainele mototolite, îi înteți furia.

— Intri sau nu?

Ar fi vrut să se ducă repede spre el, să-i ia mâna și să-i ceară iertare, dar un resentiment pervers pâlpâi în el, stârnit de ținuta îngrijită a prietenului său, de eleganța și aerul lui grav. Până și Maurice îl privea cu dispreț pentru că bea un pic prea mult. Ca și doamna Loubet, ca toți în blestemata asta de lume ipocrită…

— Bănuiesc că vrei să afli de ce n-am venit aseară. Am o scuză întru totul justificată. Întru totul justificată. Ceva neașteptat…

Era ridicol, dezgustător, acest mod de a minți și de a striga la Maurice — la Maurice, fratele lui de cruce, prietenul lui dintotdeauna… De ce nu ripostează? De ce nu se supără?

— Bănuiesc că ai venit să mă spionezi, să afli la ce oră m-am întors acasă. *Nom de Dieu,* zi ceva! Nu sta așa, cu gura căscată!

Vărsă pe jos băutura, trânti paharul pe masă, se întoarse la sofa cu pași mici, spasmodici și se culcă.

— N-am venit să discut în legătură cu noaptea trecută.

Maurice închise ușa fără zgomot și traversă atelierul

— Am venit… dar văd că n-ar fi trebuit să vin deloc. Regret.

— Din moment ce te afli aici, ce dorești?

— O doamnă ar vrea să-i pictezi portretul. Trei mii…

— Și ce să fac cu trei mii de franci? Să cumpăr mai mult coniac? Afară de asta, sunt peste măsură de ocupat. Am foarte mult de lucru… Am planuri mari…

— Înțeleg, zise calm Maurice. Ei bine, n-am să te mai deranjez.

Urmă un moment de tăcere apăsătoare.

— Rămâi cu bine, Henri.

Când ușa se închise, Henri își acoperi fața cu mâinile.

— S-a dus, murmură el distrus, ca și cum aflase de moartea neașteptată a prietenului său. Cum am putut, cum am putut să-i vorbesc în felul ăsta?

Oh, alcoolul! Deodată, în minte îi apăru cu toată claritatea episodul de la Apollo Bar: latrina murdară, vomitarea, starea de abrutizare în care-l adusese băutura, transportarea acasă. Doamne, în ce abis căzuse! El, Comte de Toulouse! Taică-său avusese dreptate. Se îndrepta cu pași repezi spre un sfârșit timpuriu și jalnic. Oh, alcoolul!

Rămase cocârjat pe sofa, cu fața în palme. Poate… Poate nu era prea târziu? Există oameni care s-au. Lăsat de băutură. Dar chiar în clipa când aceste gânduri îi treceau prin minte, simți dorința să mai bea un pahar. Doar unul — ultimul! Numai la gândul băuturii saliva îi inundă reflex gura. Nu, nu trebuia să mai rămână aici, cu toate sticlele astea în preajmă. Trebuia să plece. Dar unde? Bistrouri erau pretutindeni. La Maman! Lângă ea ar fi în siguranță. Ar putea să reziste.

Își înnodă șireturile ghetelor cu mâinile tremurânde.

— Trebuie să rezist… trebuie să rezist…

Încă repeta cuvintele, cu dinții strânși, când trase de cordonul clopoțelului de la apartamentul mamei. Drumul în trăsură fusese o tortură. Toate cafenelele și barurile acelea, unde puteai să bei un pahar, două, trei, câte pofteai. Rezistase totuși. În drum se luptase pentru fiecare minut câștigat, pentru fiecare secundă. Și fuseseră regimente de minute, armate de secunde. Acum, în sfârșit, era în siguranță!

— Mă bucur că ai venit, Henri, zise mama din jilțul cu spătar înalt, când dădu buzna în salon. Nu te-am văzut de multă vreme, și am nevoie de sfatul tău. Dar mai întâi să mănânci ceva.

Se întoarse spre Joseph, care deschisese ușa.

— Adu, te rog, încă o ceașcă și câțiva biscuiți pentru domnul Henri.

Îndată ce rămaseră singuri, Henri o sărută, și buzele lui zăboviră un moment pe obrazul mamei de parcă ar fi vrut să absoarbă o parte din tăria ei senină.

— Oh, Maman, îi șopti el la ureche, ce bine mă simt aici! Ce dor mi-a fost de tine!

— Ea își trecu brațul în jurul lui și-l ținu aproape.

— Și mie mi-a fost dor de tine.

Simți că pielea îi arde și trupul îi tremură. Sărmanul Riri! Era bolnav, suferea, avea necazuri și venise la ea.

Poate că în curând va ajunge la capătul nesăbuitei lui călătorii prin lume, al disperatei lui călătorii, și se va întoarce acasă — de astă dată, ca să rămână.

— Trebuie să fii obosit. Scoate-ți pălăria și așează-te pe taburet, cum obișnuiai.

Ușa se deschise și în cameră intră grăbită Annette, aripile bonetei fluturându-i de emoție. Așeză pe masă ceașca și farfuria, luă mâna lui Henri, o sărută de mai multe ori și plecă repede, zâmbindu-i cu gura știrbă.

— Mănâncă, Henri, zise mama.

Înfulecă lacom un biscuit. Extraordinare ființe sunt mamele! Cum de ghicise că e lihnit de foame? Ce bine se simțea aici!

— Și bea-l cât mai e fierbinte, zise ea turnându-i ceai în ceașcă.

În aceeași clipă gândul îi zbură la Myriame. Tot așa îi spusese și ea în noaptea aceea, noaptea Festivalului Brahms…

Ora care urmă trecu iute. Băuse două cești de ceai, mâncase toți biscuiții și acum — la dogoarea focului și ocrotit de apropierea mamei — ascultând-o zâmbind cum se preface că are nevoie de sfatul lui în legătură cu Annette, simți că picotește.

— A îmbătrânit și a surzit de tot. O ocărăște pe bucătăreasă și pe fata-n casă în dialectul ei, pe care ele nu-l înțeleg, și-i vorbește lui Joseph, care are șaizeci și opt de ani, de parcă ar fi un tinerel de numai zece zile în serviciu…

Apoi îl cuprinse o neliniște.

Începu cu încordarea tuturor mușchilor. O sete nestăpânită, imperioasă, care-i usca gâtlejul și-i ascuțea nervii. Dintr-odată camera se umplu de sticle învârtejite. Vocea mamei o auzea când slabă, când puternică. „Trebuie să rezist… trebuie să rezist”, își spunea înspăimântat. Ca pe vremea acelor *attaques,* închise ochii și instinctiv bâjbâi să prindă mâna mamei. Apoi, fără să-și dea seama, buzele se mișcară și rostiră:

— Maman, trebuie să beau.

Ea înțelese nota de stringentă necesitate din glasul lui. Fără să scoată o vorbă, se ridică din jilț, ieși repede din cameră și, cât ai clipi, se întoarse cu o sticlă de coniac.

— Uite, Henri, bea, zise ea turnându-i coniac în ceașca goală.

Înșfacă ceașca cu amândouă mâinile și bău atât de lacom încât o parte din coniac i se împrăștie pe haină. Imediat se simți mai bine.

— Iartă-mă, Maman.

Șterse cu batista coniacul de pe haină și-și tamponă gura. Apoi înălță capul și se uită în ochii ei.

— Acum știi.

— De multă vreme știam.

— Dar nu știi cât de mult beau, o întrerupse el cu glas rușinat. Am căutat de fiecare dată să te înșel, ferindu-mă să-mi miroase gura a băutură. La început eram mândru. Credeam că pot bea ca un domn. Alcoolul îmi alina durerea din picioare și-mi oferea un prilej de lăudăroșenie. Compensa alte lucruri. Așa cel puțin credeam. Dar acum alcoolul nu-mi mai alină durerea din picioare și mă îmbăt. Mă îmbăt, Maman, mă îmbăt într-un hal fără de hal. Ieri mi s-a făcut rău într-un bistrou și a trebuit să mă ducă pe sus acasă. Mai tot timpul nu știu unde mă aflu și cum am ajuns acolo. Nu mai lucrez. Uit să mă duc la întâlniri. Mi-am pierdut aproape toți prietenii. Înainte de-a veni aici m-am certat cu Maurice… Te rog, Maman, ajută-mă! Ia-mă cu tine undeva. Oriunde… într-un loc unde sunt doctori. Am citit că alcoolismul poate fi vindecat. Vreau să mă vindec. Voi face orice, orice. Să mergem la Barèges. Nu, nu la Barèges… la Evian! Să mergem la Evian! îți amintești de Evian? Ne-am dus pe vremuri acolo. Ne vom plimba cu barca pe lac…

În timp ce el vorbea, mama îl privea cu ochi neîncrezători. Înflăcărarea lui era înduioșătoare. Cum e cu putință să vezi atât de clar și totuși să fii atât de orb? Unele trăsături ale firii lui nu mai evoluaseră. Mereu își va face iluzii în privința picioarelor, în privința lui însuși, în privința vieții.

— Evian ar fi excelent. Când ai vrea să plecăm? întrebă ea, străduindu-se să-i împărtășească entuziasmul.

Poate că avea dreptate. Poate că doctorii ar ști să-l ajute chiar îndotriva voinței lui.

— Ai putea fi gata până mâine?

Firește.

Nerăbdarea lui îi aduse un ușor zâmbet pe buze. – în două ore pot fi gata! Doar cât să-mi iau rămas bun de la Maurice și de la doamna Loubet. Știi cumva când pleacă trenul, dimineață sau după-amiază?

— Cred că am un mers al trenurilor în camera mea". Nu, nu te ridica. Nu știi unde să-l cauți. Nici eu nu știu exact unde e. Într-un minut sunt înapoi.

Rămas singur, continuă să se îmbărbăteze. Evian. Da, se vor simți de minune acolo… Vor face plimbări cu barca, excursii cu trăsura. Împrejurimile erau frumoase. Vor…

O voce dinlăuntrul — lui porni să râdă — un râs înfundat, sec, care-i tăie avântul, apoi un hohot zeflemitor care-i cutremură tot trupul. Mă, prostule, crezi într-adevăr că te poți lecui de alcool chiar așa de ușor? Doar spunând: „Maman, ia-mă cu tine la Evian”, și gata? Plimbare în barcă cu Maman… ce înduioșător! Și ce-ai să faci când vei râvni la băutură, și gâtul ți se va usca, și limba ți se va umfla, că nici saliva n-ai să ți-o poți înghiți? Ce-ai să faci atunci? Dar noaptea când vei dori să ai o femeie și nu va fi un Fleur Blanche? Ce-ai să faci atunci? Ai să te plimbi cu barca? Pe lacul acela minunat? Și pentru că nu te poți plimba tot timpul cu barca, vei petrece ore întregi în șezlong pe terasa hotelului, contemplând maiestuoșii Alpi… Prostule, nu vezi că pretutindeni va fi același Malromé sub altă înfățișare? Nu-l puteai suporta când erai un tinerel și crezi că-l vei suporta acum când ești matur… și alcoolic? Pleacă! Întoarce-te în Montmartre și la bistrourile tale. Pleacă înainte de-a săvârși ceva care să-ți facă mama de râs și să-i frângă iar inima. Grăbește-te! Grăbește-te cât nu e prea târziu. Ridică-te și fugi! Fugi înainte de se întoarce Maman, înainte de-a fi prins în cursă.

„Își luă bastonul și ieși din cameră. Apoi, ca un hoț, ținându-și răsuflarea, aruncă o privire atentă în vestibul, îl traversă repede, trase încet zăvorul ușii de la intrare și fugi.

Doamna Loubet tresări din somn și deschise ochii. El era, fără îndoială! Venea acasă — sau, mai degrabă era adus din nou acasă. Și bineînțeles, beat. De fiecare dată beat.

Se rezemă în cot și ascultă atent. Striga la cineva. Îi recunoscu vocea venind din stradă, odată cu tropot de copite și huruit de roți pe caldarâm. Striga, țipa ca un nebun, trezind toți vecinii. El care de obicei era atât de manierat, atât de liniștit la vorbă! Ce se mai petrecuse cu el de astă dată? Ce mai făcuse acum? Dumnezeu știe în ce hal o fi! Poate cu nasul însângerat, sau cu un cucui în creștet! Probabil cu gulerul sfâșiat, cu cravata scoasă afară din haină și fără pălărie. Câte melonuri nu pierduse în ultimele șase luni! În ce hal ajungea până la urmă acasă…

Dădu repede cuvertura deoparte, aprinse lampa și deschise fereastra. Era o noapte rece de februarie și dârdâia de frig numai în cămașa de noapte, se aplecă totuși în afară și ascultă, ținându-se cu amândouă mâinile de pervazul ferestrei. El era, fără îndoială.

Se dădu îndărăt îngrozită, clătină din cap deznădăjduită și începu să se îmbrace.

De n-ar fi domnul Patou, nu s-ar mai întoarce niciodată acasă… Ar dormi pe-o bancă, sau în vreun gang. Cum s-ar nimeri, ca orice vagabond. Puțin i-ar păsa! De când primise scrisoarea aceea parcă-și pierduse mințile. Nimic nu-l mai interesa, nici măcar să-și pieptene barba sau să-și curețe unghiile. Costumele erau sfâșiate și pătate, și tot ce-i mai putea face era să-l pună să-și schimbe rufăria. El… el care altă dată era un adevărat *dandy!* Și arăta atât de bolnav și de îmbătrânit încât uneori mai să nu-l recunoască. Fața îi era galbenă ea ceara, ochii de două ori mai mari ca de obicei… Nu mai putea s-o ducă așa multă vreme. Ceva groaznic avea să se întâmple într-o bună zi. V își înnodă legăturile juponului în jurul taliei, își trase fusta și se duse iar la fereastră. Birja ajunsese în vârful dealului, și acum îl putea distinge clar pe Henri, cu părul vâlvoi, fluturând amenințător bastonul. Strigătele lui răsunau puternic în liniștea străzii.

— Nu ești decât un *cochon de rouquin,* auzi? *Un sale cochon de rouquin!* Asta ești, Patou. Toată vremea îți vâri nasul în treburile oamenilor. De ce nu încetezi odată să mă mai sâcâi? Sunt un cetățean. Ai mandat să mă arestezi? Pentru asta or să te trimită în Insula Diavolului!

Vocea i se preschimbă brusc într-un tânguit împleticit de om beat.

— Ascultă, Patou, tu și cu mine suntem vechi prieteni. N-am să uit niciodată sfatul bun pe care mi l-ai dat în privința Mariei. Nu înțelegi că nu doresc să mă duc acasă? E plină de libărci. Să mergem undeva, numai tu cu mine, și să bem ceva, ce zici? Să stăm de vorbă despre toată tărășenia asta? Nu?

Începu iar să strige.

— Atunci nu ești decât un porc, un jandarm nesuferit, un *cochon de rouquin!*

Doamna Loubet urmărea de la fereastră cum se luptă cu agentul, încercând să sară din birja în mers. Îți venea să plângi! Se duse repede în bucătărie și turnă cafea fierbinte într-o ceașcă. Apoi își înnodă șalul roșu de lână în jurul umerilor și ieși repede în stradă.

Îl ajută pe Henri să coboare din trăsură și-l ținu de braț cât timp Patou plăti birjarului. Mai târându-l, mai ducându-l pe sus, îl urcară împreună cele patru rânduri de trepte, îl întinseră pe sofa și începură

să-l dezbrace. El se împotrivi, îi împinse, dădu din mâini, totuși izbutiră să-i tragă cămașa de noapte peste cap, să-i scoată ochelarii și să-l vâre în așternut. Treptat, țipetele lui se domoliră până la un bombănit monoton, apoi un bâlbâit incoerent și la sfârșit o imperceptibilă schimonosire a buzelor.

Adormi. Dar nu îndrăzniră să-l lase singur, și rămaseră lângă pat vorbind în șoaptă.

— De astă dată nu ne-a dat prea mult de furcă, remarcă ea, privindu-l îngrijorată.

— Nu, nu ne-a dat prea mult de furcă.

Lumina palidă a lămpii accentua expresia îngândurată de pe fața colțuroasă a lui Patou.

— N-a mai vărsat ca ieri.

Apoi, mușcându-și ușor marginea mustății și privind în jos spre mâinile încleștate, continuă:

— Dar dacă vă închipuiți că merge cumva mai bine cu sănătatea, vă înșelați, doamnă Loubet. Nu merge mai bine. Merge tot mai rău. Știu că-l iubiți mult, și eu îl iubesc. A pictat portretul micuței mele Eulalie și-mi pare rău de el. Dar în felul ăsta n-o mai poate duce mult. Niciodată nu-i treaz; se ia la harță cu toți; îmi dă de furcă mai mult decât zece târfe vagabonde. Săptămâna trecută era cât pe-aci să se încaiere cu un codoș care-și bătea fata. Noroc că omul meu a sosit la timp! Și face cele mai trăsnite lucruri! Știți ce-a făcut astă-noapte? A plecat pe furiș din Montmartre… nu departe, doar până la Villette, crezând că n-am să-l mai găsesc. A intrat într-un bistrou unde nu-l cunoșteau și a comandat toate soiurile de alcool din local… whisky, rom, coniac, vermut, absint, calvados… a făcut din toate o amestecătură groaznică și a băut-o! Destul cât să omori un cal. Și, de fapt, cred că asta și încearcă să facă… să se omoare.

Doamna Loubet strânse din buze și-și plecă ochii, în timp ce Patou, ca omul nerăbdător să spună tot ce are pe suflet și să termine, continuă:

— La ce bun să ne amăgim, doamnă Loubet? Am văzut destui bețivi, dar ăsta nu-i bețiv; e smintit. Asta cred. E dement! E nebun!

Nebun! Cuvântul se înfipse ca un pumnal în inima doamnei Loubet. Rămase cu ochii plecați, să-și ascundă lacrimile. Nebun! Era oare cu putință *cale petit monsieur* să fie într-adevăr nebun? Sincer

vorbind, nu știai ce să crezi! Dacă te gândeai la unele lucruri pe care le făcuse în ultimele luni — lucruri de care nici Patou n-avea cunoștință — mai că te întrebai dacă nu cumva își pierduse mințile! De pildă, când împrăștiase gaz în tot atelierul ca să omoare libărcile. Ar fi putut să ia foc toată casa! Apoi, când pusese să i se aducă sus gălețile alea cu nisip, deoarece dorea ca atelierul să semene cu o plajă. Iar el, grozav de încântat, în timp ce i se aduceau: „Vezi, doamnă Loubet, uite, acum arată ca la Arcachon”. Și broasca aia râioasă oribilă! Dumnezeu știe unde o găsise. O lună întreagă o ținuse în camera lui, nefăcând tot timpul altceva decât să prindă muște pentru biata făptură. De ce îndrăgise broasca aia? „Ea și cu anine semănăm. Înțelegeți, doamnă Loubet, e foarte urâtă. Nimeni n-o iubește. De-aia trebuie să fiu bun cu ea”. Și mașina aia blestemată de vâslit, care avea să-l ajute chipurile să-i crească picioarele! Cum putea un om inteligent să creadă asemenea prostii? Iar el le credea! „E garantat, doamnă Loubet, absolut garantat!” Și dă-i întruna cu vâslele alea, trage la ele, trage la ele zi și noapte! Doar în indispensabili și tricou, pufăind ca o locomotivă, cu fața șiroindu-i de nădușeală. Trage la ele! „E garantat, doamnă Loubet! Absolut garantat!” îți venea să plângi! Dar și mai rău era când sta liniștit, întins pe sofa, privind fix, cu ochii pironiți în tavan, și nu era greu să-ți dai seama că la fata aceea se gândea! Chiar când era beat vorbea de unul singur despre ea…

Observă că Patou se uită la ea și-și ridică fața înlăcrimată. Un moment nu se auzi decât răsuflarea lui Henri.

— Știu că vă îndurerează auzindu-mă vorbind în felul acesta, zise agentul, și vă asigur că nici mie nu-mi place. Știu însă că domnul prefect al poliției ne-a dat ordin să-l supraveghem, și toți oamenii din brigada mea sunt cu ochii pe el. Le mai scapă însă din mână. A început să iasă pe furiș din Montmartre. Dumnezeu știe ce mai face mâine. Trebuie să vorbiți eu mama lui, înainte de-a se întâmpla ceva grav. Dacă nu vorbești dumneata, vorbesc eu. Dar, venind din partea dumitale, va fi mai ușor pentru ea. Ca femeie, mă înțelegi, vei ști mai bine ce să-i spui.

Bărbia bătrânei se înfundă în șal și un hohot de plâns îi zgudui umerii.

— N-o lua chiar așa în tragic, zise el bătând-o ușor pe mână. E spre binele lui.

— Îl vor interna într-un ospiciu, laolaltă cu nebunii.

— Ospiciu? Oh, nu! Nu într-un ospiciu, doamnă Loubet, într-o casă de sănătate! se grăbi el s-o asigure. Oameni ca el nu sunt internați în ospicii. Într-o casă de sănătate au tot confortul, tot ce le trebuie. Nu va sta acolo decât două-trei săptămâni…

Fața bătrânei se lumină întrucâtva și se uită la el cerându-i din ochi o nouă asigurare.

— Și-l vor lecui, adăugă el.

— Îl vor lecui? Vreți să spuneți că n-o să mai bea?

— Nicio picătură. Doctorii ăia știu ei ce fac! În câteva săptămâni va fi ca mai înainte.

Bătrâna cumpăni în minte vorbele agentului.

— Nu-l vor jigni… nu-d vor bate, dacă face ceva rău? întrebă ea îngrijorată.

Cu un gest al mâinii, Patou îi alungă asemenea gânduri.

— Nu într-o casă de sănătate, doamnă Loubet! Se vor purta cu el exact ca dumneata și cu mine, numai că vor ști ce să-i facă. Îi. Vor da ceva să doarmă. Și-l vor ține departe de clondir.

— Și-l vor lecui?

— Cât ai bate din palme. Fac lucruri extraordinare în casele alea.

Asta păru s-o convingă, totuși nu cedă de tot.

— Să văd cum se simte mâine, și dacă nu e cât de cât mai bine…

— E-n regulă, faceți așa, dar nu așteptați prea mult. În sfârșit, cred că e timpul să plec.

— Am puțină cafea pe sobă. Înainte de-a pleca, să bem o ceașcă. După aceea mă întorc să văd cum se mai simte.

Se ridică anevoie în picioare, se aplecă peste Henri și-i trase cu grijă cuvertura până la gât.

— Doarme liniștit, șopti ea peste umăr.

Ieșiră unul după altul din cameră, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot, și începură să coboare scara.

Ajunseseră la al treilea etaj, când auziră un țipăt strident de om nebun. Aproape în aceeași clipă ușa atelierului se deschise brusc și Henri, numai în cămașa de noapte, ieși împleticindu-se pe palier, cu ochii holbați de groază.

— Doamnă Loubet! Doamnă Loubet! Unde sunteți? Iar au apărut libărcile! Milioane!

Era fără ochelari și căuta pe bâjbâite balustrada.

— Milioane, doamnă Loubet! Unde sunteți, doaa…a… a!

Călcâiul i se prinse în tivul cămășii. Îl văzură îngroziți cum se clatină înainte și înapoi, căutând disperat să se prindă de perete și, continuând să țipe, se prăbuși în gol.

Apoi nu mai auziră decât zgomotul înfundat al corpului rostogolindu-se pe scară.

XXI

La maison de santé a doctorului Selamaigne era situată în suburbia aristocratică Auieuil, și nu avea câtuși de puțin aspectul unui azil pentru alienați mintali. Era instalată într-un splendid castel din secolul al optsprezecelea, cândva proprietatea prințesei de Lamballe, prietena Mariei Antoinette, al cărei blazon împodobea și acum eleganta și impunătoarea ei poartă. Cu maiestuoasa ei grădină, răzoarele de flori bine îngrijite și ambianța de liniște și meditație, nu se deosebea cu nimic de-o reședință rustică somptuoasă și romantică. De fapt, asta și era, susținea doctorul Selamaigne. O reședință rustică, un loc de retragere, un ermitaj pentru pacienții bogați, suferinzi de tulburări nervoase sau mintale.

Pentru Henri era un loc respingător, înfricoșător. În cele trei săptămâni, de când „ședea” acolo, ajunsese să-i deteste imaculatele coridoare, medicii veșnic zâmbitori, infirmierii îmbrăcați în alb, misterioasele ei camere cu uși încuiate, din spatele cărora ajungeau până la el sunete stranii, ca din altă lume. După căderea nopții, devenea un locaș al duhurilor rele, un castel al tăcerilor sinistre, întrerupte de urlete care-ți înghețau sângele, un cimitir fără pacea morții.

În această după-amiază de martie, în timp ce se prefăcea că privește afară prin fereastra cu zăbrele groase a apartamentului său, o detesta până în cele mai ascunse unghere ale minții. De-ar putea să strige după ajutor! Dar acea brută de paznic, care sta alături molfăind o scobitoare și citind ziarul, i-ar spune doar: „Hai! strigă cât

poftești. Nu te aude nimeni”. Și asta îndeosebi îl îngrozea. Odată intrat aici, nimeni nu te mai putea auzi, nimeni nu mai dorea să te audă. Erai mort, erai *fou!* Când vor binevoi să înțeleagă acești specialiști mieroși și îngușți la minte că el nu e nebun? Bețiv, da. Nu însă *fou!*

— Ai zis ceva?

Gardianul îl privea atent pe deasupra ziarului.

— N… nu. Trebuie să fi fost femeia de vizavi.

Își dădu seama că bombănise singur. Asta era rău. Se zice că oamenii sănătoși nu vorbesc singuri. Ei, fir-ar să fie, încă o lună în acest loc și va duce lungi conversații de unul singur, cu întrebări și răspunsuri. Peste alte trei luni va jura că e Napoleon sau Sfântul Duh…

— Mă întrebam dacă azi n-a venit cineva să mă viziteze.

— N-aș putea să vă spun. În orice caz, n-aveți voie să primiți vizitatori.

La ce bun să se înfurie și să-i spună acestui fetus adult că el e perfect sănătos și deci poate să primească oricâți vizitatori dorește. Nici doctorul Selamaigne, nici asistenții lui nu puteau fi convinși că el e sănătos. Totuși, nu mai departe de săptămâna trecută încercase, doar ca să se aleagă cu aceeași privire blajină și veșnicul zâmbet indulgent care-l scoteau din sărite.

— Dar firește că sunteți sănătos! Perfect sănătos. În orice caz, acesta nu e un ospiciu; e un ermitaj. Repaus, asta-i tot ce vă trebuie — un repaus cât mai îndelungat.

Toți fi. Credeau nebun.; o puteai citi în ochii lor. Făcuseră cercetări. Grozav le mai plăcea doctorilor să cerceteze! Erau mâi rău ca avocații; puteau oricând să facă din alb negru, O trăseseră de limbă pe doamna Loubet și aflaseră povestea cu mașina de vâslit, episodul cu gazul și cu nisipul de pe podea. Aflaseră chiar despre isprava când se travestise în cerșetor și provocase un scandal la ușa galeriei de artă Durand-Ruel. Despre Fleur Blanche, despre bărci, despre încurcătura aceea când adormise în timp ce prințul deschidea expoziția. Aflaseră despre jacheta din postav verde de biliard, cămașa roșie, mănușile roz, dineul cu carne de cangur — tot. Își vârâseră nasul pretutindeni „așa cum scormonesc porcii trufele.

Și pe hârtie toate. Astea arătaseră rău. Cum ar spune latinul, arătaseră îngrozitor[114].

Contemplă cerul printre zăbrelele ferestrei. Încă nu se obișnuise cu zăbrelele acelea, și nici să fie tot timpul supravegheat, să i se poruncească, să i se dea să înghită tof felul de hapuri, să se culce la nouă seara, să nu se mai agite — deși acum începea să se obișnuiască să stea liniștit. Dar primele zile, primele nopți — nu existau cuvinte să le descrie! Legat fedeleș de pat, în neputință să se miște, arzând de dorința să bea… Și, pe deasupra, durerea din clavicula fracturată. Chemase, strigase, țipase, protestase vehement, dar în casa asta foarte mulți oameni țipă… Acum nu mai țipa și, drept răsplată, nu-l mai legau. Nu mai era considerat un *fou dangereux*; avansase — era un *fou tranquille!* întrebarea era: cât timp aveau să-l mai considere *un fou tranquille* și să-l mai țină aici?

Își trecu deznădăjduit mâna peste frunte.

— Te doare capul? îl întrebă paznicul.

— Nu, nu, zise Henri, trăgând repede mâna. Mă simt foarte bine. Excelent.

Se întoarse de la fereastră:

— Frumoasă zi, nu-i așa?

— Pfui.

— Crezi că am putea face o plimbare în grădină?

Paznicul îl examină bănuitor.

— Nu știu. Cred totuși că se poate. Dar fără prostii.: *bem?*

Așa ți se vorbea când erai un *fou.* Tot ce spuneai era tălmăcit, pus la îndoială. Îți duceai mina la cap? Te durea capul și deci erai *fou…* Propuneai să faci o. Plimbare în grădină? Plănuiai să te cațări într-un copac sau s-o zbughești pe poartă… Căscai, erai *fou.* Vorbeai, erai *fou.* Nu vorbeai, erai *fou…*

— Mă gândeam doar că puțin aer proaspăt nu mi-ar strica, zise el supus. Dar, firește, dacă socotești că n-ar trebui…

— Cred că se poate.

Paznicul se ridică din scaunul-balansoar.

— Dar numai zece minute.

Primăvara timpurie zâmbea din răzoarele de narcise galbene; liliacul sta să înflorească. Flori — tăcuți și fideli prieteni ai nefericiților, ai bolnavilor, ai morților…» Alți pensionari, escortați și ei

de supraveghetorii lor, se plimbau agale sau ședeau pe bănci. O doamnă cu părul alb și înfățișare distinsă îi zâmbi, apoi scoase limba la el. O grădină a sufletelor rătăcite… Vincent avusese dreptate. Nu izolarea era grea, ci tovărășia nebunilor…

Aș putea lua asta? întrebă el, plecându-se să ridice fie jos o pană de sitar.

— Ce vrei să faci cu ea?

Păi, s-o mănânc, bineînțeles! Să-mi crestez beregata cu ea! Așa ar fi răspuns cu trei săptămâni în urmă, dar acum se învățase minte. Bruta asta cretină ar fi alergat numaidecât la birou, ar fi repetat cuvintele rostite și doctorul Selamaigne ar fi clătinat din cap și ar fi țâțâit din limbă.

— Mă gândeam că aș putea desena cu ea, zise el, dacă aș avea puțină cerneală și hârtie. Desenam… înainte de-a veni aici.

Omul încruntă din sprâncene, îl privi pătrunzător, totuși îi dădu voie să păstreze pana.

În seara aceea Henri făcu un prim desen cu subiect de circ. Pentru întâia oară orele trecură repede. Alături de el, paznicul îl urmărea atent; apoi, treptat, cu oarecare interes și înțelegere…

— Văd că ai fost de multe ori la circ, remarcă el destul de amabil. Și mie îmi place să mă duc la circ. În zilele mele libere mă duc adesea la Cirque d'Hiver. Îmi plac trapeziștii.

— Sunt favoriții mei. I-ai văzut vreodată pe Morelli?

— Sunt buni. Dar nici comparație cu Zuppini. Obiectă înviorat paznicul. Zuppmi puteau să facă trei salturi mortale… nu numai două, ca Morelli. Și fără plasă…

Henri îl îndemnă la vorbă, îl măguli și-i dărui desenul.

Câteva zile mai târziu, Henri fu chemat la birou, unde îl găsi pe doctorul Selamaigne, între cei doi asistenți ai săi, zâmbindu-i afabil din cealaltă parte a unei mese lungi.

— Suntem încântați, pur și simplu încântați! începu doctorul mângâindu-și barba. Am susținut mereu că nu aveți nevoie decât de un bun repaus, și am avut dreptate. Pofta de mâncare s-a ameliorat. Amnezia pare să meargă mai bine, iar simptomele depresive, atât de vizibile în momentul când ați sosit, au dispărut aproape cu desăvârșire. Am examinat cu cel mai mare interes micile schițe pe

care le-ați făcut. Vă rog să folosiți oricând biblioteca noastră pentru orice fel de ilustrații pe care ați dori. Să le copiați.

— Să le copiez? Dar nu le-am copiat…

— Va ajuta să vă recăpătați memoria. Ce-ați spus? Desenele acelea nu le-ați copiat?

— Bineînțeles că nu. Le-am făcut din memorie.

— Imposibil! în starea dumneavoastră…

— Starea mea!

Henri nu mai ținu seama și pronunță cuvintele răstit

— Nu vedeți că mi-am păstrat memoria? Am fost alcoolic, recunosc, dar nu mi-am pierdut memoria. Întrebați-mă orice. Ce doriți? Date? întrebați-mă, întrebați-mă orice…

— Dosarele noastre arată că…

— Fir-ați ai dracului cu dosarele voastre! Sunteți surzi sau orbi? Vă asigur că nu mi-am pierdut memoria, că nu sunt mai nebun decât voi, și în orice caz, judec mai inteligent. Pentru Dumnezeu, de ce nu mă puneți la încercare. Vă asigur că mintea mea e sănătoasă. Sănătoasă, mă auziți? Sănătoasă, sănătoasă, sănătoasă!!!

Cu resemnată scârbă înțelese că nu-i poate convinge. Fețele doctorilor erau măști împietrite de neîncredere. Numai un alienat mintal țipă că e sănătos.

— Dar bineînțeles că sunteți sănătos.

— Doctorul Selamaigne îi adresă cel mai mieros zâmbet.

— Sănătos, pe cât posibil. Mai aveți nevoie de încă puțin repaus, atâta tot. Câteva luni…

— LUNI? țipă Henri. Câteva luni în această casă de nebuni? Acum îmi dau seama că doriți să înnebunesc de-a binelea! Vreți să rămân aici! Să putrezesc aici tot restul vieții! Vă asigur că sunt sănătos! întrebați-mă, întrebați-mă orice… Puneți-mă să desenez în fața voastră… Lăsați-mă să fac dovada…

Tot mai striga în timp ce doi paznici vânjoși îl scoteau cu forța din birou.

Întors în cameră, se aruncă pe pat, bătând cu pumnii în pernă, plângând în hohote, chemându-și mama în ajutor:

— Maman! Maman!

În ziua următoare fu liniștit. Liniștit, dar neresemnat. Numai tatăl lui l-ar putea scoate de aici. El și-ar da seama că nu e nebun. Nu s-ar

lăsa impresionat de tâmpiții ăștia de doctori, de dosarele lor și de tot ce trăncăneau despre amnezie și simptome depresive.

În după-amiaza aceea îi scrise tatălui, îl mitui pe paznic să-i ducă scrisoarea la poștă și așteptă ou încredere fulminanta sosire a contelui.

Trecură zile după zile. O săptămână, două, trei. Tatăl nu sosi.

Henri căzu într-o stare de resemnare apatică, trecându-și zilele lângă fereastra zăbrelită, legănându-se la nesfârșit în scaunul său. Era prins în cursă, nu va mai ieși în veci…

Dar, cu totul pe neașteptate, medicii interpretară starea lui de toropeală meditativă drept o ameliorare. Mama primi învoirea să-l viziteze.

— Înțelegi, nu-i așa, Henri? îi șopti ea când fură lăsați singuri. N-am avut încotro. Dacă nu te-aș fi adus aici, autoritățile te-ar fi internat într-un ospiciu.

El clătină din cap fără să-și ridice privirea.

— Da, Maman, înțeleg.

Dorea să se agațe de gâtul ei, s-o roage să-l ia cu ea, să-i spună că nu e nebun, dar n-ar fi făcut prin asta decât să-i sporească amărăciunea. Câtă greutate putea să aibă cuvântul lui față de al celor trei distinși oameni de știință? Afară de asta, văzuse hârtiile de la dosar… Și apoi, poate că era într-adevăr nebun și nu-și dădea seama? în definitiv, cum poți să știi dacă ești nebun sau nu?

— Îți sunt foarte recunoscător, continuă el, privind spre covor. Ai făcut-o spre binele meu, ca atâtea altele. Și eu nu ți-am adus în schimb decât chin. Te rog, iartă-mă, Maman.

Ea îl strânse în brațe și îi trecu degetele prin păr, așa cum obișnuia la castel când era copil.

— Curaj, Riri. Curaj…

Se plimbară agale prin grădină, se așezară pe bancă, sub un copac înmugurit. Fără nicio inflexiune în glas, Henri îi răspunse la toate întrebările. Da, clavicula se vindecase. Nu-l mai durea… Da, a fost o minune că nu-și fracturase picioarele în noaptea aceea… Doctorii erau foarte îndatoritori și amabili… Oh, da, se simțea foarte bine și avea voie să citească… Nu, nu suferea de singurătate…

— Mi-au îngăduit chiar să desenez. Mă ajută să-mi treacă timpul.

— Caută să ai răbdare. Ai suferit un șoc nervos. Așteaptă să-ți recapeți puterile. Am să vin să te văd de câte ori îmi vor îngădui doctorii.

La poartă se aplecă să-l sărute și-i șopti:

— Dacă poți, roagă-te, dragul meu. Rugăciunea îți va aduce liniște.

O urmări, din spatele porții, urcându-se în trăsură. Pe capră nu era Joseph. N-a vrut să-l vadă în halul în care e, reflectă Henri trist în timp ce se întorcea șchiopătând.

Maurice fu singurul care-i sări în ajutor.

Când Henri îl văzu în pragul ușii, izbucni în hohote de plâns nervos.

— TU! Cum de… Cum de te-au lăsat… Cum…

— Da, zise zâmbind Maurice, închizând ușa în urma lui, e mai ușor să iei micul dejun cu regina Angliei decât să pătrunzi în casa asta blestemată. Din câte mi-a spus secretarul acela de jos, mă așteptam să te găsesc în cămașă de forță, într-o celulă capitonată, dar nu-ți închipui cât de convingătoare poate fi o bancnotă de cincizeci de franci pentru un secretar prost plătit. În sfârșit, iată-mă. Mie nu-mi pari nebun. Așază-te pe scaunul acela și să stăm de vorbă. N-avem prea mult timp. Spune-mi tot. Ziarele sunt pline de cele mai fantastice povești. Ce s-a petrecut în realitate? N-am vrut s-o întreb pe maică-ta. Cât despre doamna Loubet, e uluită, și din spusele ei nu m-am putut dumeri prea mult. A plâns tot timpul cât am stat cu ea. Ai avut un atac de *delirium tremens,* ai ieșit brusc pe palier și ai căzut pe scări… așa e?

Într-un torent de cuvinte, Henri îi povesti tot ce-și mai reamintea, îi descrise groaza ce-i inspira această casă, țipetele femeilor de pe cealaltă parte a coridorului, refuzul doctorilor de-a recunoaște că e sănătos la minte.

— Uite! strigă el, ducându-se la masă și înșfăcând un teanc de desene. Uite! La început au spus că le-am copiat. Chiar după ce-au constatat că nu le copiasem… cum puteam să le copiez?… au continuat să susțină că sunt nebun. Oh, Maurice, cum să-i conving pe nătărăii ăștia că nu sunt nebun? Te rog, ajută-mă. Ești ultima mea speranță. Am scris tatălui meu. Nu mi-a răspuns.

Maurice examina desenele, unul câte unul. La sfârșit ridică privirea spre prietenul său, cu un zâmbet larg de ușurare.

— Dacă un nebun a făcut desenele astea, atunci și eu sunt nebun! Blestematele astea de ziare m-au indus în eroare și când am sosit aici aveam unele îndoieli. Ai făcut în câteva rânduri lucruri destul de trăsnite, știi bine. Dar nu ești un *fou* și am să te scot de aici. Acum ascultă-mă. Am o idee, dar nu știu dacă va reuși. Dacă nu, voi încerca altceva. Până atunci rămâi aici, fii cuminte ca un înger și continuă să desenezi. Peste câteva zile îți voi da de veste. Pot să iau desenele cu mine?

— Firește, ia tot ce vrei.

Când fu pe punctul să plece, Maurice băgă mâna în buzunar.

— Uite câteva scrisori pe care le-am luat când m-am dus s-o văd pe doamna Loubet. La revedere, Henri, și nu deznădăjdui. Adu-ți aminte, *„A la vie et à la mort”.* Te voi scoate de-aici, chiar de va trebui să arunc în aer casă, asta.

Una din scrisori purta antetul Ministerului Artelor. În stilul sec protocolar al scrisorilor oficiale, i se aducea la cunoștință că numele său fusese trecut pe lista viitoarei promoții a Legiunii de Onoare, ce urmează a fi supusă spre semnare Domnului Președinte al Republicii. Era rugat să comunice cât mai curând cu putință acordul său, decorația neputând fi altfel acordată. Înalta distincție urma să-i fie conferită ca recunoaștere a excepționalelor sale creații artistice și a serviciilor aduse artei și culturii franceze.

La vârsta de treizeci și cinci de ani, când cei mai mulți pictori nu erau încă recunoscuți și flămânzeau în mansarde, lui i se oferea Legiunea de Onoare! Ciudat, acest succes nedezmințit în viața sa… Faima era singura femeie care nu contenise să-l urmeze neobosită… Să accepte? Nu, bineînțeles. Mai ales după scandalul detenției sale. Legiunea de Onoare conferită unui pictor nebun! Așa ar spune ziarele. Nu i se făcuse destulă publicitate. Și foarte favorabilă, și foarte nefavorabilă. Nu mai dorea să-și vadă numele tipărit. Maman s-ar sinchisi prea puțin dacă o acceptă sau nu. Nu mai putea să fie fericită. Tatăl? N-ar face decât să bombăne ceva la adresa acestui guvern imbecil care agață decorații pe pieptul zmângălitorilor de fleacuri pornografice. Dar pe Myriame ar fi impresionat-o. Ea îi admira pe oamenii de succes.

În aceeași clipă îi apăru în minte, ghemuită lângă focul din cămin. Era o seară liniștită de iarnă și noaptea își trăsese perdeaua peste ochiurile ferestrei. După o lungă tăcere, el remarca: „Oh, apropo, iubito, mi-au dat Legiunea de Onoare”. Și ea; se întorcea spre el, întrucâtva emoționată, ochii strălucindu-i de mândrie…

Se aplecă și-și prinse capul în mâini. Nu va înceta oare niciodată să se mai gândească la ea?

— Vești rele? întrebă paznicul, intrând cu tava de mâncare.

— Nu… nu.

Se îndreptă.

— Nimic important.

Rupse încet scrisoarea și azvârli bucățelele în coșul de gunoi.

Maurice reveni după o săptămână, însoțit de domnul Arsène Alexandre, critic de artă al ziarului Le *Figaro.*

— Uite, Maurice, am făcut cum minai spus, zise Henri zâmbind, și ridicându-se de la masă să-i salute. Am lucrat.

— Pot să mă uit la desenele dumitale? întrebă criticul, potrivindu-și pe nas pince-nez-ul de aur.

Rămase o clipă tăcut.

— Și numai din memorie, ai spus?

Își scoase ochelarii și-i bătu încet în palmă.

— Fără însemnări, fără schițe preliminare după natură?

Henri scutură din cap.

— Cum aș fi putut? Toate însemnările mele sunt la atelier.

— De necrezut! De fapt, nu-mi amintesc să fi existat în întreaga istorie a artei un caz similar de memorie picturală atât de extraordinară. Dacă dumneata ești nebun, tot ce pot să spun e că doresc să existe cât mai mulți asemenea pictori nebuni.

Ieșiră în grădină. Henri, știindu-se observat cu atenție, se abținu de la orice remarcă glumeață și dădu răspunsuri simple — perfect normale. La sfârșitul după-amiezii criticul era convins.

Doctorul Selamaigne citi articolul lui Alexandre în timpul micului dejun și nu se bucură deloc. Era vorba de un eminent critic de artă care, după ce petrecuse o după amiază cu un pictor considerat dement, îl găsise în posesia tuturor facultăților și la apogeul talentului său artistic.

Când Henri fu introdus în biroul său, medicul își recăpătase sângele rece și aerul blajin obișnuit.

— Totdeauna am susținut că puțin repaus era singurul lucru de care aveați nevoie — începu el zâmbind părintește, cu mâinile încrucișate peste pântece — și acum faptele dovedesc că am avut dreptate. Încă o dacă micul nostru ermitaj a înfăptuit o vindecare miraculoasă. Ei bine, cum vă simțiți acum când sunteți vindecat, complet vindecat?

— Foarte bine, zise Henri, căutând să se comporte cât mai normal.

— Firește! zise prietenos alienistul. Apoi, și mai comunicativ: Ați scăpat ca prin urechile acului, dar consider cazul dumneavoastră aproape rezolvat. Altă mare victorie a științei medicale! V-ar plăcea să primiți vizitatori? Să pictați și să desenați tot ce doriți? Chiar să faceți câteva plimbări în trăsură… însoțit, bineînțeles. Ar fi minunat, nu-i așa? Ei bine, asta veți face în următoarele două săptămâni…

Henri nu încercă să-i arate că ar dori să plece imediat. De fapt, acum, când era sigur că-și va recăpăta libertatea, nu mai era chiar atât de nerăbdător să plece. Ce-ar putea face după eliberare? Din nou vechiul stil de viață: „Pst, pst, *cocher”,* music-hall-uri… Nu s-ar mai atinge, bineînțeles, de băutură, n-ar mai călca prin cafenele… Viața ar fi nespus de plictisitoare…

Camera de zi a apartamentului său fu transformată în atelier. I se procură un șevalet. Maurice — tot Maurice — îi trimise vopsele și pânze. Acum, când vestea însănătoșirii lui ajunsese la cunoștința tuturor, o procesiune pestriță de vizitatori veni în pelerinaj la Auteuil. Doamna Loubet fu prima care sosi, arătând distinsă în rochia ei de modă veche din alpaca neagră și purtând ostentativ broșa cu camee dăruită de el. Missia Natanson și câțiva prieteni din societatea bună își sorbiră ceaiul în neobișnuitul și bizarul decor al unui salon cu ferestre zăbrelite. De la Fleur Blanche veniră domnul și doamna Potieron și Berthe, toți arătând cât se poate de onorabili în veșmintele lor negre de rigoare. *Le Comité Exécutif* al Societății Artiștilor Independenți trimise o delegație în frunte cu Henri Rousseau. Bătrânul De zboutins se prezentă la poartă și ceru semeț să fie condus la Monsieur le Comte de Toulouse-Lautrec, „prietenia! meu intim”. Ca de obicei, ponosita pălărie de fetru îi sta pe ceafă,

pipa îi atârna pe piept și în picioare purta saboți. În timp ce întindea portarului o carte de vizită soioasă, din pelerină îi alunecă jos o sticlă de coniac, care se făcu țăndări. În pofida protestelor lui, că nu putea înțelege cum de se petrecuse așa ceva, fu imediat dat afară cu forța. Henri îl zări de la fereastră pe bătrânul gravor, cu o mână gesticulând furios și cu cealaltă ținându-și pălăria să nu cadă, zbătându-se în pelerina lungă până la pământ, între doi paznici vânjoși.

Jane Avril veni însoțită de un tânăr înalt, cu o față de cal în călduri și o claie de păr negru.

— Îți prezint pe Christophe, zise ea. Compozitor.

După ce schimbară câteva cuvinte de politețe, Christophe le spuse că va aștepta în grădină.

— Nu-i așa că e încântător? zise ea aprinzând o țigară. Un mare muzician. N-a publicat încă nimic, dar lucrează la o operă. Mă înfior la gândul că eram cât pe-aci să mă mărit cu Georges. Ce-am putut vedea la el? Platitudine și niciun pic de talent. Romanul acela era o harababură. În sfârșit, cred că a fost o simplă înflăcărare oarbă. Dar Christophe… ah, Christophe e altceva.

O urmărea zâmbind uimit.

— Draga mea, ai descoperit taina tinereții veșnice.

Stătură câtva timp de vorbă, evitând cu grijă să pomenească de Myriame. Dar amândoi îi simțeau prezența.

— Regret atât de mult că s-a sfârșit așa, zise Jane oftând, în timp ce-și punea mănușile. Am avut cele mai bune intenții, crede-mă. N-am dorit decât să…

— N-ai ce regreta, zise el calm. Mi-ai dăruit singura fericire din viața mea.

Cu câteva zile înainte de eliberare, Henri primi vizita mamei.

— Și acum, Henri, zise ea privindu-l îngrijorată, ți-ai făcut vreun plan? Ce-ai de gând să faci?

— Păi… nu știu exact, se eschivă el, ferindu-se s-o privească în ochi.

Ca totdeauna, îl lua prin surprindere cu felul ei de a-i vorbi fără ocolișuri.

— Cred că am să mă întorc în Montmartre. Am impresia că asta-i cam tot ce pot face. Vreau să-mi reiau lucrul și să pictez portretul lui

Maurice. Știi că nu i-am făcut niciodată portretul? Ciudat, nu? Niciodată nu mi-a cerut, dar cred că i-ar face plăcere.

— Atunci ar trebui neapărat să i-l faci. Maurice e un om fin.

— Să nu crezi că nu știu. Nimeni n-o știe mai bine ca mine. Niciodată n-am să mă pot plăti de tot ce-a făcut pentru mine.

— Dar nu mi-ai spus ce planuri ai.

— Ți-am spus. Mă întorc în Montmartre… După asta; nu știu. Nu mi-am făcut niciun plan. Planurile mele mai niciodată nu ies bine. Maurice mi-a vorbit despre o expoziție la New York anul viitor. Poate îl conving să meargă cu mine. O vizită în Statele Unite ar fi ceva interesant.

— Dar până atunci ce-ai să faci?

— Ce vrei să spui? Am să lucrez, firește. Am câteva lucrări pe care doresc să le termin. În iunie poate mă duc la Dieppe sau la Trouville. Nu doresc să mă mai duc la Arcachon. Locul acela nu mă mai atrage.

Pe fața palidă, clarvăzătoare a mamei, Henri îi citi gândurile.

— Oh, înțeleg… Ți-e teamă să nu mă apuc iar de băutură, nu-i așa? Poți fi liniștită, Maman, n-am să mă mai ating niciodată de băutură. Niciodată. Îți dau cuvântul meu.

— Știu că vorbești serios. Henri. Știu că într-adevăr așa gândești, zise ea pronunțând rar cuvintele.

Îl privi în ochi cu căldură, dar neîncrezătoare.

— Pentru unele lucruri ai o extraordinară putere de voință, dar pentru altele n-ai. Și te poți ușor lăsa înșelat, deși în alte privințe ești extrem de ager. Vezi, sub multe aspecte te cunosc mai bine decât te cunoști tu, și știu cât ești de nefericit și deprimat din cauza acelei fete. Singurătatea te va împinge să cauți o diversiune. Treptat, te vei întoarce la vechiul gen de viață. Va veni tentația și nu vei fi în stare să-i reziști. Nu, dragul meu, nu vei fi în stare. Crezi că-i vei rezista, dar nu vei putea. Ca să evadezi, te vei întoarce iar la alcool. Și atunci?

Henri își ținu ochii plecați și nu răspunse.

— Atunci, continuă ea cu glasul ei domol, vei ajunge repede să bei peste măsură, pentru că asta de asemeni îți sta în fire. Nu va trece mult și te vei afla exact unde erai când ai venit aici. Trebuie oare ca viața ta să fie un necontenit du-te-vino între Montmartre și acest loc?

Am reflectat foarte mult asupra situației tale. N-aș avea o clipă liniște dacă te-aș ști iar singur în Montmartre, și l-am rugat pe domnul Viaud, un vechi prieten al familiei, să vină la Paris și să stea cu tine. Paul e celibatar, un om de bună condiție, amabil și cult. Vei găsi în el un tovarăș agreabil și inteligent.

Henri ridică încet privirea.

— Un paznic?

— Da, Riri… un paznic.

Mai bine de-un an, Henri nu se atinse de băutură și savură subtilele delicii ale căinței. Ca o amantă deseori părăsită, dar de fiecare dată iertătoare, Virtutea îl primi bucuroasă înapoi și-l strânse la sânu-i cast. El îi răspunse înflăcărat la îmbrățișare. Luni de zile își făcu o desfătare din a nu se abate de la calea dreaptă.

— Cu obișnuita-i impetuozitate a firii, porni la drum hotărât să se comporte ca un păcătos pocăit, deplângând nesocotințele din trecut, trăind cu nespusă bucurie emoțiile partidelor de loto cu Paul Viaud și cu doamna Loubet, binefacerile vieții ordonate și mulțumirea unei conștiințe curate.

— Când stau și mă gândesc la milioanele de bărbați și de femei care-și distrug sănătatea din cauza băuturii, la familiile ruinate, la copiii nevinovați victime ale eredității alcoolice, zic că ar trebui pornită o cruciadă… o cruciadă a lumii întregi împotriva alcoolismului…

Convertirea lui era totală, fără nicio rezervă. Chiar obișnuitele cerințe ale cărnii și le împlinea în limita strictei necesități. Dacă din când în când stringența lor îl silea să viziteze La Fleur Blanche, o făcea numai după ce obținea învoirea lui Paul Viaud, cu multe scuze și cu aerul celui constrâns să-și satisfacă o nevoie urgentă al cărei nume nu poate fi rostit.

În această stare de înălțare spirituală pictă mai multe portrete ale lui Maurice și alte câteva portrete de bărbați. Lucrări în culori întunecate, lipsite de siguranța mâinii, care aminteau de studiile lui din vremea când era la *atelier.* O pictă și pe Renée, drăgălașa modistă, și viziunea profilului ei delicat și a coamei de păr blond ca o vâlvătaie în lumina lămpii îi stimulă geniul în declin ca să realizeze una din ultimele lui capodopere. Destul cu nudurile, cu fetele de la

bordel, cu actrițele. Virtutea îl ținea acum strâns la piept și, încet-încet, îmbrățișarea ei îl sufoca.

Severii și înfumurații critici de artă, care înfieraseră „revoltătoarea brutalitate" a picturii lui, sacrificară vițelul cel gras ca să-l primească cu brațele deschise pe Fiul Risipitor printre adepții portretisticii onorabile. Acum, când era recunoscut ca pictor renumit, negustorii de tablouri își reamintiră de picturile pe care li le dăruise în timpul nesăbuitei lui tinereți. Încadrate în rame impresionante, începură să împodobească vitrinele galeriilor de artă pretențioase. Apărură contrafaceri, multe semnate fără rușine cu numele său, și fură vândute drept opera maestrului, acum în vârstă de treizeci și șase de ani[115].

Când întâmplător, și de fiecare dată însoțit de Viaud, se oprea la terasa unei cafenele pentru o inofensivă citronadă sau o ceșcuță de cafea, studenții de la bele-arte se întrerupeau din discuții ca să-și dea coate și să privească galeș la infirmul cu barbă căruntă, așa cum se uitase el odinioară la Degas. Unii, cei mai îndrăzneți, veneau la masa lui, și el le vorbea despre pictură, hărnicie și viață ordonată, cu acea prefăcută bonomie și modestie caracteristice celebrităților.

Asemeni celor mai mulți oameni virtuoși, începu să dea crezare complimentelor cu care era copleșit și să se ia în serios. Renunță la modestele cartoane și se apucă să picteze pe panel. Acum, când era vlăguit, își îndrepta privirile spre posteritate. Câtva timp se amuză făcând gravuri, execută nouă „dry-points"[116].

Faima, fidela și nicicând descurajata sa *amoureuse,* bătu din nou la ușa lui. I se oferi a doua oară Legiunea de Onoare și, după o matură chibzuință, o acceptă. „Monsieur le Président de la République" îl numi președinte al Comitetului de elaborare a afișelor pentru „La Grande Exposition", ce avea să inaugureze miraculosul secol douăzeci. Examina cu toată seriozitatea sute de afișe și făcu observațiile de rigoare. În jurul lui se făurea o legendă. Încă în viață era încununat cu nimbul gloriei.

Secolul nouăsprezece își da ultima suflare în bezna înlăcrimată a unei nopți cu burniță. În seara aceea, când Moulin Rouge răsuna de urletele trompetelor de carton și de veselia delirantă a orgiilor de Anul Nou, Henri se duse în Boulevard Malesherbes și-și vizită

mama. La cină nu conteni a-i da asigurări de viață cumpătată și întrucâtva îl afectă puținul entuziasm cu care îl ascultă.

Îi zâmbea obosită din cealaltă parte a mesei. Părul îi albise, buzele erau palide.

„Ar trebui să arate mai fericită, reflectă el, dar nu mai are probabil puterea să arate astfel".

În timp ce li se servea cafeaua, zise în treacăt: — Maman, nu crezi că acum ne-am putea lipsi de serviciile lui Paul? E foarte drăguț și-mi face plăcere să joc loto și să merg cu el la grădina zoologică. Și-ai avut perfectă dreptate să stărui în privința lui, când am plecat de la Auteuil… Atunci eram lipsit de voință și aș fi putut ușor aluneca iar pe panta vechilor năravuri. Dar acum mi-am recăpătat întreaga voință și nu mai am într-adevăr nevoie de el.

— Poate…

Vocea ei șovăi o Clipă.

— Despre asta vom vorbi peste câteva luni.

— Dar, Maman, te asigur…

— Paul duce lipsă de bani, se grăbi ea să mintă ca să pună capăt discuției.

— Oh, dacă-i așa…

XXII

— *Te rog, Victor!*

În semiobscuritatea încremenită a bistroului gol, vocea se auzi ca un scâncet de rugă.

— Te rog, mai dă-mi un absint. Doar unul mic…; Scâncetul deveni implorator.

— Te rog, Victor… Nu înțelegi că trebuie să beau? Fața lui lividă luă o expresie schimonosită de tânguire.

— Îți dau douăzeci de franci… o sută de franci… cinci sute de franci…

— Ah, Doamne, bețivii ăștia! se văicări Victor. Bombănind în șoaptă, luă o sticlă de pe raftul din spate și se îndreptă alene spre masă.

— Poftim.

Turnă în paharul gol o licoare verde și puțină apă.

— Și, pentru Dumnezeu, lăsați-mă în pace. E ultima băutură pe care v-o mai dau. Vorbesc serios, domnule Toulouse. Ultima…

Henri trase lacom o dușcă. Alcoolul îi stârni în creier o senzație de vârtej amețitor. Podeaua unduia. Tăblia de marmură a mesei plutea pe dinaintea ochilor. Urechile îi țiuiau îngrozitor.

Se bălăbăni o clipă pe scaun, încercând cu cealaltă mână să se cumpănească, ținându-și răsuflarea, contractându-și gâtlejul ca să oprească scurgerea fierii în gură. I se va face iar rău?

Încet-încet își recăpătă echilibrul. Masa nu se mai clinti; podeaua încetă să se mai legene. Numai creierul continuă să i se clatine; de fapt, acum se clătina aproape tot timpul.

Puse cu grijă paharul pe masă. Fără niciun motiv; atenția îi fu atrasă de pârâiașele de ploaie care șerpuiau de-a lungul geamului gros al vitrinei. Își apropie ochii congestionați și privi afară la strada mohorâtă.

Ploua într-adevăr prea mult la Paris. Avea dreptate doamna Loubet; vremea Parisului era dezgustătoare, întreaga sa viață părea că se scursese pe un fundal cu susur de burlane și picuri de la streșini.

Sărmanul Viaud! Trebuie să se fi udat până la piele cutreierând prin ploaie, căutându-l prin toate bistrourile din Montmartre. Nu era croit să fie garda personală a unui bețiv. Nu știa că bețivul minte și înșală când jinduiește după băutură? Maman ar fi trebuit să angajeze pe unul din paznicii de la azil.

În fine, Viaud se va duce să-i spună lui Patou și în zece minute diavolul acela îl va găsi. Îl vârî iar într-o birjă și-l va duce acasă. Viaud și doamna Loubet îi vor da să bea cafea, îl vor dezbrăca și-l vor băga în pat. Mâine, sub un pretext sau altul, se va furișa din nou, și încă o dată se va petrece la fel.

Și poimâine… Și răspoimâine…

Amintirile erau de vină. Până la urmă îl doborâseră și-l siliseră să-și calce cuvântul. Într-o bună zi simți că nu mai poate îndura o clipă amintirea Myriamei. Trupul ei arcuit de plăcere, gura întredeschisă pentru sărut, sfârcurile întărite ale sânilor… Că nu mai poate îndura s-o știe plecată, că poate chiar în acel moment era iubită de alt bărbat… Că, poate, mângâierile acestuia îi făceau plăcere…

În acea zi, pentru prima oară, îi trăsese chiulul lui Viaud și se îmbătase. Nu se îmbătase — i se făcuse rău. Căci asta era suprema ironie. Mințeai, zdrobeai inima lui Maman, beai ca să uiți, doar ca să constați că nu mai poți bea! Două absinturi și — latrina! Stomacul răscolit, ochii împăienjeniți, gura plină de fiere, pereții prăvălindu-se peste tine…

O dusese așa aproape patru luni. Amintirile rămăseseră la fel de vii, și continua să trăiască… Rușinat, veșnic chinuit…

— Le pot lua, *în sieu?*

Tresări și se întoarse.

O bătrână în zdrențe, cu ochii urduroși, se uita la el. Părul cărunt îi atârna în smocuri jilave de o parte și de cealaltă a feței. Un șal cu franjuri negre, ud, îi acoperea pieptul.

— Să luați ce?

Clipi spre ea nedumerit.

— Mucurile de țigări, *m'sieu,* zise ea arătând spre scrumieră. Le pot lua? Le vând.

Înfățișarea ei evoca ceva iremediabil sfârșit, ca și cum ajunsese la ultima treaptă a decăderii umane și nu putea coborî mai jos. Dar, în chip ciudat, asta îi da un aer de calmă nepăsare, un fel de demnitate a decăderii. Nimic n-o mai putea atinge.

— Bineînțeles. Luați câte vreți.

Împinse scrumiera spre ea și se scotoci în buzunare.

— Uite, luați-le și pe-astea, zise el, golindu-și tabachera de aur în mâinile ei făcute cupă. Ați dori, poate, să beți ceva? Luați loc, vă rog. Ce-ați dori?

— Aș putea să beau puțin rom?

Se așeză pe scaun, își desfăcu șalul și, cu o nebănuită grație, își dădu înapoi o șuviță de păr cărunt.

— Sunteți *artiste-peintre, hein?* întrebă ea, încreținд din ochii puchinoși.

— Da, sunt, sau mai degrabă am fost. Cum ai ghicit?

— Pictorii sunt ușor de recunoscut. Am cunoscut mulți pictori.

Așteptă până ce patronul îi puse băutura în față.

— *A votre santé, m'sieu*[117].

— *A votre santé, madame,* zise Henri ridicând curtenitor paharul.

O urmări plimbând băutura prin gură, de la un obraz la celălalt, dând-o apoi pe gât cu o smucitură iute a capului.

Puse paharul pe masă, își șterse buzele cu încheietura mâinii și chicoti încet ca pentru sine.

— *Madame…* mi-a spus *madame!*

Încă râzând înfundat, își puse cotul pe masă și se uită curioasă la Henri.

— Ca dumneavoastră era, zise ea. Politicos, până și-n pat. Un adevărat domn. Poate ați auzit de el? Manet.

— Manet? Édouard Manet?

Apoi, cât ai — clipi, o recunoscu.

— Dumneata ești Olympia?

— Da, așa îmi spunea el. Nu știu de ce. Numele meu e Victorine, dar el spunea: „Nu, nu, pentru mine ești Olympia”. Poate ați văzut tabloul pictat de el?

— Dacă l-am văzut?

Ignoranța ei îl făcu să zâmbească.

— Toată lumea l-a văzut! Toată lumea! E una dintre cele mai celebre picturi din lume!

— Cât s-a mai fâțâit până să-l înceapă! Să-l fi văzut în atelier cum mă privea din cap până-n picioare. Și eu, goală pușcă, întinsă pe sofa. Întâi a pus sub mine o pernă mare galbenă. Apoi mi-a înfipt o floare în păr. Dar vedeai bine că tot nu-i place. Atunci a ieșit repede din cameră și s-a întors cu o panglicuță neagră. „Asta-i deajuns! asta lipsea”, a zis el râzând. Știți cum sunt artiștii. Mai niciodată nu știi ce vor. Ei bine, mi-a legat panglicuța în jurul gâtului și după aia a fost mulțumit. „Nu mișca”, mi-a spus. Și după aia a început să picteze tabloul.

Olympia! Această epavă hâdă și diformă! Ah, ce grozăvie, cât de groaznică e această nimicitoare năruire a tot ce e viu! Această dezintegrare a tot ce e tânăr și frumos! Arta e într-adevăr mai presus de viață. Numai arta oprește timpul în loc.

Femeia își împinse înapoi scaunul.

— Acum trebuie să plec. Trebuie să mai strâng mucuri, altfel n-am ce mânca. Îmi dădeau de obicei patru franci pe kilogram, acum nu-mi mai dau decât trei franci și jumătate. Lucrurile merg tot mai prost. În fine, asta-i viața, bănuiesc. Mulțumesc pentru băutură, *m’sieu.*

Henri îi strecură în mână o bancnotă.

— Luați-o. Și nu-mi mulțumiți. Vă rog.

Ea se uită la bani fără lăcomie, chiar fără surprindere.

— Era ca dumneavoastră. Generos…

Se întoarse, își strânse șalul în jurul umerilor și ieși cu pași târșiți din bistrou.

Rămas singur, își termină absintul. Auzi iar vibrațiile țiuitoare din urechi, simți iar contracțiile stomacului și încordarea nervilor. Durerea îi schimonosi o clipă fața.

Dinaintea lui sta paharul gol, irizat, ca o neînsufletită întrupare de sarcasm.

„Unele lucruri plâng, altele râd", reflectă el.

Paharul, acest potir al diavolului, râdea de el. Pentru că-i venise de hac… Nu mai putea bea. Și acum alte victime aveau să fie prinse în capcană, alți proști amăgiți de himerica, ucigătoarea evadare.

— Ești otravă, absintule! zise el cu glas tare. Ești otravă și te scuip!

Strânse puțină salivă pe limbă, scuipă spre pahar și cu o rotire a dosului mâinii îl zdrobi de podea.

Afară se întuneca și ploaia încetase.

Se opri o clipă pe trotuar, neștiind de ce plecase și unde dorea să se ducă. Privi nehotărât în susul și în josul străzii. Ca să găsească o birjă se putea duce în rue des Martyrs. Bun. Mersul pe jos nu-i va lua prea mult timp și câteva minute va avea ce face. Odată instalat în birjă, se va hotărî ce să facă după aceea, unde să-și treacă seara.

Porni cu capul în pământ, opintindu-se din greu în baston, oprindu-se la fiecare câțiva pași ca să răsufle. Dădu colțul. Spre surprinderea lui, se pomeni în rue Clauzei. Peste drum, prăvălia lui Tanguy, cu fațada ei albastră, ștearsă de ploaie, sta goală și întunecată.

Traversă strada și își lipi fața de fereastră. Tejgheaua unde doamna Tanguy împachetase tuburile de vopsea era tot acolo, așternută cu praf.

— Pe pereți, acolo unde cândva atârnaseră tablouri de Cézanne și Van Gogh, urmele pătrate, decolorate, păreau o expoziție de fantome. Cât de liniștit era totul — și cât de neînsufletit! Tanguy ținând stampa japoneză între degete. „Un Utamaro, domnule… Un triptic Utamaro…" Doamna Tanguy aplecată peste acea *ragoût à*

l'oignon pregătită de ea… Vincent, legănându-se pe scaunul din curte, trăgând din pipă… Toți erau morți, și fiindcă nimeni nu mai era în viață, însemna că cei vii erau strigoii… Ce făcea el aici la-căderea nopții, privind la ce nu mai era?

Își ridică gulerul paltonului și porni mai departe cu mersul lui canonit. Ajunse în rue des Martyrs, când începu iar să burnițeze. Bineînțeles, nicio birjă. Viața era o școală a dezamăgirilor, mari și mici…

Simți că-l ia ou frig și porni mai departe.

Când ajunse în Place Pigalle, burnița se înteți; Ploaia bătea ritmic pe fundul melonului și din când în când o picătură rece de gheață i se prelingea pe grumaz.

Zări un cupeu staționat la bordura trotuarului.

— Liber?

— *Oui, în sieu.*

Birjarul duse un deget murdar la pălărie.

— Vreme bună pentru broaște, *hein?* încotro, *m'sieu?*

Henri se trânti pe banchetă și-și scutură melonul ud leoarcă.

— Încotro? repetă vizitiul, apucând hățurile.

— Te aud! *Nom de Dieu,* dă-mi voie să mă gândesc I Nu vezi că sunt ud până la piele?

Încotro? Asta era problema — încotro? Unde dorea să se ducă, unde putea să se ducă? Mintea îi era un gol. Să se ducă acasă și să-și schimbe hainele, asta s-ar cuveni să facă. De fapt, n-ar fi trebuit să tragă chiulul unui om în vârstă și atât de amabil ca Paul. O, are îl mai căuta și acum, pe ploaia asta? Așa se întâmplă când ești bețiv. O iei razna fără să te mai gândești la consecințe. După aceea îți pare rău. Îți treci viața regretând. Îți pare rău de ceea ce faci. De ceea ce nu faci. De Maman. De doamna Loubet. De Viaud. De tine însuți. Oh, la dracu' cu asta!

— Du-mă la Moulin, strigă el la nimereală.

— Moulin? Dar, *m'sieu,* la ora asta nu-i deschis.

— Pardon. Du-mă atunci la L'Ely.

— Îmi dau seama că nu sunteți de pe-aci. Păi, sunt ani de când s-a închis L'Ely, *m'sieu.*

— De bună seamă! Mă gândeam la altceva. Du-mă la Gare du Nord, aruncă el la întâmplare.

Își scoase tabachera. Din fericire, îi mai rămăsese o țigară. Aprinse un chibrit, pufăi de câteva ori și dădu fumul pe nări ca doi colți lungi, încovoiați de elefant. Oh, Doamne! Reflectă o clipă că nu va mai putea să aprindă fleacul ăsta! Mâinile îi tremurau mai rău ca înainte de azil. Hurducătura cupe ului. Hurducătura, desigur! Când va sfârși odată cu alibiurile? Era mai rău ca un avocat. Oh, foarte bine, foarte bine, îi tremurau mâinile. Și ce dacă?

Câtva timp fumă liniștit, cu ochii închiși, ascultând zgomotul înăbușit al copitelor pe pavelele umede. Și după Gare du Nord unde s-ar mai putea duce? La La Nouvelle? Da. La La Nouvelle. De multă vreme nu mai fusese acolo. I-ar face plăcere să revadă vechiul local…

Deschise fereastra și scoase capul afară.

— M-am răzgândit. Du-mă, te rog, înapoi în Place Pigalle. La Nouvelle Athènes.

Când cupeul se opri în fața cafenelei, nu mai dori să intre. De ce ar intra? Burghezi vârstnici citind ziare; studenți la Bele-Arte cu unghiile negre și gălăgioși; boemi între două vârste în haine de catifea reiată sorbind absint, meditând la penuria lor, întrebându-se uimiți de ce nu reușiseră… Și strigoi: Rachou, Fanny, Julie, Vincent, el însuși… Leonardo… „Te scuip în ochi… *Merde alors!…”* Nimic din toate astea… În aer pluteau vorbe demult rostite…

— Păi, am ajuns!

Birjarul își pierdu răbdarea și se aplecă de pe capră.

— Nu aici doreați să mergeți?

Nu-l auzi. Nu, nu dorea să se ducă acolo. Nu dorea să se ducă nicăieri. Nu știa ce dorește. Nu mai dorea nimic de când… de când primise scrisoarea aceea. O avea și acum în portofel.

În fine, dacă nu dorea să se ducă la La Nouvelle, ce-ar fi să ia o masă bună la Drouant? Nu mâncase nimic de câteva ore. Dar nu-i era foame. Îl durea stomacul. Atunci, pentru Dumnezeu, unde?

— Te rog, *cocher,* du-mă înapoi la Gare du Nord, zise el ca să-l împace. Și mergi încet, te rog.

Birjarul dădu din umeri, și cu o smucitură trăsura se îndepărtă de la bordura trotuarului…

Dar ce-ar fi să facă o scurtă vizită la Natansoni? N-o mai văzuse pe Missia de luni de zile. „Ce plăcere, Henri, ar zice ea. Unde ai

dispărut?” Dar n-ar mai fi ca altă dată. Pușcăria și azilul erau două lucruri pe care nu le puteai niciodată șterge din memoria celorlalți. Fără să vrea oamenii se așteptau să te vadă bătând câmpii, sau să te dai de-a tumba pe podea, sau să bagi în buzunar tacâmurile de argint… Wilde trecuse prin această situație. Adevărata lui pedeapsă începuse după ieșirea din închisoare. Ce crudă și neiertătoare putea fi această lume creștină! Sărmanul Oscar, în cele din urmă murise. Nu mai era nevoit să-și târască opulenta persoană din speluncă în speluncă, cerșind băutură. Arătase foarte impunător, aproape ca un rege, în sicriul ieftin, ou șiragul de mătănii în jurul gâtului și medalia sfântului Francisc pe piept. Nici inel cu scarabeus[118] nici garoafă la butonieră.

Nu, nu dorea să se ducă la soții Natanson. Foarte bine, atunci unde? Undeva trebuia să se ducă. Nu putea să se plimbe la nesfârșit în această cutie capitonată. Ce-ar fi să se ducă la Moulin? Nu. La Folies? La Eldorado? Le Riche? Maxim? Poate la circ… Iată ceva plăcut. Acrobați, călărețe în fustițe de balerine pe cai neînșeuați, elefanți dresați. Nu, se săturase de ei. Îi văzuse prea des, îi desenase de prea multe ori. Nici clovnii nu-l mai amuzau.

Ce-ar fi să se ducă la teatru? Un fotoliu de orchestră confortabil, un spectacol bun. Sarah juca la Renaissance în *L’Aiglon…* Și să stea toată seara alături de năluca Myriamei? N-ar auzi o vorbă din piesă. Ar vedea-o numai pe ea, ar încerca s-o ia de mână, să-i vorbească, ar stârni alt scandal… Și-ar aminti cum arăta în seara când merseseră la *Phèdre.* La Voisin și-ar reaminti ce-i spusese ea: „Cum poți să-i aperi pe regii aceia bătrâni și depravați?” La Comédie Française în sălile de concert, chiar la *cinématographe,* numai pe ea ar vedea-o. Era pretutindeni în Paris. Paris însemna ea.

La Fleur Blanche! Asta, da. La Fleur Blanche! Nimeni nu-l urmărea acolo… Alexandre Potieron, *les popotes,* sărmanele prostituate… Dar nu, nici acolo nu se putea duce. Nu mai era în stare să se uite la fesele lor moi, la sânii lor căzuți, la gurile lor plictisite. Îl duceau cu gândul la buzele calde ale Myriamei, la mijlocul ei subțire, la felul cum își înfunda obrajii în pernă și-și întorcea capul în clipele ei de extaz.

Așadar, și cu asta se sfârșise.

Foarte bine! Nu dorea să se ducă la Fleur Blanche-Nu dorea să se ducă la Natansoni, la circ, la teatru. Atunci, unde dorea să se ducă? Cum avea să-și treacă această seară? Și seara de mâine? Și serile din săptămâna următoare? Și din luna următoare? Și din anii următori? Cum? Cum?

— CUM? strigă el ca pentru sine.

Fața i se schimonosi ca prins brusc de-o durere acută. Țigara îi alunecă printre degete. Cu un țipăt înăbușit, se aplecă înainte și se încovrigă pe banchetă, ca împușcat în abdomen. Câteva secunde se zvârcoli și gemu printre dinții încleștați, cu unghiile îngropate în palme.

Treptat, contorsiunile cedară, dar rămase prăbușit în aceeași poziție, inert, aproape neînsuflețit, doar picioarele îi bălăngăneau grotesc.

— Maman!

Cuvântul îi veni pe buze într-un hohot de plâns.

— Maman! repetă el, ca și cum simpla rostire a acestui cuvânt îi aducea alinare.

O chema din abisul lui de înjosire și de groază. Pentru că avea să moară… își da seama, era la fel de sigur ca omul care-și vede mâinile pătate cu primele semne ale ciumei. Nu era primul spasm. Curând vor veni altele, tot mai dese, tot mai chinuitoare. Trupul i se dezintegra sub apăsarea anilor de necumpătare. Ca o mână în jurul grumazului e această certitudine, că peste puțin vei muri, că nu vei mai avea ochi să vezi, nări să respiri, că inima va înceta să mai pompeze și că vei zace culcat sub pământ, adânc sub pământ, ca duhoarea stârvului tău să nu-i supere pe cei vii.

E ceva straniu în acest fapt de-a ști că ai să mori. Te silește să simți și să gândești ca și cum ai fi de pe-acum mort, ieșit din rândurile celor vii. Dintr-odată privești lucrurile altfel. Lucruri care cu o clipă înainte îți păruseră importante, nu le mai iei în seamă. Îi uiți aproape pe toți cunoscuții de altă dată, pentru că și ei încep deja să te uite.

În schimb, alte lucruri îți apar clare — imperioase.

Întâi, nu trebuia să moară în Montmartre. Nu trebuia să sfârșească într-un șanț, într-un bistrou, într-o birjă. Un Toulouse-Lautrec nu moare în Montmartre.

Al doilea, trebuia să-și recunoască vinile. Nu față de viață, nu. Viața nu l-a cruțat și nu aștepta dezvinuiri. Doar față de cele câteva ființe care fuseseră bune cu ei — când era în viață. Maurice, doamna Loubet, Patou, Berthe…

De asta se va îngriji mâine. Le va cere iertare pentru supărarea ce le pricinuise, le va mulțumi pentru tot ce făcuseră. Nu mai era timp pentru acte scrise. Doar cuvinte — și bani… Bineînțeles, nu lui Maurice sau Patou, cu toate că banii i-ar fi prins bine și unuia și celuilalt. Dar banul avea un renume atât de urât încât oamenii erau prea adesea înclinați — să-l privească greșit. Toată viața se gândeau numai la bani, se înrobeau pentru a-i avea și, când li se ofereau în dar, se considerau jigniți…

Berthe, însă, ar înțelege că nu era o plată, o jignire, ștergerea unei datorii. Doamna Loubet de asemeni ar înțelege. Era o femeie bătrână și în multe privințe înțeleaptă. Știa că bogatul, ca și săracul, nu putea da decât ce avea. Câteva mii de franci într-un plic, lăsați discret în lojă, i-ar dărui bucuria de a-și trăi ultimii ani în iubitul ei Chambéry. I-ar considera drept un gest — ca broșa cu camee, statuia de porțelan a sfântului Francisc de la Arcachon, toate micile daruri ce-i făcuse în decursul anilor. Un modest gest de recunoștință. Cel mai modest, deoarece costa atât de puțin. Ultimul pe care-l mai putea face. Ar crede, poate, că e una din minunile înfăptuite de *bon Dieu* al ei.

Apoi, odată astea terminate, ar putea încerca să-și recunoască greșelile săvârșite față de Maman. De-ar mai putea trăi un pic, să-i ofere câteva luni de dragoste deplină, neștirbită, ar pleca împăcat… De-ar putea măcar să-i spună, să-i arate cât de mult, cât de nespus de mult regreta chinul ce-i pricinuise în acei ani de calvar, când îl aștepta! Nu mai putea șterge trecutul, nu-și mai putea repara greșelile. Dar putea. Cel puțin să-i ceară iertare, să-i ofere inima lui strivită, zdrobită, nedorită.

XXIII

Malromé era cufundat în întuneric; nu se mai zărea decât lumina din camera lui Henri de la etajul doi.

— Cred că la noapte va dormi.

Bătrânul doctor luă pulsul lui Henri, fără să-și întoarcă privirea de la contesă.

— Acum, când e paralizat, nu mai suferă mult. E singurul lucru bun…

Așează cu grijă mâna descărnată pe cuvertură și plecă de lângă pat.

— Ar fi bine să vă duceți în camera dumneavoastră, doamnă contesă. N-ați dormit… și veți avea nevoie să fiți tare.

La ușă se întoarse ca să se încline și-i citi în ochi întrebarea.

— E greu de spus, murmură el înălțând resemnat din umeri. Două zile, poate trei. Poate mai puțin. E tânăr. La treizeci și șapte de ani organismul luptă. Totuși noaptea asta o va trece cu bine. Revin mâine dimineață.

Continuă să se uite la ea cu aceiași ochi calzi.

— Încercați să dormiți, stărui el în șoaptă, înțelegând cât de greu îi venea.

Jos îl aștepta Joseph.

— Cum se simte în noaptea asta, *monsieur le docteur*? întrebă el, ajutându-l pe medic să-și îmbrace impermeabilul.

— Cam tot așa. Nu știu cum a supraviețuit atacului. Mi-e teamă că nu mai poate dura mult. Vreo veste de la tatăl său?

Joseph scutură din cap.

Bătrânul doctor de țară începu să coboare treptele de la intrare spre șareta care-l aștepta.

— Dacă are totuși de gând să vină, ar fi bine să se grăbească.

Cu un geamăt de oboseală, își săltă trupul corpolent în firavul vehicul.

— Caută s-o convingi pe contesă să doarmă, zise el apucând hățurile. *Bonsoir,* Joseph.

Joseph urmări cu privirea trăsura până ce dispăru Ta capătul aleii prunduite. Auzi poarta cum se deschide cu un scârțâit și ecoul îndepărtat al schimbului de *bonsoirs* în întuneric.

Apoi, numai tăcere — sau, mai bine zis, tăcerea miilor de sunete surde dintr-o noapte cu clar de lună

Porni să urce greoi scara.

Contesa nu-l auzi intrând în cameră. Sta lângă patul cu baldachin, privind la copilul ei, întipărindu-și în ochi, o dată mai muli, imaginea sărmanei lui fețe vlăguite. Barba zburlită și încărunțită îi ascundea adânciturile din obraji. Nările aveau de pe-acum paloarea morții. Ridurile de suferință din jurul ochilor scobiți erau mărturia chinului din ultimele săptămâni. Pe cuvertură zăcea o mână uscată și inertă, cu pielea strâns întinsă peste articulațiile degetelor, ca o mănușă de cauciuc subțire, străvezie.

Se întorsese acasă și-i dăruise prinosul deznădăjduit al dragostei lui drept recunoaștere a greșelilor săvârșite. În aceste luni de pe urmă concentrase, într-o ultimă izbucnire a firii lui tumultuoase, o întreagă viață de adorare. Fiecare privire, fiecare zâmbet îi exprimaseră remușcarea lui, regretul lui fierbinte.

Și acum, peste puțin se va stinge. Oh, de ce nu venea Alphonse? Nu putea, nu putea să-și lase copilul să moară în acest fel, fără o vorbă, fără un sărut… „Două zile, poate trei, poate mai puțin”, îi spusese doctorul… Mai bine așa. Se chinuise destul. Dacă suferința purifică, atunci era pur ca flacăra. Și se împăcase cu Dumnezeu. Moartea ar fi mai îndurătoare cu el decât fusese viața.

Cât de mic și de resemnat arăta în acest pat impunător! La fel de mic ca în acele zile de *attaques.* Fusese vreodată, în ciuda cinismului său, altceva decât un copil cu inima flămândă, care dorise dragostea pe care n-o putea avea? Orice făcuse, nu făcuse rău nimănui, doar sieși…

— Doamnă contesă…

Se întoarse și-l văzu pe Joseph stând în spatele ei. Și el se uitase la Henri, și ochii îi erau umezi.

— Doctorul a spus că ar trebui să vă odihniți puțin…”

Se uitară o clipă unul la altul, uniți în durerea lor.

— Ai dreptate, Joseph.

— Rămân cu dânsul și dacă se întâmplă ceva…

Ea îi prinse spontan mâna.

— Mulțumesc, Joseph, zise în șoaptă.

În glasul ei era toată recunoștința pentru o viață de devotament mut.

— Mulțumesc pentru tot.

Nu se crăpase încă de ziuă când Henri deschise ochii.

Pe fereastră, cerul se vedea tot violet, dar se simțea că noaptea e pe sfârșite. Stelele începeau să pălească. Altă dată era ora când spunea: „Du-mă, *cocher,* acasă, 21 rue Coulaincourt. Și în drum oprește la primul bistrou deschis…” Era ora când chelnerii de noapte și ultimele prostituate se împrăștiau spre casele lor, iar primele cărucioare de mână huruiau pe caldarâm în drum spre Halles. Poate că Marie împingea acum unul din acele cărucioare? Poate dormea pe-o bancă? Multe puteau să se petreacă în unsprezece ani. Poate murise? Supărarea ucide eu timpul, dar ucide lent.

Cât de liniștită era casa! Pe măsuța de lângă pat ardea lampa. Joseph moțăia în fotoliu. Sărmanul Joseph, cât de bătrân și de istovit arăta cu bărbia țepoasă căzută pe piept și mâinile osoase împreunate în poală! La vârsta lui n-ar trebui să-și petreacă noaptea într-un fotoliu. Ar fi trebuit s-o lase pe Maman să angajeze o infirmieră de noapte, așa cum ea voise. Dar el se împotrivise, era un fel de a-și arăta devotamentul — de parcă i l-ar fi pus cineva la îndoială — petrecând o noapte chinuitoare în fotoliu. Maman era atât de obosită că abia se mai ținea pe picioare. N-ai fi crezut cu putință ca pe-o față omenească să fie întipărită atâta istovire și întristare.

Aceasta e poate partea cea mai grea atunci când mori, chinul la care îi supui pe cei iubiți numai prin faptul că ești bolnav și nu te înzdrăvenești. De-ai putea măcar să-i faci să înțeleagă că totul e în ordine, că nunți mai e frică de moarte, că ești nerăbdător să mori — dar și asta le-ar pricinui suferință.

Ce minunat ar fi fost dacă murea în timpul atacului de acum două săptămâni! Joseph n-ar mai moțăi în fotoliul acela; Maman n-ar mai fi atât de obosită. Moartea aduce ușurare. Speranța e cea care istovește. După moarte rămâne tristețea — în cazul lui Maman nu va conteni niciodată — dar încordarea dispare. Cei vii se întorc ia treburile lor, la frământările lor, la regretele lor, la hrana lor, la râsul lor. Morții rămân în veci morți, indiferent ce însemna a fi mort.

În fine, nu mai putea dura mult. Curând. Va pleca și nu va mai chinui pe nimeni. Poate azi… Până și nesăbuita lui inimă trebuie să fi înțeles până acum că în zadar mai zăbovește. Nu mai rămăsese să treacă decât prin agonie și totul se va sfârși… Se spune că agonia vine atunci când începi să horcăi… Intri în viață orăcăind și

ieși horcăind… Nespus de umilitor! Dar, ce să mai vorbim, câtă umilință însemna boala!

În orice caz, nimic nu mai avea acum prea multă importanță. Până și vanitatea era pe sfârșite. Iar moartea nu-l mai înfricoșa. Obișnuința, chiar cu gândul morții, nu însemna neapărat sfidare — ci pur și simplu obișnuință. Doreai să vină odată moartea… Era pregătit să moară.

Se împăcase cu Dumnezeu. În primul rând, ca s-o facă fericită pe Maman — îl rugase atât de fierbinte. Dar și pentru că, atunci când nu mai aveai mult până să mori, înțelegeai o seamă de lucruri pe care înainte nu le înțelegeai… Simțeai nevoie mai mult de pace și de speranță decât de adevăr. Logica se arăta uneori foarte anostă. Dezbrăca totul de poezie. Îi scăpa esențialul, nu explica niciunul din lucrurile cu-adevărat importante. Și, în orice caz, nu-ți folosea la nimic când erai vlăguit de chin și așteptai să mori. A raționa însemna întrucâtva a fi întreg la trup și la minte. Asta mergea când erai tânăr și plin de vigoare, dar când erai sleit de puteri și nu peste mult aveai să mori, tânjeai după culcușul cald și primitor al credinței; simțeai nevoia unei mâini care să te treacă dincolo.

Și astfel într-o seară, după cină, cu o săptămână înainte de atac, când Maman se retrăsese în camera ei, el și Abbé Soulac ieșiseră pe terasă. Henri îi spusese: “*Monsieur l’Abbé,* vă rog să-mi primiți spovedania”. Era o noapte de vară înmiresmată, cu plopi ce se înălțau ca niște cumpene în clarul de lună. Și acolo, în țârâitul greierilor, își spovedise flușturatica și singuratica sa viață. Moulin, bistrourile, bordelurile — tot. Ciudat, toate astea sunaseră nespus de banale — și nu prea păcătoase…

Ațipi. Când se trezi, mijea de ziuă și cerul începea să se învăpăieze. Noaptea trecuse, luând cu ea stelele.

Undeva cânta-un cocoș și Joseph se mișcă în fotoliu, se frecă la ochi și se uită la Henri, care-i zâmbea.

— *Bonjour,* Joseph. Ai dormit bine?

— Mă tem că m-a furat un pic somnul, domnule Henri. N-am vrut, dar…

— Ești obosit. Știu. Toată lumea e obosită în casa asta. Du-te jos în bucătărie și bea o ceașcă de cafea. Îți va face bine.

— Mai stau puțin. Bucătăreasa nu s-a trezit încă. E prea devreme. V-ați trezit demult, domnule Henri?

— Doar de câteva minute. Ridică-mă puțin, te rog, și dă-mi ochelarii, Joseph.

Bătrânul vizitiu îl ridică cu grijă în capul oaselor și-i întinse pince-nez-ul.

— Mulțumesc. Mă mai pot folosi de-o mână.

— Doriți să închid fereastra, domnule Henri?

Henri chicoti încet.

— Nu te-ai schimbat deloc. Ți-aduci aminte când mă trezeai ca să mă duc la Fontanes și eu mă prefăceam că sforăi? Vino-ncoace, șopti el. Așază-te aici pe marginea patului. Doresc să stau de vorbă cu tine.

— Vă rog, nu, domnule Henri. Doctorul zice…

— Sst! Doresc să stau de vorbă cu tine cât mai sunt în stare. Apleacă-te ca să mă poți auzi.

În timp ce examina fața tăbăcită și obosită a slugii, o lumină caldă îi învălui ochii afundați în orbite.

— Mai întâi, doresc să-ți mulțumesc pentru tot ce-ai făcut… Sst! Nu mă întrerupe. Ai fost pentru mine ca un tată. Știi, de bună seamă, că ți se va purta de grijă toată viața, totuși aș vrea să-ți dăruiesc ceva și m-am gândit că singurele lucruri pe care aș putea să ți le dau sunt ceasul și tabachera. Știu că nu fumezi, dar păstrează-le în amintirea mea, vrei?

Ochii i se închiseră și vocea îi scăzu până la șoaptă trudită.

— Acum, fii atent la ce-ți spun, continuă el deschizând ochii cu o sforțare disperată. După ce mor, vreau ca Maman să nu rămână prea mult timp singură. Sub un pretext sau altul, să intri în salon și când nu te cheamă. Te prefaci că ai venit să aștâți focul din cămin sau să vezi dacă draperiile de la ferestre sunt trase. Și nu umbla cu fața posomorâtă, spunând doar: „Da, doamnă contesă… Nu, doamnă contesă”. Caută să-i spui altceva, ceva agreabil, încearcă să pari mulțumit. Spune-i cum merg caii, iar când e vreme frumoasă, caută s-o convingi să iasă la plimbare cu trăsura.

Din nou i se închiseră ochii și un moment răsuflă greu, cu gâfâieli șuierătoare.

— Vă rog, domnule Henri, îl imploră Joseph.

— Și încă ceva. Îi plac nespus de mult florile, mai ales trandafirii albi. Înțelege-te cu Auguste și faceți în așa fel ca în jurul casei să fie tot timpul flori. Tot timpul… Acum du-te jos. Bucătăreasa trebuie să se fi sculat.

Observă șovăiala lui Joseph, și pe buze îi apăru un zâmbet șters.

— Nu-ți fie teamă. N-am să mor în lipsa ta.

În ziua aceea Henri se simți mai bine. De dimineață veni doctorul Mouré, îi zâmbi și îndeplini de formă ritualul luării pulsului, ca oricare bătrân doctor de țară conștiincios, cum de fapt și era. La prânz Henri reuși să înghită câteva linguri de supă. Veni Annette, rămase un moment în picioare lângă patul lui, zâmbindu-i printre ochii ei fără gene. Îi sărută mâna, murmură în provensală câteva vorbe de alintare; apoi, cu un oftat, ieși repede din cameră. Jupâneasa îi făcu și ea o scurtă vizită, la fel bucătăreasa. Auguste, grădinarul, își vârî capul prin deschizătura ușii, se uită lung la Henri și dispăru. După amiază, Abbé Soulac șezu tăcut lângă patul lui, cu mâinile în poala sutanei peticite. Când plecă, făcu semnul crucii deasupra patului.

Apoi din nou timpul se opri în loc, gol și fără de sfârșit. Pe fereastra cu storuri pe jumătate închise lumina soarelui zăbrelea podeaua. Și încă o dată erau singuri, numai el cu Maman.

— Maman, ce zi e azi?

— Duminică *mon petit.* Opt septembrie.

— Îmi pare rău că ai pierdut liturghia din cauza mea…

Ea își duse degetul la buze.

— Sst! Nu vorbi, Riri.

— Bine, Maman.

Totul era iar ca la Barèges, Nice, Lamalou, Amélie-les-Bains. Măsuța de lângă pat încărcată cu medicamente inutile, în aer miros searbăd de boală. Își retrăia copilăria. Apoi, Paris, Montmartre, atelierul, „La Nouvelle”, *le Comité Exécutif,* Le Riche, *rue des Petits Champs,* Natansonii, chiar Arcachon… Totffl părea atât de îndepărtat, atât de ireal. Poate că nu fusese decât un vis, un vis lung, foarte lung, din care atunci se trezise, cu barba încărunțită și pe jumătate paralizat. Și Maman, tot lângă patul lui. Dar un vis în timpul căruia îmbătrânise…

— Te simți bine, *chéri?*

De astă dată ea îi vorbise și ochii îi zâmbeau în felul pe care-l cunoștea atât de bine. Ah, căldura glasului ei!

— Da, Maman.

Tăcere.

O urmări croșetând. Maman, care veșnic croșeta. La Château broda. În ziua când îi făcuse portretul și-i spusese că trebuie să meargă la școală croșeta… Croșetatul era pentru ea un fel de paravan ca să-și ascundă gândurile, amărăciunea din ochi… Ce deveneau acele lucruri la care tot timpul lucra? Acele șosete, acele șaluri, acele plăpumioare pentru prunci? Le dăruia probabil unui orfelinat. Sub plăpumioara roz pe care-o croșeta acum va dormi, poate, un prunc părăsit…

— Maman…

— Da, *chéri…*

— Ce s-a mai întâmplat cu Denise? S-a măritat?

— Da. S-a măritat cu un ofițer de marină. Acum au trei copii.

— Știi, Maman, n-am avut intenția să…

Ea își duse iar degetul la buze. Dorea desigur să-i spună cât de mult regreta ce făcuse atunci, supărarea pe care i-o pricinuise.

Încercă o clipă să-și amintească zilele petrecute cu Denise, plimbările în victoria cea albastră, portretul, dar constată că abia își mai amintea figura ei. Își amintea doar că avea un păr castaniu ca Maman. Cu timpul, până și amintirile mor.

Cât de ciudat era să zaci așteptând îndurarea morții cu mintea întreagă, fără suferință, doar cu acea amorțeală din partea dreaptă a trupului — partea care de pe-acum era moartă. Totul, e petrecea ca și cum ai coborî o scară. Cea mai mare parte a lumii încetase de pe-acum să mai existe. De pildă, știai că niciodată n-ai să mai vezi plopii din grădină, trandafirii agățători de pe terasă, norii colindând alene pe cer.

Cea mai mare parte din Malromé dispăruse. Nu va mai sta niciodată în șezlongul său. Nu va mai avea niciodată nevoie de hainele sale, niciodată nu se va mai sprijini în bastonașul cu vârf de cauciuc, pe care atât de des îl blestemase. Sărmanul bastonaș, ce se va întâmpla cu el? îi va moșteni poate un copil infirm? Nu va mai stoarce niciodată vreun tub de vopsea, niciodată nu va mai pune mâna pe vreo pensulă. Morții nu pictează…

Poate că în cer — de aceea era atât de minunată credința, te îndemna să visezi — poate că în cer există un Montmartre, o Butte cerească. De ce nu? Se spune că acolo există castele multe; poate există și cartiere multe. Acest Montmartre ceresc s-ar găsi undeva la marginea cerului, ca un fel de suburbie, un fel de cer de categoria a treia, unde Dumnezeu îi trimite pe oamenii cu care nu știe ce să facă și nici nu-l lasă inima să-i trimită în iad. Pictori ca Vincent, Henri Rousseau, De zboutâns, membrii acelui *Comité Exécutif…* Oameni ca Agostina, Julie, Père la Pudeur, la grosse Maria. Modele, midinete, lorete… Oameni ca Gaston, Trémolada, Tanguy, Père Cotelle, Sara, și chiar sărmana La Goulue… Pe sărmanele prostituate, care fuseseră atât de bune cu el; pe Berthe, care spunea: „Dumnezeule, ăsta-i Henri!” Oameni ca domnul și doamna Potieron, și soția lui Marius, *le popote,* care muncise din greu pentru că dorea ca el să reușească. Și chiar pe Marie, deoarece, ca și Maria Magdalena, iubise, iubise deznădăjduit, și Dumnezeu nu putea trimite pe cineva în iad pentru că a iubit prea mult… Dacă exista un asemenea cer, acolo se va duce.

— Maman!

— Nu vorbi, *mon petit.*

— Maman, te iubesc.

— Știu. Ochii ei zâmbiră din nou. Și eu te iubesc, foarte mult.

— Așa mi-ai spus la castel în ziua când m-ai dojenit pentru Monseniorul Arhiepiscop.

— Te rog, nu vorbi.

— Doar un pic… Nu-mi face rău când vorbesc… Știi cartea aceea *L’Anthologie de l’Estampe Japonaise*? Te rog să ai grijă de ea. Și de picturile mele… N-ai văzut prea multe, dar crede-mă, nu sunt scabroase. Sunt adevărate, și adevărul e uneori foarte urât… Lasă-l pe Maurice să facă ce crede cu ele. El se pricepe, înțelege…

Sute de picturi! Nenumărate desene, acuarele, sanguine[119], litografii, desene în cărbune, în peniță și cerneală… Orice vor gândi despre el, dacă se vor mai gândi cât de cât la el, în niciun caz nu vor putea spune vreodată că fusese un pierde-vară. Dovedeau cel puțin cât. De mult poți realiza când ești nevoit să-ți omori timpul. Săptămâni, luni, ani…

— Maman!

văzu ducându-și degetul la buze. Ca în zilele copilăriei, încercă s-o înduplece.

— Încă puțin… Lasă-mă să mai vorbesc puțin. După aceea am să fiu cuminte. Tu ai fost totdeauna ascultătoare când erai fetiță?

Lăsă în poală împletitura la care lucra.

— Nu totdeauna. Uneori făceam mici prostii. Toți copiii fac. Acum dormi, *mon petit.*

Închise ochii și deodată se văzu iar la Arcachon, iar Myriame sta la capătul debarcaderului de la vilă, făcându-i semn cu mâna. De sute de ori o văzuse în gând făcându-i semn în acest fel. Dar de astă dată mai aievea ca oricând. Simțea învălurarea golfului sub barcă, simțea dogoarea soarelui sub bătaia brizei din acea dimineață de vară. Dar pentru prima oară fără amărăciune, fără dorință, fără regret. Inima lui își găsise în sfârșit astâmpărul.

Se auzi un ușor ciocănit în ușă.

— O telegramă, doamnă contesă, zise în șoaptă Joseph.

— Ce este? întrebă Henri din pat. O telegramă? De la Papă?

O urmări cum desface febril plicul și-i piere de pe față emoția speranței.

— Nu, Henri. E de la Maurice. Să ți-o citesc?

Își trase fotoliul lângă pat și acum fețele lor erau foarte aproape. Începu să citească:

„Guvernul a acceptat la Luvru Colecția Camondo. Ai reușit, Henri…”

— Luvru? zise el abia răsuflând. Luvru?

Ea nu-și mai putu stăpâni plânsul, se aplecă peste el și-i sărută obrajii.

— Oh, dragul meu, ar fi trebuit să înțeleg… Nu mi-am dat seama… Sunt atât de fericită… Atât de fericită…

— Ești mândră, Maman?

— Da, Riri. Sunt mândră, nespus de mândră…

— Luvru e mai grozav chiar decât Salonul, nu-i așa? Oh, Maman, dacă ai ști cât de mult doream să-ți arăt Icar-ul meu! Dar asta compensează cu prisosință ce-a fost atunci, nu-i așa? Luvru, Lu…

Vocea i se curmă și se prefăcu într-un murmur gutural. Buzele continuau să se miște, dar nu mai puteau vorbi.

Începea acum să se crape de ziuă — și tatăl tot nu sosise. Joseph sta în picioare lângă fereastră, cu capul plecat. Annette, îngenuncheată lângă pat, plângea liniștit, rugându-se în tăcere, ținând strâns șiragul de mătănii în dreptul gurii ei scofâlcite. Maman era și ea acolo, plecată peste el, vorbindu-i în șoaptă, ștergându-i ușor fața de sudoare, ca altă dată…

— Nu încă, *mon petit…* Nu încă… În curând va fi aici… Curaj, Riri… Curaj…

Va să zică așa se petrec lucrurile când mori! Această pompare din greu a plămânilor, care sfârșesc cu un gâfâit horcăitor, această veghe disperată a creierului prins în capcana unui trup ce se înecă… Cândva, pe Canal, trăise aceeași senzație de înălțare și cufundare. Deodată puntea se ridica sub picioare, de parcă vasul încerca să se smulgă din mare și să-și ia zborul. Simțeai că te înalți sus, sus, sus, ca într-un scrânciob. Nava rămânea câteva secunde aninată pe creasta unui val, trepidând de la proră până la pupă, elicea ieșită din apă biciuind spuma. Apoi, cu un huruit istovit, resemnat, cobora iar cu botul înainte.

A muri era la fel. Aerul năvălea în plămâni și te înălțai. Când ieșea, simțeai că te afunzi.

— Oh, Papă, grăbește-te, grăbește-te!…

Încă o scurtă suflare… Doar o scurtă suflare.

— Zăbovește, Moarte, zăbovește o clipă! N-am trăit prea mult, știi doar…

Mulțumită trudei plămânilor, auzi clopotele pentru liturghia de dimineață și cântatul cocoșului… Altă zi se ivea — o zi frumoasă de septembrie, caldă și însorită, întrucâtva tristă, ca orice zi de toamnă.

Ochii i se închiseră, mintea i se întunecă. Încetă un moment să respire și simți că se prăbușește într-un puț negru, fără fund. Apoi îi mai zvâcni o dată inima. Aerul pătrunse șuierând prin gâtlejul sufocat. În piept plămânii îl sorbiră lacom și iar se umflară.

— Curaj, copilul meu… Te rog, Riri, te rog… încă puțin… încă puțin…

Glasul mamei ajungea la el ca un murmur întretăiat.

Încă o scurtă suflare pentru Maman… încă puțin aer pentru Maman… Zăbovește, Moarte, zăbovește!

Afară se auzi un zgomot.

Zări fața mamei încremenită în emoția așteptării. Apoi se auzi obișnuitul scârțâit al porții, urmat de-un crescendo de copite în galop.

Papă! în sfârșit, sosea.

Venea călare, cât de bine i se potrivea! Sigur, coborâse din expresul pentru Bordeaux și, în loc să aștepte trenul spre Saint-Andrédu-Bois, închiriase — sau cumpărase, sau furase — un cal și călărise toată noaptea, gaiopând pe drumuri luminate de lună, ca un cavaler legendar, de-a curmezișul ogoarelor, sărind peste zăplazuri, bizuindu-se pe instinctul animalului și pe minunata lui artă de-a călări. Așa făcuse probabil Papă, ca să ajungă la căpătâiul fiului muribund — ultimul din dinastia lui!

Jos se auzi larma, unor voci agitate și glasul poruncitor al contelui.

— Am ajuns la timp?

Aproape în același moment ușa dormitorului se deschise de perete și contele se îndreptă spre pat, cu pași mari, cu părul răvășit, cu cizmele împroșcate de noroi, cu cravașa în mână. Încă gâfâind, se aplecă deasupra fiului; fața îi era descompusă de durere.

— Henri!… Henri, fiul meu…

Cuvintele îi ieșiră înăbușite de plâns.

— Iartă-mă… Dacă ai ști cât de mult ți-am simțit lipsa…

Îl sărută pe frunte și pentru o clipă privirile lor se contopiră în iertarea reciprocă.

Oh, dacă Papă n-ar fi așteptat atât de mult. Dacă s-ar fi împăcat cu gândul că are un copil schilod. În loc de asta, își trecuseră viața departe unul de altul, și amândoi singuri, și unul și celălalt încercând să uite. Iar acum era prea târziu.

Poate că moartea lui îi va aduce iarăși alături pe cei doi părinți. Amândoi erau acum bătrâni, amândoi singuri. Poate că în amintirea lui își vor împleti singurătatea, își vor uni durerea și-și vor sfârși zilele unul lângă altul…

Contele se ridică și se întoarse spre soția lui.

— Și tu, Adèle, încearcă să mă ierți, zise cu neobișnuită blândețe.

Apoi se dădu un pas înapoi și-i făcu semn să se apropie de pat.

— Du-te la el. Pe tine te dorește.

Acum era numai cu Maman. Îi simțea fața alături, buzele aproape lipite de ale lui. Îi trecea degetele reci prin păr, ca atunci când era copil și dorea să-l adoarmă.

— Dormi, *mon petit.*

Lacrimile îi tremurau pe obraji, totuși zâmbea. Nu; propriu-zis nu zâmbea, dar era mulțumită. Putea să-și dea seama. Și era mândru. N-o dezamăgise. Acum putea înceta lupta cu moartea. Nu-l mai reținea…

— Dormi, Riri…

Fața ei, blinda ei față tristă, începea să piară în depărtare, tot mai întunecată, mai nedeslușită, deși prima lumină a dimineții pătrundea în cameră. De astă dată întunericul se înălța dinlăuntrul lui.

— Maman… Maman… *Adieu,* Maman.

CUPRINSUL

CORTINA SE RIDICĂ… 2

Cartea întâi - INIMA FLAMÂNDĂ… 34

Cartea a doua - MARIE CHARLET… 107

Cartea a treia - MYRIAME...203

SE LASĂ CORTINA… 267

Notes

[←1]

Uimitoarele portrete ale lui Lautrec, din vremea copilăriei, se găsesc la Muzeul din Albi (n.a.).

[←2]

Fustă scurtă cu volane a balerinelor (n.t.)

[←3]

Guler lat, alb, purtat inițial de elevii colegiului din Eton, Anglia (n.t.)

[←4]

Pe viață și pe moarte. (Fr.)

[←5]

Această acuarelă Toinon, precum și numeroase studii cu muncitori de la fermă și animale, se găsesc azi la Muzeul Albi (n. a.).

[←6]

Cele mai multe desene de la Loury se găsesc la Muzeul din Albi și sînt larg cunoscute datorită numeroaselor reproduceri (n. a.).

[←7]

De vârsta (5—6 ani) la care legea permitea vânarea lor (n. t.).

[←8]

Doici, în limbajul copiilor francezi (n .t.).

[←9]

Birjari (fr.).

[←10]

Sirop din suc de rodie (n. t.).

[←11]

Amestecătură, harababură (fr.).

[←12]

Prăjitură cu rom și stafide (n. t.).

[←13]

Indian din tribul Comanche (n. t.).

[←14]

Trăsuri cu două roți (după numele inventatorului) (n.t.)

[←15]

Aceste acuarele timpurii, de pe care s-au făcut foarte multe reproduceri, figurează printre cele mai cunoscute lucrări ale lui Lautrec (n. a.).

[←16]

Terre verte, pământ de culoare verzuie, conținând silicat de fier și potasiu, folosit ca pigment colorant (n.t.)

[←17]

Negru-ivoire, preparat din fildeș ars (n. t.).

[←18]

O porcărie! (fr.)

[←19]

Într-un atelier de pictură sau sculptură, cel care strânge cotizațiile lunare (masse) și se îngrijește de cheltuielile comune de întreținere ale atelierului (n.t.).

[←20]

Birjar (fr.).

[←21]

Envoi (fr.), trimitere, colet : tabloul pe care fiecare student îl trimitea juriului de admitere la Salon, după absolvirea cursului (n. t.).

[←22]

Moș Rușine (n. t.).

[←23]

Porc (fr.).

[←24]

La Goulue (fr.). Lacoma ; personaj dintr-o cunoscută pânză de Toulouse-Lautrec (n. t.).

[←25]

Lorette, sub al doilea imperiu, femeie de moravuri ușoare ; denumire derivată din numele cartierului Notre Dame — de-Lorette, unde îndeosebi erau întâlnite (n. t.).

[←26]

Rubrica ştirilor mondene (n. t.).

[←27]

Fandosite (fr.).

[←28]

Un studiu de atelier executat de Lautrec, având ca model la grosse Maria, se află azi expus la Muzeul din Stockholm (n. a.).

[←29]

Bucuria de a trăi (fr.).

[←30]

Corn (n.t)

[←31]

Acest pastel se află expus în Muzeul Municipal din Amsterdam (n. a.).

[←32]

Hai, la muncă ! (fr.)

[←33]

La Butte (colina), denumire prescurtată a colinei (cartierului) Montmartre (n.t.).

[←34]

Una din cele mai bune lucrări ale lui Lautrec este portretul unei tinere spălătorese din Montmartre privind visător pe fereastră. Colecția Daru (n. a.).

[←35]

Nebun (fr.).

[←36]

Lautrec a pictat două celebre portrete intitulate Berthe-cea-surdă : unul pozându-i în atelierul său și celălalt în grădina lui Père Forest (n. a.).

[←37]

Aristide Bruant (1851—1925), cunoscut cântăreț și compozitor de șansonete realiste, cu subiecte din lumea cartierelor periferice (n. t.).

[←38]

Sfârșesc scrisoarea mea îmbrățișându-te. *La revedere, iubitul meu,* Cu toate că nu mă alinți / Ah ! te ador... (n .t.).

[←39]

Pânză de bumbac imprimată, purtată în jurul șalelor de femeile din Tahiti (n. t.).

[←40]

Fesuri roșii înalte, purtate de zuavii și spahii din trupele coloniale franceze (n. t.).

[←41]

Îmbrăcăminte care acoperă doar șalele, purtată de unele triburi din regiunile cu climă foarte caldă (n. t.).

[←42]

Îmbrăcămintea bărbaților și femeilor din arhipelagul Malay, care constă dintr-o fâșie lungă de pânză, de obicei viu colorată, purtată în jurul părții de jos a corpului ca o fustă (n. t.).

[←43]

Veșmântul femeilor hinduse, care constă dintr-o bucată lungă de pânză înfășurată în jurul corpului și trecută apoi în jurul capului (n.t.)

[←44]

Mâneci ajustate pe braț, iar la umăr, bufante. (n.t.).

[←45]

Dansatoare indiene profesioniste (n. t.).

[←46]

Monedă măruntă franceză egală cu 5 centime (n. t.).

[←47]

Dumneata, ongliș, da ? Bărbații ongliși, forte drăguți, forte gentils, dar Londra forte tristă, forte triste. Deloc amour la Londra. In Pari, mult amour. In Pari, femei forte frumo'se, forte pasionate. Eu, forte pasionată cu ongliș gentil. Oh-la-la ! Îmi oferi a mică băutură, da ? (n. t.).

[←48]

Acest tablou, Fernando, maestrul de arenă, se află azi la Institutul de artă din Chicago (n. a.).

[←49]

Vespasiană (fr.).

[←50]

Acea parte a unei săli de spectacol unde se poate circula sau sta în picioare (n. t.).

[←51]

Înțelegi, garson ? Pat' frumoase femeiuș. Da, da. Forte fru-mose. Oh-la-la. Trăiască Franța ! (n. t.).

[←52]

Geneviève, patroana Parisului (n.t.).

[←53]

Lautrec a pictat portretele aproape tuturor participanților la această petrecere. Portretul lui Boileau se află în muzeul din Cleveland. Portretul lui Oscar Wilde, pictat în 1805, e celebru (n. a.)

[←54]

Cartofi prăjiți (fr.).

[←55]

Biserică gotică (sec. XIII) purtînd numele patroanei orașului Bruxelles. (n. t.)

[←56]

Tablou celebru de Manet (n.t.).

[←57]

Dulceață de portocale (fr.).

[←58]

Mahmura (fr.).

[←59]

Această schiță a devenit celebra pânză „Gueule-de-Bois", una dintre capodoperele lui Lautrec (n. a.).

[←60]

Argotic: ticălos (n.t.).

[←61]

O puștoaică (fr.).

[←62]

Argotic : pațachină, paceaură (n. t.).

[←63]

Argotic : cu înțeles de „damă" (n. t.).

[←64]

Argotic : clienții unei femei ușoare (n. t.).

[←65]

Birt (fr.).

[←66]

Cai de tracțiune (n.t.)

[←67]

Celebra pânză Fiica polițistului e menționată în catalogul Joyant ca făcând parte din colecția Bernheim (n. a.):

[←68]

Macaroane (it).

[←69]

Cel mai minunat (it.).

[←70]

Tocană ce ceapă. (fr.).

[←71]

Holusai Katsushika, renumit gravor japonez (1760—1849) (n. t.).

[←72]

Lovitura de grație. (fr.)

[←73]

Un minut, domnule călău ! Încă un minut !" (fr.)

[←74]

Împroșcare. (fr.)

[←75]

Verde-gălbui deschis (n t.).

[←76]

Pânză celebră de Seurat (n. t.).

[←77]

O duminică la Grande Jatte, altă pînză celebră de Seurat (n. t).

[←78]

Peisaje bretone (n. t.).

[←79]

De la numele lui Hogarth, William (1697—1764) pictor și gravor englez, cunoscut prin picturile lui satirice la adresa societății engleze din secolul al XVIII-lea (n. t.).

[←80]

Braseria Weber (n. t.). ,

[←81]

Vestite case de modă (n. t.).

[←82]

Cuvinte (fr.).

[←83]

Salariatul unui bar, hotel etc., îmbrăcat în livrea, folosit de clientelă pentru mici servicii (cumpărături și diverse alte comisioane mărunte) (fr.).

[←84]

Rasă de câini ciobănești din regiunea Brie, Franța (n.t.).

[←85]

Un fel de mâncare pregătită din brânză topită, adesea amestecată cu bere, servită pe pâine prăjită (n. t.).

[←86]

Trăsură trasă de patru cai (n.t.).

[←87]

La Goulue a vândut aceste perdele, după care un negustor de tablouri ignorant le-a tăiat în bucăți și mulți ani n-au mai apărut. În 1929, după asidue cercetări, Muzeul Luvru a reușit să recupereze bucățile care lipseau și să le restaureze cu migală în starea lor inițială (n. a.).

[←88]

Ajutoare de patroană (n .t.).

[←89]

Pânze de mâna întâi (fr.).

[←90]

Pictura cumpărată de contele Camondo era pe carton și azi se găsește la Muzeul Luvru. Cea cumpărată de regele Milan al Serbiei era pictată pe pânză. Era tot un portret Cha-U-Kao, iar în catalogul Joyant e menționată printre pânzele din colecția regelui. De atunci a trecut prin câteva mâini. (n.a.)

[←91]

Această pictură. La Moulin Rouge, se află azi în colecția Institutului de Artă din Chicago (n. t.).

[←92]

Trebuie ascuns efortul (fr.).

[←93]

Cheflii, petrecăreți. (fr.).

[←94]

Rasă spaniolă de prepelicari mici, cu păr lung (n. t.).

[←95]

Portretul Patroana de bordel, soțul și cățelușul din poală, executat de Lautrec, se află azi în Muzeul de la Albi (n. a).

[←96]

Portretul Elsa-Vieneza, executat de Lautrec, se află azi la Muzeul din Albi (n. a.).

[←97]

Pânza lui Lautrec *Comisionarul spălătoriei*, se află azi la Muzeul din Albi (n. a.).

[←98]

Vizita, una din puținele pânze de bordel ale lui Lautrec, aflate în proprietate particulară, se găsește azi în colecția Chester Dale (n. a.).

[←99]

Fecioară. (fr.).

[←100]

Lucrătoarele necalificate. (n.t.).

[←101]

Denumire dată de aristocrați, revoluționarilor din 1789, pentru că purtau pantaloni lungi, în loc de culotte, pantalonii scurți până la genunchi (n. t.).

[←102]

Carmagnole (fr.), haină de-o croială specială, la început purtată de muncitorii piemontezi, originari din Carrmagnole (provincia Torino), adoptată mai târziu de revoluționarii francezi din 1789. E, de asemeni, titlul unui cântec revoluționar din aceeași epocă (n. t,).

[←103]

Personajul principal In teatrul de păpuși francez (n. t.).

[←104]

Vaporaș fluvial.(fr.).

[←105]

În Orient, muncitor băștinaș, necalificat, salahor,

[←106]

Pelléas și Mèlisande (n.t.)

[←107]

Gen de ornamentații care imită grote, roci, frunze, scoici — la modă sub Ludovic al XV-lea, caracteristic stilului rococo (n. t.).

[←108]

Conflictul dintre pictura impresionistă — cu subiecte pictate direct, la fața locului, folosind culori vii — și pictura „academică" de atelier — cu subiecte istorice, mitologice și sentimentale — care practica forma „linsă" și coloritul sumbru (n. t.).

[←109]

Insulă în arhipelagul Antilelor (n. t.).

[←110]

Situat în Sudul Oceanului Pacific (n.t.)

[←111]

Numele familiei domnitoare a Angliei înainte de 1917, când a fost schimbat oficial în acela de Windsor (n. t.).

[←112]

Vehicul cu două roți, acoperit, tras de un singur cal, cu două locuri pentru pasageri și un scaun în spate pentru vizitiu. Denumite astfel după numele inventatorului, J.A. Hansom (n.t.).

[←113]

Polițiști londonezi, după numele lui Sir Rebert (Bobby) Peel care a reorganizat poliția din Londra (n.t.).

[←114]

Horribile visu (n. t).

[←115]

Contrafacerile picturilor, desenelor și afișelor lui Lautrec erau atât de numeroase încât Maurice Joyant s-a văzut nevoit să insereze o listă a lor în catalogul operelor originale ale pictorului (n. a.).

[←116]

Gravuri cu acul pe placă de aramă, fără a folosi acid (n. t.). 445

[←117]

În sănătatea dumneavoastră, domnule (fr.).

[←118]

Insectă din ordinul coleopterelor, venerată de vechii egipteni ca simbol al nemuririi. Amuletă sub formă de scarabeu, având pe dos gravată o inscripție hieroglifică (n. t.).

[←119]

Desene executate cu cretă roșie.(n.t.)